

משואה קובץ שנתי

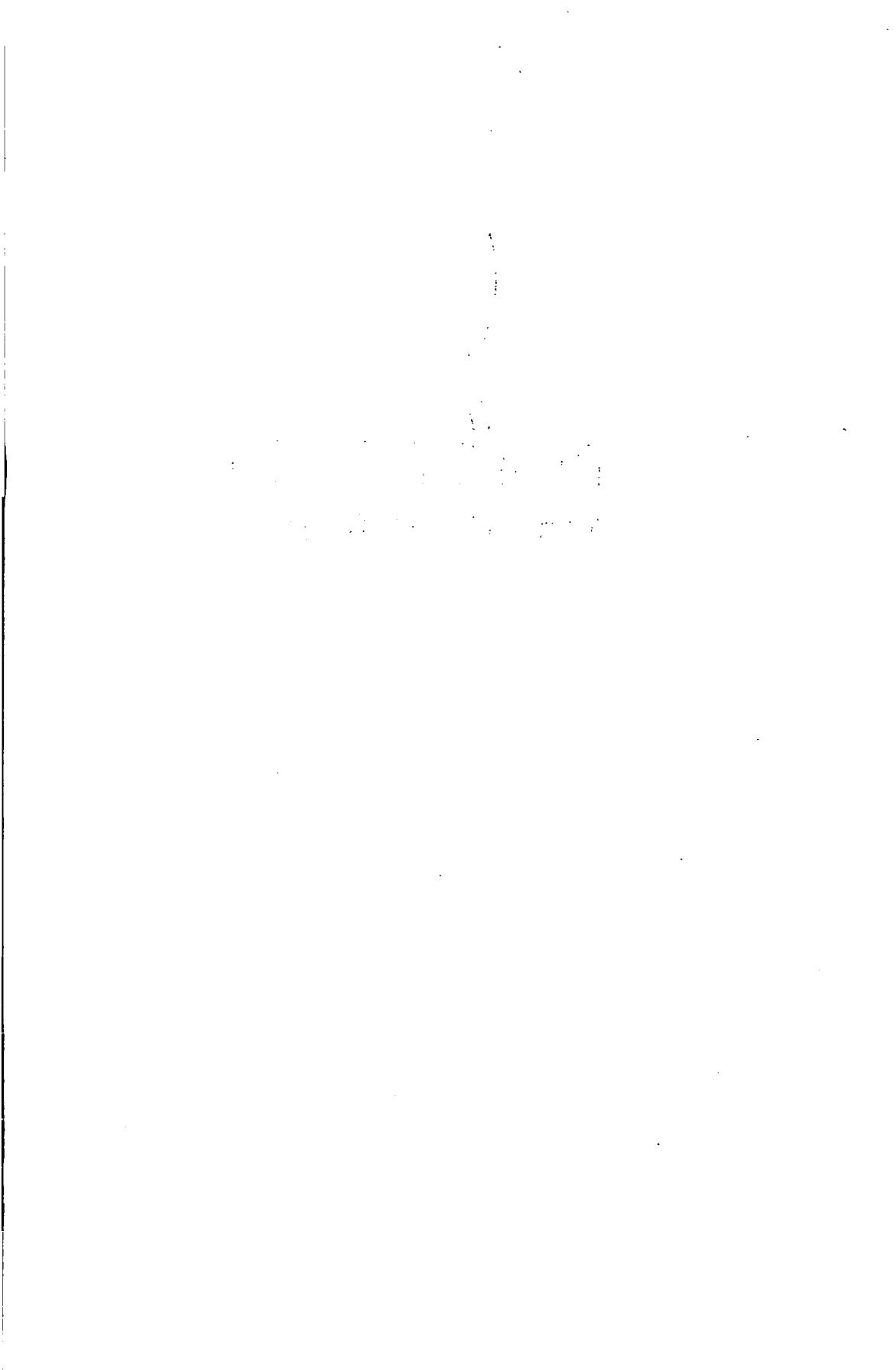
ט'ג

תשואה

קובץ שנתי

מ שׁוֹאַה

קובץ שנתי ל佗ודעת השואה והגבורה

כרך יי"ט

משואה, יד לחבריו תכניות הנוער הציוניות בשואה ובמרי

תל- יצחק — תל-אביב, ניסן תשנ"א — אפריל 1991

העורך: אריה בראנר
מופער המערכת: מ. וירט
עדת המערכת: יהנן כהן, צבי הרמן, דיר דוד שורי,
א. בראנר, מ. וירט

אין המערכת אחראית לתוכן המאמרים ולניסיוחם
וain בפרסומים בקובץ זה כדי להעיד על הוודאותם עם תוכנם.

קובץ זה רואה אור בסיווע
הקרן להנצחת זכרה של יהדות פולין

כל הזכויות שמורות

משואה, יד לחברי תנועות הנוצר הצעוני בשואה ובMRI
קיובץ תל-אביב, ד. ג. השורי התיכון
תל-אביב, רחוב המלך ג'ורג' 48

דפוס ומטרדה מ. שטרן, שדר הרצליה 104, תל-אביב

ה תוכן

ב ש ע ר

7	גע האנטישמיות והגיאו-נאציות מתחפש מחדש
10	הונגריה והיהודיים
14	לכשו של גבעון האזהר זיל
18	גבעון האזהר זיל
22	אלכס גתמון, לוחם

משה קול זיל
נדען ואיזנער זיל
ד"ר משה בירמן
צבי הרמן
ד"ר אבשלום רון

יעוניים היסטוריים

63	פעולות עורה והצלחה מוגנירה בשטחי השיטה וההשפעה הגרמנית
95	למולדות "אורגן ברית-צ'זון" במלחת הטולם השנייה מאמץ הטיעיה גרמנים בטרוינשטייט בראוי תעודה
105	מאיוקטובר 1942
114	הפליטה האיטלקית לאטיפיה והפלשים
126	מהירה של עלייה המונית
148	אסון טביעה של אגנית המעלים "מקורה" באוגוסט 1944
154	כעה בהיסטורוגרפיה: יהסו של דוד בניגרין ליהדי
166	האנטישמיות לאחר 1945
174	מאמר בנושא פולין

רוזני שטואבר
פרדע' דב לויין
מרבלית שלאן
ישראל נרנפולד
ש. אבני
ד"ר יעקב גולד
ד"ר דינה פורת
דוד סולבי
פרופ' ישעאל גוטמן

בימי שואה וגבורה

181	תנועת "הנעור הציוני" בפולין 1940—1944 ; פרק הונגריה (חלק שני)
194	שתי מנות
198	קוים לוכרו של גיבור היהודי — רישיק אקסר מלוב

עריהאל ליכטנברג
בשה זימרת
בללה גוטמן

45 שנים ל"איחוד הנעור הציוני — עקיבא"

204	"האחדות" — קוים לדמותו ולפעילותו
211	"אחדות הנעור הציוני — עקיבא" — תנועה מאוחדת שकמה לתחייה
217	מיכאל קוסובר — האדם והציוני
220	ראשית דרכו של "האחדות" בפולין
227	בקבות ביקור בפולין

אברהם רוזנמן
רפאל בלומנפלד
גרשון הל
ד"ר אריה באומינגר
יעקב ליברטמן

לזכרם של נעדרים

230	עם קריית חורשה ע"ש משה קול זיל, יער רמות, ירושלים
231	מכורנותי על יואל דרייבלט זיל
234	על מיכאל יצחק גלבטרונג כדמות מופת של דור השואה

ערן פלאג
היהודים אורנשטיין
פרופ' דב לויין

238	דבר — להבה (שיר)	גוטקה שמנדייג
240	הדרוה מרתה (שיר)	אלוניה בריג

242 חליפת מכתבים בין פרופ' יהודה באאָר וווענהן כהן

כנס לזכרו של לייאָן לוסטיג ז"ל		
251	לייאָן לוסטיג ז"ל — חמיש שנים למותו פרט ע"ש לייאָן לוסטיג ז"ל לשנת תשנ"א — מתוך החלטת השופטים על ספרה של הלה רופאיין-שייפר "פרידה ממילא 18" ועל בעזות המחבר של יעל פלג (מורגולין) "תנוועת התהנגוות היהודית בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי על רקע החיים בקהילה ובגיטו"	יבץק גולן ווענהן כהן
252	הנוועת התהנגוות בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי על רקע החיים בקהילה ובגיטו	פרופ' ישראל גוטמן
256	מכتب ברכה מאה יהודה אורשטיין להלה רופאיין-שייפר	ווענהן כהן

ב מ שׁוֹאַה		
258	על הציונות הכללית (כפי שהיה פעם), ספרו של ד"ר דוד שערי מסתם ציונות" ל"ציונות כללית"	ווענהן כהן
259	צורך ידיעות	מ. ווּרט
261	הנאה וווענהן כהן	הנאה וווענהן כהן

משה קול זיל

**נגע האנטישמיות והנאיאו-נאציות מتفسט מחדש
(דברים בעצרת השואה והגבורה ב"משואה" — תל-אביב, 30.4.81)**

העצרת שלנו, השנה נערכת בסימן ההתחפחות החמורות בארץות העולם, כאשר האנטישמיות והנאיאו-נאציות מרימה ראש חדש: העולם לא למד דבר מסוננות העבר, בבריטניה הגדולה, קבוצות ותנועות נאציות, שאיןן מסתפקות בתעמולה אנטישמית, אלא משתמשות באלים ללא מעזרות. שריפת בית-ספר יהודי במרכזו לונדון, שהיתה בירת הקואליציה האנטי-נאצית במהלך מלחמת העולמים-השנית, לפני חג הפסח שלנו, הוא אות אזהקה למה שיכל לקרות בעתיד. כאשר ראש ממשלה בריטניה משתתפת בהכנעה לפני המלך הסורי, במדינה בה הוכרו לפני חודשים ינדי נגיד מדינת ישראל, למען שתוכל להצליח למכוון נשק למכבר, מבלי לחוש לחרפת האיזון בחימוש האוור שלנו... והשר המלומת אותה מפרסם הודיעות נגד ישראל, כדי למצוא חן בעיני מלך הנפט והפטו-ידולרים — אין פלא, שבлонדון, המלה מחשורי עבדה צעירים, גדל הנחש הנאצי-בראש חוץ. כאשר סקרים, שפורסמו בבורן, מיעדים, כי חלק ניכר מעדות-הקהל הגרמני חושב, שבימי היטלר היה מצבם של הגרמנים יותר טוב; כאשר קבוצות ימניות, השופעות שנאה נגד זרים, ובראש וראשונה נגד יהודים, מרימות ראש בגרמניה הדמוקרטי; כאשר שריו גרמניה חושבים על חוק נגד אלה המכarians, כי השואה לא תתרחש... זו הוכחה לאין התחפותות חמורה. הגענו עתה בקרוב העם הגרמני, ולמרות הכל מכך הקנצלר שמידט, כי רק אינטלקטים לאומיים של גרמניה יכריעו, האם תנסה גרמניה את התחילה לא למכוון-נחש באורי מתיות, הרי זה רמז ברור, שלא התחביבות מוסריות כלפי עם ישראל ומדינתה תכרענה, אלא עסקים כלכליים גרמניים עם מדינות הנפט. מספר מהスורי העבונה בגרמניה, והסתה האנטישמית בחוגים

אליה ובקרוב הפעלים הורים, הנפלטים ראשונים ממקומות העבודה, מגדל פטריות אריסות. ובצורת מכיריו נשיאה, המוכר כור אוטומי לעיראק וועוד בתרור למכוון שחורה ונשך למדינות ערבי, כי הטורו הבינלאומי אשם בפגיעה בביטחון-הכנסת ברוחבו קופרניק, כאילו ג'יסקר דאסטין איינו יודע, כי הטורו הבינלאומי הזה קשור לאש"ף. באנטורפן של בלניה צועדות קבוצות נאציות ברחובות על דגליין מלובושיאן, ובכיה צרפת מחללים בית-קברות היהודי בזורה ואנדלית, והurosים זאת מודיעים בכירום, כי ימשיכו במעשים מחפירים אלה. בארץות הברית של אמריקה שולחים כסף ונשך לקבוצות נאציות באירופה. בדמוקרטיה הדזילה של העולם המערבי קיימים ארגונים נאצים רבים, ובשם זכות הדיבור, הכתיבה וההסברה החפשיים — מיסיתים הם ומנסים להוכיח בעוזרת פסבדוי מדענים, כי השואה לא התרחשה כלל, אלא שהיהודים המציאו, כדי לסתות כסף מהעם הגרמני והישגיהם מדיניים למען מדינת ישראל. אפילו בפולין הריקה מיהדים הייתה השנה הפוגנה אנטישמית.

בקובץ "משואה" ט', שאנו מגישים לבאי העצרת הזאת, עמדתי על האנטישמיות במינו לצבעיה השונים: השחורה, האדומה, שmericה בברית-המוסדות, האלימה, הפונדקנטיליסטית במערב ובמורוח המוסלמי, ואף זו הלבשת תחפרשת אנטידי-ציונית או אנטידי-ישראלית. מאו שכבתבי מאמר זה, החמירו התפתחותיו. יומ-יומ אנו קוראים בעיתונים על פגיעות אלימות של ניאו-נאצים במוסדות יהודים ועל איזומים נגד יהודים. השמאלי והימני נגד ישראל ונגד העם היהודי. קיים שיתוף פעולה בין הטורו השמאלי והימני נגד היהודים ונגד ישראל. אנו לא שכחנו, שהקומוניזם הגרמני בשנות השלישיות עזר לנאצים לモוט את המשטר הדמוקרטי של גרמניה, התפתחות, שהביאה לעלייתו של היטלר לשולטן בדרך דמוקרטית, עובדה טריגנית, שתוצאותיה הנוראות לעולם כולו ובעיקר לעמנו אסור שיישכחו. אנו לא שכחנו, כי חתימת ההסכם בין סטאלין להיטלר בספטמבר 1939 הביאה למלחמה העולמית-השניה ולהשמדת שליש מעמנו, ולרצח שעורות מיליוןים אורחים בני-עמים שונים. אנו רואים צורך להזהיר נגד השותפות הבלתי קדושה בין האנטישמיות האדומה והנאצית וכל יתר הזרמים והగזעים הגזעניים והאנטישמיים. علينا להתריע נגד השאננים בעמנו האמורים לנו, כי אין להתייחס ברצינות לטענות אלו. גם בשנות השלישיות היו שנאנים בעמנו, שאמרו, כי מגוונים בסכנת המטורפים הנאצים. הסכנה היא רצינית, כי גדול חוסר העבودה באירופה ובארה"ב, ולמרות הובדה שהביטחונות הוציאיאלי מונע רעב ממחרסרי עבודה, הנה והיאוש המהולל בקרב. מיליוןים. מחוסרי עבודה אלה דוחף אותם לזרעות הקיצוניים והנאצים, וארגוני הטורו לMINIAMS תופסים אותם בתעלותם. אם ממשות אירופה לא תפעילה במציאות הסברה מקט, יתפשט נגע השנאה ליהודים עוד יותר. הארגונים היהודיים והדמוקרטיים חייבים לקחת עניין זה בither רצינות.

אנו מציגנו ב"משואה" מרחיבים את החינוך האנטידי-наци זי וממעיקים אותו ולשם כך הקימו קשר ושיתוף עם גורמים באירופה, הרוצים בעורנותנו. מפעלנו בא להנציח את תנועות "הנוער הציוני", ללמד את הדור הבא, מה שהתרחש בתקופה הנוראה, להעמק את התודעה הציונית ולהבטיח, שהדור

הצעיר יהיה יהודי יותר טוב, וישראלי וציוני בעל הכרה ותודעה. מה שהוא עושים כאן הוא גם סכר נגד השיללה בחיננו ונגד הירידה. עליינו להיות ראויים לאלה, שהקימו את המדינה ולאלה, שלא זכו להיות איתנו את תקופת הקוממיות וניספו בשואה ובהתקוממיות גבורה, לאלה, שלחמו נגד החיים הנאצית במלחמה העולם ולאלה, שננתנו את חיים למען מדינתנו.

גדרון האוזן ז"ל

הונגריה והיהודים

(נאום בועידת יהודים דוברי הונגרית, ירושלים, 10.7.84)

בשעתו שאלתי את עמוס מנור, שהיה ראש שירות הבטחון בארץ, שוגם בשנות העמידה בחיו היה גבר חסן ובעל מבנה גופי אתלטי, מ מגורי הונגריה לאושוויץ – או כבן 16–17 – מזועע עליה מרצונו לרכבת הגירוש. תשוכנו שיקפה את המצויאות של יהדות הונגריה בתקופת השואה. וכך אמר: "אילו ידעת כי אושוויץ, לא היה כוח בעולם, להעלות אותה חי לאוֹתָה רכבת. אבל לא היה אז כוח בעולם לשכנע אותה, כי אושוויץ קיימת, או שהיא אפשרית". ניגדים מסוג זה היו אופיניים ליהדות הונגריה. אכן הייתה הייתה אירען שלא יאמן. לנשות להסביר אותה פירושו למגד אותה ולהקturn את הפער שבין האידציגנלי והנורא שבה, בין תפישת עולם נורמלית.

בתוך ההווי האפוקליפטי האיום מזדקרת יהדות הונגריה כגוף, שההיסטוריה שלו הייתה מיוחדת גם בתנאים והם, ייחוד זה נשמר ליהדות הונגריה, אף כי מבחינה אחרת לחלוּתֵן, עד עצם היום הזה. בהונגריה היה פער בין מעמד המכובד של היהודים בפועל, לבין חוקים אנטישמיים משפלים, וסדרות אנטישמית נפוצה. בתקופה שבין כתוב הסובלנות של הקיסר יוסף השני (1782) לבין האמנציפציה (1867) גדל והתרחב היישוב היהודי בארץ המדיארים בנסיבות והסתגל למציאות החדש. כאשר היהודים גם הורשו לנوع באופן חופשי, כמו קהילות חדשות. עם זאת המשיך הרגע האנטישמי להתקפש. הרוון אישטוואן סצ'ני, גם בהיותו פתוח לדעות ליברליות, כתב: "המפלגות היהודים בארץנו תסקן את התהיה הלאומית שלנו". הוא השתמש במקרה של בקבוק דיון. אם ישפו אותו לאגם – לא ירוגש. בצלחת מרכז ישחרר את התבשיל.

אדם, שדעתו זכו להזדה ולחטא, היה ויקטור אישטוֹצִי, שראה ביהודים כת מסוגרת, שעקדרונותיה געוצים ממצוֹת ומסורת משותפים. בדעתו אין הרבה חדש, אך מעמדו הפוליטי היקנה לו חשיבות. הוא פירסם כתבת-עת אנטישמי בשם: "שנים עשר כרווים" והפיץ תקנות למוסד שיסד: "התאחדות הונגרים לא-יהודים". במשך הזמן, ובפרט אחרי עלילת הדם של טישה אסלר, נחפה לגוזן. אמנם הנאשימים היהודים בעלתת-הדם זכו בדין, אך זה לא שינה מואמה. גם הענקת הכרה רשמית לדת היהודית לא הביאה שינוי ביחסו של הציבור היהודי.

בקונגרס האנטישמי, שהתקנס ב-1882 בדורזון, מלאו נציגים הונגרים תפקיד חשוב. בין החלות הקונגרס פעה נגד השתלוות היהודים ובין שוב — חקיקה לחוד ומציאות החיים לחוד. בעקבות מלחמת העולם הראשונה סבלה הונגරיה הפסדים טריוטוריאליים. על פי חוזה טריאנון, מהשתחים המואכלסים דוברי הונגרית זורם שטף של פליטים להונגRIA, וגורם לקשיים כלכליים. היהודים, שהיו אוחדי ארצות המערב, שהטילו על הונגRIA תנאים קשים, הושמו באחדה לאזיות אלה.

הסובייטים שיחררו מהשבוי אנשיים, שהצטרכו לממשלה הקומוניסטית של היהודי בלה קון. היא לא האריכה ימים, אך גרמה לגלים של שנה. באה מהפכת ננד, שנתמכה על ידי המערב. האדמירל מיקלוש הורטי היה לרגנט. בעולם נפוצה או היחידה בבתי ספר: "איו מדרינה איננה מלכה ויש בה מלך, אין לה ים ובראשה עומד אדמירל?" המהומות האנטישמיות נמשכו כשניות. גם כשבאה לבסוף רגיעה, נמשכה התסיסה מתחה לפני השטן. החקיקה האנטישמית, שהוחל בה, כוללת מبدأ של הסבר, שבו נאמר: "התפשטות היהודים רעה לעם ההונגרי ומסוכנת למדרינה". גם הכנסתה הקתולית הגנה רק על המשומדים, כפי שהתבלט ביחסו של הקרדינל יוסף סרדי.

היטלר העניק להונגRIA את רותניה, חלק מצ'וסלובקיה, שפורה. היהודים עברו מפרק של סבל לפרק אחר של יסורים. כשהיו אורהים הונגרים נאבקו עם השלטון הצעירים לזכותם להשתמש בשפה הונגרית, למורת רוחם של הצ'כים. כעת, סופחו למדרינה, שהשתוללה בה הטירור הנאצי.

ראש הממשלה פֶּלְקַי איביך את עצמו לדעת ובכתב להורטי הסביר, כי הונגRIA עשתה מעשה פרדני, כשבונתה עורף לברית עם שכנותיה, ובגידה בתהטיבוותה. בזמן המלחמה להגנה הונגראיה לצד גרמניה וסייעה לחזיות שליש מבשר התותחים הלא-גרמניים. אחרי המפללה של הגרמנים בסטיליגרד התהיל האש הממשלה קלאי, בזמנים סודים וזהירות. לפрост-מלחמותה.

לפלא הוא, שגם בנסיבות אלה הצליחו היהודים להגיע לעמדות נכבדות באוניברסיטאות ואפילו בשלטון, חברים בפרלמנט בבית העליון. גם בגיינום, שהנאצים הביאו על הונגRIA. לאחר כניסתם לתוכה, שמרו היהודים על כבודם. משרד החוץ הגרמני דיווח לאיכמן על היהודי, שפנה לказין משטרת גרמניה ו אמר לו: "אני יהודי אבל אתה לא תוכל לעשות לי מאומה, כי אני חייל הונגרי". הוא שרת ביהדות העוז הצבאית, שהיהודים גויסו אליהן. תנאי השירות בבחן היו איום, אבל היקנו מעמד צבאי.

הגרמנים לחזו על הונגRIA להצטרכו למציגות האנטישמית של כל הארץ.

הגורוות. ראש הממשלה קלאי (Kalay) השיב, שכליות יהודים במחנות כפיה, לא הייתה חוק. זה לא מנע משלוחם של למעלה מעשרים אלף יהודים מרוסיה הגרמנית לאיזור הכיבוש הרומי בפולין, שם גרו עליידי האינזיגרוףן ליד קמניץ פוזולסק שעל נהר הדניסטר.

הגרמנים המשיכו ללחוץ, שהונגריה תצטרף למסע האנטי-יהודי הכלול. היטלר ציווה על הורטלי להתייצב לפניו בארמון קלסיים ובנאום מלא שיטנה נגד היהודים אמר לו, כי הנה, בפולין נפרחה הבעייה. היהודים, שאינם טובדים, גורמות כמו חידקי שחפות. "אין לחום עליהם", כך אמר, כי היהות אלה רצוי להשקיע אתנו בבלשביזום". אמותם שלא מצאו דרך לטפל ביהודים; ידעו וشكעו והראיה הפרטים — שהיו פעם עם גאה וחזק, ממשיכים קיומם עלוב כאומנים".

הורטלי לא שוכנע, לא על ידי אייכמן של היטלר ולא על ידי בערותו בהיסטוריה, במפגש שני בקסהיים העומד הורטלי בפניו אולטימוטום והסכם, שיירכיבו לו ממשלה. ואכן במאי 1944 מינה נציג גרמניה בבודפשט, אדמנד וונמאיר, את משלתו של סטויאי (Sztojay). אייכמן הגיע לבודפשט באותו יום. היהודי הונגריה הופקרו לחסידיהם של "שלשות האסלול": לאסלו בקי לאסלו אנדרה, סגני שר הפנים ולאסלו פרנץ, מפקד הגינדרמירה. קצב הגירושים והמאסרים היה מסחרר. עד 11 ביולי 1944, לפי דיווחו של וונמאיר לברלין, גורשו 437,032 יהודים. בכל ערי השחת לא נשאו עוד יהודים (Judenrein) ויהודי נושאו רק בבודפשט תבירה, לה הכנין אייכמן מיבצע גדול ויחיד במינו. גם במצב זה, בו התמוטט הרגג ונפל על ראשי, שמרו יהודי הונגריה על בכחם ועל מעמדם כאזרחים. נתפרס זה עתה חלק מיוםנו של גtan אוטו קומו, נשיא ההסתדרות הציונית בהונגריה, אשר על שמו נקרא היישוב "יד נתן". מהיomen בולטת אישיות גאה, קרונת, ישורת דרך, כולם נתנו בו אמון, יהודים ולא-יהודים.

בכל מגעיהם עם ראשי הונגריה שמר על כבודו כאדם וכיהודי. הוא היה קצין משוחרר ממלחמת העולם הראשונה. לפני דז"ח קסטגר החליט מפגש קצינים יהודים משוחררים, שלא לנוקט פעולה צבאית כל שהיא. דבר זה אינו כל כך מובן מאליו, וראוי לבררו עד חום, בפרט לאור התפתחויות, שבאו אחר כך. קומו רשם ביוםנו את הפרטים בדבר פגימותיו וכינויו לאנשי רשות הונגריים. ביחד עם זה הקפיד אישית על מילוי כל הוראות החוק. בתקופה, שבה גילוי כתובתו של אדם חשף אותו לסכנות של חיפוש ומארה, דיווח לרשות על شيئا בכתבתו, כפי שנדרש על ידי הוראות. אף כשהרווחו כבר השמועות, שהגיטו עומדת להתחסל, הלק לבנק לשלם את מס ההכנסה המגיע ממנה.

כשהיאיכמן הגיע להונגריה, הוא הביא אותו את כל עוריו וחבר מרעיו, שנחפנו כעת מלאכת הדמים ברחבי אירופה.

באו ויסלייצני מסלובקיה, דנקר מצרפת, אלויס ברונר מפרין, קרומיי מוניה, הונציה וונבק מברלין, זיגפריד זידל מטרזינשטיין. כלם הסתערו על יהודות הונגריה כעדת כלבים שוטים. "הנוסא היהודי הוא עניין של חיים ומות לוגניה", פסק היטלר. הם פעלו במחירות גבוהה, כי הסובייטים כבר התקרכו למעבר

יבלוניצה (Jablonica) בהרי הקרפטים, הוא נתיב הפלישה המסורתי של הפלשיים ממזרח. לגופים היהודיים המרכזים החלו להגיע בשורות איווב מכל ערי הפלובינציה: אוזהורוד, קסה, קישטורדה, הגיאשלום, שכלו ידיעות על מאות אנשים שניספו במשולחים. הונצ'יה אמר ליהודים שפנו אליו: "הנה כאן הדוחים שקיברתי, אין יותר מ-50-60 מתים בכל משלוּחָה".

יהודיות הונצ'יה אף זכתה לכך, שהיתה וירת המאבק האנושי המפואר של ראל ולנברג השבדי להצלת היהודים. אנו עומדים לחיש בארץ את פעולת הוועדה למען ולנברג, שייהיו בה חברים שרים, חברי כנסת וראשי ערים. נוסף לתפקידים השיגרתיים והמוסכמים מאיליהם להחותם ולנברג למשפחתו, העוסק הוועדה באיסוף חומר לימוד על ולנברג, כדי לאפשר למצר החינוך שלנו ללמד על אישיותו ועל הדוגמה המופתית של פעולתו. חשוב, שהגוער שלנו ידע, כי אפילו ביוםים הגוראים ההם היה איש; שלא אבד את כלם האדם, גם כושא היה קשור בסכנת חיים. אייכמן איים, שיהרוג את "הכלב היהודי ולנברג".

גם ביום, כאשר הונצ'יה היה חלק מהמדינות הקומוניסטיות, שב簟ן CIDOU אין יהס של אהדה לדת היהודית, מividet לעצמה הונצ'יה מעמד מיוחד. יש בה חופש פולחן ואך קיים בה, למרות קשיי השפה, בית מדרש לרבניים, שמתחננים בו אברכים להיות רבנים בקהילות ישראל מעבר למסך הברול. הנגה שוב לפניו גilio לגורל המיעוד של היהודי הונצ'יה, שלא נכנע לתחנאים החיצוניים הקשים והמוסיפים לקיים קשר עם העולם היהודי.

משה ביסקי

לזכרו של גدعון האוזנר ז"ל

לא אוכו, מהי בדיקת מהדעתו לראשונה אל גדעון האוזנר ז"ל. נראה בשנות הארבעים האחרונות, כשהוא רק שניים אחדות בארץ והוא כבר עורך דין העוסק לימודי סניגוריה על אנשי ההגנה והמחתרות, שמדו לדין על פעילות נגד השלטון הבריטי. משפטים משליחות בחוץ לאرض בתקילת שנים החמשים נודמנו תחת קורת גג אחת, כשהוא בהגלה המפלגה הפורוגריסטיבית, שהיא בין מקימיה, יחד עם משל קול, פנחס רוזן, יזהר הררי, ד"ר פרדר, אידוב כהן ואחרים. מפלגה זו, גם קתנה במספרה, תאמנה את אישיותו המיעודה, שהיתה בה מזינה מופלאה של ליברל במובן הטהור של הליברלים האירופי הקלסי ממסורת יהודית שורשית וציווית חלוצית מגשימה, וכאיישות ציבורית מובהקת התב楼下 בفعاليתו והופעתיו כציג בקונגרסים הציוניים, בנשיאות הוועד הפועל הציוני וכפרקליט האסתוריות הציונית. עם הפילוג במפלגה זו וכנאנן לעקרונותיו ולהשकפת עולמו היה בין מייסדי המפלגה הלאומית העצמאית ומטעמה היה חבר הכנסת בשנים 1965 עד 1981 וכיון כשר בממשלה רבין בשנים 1974–1977. פעילותו בכנסת חריגה מעבר לכוחה האלקטורי של המפלגה, אותה ייצג, והיה חבר לסירוגין בוועדת החוקה חוק והמשפט, בוועדת הכללה ובוועדת החוץ והביטחון, בזוכות אישיותו, מתינותו והיותו לחם עקי לרעיון ליברליזם-הומניטרים וכוכיות האדם יום חוקים הרבה; אולי יותר מאשר יש להזכיר החוקים, אשר המחוק נתן גושפנקא ליוםתו, ראים להיזכר הצעות חוק, אשר יום ואשר למרבה הצער לא הצליחה להעברים בكونסטלציה המפלגתית הקיימת ואשר חסרונו מורגש עד עצם היום זה: לכאן שייכות הצעות של חוק השירות בטחון – ביטול מילואים לנשים, תיקונים לחוק חסינות חברי הכנסת וחוק שיפוט לענייני נישואין – הידעם ברבים לחוק האוזנר, המתיחס

לפסולי חיתון, — בעיה כאביה מאיין כמוותה, שלמרבה הצער גם היא לא מצאה פתרונה עד עצם היום הזה. אודה אותה גישה של לוחם על זכויות האדם וגיישתו הממלכתית של שמיריה על שלטונו החוק היא אשר אפיינה והדריפה את האונר בתקפидו כייעץ המשפטים לממשלה. עם היותו איש מתון ונכון לפשרה והבנה. עם הוולת, כאשר התעוררה שאלת מעמדו וסמכותו של הייעץ המשפטים. לממשלה, עמד סכלע איתן על דעתו, כי מוסד זה חייב להיות מנותק מכל השפעה חיצונית, פוליטית, מפלגתית או אחרת, וכי סמכותו של הייעץ המשפטית תהיה עצמאית. מעמדו זו לא זו אף במחירות מחלוקת גלויה והרבה עם מי שכיהן אותו וכן שר משפטים, אשר גרש אחרה.

לא לטעמו ובכבודו האישני הרד האונר, אלא לעצמוותו ואי תלוותו של המוסד, שהינו וروع שלטוני בתהום השלטת החוק והסדר הציוני ובתו כזה מטבח ברייתו חייב להיות בעל מעמד עצמאי, כשם שצריכה להיות התביעה הכללית, הכוונה להו. לו כוחו של האונר יש לקובע הקמותה של הוועדה בראשותו של השופט ארגנט, שמנוגנת להגדיר סמכיוותו של הייעץ המשפטים. לממשלה, הוא לאחר דינמיים עמוקים נתנה גיבוי מלא. לעמדתו של האונר. ווגדייה במדוזייק הסמכויות של הייעץ המשפטים ומאו שוב אין. עורדרין על כך. דומני, כי אין זו הגומה לומר, כי מבין היישגו הרבים. האחרים ו מבחינת הראייה. ארוכת הטוחה הייתה בכרח חשיבות מכובעת ותורמתה, שאין לעמלה ממנה. לשולטונו החוק במדינת ישראל.

זכות גודלה עמדה לו לעם היהודי, כי היה זה האונר, אשר עמד ותבע בשם מדינת ישראל, על אשר עולל השלטון הנאצי בתקופת השואה. היקפה של השואה היה אמין ידוע עם תום המלחמה, הרי געלמו וחוסלו 4,000 קהילות יהודיות בעשרות מדינות באירופה.כבושה. מה שלא היה ידוע ברבים. אף. בסنة 1960. וממוקד ראשון, הוא. כיצד זה יכול היה ל��ות במאה העשורים. כי. כליה עברה. על שליש של עם, אותו מספר אסתטונומי של 6 מיליון. ומה. שעוד פחות היה ידוע, הוא. כיצד בתכנון. שטני. הוכנו. הקרבנות לגורל, שיועד להם בפתחון הסופי ומה עבר על כל אם וילד, עד שנפחו נשמתם כמゾלמים מורעבים, מוכרים עד מותם. ביריה בעורף. לד. קברי אחיהם המוניים ובתאי הגנים. זה לא היה ידוע. מכל רason, משומם. שהמתים לקחו את צוואותם סבלם אל. ארובות. הכבישים ואילו ניצולי השואה הלא רבים. נשאו אמנים בקרבתם את סבלם, אך התקשו לספר ולהזכיר מחדש. חזברו עליהם. מה עוד הדברים נראו בעיני. העולם. כదמיוניים עד כדי. חוסר אימון. מתוך. חוסר. דעתם. האמת, אשר לא נתקבלה על הדעת של שם בן. תרבויות. עלתה. שוב. ושוב עד משפט אייכמן השאלה "היכאן לטבח"? .

גידעון האונר ז"ל. נטל על עצמו בשם העם היהודי להיות לפה לששת המילונים, אשר קולם לא. יישמע ולחבשו את מותם. מאה הツורה, שביצעו הפשעים. והפנה גם. אצבע. מאשימה כלפי כל אלה, אשר בשוויון נפש. עמדו. מגן. ולא נחלצו לעורקה. וזה. חשבון היסטרורי. טרגי. וארכן. לדורות. ולחמים. יהדות. נאות הפתיחה של במשפט המאה, בו גולל באורה מונומנטלי ועל יסוד מחקר סותי. וטיסטטמי את השתלשלות השואה, תכנון. ההשמדה, הזועות, שערכה. כל. קהילה. הסבל

והעינויים של כל פרט, דרכי הritisול של הקhilות בארצות השונות, התעבירה עד מותם במחנות העבודה ותירושתם המותם במחנות הריכוז וההשמדה. האונגר הגדיל לעשות: היה עליו להוכיח בבית המשפט האישומים על פי כתוב האישום; לשם כך היה עליו לפתח סגור פיהם של אלה מהניצולים, אשר עד אז לא היו מסווגים לבור על עצם ורגשותיהם ולחיות הזועמת חדשה. ואכן היה מי שלא עמד בכך, כמו הספרן יהיאל דינור, ק. צטניך, אשר התמודד על דוכן העדים, ברגע שחזר בתיאורו אל הפלנטה האחורה, אשר אושוויז שמה, שם נשמו לפי חוק טבע אחרים. נתנסיתי בכך אישית והייתי על סף ההתחממותות, כאשר בעת תיאור בעדות של מחזה וזעתי, שככל אסיריה המכינה מוקפים מאות מזוינים נצטו לחזות בחלילה נער וגבר, אשר חתק ורידי ידיו והחבל שעלה צוארו של הנער נקרע והחובע הפנה אליו לראשונה את השאלה, שזורה על עצמה לאחר מכן עוד ועוד: מדוע לא התקוממת? האונגר בקש להבהיר את האבסורד שבעצם השאלה, כיצד יכול מעוניים, מורעבים, נטולי ישע כלואים בגיטאות ובמחנות, להתקומם מול מכונת מלכמת והשמה אדריה, ששם מדינה באירופה לא עמדה מולה.

כבר לא היה צורך בתשובה לשאלת זו, לאחר שהוא הגיע מעל ל-100 עצדים לחרט ולשוחרר ולו במעט, את אשר קראה שם במאית. הדם קפא באונני השומעים והקוראים העדויות של רבקה יוסלבסקה, שתיਆה, כיزاد לצד עיניה חוסלה כל משפחתה ובתוכם ילדתה, אך הכהור, שנוראה בה, לא המתה, וכשהרגישה רוח חיים, כשהיא מכוסה בערימות גוויות בקדור האחים, יצא מהדור הבודר, כדי להמשיך בתלאות של נרדפת כיהודיה. העשרות טמו למשמע עדויות כמו של דיר ויילצ'יק-ירולס על חיסול גיטו לבוב ותיאורו המחריד על עבדותו בבריגנד המותם, שעסקה בשရיפת גוויות של עשרות אלפי.

וכך גולל האונגר לפני בית המשפט והעולם כולו את מימוש תוכנית ההשמדה, הזועמת והעוניים של יהודים בכל אחת ממדינות אירופה הכבושה, את שאריע במאות מחנות הריכוז וההשמדה. תוהה אני עד היום, מנין שבזעמות נפש לעמדו מדי יום ולהוציא מהאדים הניצולים, את אשר הם עזם לא יכולו ולא היו מסוגלים לספר.

וז היה השליחות העצומה, שנintel על עצמו, להביא לידיעת העולם מפי המעתים שנייצלו את האמת הערומה, כפי שהתרחשsha. רק לאחר שגולם האונגר בבית המשפט מפני העדים את מלאו הזועמה שבוצעה בצורה מוחכנת על העם היהודי, על חוסר הישע ולא כל עורה מבחוץ, בתוך ים של שטנה ועינוי, ניתן היה להעיר נוכננה את גבורתם העילאית של המתוקמים בגיטאות וממחנות ההשמדה, כפי שתיארו אותן היחידים, שנתרו לפוליטה מרראשי המרידות, יצחק צוקרמן, צביה לובטקין, בורשה, אבא קופר בווילנה, רבקה קופר בקרקוב ובמקומות אחרים, כולל המרידות בממחנות ההשמדה טרבלינקה, אושוויז, מידנייך, סובייבור, וחלמנז. ללא סיכוי לניצח את חייה הנאצית מריד ולחמן, אלא למען כבודו של העם היהודי, כפי שכותב דolk ליבסקינד מרראשי המחררת בקרקוב בעזונו המחרתני "החלוץ הלוחם" — למען שלוש שורות בהיסטוריה".

האונגר הפך את המשפט למנוף אדריר לחקר תולדות השואה והחדיר את

תודעתה לכל בית היהודי בארץ ובעולם. הוא עצמו נשאר קשור בכל נימי נפשו לנושא, באשר עבورو לא היה זה אך משפט, אשר בסומו ובהרשעתו של אייכמן נסתיתים תפקידי של היועץ המשפטי בתחום. זו הייתה שליחות היסטורית של העם היהודי והוא ראה תפקידיו נמשך כל עוד לא נחקר הגושא על כל הבטיח עד חום והוא ראה עצמו מחויב לפועל להנצחת השואה והחזרת תודעתה לדורות הבאים למען לימוד לחייה וככתב אישום כלפי העולם, שראה ושתק.

אך טبعי היה, כי נטל על עצמו את התפקיד של יושב ראש מועצת יד-ישום, הפך חוקר השואה ופירסם ספרים ומארים בשפות רבות וננד ברחבי העולם באופןירסיטאות ובקהילות היהודיות להעמקת המודעות לאשר אירע לעם היהודי. היה זה רעיון והוזה לפועלתו, כי בתה הספר ברוחבי המדינה אימצו הילאות יהודיות שחרבו למען הנצחה. הוא היה מיזמי ומקימי מוסד ההנצחה "משואה" בת'- יצחק, ובכל השנים עמד בראש הוועדה הпедוגנית שלו, כי יותר מכל החשיב הנהלת תודעתה השואה על ידי לימוד ועין.

הוא לא הפסיק פעילותו זו גם על מיטת חוליו, כשהמלחלה גברה עליו ומשביקרוו אנשי יד-ישום בשעותיו הקשות, התענינו ובירקן לדעת את המתරחש במוסד.

מקום מיוחד רחש לעצמו גדרון האונגר זיל בפתחיאנו הלאומי של העם היהודי; פועלן, שמו וכרכו ישארו לדורות. תהא זו נחמה פרותא לבני המשפחה האבלים. ינחכם השם עם שאר אבלי ציון וירושלים.

צבי הרמן

гадעון האוזנר ז"ל

אור מואר ומיוחד למוות. כי לו אדם במלוא כושרו הרוחני ובמלוא ארצו הגופני, בתוך הפעולות והעשיה; בהישמע קולו — הוא צלול, הגוני, בוטה ומעורר הדימ. ופתאום מתחולל בו שינוי. המחשבה הבahirah איננה מאבדת את רענןותה, החפיסה השכלית המהירה נשארת חזרת, מערכת הרגשות עררת, מיתרי הקול משמעיים בצליל ובצלילות את התבטאותו. השינוי מתחולל בגוף, במערכות השירותים והעצבים, שפעילים את הגוף. הלב הולם, המוח פועל, רק השירותים הנכסטים מסרבים למלא תפקידם כמוקדם. סירובם גובר על-ידי עד כי הוא מכريع את הגוף האדם. כך קרה, וזה היה גורלו של גדעון האוזנר.

עזוב. הרי אנחנו יודעים, שנולדנו ועל-יכן אנחנו מוכנים למות, כי אין אנחנו בני אלמות; מעין שכר וועוש לקיומו עלי אדמות. עצוב בגל רגשותינו אנו, שסופה של אדם מוכך ונערץ בא לא בזמן, מוקדם מדי. הוא עוד לפני מספר חדשים, רוחק לכסא גלגולים, מעורט מכוחותיו הפיזיים — פירסם ב"מושואה" מאמר מלאך בבהירותו המוחשנתית היוניותו המוחשנתית לא סורה ממנו. חושבנוי, שהצדק עם אותו הoga דעת, שאמր, כי המתים אינם חדים בחיים, דהיינו, הם חיים אותנו, בזכרוננו, במחשובינו, בדמיונו; הם משוחחים אצנו, משיאים לנו עזה, גוררים בנו. אין זה בכחנות פולתן מתים עקר ומיאש. אף שאין אדם פטור מעצב התגננות הזוכרנות, הרי שיש בהזכרת נוחם וחומר, תקווה ורצון להמשיך לבנות חיים. מעבי היגון חותכים אנו פסים ורצועות אור. בגדעון האוזנר הייתה התכוונה המיוונית להדליק משואות-אור.

ברקע האפל של היעלמות מהאי עלה מתבלטים ביותר שעת וחדות קומי האופי והנפש בגוניהם ובכל נהרטם. גדעון האוזנר היה אחד מאנשי-מעלה המועטים בתוכנו. איש-מעלה איננו זה, שיושב על כסא רם ונישא. רבים

mbin allah, shi'osim l'mulah, aimos agashim-mulah; gansim ham, shatfotom mokom be-kotol ha-morrah shel ha-perstot (lorov uzmi), ha-kvod voh-tihila. aimshim-mulah moter b-shelcho voh-ganu, bi-yosher shifut, bgishuto l'al ma-shoa panim vohid um zot mahonin ba-yagin lan, beresh ur, be-ul matun rochani voh-neshmo nigun cpi amonat ha-hesidim. geduon ha-azoner rak' at makhtet chayim ha-pim bi-yamot ha-zivuot, gam casher voh la-perstot voh-tihila, vohem ci yidu at ha-shbon ha-meusha, zore at ha-sudo ca-ailo la-achor-iy, ba-la razon ha-tobelot perstomiy vohruf munimto ha-umoka.

ha-shelcho moshpeta ha-unpeha ha-tzmonoga b-mozigat-nui um mkravio ha-sperotim ha-narabim vohem ahebano la-amonot b-kol unpeha. hiza ha-shofet mu-olah, ak la-hersh le-paumi ha-zman, la-uyor le-goni ha-makom vohad adivis le-rochot ha-moshavot ba-eretz voh-tobel. hova chi at yom-dyomo um miyteri atmol vohor, shatmazono voh-neshmo bili ha-fogot um "rachsi ha-zman", cabioti shel ha-moshor aotsef mn-dalshatam.

ta-hosht ha-higivot be-ura'a cash be-azmotio. ooli tconga nafshi-basisit zo ha-shelcot mcrivutot lah ul k'l dor chayu voh tefisat ul-molo. hoa milia at tchovotio b-mofnhot, kma ba-yishnuta; hiza aish-zohava, lo-mofat vohat ha-nviva gam la-druso b-moshet vohem la-druso ba-chayim ha-zivoriyim. klah chnit ul zmerot ha-bliho ha-nviva ha-tdura la-amta voh-chiposh ha-u achihi ha-zekk voh-amta.

bagduon ha-azoner hiza vohik shel spaknot. lethil sefek pirosho le-bdrok, le-bhohn, le-shaol she'ol, lo-chafsh at ha-cid ha-shni shel ha-metav, le-ferak udoyot voh-yeinot voh-noshot la-bnوت. mchadsh b-ushya aintektotolai la-la rafisot. rak ha-spaknim ha-amitutim hiz machpeli ha-amta, ahoavi ha-amta; hiz gam ha-mamanim ha-gadolim la-halutioto ba-amta. l-kshatzia atota, temid arbaa gam minha shkola, shel spaknot, ha-nviva mokom gam led'ah aherat voh-bchinata ha-machadshet. b-makbu le-dibrim, shme'as zodkaim, b-ita at uzmoo ba-zilut voh-ganu; ak amirat ha-amta azlu voh-shema bili yohra vohli ta'ot ha-tzelot; b-bikroto ha-chada afu pum la-hiza goun shel avba. ha-ganu ha-chad voh-sel ha-yishr hiz kli ubudhotu ha-ukirim. kzozi de-uh voh-zozi mu-uf mameutim hiz azzlu b-uruk ha-ganu voh-shim la-hcavita voh-megar at ha-sel ha-yishr le-mun ha-gadol voh-adir ha-pora'ata shel roch ha-kodesh. ha-ganu voh-sel ha-yishr hiz m'mogim b-lashon molotsh vohka la-hafelia ba-adivotha.

geduon ha-azoner sel b-mamni ha-lashon ha-uberit ca'amn voh-iteb le-poret ul mitrata. le-shonu la-hita le-shon-cisot, cmokbel bimino azz polityikim voh-spaknim voh-nolim la-nuturbaba ba-gosot roch. ca-ailo vohol um ha-tchasha, shahsheha ha-uberit do-ha at holgeriot vohat ha-nvira b-ashfotot. dbaroi nshemo b-nach, na'im voh-mali chon voh-ninot, lala ha-tzefuziot shlohot resn, shahnen morgalim b-hon ba-chayim ha-polityim, lala ha-roch ha-porotza, shromotz frachim voh-noshot voh-morah aimha voh-meshuma. acen hiz m'tharok mn ha-mohoma voh-mohamtonot, lala rdipa achihi p'rfi ha-ksemim shel ha-kvod. ha-kvod ba-droch ha-tevav al alla, shmagiu lahem, ak ain hem rodofim achihi. geduon ha-azoner zeha la-kvod, ak czud b-shbilim voh-didim la-la b-kshot. ha-roch achri ha-kvod — ha-kvod nes manu. voh-kol b-adivot. adivot hiz la-hita mi-yofifat, m'thafnana, malacotit. ha-tita tbe'ah ba-afvi. voh-nigud led'ah ha-makbolat — ani chosub, shadiv hiz, mi-shomer "tzoda'ah rabah" ao "shab na b-bechta". gam zo adivot —

כמצווה מלומדה. אדם אדיב חש באין-נוחות, לפני שהוא אומר דברים פוצעים או מרגיזים; הוא יודע מה לומר ואיך לומר, כדי לא להזכיר בלי רצון את עמיתו או בן שיחו. אדיבות "מלידה" איננה חנופה, או שירה, כי אם אינה שסתום בטחון נגד התפרצויות יצרים, שעלולים להכביר ולקלקל את החיים.

כמעט טבעי, שאיש בעל מבנה נפשירוחני של גדיון האונר, לא היה יכול להשתתק לזרם פוליטי, או רוחני קיצוני, או פאנטי. הפאנטיות איננה אמונה — היא מחלת נפשית-דרוחנית. דרכו הייתה דרך ביניים המודדת בפלס ההגיוון את החרחשות, בשקלא וטריא פנימי, בו השכל מרשן ומכוון את הרגש. דרך קשה, לעיתים מבהה בעניין הקיצוניים ה"פטרוטים" או שליחי הקדוש ברור הוא. הוא ידע גם מתוך נסינו המשפט הענף, שהחמים הם פשרה. אחת מתמדת.

גדיון האונר היה חבר כנסת ושר במשלת ישראלי בחו"ל הפליטיים. היה פיקח ומפקח, סולד מכל ערפל מחשבתי ועל אף שליטותו בלשון — בחיל המשתמש במילצות נבוכות. הוא לא יצר מהומות משיגי כוורות תקשורת ולא חיפש זרקרים. מובדל היה מן הפליטיקאים, שהננו מרגלים בהם, כי לא עיות דבריו; זובר אמרת היה. הפליטיקאים שלנו כל כך עוסקים ברדיפה אחרי הבלתיות הפרטומת העצמית, עד כי אין להם זמן לומר את האמת. יש סוברים, שבגלל התנגדות זו, בغال רתיעה טבעית מהמנוגיות וגסות — דרכו לא הייתה צלה בפוליטיקה. אני סבור, שנהרו הוא; הפליטיקה — לפחותותם לפי המושגים המקובלים בישראל — לא הצליחה בו. היא לא הצליחה להשתנות את הגינויו, את התנגדותו, את ביישנותו הפנימית, את אמירות האמת ללא התמקחות, את שיקוליו ושפיטותו הענוגניים.

בשני דברים שבאמונתו היה נחרץ, בלתי מתחשר ולא מוכן לשום שקלא וטריא ומשא ומתן: ציונות ושלטון החוק. שני הדברים הם יסוד-מודס לקיוםנו בארץ. שני יסודות-אמונה אלה לא נמדו אצלו בפלס הספקות ודאי לא היו טרף לאכזבות. בלי ציונות איתנה אין מדינה; בלי שלטון חוק איתון אין קיום חברה תקינה. לא פעם היה לי העונג לשותח אותו על החוק ושלטונו, על היבטים הפילוסופיים-האנושיים של החוק. הן מישאו יכול להיות עורך דין טוב, לדעת את החוקים על פרטיהם, מבלי שתהיה נהירה לו פילוסופית החיים העמוקה, שמתבטאת בחוקים. מתוד תפיסתו המعمיקה במחות החוק והצדק נבעה גם גישתו למשפט אייכמן, בו היה התובע הכללי הבלתי נשכח. הוא אמר, שאיפלו לארכירוצה אדולף אייכמן הוכחות להתגונן בפני בית-המשפט. ובאשר למשפט: נדמה היה לי, שעומד לפניי איש בעל מטען רוחני-נפשי עצום, שבבקבות השואה ובמשפט אייכמן נשר ונתקבע קרום המפוננות שבאופןיו ונפתחו עד למינור מעינות רוח. הן ייצג ודבר בשם שש מאילו פיות אילמים. לאו מילתא וטרתא.

גדיון האונר לא זכה לקבל את הפילות של אחד ממשורי הולם הגודלים:

... אדון עולם, חן לכל אחד את מותו שלו,
מוות, יהיה נובע מן החיים בהם מצא אהבה, טעם ומצוקה..."

אכן, אהבה רבה מצא בחיק משפחתו, טעם מצא בפעילותו המארה-הברוכה, ומצוקה מצא מלוא חופניים בערוב ימי. אך קשה לומר, שהסתלקותו לעולם האמת הייתה נביעה הגיונית מחייו היוצרים ורביה-המעש. היה סוף מכאב, בלתי צודק ומקומם נפשית לאדם מפואר.

אור מוזר ומיוחד למותה. ההתייחדות עם גדוען האונר איננה פולחן מתים; היא שיבת מודגשת לעקרונות בלתי מעורערים — לחים. בהתיכון אותו אתה חש, שפרשיך מתחמלאים כוח וחיל הולם שוב איננו ריק ומעורט משקל אנוש ומרגש אנוש. הוא כתב במאמרו האחרון ב"משואה": "...מתווך תחום השואה חייבים אנו להעלות את ערכיו האדם שנרטמו ולקדשו מחדש לעיני כל באי עולם, למען יגנו ערבים אלה על קיומה של האנושות..."
שוב מופיעים תכלת שמים, ים כחול ובוקרו של ים רווי רסיטי לילה זוהרין.

ד"ר אביהו רונן

אלכס גתמון, לוחם

במלאת עשר שנים למוות

1. מבוא

לפני כ-10 שנים הלק לעולמו אלכס גתמון ובכך באה לקיצה פרשת חיים סוערת וייחודית. בכל אחד מפרקיו חייו של אדם זה טמונה היה חוויתם כה עוזה, שדי היה בכל אחת מהן, כדי למלא חיים מלאים של אדם אחר. אלכס, שנגע ידע את השואה, היה איש מחתרת בbandin שבפולין, פעיל בሪחה לסלובקיה, איש מחתרת, שהוצא להורג בהונגריה, חייל באכבה האדום באוסטריה, איש הנוקמים בויננה, לוחם האצ"ל באירופה, מעולי אלטננה, סגן אלוף בצה"ל, ראש העליה דוחשאית ממראקו, תעשיין ברול גדור ופעיל שיקום נוער בנווה שרת.

אך יהודה של פרשת חיים זו או איינו רק בריבוי וב מגוון עלילותיה, אלא גם בנסיבות וברצף ההיסטורי, שהיא מייצגת. בדמותו של אלכס מוצאים אנו קו התפתחות, המצביע על הקשר שבין דרכי החיים ואופיו של הנער היהודי בין שתי מלחמות העולם לבין הלחימה היהודית בשואה; על הקשר בין לחימה זו ותשוכת הגכמה של שרי הלחומים; ועל הקשר המפותל והסבוך בין אלה לבין פעילות צבאית ומדנית כאן בארץ.

קשרים אלה אינם כה פשוטים, כפי שלעיתים מדים אנו את הדבר. לא היה זה כלל מובן מאליו, שצעירים יהודים יגיבו בכח הנשך דוקא לנוכח אותה

מספר גדול של אנשים סייעו לכטיבת מאמר זה ולא עורתם ספק אם היה נכתב: אגיטא טורי סייעה רבות באיסוף החומר; נתגנאל אביהי יונה (סני) סייע באיסוף החומר בתרגומים; מנחים וירט עודד וליחס אחת; תושיה ושולומ הרצברג, קרמיה גתמון, מאנוס דיאמנס, אAMIL בריג, דינה גלבוע, אלכס אלדרון וזה טולקובסקי, הקדישו מזמנם לראיונות; תהודה מיוחדת נottage לאברהם כהן, שחשף לראשונה את פעולתה של קבוצת "עו"ז" בנווה שרת. אם נפלו אי דיויקים או טעויות למרות ערוה רבה זו, הרי שהאחריות היא על המחבר בלבד.

סיטואציה נוראית של השמדה. נזטם אנו לשאול לפעם: "מדוע החלו להילחם כל-כך מאוחר, מדוע מה מעטים? אך יש להפוך את השאלה על פיה; אין הצלחה נערם אלה להתרוגן תוך תקופה כה קצרה ואיך השכילו ליזור ארגונים, שליכdo בתוכם מאות ואלפי צעירים? לשאלות אלה ניתן להשיב על ידי בחינת המקורות החברתיים של הנעור היהודי בשואה ובפרט אלה של תנועות הנעור.

ובודמה לכך אינו מובן גם הקשר שבין הלחימה היהודית-בושא לבין הלחימה והעשה כאן בארץ. כדי לברר סוגיה זו עליינו עוד להישייר מבט אל המטען הקשיים, שנשאו עימם השודדים לאחר המלחמה בתקופת אירופה החרבה; אל הדך, בה נקלטו בארץ ישראל על ידי חברי בני הארץ; אל ותchosותיהם והרגשותיהם, בשעה שמצאו את עצם נלחמים פעם נוספת במלחמה, שנפתחה כמלחמת קום; אל הדריכים, בהן בנו את עצם ואת סביבתם בישראל.

הנסيون לבירר מערכות קשרים אלה מובילו אותנו, כמובןם, לחקירה יתר היסטוריואצית של השואה: משמע, הבנתה כתופעה, אשר למרות יהודה נמצאת על רצף ההיסטורי מסוים; רצף, שבו "הלאני" אינו בcheinת רku בלבד, ו"האחרי" אינו בcheinת השלכה בלבד.

בדרכ הכתיבה של מאמר זה ניסינו לקחת בחשבון שיקולים אלה. ואם כי רצף-פעילותם החברתית והלחומת מציג אמגנ את אלכס גתמון: דמות יהודית, הרי שבעת-ובונגה אחת משקף סייפורו גם את חלומתו, מאבקיו וגבורתו של דור שלם.

2. ה ג ר א ו ב ר ד י ס

בן 48 היה הרב יששכר בריש גראוברד, אבי אימו של אלכס, בשעה שקיבל על עצמו בשנת 1893 להיות رب העיר בנדין. היה זה תפקידי מכובד: קהילת בנדין, שבגלטביה, מהקהילות העתיקות. בפלין, אשר הייתה ההרחקה עד למאה ה-13, דעה. באותה עת עדנה מחדשתה, תנועת הפיתוח הכללי, שעבר אויר מכרות ותעשייה זה, משכה אליו יהודים רבים, שביקשו ליהנות מהאפשרויות החדשניות. שנפתחו לפניהם. רבים מהם מצאו להם מקום בסוסנוביץ הסמוכה, שאר לפניו שירות שנים היה כפר-נדיה ועתה צמחה להיות עיר תעשייתית; אך היו גם, שהגיעו לבנדין, שכעד מחר משבצת אליה יהודים רבים. היהודים הווידים היו כدرיכם מאו אל-סדק הכלכליה, מרוביהם השתלו גם בנדין ובסוסנוביץ במסחר, מלאת-ידי, תעשייה-קלת ותעשייה, שהחפכו סביב המכרות והתעשייה. הכבדה. בדיעבד תרמו אלה גם לשימירת צביונה היהודי של העיר: בשנת 1897 גמו בנדין כ-24,000 תושבים, זמוחים כ-11,000 יהודים.

יששכר-בריש גראוברד (1845—1913) נראה, כמו שרואו להוילך קהילה מתפתחת זו. עד בנעוריו בעיירה שרגנסק התפרנס בעילוי גוזל, וכאשר היה לרב קהילת בנדין, כבר היה שמו ידוע. בקהלות רבות. נחום-סקולוב, שהיה אחד מתלמידיו של גראוברד בטרם נמונה לרוב, תיאר לימים את אישיותו במילים הבאונות:

"סמרק לתקופה ההיא אמר לי אבא: 'יש לך די מיהונן. כבר יכול אתה ללמדך דף גمرا... אzo הлечתי לשיערו של בעריש אד זמן קצ'ר, אבל זכרונות הזמן הוא החזקו בקרבי עמוק. היה זה אדם יפה, בעל פנים לבנים כשלג ווקן שחור מكيف אותם. העינים הגדלות היו מלאות חיים, ולב טוב מאד הציג מחריכין... תינוק הייתי, אבל איזה כוח כמו משך אותה אל האברך המובהק הזה... ומשנתו של בעריש הייתה קב ונקי. השיעור הראשון היה "חזקת הבתים", וגם שם — אולי יזכיר החברים? — נכשתי אל "גrob הבעיות", כלומר, הרציתי את שאלותיהם בפנוי בעלי המילימ... רציתי לגשם לי את הדברים והמושגים, ובעריש היה מגתר גיחור קל ואומר לי: אין לנו עסק במושגים שבulous המציאות והמעשה אלא בהלכות. אין לנו לומדים חזקת הבתים, כדי לעשות, אלא כדי למדוד. קפצתי ממוקמי בכוהה; כיצד? — שאלתי — הנה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה! כן, השיבני בעריש, אבל אין זה נוגע אל ההלכות האלה... [אללה] רק ללימוד בעלים!"

Sokolow מחה, אך גראוברד לא השיב לו עוד:

"הוא היה בעל מזג-טוב, ומגנו זה ניזחני. השיעור משך את ליבי בוואר כסמו. היה בו שחוקחן, הייתה בו תומה ונכווה, היה בו לחש קול זמר ערבית, געוגעים וצלילים מעולם אחר צח ונקי וקדמון. ובמגע יכול אני לומר, שהוא היה בו גם לב רגש ונפש פיויטית... הוא, הלוות נשחים, תמנות מהוות
אשר כבו?"

Sokolow, שמקש היה כבר אחר גאולה בעולם המעשה, מדמה היה לראות באברך בראש גראוברד את קסם העולם הישן של הרוחניות היהודית. משפטנו בו לאחר מכן כרב מכובד, התאכזב: האברך העדין נטה את "טרית האידיאלי" ופנה אל עולם המציאות והמעשה. Sokolow ראה לפניו רב חשוב, עםום בדאגותיו, מכוח בחוג פעולותיו — אשר הרבענות כבר הגיעה עליו את חותמה:

"אילו היה אדם זו עומד ברשות עצמו, בהתחלה פנימית, חופשית וטבעית, בלי כל שעבוד וכפיה מצד התנאים החיצוניים, אז היה מסוגל להתעלות למדרגה היותר גבורה."

Sokolow מזהה היה כמעין CAB סמיי בנפשו של גראוברד, שוויון על הרוחניות הטהורה למען כס הרבענות. מדמה היה לראותו כאמן, שלא מימש את יעה. אלא שבאישיותו של גראוברד טמונה הייתה למרות זאת סינתזה חדשה: במלבד כהונתו כרב קהילת בנדין ידע גראוברד לשלב במעשייו ובאישיותו את הלמדנות היהודית העתיקה יחד עם פעילות קהילתית מתקדמת. בשנת 1910 הוציא את ספרו "דברי ישכר" ובאותה שנה אף השתתף בוועידת הרבענים בפטרבורג. בדרכיו פועלתו ניכרת הייתה אישיותו הסובלנית והפתוחה. בהוראה היה מהמקילים הגודולים ופעם אמר: "דעו לכם, תלמידי היקרים, אני מתיר שאלת ואתה, במקום

שרבננים אחרים מחמירים בה." במקורה אחד, בו התיר אפיקת מצה בمعنى המכונה פשוטה — "מצה-מאשין" — הביא עליו את חמתם של החסידים וטפו שנאלץ להזoor בו מפסיקתו.

פתחותו לרווח התקופה ניכרה גם בהמלצתו לשלטונות הרוסיים לאשר לרבניו רק בעלי השכלה כללית מנימאלית, וכן באחדתו לציונות. אלא שהיה עליו להסתות את דעתו: החדרים בפולין ניהלו אותה עת מערכת נגד הציונות, שנראתה להם כתנועה חילונית ולא יאה היה לרב מכובד להודיעו ברבים על תמיינתו בתנועה זו. אך גראובורד, למרות שחלק בקהמת "אגודת ישראל" בקטוביץ (1912), המשיך לרווח קרבנה והבנה ליישוב ארץ ישראל.

הרב גראובורד עמד היה על צומת דרכים בהתקפות הקהילה היהודית בפולין. נטו עיה עדין בעולם המסורתי החדרי, אך כמו שחי בונגנים משותפים, נתה להיווה פתחה לרוחות החדשנות, שהיו מנשבות בעולם היהודי וקלות ממשו, וייתר משחו, מתוכן.

בנוי של הרב עשו את הפסעה הבאה. 9 ילדים נולדו לישכר-בריש, 4 בניים ו-5 בנות, ודרכיהם המתפצלות שיקפו את מגוון הדרכים אל זות יהדות חדש. האחד מהם, יקוטיאל-זלמן גראובורד (1892—1942), ירש את כס הרבנות בבנדיין לאחר מות אביו. גילו הצער במיוחד (אך כבן 21 שנים) ונראה, שוגם עםדתו המתקדמת, עוררו את חמתם של החסידים. רק לאחר מאבק רצוף האשומות ופנית מתנגדיו להתקערות השלטונות, אוירה בחירותו. את אחדתו לציונים כבר היה מביע גראובורד העזיר בגלוי: בשנת 1919 אף לקח חלק בועידה השנייה של "המורחים". אלא שעליית כוחם של חסידי גור בבנדיין הביאה לפירשתו. אלה הלשינו עליו בפני השלטונות, כי הוא משחרר בחורים יהודים מהצבא וגראובורד העזיר גאלץ לעזוב את פולין ולעקור לניו יורק.

הבן השני, בנימין גראובורד, פسع פסעה נספתה, רוחקה יותר. הוא זונח את הדת ונאה להפעיל בין ה"פלקיסטים", מפלגה יהודית, שהאגינה ברעיזין האוטרי נומיזם היהודי בפולין. היה פעיל בטיפוח שפת היידיש ותרבותה ובמאבק על זכויות היהודים מתחן מגמה למשת צוויותיהם כמייעוט לאומי בפולין עצמה. בת אחרתו של הרב גראובורד, רוזה יעקובוביץ (1889—1942), נעתה למסורת עממית. בגעוריה שהתה במחיצתו של י.ל. פרץ בורשה ולאחר מכך התגוררה בකאליש. שירה היו מתפרנסים לפוקים במושפי הספרותי של יום י' בעיתון "היינט", עיתון היידיש הגדל בפולין. יחסה של המשוררת אל בית אבא היה נושא מכך בשירה. באמצעותו נשתקפו תהליכי השינוי הבינדריים, שעברו על היהודי פולין בתקופה זו. בשירה, "לאבי" כתבה:

"איך קורן גורא בעינך העולם הבוער,
עטוף בעופרילី בוקר, משתחווה.
כמה גדול אתה אבי כעת, בעמדתו של משה."

ואילו בשירה, "סידור כליה" כתבה:

"פרצתי את הבריח הקטן
של דלת אבא ואמא

אותה, בלה גראובך, אימו של אלכס, מצאה בזיונות את פריצת הדרך שלה. הניכת גימנסיה פולנית לבנות הייתה ולא היה זה דבר של מה בכך בתו של רב, אלא שגראוברד מאמין היה, כמובן, בהשכלה כללית. עוד בעוריה לקחה רלה חלק באגודה הציונית "עברית", שמה לה מטרה להנחלת את השפה העברית לכל שכבות העם. וגם כאן התעוררה חתמת של חסידי גור: רואים היו ב"עברית" בבחינת חילול שפת הקודש. אלא שבת הרב וחבריה לא פסקו מפעילותם ומאותר יותר, כשהיא כבר בשואה, המשיכו את פעילותה בויז'ו ובמסגרת הגימנסיה היהודית, גם רלה נטחה לאמנות, ונראה שלא במקורה: אותו פונציאלי אגנוטי לא ממומש, שטוקולוב זיהה בנסיבות של גראובך האב, המתגשם בהתפתחותם לידי.

רלה, נישאה לשלמה גוטמן מבנדין, בן למשפחה סוחרים יוזעה, שלמה, יליד 1894, משתייך היה לדור המנהיגות הצעיר, שזכה בנדין בין שתי מלhotot העולם: אנשי צעירים, בעלי משליח-יד מכובד, המחויקים בתפיסה מודרנית והכרה לאומית מפותחת. כאשתו, היה אף שלמה ציוני — חבר בהגלה ההסתדרות הציונית שעיר. אדם אמביツיוני היה ושאף לגדלות: את עסק הנכסי-אל-ג'יני שלו היה מנהל מוחץ לגבולות פולין. ולא אחת הובילוו נסיעותיו לברלין. ככליה היו גראובדים ומשפחות גוטמן, שAKERIM נולד אלכס: משפחת יהודים מודרניים, בניו של רב נאור וסובלני, שחיפשו להם, כל אחד בדרכו, נתיב אל עולם חדש, שבו יהודי ואיש המאה העשריםשוב לא עמדו בסתרה זה זהה.

3. הגוט מניס

אם קורות הדור השני לבית גראובך שיקפו את תהליכי השינוי. שהיו עוברים על יהודי פולין בעת התהיא, הרי שהדור השלישי משקף היה, את המשכו והתפתחותו של תהליך זה. בנדין בין שתי מלחמות העולם הייתה קהילה יהודית מודרנית, בה שלטו משנות השלושים הציונים. בשנת 1939 כבר עלה מניין תושביה לכ- 60,000, ו- 27,000 מהם היו יהודים. אך לעומתם עלה שיעורם והשפעתם בעיר. מעל למחצית האוכלוסייה: רק בשל החשש, כי מספרם שפיע על מועצת העיר וראשיה, צורפו לשטח השיפוט של שכונות כפריות, שתבטחו שמירת רוב פולני. אך גם כך הספיקו קולות היהודים לכדי בחירותו של סגן ראש עיר היהודי, אליעזר רובנלייכט; ולבחרתו של נציג היהודי בסיטט הפולני, הדר' ווינצ'ה. עתונאי, שביקר בנדין באמצעות השלוש, כינה את רובנלייכט: "גשא יהודי של עיר יהודית".

מרבית היהודי בנדין השתיכו עדין למעמד הבינוני הנמוד, שפרנסתו הייתה על מסחר ועיר ומלאת יד; אך לפחות ניכר עתה רישומו של הממעמד הבינוני האמיד מעט יותר, בעל הנטייה להשכלה, שהוא הנושא העיקרי של הזינוות בעיר. בנדין ניתן היה למזוא את כל התנוונות והמפלוות הציוניות של פולין

הdemokratit, וכן התקיימו בה קיניהם חזקים של מרבית תנועות הנוער. אך עיקר גאוותם של בני בנדין היה על הגימנסיה הדזילשונית "פריסטנברג", בה יכולם היו נערם ונערות יהודים למדוד עברית, להכיר את שירי טשרנויובסקי וביאליק, ומצד שני לעמד בבחינות הבגרות בעלות הדירוג הגבוה ביותר בפולין.

קשר אמיץ התקיים בין הגימנסיה לבני תנועת הנוער החזקה בעיר, "הנווער האזינו". דרכם של רבים מהתלמידי, "פריסטנברג" הובילו לתנועה זו, שהייתה המשך ישיר כמעט לסטודנטים בגימנסיה. בגימנסיה למדו עברית — בתנועה למדן, שירים וריקודים ארצישראלים. בגימנסיה למדו היסטוריה היהודית — בתנועה תכננו, כיצד להגשה. המשכיות זו הייתה טמונה בקרבה גם את רוזי המהפהכה: הגימנסיה הייתה יצירתם של בני הדור הקודם ועדיין הייתה מכוננת בעירה לפיתוחה והות יהודית לאומית בפולין גופה. תנועת "הנווער האזינו", שהתגבשה בנדין בסוף שנות העשרים, כבר הייתה יצירתם של בני הדור הצער. כמו תנועות נוער אחרות מכוננת הייתה כבר בעבר יצירות זהות יהודית-חדשה. מקום חדש: ארץישראל.

באקלים חברתי זה, שנתרמו בו שלשלת החזרות של הגראוברדים, האוירה היהודית-לאומית של בנדין וחלומות ארץ-ישראל של "הנווער האזינו", גדל והתחנן אלכם גוטמן.

הוא נולד בשנת 1926 כילד השלישי של רלה ושלמה גוטמן. קדמו לו: האח הבכור, דב (בונו), שנולד בשנת 1918, ואחותו (מושיה) ילידת 1921. מכנים היו אותו בשם החיבת הרוחות: אולק. ילד יפה היה, אך זכרה לימים תושיה, וכך היה כל יומו, תמיד יפה. עוד היה ילד אדיב, מהונר, אומר "שלום" לשכנים בחרד המזרגות, מתחשב בדעת הווי, קשר בהם קשר אמיץ. ילד טוב, אם גם גוטה לעיתים למשעי, שוכבות. בנעוריו מרבה היה לקרוא בספריו. קארל מאי ומון הסתמ חלם להיות אף הוא באחד הימים ל"יד הנפץ".

הקשר הטוב אל ההורים געוץ היה באוירה החמתה והפתוחה, שרורה בבית הגוטמניס. המצב הכלכלי לא היה תמיד בכى טוב: בשנות השלושים, לאחר עליית היטלר לשלטון, הוכרו חרם על סחרות גרמניות, ושלמה גוטמן, האזינו והאיש הפוליטי, דבך, בעקרוניותו, הפסיק את נסיעותיו לגרמניה. רלה, שלא כנהוג בין בנות המעדן הבינוני, החלה להשתכר אף היא לפרגנטית-הבית: כמורה פרטיט. עשתה זאת ברוח טוביה, כשהיא מקפידה, שלא לפגוע באוירה, הנינוחה, שרורה בבית. בין חבריו של אלכם היה ידוע, כי הוא יכול להזמין אליו חברים, בכל עת שיחפש, מבלי לשאל קודם רשות ההורים.

ובכלל, ילדי הגוטמניס היו אורותים שווים זכויות במשפחה. התומים היו על "MAILI פשגלונד", המוסף לילדים של "נאש פשגלונד" שבעריכת יאנוש קורצ'ק וחברות הנכניות. בעונן, כמו בכתבי השונאים, מיטה היה קורצ'ק לכיבוד זכויותיו של הילד, להתחשבות בדעותיו, למעמד כאישיות אוטונומית בעלת רצונות וצריכים משלה. רלה גוטמן אימצה את העצמו של קורצ'ק לערוך בחוג המשפחה דיונים משותפים, בהם יוכרעו יחד עם הילדים שאלות הנוגעות להם. על רקע החינוך הקפדי, שהוא נהוג או באירופה-הmercantile, היה זה גישה מהפכנית של ממש. אצל הגוטמניס לא היה מקובל להזכיר את הילדים. אלא שפעם אחת, כשטהו אלכם בשוכבות יתירה, חבט בו האב. הילד נעל עד

עמקי נשמהו וחווור היה פעם אחר פעם על משפט אחד: "אבל למה הרכצת?" אבל למא: "לילד הזה אסור להרביץ". כבוד הילד וכבוד האדם היו במשפחה בבחינת אקסומה.

בבית שרה אוירה ציונית, שנתמוגו בה קשר חם לעבר היהודי יחד עם פתיחות לרוח העולם. וכך, בערבי ששי גרמנית, במקור של שיל והיינה, שהיו קרובים ליליבו של האב. ביום שבת היו מקימיים את מנהג הזמירות, אך בנוסח חדש, מודרני: שירים היו שירים עבריים ושירי עם ביידיש לפי השירון של קיפניש שהיה מצוי בבית, וROLLA הייתה מלאה את השיר בפנסטר. בשעות אחר הצהרים היו נסיעם ההורים לקטוביץ, הכרך של האיזור, לפגושים ידידיים בבית או לבקר בהצגת תיאטרון. הבית היה פתוח לאנשים ואנשי רוח יהודים: רבים היו לדבר על התקדמותו של ההיסטוריה המקומי הצעיר, שמעון רוטנברג, שכטב את תולדות הקהילה; מאראחים את זרובבל, שהגיע מורשה, או משוררי יידיש צעירים, שבאו לשוחות בנדין. הגוטמנים היו בעלי והות יהודית לאומית מודרנית, גטולי רגשות-אשם כלפי המסורת, וחופשיים-מחתנלוות בפני הגויים.

מסלול חינוכם של הילדים היה דומה: שלושתם, כל אחד בתורו, למדו בגימנסיה העברית "פירסטנברג" והוא חברי "הגנווער הציוני". פעילותם זו הייתה כמובנת מלאיה בבית הגוטמנים וROLLA אף הייתה חברה בז'ונת ההורים של התנועה. העליה לארץ ישראל הייתה אמורה להחות המשך טבעי למסלול זה. בשנת 1936 עלתה לארץ ראשון הבנים, דב ("בולו"). הוא נסע באמצעות סרטייפקט של סטודנט ובמהרה החל את לימודיו בהיסטוריה, באוניברסיטה העברית בירושלים. מעט לאחריו עלו לארץ שני חניכים אחרים של גימנסיה "פירסטנברג" בנדין: יהושע פרורו ויושע קמינסקי (אפרון), שעתידים היו לעשות חיל בiscrimה ולהפוך לפרופסורים ידועים. גם תוכנית הייתה עלות במהרה ולהתחליל את לימודי הרפואה שלא באוניברסיטה העברית. ואילו ההורים אמורים היו לעלות אחוריים יחד עם בן הוקננים אליהם, לכשישלים את חוק לימודיו. עניין ארץ-ישראל היה כМОבן מלאיו אצל הגוטמנים.

אלכט, בדרך חינוכו ובאישיותו, כפי שהחלה כבר לבצבץ, גדל אפוֹא במידה רבה כילד ישראלי בפולין. ממשען, כמו שניתנת לו זהות לאומי ברורה, כמו שכבר בתורו ילד הוא בעל זכויות משלו, וכמי שהתחנן משחר ימיו לקראתו היינו אדם חופשי בארץ שלו.

אללא שתכנית חיים זו, שכnicול פרושה הייתה לפני, לא התגשמה בדרך, בה הייתה אמורה להתגשם. ב-19.9.1939 נחכו בחתת כל החונכיות, והגוטמנים, כמו שאר היהודי פולין, נעשו כפופים לניסיבות חדשות ומאיימות.

4. בנדין הכבושה

הגרמנים נכנסו לרחובות בנדין, הסמכה לגובל הגרמני, כבר ב-19.9.1939, וסמן רק החלו היהודים לעת את נחת זרעם: עוצר הוטל על רחובותיהם; חנויותיהם סומנו; מספר בני ערובה הוציאו להורג בתאונת של ספסרות. ב-9 בספטמבר

הוועלה באש בית הכנסת הגדול של בנדין והדliquה התפשטה בכתים הסמוכים. יהודים, שניטו להמלט מהמקום, מצאו את הרוחבות חסומים בידי אנשי משטרת. רק בודדים הצליחו להציל את נפשם בסיווע של כומר צער, שפתח בפניהם את דלת הכנסייה הסמוכה.

אך ככלות ימי האימה והזועע הרשוניים התיצבו מעט החיים בבנדין. באיזור, שסופח ל"רייך" הגרמני, לא הוקמו בתחילת הכיבוש גיטאות סגורים. מצד שני הוקמו שם "שופטים", סדראות ענק, שנוהלו על ידי גרמנים ואשר ייצרו מוצרי טקסטיל והנעלה לתצרוכת הצבא הגרמני. בוגלביה נוצרו אפשרויות השزادות נוחות מעט יותר מבאיורים אחרים. רוכשים של היהודים הוורם, הם אולצו לענור את הטלאי הצהוב, אף נאסרו עליהם המגורים ברובע מסויימים בעיר — אך הם לא גוטקו כליל מקורות הכלכלה והמוון שבאזור.

מצבם של הגוטמנים היה טיפוסי: מקור פרנסתו של שלמה גוטמן בתקופה זו, בית חרושת קטן לסתרי בד, הוחרם ומונח לו "נאמן" (טרוינגןדר) גרמני, בשם מכיאץ. אך שלמה הצליח למזוא הסדר עם "נאמן" זה והם ניהלו יחדיו את העסקים. במהלך הזמן השתלב בעסקים גם שלום הרצברג, חברה של הבית תושיה, המשפחה היהת מוניה אספה מזון בקנה מידה גדול. תושיה, שהתכוונה לילדי הרופאה שלה, נועתה לאחות בבית החולים היהודי בסוסנובי. ואילו אלכס עבר במהלך המלחמה קורס חשמלאות ולאחר מכן נמצאה לו עבודה באמצעות מכיאץ, אgel בעל אחד ה"שופטים" הגדולים, שפעלו בנדין, בדרך זו, כאשר הם מניצלים, כמו שאר תושבי בנדין, את האפשרויות שנוצרו באיזור.

יכלה משפחת גוטמן להתקיים במצב כלכלי סביר עד ראשית שנת 1942. נראה, כי לחתיבות התנאים בנדין תרומה גם פעולתו של היודנרט. ביודנרט הראשון של בנדין לקחו חלק בעיקר הנציגים היהודיים בעיריה הפולנית בראשותו של רובניליכט. אך לאחר תקופה קצרה, בה לא הצליחו המנהיגים הוותיקים והמקובלים להתמודד עם המציאות החדשה, החלו לתחוף את עדמות המפתח ביודנרט העסקיים הצעריים יותר. וכך במהלך שנת 1940 נעשה לראש היודנרט בנדין נגמין גראוברד, איש ה"פלקיסטים" ווזהו של אלכס. בנימין, שהילת אבי המנוח הקרינה עלי, וכן על פי רוב באחדת הציבור בתפקידו, מוביל היה כמו שמנחה לעוזר להחדרים במצוותם ולעקבו את פקודת הגסטapo או להמתיקן.

החל מראשית 1940 כבר פעל היודנרט של בנדין במסגרת היודנרט איזורי של כל קהילות זוגלביה, שנכללו מעתה ב"שלזיה עילית מורהית". בראש היודנרט האיזורי עמד משה (מוניק) מירין, עסקן ציוני עיר מלפני המלחמה, שנתגלה עתה כמנהיג אמбиיציוז ושתלטני, נכון למלא בכל תנאי את פקדות הגරנדים, ועם זאת בעל כושר ארגוני רב. גראוברד, שמו זמן לא היה שלם עם תפkid, הסתכסס עם מרין והתפטר מתפקידו. את מקומו ירש חיים מולצ'יסקי, לשעבר נציג הקרכן הקיימת לישראל, עימו מירין שפה משותפת. סביב מולצ'יסקי התגבשה מעתה הנהגה ציונית צעירה למדי, בה המשיך לכהן חלק גם גראוברד. הנהגה זו, התגלתה בבעלות כשור פועלה נרחב והגיעה להישגים רבים: 3 מטבחים ציבוריים, שהוקמו בנדין, סיפקו ארווחות לנזקקים; מיחסן בגדים גדול סיפק לבוש לחורף; רפואיים יהודים, שפעלו בחסות היודנרט, הצליחו להפעיל בית חולים יהודי קטן;

ולגוער ארגנו קורסים להכשרה מקצועית, בין השאר הקורס לחשלהות, אותו עבר אלכם.

שלמה גוטמן לא הציג אל היודנרט, למרות שהפיצו בו לעשות כן, כי שמנה על שכבת העסוקנים, שעמדה בראשו. סבור היה, כי באחד הימים יצטרכו לחת פועל היודנרט דין וחובן על פעולתם, וכי לאחר המלחמה "יסרבו להזוז את ידו של מי שירית ביודנרט". בדרכ דומה הילך גם שלום הツברג, שבמהלך 1941 נעשה לחתנו. בגין מרדכי למלכית חבריו מצערוי העסוקנים הציוניים, שנענו לקריאתו של מרין, סירב שלום להציגו לפעלויות ביודנרט.

הילדים, תושה ואלכס, היו הולכים לפעלויות "הנוער הציוני". עניין זה, שלא היה מובן כלל וככל בימי הכיבוש הראשוני, געשה מכך חזושים אחדים לעניין שבשגרה. עוד בחודשי החורף הראשון התכנסו כמה מבוגרי הקן בבודנאי, ביןיהם ישראל דיאמנט, האנק לוסטיגר, קארולה בויים ואליה הסנברג (כיום בנטוב) והחליטו על חידוש הפעילות. הקבוצות התארגנו מחדש, אך במקום ב"קן", היו מתכנסות מעתה בדירות הפרטיות, תוך שמירה על כליליסדיות. הפעולות נמשכו, אך גם הן שינו את צביונן בהתאם למגנינים החדשניים. בצד הפעולות הרגילה נערכה גם פעילות למדנית. והוקמו קופות לעוראה הדידית, שבן-

תמכו חברים הקבוצות בחברים נזקים.

הקמתה של חוות חקלאית (ה"פארמה") משותפת לכל תנועות הנעור, באביב 1940, נתנה ד晖פה נוספת לקוים כמעט בגלי פעלויות ציונית ולהכשר עשרות למוסדות היודנרט, ניתנת היה לגורו מעתה כבלתי ציונית ולהכשר עשרות בני נוער בעבודה חקלאית הנعشית באוירה הופשית. ידוע היה לכל: בחוות אין העזירים עונדים את הטלאי הצהוב והמשפיל. תושה, שהתחהוו חזושים ב"פארמה", לקחה חלק בחוות זו של חיים על אי של חופש. בלב המלחמה. כשהם עובדים השופרigo בשדה, עורכים עצרות וכרון לאויסקין וליבוטנסקי, מתוכחים בלהט על משנות הרצל ובדורקוב, רוקדים עד אמצע הלילה בשכרון חזושים כאן, בבודנאי הכבושה והמושפלת.

אין העדויות מתחאות במיוחד את תפקידו ופועלתו של אלכס בתקופה זו. עדין, ציר מאד היה, כבן 13, בשעה שפרצה המלחמה. הוא השתייך לשכנת ה"זאבס", שכבת החניכים הציוניים, ונטל חלק בלחץ נפרד בפעילות זו, שהלכה והרחיבה את היקפיה. הלך-רווח של אופטימיות היה שורה בפעולות תנועות הנעור, למותר, ואולי דוקא, בגלן תנאי הדיכוי, ההשלה והמחסור, בהם חי. ופעלו עתה. החלומות והתקומות נשארו כשתו ואולי אף התחזקו, בבחינת מקור כה ומגנון הגנה בפני-

המציאות הקשה.

ואילו המבוגרים חדרים היו לבאות. מעין הלך-רווח פסימי שרה באופןם הימים על שלמה גוטמן. העולם, בו האמין. עד כה, נסדק ללא תקנה. הגרמני-התרבותי נהפק לעניינו לבבורי-מודני, המאים על התרבות כולה, ובפרט על היהודי, שבקש למצוא לו מקום בתרבות זו. לפעת נחפס הוא, הציוני המובהק, לנדויז נשותו חסרת-המנוגה של המשורר היהודי-גרמני היינריך היינט. הרבה היה להזור על מספר שורות, שנתרתו לימים בזיכרון בתוכו:

"מיסה לא ישרו,
קדיש לא יאמרו.
לא יאמרו דבר ולא
ישרו דבר אחריו
מותי".

5. אבדן האב

תחילת הגירושים מבנדיין באביב 1942. שברת את המזיאות הייציבה לכהארה, בה חיו עד כה יהודים קהילה זו. בדיעבד אף גוטים היו יהודים בנדיין לפרש את כל שקדם להם, את שנות הכביש הראשונות, כמקסם-שווה, כאשליה, שאליה היו מובלים אוטם הגרמנים בכוננה תחילתה.

הגירושים התנהלו בזרה הדרגתית וסלקטיבית ובתחילתה לא עמדו יהודים בנדיין על ממשועתם. אמנים קדמו להם סימנים מבשרי רעה: בראשית 1942 הוזעאו מלכים מספר יהודים, שנאשמו בעבירות ספורה ושותה, והם הוצאו להורג בתליות פומביות, שזעעו את הציבור היהודי בוגלבניה. בחודשים מאיד'וני 1942 נשלחו לאושוויץ שני שלוחים בני 1,200 יהודים, ברובם זקנים, חולמים, נתמכיסעט ופליטים. גם גירושים אלה גרמו לגל עצוע וחרדה, אך ההסבר הגרמני, כי אנשים אלה, שנחקרו "בלתי פרודוקטיביים", נשלחים ל"יישוב חדש", היה עדין מתקבל על מרבית הציבור היהודי. רק מיום ה-12.8.1942, שנודע לימים כ"פונקט הגדול", חרדה מודעת ההשמדה גם לוגלבניה. ביום זה כונסו קרוב ל-50,000 מושבי שלוש הערים הגדולות של זוגלבניה במנזרי כדורגל גדולים, ולאחר סלקציה המונית שלוחו כ-10,500 מתחום לאושוויץ. לאחר גירוש זה שב לא השלה את עצמו איש בוגלבניה, כי כוונת הגרמנים היא אכן להשמיד את היהודי פולין ובכלם את היהודי האיור.

בין המשפחות הראשונות, שנגעו, הייתה גם משפחת גוטמן. הייתה זו أولى בבחינת אפיודה טרגית נופפת באסון. שילך עתה על היהודי בנדיין, ובכל זאת הייתה יוצאת דופן. מבחינת השתלשלות איקועיה. משפחת גוטמן, כד' נראת הדבָר, יכולה להיות לחתמך מגניעות הרעה של הגירושים, לפחות בשלבים הראשונים. ממשחה קטנה שכלה ברירה בראים ועובדים, היה זו "משפחת מוגנת". יותר מכך, מצפים היו לסרטיפיקטים, שישלחו אליהם על ידי דב, הבן, הבכור, שזה מכבר הפך להיות נתין בריטי בארץ-ישראל, ועתה היה משרת כחיל... בזבאה הבריטי. באמצעות סרטיפיקטים אלה, כד' קיוו, יוכלו להיכל בקבוצת נתינים בריטיים, שיוחלפו עם נתינים גרמניים בארץ ישראל. קבוצות כאלה מתארגנות היו או בוגלבניה והגוטמנים אמרוים היו להככל בהן; ברגע שיתקבלו האישורים המתאים.

אך הגורל פגע גם בהם באופן, שאולי ניתן היה למנוע אותו, ולכנן הפך להיות כה משמועות עיניהם. באחד הימים, ב-26.2.1942, מעט לפני תחילת הגירושים, התדרקו על דוחון של שלמה גוטמן, שניים מנכבד העדה החרדית, אנשי "אגודת ישראל" בנדיין, רינסקי ובונהארד. השניים ביקשו מגוטמן, שישיע בחילוצה של

asha, קרובתו של הרב מגור, שנעצרה בידי השלטונות באשמה מתן-שוחד. סבוריים היו, כי מכאץ', ה"גאנמן" הגרמני, עימיו עבר גוטמן, יוכל לסייע לשחרורה ועל כן הגיעו אליו. שלמה גוטמן, פעיל צייר ותיק, נכון היה לצאת גם עתה. בני המשפחה האחרים, ניסו להניעו מכך. חוששים היו, שסופה להיעזר אף הוא. שלמה סירב והלך ברגל לאורך כל בנדין, כדי לסייע בשחרור האשתו הוא לא שב מדרכו. החששות התאמתו: שלמה גוטמן נעצר אף הוא.

מעצרו של האב והוניותו לחלוו השפיעו קשה על אלכס. כבן 16 היה אז ובמוצצת המשפחה והחולט, שיטס לטסנוביץ', למרבו היודנרטט האיוורי, כדי לנסתה לחוץ את האב. אלכס היה תולה, אך היה היחיד, שהיה מצוי באישור-תונועה לטסנוביץ' בשל קורס ההכשרה לחשמאים, בו נטל חלק. והוא גם ממיתת חולין, התלבש ויצא אל הרחוב הגשם. מזמן זמנם שב אלכס בידים ריקות, אך גושא עימיו צינון קשה. בימים שלאחר מכן נפל למשכב והציגו התפתחה לכדי דלקת ריאות ודלקת פרקים. מאוחר יותר נתגלה גם פגם בלבו, תוצאה אותה מחלה, ומיום זה גושא היה מום וזה לכל אשר הלך.

הוא לא זכה לראות את אביו שנית. המשפחה הצליחה לגייס עורך דין יהודי, שהיה מושה לוחפיי בבית הדין בקטוביץ' — בחסות המחלקה המשפטית של היודנרטט, ניתן היה לייצג גם יהודים בעניים משפטיים. עורך הדין בקש מבני המשפחה, שייאשימו את האב בדבר-מה. הם לא הבינו. הסביר להם, כי היהודי אין יכול לצאת זכאי במשפט, מוטב שיואשם בדבר-מה ויקבל עונש קטן, מאשר יאביד באחד הגירושים. ואכן, עורך הדין הצליחה במשפט והשיג אף הרשותה קלה לשלהי גוטמן. אלא שהאב לא שוחרר ואף לא הועבר למבחן עבודה.

שמעונה חודשיים שהה שלמה גוטמן בבית הסוהר וב-27.10.1942 הועבר במכונית משטרה קטנה מקטוביץ' לאושוויז'. היה זה במייה רבבה מול-ביבש :: באוטה קופפה של אחר ה"פונקט הגדל" שוב לא נשלחו יהודים מוגלביה לאושוויז' במסגרת גירושים מאורגנים. אך מדי שבוע הייתה מכונית קטנה מעבירה מספר יהודים יהודים, שנידונו כ"פושעים", היישר אל מhana המות. בדרך לאושוויז' עזירה המכונית בגדין ליד בית המעצר של היודנרטט, כדי להעmis "פושעים" יהודים נוספים. מיכאל לסקר, מראשי היודנרטט וחברו של שלמה ל"ציונים הכלליים", הבהיר בדיזו היישוב במכונית. الآחים יצאו לחוץ את עצמותיהם ואילו שלמה סירב לצאת. לאסקר אמר רק זאת: "מסור דרישת שלום לבולו". סבור היה כי רק הבן הבכור, שהצליח לעלות לארץ ישראל יזכה להסדר. ואחר כך נסעה המכונית תושיה, שהזועקה למקום, מיהרת להגעה, אך יכולת היה להראות רק את ענן האבק המתפרק, מדמה היהה כי החול צוחק לאסונה.

נראה, כי בפרשת אבדנו של האב, טמון המפתח להבנת דמותו של אלכס וההתפתחותו בשנים הבאות. היה עליו להתגבר ולחתת אחירותו, ומצד שני קשות במשפחה המלוכדת והחמה. היה עליו לחשוף ולחקות אחירותו, ומצד שני מבקש היה למצוא דרך להגיב על אסונו. עוד בימיתו חוליו מתכנן היה עם חבריו הצעירים, כיצד ישחררו את אביו מבית הסוהר וכיצד ינקמו בגרמנים. ובכך, באיו נקודת זמן לא מוזהה, אי שם בין פברואר לאוקטובר 1942, הבשיל אלכס שהוא חדש ובלתי מוכר עד כה. הילד הטוב, שהיה מקדים שלום לשכנים בתדר המדרגות, גמר אומר להיות לוחם, שאחת היא לו מה דעתו שכניו על מעלייו.

יחד עם חברי, נערים כמוותו, הנושאים עימם את כאב אסון הפרטן ואת תחושת האסון הכללי, לקח חלק בהקמת המתחתרת המורוינית בבנדיין.

6. מחרת

יסוד המתחתרת בבנדיין באוגוסט 1942 לא היה בבחינת תחילה טבעי והכרתי, כפי שלעיתים היו מדים לראותו בדיעד, ובפרט לא לגבי נערים מסווגו של אלכם. לא היה זה מובן מלאיו, כי אוחם נערים טובים, בנייהם של יקירי הקהילה, יפנו בדרך הרות-סכנות זו. אחדים מחברי המתחתרת היו בנייהם של אנשי היודנרט: כמו אברהם מללה מ"גורודזוניה", יהודה לאסקר מ"הנער האזינו", או בוכו גראוברד מהקומוניסטים. אמרת, כפרטם וכחניכי, תנאות נער נשאים היו פוטנציאל מודני. תנאות הנער ערשו. עוד לפני המלחמה על עצם המשך הקיום היהודי בגולה, ויבוש המערכת האוטונומית של תרבות הנערים. במהלך שנות הכיבוש הראשונות סיימה לשימור פוטנציאל זה. אך בעת ובעונה אחת היה נערים אלה גם חלק מהקהילה, שהיתה מתחת הדרגות לקרה אשוני חברתי וללאומי, ותולדות משפחתו של אלכם מצבעים על כך. אלא שנסיבות המלחמה ושיאם — הגירושים למחנות המוות — העמידו קהילה זו בבחנה הקשה מכל. מנהיגי הדור היהודי, שכמה בבנדיין בין שתי מלחמות העולם, שעה הפכו בחלם להיות אנשי היודנרט, חשבו, כי גם בנסיבות אלה עליהם להמשיך ולצית לשליטונם. מרביתם סבורים היו, כי גם בסטיים לארכון הגירושים עדין משרותם הם את האינטראקציית היהודי בדרך החידה שאפשר, במונחים אסון גדול יותר. פניותם של הבנים, אנשי תנאות הנער, אל דרך ההתגוננות המורוינית, פירושה היה בין השאר ערעור על דרכו של הדור הקודם.

על רקע הגירושים וקריאת ראש היודנרט ליהודים. להתייצב בקצבות הריכוז כנדרש — נגרם קרע בין תנאות הנער לבין היודנרט. תנאות הנער, שעד כה נהנו מחסותו של היודנרט, ניתקו את יחסיהם עם מוסדותיו. יוזק קויזד, מנהיג "הנער האזינו" בסוסנובייך ומנהל "מחלקת הנער" של היודנרט, פרש מתפקידו על רקע סירובו לחתת חלק פעיל בארגון הגירושים. ב"גער האזינו": בבנדיין ובסוסנובייך החלה התארגנות לקרה הקמתה. בקי"ץ 1942, בהשראת מרדכי אנגלביין, שהה אז בזגלמבריה, הוקמה מתחתרת הלאויזיט, כפופה לאגונן היהודי הולחם, שהחל להתגבש באותה עת בורשה. במחתרת לקחו חלק: "דרור", "השומר האזיר", "גורודזוניה", וכן "הנער האזינו", שעוד במהלך תקופה הכיבוש הרואה נעשה חלק בלתי נפרד מ"החולץ".

אלכם, שהיה עתה בן 16, לא נמנעה על הנגגה המתחתרת. הוא היה בין הצעירים שבארגון, שעלה פי רוב כלל רק את בוגרי התנאות. אך מזמן, ותשובו, ש蹶ה בתקופה מעט מאוחרת יותר, ניתן ללמוד על מעורבותו הרבה של אלכם במחתרת:

"ב-1942 נוצר ארגון-קרבי משותף לכל קבוצות-הנער [תנאות הנער]. בראש הארגון עמדת מועצה עליונה, הייתה מרכיבת מוחכמת כל התנאות הלאויזיט. 'החולץ' (בשם זה כונתה המועצה), היה מרכיב מן החברים

הבאים: צבי בראנדס [“השומר הצער”, הרשל שפרינגר, פרומקה [פלוט-]
ניצקה, “דרור”]. וווק קוזיר [“הנווער הציוני”]... כל קבוצה חלוצית
הקימה עצמה את ארגונה מן המסדר. אצל “הנווער הציוני” היה המבנה
כלקמן: בראש עמד המנהל (מ), במקורה שלפנינו — יוק קוזיר. הוא
עבד בשיתוף עם ההגנה, המוסמכת באותיות א, ב, ג, ד. חברי ההגנה
א, ב, ג, מייצנים 3 תאים. א: 3urai בחורים; ב. תאי בחורים; ג. 2urai
חברות. תחת מרותו של חברה ההגנה. ד, עמד תא מיוחד בן 7 אנשים.
הקרוי בעברית: קבוצה נבחרת, או פלוגת המות. זו גונדה לתקדים
המוסכנים ביותר”.

נראה, כי אלכס עצמו, למורת גילו, העזיר השתייך לקבוצה האחרונה. כבן 16
יהיה בתקופה זו, אך כבר היה בולט בקומו הגבוהה, ובנכונותו לקחת על
עצמו פעילותות נועזות. למורתו שניהם באינטלקציית גבואה ובכושה. ביטוי. היה
ביסודות איש מעשה. כפי שהגדירו אחד מחבריו מאוחר יותר, הפעולות המשית
קדמה מבחינתו לתיאוריה. עוד בשלבים הראשונים של התארגנות המתחתרת, בפעולה
פרטית, שספק אם הייתה ידועה לאחרים עליון, רכש אקדח באופן פרטי. למימון
העסקה השתמש בכיסי מתנה. הבר מצווה, שעדיין היו שמורים עימיו.
הדרן, בה רכש אלכס את אקדחו, יש בה כדי להעיר מצדה על אופיה של
المתחתרת. היה זה במייה רבבה, חלום של נערים. שחררים את האמצעים הכספיים
להגשנתו. הייתה להם אידיאה והיה להם ארגון, אלא ששכר היה הבסיס המששי:
קשרים עם תנועות מחתרת רחבה ונשך. לאורך כל דרכה לא הצלחה המתחתרת
בבנייה למזויא דרך אל תנועות הפרטיזנים הפולניות על שתי ורעותיה, ובסלה
מהסור כרוני של נשך.
לא פחות חמוץ מכך היה הקונפליקט המתוחב והולך עם היודנרט. בთאו
את פעולותיה הראשונות של המתחתרת, כתוב אלכס:

הודפסו כרוזי תעמולת נגד הגරמנים ונגד מכשיר העוז. שלה — הקהילה
[היודנרט]. הכרזים פנו אל הכבוד. הלאומי היהודי. וקראו להילחם עליין.
מרין, שנגיד נתוכונה פעללה זו, מסר את הכרזים לגסטאפו והיא, בעורתו
ובעורת בלש, גילתה את מקום ההדפסה. כל שנפל עליו חshed כלשהו בעצר
והושם בכלא. מרין. נשא נאום להצדקת עצמו והויר מפני כל פעולה
אנטי-גרמנית. כמו כן עורר הדרדרות כלל. נגד כל פעולה עצמאית של
הנווער.

בקהילה הקטנה, הסגורה. בין רחובותיה הצרים,קשה היה להסתיר את דבר
קיים. המתחתרת מעיניו הפקחות של היודנרט. עוד בראשית פעולתה הזומנה
נגיניג אל מרין ומולצ'יסקי וניתנה להם התראה חמורה לחדרם מפעיליםם. לדעת
מרין ואנשיו נזemo אנשי המתחתרת לילדיהם המשחכים באש ועליים להציג את
הבית כולם. אך הנערים סירבו: על רקע הגירושים לאושוויץ רואו רק את דרך
התגוננות המזונית בדרך הולמת.
בראשית 1943 החripe הקונפליקט ואו ארצה ההתרחשות, שתוארה על ידי

אלכס למללה: לידי אנשי היודנרט הגיעו ידיעות על פעולות, תעלמות שוננות, שניהלו אנשי המחתרת והם הסגירו לידי הגרמנים 10 אנשי מחתרת: 8 צעירים יהודים, שנחמדו בתעמולת קומוניסטית ושני חברי ההגנת "השומר הצער" מסוסנובייך, צבי דונסקי ולפק מינץ, שהושמו בהफצת כרוזים אנטישמיים באזמאות החדרתם למוגפים, שיוצרו בבדין ושנעודו להישלח לחזית המורחת. בקבוצה הראשונה כלל היה גם בובו גראובך, בן של בניין, איש היודנרט ובן דודה של אלכס. במאקו נגד המחתרת לא היה מרין נכון לחום אף על בנים של חברי היודנרט.

לא ידוע, כיצד השפיעה על אלכס הסגرتו של בובו לידי הגסטapo. מכל מקום ברור, כי ה"ילד הטוב" מצוי היה עתה יחד עם חבריו בעיות גלויים וראשי הקהילהшибיודנרט. על רקע מעצריהם נספסים, שבוצעו והמשך הקונפליקט עם מרין, הוחלט בחוגי המחתרת להתנקש בחיהם של מרין, ושל גולדמןץ, מפקד המשטרה היהודית. אלכס נמנה על החוליה, שאמורה היה להבצע את גורדיין המות גdag. ועם זאת, על אף אייכטו של אלכס ליודנרט, ניתן היה למצאו בדיעד, יותר משכך של הבנה לעמדתם. וכך, בהתייחסו בספטמבר 1943 לדמותו של מרין, שמצא את מותו ביןתיים מיד הגרמנים ולא מיידי המחתרת, כתב אלכס:

"מנק מרין: טעות היא לדונו להובה מכל וכל, כיון שאין ספק, שפעל מתן השאייה להציג לפחות חלק מן הציבור. ואכן, משך זמן מה עלה הדבר בקד... בתעמולתו הטיף לאמון בגרמנים. בעניינים מעשיים, בעת הגירושים, היה אכורי ובלתי אנושי. מבחינה פוליטית היה שפל, מכיוון שלא היה בורר באמצעות לדיכוי מתנגדיו, אולם על רעיון הגן, כל עוד היה הדבר בידו".

היתה זו עדות מפתיעת למדי מצד הנער, שהתקווו לקחת חלק בחיסולו של מרין. אלא שכון התבבלת לראשונה אותו קו אופיני כל כך לאישיותו: היכולת למזור החלטות מעשית עם פתיחות וסובלנות לוזלת. מסוגל היה, כפי שיתבלט הדבר בהמשך, לראות אף ברגעים הקשים בינו לבין את ציריו השני של המטבח. ובינתיים התגלו מחולות חריפות גם בתחום המחתרת עצמה. הגירושים לא התחדשו לאחר אוגוסט 1942 וההתלהבות הראשונית לפעולות התנגדות ונכמה בגרמנים נחלשה. על רקע תנאייה המוחדים של זולמבה, בה נחשבו מרבית היהודים לפרוחוקטיביים, וכן על רקע אפשרויות הצלחה חזותית שנוצרו באיזור רבו המפקדים בזאת דרך ההגנה. בראשית 1943 החלו לבנדין פספרוטים דרום אמריקאים, שנשלחו משלכת "החולץ" בזונגה, ובאמצעותם ניתן היה להגיע למחנות מעצר לנחיני חוויל ולשחות שם בבטוחין יחסית עד סוף המלחמה. באוטה חוקפה החלו עולים ב"גורדונייה" וב"גערער הציוני" רעינות של בריהה לסלבקיה, או אפילו לפנים גרמניה במסווה של פועלם פולניים. על רקע תכניות אלה פרץ בחוגי המחתרת ויכוח סוער בין מחייבי ההגנה ומחייבי ההצלה.

הידיעות, שהגשו לבנדין על מרד גיטו וורשה בסוף אפריל 1943, לא הביאו לידי הכרעה במחלוקת זו, אלא להיפך: חסידי שתי העמדות החלו לפעול במשנה מרכז למימוש חכניותיהם. אלכס היה פעיל בהכנות להtagוננות, لكن חלק באחת

הפעילות העיקריות בתחום זה, השגת נשק. בעית הגשך והסיפה להיות גם עתה המכשול העיקרי למימוש רעיון ההגנה. מספר אקדחים הגיעו אמנים לבנדיין מורשתה, חבויים בגדירותו של קשריות הארגון היהודי הלוחם, אך אלה לא הספיקו אלא לחיוםם. של לחמים בודדים. בקרב קבוצת "הנעור הציוני" בנדין גמהה אפוא ההתקלה להציג נשק על ידי שדייהם מאורתאים גרמניים. לפי העצמו של הארי בלומנפרוכט, שעבד בቤתו של הגרמני בראון (בעל "שפוף" גדול), נערכה ביוני 1943 התקפה על ביתו בהשתתפות הארי עצמו, יעקב רוזנברג ואיזזיה שפיגלמן. עוזרת הבית, שהיתה במקום, נפתחה ובחיפוש, שנערך בדירה, נמצא שני אקדחים, שהווצאו מהמקום מוחבאים בבדיהם של יאדויה.

לאור הצלחת הפעולה הוחלט על ערכית פוללה נוספת, הפעם ביזמותו של אלכס. אלכס, כזכור, עבד ב"שפוף" של מכיאץ. הגרמני, שהיה מקשר למשפחה, רכש לו אמון, ובאחד הימים הראה לאלכס את אוסף הנשק הפרטני שלו שככל 5 רובים ו-20 אקדחים. אלכס העלה בפניו ישראל דיאמנט, הממונה עליו מעתם מפקחת המחרתת, תכנית לשוד את הנשק וזה אישר את התכנית וקבע את יום ביצועה. ב-22 ביוני יצאו אלכס גוטמן, יעקב רוזנברג והארי בלומנפרוכט, לפוללה, כשאליהם מצליפים מרכוס פורהוילה מקיבוץ "דרור" בנדין וחבר נוסף. מאוחר יותר, לבית נכסו רוזנברג ובלומנפרוכט, שהיו אמרורים להשתלט על אשתו של בראון על העזרה. אלכס ויאש "דרור" ייכו בחוץ עם אופניים. אלא שהפעולה השתבשה: העזרת שבתחלת הומרה על ידי הארי, הצלחה להתחמק מהבית והתלה לצעוק לעוזרת. השנים פתחו במנוסה ואילו אלכס עלה על אופניו ומיהר אף הוא לעזוב את המקום.

ליד גשר המוביל אל הגיטו נפגשו השלושה, אך זוהו על ידי נערים פולניים. על מנת להיפטר מהם נתנו להם את האופניים והמשיכו בדרכם אל הגיטו. אך עתה גילו, שהגיטו מוקף — באוטו יום חודשו והגירושים בנדין. השלושה נפרדו שנית, ועתה פסע אלcess עם הארי. לאחר נסיניות החמקות שונים, כאשר ניסו שנית להתרקרב אל הגיטו, וזו על ידי גרמני, שהכירם. הוא דרש מהם לעזוב. הארי שלף את אקדחו ומיד נעצר בידי שני אנשים. אלכס, חס אף הוא יד מונחת על שכמו, אך הצליח להתחמק ולהגיע עד מהרה ל"שפוף" בו עבד. איש לא חש בהעדרו.

כשלון התקפה השנייה העמיד בסכנה את המשן שהותם של יעקב רוזנברג ואלכס בנדין. הארי בלומנפרוכט, שנולד, עמד ב מבחוץ ולפי עדויות שהגיעו לחבריו "הנעור הציוני" לא הסגיר את שמות חבריו למרות שנחקר בעינויים קשים. הוא הועבר לאושוויץ ושם מתה איש מחרתת. אך על פי עדויות העוזרת, שזיהתה את פניו של יעקב רוזנברג, ניתלו בחוץ בנדין מודעות המתארות במדויק את פרטיו ומקשות את הסתרתו. הוחלט, כי יעקב ואלכס יצאו להרי הבטקידיט, מחופשיים כקיתנים פולניים היוצאים לחופשה, ושם ישחו עד יערור זעם. היפק גלייצנשטיין, חבר התנועה שגילה דרך זו, טיפול בהעברתם להרים.

ונכד, בסוף יוני או תחילת יולי 1943, נפרד אלכס משפחתו לראשונה בחיה. רלה, האם, היא שסייעת לו באירועים מוזודי. אם היה בה שמצ'ה טרומה על פעולתיו הבלתיKNOWN של בנה, הסתירה זאת היטב. דפוסי התמייה המקובלם

במשפחה לא השתו גם עתה. בשעתו, כאשר רכש אלכס את אקדחון, הביא אותו אליה בಗאות ובייחס ממנה להסתירו. היא עטפה אותו בהקפה בבד עבה ורך ונשמה בהקלה: מושב כך. ביום ההתקפה על מילאץ' הייתה חודה לו, שכן איחר הגיעו ל"שפוף", בו עבדה גם היא. היא ניגשה למילאץ' עצמו, וכיידם המשפחה ביקשה אותו לברור מה עלה בגורלו של אלכס. אך מילאץ' לא נתפנה אליה: טלפו אליו מהבית, כך אמר, אשטו הותקפה על ידי "בנדיטים", שניסו לחטוף נשך. האם צירפה אחד לאחד וחזרה בשקט למקום-עבודתה. רק כשהגע לבסוף אלכס הנרדף, נשמה לרווחה.

היו משפחות, בהן פרצו באותה עת קונפליקטים חריפים על רקע פעילות הבנים במחתרות: משה מללה, סגן י"ר היודנראט, נזק שות בבנו אברהם, כשמצא בכליו גרון; הילדה שאנצר [קאסיה] קיבלה את סטרחת הלחי הראשונה מאביה, לאחר שנגילה, כי החביה בעליית הגג את צבי דונסקי, שהשתחרר מאיימת שוטרי מרין; ואילו שכנו של הארי בלומנפרוכט ראה בו ובחבירו "סמרקצ'ים". דעתה הziיבור, במידה וחש בפעולות המתחתרת, לא הייתה נוחה מהן. ואילו רלה גוטמן לבית גראוברד מקלט היהת את העובדות המוגמרות, שהציג בפניו אלכס, כפושטן ובלא לעדרר אחריהו. יכולות הכל יותר מקצת חינוכה הוטמעו בו.

7. הבריחה לסלובקיה

צאתם של השניים להרים חול בתקופת מפנה בקרים יהודי זגלמבייה והמחתרת. הגירוש של ה-21–22 ביוני 1943 התרחש לאחר תקופה של שנה, בה דומה היה, כי אימת הגירושים פסחה על זגלמבייה. עתה, עם התהדרשותם, גורשו לראשונה למוותם גם יהודים, שהחזיקו בידיהם "תuzione עובד" כשרות. מעט לפני כן נשלחו לאושוויץ מוניך מרין וכמה מעוזרו הרכיריים. היו אלה סימנים מספיקים, כדי להזכיר גם לאופטימיים ביותר שבין יהודי זגלמבייה, כי גורלם נחרץ.

airovi יוני החישו גם את פעולות המתחתרת. בונגראט שנחפרו הכנינו את עצם הנערם לкриת קרב אחרון, ואילו פעולות ההצללה קיבלו אף-הן תנופה מחדשת. בואם של קובה ואלכס להים גרם להשתלבותם עתה בפעולות ההצללה. חברי נספסים הועברו להרי הבסקידים מחופשים כקייטנים ארדים, ובמשך הזמן גדרה הקבוצה והגיעה לכ-30 חברים. באחד הימים חורה קשותה התנוועה, פרדקה [מוניא] ובפיה ידיעות, שהבריאה מפרקוב: בסלובקיה חיים יהודים והם יכולים לסייע בהעברה-אנשיים להונגריה. על יסוד ידיעות אלה הוחל בהתארגנות לבירהה דרך סלובקיה. יעקב רוזנברג ירד מתחבאו בהרים וקיבל במתנה הרכבת-בז'ויז'ץ תידריך מפיו של לייאן בלאט באשר לאפשרויות הקיימות בסלובקיה. בחזרו, יצר רוזנברג קשר עם מבריחי גבול מקומיים בכפר קטן שליד ווארדון בהרים. בהציגו את עצמו כאיש מתחתרת פולני, זכה לאמונם וסיכם עימם. כי יעבירו את אחת מבנות הקבוצה אל מעבר לגבול הסלובקי.

לפעולות ההעברה נבחרה יאדזיה שפיגלמן, בטלת המראה הארוי, בחורה נועצת, שכבר הוכיחה את עצמה בשתי הפעולות לחטיפת הנשך. בראשית אוגוסט 1943 יצאה לדרכה עם מבריחי הגבול ולמחרת קיבל יעקב רוזנברג פתק, בו מסרה, כי

עבירה את הגבול בשלום וכי נסורה לאנשים נחמים מצד הסלובק, שהבטיחו להעבירה הלאה. רזונברג נשם לרווחה, אך המשיך לצפות לדיוקות נספota מיידזיה, שיבטחו, כי נוצר הקשר המוחל עם היהודי סלובקיה. אלא הגיעות לא הגיעו והמשך ההבראה לסלובקיה נדחה.

ובינתיים, החל מה-1 באוגוסט 1943, התחולל הגירוש האחרון, של היהודי בנדיי ובסונגובי. במצוע ענק, שארך קרוב לשבועים, גורשו כ-30,000 יהודים זגלמבה לאושוויץ. אל אלכט, ששאה עדין בהרים, הגיעו ידיעות על התגוננות חברי בנדין ובסונגובי: בונקר קיבוץ "דרור" פתח באש על משר גרמני וגרם לו מספר אבדות. הלווחים, בראשם ברוך גפטך ופרומקה פלוטניצקה, נפלו כולם. כן נפלו תוך חילופי יריות אלכסנדר (היפק) גליינשטיין ואנג צימרמן, אנשי "הנווער הציוני". מנdagת התנוועה בסונגובי, יווק קויזר, נורה ונרגע על ידי הגסטאפו אף הוא בשעת פעללה נועות. בנדין הפקה להיות "יודנריין", אך חברי כלות הכל עשו מעשה. אלכט היה גאה בפעולותיהם וכاب את מותם. אך דומה, כי בלבו גם נצטט משהו: מבקש היה להיות עים.

אך עתה, לאחר הגירוש,שוב לא היה מה להפסיק. מרצם של אנשי "הנווער הציוני", הופנה בלעדית להצלחה, למורת אמי הגירוש גנווא, בו לקחו חלק קרוב ל-800 שוטרים וחיללים גרמניים, הצלicho אחים מהם להתחמק. כמו עשרה מתוכם כבר שוהים היו מזה וזמן בסקסדים, ואילו אחרים נצלו את תושיתם והצלicho להתרכו בויליה קטנה של פולני, שבה נכוון לסייע בידיהם. תוך זמן קצר הצלicho ליצור מערכת קשר וסיווע הדדיים והחלו בהזאת חברותם אל מחוץ לגבולות פולין. הכבושה, באמצעות תעוזות מזווייפות התארגנה פעולת הברחתם של כ-30 חברי התנוועה והוריהם לאוטריה, שם קיוו להגיע להונגריה.

לבסקדים הגיעו עד מספר חברי התנוועה, שציפו למעבר הגובל לסלובקיה. בין הבאים לבסקדים היו גם תושיה וROLHA גוטמן, אחוינו ואמו של אלכט. את ימיהן האחרונים בנדין דירקה מיהודים עשו, כשהן חביבות בבית הקברות היהודי, ליד קברו של הרב גראובר. שומרת בית העלמין הפלניה הכירה את השתיים ונונגה לנז מהסה, וROLHA מדמה הייתה, כי רוחו של האב המנוח שומרת עליו, אחר כך נדזו במשך ימים ארוכים בדרכים, מוסות, מתחמקות, מחליפות מקום מסתור אחד בשני. והיה מקרה, שדווקא הבית לא עזרה עוד כה ואמרה: "נת'ייצ'ב במחנת משטרת ונשאל, איפא הרכבת לאושוויץ". והאם עננה: "את יודעת מה, לאושוויץ. יש לנו עוד זמן. גנסה עוד הפעם".

שלשה שבועות שהתחה ייחדי המשפחה בכפר. קטן בהרים. ובינתיים הגיעה הידיעה המיוחלת מיידזיה: "כאן גן עדן", כתבה, "בוואו כולט, שייחו גם את הזקנים והילדים. הדרך להונגריה פתוחה!". אך גם ידיעה זו עדין לא כללה מידע על הסידורים בסלובקיה. על יסוד הודעתה של יידזיה הוחלט שלא להתחמהה עוד ולשלוח אל מעבר לגובל קבוצה נוספת, כדי להבטיח את פריצת הדרכ. ושוב היה אלכט בין ראשוני ההולכים: בסוף אוגוסט לכל המאוחר חזו את הגובל לסלובקיה אלכט ותבררו חיים טנוורץ. הם הגיעו לווילנה ושם התקבלו על ידי אנשי "מרכז יהודים", האו. ויה, מעין יודראט במתכונת מלובקיות.

לימים תיאר אלכט את חוותתו באו לסלובקיה במילוייה של יידזיה: אכן היה זה "גן עדן". היהודים, שקיבלו את פניו, היו לבושים כהלה ולא נשאו

את הטלאי הצעוב. כבעלי מקצועות או תפקדים חיוניים היו מוגנים מגירוש. הוא הומן לבתיהם ופתח עיניים משתחאות: הבנות פרטו על פסנתר ובטלת-הbia הגישה עוגות-פריכות. התנהלה שיחה בעניין ציונות. ואילו —

"במראך של כמה קילומטרים מכאן — בעיר הכל, היהודים נרדפו החיים טרף, הארבות של הcabines夷ישנו לא הפסקה..."

הكونטרטט, בו נכח אלכס, היה אמן מהם, אך מנוקודת ראותם של מארכיו גראו פני הדברים אחרת. למעשה, הם עצם כבר היו בבחינות: שרידים: 75% מיהודי סלובקיה כבר הושווה בשנת 1942. הנוראים, למרות שהיו מוגנים יחסית, חיים היו על סף בלילה, כשהמעל ראשן מרוחף האים הקבוע של חיזוק הגירושים. האנשים, עימם נפגש אלכס בזילינה, ובראשם ארון שטיינר, השווינו לא ורק לאו. זה, אלא גם ל"קבוצת העבודה", הנקגה הצללים של יהודי-סלובקיה-בראשותם של גיזי פליישמן והרב וייסמנדל. "קבוצת העבודה" ניהלה מוה חזושים ארכיטים מערכת להשעותם של הגירושים, בין באמצעות דיפלומטים ובין בנסיגות לשחר את אנשי הס"ס בראשותו של דיטר ויסליצני. במקביל פעלת "קבוצת העבודה" לקליטת הפליטים מפולין. בacr היה מסכנים את עצם קיום הרופך בסלובקיה.

הטיפול בפליטים מפולין נמשך כבר עת ארכיה. ב-1.9.1943, סמוך לבואם של חיים ואלכס לוילינה, דוחה גיזי פליישמן, כי עד כה הועברו כבר להונגריה מסלובקיה כ-700 פליטים מפולין. אך בואם של אנשי בנדין זילינה התקבל בהתרgestות: היה אלה ראשוני הפליטים מאיזור שלזיה עילית (זגלמבייה), שעד כה נשבה כבתוכה יהונית. דוחים על בואם של יהודים, ואחר כך של חיים ואלכס, העברו מידית למשלחות היישוב בקושטא ובזונבה זונרכו הכוונה לקרה קליטת הבאים.

חשיבותם בואם של אנשי בנדין לסלובקיה הייתה נזוצה בגורם נוסף: הם הביאו עימם מידע, שאישר לראשונה את קיומם של מחנות-המוות. ידיעות אלה העברו במהירות לחול: למכתבה של גיזי פליישמן מה-1.9.1943 היה מזוריים שלושה דוחות, האחד מהם מבנדין וטנסנוביץ, שבhem פורשו מפושות שמות מחנות ההשמדה: ביניהם סובייבור, טרבלינקה ואושוויך:

"כעת מוכן לנו", כתבה גיזי פליישמן, "לאן נעלמו כל אלה הרבים לאין ספור... השתייקה הגודלה מובנת לנו עכשיו, כי אנו יהודים, שגורלם הובילם אל מחנות ההשמדה".

השם אושוויך, אותו הזכיר גיזי פליישמן, מקורו היה באנשי זגלמבייה. אלכס וחיים, ככל יהודי האיזור, ידעו מוה כשנה, שכוכנות המגורשים הובילו את יקירותם לאושוויך. המרתקות אך שלושים קילומטרים מבנדין, שם הושווה בוגן, אך חיים ואלכס עצם סבורים היו, כי תפקידם לא נגמר וביקשו לחזור לפולין:

"בקטוביץ", כך סיפר לימים אלכס, "היה אדם אחד, שרצו לו לחסל. דרייאר, ראש הגסטapo, האחראי למשלח היהודים לממחנות ההשמדה. הייתה זו

מפלצת, הייתה אדם. הפלנו גורל, חיים ואני, כדי לקבוע, מי משנינו יטול את התפקיד על עצמו. הגורל נפל על חיים, הוא אמר לי: "モוטב שוה אהיה אני. זה עיר, אין אלא בן שש עשרה. אתה תישאר כאן. אני אנקום את נקמת דם של בני-עירנו שהושמדו. אני אחסל את דראייר".

נראה כי סיבת חזרתו של טנגורץל לא הייתה לצורכי נקמה בלבד. חשוב היה לחזור במליחות את הקשר עם שאר חברי הקבוצה, שהיכנו לדיות הצד השני של הגבול, בבסקידיים. כך או כך, מארחיהם, אנשי סלובקיה, התנגדו להכנות. הטיכון בחזרה אל מעבר לגבול, נראה בעיניהם גדול מדי. יש לשער, כי הסטייגנו גם מריעיו הנקמה, שהיה כלול בתכנית: בעיניהם הייתה ההצלה וההצלה בלבד, משימת הנתרים בחיים. אך כשבמדו השניים על דעתם, הוחלט לנצל אמנים את יציאתו של חיים טנגורץל גם באמצעות קשר עם הבורים הבהאים.

ובינתיים אמנים נקלעו לקשיים המשך הבירה מהבסקידיים. הידיעות, שנשלחו באמצאות המבריחים, לא הגיעו גם הפעם. ושוב, מבלי לחזור לטובם של חיים או אלכס, נשלחה קבוצה, כדי לחזור את הגבול ולהחזיר את הקשר. בקבוצה זו נכללו הוורי של ליאון בלאט מנג'יגי הקבוצה, וכן אחותו ואימו של אלכס. החזיה עברה בשלום, וסמור לגבול, כבר בסלובקיה, נפשו השדים עם חיים טנגורץל. גאה היה, כי זכה בהגרלה: "אני חזר לבנדין, ספר להם, כדי להרוג את דרייאר". אך לאחר שנפרד ממנגו, הסתבר מצבן: המבריחים שבצד הסלובקי דרשו סכום כסף גדול ואיממו להסיגין לגורנינים, אם לא ינתן הסכום. חושה שכונעה את המבריחים, כי בזילינה מצוים מכירה ואם תישע לשם תשיג את סכום הכספי הנדרש. היא ה策ית להגעה לזילינה ושם יצרה קשר עם סלובקי בשם אלכס האור, שהיה נשוי לאשה יהודית. באמצעותו של האור נוצר הקשר המוחל עם אנשי האו. זה. ועם אלכס, שכבר היה במקומם.

חיזיות גבול ראשונות אלה סללו את הדרך לקרהת בוואן של קבוצות נוספות מוגלביה. עתה החל רוזנברג לשלח בו אחר זו וו קבוצות של אנשי "הנער הציוני", הורייהם ואנגשיהם נוספים. אלה היו מועברים על ידי המבריחים הפולניים לגבול הסלובקי, ומשם מועברים לזילינה באמצעות הטנדר של אלכס האור. עד אמצע ספטמבר כבר הגיעו לסלובקיה כ-35 אנשים ובמהלך השבועות הבאים הועברו עוד כמה עשרות יהודים. באותו חודש כבר הועברו אחדים מהם לבודפשט בהונגריה.

לפעלת ה策ית זו היו מספר היבטים חשובים: ראשית, היה זה פועלות הבריחה המאורגנת המשמעותית ביותר מפולין בתקופה זו. שנייה, בין הבורים לסלובקיה (וכן לאוסטריה) היו גם הוורי החברים, שה策ית להנצל מהגירוש האתوروן, ובهم גם הוריים של חברים, שנפלו כאנשי מחתרת. בדומה לבני משפחת גוטמן, היה זה גם הקשר המשפחתי של חברים אחרים בקבוצה זו גורם, שלא עמד בוגנות למחרת אלא כהשלמה לה. ולבסוף, פועלה זו עلتה במחיר יקר. למורת ה策ית היחסית, נפלו לא מעט קרבות מקרב מארגניה: סאקס מיטלייס, בן ציון קויזר, לולקה פומרנץבלום ועוד בויים.

אלכס השתלב בפעולות הקליטה בסלובקיה, אך נפשו יצאה אל אלה האחרונים, שעדין היו פעילים בפולין עצמה. חושה. זכרה, כי בבואה לסלובקיה היה אלכס

מתוסכל, על שלא עלה בגורל. גם כאן, בסולבקייה, המשיך לרוקם חלומות-ענקמה, להמר על חייו הפרטיים. אלא שהמל, שיחק לו לאיכס בפעולה חטיפת הנשך, שיחק לו גם הפעם בדרכ, שאליל לא רצה בה. במלחך פעילותו בפולין נחפס חיים טנוורצל בקטוביץ עם נשך בידיו ולאחר חקירה קצרה הוצאה להורג. לרשותה הנפשות הקרובות, שאיכס היה מבקש לנוקם את מותן, נמוסך עוד שם אחד.

8. "נאהה גروفה" בהונגריה

ביום הכנפירים תש"ד, ספטמבר 1943, הגיעו ראשוני הבורחים מבנדין להונגריה. הם הובילו במאצ'וות פועל "קבוצת העובדה" בסולבקייה, אוטקר קרנסגיאנסקי, שנחן להם את כתובתו של יואל בראנד בבודפשט. בראנד, איש "זעדה העורוה והצלחה", קיבל אותם בסבר פנים יפה ובמאצ'וות מצאו את הקשר לאנשי תנועתם "הנער הציוני", שאף הם קיבלו אותו בחמיות.

קיבלה הפנים של בראנד ושל אנשי התנועה היהת שונה מאוד מיחסם החושש של יהודי הונגריה. יהודים אלה, שהיו חיים בטהוזי-יחסי תחת חסות משטר הורטי, היו יפוגעים מעמדם בשל עזרה לא חוקית לפלייטים. משטרו של הורטי היה אנטישמי והוא הקדים משטרים פרו-נאצ'יזמים אחרים בחקיקה אנטישמית עוד בסוף שנות השולש. במהלך המלחמה, בעת שהונגריה עשתה לגורחתה של גרמניה הנאצית, סבלו היהודים מהגבלוות כלכליות וחברתיות שונות ובוקר מගיוס מרבית הגברים הצעיריים לפלוגות עבורה של הצבא ההונגרי, אשר בחלקן הגדול נשלחו לשורת בחירות הרוסית. כן אירעו במהלך 1942—1943 מספר מעשי גירוש וטבח המוניים של יהודים חסרי נתינות הונגרית. אך גירוש והשמדה. שיטית לא התבכשו בהונגריה.

בתקופת זו של סתיו-חורף 1943 אף השתרפּר מעט יותר מצבם של יהודי הונגריה. המלחמה, כך נראה הדבר, כבר הוכרעה לטובות בנות הברית וצבאות ברית-המועצות כבר היו פונים לכון הונגריה. להורטי, שהחל בכינויו לקראת המערב מתוך מגמה לרדת בעוד מועד מעצלת היטלר השוקעת, היה ברור, כי הדריך, בה נגנו גורוותיו של דיטלר ביוזדיםם, תילקה בחשבונו לאחר המלחמה. בכך מסגרת המפנה, שחל במדיניותו בתקופה זו, התיר בדצמבר 1943 את פעילותם הליגאלית של הארגונים הציוניים. לתגנות הנוער הציוניות באה תקופת פריחה ושגשוג. בשומר הצעיר, "דור-מכבי הצעיר", "בני עקיבא" ו"הנוער הציוני" בהונגריה נבחנו הנגנות חדשות, התקינים בבודפשט-חידשו את פעילותם, נשלחו שלחיהם לעיר-השדה, נרכזו מחנות חורף ומוציאות איזוריות.

לבאים מבנדין ומסונוביץ נרא, כאילו נוחתים הם היישר למחוז סוריאליסטי. מצד אחד היה הכל מוכר כל כך: אותה תנופה, אותן מפקדים וסמלים, אותן מתנות, חלומות ותקות, רק בשפה אחרת. מצד שני, הם, שהגיעו מהתופת, לא יכולו להבין, כיצד פה אונשים ממשיכים כרגע, כאילו דבר לא קרה וכайлן אין הסנה רובצת גם ללחימה. מתוך כל זאת היו חשים את עצם בעליה יהוד, כמו שהותלה עליהם שליחות: לזועע, להתריע, להזכיר.

בחודשי סתיו 1943 — חורף 1944 התלכדה מחדש קבוצת אנשי "הנוער הציוני"

מוגלביה. מרבית הבורים לסלובקיה הגיעו לבודפשט והברים נספסים הגיעו לבודפשט דרך אוסטריה. אליהם חבו חברים בודדים, שהצליחו להחלץ מרים אחרות בפולין הקבוצה: טרנוב, קרכוב ועוד. הקבוצה, שעלייה נמנו אלכס ובני משפטו, הייתה מיוחדת. במינה גם בקרב אלפי הפליטים היהודיים, שנתקבצו באותו עת מכל הארץ השכנות אל בודפשט הרוגעת-לכורה. היה זו קבוצה "פלנית" גדולה ומלוכדה, מרביתם בני אותו אייזור וחינכי אותה תנועה. יהודה של הקבוצה היה גם בכיר, שכללה גם מספר הורים של חברי התנועה, שהפכו עתה להיות חלק בלתי נפרד ממנה. ולבטף, היה זו אחת הקבוצות הבודדות, שבתוכה נשמעה באופן עקבי הדרישת להליכה בדרך ההtagוניות המזווינית, גם כאן בהונגריה:

"אינו פלייט", נוהג היה לומר אלכס, "אנחנו לוחמים שהעתקנו את לחיותנו לבודפשט".

"נאה גروفה" — הקבוצה שלנו, קוראים היו לעצם בפולנית, מתוך הצבעה על ייחודה ועל האחוות והונימיות העמוקה ביניהם. אלכס עצמו הגיע להונגריה במחצית ספטמבר 1943. הוא היה עתה כבן 17, קומו כבר צימה מעלה מעלה, וכולו עמוק. עדין גמנה על הצערם שב"גروفה", אך הנסיון, שרכש לו בעולות אצל מיכאץ' ובפיצח הדרך לסלובקיה, הציב אותו בעמדת מנהיגות. הוא לא היה מנהיג הקבוצה, אך גמנה על החבורה המובילה. בדיונים הארוכים, שהיו נערכים במסגרת הקבוצה על מטרותיה ודרכי פעולה, היה מתבלט בנכונותו להיאבק בעקבותיו ולשכנע את חברי באזקתו העדותית. לדעת חברי, נីון בカリומה.

גם כאן, בהונגריה, השתיך לחברים, שהאמינו בדרך ההtagוניות. הילוקי הדעת בקרוב ה"נאשה גروفה" הזכירו את הוויוכו היישן מימי בנדיון בין מצדדי ההצלחה וההגנה. היו חברים שטענו, כי עיקר תפקידה הוא בהמשך מאמצץ ההשראות וההצלה וכי בבריתך דרך רומניה יוכל להגיע לארץ ישראל. ואילו לפי עדותו של אלכס:

"היו אחרים, ואני שיך לקבוצה השנייה, שטענו למעשה שני דברים: [1] שהתקיף הוא להתNEGGER לגורניים... בשפה פשוטה: לנוקם, ולהפגין על ידי פעולות ופגיעות בגרמנים, שקיימת מחתרת יהודית. [2] ולהוכיח את הנעור ההונגרי לקראת הבאות..."

אנחנו, שהסתובבנו ברחובות בודפשט, לאחר שבנו מהבסקידים ומשל-זהה — המראה של הרחובות השקטים והתנוויות המלאות כל-טוב — זאת הייתה "שויזריה". מעין אי של שלווה ושקט. והרגשנו, כאילו אנחנו יודעים את הטוד האמתי. ומה בධוק מסתור מאחורי השלווה הנראית לעין. והיינו חドורי הכרת חובה להסביר לאנשים, מה יש לעשות".

אר קsha מכל הייתה המשימה לשכנע את שומעוו ההונגריים באmittותו של הסוד, שאלכס נשא עמו:

"השאלה הייתה בין השאר, באיזה דרך הגיעו להונגרים ולומר להם את האמת: תשמעו, חברות, אנחנו ראיינו, איך הדבר הזה נעשה — הגරנים יבואו ולא ישאירו אתכם פה. עוד חדש, אולי חדשניים, ואיתם הדברים, שהם מפעלים בפולין, ואנחנו ראיינו אותם, יפעלו גם בחונגריה..."

הפgoישו אotti בטוציאיליסטיות הונגריה, לא יהודיה... כשהופעתו לפני היהthy עד כי — בספר, שורצחים נשים וילדים ושהדברים אינם דמיוניים. הרגשתי, שיש צורך לדבר בהתקפהola בהיסטוריה, וההשומע מתייחס בהסתיגנות, שהיא טבעית למשהו, בספרים לו על דברים לא-טבעיים.

כאלץ שהיומם היהthy מספר על צלחת מעופפת. אדם איינו מאמין מיד בדבר הזה — עד שאנו רואת במeo עיניינו, וזה הדרך היחידה לשכננו. נגשתי עם אנשים שונים וספרתי מה שראיתי. התגובה היהsy שנותן, אך היהthy תגובה אחת, שהיתה נחלת הכל: "זה זה לא יקרה. בפולניה הרחוקה, בשטחים לא ידועים, שם זה יכול היה להיות לקרות. אבל אצלנופה..." דבר כזה לא מתקבל על הדעת".

בקרבו, אנשי התנועה-האחות הונגרית גילה יותה יונבות נוכחות, לשם שלקלות. ולא במקרה: בעיני האחים היה נער-פליט מפולין הרחוקה, הספר סיפור זרועה בשפה זרה. בעיני אנשי "הנווער הציוני" בהונגריה היה צערם בגילים, שכבר נתנסה בפרשיות יסורים והביא אליהם ספרוי גבורה, שמקצתם זכה הוא עצמו להgeschים. ישעויה רוזנבלט, מחברי הנגatta "הנווער הציוני" בהונגריה, זכר היבט את הרושם, שעשו אלכם וחויריו. מבחינתו ומבחינת חבריו היה זה מפנה תודעה בכל הקשור ליחסם למלחמה:

"אנחנו ידענו, שהם קרה... היו שמורות, שהתהלך על מצב אiom של היהודים [בפולין], על גיאות על מנתנות עבודה, והיה מישן, שדבר על עזן דבר אiom — על קרטטוריו... אבל ההתייחסות שלו היהtha, שאלה ספק שמורות, ספקאמת..."

את המידע האמתי קיבלנו, כשהקבוצה הפולנית הגיעו... זיגפריד רוט קרא לי בדחיפות והוא ספר, שהגיעה קבוצה מ"הנווער הציוני" בפולניה והם מספרים דברם נוראים. והוא רוזה, שאנחנו נשמע וצריך מיד לדאוג להם... אני זוכר את הפגישה, הראשונה עם טושקה [תושה] ואלק גוטמן ומשה פרמיגר. ומה שהם סייפרו... הדברים היו מזועעים".

מיד עם בואם להונגריה, החלו "הפולנים" להשתחלב. בפעילותו "הנווער הציוני" בהונגריה. בדצמבר 1943, מעט לפני מותן הליגאליזציה לפעילות הציונית, נערך מחנה חורף של התנועה ליד אגם בלטון ובו נטלו חלק כמה ממחברי "נאשה גראפה" ואלכס בינייהם. בהשפעת חברי מפולין החליטו החברים מהונגריה לשלב בפעילויות הדרישה. גם הכוונה לקראת אפשרות של כיבוש גרמניה בהונגריה. אלכס וחויריו הדרכו אותם בשימוש בנסק. הם חילקו את העזירים הונגרים לשתי קבוצות: האחת התאמנה במקולות בלבד, והשנייה, שכלה את הנבחרים, למדת הפעלת אקדחים. לימים אמר אלכס:

"חשבנו, שאם יבואו הגרמנים [להונגריה], או נגן על עצמנו, נגן על הכבוד היהודי... ידענו, שלא נשפייע על מתלהך המלחמה. ידענו, שאחננו גלחמים רק על כמה שורות בהיסטוריה.

אבל אמרנו: אולי פה, בהונגריה, הפעולות שלנו עוד ישנו משהו. בכל זאת היהה זו שנת 1944, אולי נזoor לבנות הברית..."

إيمانוניים. אלה עשו רושם רב על חברי ההונגרים. בעיני בני גילו של אלכס, כמו ישיינו רוזנבלום, היו "הפלנים" אנשים בעלי הופעה מיוחדת, מרשים, לא-יהודית במבנה המסורתי. המבוגרים יותר, כמו זיגפריד רוט, היו מHIGHLY intelligent לעתים לתכניות התהගנות והנקם של אלכס: "קראת יותר מדי ספרים של קארל מאי", אמרו לו. ואילו הצעירים פתחו עניינים משתואות — אלכס סימל עבורים את דמות היהודי החדש — צער יפה, נזoor, נכוון להגן על עצמו בכח הנשך:

"...הסנציה הגדוולה הייתה, כשאולק [אלכס], שהוא נתן את עיקר האסיפות, את האימון הגוף... [העברית] אימוניים עם נשק חם, עם אקדחים. היה לו אקדח אחד, ועל זה כולם למדו איך לפרק, איך לכוון ואיך לירות... בסך הכל זו הייתה מושבה עליוה מאד, כשהפה ושם היו כמה רגעים דכאון, כשהסיפרו מה צפוי. שם שמענו בזודאות... על השמדת יהודים, על קרטיטוריום, על עבודות פרך, על גיטאות ועל פרטיזנים... התאמנו שם הרבה בדבר, שימוש את הצעירים, טיפוס על גנות, על בתים, בבריחה. ושם שמענו, כיצד אולק ברוח מהגסטפו, והוא ספר, שנitin לעבור דרך מרובה ולהעור בכל מיני בילוטה בקייר כדי לברוחו...
דברנו שם על כל הקשור בהגנה. במסגרת המילה "הגנה" נכללו גם משחקים, שהיום נראים לנו בפרשפקטיב. של הזמן יהודאים או לא מצי-אותיים: אבל על ידי זה היו לנו גם דברים ממשיים: להכין קבוצה, שתוכל להתחמוד עם בעיות אלה. היו דינונים נוקבים מאד, כיצד להכין את הציבור לאותם ימים נוראים, שעלו לbowo".

וכפי שמתאר אותו עד וכן עדים נוספים, בוגרי "הנוער הציוני" בהונגריה: באotta עת הייתה לאלכס ולחברי "גנאה גראפה" השפעה רבת חשבונות על פעולותיהם בהמשך. עוד באotta חורף, בינוואר 1944, יצאו שליחי "הנוער הציוני" לעיירה השדה, על מנת להתריע בפני יהודים על הצפוי להם. מפגשים אלה היו אמנים מתסכלים למדי, ועתה עברו רוזנבלום וחבריו את החוויה, שעברו מעט קודם לכן אלכס ורעיון: היהודים סרבו להאמין לנעריהם המפיצים סייפוריו זועה. חסרות היה הוכחות של ממש, עובדות, ודוקומנטים. ביאושו קרא פעמי רוזנבלום: "מה אתם רוצים, שאביא ידים, שהגרמנים רצחו?". מישור אחר של פעילות היהת הכתנת אנשי "גנאה גראפה" עצם. באמצעות נסיעות. נשבר מהיחסים העיקריים העיקרי בפני כל התארגנות: מחסום הליגאליזציה. הם למדו מהם את מלאכת השימוש בתעודות מזויפות, דרכי השגתן ווילוף. במקרים שונים בבודפשט והוחל בחפירות בונקרים, שיישמשו להחבותה אנשי התנועה במקרה של כיבוש. מאוחר יותר ילמדו בהשפעתם של אנשי "גנאה גראפה" גם את

חיפוי נתיבי הבריחה מהונגריה.

ואילו אלcs וחבריו כבר היו מוחשימים להם דרך חדשה על הפרק עמדה תכניתם להצטוף לפרטיזנים יוגוסלבים ולצורך זה פנתה הקבוצה לעיר הגבול מוהץ'.

9. פרשת מוהץ'

את יציאת חברי "נאשה גרוופה" ל Mohacz' יש לראות על רקע אופיה ומכלול פעילותו של הקבוצה בתקופה זו.

מה הייתה בעצם "גרוופה"? דומה, כי יותר מכל היה זו "חברות-רעים". הם היו קבוצת נערים, גילאי 17-25, בעלי מזחא משותף ורקע חינוכי זהה, אשר נסיבות המלחמה וההסכמה הפכו אותם לתלמידי חברתי איתן. ונורם היסודי, שחייב בינויהם, הייתה העוזרה והתמיכה ההודידית, שהעניקו לה זונה כפרטים וכקבוצת. השתיכוותם של מספר הורים לקבוצה זו והצטרופות טיפין טיפין: של חברים נספים. יוצאי פולין רק חזקה את הגערין המשפחתי, שעמד בבסיסה. הם היו פליטים, אך כמוהם שלא רואו את עצם ככאלה: הם היו קודם כל חברות הנלחמת בכל האמצעים העומדים לרשותה על קיומה בעולם עזין. וכך, למורת ההכנות להתגוזות במקורה של כיבוש גרמניה, לא פעולה הקבוצה בחורף 1943-1944. בcheinון אחד בלבד. מטרתה הייתה להמשיך ברכיו הקבוצה, בהונגריה, להבטיח את קיומם בהונגריה גופא ולנסות לחפש דרכים הללו, אל מחוץ להונגריה. עד מרץ 1944 עדיין עסקו חברי הקבוצה בהעברת חברי נספים, שנסעו דרך אוסטריה להונגריה. בבודפשט עצמה היו חברי ה"גרוופה" תחת חסוט הנציגות של הממשלה הפולנית הגולת, שהיא מוכנה להכיר בהם ככפליטים פולניים ואך לסייע להם במעט כסף, בתנאי שייצגו את עצם כנוצרים. באמצעות האישוריהם של הנציגות הפולנית הובתו להם חיים ליגאלים, כל עוד ישרמו על חוזם הנזרית. ולא, יסתבעו עם המשטרה. במקביל הותל בחיפוי דרך להיחלצות מהונגריה. מספר סרטי-פיקטיבים התקבלו. באותה עת במשרד הארץ-ישראל בבודפשט וחמשה מאנשי הקבוצה שמו את פעמיהם לארכ' ישראל. בין חברות הקבוצה נמנתה פרדקה, אלמנתו של מנהיג התנועה, שנספה בסוסנובי, יוק קויזע: אמורה הייתה לשמש כשליחת, שתביא את דבר השואה: ואת ספרו המרד לארכ' ישראל. פרדקה זכרה, כי עבר צאהה, ניגש אליה אלאס ואמר: "את תסعي לארכ' ישראל לדוחה ואני אשארakan לנקום עבורה אבא ועבורה קויען". אך בדרך ליגאלית ניתן היה להעלות רק חברים-בודדים, שליחים. למעשה. צrisk היה לנסות דרכים נוספת, בלתי ליגאליות. בחוגי תנועות הנוער בבודפשט היה ידוע אן, כי מרומניה ניתן לעלות לארכ' ישראל ואנשי ה"נאשה גרוופה" החליטו לבדוק אפשרות זאת. עוד בינואר 1944 יצא נציג הקבוצה, פינק, לפחות הסמוכה לגבול הרומני. אך מגעיו עם עסקנים מקומיים, שישיעו לו ליצור קשר עם מבריחים, העלו חרס. פינק חזר בבודפשט. בידים ריקות ותכניות הבריחה נדחו לפני שעה.

היציאה ל Mohacz' הייתה צירוף של כוח הניסיבות והיפוי של נתיב נוסף לפועלנות חברי ה"גרוופה" נדרשו. לעזוב את בודפשט על ידי הנציגות הפולנית

והמשטרת הונגראית, שלא רצתה בריכוזו פליטים גדולים מידי בבודפשט גופא. בפני נציגות הקבוצה העמדו: מספר אפשרויות וביניהן אפשרות לעبور למחנה חדש. בעיר מהוז'ן. הם הגיעו על המזיאה: מוהץ' הייתה בדרך, סמוכה לגבול היוגוסלבי. משם, כרך חשבו, ניתן היה למזיאה קשר אל הפרטיזנים של טיטו ועל ידי כך לשלב פעילות האלה ולחימה באובי המשותף.

רעין החטיפות לפרטיזנים היה בבחינת חלום ישן ונכוב עד כה בקרב חברי הקבוצה. נסיבותו ליצור קשר עם פרטיזנים פולניים נערכו מספר פעמים עוד בתקופת המלחמה בזגלמבה, אך תמיד הסתיימו בכשלון, ואילו כאן, בהונגראיה, נראה רעיון הפרטיזנים לראשונה כיעוד להתחמש. הפרטיזנים של טיטו היו גוף גדול וחוק, ששמו הגיע למרחוק.

ונסיוון ראשון ליצירת קשר עם הפרטיזנים היוגוסלבים עשה מאנוש דיימנט עוד לפני הגעת הקבוצה למוהץ', אך הנסיוון נכשל. עתה, כאשר הגיעו מוהץ', מצאו פולני-ירושאי, שהיה בכון לסייע להם להגעה לפרטיזנים. לשיחות נבחרה תושיה: לפיקוד הידיעות, שהביא הפולני, היו הפרטיזנים יורים בחורדים, שהתקרבו אליהם, וכך מוטב היה לשלוח בחורה. תושיה והפולני הילכו ברגל כ-25 קילומטרים עד לאיזור הגבול על גדות נחל דראגה. מהצד השני של הנهر הגיעו בחורה צעירה לבושא ככפרית והשתים שוחחו בינהן, כשהפולני מסיע. מתרוגמן. השיחה נראתה מבטיחה. תושיה דיווחה על הימצאות קבוצה של כ-20 צעירים המכנים להצטיף לפרטיזנים, והצעירה היוגוסלבית התייחסה בחוויב לרעיון ונקבעו סדרי הבירחה ומועדיה. אלא שאו קרתה תפנית בשיחה:

"ברגע האחרון היא אמרה לי", סיפרה תושיה, "שמעי, אם יש בינוים איזה יהודים, אל תשלחו אותם. או אמרתי כמובן, אף יהודי לא יבוא. אין לנו יהודים בכלל. חזרתי הביתה ודיווחתי על הפגישה הוא. לא רצינו בכך: יכולנו להסתובב בבודפשט כמו נוצרים, אבל להחום רצינו כיהודים. וכמובן, לא הסכמנו. בעניין זה היה עוד ויכוח בינוינו. היו בחורים, שאמרו: אין דבר, העיקר ללחום, ואחרי המלחמה נגלה להם, שאחננו יהודים. אבל היו כאלה שאמרו, שהוא לא מכובד ללחום בשורות הפרטיזנים כל יהודים".

מלחמת היהודים כיהודים לא נרצחה גם הפעם. ולגביה אלכס האכובה הייתה גדולה: בנספו היה לחום זה מכבר, אלא שהדרך למצוא מסגרת, בה ימשך את לחימתו, הייתה חסומה.

ביום הפלישה הגרמנית להונגראיה ב-19.3.1944, עדין שהו חברי הקבוצה במוהץ'. הפלישה, שהפתיעה והמהה לרגע את יהודי הונגראיה, מצאה אותם מוכנים. הם כבר היו מזוינים במעט נשק והכירו את סודות התיעוד המומייף, אך עיקרם:

הם ידעו. מה פירוש. כיבוש גרמני וכייזד יש להערך לקראותו. עם הכיבוש הגרמני. החלה הקבוצה, להתרגנן לקרה עזיבת מוהץ'. בהתאמתה למדיניות, שננקטה או על ידי חברי "הגוער הציוני" בהונגראיה כמו גם על ידי חברי תנועות נוער אחרות, הוחל ברכינו החברים מערבי השדה והבאטם לבודפשט:

"הערכנו, שבמצאותם של חברים בעיר. הגדולה ובתווך. ריכוז גדול של

יהודים בעיר כבודפשט, יוכל עליינו למצוא מקומות סתר ולהתארגן לקרהת מלחמה פרטיזנית ואף לבrhoה לארכות אחרות."

יתרה מזו. הכיבוש הגרמני גם שינה לרעה את מצבם הליגאלי כפליטים פולניים. הנציגות הפולנית בוטלה והם נעשה חסופים מחודש לסכנת הגירוש. כדי להמשיך ולשרוד בהונגריה ואף להיחלץ ממנה, היה עליהם להזטייד בתעודות חדשות, ואת אלה יכלו להשיג רק בדרך של זיוף. מראשית אפריל 1944 עסקו חברי הקבוצה במוח'ץ בהכנות תעוזות מזויפות לקרהת יציאתם מהמקום והבריחה מהונגריה. אך מרות ההכנות לחילוץ עדיין מבקשים, כדי לכוון לעוזות מלחמתית. כך למשל צבר מאנו דיאמנט חמורים דליקים, כדי לאלה להפיצו. בעוזות הבערתם את מטוסי בנות הברית, לכשיבוואו אלה להפיצו. באחד הימים הזדמנה להם אפשרות לפועלה ממשית יותר, על דרך הנקמה.

בסוף מרץ, כבר לאחר הכיבוש הגרמני, יצא מספר חבריהם מפולגנו, בו הוכרן הרטט: "הרתקאות מינכהאונז". על מדרגות הקולגנו ויהו את אחד ממפקדי הגסטאפו בבודפשט, קרונאו. התרגשות היתה-גדולה: קרונאו, מי שלקח חלק פעיל בארגון הגירושים לאושוויץ, נמצא כאן במוח'ץ! מוגן דיאמנט ואלבס ננסו לחדרה של פלה טריימן ולקחו את שני האקדחים, שהיו מוסתרים מתחת למיטהה. המשושים בהם, פנו לעבר מפקחת הגסטאפו. האקדחים היו זורוכים בידיהם, כשהרך האצבע מונעת את שחרור החדק. הם שלוטו כבר היטב בסודות האקדח, אך עדין לא ידעו, כיצד לשלוטו בניצחה. הערב היה חשוך ולמורים צעדו שני חיילים גרמנים, אנשי משטרת צבאיות. הם התקרבו אליהם. השנאים ידעו, כי אם יעצרו אותם, ייאלצו לירוט. למולם נדלק באותו רגע אוור באחת התהנוות והגרמנים פנו אל האור, כדי להבטיח את ההאפה. אלכם ומאנוס המשיכו בדרכם, אך למרות חיפושים באיוור המפקדה לא הצליחו לגלוות את קרונאו. מעט מאוחר יותר עשו לבסוף מעשה.

עד בראשית הכיבוש ויהו חברי "נasha גראפה" במוח'ץ' אדם, שהיה מוכך להם כMASTER פעלת מפולין, יהודי מהעירה סלומני. לפי ידיעות, שהאטברו בידיהם, מסר האיש יהודים לנסתאפו בגיטו דזיאולוש וכאן הטעיר לידי המשטרת הגרמנית קבוצות יהודים, שניסו לעבור את הגבול מאיוור לסלובקיה. הוא הצליח לבנות מפולין ולהגיע לבודפשט ובסיוע הנציגות הפולנית הועבר למוח'ץ. אנשי "נasha גראפה" היפנו דרישת אל "וועדת העזרה והצלחה" בראשותם של קסטנר ובראנד בבודפשט, שהאיש יועמד למשפט:

"אחרי היסוסים רבים, הודיע לנו קסטנר: 'אנחנו לא יכולים לעשות עכשו שום דבר. רק בארץ נוכל לעשות דברים כאלה, לאחר שתגמר המלחמה'."

בחוגי הקבוצה הוחלט, שלא לשעות לעמדת "וועדת הצלחה". שיקוליהם היו תרבותת של תשוכת-זעם וחששות מעשיים: לאחר כניסה הגרמנים הועלה החשש, שהאיש ילשין עליהם וימסור אותם לשיטונות. לפי עדות אמל ברג, נראה אותו אדם יוציא מתחנת משטרת גרמנית בן נודע, כי התרועע עם אנשי "צלב החץ", המפלגה הפשיסטית ההונגרית.

ההחלטה הטופית התקבלה על רקע ההכנות לעזיבת מוהץ. בשלבים האחוריים של ההכנות, כאשר התוצאות המזוכיפות כבר היו מוכנות והכל היה נכוון לביריה, הוחלט לערוך דין עמו. עתה גבר החשש, כי אם ישאר האיש מאחריהם, הוא עלול להסיגם ולהכחיל את מאמרי הקבוצה למצוא להם מסתור בבודפשט. לפיכך מספר עדויות ארגנה הקבוצה מען בית דין פנימי, שפט את האיש שלא בנווכחותו. במשפט הופיעו מספר עדים והנאשם נשפט למוות. כל חברי הקבוצה, להוציא אחד, היו بعد פסק הדין שנגורו.

הביטחוץ הוטל על אלכס, אמיל בריג, ודינה (דנקה) פירסטנברג. לצד אלכס בחשב אמיל, ליד 1922 מהעיר טרנוב, כלוחם מנוסה. הוא שהה חודשים ארוכים בקרב פרטיזנים פולניים בעירות וכמו אלכס חזר היה ברצון נקמה. לימים אמר אAMIL בריג לעתונאי דב גולדשטיין:

"לא היה לנו מה להפSID. אני היה באושוויז. אבי נהרג ביערות. אחוי נהרגה בגבול פולין-הונגריה. רצינו רק לנוקם. נערים ונערות צעירים, להוטי נקמה, שאינן להם בעולם אלא הרצון הבהיר הזה, להרוג גרמנים ולחסל את מי שמשתף אתכם פעולה."

קיבלה ההחלטה את ההכנות לקראת הסתלקותה המהירה של הקבוצה ממוהץ. את ההכנות ל"פינוי מוהץ" ניהל אלכס, והוא שקבע את דרכי הגעה לרוכבת ואת חור היציאה לבורחים. היה עליהם להסתלק כבודדים והורי החברים נקבעו כראשונים לבריחה. הצעירים, אם יאחו, יכולו תמיד לסמוק על זריזותם ותשיעתם. אלא שרלה גוטמן, שהיתה אף היא במוהץ, נקבעה כאחורה. אלכס, כמפקד הפעולה, דרש ממנה לקיים כאימן את חובת הדוגמה האישית: "את אמי ואת תצא אחורה".

ב-22 לאפריל עזבה קבוצה ראשונה את מוהץ ויוםים לאחר מכך עזבה קבוצה שנייה. בשארו רק אלכס, אAMIL ודקנה, וכן שלושה חברים נוספים, שנעודו לסייע להם בהעלמת עקבות הפעולה.

בליל הפעולה, ה-24 באפריל, יצאו חמישת החברים אל שפת הדנובה, כאשר דנקה, שנלוותה אליהם, העניקה לחבורה הצועדת צבעון של טiol רומני. לפי עדות אAMIL בריג, אמרו ihnen היו הוא ואלכס להתקrab אל האיש, כשהם מחזיקים בכיסיהם נשק דרום ולפי אותן מוסכם, להרוגו ביריות. ברגע האחרון השתנה התכנית: בנהר שטו סירות דיגים רבות, וקולות היורי היו עלולים לה-Smith למרוחק. הוחלט אפוא שלא להשתמש באקדחים. בשעה 11.00 הופיע האיש על שפת הדנובה. דנקה תרחקה מהמקום ואלכס ניגש אליו ושאל: 'מה עשית בפולין?' זה הייתה האות המוסכם. החמשה תקפו את האיש, הרגוו באמצעות נשק קר, וורקו את גופתו לנهر. לאחר מכן, מיהרו לעזוב את העיר, כדי להצטוף לחבריםם בעיר פז'. ממש, כך תכננו, אמרו ihnen היו להגיע ברכבת לבודפשט.

אלא שהחברה מיהרה להסתלק ולא הקפידה בטשטוש עקבותיה. המים בשפת הדנובה היו רדודים והגופה נתגלטה כבר למחרת היום. החשד נפל צפוי על חברות "הפולנים", שעוזבו בڌיותות את מוהץ באותו ימים עצם. לאחרليلו יום בפז' נעזרו בتحנת הרכבת כ-15 חברים נאשה גורפה', שעדיין שהו

במקום והוחזרו למזהם. בינוים אלכט, אAMIL ודנקה. רלה אמו של אלכט, כמעט וננטסה אף היא: כאחרונות הנוטעים מקבוצת ההורם התבבללה בתהנתה הרכבת, וליל נזדים עבר עליה בגין העירוני, לפני שהחמקה בדרך לבודפשט.

הריאות נגד העזורים הצבورو במהיינות: אדם, ששת בדנובה, זיהה את אלכט ודנקה, שהתחלכו לפני ביצוע התנקשות כזוג נאהבים על שפת הנהר. מספר ימים מאוחר יותר נמצאו בגדי המוכתמים בדם שלAMIL ברג' ובתוכם תמןתו. החבר, לו נמסרו הבגדים התבבל ובעקבותיו לזרוק אותם לדנובה, שם אומת במקומות אחר.

והחלתה פרשה של עינויים. לא היו אלה מעזר וחקירה, שגרתיים של פליטים, חוות, אותה עברו גם חברים רבים אחרים "הנווער הציוני" ומתרנעות אחרות. בלבד מוחומרתה של האשמה, רצת, עליה החשד המבוסס, כי המדובר בקבוצת מהתרת מאורגנת, המכוננת פעולותיה נגד הגורמים. החשודים העיקריים,AMIL, אלכט ודנקה, הועברו לחקרתה של הגסטאפו וחוקר מיוחד מיהוד, הד"ר אברט, מונה על חקירתם. במשך 4 ימים רצופים הוכוAMIL ואלכט בכל חלקי גופם, עד ששוב: לא יכול עוד ללבת או לשבעם. הם הוחזקו על תקן של פולניינז'נצרים. חוקידם לא הצליחו לגלוות את דבר יהודתם. רופא פולני, שעורק גם בדיקה החיע לחוקרים: "איני יכול לקבע בוודאות, אם נימול". כשנפגשו עימו השולשה לאחר שחזרו, חירק: "זה מה שיכלתי לעשות לunganיכם".

מץ 12 ימי-מעזר, בשעה שלפי חשבונם שלAMIL ואלכט הספיקו כבר חביריהם בבודפשט להימלט, הודו במעשה, ונתנו לדנקה סיון, כי גם היא יכולה להזדהות. אך פדרין לא מסרו את כתובותם של האנשיים בבודפשט. מרבית החבורה שוחררה, ובבית הסוהר נשארו רק אלכט,AMIL ודנקה. הם נלקחו למקום האירוע לצורכי זיהוי ושוחרר, ולאחר מכן נמשכה החקירה. עתה, משווינו את המbezעים, ביקשו אנשי הגסטאפו לדעת את זהות הגורם העומד מאחוריהם. אך השולשה החליטו להפסיק ולשחות, לפחות שבוע נוסף, הזמן הדורש להערכתם להתחבאות החברים ששוחררו:

"ארבע, חמיש, שש פעמים ביום היינו משלים את מחיר שתיקתנו. איני יכול להבין היום, כיצד עמדנו בכך. ישבנו בתאים נפרדים, מבודדים. הגרי-מנים והונגרים הינו אותנו וחיבלו בגופותינו באמצעותם שונים, בידיהם ובעורות כלם. היינו שביר-כללי. היינו הוא משיבים את נפשנו, שופכים علينا מים ומחדרים את העינויים הנוראים..."

העינויים לבשו עתה אופי סדיטי. באחד הימים הודיע להם איש הגסטאפו, כי עיר מלhocותם. מוטב כי ירבייצו האחד לשני. על אלכט הוטל להכות אתAMIL. הוא סירב: דיזו נפוחות, אמר. איש הגסטאפו התיישב על צווארו והחל להכותו בזעם. באותו נקודה שוב לא עצר אלכט בעצמו. הוא ניער מעליית האיש שנפל לאץ ונחבט. איש הגסטאפו נתפרק בפוץ שגעון, והוא החל להכות באלכט כמו כמוכה אמוך בכל חלק גופו, בחזהו, בפניו. אחר כך נמל קרש והמשיך להכותו עימיו בשני הבחורים. הוא תפס בידו של אלכט ושבר את אצבעו: "אני אלמד אתכם, אתם עוד תשרו אצלי". לימים ספרAMIL:

"אני רואה את אלכס. עורו תלוי, רצועות רצועות על עצמותיו המרושקות. ואני שומע אותו לוחש 'חברים, אנו מוכחים לשבול ולשתוק. לשבול ולשתוק. לא לגלוות להם'."

גם דינה עונתה. כבת 17 הייתה אן. במשך ימים המשיכה להחביא. אקדח בחזיותה. הבחוריים, פנו אל המתרגם הפולני, שסייע בחקירה, ואמרו לו: **תויג** לבחורה ותגיד לה, שתמסור את "המפתח". האיש ביצע את הש寥חות ודינה העבירה לו את הנשק. ואילו הוא, באקט של סולידריות מפתיעת, לא מסרו לידי הגורמים. **לימים ספרה דינה:**

"העינויים הם דבר קשה. אני יכולה לומר, מי יכול לעמוד בעינויים. עמדתי. לא נשברתי. יכול להיות, שם היו מענים אותו יותר, הייתה נשברת. באotta תקופה כבר לא היו לי הורים. לא הייתה לי כמיהה לחיות. היה לי אולי הכמהה לנוקם. נשארתי בחיים, לא מפני שרצתי לחיות. זה היה מקרה... חשבתי: אם כבר נשארתי ואחרים אינם, או מוטלת עלי איזה אחריות, איזה חפקיד".

אך הגורע מכל עדין היה מצפה להם. לאחר 21 ימים של חקירה, כאשר מצבם הפיסי הירוד של העצירים אסר הרופא על המשך העינויים, נקבע חוקר הנטטאפו, הד"ר אבוט, בשיטה חדשה. הוא מנע מהם במשך שלושה ימים אוכל ושתיה והשקה אותם במשך שלושה ימים במי מלח, כשהוא חזר ודורש את כתובות הוועד בבודפשט. בערב היום השלישי, כאשר המשיכו לעמוד בשתיquetם, הודיע להם החוקר, איש הס"ס, כי לחרות יוצאו להורג. בלילה וחולAMIL אל אלכס והשניים סיימו שלמהרת בזמן התליה, ישרו את ההימנון הפולני, כדי לא להסגר גם ברגע האחרון את דבר יהודתם. על שאריע בהמשך ספר אלכס:

בימים בו היה עלי למות, באח חולית חיילים לתא, שבו הייתה עוזר והובילה אותו לגרודום. שם חיכו אנשים רבים: חיילים, שופט, שייצג את הרשות המשפטית, כמו הונגרי. מישחו קרא את גור הדין. העמידו אותו על הגרדים וענבו את לולאת החבל על צווארי. ברגע זה התקרב אחד הקצינים ואמר: "אם תודה עכשו ותמסור לנו את שמות שאר הטרוריסטים, תוכת לחניתה", סירבתי, הפקודה ניתנה. הקruk נשמטה מתחת רגלי, נחנקתי, עיני חשו..."

מיד לאחר מכן נלקח גםAMIL:

"קודם באו זלקחו את אלכס. כאילו שידעו, שהוא המנהיג. אחר כך באו לתחאי ולקחו אותו. איש הס"ס חיך ברשעות: את החבר שהCabellino. הוא שר את ההימנון הפולני. עד הרגע האחרון התנהג כפולני. הנה, הוא כתב מילים אחרות. אתה רוצה לראות? שף פתק מקומט. ויהיתי את כתוב ידו של אלכס בפולנית. אילו המילים האחרונות שלו. אני

מבקש מכם לנוקם', הגרמני אמר לי: יתמסור לי את שמות החברים שלך. זאת ההזדמנות האחרונה שלך, ב'ביקשתי נייר ועיפרון. לא האמנתי, שמייסחו יראה פעם את המלים האחרונות שלי. כתבתני, כמו אלכס: ינקמה? הגרמני ברך את עניבת החבל סביב צוاري. חשבתי על אלכס. לא ידעתמי, אם הוא חי עדין, או שנתקע בחבל התליה. חשבתי על דינה. היא לא תדבר, ידעתמי. הגרמני משך את החבל. הרגשתי מהנק. עוד משיכה. האויר אול. הרגשתי, שאני חי את השניות האחרונות שלי. כאשר התעוררתי מהעלפון אמרו לי: לך את החבר שלך', אלכס שכב על הרצפה, רגליו ואצבעות ידיו היו מושוכות. הוא שחת דם והיה טבול במים. הסתכל بي בעיניהם המצוינות שלו וניסה לחיך: "שומם דבר... היה באסדר. קח אותו להא. לך תחת אוטה. לך חווים, לחשנו..."

התליה הסתבהה כתליה מדומה, שאמורה הייתה לשבון את כוחם של הצעיריים העקשיים. למתרת היום החליטו השנהים, כי עשו כבר זו... 24 ימים עמדו בחקירה ולא נשברו, זמן מספיק, כדי לחבריהם יתחמקו. מבודפשט. הם הודיעו לחוקריהם, כי הם מוכנים למסור את הכתובת בבודפשט, אך כדי לנוקם. במעניהם. ביחסו, שיובא בלש מיוחד מבודפשט. הבלש הובא למקום והשניים מסרו לו את הכתובת בבודפשט. השבוגם היה נכון: מכך זמן מה חזרו אליהם החקירים. ואמרו: דברתםאמת. הכתובת שמסורתם, היתה נכון, אך הדירה הייתה ריקה. העינויים הופסקו והחקירה הגרמנית נגמרה. השלשה הוחזרו לידי הרשות ההונגריות לקראת משפטם.

10. כלא פץ'

עם גמר החקירה, הועברו השלושה לכלא בעיר פץ'. כפי שהתברר להם מאוחר יותר מעיוון בתיקיהם, גם בשלב זה המשיכו הגרמנים לגלות עניין בפרשנה והם דרשו את התווות: השלשה, לדייהם. רשות המשפט ההונגריים סיירבו. במכות מנוקם משפטית כתוב השופט לגרמנים, כי הונגריה היא מדינה ריבונית, העבירה, שעברו השלושה, נעשתה בחווהה, הם נעצרו על ידי זינדרמים הונגרים ועל כן הם חייבים להשפט על ידי הונגרים עצם. רק עם סיום הליל המשפט ההונגריים, אם הדבר, נמצא לנכון, יוחזרו לידי הגרמנים. עתה החלו הדרושים מאסר ארוכים, בהם היו השלושה כלאים בתאים נפרדים. עניין הונגרים נחשבו לאסירים מסוימים והקפידו להחזיקם מרווחים זה מזה. כשהיו מובללים לכנסיה, כנזרים, היו אמורים השומרים: "פולני" אחד בקצתה הוה, "פולני" אחד בקצתה השני. לעיתים היו מצלחים להעביר דעתו זה לזו דרכן החלונות. ואילו הבנים היו נגশים מפעם לפעם בטיחול היום, שהתנהל במוגלים. בחזר בית הסוהר: האחד, במועל הפנימי, השני בחיצוני. מדי כמה דקות היו משלימים: סיבוב וכך היו נגשיהם כל פרק. זמן קצוב והאחד היה זורק מילה לחברו. פעם חילקו בביות הסוהר תחנותים גסים, שביבגי עץ. גשתרבו

בתוכם. בסיבוב הראשון אמרAMIL: "נושך". ובסיבוב השני ענה אלכס: "מי?"AMIL השיב בסיבוב הבא: "התהוננים". ואלכס חתם בסיבוב האחרון: — אז תנסהך בחורה".

בקופה זו כתב אלכס, אולי לראשונה ולאחרונה בחיים, שירים. לא איש של מילים היה מטבחו, אלא איש של מעשים. אלא שכאן, בכללazar, מתחפש היה אחר כל ביטוי, שיעור לו להתמודד עם המציאות החדשת. באחד מהם נאמר:

"כאשר השם שוקעת
בערב אפור,
מחניך בתא-שלן.
סיטוטים, מפלצות,
סורגים, ברזול, דלת משוריינת,
קירות קשים, עבים..."

ואז אני מגנוף בידי בקלות
ובמחייד אחד נעלם החושך.
הברזל נעלם,
אני ממצעץ בעניין
בחיקן. קל:
הסיטוטים נמוגים:
אני שוקע בהזיות.

ובכל זאת לא היו עוזבים לנפשם. לאורך כל התקופה לא פסקו מאציזי "נאשה גרופיה" לחליק את השלושה מכלאמ. היה זהתו הייכר של הקבוצה, שהיו נושאים עימם עוד מימי זღמבה: אין משארים חבר אחר, ואפלו נקלע למקום, שנראה כי אין מנו מוצא. הדילמה, שעמדה בפני חברי הקבוצה בעניינים של השלושה, הייתה קשה במיוחד. לאחר החלוץ ממוחץ' שבו והתרכזו מרבית חברי הקבוצה בבודפשט, כשהם ממשיכים לחיות, במקומות מוחבא. בחסות הנגירות המזוייפים שלהם. מගמתם העיקרית הייתה עתה הבריחה מהונגRIA. הדרך לדומניה נפתחה סוף-סוף. ראשון העוברים היה זולי. הוכאהו, איש "השומר הצער", ובמחצית אפריל עברו את הגבול מסטר. חברי נספחים. במחצית Mai 1944, לאחר שהדרך בכלו התגלתה, נשלח פינק שניית לגובל הרומי, אך הפעם לעיר נאג'יווארד. לאחר שהתגבר על קשיים ראשוניים, שנבעו מאי הכרות המקום והשפה, נוצרה רשות הברחה סדירה, בה העביר יהודה (פיצי) לוי מתונועה ההונגראיית את הבאים מבודפשט, ואילו פינק, שנשאר בנאג'יווארד, דאג להברחתם אל מעבר לגובל. הצלחתה ה-"טיוול" לרומניה, כפי שהיא מתקרה בביטויו העברי, עלולה הייתה לבוא על חשבון העצירים. אך הקבוצה החלטה לפצל את כוחותיה ובמקביל לארגונו ה-"טיוול" הוטל על מספר חברים להמשיך ולטפל בחילוץ העצירים. לא רק אלכס וחבריו היו יוקדים לסייע. חברי נספחים של הקבוצה היו שווים בכלל מאו תחילת הכיבוש הגרמני ובמהלך ה-"טיוול" נתפסה בגובל קבוצת חברים

נוספת. פעילות החילוץ של חברי אלה מבתי הסוהר השונים, אליהם נקלעו, הפכה להיות לחם חוקם של החברים, שנשאוו בבודפשט.

לא פחות מארבעה דרכי פעולה נסעו על ידי אנשי "נasha גروفת", כדי לחלק מכם את אלכס, אAMIL ודןקה. הראשונה בהם, הייתה הדרך הליגאלית. באמצעות קשרים מתאימים נשכר עורך דין, שהיה אמר לחתת הגנה משפטית לשולשה ולחציג כל האפשר את דוחית המשפט. דרך אחרת, ליגאלית למחלוקת, היה סידור אורחות ורה לכלואים. כוכור, ניסו אנשי המחרת בוגמלביה להגיע למחנות מעזר לנ廷ני ח'ול באמצעות פספורטים של מדינות דרום אמריקאיות, שוגיעו מזונבה. וכן באחד הימים נקרו אלכס ואAMIL למפקד הכלא וזה הוודיע להם בחגיגיות, כי מעתה הם נחשבים לאורחים סן-סלבדור. ה"סן-סלבדורים" החדשים קיבלו את ההודעה כਮובנת מלאיה. ברור היה להם, יד מי עומדת מאחורי פעולה זו. דרך שלישי היה קשור ב"טול". בטרם היו יוצאים חבריו הקבוצה ל"טול" לוונניה, היו מתישבים לתוכו מכתבים לרשויות המשפט בפץ' ובهم לחתו על עצם את האחריות לביצוע הרצח וטענו בתקיפות, כי שלושת הכלואים חפים מפשע. בשעה שהיא מגיע המכתב, כבר היו החותמים. עליו מעבר לנובל, ברומניה.

הדרך הרביעית והגערות מכולן הייתה תכנית בריחה. היומה לתחנינה זו צמחה מהכלא עצמו. מדי פעם היו גוהגים ההונגרים להאנס לחתם של אחד מהבחורים אסור גוסף. עם האחד מהם התידיד אלכס ונתן לו אמון. האסיר, שהיה אמר להשתחרר במירה ולהגיע לבודפשט, צויזע על ידי אלכס בכתבoot, אשר באמצעותו ביקש אלכס לשלוח תכנית לבריחה: אם יגיע אחד מחבריו מחופש כגרמני וידרשו אותו לחקירה, ניתן יהיה לחצם מהכלא. האסיר נתן את הבטחתו והידיעות הגיעו לחבריו "נasha גروفת" בבודפשט.

בארגון הפעולה הייתה מעורבת תושה, אחוינו של אלכס, באחד הימים, בערבו ליד משרד הצלב האדום, עלה בדעתה, כי תוכל לתחפש לאחوات רחמניה של ארגון זה ובסהואה זו לחזור אל בית הכלא. היא השיגה את התעודות והמדים המתאימים והגיעה לבית הסוהר. וכך יום אחד נקרה דנקה להתייצב במשדרי הכלא ושם ראתה לתחמונת את תושה. הייתה בטוחה, שגם היא נתפסה ופנתה אליה בפולנית: "האם עיננו אותך? סבלת מthead?". תושה נרתעה לאחור וזכירה במחרות: "שלום גבירתי. קוראים לי יאוזגה ואני מהצלב האדום. נשלחת לראות, אם חסר לכם משהו."

דנקה הבינה, הוריה את עיניה ולקתה בתודה את החבללה, שתושה הביאה לה. בדרך חזרה, ראתה את אלכס מובל לפגשה וורה לו במתירות: "אתה לא מכיר אותה". אבל אלכס הכיר אותה. הייתה לבושה בהידור ולא גראתה, כמו שעבירה עיניות. שאל אותה בקשט: "היאו אתה? והיא שוב חזורה לדיבורה מהרי, נציגת הצלב האדום המודאגת. מכאן ואילך התנהל זו שית, כפי שחשבו השניים שצרכן להתנהל זו שית כוה: "האם חסר לך דבר?" שאלת תושה. "לי לא. אבל לאAMIL בוודאי חסרות סיגריות". לבסוף מסרה לו חבילה ובה סוכריות. אלכס, בין מחוק שמחה, שלא ידע למצוות לה פורקן, בין מתח משחק של שווין נפש, החל לחלק את הסוכריות לשומרם. לכש הגיע לתאו, הושיט את השקית

לשומר המלווה והציגו לו להתכבד אף הוא. השומר פתח את השקית, הציג לתוכה והפטרו: "זה רק בשביבלה". בתוכה השקית מונחים היו, כנראה גלויים לעיני השומר, שני שטחות בני 50 פנגה, מתחת לסתוריות, טמונה. היהת תכנית בריתה.

לפעולות החלוץ נבחרו ארבעה אנשים...iscal אחד מהם היה טיפוס ייחודי לפי דרכו. הדמות המרכזית בקובזה היה דוד מרגלית, יליד רודום שבפלזין וחבר ה"גראפה". דוד חתוקן בעמיה, שעשתה אותו לבעל זכויות מיהדותו: הוא היה נהגו של שר החקלאות הותגנרי, הברון דניאל. בגופו, תפkid; אותו השיג בעורמת שמו המווישך, כבן למשפחתי אצילים פולנייה. באמצעות סימן המכונית המילוד נושא נסיבות, יכול היה לדוע: בכבישים באופן חופשי, נתולה, אליו חברו, טהדק לובלינסקי, אף הוא יהודי בעל חזות נוצרית. נהגו של שגריר איטליה בבודפשט. יחד עימם יצאו נזירים בעלי זהות מעורפלת: הרונו פטר, כפי שהציג את עצמו, בן למשפחתי אצילים פולנייה גולה בבודפשט, שהוא מבה היה מסיע באספקת נשק לאנשי המחרטה. הרביי היה, מלוא, סרבי הרטקון, שהיה נכוון לסייע לאנשי המחרטה תלותם נאות. הארבעה יוצאו לדרכם במכוניתו של לובלינסקי, מצוידים בתעדות מתאימות. לפני יצאתם לחוץ מילאן ופטר ידים והבטיחו זה להז, שלא להסגיר איש את רעהו. אמרו ihnen היו להגיע עד לבית הסוחר ושם היה צרייך. אחד הסוחרים ששהודל לפתח בפניהם את הדלותות.

אלס ואAMIL ידעו על גסיון החלוץ מונה 3-4 ימים. בחזרה בית הסוחר העמדנו שני זורקרים ענקיים, שכונו היישר אל-מיאם. הסוחרים היו מדברים בהתרgesות על הפעולה המתוכננת. בהור היה, כי מישחו הלשין, ואכן הפעולה. נשלחה: לפיקודות דוד מרגלית, הרגשו האלבעה-בתפקידם אל בית הסוחר, כי מחקים להם בפינות שונות. הם הפנו את כל הרכב וברחו חזרה.

בבית הסוחר חרב אלס שניים: לתאו היה שותף: מוה ומן. בטור צער, שהודעה כלותם מחרטה, שנידון למוות. אלס בטח בו ושיתף אותו בתכנית. ערב יום הבריחה המתוכנן. געלם: השותף מהתא ונתקלה שנית לאחר סיכולו במסדר הבוקר, כשהוא לובש מדי צלב החץ, התנועה הפשיסטית ההונגרית.

ובינתיים הלך והתקרב מועד המשפט. אלא שוגם למלחמה מתקרבת היהת לסימה והצבא האדום היה סוגר והולך על הונגריה. וכן מעת לפניה מועד המשפט הגיע אלס לתאה של דנקה. אותה עת היה עובד כחשמלאי בשירות הכלא.

הוא לחש לה: "הרושים מחקרים... אבל גם קיינו מתקרב".

בסוף נובמבר, לקרה הכיבוש הרוסי, שחררו הונגරים את מרבית האסירים, שנידונו לתקופות מעצר קצריות. ב-28 לאותו חודש, בשעה שהעיר הייתה כבר מופצצת, נמצאות על ידי הרושים, הגיעו קציני גסטפו לכלא והודיעו, שלמחרת יוצאו כל האסירים הפולטים לזרוג. אלס ואAMIL ישבו בתא הכללי יחד עם 7-8 פרטיזנים יוגוסלבים. בשעות הבוקר של היום, שנקבעו להיות יומו האחרון, ראהAMIL ברגע טנקים גומניים מתקרבים לחצר. אחר כך פנו לאחרו. סבור היה, שהם ערוכים התקפת-נגד. במרחיה התבדרר לו, כי הם מפרפרים בנסיון להחלץ מהכיתור הרוסי. לפעת הגיחו לאורך הרחוב טנקים ולאחר מכן הופיעו חיילים רוסיים נשאים נשק אוטומטי, והוא החל לצעוק: "כאן אסירים פוליטיים" הרושים ובפני בית הסוחר ופרצו את המנעולים ביריות. הוא שוחרר מכלואו. וعلاה למעלה

לשחרר את דנקה. אלכט ירד בעצמו: השעה הייתה 7:30 בלילה. בשעה 9:30 היו אמרורים להתלוות.

11. ב满意的 הצבא האדום

השחרור בידי הרוסים היה עBOR מרבית היהודים בבחינת סוף פסוק לדרך יסורים ארוכה. אך לבני שלושת משוחרי פז', אלכט, אAMIL ודין, הייתה זו פתחתה של דרך חדשה. המלחמה הייתה עוזין בעיצומה והתנהלה עוד על אדמות הונגריה. הם ביקשו להילחם ולא פחתה מכך — לנוקם. השחרור בידי הרוסים הביא בפניהם הזרמנות לכך: להציגו לצבא האדום המנצח.

עד באותו יום, ששוחררו על ידי הרוסים, כבר התיצבו, במפקדה המקומית וביקשו להציגו לצבא האדום. גם עתה לא הינה דרכם קללה: הרוסים חשו בהם דוקא בשל שליטתם בשפה הרוסית... הם נלקחו לחקירה. למולם פגשו בחקירה קפטן יהודי, שהיה נכון להקשיב להם. הם הובילו אותו לבית הסוהר ושם איתרו את כתב האישום נגדם. החשד הוסר מהם ובקשרם להתגיים אושרה. ובכל זאת ללחום כיהודים לא ניתן להם: הם גויסו לצבא האדום תחת שמות נוצריים.

השלשה סופחו כמתורגמים לייחידה. לדבריAMIL ברג, היה זה גדור של הג.כו.ד. שתקפו היה לאחර וללכוד חבניים וצנחים גרמניים, שנשלחו אל מעבר לקוים, כדי להבל. בנסיבות איסטרטגיות. על פי רוכ' נבחרו למשימה זו גרמנים מקומיים [שוואבים], שהיו מועברים בסירות מאסטריה או מוצאים ומווצאים להם מהבוא במקומות הולדחים, עד לביצוע משימות. הייחידה, אליה אלכט ואAMIL השתיכו, הייתה אמורה לעורר חיפושים שיטתיים בעיירות ובכפרים, שנככשו זה. מקרוב על ידי הצבא לאדום, על מנת לאחর ולעוזר חבניים פוטנציאליים. מבחינתם של אלכט ואAMIL הייתה השירות ביחידות אלה גם אפשרות לממש את רצונם. בנקודה הנΚמה, מבחינתם, לא הייתה חדשני הכלא הארוכים חזקוּוּו עד מאד. ונראה, כי לא במקורה את פועלות הנΚמה הראשונה שלהם ביקשו. לבצע נגד האיש, שהՏגיר את תכנית הבריחה שלהם. בכלא פז'. סמוך לשחרורם הגיעו אלכט ואAMIL, לבושים במדי הצבא האדום. ותחמושים בנשקו, לכפר ההונגרי, בו אמרו היה להתגורר המלשן. שני סמלים רוסיים ליוו אותם. האיש לא היה. בתיו, אלא באולם החיגנות של הCAF: באותו יום עצמו נערכה החותנת. הם צעדו אל תוך האולם בין השולחנות הערכונים והמוסבים העליונים:

"צעדינו לאט, צעדי צעד", סייר אלכט, "משני צידינו קפאו גברים, נשים וילדים בדממה איזומה, ספוגת פחד. אAMIL ואוני פסענו ראשונים ובקבותינו שני הרוסים. הייתה לי הרגשה, שככל זה, איןנו אלא חלום... זהה... נעצרנו לפני החתן. הוא רעד. כעה נזקן, פניו הלבינו כסיד. הכליה הטילה את עצמה לרגילינו כדי לבקש רחמים. דחינו אותה הצידה. והוא הרגע, שהחיכינו לו. רגע הנעם; באננו לכאן, כדי להחל את הבוגר והוא הפה בזיננו. רצינו להרוג אותו, כמו שהורגים כלב שוטה".

אך לפתח התעשטו. עניין הנקמה סבוך היה יותר, מששיערו בתחילת:

"...לפתח צפו בלבינו כל ההבטחות, שהבטחנו לעצמנו במחתרת, בכלל, ההבטחות להזכיר את חינו לנקמה, אך נקמת-כבוד, נקמת דמו של העם היהודי ולא נקמה אישית. אנו רצינו בנקמה תורה ולא בסיפוק אינטינקי-טיבים וחיסול השבונות פרטימ. רצינו לשמור על נקיון כפיים."

וכך, במקום לירוט בחזון-המלחין המובהל, נשאו נאים באוניו. והוא הקשיב מבלי להבין, מבלתי להאמין, לבסוף, משעמד על כך, שלא יירנו בו, הגיע להם אותן תודות, שתחשו על חייו, טס ענק ובו חזיר צליי מקושט בירוקות. השניים סבו לאחרור ופנו לדרכם.

הסיטואציה המוירה ממחישה בדרебד את הכותות, שהגינו אותו באותה עת: עתה ניתן להם לבסוף הכוח המשמי. בכנি�סתם לאולם החתונות, חמושים ולבושים במידיו של צבא מנצח, היה לא מעט אקט של הפגנה. אך האם נקמה אמיתית "טהורה", כפי שבקשו אוחליה היא אפשר? כבר בפעולתם הראשונה היה עליהם להיווכח בעויהויות זו. שלא במרקחה, אותו קו אופי, שבולט בו באלכס, בשעה שופט את מרין, שב ועליה בו עתה: גם בהיותו אחו תשוקת-נקמה, היה צץ ועלה. בו אותו פן אנושי, שאיפשר לו לראות גם את צידה الآخر של המطبع. ולבסוף, בהמנעות מהמעשה, קבעו אלכס ואמי' את קו הגבול העדי, המפריד בין מה שראו כמשמעות נקמה צודקת לבין חיסול השבונות פרטימ.

את מרבית פעילותם ביצעו במסגרת הייחידה, בה שירותו. לפי עדותו שלAMIL בריג, כשהיו מגיעים לכפר, בן נמצאו לפיה הרשימות שבידייהם פושעים נאצים, היו מכרייזים ברמקולים, כי על כל החוטבים להתחסף במרכזה הכפר לקראת גיוסם לעבודה על ידי הצבא האודם. מיד לאחר שידור ההודעה, היו ממחררים לכתובות שבידיהם. ומציגים מארב לדם. האחד היה זפק בדلت, וכשהאיש, שזווה כנאי, היה מנסה להימלט, היה אחד מהאנשים יורה בו ומחסלו. הפקודות שהיו בידיהם התיירו להם לירוט באוני ס"ס גמלטים. במרקמים אחרים, כאשר הופקו על מלחמות שבויים, היו מחללים ביריה כל נסיוון בריחה של שבוי.

במקרה מסוים חרגו מהפקודות וכמעט שהועמדו לדין צבאי על כך. בדצמבר 1944 לכוד אנשי היחידה שני אנשי ס"ס, שהיו ידועים לשםצה בכל האיזור. לאחר החקירה שייחררו הרוטים את שני השבויים. AMIL ואלכס יצאו אחריהם והרגו אותם באמצעות הרחוב, לאור היום. המפקדים הרוטים ועמו: "אתם לא עשו דין לעצמכם. ישנים מוסדות מוסמכים יותר מכם ורוקם להם שמורה הזכות לעשות דין בנאצים". התברר, שהרוטים שייחררו את השנינים, כדי שייעבדו בשבילים.

אך למורת הנחישות ונחישות הירור, שנילו בפועלתם, לא היו פטורים מלบทים מוסריים גם עתה. אלכס ואAMIL מטיסיגים היו את פעולתם: הם הקפיז, שנתקמתם לא מהפוך להיות חיסול השבונות פרטימ, כי יפגעו רק בפושעים ולא בבני משפחותיהם וכי לעולם לא ישלחו ידיהם בשוד. והיה מקרה, בו לקחו. מביתה של אשה שחקרו, זוג כפפות. כחוורו. למתרנה, דשו והתחבטו בדבר. שעות ארכות. לבסוף. חזרו עוד באותוليل עצמו אל ביתה של האשה והחיזרו את הcpfות.

12. וינה — המרכז לדוקומנטציה

במאי 1945 הסתיימה המלחמה. אלכס ותברין, שוגיעו עם הצבא האדום לאוסטריה, עמדו בפני נקודת הכרעה חדשה בחייהם. מה הלאה? מרבית השירדים ביקשו קודם כל לשיקם את חיים או להתחליל בחיות חדשים. חברי של אלכס לקבוצת "נasha גורפה" עלו לארץ ישראל עוד בימי האחוריים של המלחמה או מיד עם סיום והצטרכו לקיבוץ תל יצחק. אחדים הפכו להיות פעילי "הבריה", אותו מפעל של הזאת שרדי השואה אל מחוץ לגבולות אירופה לכיוון הארץ המובטחת. אחרים, כמו משה אחוון, יצאו לחפש את יקירותם ברחבי אירופה. גם שלשיות הרעים התפרקה: אמל, קיבל חופה מהזבא וברחה דרך רודר ורמניה לארץ ישראל. דנקה חורה לפולין והשתלה בפעילות "הנווער הצעוני", שהתחדשה שם. ואילו אלכס החליט להישאר דוקא באוסטריה, ארץ נאצית עד כה, הסיבה אותה, כך נראה הדבר, הייתה רצונו למלאה. הסיבה האחרית הייתה רצונו להמשיך ולנקום.

מדוע? ברמה מסוימת נראה תשוקת-נקם זו כمبرנה מאליה, כעובדה, שאன מתחייב ממנה הסבר מיוחד. הוא היה עזין נער בן 19, שבכל אחד מפרקי חייו בשנים האחרונות טמון היה מטען נורא, שփיש לו פורקן ומרפא. הרצון בנקודה היה זה מכבר הקו, שהינחה את דרכו להתמודדות עם העול. עתה היה לראשונה בצד המנצח. החלטתו להישאר בוינה הייתה בבחינת התפתחות עקבית של פעילותו. אך ברמה אחרת, על רקע דרכי ההתמודדות של חבריו, נראה, כי השאלה היא סבוכה ורבה יותר ואין לה תשובה חד משמעית. המסתור החינוכית היוזמת מודנית, שהוטבעה באלים, נשאה יהודה מסר כפול לבני שאלת הנקמה. שני משוררי התהילה הלאומית, ביאליק וטשרניחובסקי, ששיריהם היו למדים, בגימנסיה העברית בבודפשט, היו מודעים עד מאד להוסר האנומים היהודיים בגולה ולזרוך בנקמה. שניים ביקשו לטפח דמותו של היהודי חדש, אך גישותיהם היו מנוגדות זו לזו. ביאליק כתב ב"על השיטה":

"וארור הדואר נקם!"

נקמה כואת, נקמתם דם ילך קטן,

עד לא ברא השטן —

ואילו טשרניחובסקי, כתוב ב"ברוך ממנגזה":

"זונקמו שנות עולם,

שמנעו זה המנוואץ,

ואת נפשנו, זמהוה

רגלי גאות עורך!"

באלכס, כפי שהכרנוו עד כה, החווים היו שני היסודות של דמות היהדי החדש: היסוד ההמניסטי, נסוח ביאליק, והיסוד הכהוני, נסוח טשרניחובסקי. כאשר החליט אלכס להישאר בוינה ולהמשיך בפעולות נקמה, בודאי לא נועז בשני

המשוררים המתים. אך בבחרו את דרך הנקמה, גבר, בו הייסוד הכוונגי, שהיה טמון בדמות הלוחמת, אותה ייצג מוה ומנו רב. לפיעלותו חבר עתה חבר ישן, מאגוס דיאמנט, איש" נאש גروفה", שאף הוא, כאלכס, החליט להקדיש את פיעלותו לנקמה. השנאים התישבו בוינה ונרשמו ללימודים באוניברסיטה. תחומי הלימודים נבחרו בהתאם למורה, שעד מה בפניהם: אלכס נרשם ללימודים משפטים, כדי שהשכלתו תסייע לו לפעול נגד פושעים נאצים; ואילו מאגוס פנה ללימודים היסטוריה ועתמאנאות, כדי להשתיע באיסוף החומר המרישע כנגד הנאצים.

אלא שיעיות הוא לראות באלכס. של תקופת ויינה מעין נוקם אפל, שכלי ימי ולילותיו מוקדשים לחיפושי פושעים נאצים. הפעולות החשאית, למרות חשיבותה עבورو, לא השתלטה על חייו. הוא השקיע מרץ רב בلمודיו. תקופה היה עליו להשלים את השכלתו, שנתקעה בגיל 13, באמצעות מורה פרט. לאחר מכן החל עושא חיל באוניברסיטה. בשנה הראשונה ללימודיו לcket חלק בישיבת אגודת הסטודנטים היהודיים בוינה ולאחר נאום מושרים נבחר להיות נשיאת חלק ניכר מזמנו הקיש לסטודנטים ולפעילותם בקרב האגודה. הוא אף המשיך להיות בן משפחה: רלה, אימו של אלכס, הגיעה אף היא לוינה, לאחר שעוד בפברואר יצאה לחפש אותו. כדרון, לא ראה אלכס סתרה, בין פעילותו החשאית לבין משפחתו, ולפי עדויות אחרות יותר היה האם מודעת לפחות לחלק מפעליותיו. ובוינה גם נפגש לראשונה עם אחיו "בולו", שהגיע לכאנ' במדי הצבא הבריטי והוא שמין מעתה את לימודיו. למרות כל מה שעבר ולמרות מה שביבקש לעשות, היה עדין הילד הטוב שהיה: שואל לדעת אימו, נוח להתרועע, מביא פרחים לרעוי, מקובל על כל הסובבים אותו.

בפעילות הנקמה החלו אלכס ומאגוס עוד בשנת 1945, לפי עדות מאגוס דיאמנט הם פעלו כקבוצה בודדת, אך במהלך הזמן שמעו עליהם אנשים נוספים והצטרכו לפעילותם. ידוע היה להם על תכניות הנקמה של קבוצת לובלין וכן על פעילות הנקמה של הbrigada, אך הם פעלו בנפרד. לא היה ביניהם ויכוח על מימי הפעולה: אלכס היה בדעתה, שיש לחסל מספר גדול ככל האפשר של פושעים נאצים. ויכוח מסוים התעורר בשאלת זיהוי הפעולה. דעחו של אלכס הייתה בדעתה, כי יש לעורך את הפעולה במדים רוסיים. ביל' להשאי סימנים מזהים. מאגוס היה בדעתה, כי יש לחתת סימן על מצחו של הנידון ולהשאיר ליד הגופה פתק, האומר, כי היהודים עשו זאת.

שיטת הפעולה הייתה דומה בדרך כלל: על פי ידיעות, שהתקבלו מהפליטים הרבים, שגדשו את ויינה באותו הזמן, היו השניים מוחים את האיש ובשעות הלילה היו מובילים אותו, בין בכפיה ובין בפיתוי, למקם חשוך בירא או ליד אגם. שם היו מוחדים בפני הנידון ואחר כך מוציאים אותו להורג.

לקראת סוף שנת 1945, עברה פעילותם של אלכס ומאגוס מפנה מסוים, לאחר בווא לוינה של ארטור (אשר) בן נתן, שמנוה להיות מפקד "הבריחה" באוסטריה. ארטור היה חבר קיבוץ ואיש ה"ganha". היותו ליד ויינה, הופעתו המרשימה, והוכחות העתונאיות בה הוסותה פעילותם — איפשרו לו לבסם במחירות את מרכז "הבריחה" בוינה, שmockם בפרונטאסה מספר שטים. לצד המנדט העתיקי, קיבל על עצמו בן נתן, היה לו תפקיד נוסף: במתלך המלחמה פעל בן נתן במסגרת

"המשרד החיפאי", אותו גוף מודיעין קטן, שביחסות אחת מורות המודיעין הבריטי היה מופקד על גביה עדות מהניצולים. בבואו לאוסטריה נשא עמו רשימה מפורטת של פושעים מלחמה, שהצטברה במהלך גביה עדות אלה. הוא היה אמרור להיות אחראי על איתור פושעים נאצים ולהביא למעצרם ולחרשותם בידי בנות הברית.

בחסותו של בן נתן הוקם "המרכז לדוקומנטציה", שתפקידו היה לגבות עדויות מהניצולים על אודוט פשעי מלחמה נאצים. המרכז הושווה כמוסד של ארגון הסטודנטים היהודיים בוינה, שאלבס נבחר באותו עת להיות נשיאו. על מסמך ההקמה חתמו ארתוֹן בן נתן, אלכס, מאנוס וטוביה פרידמן, שזה עתה הגיע לוינה. לצדם פעלו במרכזי גם הד"ר ארנולד שמורק ורות הירשלר.

במהלך השנה הראשונה לפעולתו המרכז נצבר בו מידע רב על פושעים נאצים, שמקורו היה ברבות הפליטים היהודיים, שהיו בדרכם לארץ ישראל. באמצעות מידע זה והשרותם נאצים, שהוגשו על פי רוב לשלטונות הקומוניסטיים, שנודעו ביחסם הקשה לפושעים המלחמה.

בפעולות הוויי ב לטו בעיקר מאנוס דיאמנט וטוביה פרידמן. היה זו מאנוס, שזיהה את אנטון ברגר, מפקד מחנה טריינשטט, ואת ויקטור נאג'ל מריאנגן, גירוש היהודי צ'וסלובקיה. הוא הצליח ליזור קשר גם עם אהובתו של אייכמן, מריה מסנברקר, ולהציג באמצעותו זאת את צילומו של אייכמן. אייכמן, שתפקידו החשוב כבר היה ידוע אז, שמש אמנים כמטרה מרכזית לאמאצ'י "המרכז", אך למרות הפצת תമונתו, לא נלכד אז. טוביה פרידמן החל בלכידת נאים עוד כךין מודיעין בזבא הפלוני לאחר השחרור. בוינה פעל בתחילה לבדו ולאחר שהסתה כשבוי גורני, לצד את בוכמאיר, שלקח חלק ברציחת יהדי ראדום. במסגרת "המרכז" המשיך פרידמן לשוטט בין מחנות שבויים, בהם זיהה פושעים נוספים, ביניהם וילhelm בלום, איש ס"ס, שפעל בראדים. פעילותו של אלכס ב"מרכז", מוצירת בעיקר ביצירת הקשר עם שלטונות הכיבוש הרוסיים לצורכי העברת תיקי עדויות לידים. קשר זה היה חשוב במיוחד, שכן הרוסים נודעו ביחסם הקשה לטיפול בפושעים מלחמה.

מאיידך, בן נתן אסר באסור חמור על אנשייו, להמשיך במבצעי חיסול פרטיים. למרות מעמדו הליגאלי המפקדק בוינה והיותו איש תנעوت מהתרת, פעל היה כנראה של מדינה בדרך. אנשיו לא נשמעו תמיד לפקווחו. לפי עדות מאנוס דיאמנט, המשיכו הוא ואלבס בעקבות הנתקם גם בתקופת פעילות "המרכז לדוקומנטציה". להערכתו, חיסל, הוא ואלבס במהלך פעילות בוינה, כ-16 או 18 גרמנים. בשעתו סייר מאנוס לעתגנאי בר-זוהר על ארבע-מפעלות אלה, כשהוא מוסווה תחת הכינוי "אריה":

"המקרה השני איירע בבד אוסזה, הכפר, בו התגוררה אשתו של אייכמן עם ילדה. כמו רבים אחרים הגעתו גם אני לכפר בתקופה לגלות את עקובותיו של אייכמן. היו לי ניירות מווייפים של קזין ס"ס לשעבר ממזא בלאגי, איש הרגען זלאנינה. את עקובותיו של אייכמן לא גיליתי — אך בדרך מקרה גיליתי סוחר עתיקות בשם היה האלה. גינתר האלה. והתיידנו מאוד ויום אחד פתח לפניי. סייר לי, שמרבית ההחזרים, שעמדו למכירה

בחנותו, השתייכו ליהודים ונשזו ממה. התפאר, שגם הוא השתתק אישית בדיכוי מריד גיטו ורשה ותיאר לי בעונג רב, כיצד רצח את آخرוני המורדים בכוויהם. שעה שדייבר, היה עלי לעשות ממש על אנושי, כדי להסתיר את רגשותי האמיתים. ובאחד הלילות — ייצאנו, כמה מידידי ואני, לבתו של איש זה. חטפנו אותו וכפתנו את ידיו ואת רגלו. אמרנו לו, מי אנחנו. אמרנו לו: אתה הולך למות! והובלנו אותו כבדה על צווארו. הטלנו שlide' הכפר. קשרנו מטבחות לפיו ותלינו אבן כבדה על צווארו. הטלנו אותו לאגום. איש לא ראה אותו. עד היום משפטו אינה יודעת מה ארע' לו, היכן געלם וכיצד".

האם לא היו בין הנידונים גם אנשים, שאশתמו לא הוכחה מספיק, או אולי אף חפים מפשע? כדיعبد התייחס מאגום לשאלת זו וטען, כי גם בזינה היה דעתו, כי —

"בכל פעם שהרוגים 100 אנשים, נופלים 20 חפים מפשע. בכל מהפכה ניתזים שבבים... אם היינו מנסים לחפש בקדונות, מי אשם ומילא אשם, לא היינו הורגמים אף אחד".

אך דומה, כי מזמן שנתיים של פעילות, החל אלכס להיות אידייש לפעילו-יותה "מרכז" והגכמה. נראה, כי במהלך הזמן, אייבדה הגכמה את יסוד הלחימה, שהיא כולל בה קודם לכון. היא הפכה להיות עתה לצירוף של עבודה מושדרית אפורה ושל צייד מתמשך. באחד הימים הודיעו אלכס לטוביה פרידמן, כי ברצונו לפרוש מפעילות ב"מרכז לדוקומנטציה". הוא נימק את סיבות הפרישה ברצונו להקדיש את זמנו לטיפול בעיות הסטודנטים היהודיים, שעליין היה מופקד. במהלך שהותו בזינה חור ונבחר אלכס פעםיים כיו"ר הארגון. אך לדעת מאגום נבעה פרישתו של אלכס מניעים נוספים. באחד הימים, במהלך החיפושים אחרי אייכמן, הציע מאגום לטוביה פרידמן לחטוף את אשטו וילדיו של אייכמן ולהזכירו בכך להתגלוות. פרידמן, שראה את עצמו כאיש ה"הגנה" וכפוף להוראות בן נתן, סירב. על כך התפרץ מאגום:

"אתה רוצה לדעת מהי הסיבה האמיתית לפרישתו של אלכס? אני אגיד לך. הוא לא יכול היה למשיך בשיטות ה"הגנה", עם אורטור. הוא ה策רף לאצ"ל. הוא כמוני, טק [כינוי של פרידמן] — פועלה, לא בלה-בלה, זה מה שקובע..."
ואם כי מאגום עצמו שרווי היה בזינות ונקב עם אלכס אודות דרכו החדש, נראה, כי ביסודו של דבר היה הצדק עימו. אלכס ה策רף אכן לאצ"ל.

(המשך בקובץ הבא)

מקורות

ספרים

- פנקס בנדיין, בעריכת א.ש. שטיין, תל-אביב 1959.
- דוד ליר, עיר המתים, תל-אביב תש"ז.
- לעקסיקאן פון ניינר יידישער ליטרטוראטור, ניו יורק 1961.
- ספר סוטנוביץ' והסביבה בוגלבניה, בעריכת מ.ש. גושרי, תל-אביב 1986.
- אנציקלופדיה של השואה, בעריכת שוראל גוטמן, תל-אביב, ספיתא פולילט, 1990;
- עלבים: בנדיין, שלוחה עליה מוחותית.
- תוישת הרצלברג, החול הצעוק, תל-אביב, אתיוסה, 1986.
- חיקת קלינגר, מיום בגיטו, מלחבה, ספרית פועלים וקיבוץ העוגן, 1959.
- פרדקה מוייא, ציירים ירושלים, יד ושם, 1964.
- מיכאל בריזהר, הנוקמים, ירושלים, לויינראפטין, 1969.
- ליוה רוטקירן, חורבן יהדות סלובקיה, ירושלים, יד ושם, תשכ"א.
- אשר כהן, המחרת החולצת בגונגריה, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1984.
- הייס נחמן ביאליק, כל שיר ביאליק, תל-אביב, דברי, תשל"ג.
- עתונות המחרת היהודית בוארשה, קר' א. ירושלים, יד ושם, תש"ם.
- יהודה באואר, הבריהה, תל-אביב, מושחת ספרית פועלית.
- רינה גורודנצ'יק, בריחת תגנות הנער מוגלבניה, 1944–1943. אוניברסיטת תל-אביב, 1986.
- Y. Ranz, In Nazi Claws, New York, 1976.
- Jane Lipski, Memories, Tuscon, Arizona, 1990.
- Tuvia Friedman, The Hunter, Institute for the Documentation of Nazi War Crimes, Israel, 1961.

מאמרים

- נחום סוקולוב, "משבת לשבת", הצפירה, י"ז בשבט תרע"ד, 13.2.1914.
- רב יהודה אבידע, "זרוב מצ'האנוב ובני דורו – ר' יהושעלי מקוטנא והתאים הרבנים גוריבאום". הツופה, ט"ו באיר תשל"ז, 27.4.1956.
- אבייה רונן, "מודכי אנגלבייך" בוגלבניה, ילקוט מורשת מ"ז, נובמבר 1989.
- אלכס גוטמן, "פרוטוקול", משואה א', 1973.
- "פרק" בנדיין, ידיעות בית לחמי הגטאות מס' 22, אפריל 1960.
- חנה וירזיך (שלזינגר), "עדות אחת", ילקוט מורשת א', נובמבר–דצמבר 1963.
- רוזנברג יעקב וגוטמן אלכס, "שודנו נשק מגרמניה", ידיעות י"זושם, מס' 19–20.
- יעקב רוזנברג, "בוחדים במאכל", משואה ב', 1974.
- יעקב רוזנברג, "בגונגריה", משואה ג', 1975.
- دب גולדשטיין, "אלכס", מעריב, 14.8.1981.

- ראיונות, שיחות, מבטים
- חוישה הרצלברג.
- שלום הרצלברג.
- יהודש אפרון.
- קרולה בויים.
- שבע אינגטמר.
- אברהם מלחה.
- מאנוס דיימנט.

מרים ברנבלט (שנץ).
"שחור ולבן" — תכנית רדיו בעריכת אתי פולק בהשתפות. תוכנית הרצברג, דינה פירטנברג-גלבוע,AMIL ברגן.
מכתב אוסקר קראנסקי לשוואלב, 4.9.43 (בארכיוון קושטא סי/93).
מכתב יוסף קורניאנסקי לוניה, 26.8.43.

עדויות בארכיוונים

ארчиון יד ושם : 1. פקידת היודנראט. 2.AMIL ברגן. 3. דוד מרגלית.
ארчиון מורשת : טבקה גוטמן.
ארчиון ציוני. מרבי : ישראל הוכהאזר.
ארчиון משואה : 1. אסתר גוטמן (תוכנית הרצברג). 2. אלכס גתמון. 3. ישעיהו רוזנבלום.
יעקב רוזנברג. 5. פנק טריימן.

עינויים היסטוריים

רוני שטאובר

פעולות עזורה והצלחה מהונגריה בשטחי השליטה והשפעה הגרמנית *

בשלדי 1942 — ראשית 1943, חלה, לפחות בקושטא "הממשלה הארץ-ישראלית", שמה לה למטרה לבחון דרכי עזורה ליהודים בארץ היכיבוש והשפעה הגרמנית. באotta תקופה החלה להתארגן ביוםת חברי "האחד" בבודפשט "יעדר העזרה והצלחה", כדי להקל על מזוקתם של הפליטים הבלתי-ליגלים, שהגיעו מסלובקיה ומפולין. מראשית 1943 ועד לכיבוש הגרמני של הונגריה ב-19 במרץ 1944 התפתח קשר אינטנסיבי בין השלחים הארץ-ישראלים לבין חברי "הוועדה" בבודפשט. במקודם קשר זה עמדן הנסיבות המשותפות של חברי "הממשלה" בקושטא ושל הפעילים הציונים בהונגריה להוציא עזרה ולהציל יהודים, שרדו בשטחי השליטה והשפעה הגרמנית.

במהלך שנת 1943 נשלחו מהונגריה, על פי בקשה "הממשלה" בקושטא וביזמת חברי "יעדר העזרה והצלחה" ופעילי תנועות הנוער בבודפשט, שליחים למחנות ולטיראות שונים בפולין ולשרידי קהילות יהודיות בתחומי הריך. באמצעות שליחים אלה ניסו נציגי היישוב בקושטא ופעילי הצלחה בבודפשט להשיג בעיקר שיטה יעדם: א. העברת עזרה לשידי הקהילות היהודיות. ב. ארגון בריחה — "הטייל" של יהודים ובוקר של חלזים ופעילים ציוניים להונגריה. ג. השגת מידע עדכני ומהימן על גורלו של קהילת יהודות ופעילים ציוניים מרכזיים.²

* חלק מעבודת מ.א. של המחבר על "פעולות של יעדות העזרה והצלחה" בודפשט עד לכיבוש הגרמני. אוניברסיטת תל-אביב, 1990.

א. העברת עזורה לשידי קהילות יהודיות באזורי השליטה הגרמנית

באמצעות רשות הבדלים, שארגנה "וועדת העוראה וההצלה" בבודפשט, נשלחה מוקטנת דרך הונגריה או שירות מוקטנת תמיינה כספית ליהודים, שרדנו באזורי השליטה הגרמנית, בעיקר בפולין, אך גם בשטחי הריך וגררוותיו. פעילות זו החלה זמן קצר לאחר יצירתה הקשר שבין פיעלי ה"איחוד" בבודפשט לבין השליחים הארץ-ישראלים בקושטא ועם ראשית פעילותה של "הוועדה", והיא נשכחה לאורך כל התקופה, שקדמה לכיבושה של הונגריה על ידי הגרמנים. הנסיבות ליצור קשר מבודפשט לפולין היו המשך לפעולות, שבהן החלו חברי "קבוצת העבודה" בברטיסלבא כבר בסוף 1942. על הקשר מסלובקיה לערים שונות בפולין נודע לשילחים הארץ-ישראלים ממכתביו של גתן שולב, נציג "דרור-החלוץ" מגנבה, מיד עם תחילת פעילותם בקושטא. בסוף ינואר נתקבלו בקושטא מכתבים ראשונים, שנשלחו בדוואר ישירות מרטריסלבא. ראשי התנועות החלוציות דיווחו על הקשר, שהצליחו עם חברי תנועות נוער ציונית בבדניין (Bedzin) ועל העזורה, שם מעברים אליהם.

הפעולותיהם של השליחים מסלובקיה להגעה לפולין עוררו בקרב נציגי היישוב בקושטא את התקווה, כי ניתן להרחב פעלויות זו ולהעביר ליהודים, שרדנו בગיטאות ובמחנות, תמיינה כספית ניכרת, שתסייע להם במאבק ההשמדת היומיומי, בנסיבות למצוא מקום מסתור ובבריחה לסלובקיה ולהונגריה.

בראשית 1943 סברו אומנם השליחים הארץ-ישראלים, כי הקשר מסלובקיה לפולין "...זהי כעת הדרך היחידה של אפשרות הגשת עזרה לחברינו". אולם מן قادر אחר - כדי התגברשה בקושטא ההערכה, כי גם מבודפשט ניתן לשולח עזרה לגיטאות ולמחנות בפולין. דומה, כי הערכה זו נבעה מחדיווחים, שהגיעו מפעלי ה"איחוד" על ראשית פעילותה של "וועדת העוראה וההצלה" וביעיר מהצלחו של שמואל שפרינגןמן לארגן רשות בבדלים אמונה וקובעה בין בודפשט בקושטא.³

כבר במכתבים הראשונים, שנשלחו מוקטנת בבודפשט באמצעי הבדלים, התבקשו חברי "וועדת העוראה וההצלה" לנוטות ליצור קשר עם שידי קהילות יהודיות בארצות השיליטה וההשפעה הגרמנית ובעיר העממית פולין. נציגי היישוב בקושטא כתבו לפעילים בבודפשט, כי הם רואים ב"וועדה" ובשליחיה את הגון העיקרי, אשר באמצעותו ינסו להעביר תמיינה ליהודיים, בעיקר פועל תנועות הציוניות, החיים בפולין ואך בתחומי הריך בוינה, בפראג ובטרזינשטיין. "...הקשר הזה [קשר הבדלים בין בודפשט לקובושטא] הוא בעל חשיבות היסטורית גם בשביבם. וגם בשביב משפחתיינו [התנועות הציוניות] ביותר הארץ. אנו רוצים לראותם - בכם את המפתח לאפשרות שלנו לעזור לכם ודרךכם ועל ידכם גם ליתר הארץ" כתבו וניה פומרץ, מנהם בר זואב שינד, אנשי "המשלח", חברי ה"וועדה" ב-12 במרץ.⁴

נרא, כי רוב כספי היישוב, שנשלחו מוקטנת מהלך 1943 ומחילה 1944 לשטחי השליטה הגרמנית במורה, דרום-מורה ומרכז אירופה, הועברו על ידי השליחים, שגייסה "וועדת העוראה וההצלה" בבודפשט. הכספיים נשלחו באמצעות הבדלים שירות לעידם, שנקבעו בקושטא, או שהועברו תחילה ל"וועדה"

בבודפשט ומכאן נשלחו הלאה לאורי השליטה הגרמנית. כך הועברו כספרים לגיטאות ומחנות בפולין לברטיסלביה, לוגרב, לפראג ולטרזינשטיין. בניגוד לאופן, שבו נהגה "המשחת" לגבי הכספיים, שנשלחו לתמיינה בפליטים בהונגריה, גלו לפסים, שנשלחו דרך בודפשט לשטחי השליטה הגרמנית, הוראות חד-משמעות לגבי יעדיהם. חרכי "המשחת" סרבו להשאיו סוגיה זו לשיקול דעתה של "הוועדה" ואף היתרו בעפילהם בבודפשט למלא בקפדות אחר הוראותיהם. כך למשל, כאשר נשלחו במאי 1943 מאותים מטבחות זהב דרך בודפשט לפולין, כתבו נציגי היישוב לשפרינגן, يولא' ברנד ומשה שויגר: "... כל המאות תהייניות הן עבר צביה [פולין] אסור לכמ' להשתמש בכך למטרות אזרחות [כך במקור]. וזה קודש עברו השליח, אשר יצא לכל המקומות אצל צביה". כאשר התברר לחבריו המשחת, כי "הוועדה" העבירה על דעת עצמה כספים לוגרב, הם מיהרו להעיר לפעלים בבודפשט על החירגה מתנהלה ודרשו, כי מקרים כאלה לא ישנו בעתיד: "התפלנו קצת על שמרתם הוראה לשילוח שלם לוגרב כסף על חשבוננו. להבא נבקשכם לעשות את העברות אד' ורק [כך במקור] לפי ההוראות שלנו". הנציגים הארץ-ישראלים הדגישו, כי המיעץ, המגיע אליהם ממוקורות שונים, מאפשר להם לראות את התמונה הכללית של מצב היהודים בארץות השונות ולהחליט על סדר העדיפויות בחלוקת הכספיים. בפברואר ובמרץ 1943 יצאו מבודפשט שליחים ראשונים לערים בפולין וכן גם לפראג ולטרזינשטיין. מטרתם הייתה לנסות וליזור קשר עם פעלים ציוניים, שכותבותיהם נמסרו להם בקוסטה ובבודפשט ולנסות ולהעביר אליהם תמיינה כספית. השליח, כנראה יוזי' וייניגר, שפעל בשירות מטה האבורה בוינה, התבקש ליזור קשר עם חברי תנועות הנעור הציוניות בורשה. עם שובו באפריל להונגריה סיפר לשוחחים, כי הגיע לוורשה וניסה לאתר את החברים, שכותבותיהם, כנראה באזור ה"ארי", נמסרו לדיו, אולם לא מצא איש. "לצערינו, עד לא ידענו [כאשר נשלח השליח], כי החברים עברו ביניימי לאציגטוכבה ולבנדיין", כתבו הפעלים בבודפשט לקוסטה. מודיעוחיו של השליח התברר, כי לא הצליח לחזור כלל אל תוך הגטו. הוא מסר לחבריו "הוועדה", כי האור נחסם (abgesperrt), בغال המגפה שפרצה בו.⁶

שליח נסף, בונדי גروس, היהודי מומר, שפעל עבור שירות הריגול הגרמני, ההונגרים ואף עבר גורמי בין מערביים, התבקש על ידי "המשחת" בקוסטה בתואם עם "הוועדה" בבודפשט לנסוע לטרזינשטיין, פראג ולגיטאות בפולין. "נסעתי היא השובה מאד לנו, הויאל ואין אנו מצלחים בשום אופן להשיג קשר עם מקומות אלה. מחה' לזה אנו ממענים להעביר למקומות אלה גם עורה... לא חשוב לנו, אם הוא יROIת מזה על ידי השער או דברים דומים לזה. חשוב לנו הניסיון הגדול להגיע למקומות אלה. את כל זה עשינו בהתייעצות עם חברינו אליעזר קפלן", כתבו מkosטה לבודפשט.⁷

שליחות זו לא יצאה כנראה אל הפוול כל והשליחים הארץ-ישראלים, שתלו בהצלחתה תקוות רבות, כתבו בסוף אפריל לחבריו "הוועדה", כי עליהם לנתקט כל יומה אפשרית, כדי לשלוח בלודרים נספחים אל יהודים, שרדו בשטחי היכבושים: "כמה אנו מודע על הידעעה, כי השלח לא סייד את הדושן בפראג, טרייזינשטיין. ואף לא אצל צביה. אנו משביעים אותן: אל תנחו אף לרגע,

הפשן, אתרו, המציאו כל דרך להגעה אליהם עם העורתם שלנו. אין לנו דרך אחרות [כך במקור]. על חסמו לב לשום הוצאות של ההעברה עצמה. שלמו לשליחת כל הוצאות הנסיעה, שלמו לו גם אוחזים מהסכם ובלבב שיגיע.⁸ במא依 געשה ניסיון נוספת ליצור קשר עם גיטאות בפולין. שליח יצא לגיטאות בבדנידין כדי למסות וליצור קשר עם חברי תנועות הנוער הציוניות, שפעלו בו. השילוחים הארכ'-ישראלים בקוסטה סברו, כי כדי לרכו את המאמצים בניסיון להגעה לגיטאות זגלמבהה. הם כתבו לחבריו "הוואודה" בבודפשט, כי באופן ייחסי לגיטאות בתחום הגנרט'-גוברנמן יכול על השליח להגעה לאזרור זה: "לבנדסבורג [בנדיזן] הוא יכול לנטרול בלי כל רישין נסוך — הוואיל וויר זו היא בשטח הריך ואינה שייכת לנגרל'-גוברנמן".⁹

יתכן, כי השליח הגיע לאזרור זגלמבהה, אולם גראת, כי לא עלה בידו להיפגש עם הפעילים הציונים ולמסור לידיים את התמיכה הכספייה. על פי ההסדר, שנקבע בין הבילדרים לשוחחיםם, היה על הבילדר לאתר את העיר, שאליה הגיע, את האדם, אשר שמו וכותבו נמסרו לו בקוסטה או בבודפשט ולהעביר לו את כספי התמיכה. הבילדר צריך היה למסור את הכסף "מכיסו", בהתאם לשיטתה נהוגה, כאמור לעיל, גם בהעברת הכספיים בין קושטא לבודפשט. רק לאחר שמסר בבודפשט או בקוסטה אישור, שהכספיים אכן הועברו ליעדם, הוחזר לו הכסף בתוספת התשלום עבור השילוחות. הבילדר, שיצא לבנדיזן, כנראה אחד מאנשי האבורה, מסר עם שובו, באמצעות בונדי גروس לאנשי המשחתה, כי נפגש בנדיזן עם הרשל שפרינגר (מראשי "דרור" בזגלמבהה) ומסר לו את מכתבה של "המשלחת" ואת כספי התמיכה שלחה, אולם נאלץ, בדרך חזרה, להשמיד את המכתב, שהפקיד שפרינגר בידו. כדי להוכיח את אמיות דבריו, הביא עמו קרטיס טראם מבנדיזן לzosnowiec (זוסנובייך) ולקטוביץ (Katowice).

בראשית יוני עדין סברו בקוסטה על פי הדיווחים, שהגינו מבודפשט, כי הבילדר אכן נפוץ עם חברי תנועות הנוער בנדיזן: "שמענו לפני כמה ימים, כי אחד השילוחים נמצא בדרך הנה ומביא אותו מכתבים ואישורים משורדי חבירינו בנדסבורג", כתבו לבודפשט וזקפו את הצלחת המיבצע לזכותה של "הוואודה". אולם לקרה סוף אותו חודש, כנראה לאחר בואו של גروس לקוסטה, התברר לנציגי היישוב, כי למעשה נכילה השילוחות ובמכתבם לחבריו "הוואודה" בנדופשט ב-24 ביוני הדג'ישו, כי סרבו להאמין לדברי הבילדר: "כמהן שלא מסרנו לגורו [בונדי גROS] דבר הוואיל והוא לא הביא לנו את האישור". יש לציין, כי בمقالات שלחו לארץ, כתבו, כי היה והబילדר עצמו, שסרב לקבל את הכסף, עד אשר לא יביא את הקבלה. יתכן כי סתרה זו נבעה מרצונות של השילוחים בקוסטה להציג את הבילדרים בمقالاتם לארץ באור חיובי.¹⁰

באותו זמן נעשה ניסיון ליצור קשר מבודפשט גם עם קראקוב. היה זה ניסיון ראשון לשלוח תמיכה ליוזדים בבירת הגנרט'-גוברנמן ולכך הפkid שפרינגרמן בידי הבילדר 200 דולר בלבד. פרט לכיסף נשא עמו השליח לקרקוב גם העתקי מכתבים מקוסטה. קשה לדעת מה היו תוכניותיה של שליחות זו. ספק אם יצאה כלל. אל הפורען. יתכן כי היה זה הבילדר, אשר עליו כתוב שפרינגרמן לкосטה בסוף يول, כי נסע לקרקוב, ללבוב ולולובץ אולם חלה בדרך ולא המשיך במסעו. אך או כך, בסוף יוני לא התקבל עדין בקוסטה כל מידע על ביצוע של

שליחות זו ופומרוץ ושינד דחקו בשפרינגמן "להודיע לנו מיד... אם חור האיש מקרק [קרקוב] ? מה הן האפשרויות להבא."¹⁰

בינוי גבר לחזאה של "המשלחת" בקורסṭא על "הוואודה" בבודפשט לשנות כל מאמץ כדי לשלוח שליחים לפולין, בעיקר לאחר שהגיעו לקורסṭא הידיעות הראשונות על המרד בגיטו ורשה: "מקורות שונים ובעיקר מהמחתרת הפולני[ה הפולנית] אל עיר הבירה של ברודצקי [הכוונה לשיזורי המחרת הפולנית מורהשה לונדון] וה楣ידות כי בעיר הבירה [וינה] וגם בקרק, היו במשך החודשים האחראונים התאבקויות עם אחינו היהודים, אשר עמדו על נפשם וככובדים".

曩יגי היישוב הציעו לפעילים בבודפשט לנשות ולהעור גם בוועדה הפולנית, שפעלה בהונגריה. "אנו יודעים, כי יש להם אגושים בסביבות מונקץ", אשר עוברים את הגבול ומוסרים את העוראה שלהם... אין לנו ברירה אחרת, אנו מוכרים לאחוו בכל האמצעים למען פורץ את החומה העבה הסוגרת על מדינה, שהיתה מצר יהודות שלנו. אתם מוכרים להניע את כל הגורמים לכך... תבינו, שמכאן אין אנו יכולים לעשות דבר בלי אמצעותכם".

ኖכת כשלונם של השליחים, שיצאו לורשת ולבנדין לאתר את חברי התנועות החלוציות ולמסור להם את כספי התמייקה, הורו הנציגים הארץ-ישראלים ל"וואודה" למסור לשילחים, כי אם אינם מוצאים את בעל הכתובות שאלייה נשלחו, עליהם לדגישו את האמצעים ליוונדראט, אשר בו רואו נציג מוסמך של הקהילה. הם חלוק, כי במתן העוראה, "אין להבדיל בין ציוני ולא ציוני, בין חלוץ ולא במחזית يولி הצלחה בפעם הראשונה אחד הבדלים, נראה אריך פופסקו, שעבד אף הוא עבור שרויות הריגול הגרמניות וכונראה גם ההונגריים, להיפגש עם נציגי תנועות הנעור בגדנין. השlicht נסע תחילה לפראג ונפגש שם עם היינץ שוסטר, מפעילי החלוץ (ראאה להלן) ורק אחר כך המשיך בדרכו לבנדין".¹¹

ב-70 ביולי נפגש הבלתי עם נציגי התנועות ומסר לידיהם מכתב מקורסṭא וחמשים אלף מארק. חברי התנועות מסרו לשיליח על סכום הכספי, שהעביר והפקידו בידיו מכתב, שהופנה לנציגי היישוב בקורסṭא. את המכתב ניסחה פרומקה פלוטניצ'קה ומרוקס פוחורילה כתבו גורניאת. נמסר בו על פעולות ההשמדה באורי פולין השוננים ובכלל זה על הגורשים מוגלביה לאושוויץ, על הלחימה היהודית בגיטו ורשה ועל החברים המסתתרים בצד ה"ארוי". חברי התנועות בזולמבייה מסרו, כי הם מחפשים דרך להונגריה ומבקשים עזרה בכך, אולם הטילו ספק, אם יוכל לסייע מן הקשר החדש, אשר כה ברושם הגיעו, מפני שנחץ גורלם:

"כי אנו עומדים בפניינו האחראונים. כל תנועות הנעור אין מונות ביום אחד, אלא מאות אחותות, ובכללו זה חברי הקיבוץ שלנו וקיבוץ הילדיים — קיבוצים בלתי רישמיים. לדabenן ליבנו, לא תתגשמנה עוד תקוותינו להיפגש עם מולדת".¹²

הבלתי מסר תחילה את המכתב לחבריו "הוואודה" בבודפשט. מכאן הוועבר לקורסṭא על ידי אריך פופסקו ובשותה הכלילון שבו השאירו רושם קשה ביותר

על השליחים הארץ-ישראלים. את תחושותיהם הביעו במאמרם לחבריו "הוואודה" בבחדפסת זמן קצר לאחר בואו של הבלדר:

"לא קל לנו להתגבר על מעצורים נפשיים רבים ולכתוב לכם הלילה את המכתב הזה. היום נפל דבר. קיבלנו על ידי אריך את המכתב מבנדטבורג. קשה לנו לחזור לשוי המשקל הרוחני והפסיכי לאחר קריאת המכתב הזה. אך כתובים אנסים, אשר עומדים על פי התהווים. אין להם כל תביעה מתנה, כי המות מרחף לנגד עיניהם. אין נהי אנסים אלה לענקים, ענק רות. השורות הראשונות של המכתב המדוברות על כך, מדווק כל כך מאורר הגיע אליהם דבר הארץ — מಡכא עד תום ומזכיר לנו את חטאינו, על אשר ישבנו בחיבוק ידיים תוך שנותים...".¹⁶

בחודשי הקיץ והסתיו החלו שליחים שונים, אנשי האכובור מהרשט, שהפעיל שמאלו שפריגנגן ושליחים אחרים, שייצאו בשליחותה של "זעדה הטילו" בראשותו של יואל ברנד, להגיע לערים שונות בפולין, בעיקר בגליציה (על "זעדה הטילו", ראה להלן). דומה, כי הקשר ההדוק ביותר נוצר בתקופה זו עם שרידי הקהילה היהודית בקרקוב, בעיקר במחנה פלשוב (Plaszow).

הגיסון הראשון ליזור קשר מבודפסת לקרקוב נעשה, כאמור לעיל, עוד במאי, אולם נראה, כי רק ביולי הצליח הבלדר אריך פופסקו ליזור קשר עם יהודים בקרקוב. הוא נפגש עם ד"ר מיכאל וייכרט, מנהל ה"אונטערשטיטזונגש-שטעלע" (משרד הסעד היהודי בקרקוב) או עם אחד מפקידי המשרד ואך הביא מהם אישור על קיום הפגישה. לטעתן הבלדר, סירוב וייכרט קיבל את המכתב שנשלח מקוסטה. וייכרט חשש, כנראה, כי הגרמנים עלולים לפגוע בו ובמוסד, שבראשו עומד, אם יתברר, כי הוא מקיים קשר סודי עם ארגונים יהודים בעולם החופשי. "השתדלו להיזוד על אופיה האמיתית של ה"אונטערשטיטזונגש-שטעלע" אשר בקרקו. האם היא רק תחת השגחת הצורר והאם אפשר לשים את האמון במנהלי המוסד". כתבו חברי המשלחת לבודפסט בראשית אוגוסט.¹⁷

פופסקו הגיע שוב לקרקוב בסוף אוגוסט או בראשית ספטמבר. היה זה במסגרת שליחות, אשר במהלך חמשה וhalb עליו להציג לעידם שונים בפולין. על פי הדין והשבען, שמסר בבודפסט ובקוסטה, הצליח לבקר בורשה, בណדיין ובלובוב ו록 אחר כך הגיע לקרקוב. בורשה ניסה לאთר את פעילי תנועת הנוער על פי כתובות, שנמסרו לו בקושטא ובבודפסט — כתובותיהם של אליעזר גל, מראשי תנועת "גורודזניה" ו"האיגון היהודי הלוחם" ויחנן מרגנטשטיין, מ"פועל ציון", אף הוא מראשי האיגון הלוחם. כנראה, שכחובתו של אליעזר גל בצד "האררי" של ורשה נמסרה לחבריו "הוואודה" בבודפסט על ידי נתן שולב, אשר אליו המשיך גל לכתוב ממקומם מחובאו. בסוף يولイ כתוב שפריגנגן לקושט: "אליעזר גל מרושה כתוב לנタン שוואלב. הוא חי שם בעיר הבירה [ורשה] בטור נזורי, גם צביה [לובטקיין]. אנו משתמשים עד מודד להציג אותם ולהביאם הנה, אבל העניין קשה ומסובך מאוד. אנו יודעים את כתובתו הנוצרית של אליעזר, וזה יעוזר לנו בזה".

באוני פעילי ההצלה בבודפסט ובקושטא טען השליח, כי הצליח להיפגש

עם פעילי מלחמת היהודים, שהסתתרו בצד ה"ארי" בורשה. עם יותנן מורגנשטרן בודאי שלא נפונש: עוד במאמר שערך מורגנשטרן למותר עם חברי אחרים מ"האיגוד היהודי הלוחם" בעילית גג ברובע פראגא. ספק רב אם השליה הצלחה להיפגע עם גלר. כאשר חזר לבודפשט ולקושטא באמצע ספטמבר, היביא עמו מכתב בפולנית, אשר מסר בין השאר, כי מקומה של צביה לובטקין אינו ידוע ואישור על הכספי שמספר בורשה לפועליה המתחתרת. על האישור הופיעה חותימה אחת: Geniek. שפרינגןמן כתב לקושטא: "לא ידוע לנו, מי האיש הזה. ידוע לנו, שלפני זמן נמצאו שם שלושה חברים מהם צביה, יצחק צוק. ואלייזר גולד מספחת גורדון [ג'ורדוניה]". יתכן שמייסדו מהם החם על זה, אבל אין לנו בטחון בכך. אולי חוכלו אתם להיוודע". אף על פי כן, נראה כי סבר, כי יתכן שגם חתימתו של גלר: "יתכן שנותן (שולוב), יכיר את כתוב היד של גלר", כתוב לקושטא. מכחביו של גלר הגיעו לשולוב גם לאחר חיטול המוד בגייטו. הוא השתמש בשם הכיסוי הפולני Kowalski ואך נתג לחותום על מכתביו בשם זה. יתכן כי בבודפשט ידוע על כך וסבירו, כי הפעם בחיר להשתמש בשם החיבה המקובל בפולנית ל-*Eugeniusz*, קולם: Eugeniusz סברו, כי מדובר ב글ר, רק מפני שהבלדר יצא לורשה, כשהוא מצויד בחתובתו.

בקיץ 1943 השיג גלר "נייר" דרום אמריקאי והיה כנראה בקבוצת האחראות של שרדיי הגיטו, שהתרcosa במילון "פלסקיי". מכאן הובל על ידי הגרמנים לברגן בלבד יחד עם חבר מלחמת אחר, ישראל קאנאל. קבוצה זו נשלחה לאושוויץ. יחד עם הקבוצות האחרות, שהגיעו מטורשה. لكن ספק, אם השליח, שלא הגיע לפני מלחיצת אוגוסט לורשה, יכול היה להיפגע עם גלר. נראה, כי בתקופה זו הוא נלקח ממילון פולסקי לפביאק (בית הכלא של הגיסטפו) ומכאן הועבר לברגן בלבד. ככל הנראה זיהה חתימתו של גלר על ידי בעל הבית הפולני, שבבתו הסתרה, לפני שהחליט להציף ליידיים במילון "פלסקיי".

גם בקובשתא לא ידעו את זהותו של הכותב. על פי פרטיהם שונים, שמספר השליח, הסיקו, כי הוא לא נפגש עם גלר, ואולם הערכו כמו בבודפשט, כי אכן מדובר בפועליה המתחתרת המסתתרים בצד ה"ארי": ברו, שזה נכתב על ידי אנשיינו. בסוף כתוב, כי יודיעו "טלגרפית" על כתובותם החדשנה על ידי הפלול. [המלחמות הפולניות] הם עושים זאת לעתים, כתבו לזינבה, לפונר, זילברשין ושולוב.¹⁷

טורשה נסע השליה כנראה לבנדין. שם ביקש להיפגע על פי ההנחיות, שקיבל מקובשתא, עם נציגי תנועות הנוצר, אשר חתמו על המכתב, שהביא הבלדר ביולי, ואולם לדבורי לא עלה בידו לאטרם. היה זה כבר לאחר חיסול הגיטו וחמשת החברים, אשר היו החותמים על המכתב, כבר לא היו בין החיים.¹⁸ הבלדר, אשר נשא עימיו 225,000 מארק, היה אמור להגיע ליעדים נוספים. אולם מהמחברים, שהוחלפו בין בודפשט לקובשתא באותה התקופה, מתברר, כי לא עלה בידו להגיע לחלק מהמקומות וביעדים, שאלייהם הגיע, כגון בנדין, לא נמצא את בעלי הכתובות, שאלייהם נשלחה. על כן החליט עם בוואו לקרקוב להפקיד את סכום הכספי הגדול בידי שני יהודים — ציונים, שפגש, האחד בקרקוב והשני בפלשוב.

מעשה זה עורר כעס רב בקובשתא ונציגי היישוב, אשר סברו, כי הדבר געשה

בתואם עם "זעדה העורה וההצלה", נזפו בחכירה על אשר: "הרשיםם לאירן [ופפסקו] לשיחת כל כך הרבה מומנים לקראו. אנו נתנו לו הוראה לסוכם כוה, ואולם הוא צרייך היה לבקר בכל המקומות, שביקשנו מהם... ומוחוץ לה גמיש"

הסוכם הגדול הזה לשני אנשים, שאון איש מתנו מכיר אותם".¹⁹

הבלדר הבא, שיצא לקרקוב היה ד"ר רודי סדלאץ'ק, שהיה אף הוא סוכן גרמני. הוא נפגש על פי ההנחות, שהועברו מוקשṭא, עם ד"ר חיים הילפשטיין וליאון סלפטר, מראשי "הציונים הכלליים" בקרקוב ובסביבה המערבית, "שני שמות של חברים, שאנו מכירים אותם ושהעליהם שם גם האיש, אשר היה בקראו" והביא מכם אישור, כי הכסף, שמספר פופסקו, אכן הגיעו יהודיות. סדלאץ'ק היה למקשר העיקרי בין בודפשט לקרקוב. הכספי, שנשלחו מוקשṭא, הגיעו דרך בודפשט, כנראה, בעיקר לעובדי בית החירות לאAMIL בפלשוב. בעל המפעל, התעשיין הגרמני אוסקר שינדלר, שהיה כנראה מקור לחוגי האבוזה, שוכנע, לדבריו יואל ברנה, על ידי סדלאץ'ק לנously לבודפשט ולהיפגש עם חברי "זעדה העורה וההצלה". הוא קיווה כנראה, כי באמצעות הקשר עמו הפעילים בבודפשט יתאפשר לו להגיע גם לשיחות עם המשחתה בקוסטה ובאמצעותם עם השגריר האמריקאי בתורכיה לורנס שטינהארדט (Steinhardt) ואולי יוכל كذلك להבטיח את המשך קיומו המפעלי שבבעלותו גם לאחר סיום המלחמה. ב-15 באוקטובר נפגשו קסטנר ושרינגמן עם שינדלר בבית מלון בבודפשט. התעשיין הגרמני מסר לחברו "הוואודה" מידע רב על גורלם של יהודי פולין ועל מדיניות המשמדת הגרמנית. הוא אף סיפר, כי באמצעות הכספי, שהביא הבלדר לפלשוב, נכנעו לחם וכנראה גם פיריטי לבוש מחוץ למחרנה. כתוצאה לכך הוזל גם מחירו

של הלוחם ב"שוק השחורה" בתחום המלחמה.²⁰

מבודפשט נעשו, כאמור לעיל, גם נסינונות להעביר עורה לגיטאות ולמחנות בפולין על ידי מברחים, שיצאו בשליחות "זעדה הטילו", שפעלה במסגרת "זעדה העורה וההצלה", כדי לנחות ולהבריה יהודים להונגריה. מברחים אלה יצא בעיקר דרך קרטופוריוס לגליציה. אבל היו, כנראה, שהגיעו אף לצ'סוטוכוב (Czestochowa) ויתכן כי אף לראדום. הם ניסו ליצור קשר ולהעביר עורה לחברים שונים, שכמותיהם נמסרו לפיעילי ההצלה בבודפשט על ידי פליטים, שהגיעו מפולין בקיץ ובסתוריו 1944 (ראה להלן).

הצלחתם של הבלדרים, שגייסו חברי "זעדה העורה וההצלה" בבודפשט ובעיר שמראל שרינגמן, להגיע לגיטאות בפולין, להעביר אמצעים ואפק להביאו לכך אישור מפעלים ציוניים מוכרים, איפשרו בפעם הראשונה לחברי המשחתה בקוסטה להציגו בפני שלוחיהם בארץ על קשר ממשי, שנוצר עם שרידי קהילות, ובעיר עם חברי תנועות הנעור החלוציות. הן הבלדרים, הן המברחים, נשאו עםם את קולה של ארץ-ישראל. מכתבים, שכתו ראשי היישוב, שבירו בקוסטה, אליעזר קפלן, משה שרתוק וי יצחק בנ-צבי, הועברו על ידי חברי "המשחת" לבודפשט, הועתקו שם והועברו לגיטאות על ידי המברחים והבלדרים. הצלחות היו אומנם מועטות בלבד. הבלדרים הגיעו רק לחלק קטן מהיעדים, שלאלהם נשלחו וכך בהם לא מצאו, על פי רוב, פיעלים ציוניים או מנהיגים יהודים מוכרים, שבידם ניתן היה להפקיד את כספי התמיימה. אולם היהת זו פריצה בחומה, בבחינת הכוח ניצחת, כי אומנם ניתן להגיע לפולין ואולי אף להושיט

צורה, שתסייע ליכולת העמידה של המעתים, שטרדו.

"העובדת, שסוף סוף חדרו שליחינו באופן ישר למקומות שונים בפולין, מחייבת למסקנה בהירה מאד... המכתחב האחורי מבנדסבורג ומרקוב הוא תודעה אוטנטית ואישור טרגי לדייעות, שהו לנו עד כה על מספר הנשאים בפולין. ידעונו, כי כמעט שאין ילדים ידועו, ידעונו, שהחלק מהגיטאות אינם קיימים. אולם בכל זאת לנו ולכם [כך במקור] בארץ ולחברינו באדמת הארץ וביתר הארץות החופשיות ודא שאסור [כך במקור] לאבד את התקווה והיכולת הנראית בעין להצליח את הקים ולחזק את רוחם של אלה, אשר בגאון גושאים את סבלם בגיטאות פולין... העבודה להצלחה ולחדירה למ chanות שונות של יהודים בפולין גוללה והולכת. האמצעים הדרישים עעת למחזרות אלו הם הרבה יותר גודליות ותוכן כי חזק אעת יעילתם מהיה ורבה יותר אפקטיבית [ההדגשות במקור]", כתבו פומרץ, בדור ושינד לועד הפועל של ההסתדרות.²²

במכותביהם לבודפשט חזרו חברי "המשלחת" והדגימו את החשיבות, שיחסו לחקם של פועל "האחדות" — חברי ועדת ההצלחה" ביצירת הקשר עם פולין. "אנו מודים מאד לך שמואל [שפרינגן], יואל [ברנד], ישראל [קסטנר], אשר היו יומי הפעולה שלכם. הם היו ראשיוןם, אשר מתחו את הקשר בינינו לביןם ובעורותם. מצאונו גם קשר אל אחינו שמעבר לארצכם", כתבו השליחים הארץ-ישראלים לנציגי התנועות הציוניות בהונגריה ומונחים בדור כתוב מכתב המשותף, עליו חתום גם חברי צבי ברנדיס, המתאר את כל הנעשה בפולין וימה האחרון של ורשה היהודית ושל טוסיה [אלטמן]?²³

בסיום 1943 ובחוודשים הראשונים של 1944, כמעט עד יום הפלישה הגרמנית להונגריה, ניסו הפעילים הציוניים בבודפשט לשגר שליחים נוספים לגיטאות בפולין. נסונות אלה ברובם לא עלו יפה. נראה, כי שתי עויות עיקריות, אשר עמדו לרשותם בפניו שליחים הבלתיים בבודפשט ובקווטה כבר. מראשית הפעילות, החירפו ביתר שאת בתוקפה זו. בעיה אחת הייתה הקשי הרוב למצווא בולדרים וمبرירותים שישכימו לצאת לפולין. משימה זו הוטלה בעיקר על "הוועדה" בבודפשט, אולם חבריה ניצבו לא פעם בפני שוקת שבורה: מבריחים חשו לצאτ לפולין ופעמים רבות לא נפתחו גם לסכומי הכספי הגודלים, שהוצעו להם: מבריחים רבים נחפכו בתקופה זו והיו אף שנחרגו במהלך הש寥ות. קסטנר כותב, כי גם אנשי האבוחור הגרמנים נמנעו מוצאת לפולין מפחד רשותה הס.ס.: "בגל היהיחסים העוניים בין הס.ס. לצבא [האבוחור] השתמשו אנשי הצבא [האבוחור] ויינגר ועמיתוי, ככל האפשר, מכל מגע עם הס.ס. רק לעיתים רחוקות העוו להעביר הודיעות או כסף לגיטאות בפולין וגם-או — רק תמרות הונד"תוועפות, כי השלטון במחנות הריכוז היה בידי הס.ס."²⁴

בעיה קשה. נוספת, אשר ניצבה בפניו שליחי הבלתיים, הייתה העדרן של "כתובות בטוחות", כלומר כתובותיהם של פעילים ציוניים או אישי-ציבור מוכרים, אשר בידם ניתן להפקיד את כספי-התמיכה, מתוך הנחה שישמשו

לטבות המעטים, שרדזו בגיטאות ובמחנות. עיירה זו התעוורה, כאמור לעיל, עוד בראשית הפעילות. לאחר "האכזיות" וחיסול הגיטאות גורשו רבים מהפעילים, שכוחותיהם נמסרו לבדרים, ואחרים מצאו מסתור כתובות אחרות. חברי "המשלחת" מסרו אומנם לבדרים, כי בהדרם של החברים, עליהם, נשלחו, ינסו להפיק את הכסף בידי גורמים אחרים כמו היינריך דרשן, כי המקבל יהיה גורם מסוים — אדם ידוע ומוכר, שניתן תחת אמוון בירושו: "כמובן, כאשר אתם שלוחים שליח עםampus; — זה מוכחה להשלח לפני כתובות בטוחה, למען שהחבר המקבל יוכל למסור זאת להלאה". כתבו מוקשṭא לבודפשט ואך נזפו, כאמור לעיל, בבלדר, שמספר בקרוב את הכסף לשני הציונים, אשר שמויותיהם לא היו מוכרים בקורסוא.

בבודפשט ניסו חברי הוועדה לאסוף כתובות בטוחות מפליטים שהגיעו. כתובות נשלחו מפעילי ההצלה בסלובקיה ומשויזץ כמו מגנו שולב. אלם במציאות, שבוי חבר תגנעות נער ופעילים ציוניים בפולין, ("התישנו") הכתובות במחירות רבה. רבים נהרגו או גורשו בזמנן "האכזיות" והמעטים, שהצליחו להימלט, נאלצו לעבר מקום מקלט אחד לשנהו. מסתור, אשר נשכח ("כבותוח"), ניטש במחירות, אם אף נדמה היה למסחררים בו, כי השכנים הפולנים חושדים, כי יהודים הם. כך היה בандין ובורשה וכך גם היה בלבוב:

"הנה הצליה שליח להגיע ללובוב, לך אותו את כל הכתובות, שיי
בידינו. הוא הילך מרוחב לרוחב, לא מצא איש [כך במקור]. חלקי
עיר הרוסים. רחובות הסומים, הרובע היהודי ריק מאדם. היו ביחס 2
כתובות של חבר אחד (יהודה אדר), אשר חיו עד כה תחת כתובות נוצרית,
הוא שהה יום וחזר כלעומת שבא", כתבו חברי המשלחת "בקושטא" למועד
הפועל של ההסתדרות.²⁴

בינואר 1944, לאחר שנשלח מוקשṭא לבודפשט עותק ממכתבים של צביה לובטקין ואנטק צוקרמן, שהביא שליח של פעילי ההצלה בסלובקיה, יצא שליח נוסף מבודפשט לוורשה. אלם נהרג, כי שליחתו לא עלהה יפה. בסוף פברואר כתבו חברי המשלחת בקורסוא ל"זעדה" בבודפשט, כי ינסו לשלח לשם את רודי שולץ והעבירו אליו את כתובותיהם של צבי לובטקין, סטפן גרייאק וחברים נוספים, אף נהרג, כי שליח נוסף לא הספיק לצאת לוורשה לפני כניסה הגורמים לבודפשט. לעומת זאת, הצליה הבלדר יוזי וייניגר להגיע ללובטין וה"זעדה" בבודפשט אף נזפה על ידי "המשלחת" בקורסוא, על שאיפשרה לו להעביר סכום כסף גדול ללובטין בלבד.²⁵

שליח נוסף הצליה להגיעה בינוואר לאור גולמבה ואך להיפגש עם אחד החלוצים האחרונים, שהסתתרו עדין בסביבות בנדין. בלדר זה נשלח לבנדין, על פי עדותו של דוד ליור, חבר "גורדוןיה", שהגיע בתחילת ינואר מזגלמבה להונגריה עם הנחיות מדוייקות של חברי תגנעות הנער, שהגיעו זמן קצר לפני כן לבודפשט. ב-7 בינוואר הוא הגיע לעירית כורי הפקם מיכאלקוביץ' (Michalkowice), לביתו של הפולני קוביילץ, אשר היה אחד ממקומות המסתור של שרידי תגנעות הנער. הבלדר נפגש עם מאיר שלמן (הוכבאום), אחרון

החבריים, ששחה עדיין בבונקר. הבלתי מסר לשולמן כסף ומכתב אולם הגרמנים, אשר עקבו כנראה אחר הבלדר, הפתיו את השנינים ואסרו. הם הובילו לבית הסוהר בקטוביץ' (Katowice). שם נחקרו ארכוכות. שולמן הצליח להשמיד את המכתב שקיבל והשנינים הכתישו כל קשר ביניהם. השליח טען באוני חוקר הנטטאפו, כי הביא את הכסף מוניה לאיכר קובלץ'. ב-15 בנואר גורש שולמן, עם שרידי היהודים מבונזין ומוסונובייך לאושוויץ, אך לפני שהגיעה הרכבת אל מחנה המות, הצליח לפקח ממנה ולאחר מסע ארוך הגיע להונגריה ימים

²⁶ מספר לפני כניסה הגרמנים.

קשה לדעת מה קרה לבילדר. על פי העדות, שמסר שולמן עם בוואו לבודפשט, הועבר לחקירה בווינה. במכתבים, שהוחלפו באותה התקופה, לא נזכרת כל פרשה, אשר במחילה נלכד על ידי הגרמנים אחד הבלדרים, שיצא לוגלביה. לעומת זאת נמסר על שליח, שיצא בובוניה (Bochnia) ולוסונובייך. הוא מסר 28 אלף מארק בובוניה ו-25 אלף מרק בסוסנובייך והביא לכך אישורים משני הגיטאות: "נקשכם לכתוב לנו מיש הם האחים, שבתבז'את דבתקאות מבונניה ומוסונובייך?" [מודגם במקור], כתבו השליחים בקושטא לבודפשט. יתרון, כי היה זה אותו שליח, אשר נפגש עם מאיר שולמן במקאלקוביץ. אפשר שהוחרר וחזר לבודפשט, אולם קשה לדעת מי מסר לידי את הפתקה המוזכרת במכתבה של ה"משלחת" לבודפשט.²⁷

במקביל לניסיונות ליזור קשר ולהעביר תמייה כספית לגיטאות ולמחנות בפולין, בשלחה מבודפשט עורה גם ליהודים, שרדוו בווינה. בפראג ובטרזינשטט וכן לקהילה היהודית בזגרב שביווגוסלביה.

הגיטאות הראשונים לשגר את הבלדרים — אנשי האבוחה, כדי שייצרו קשר ויעבירו עורה לשורי הכהילה היהודית בפראג ולהיהודים הכלאים בטרזינשטט, החלו, כאמור לעיל, עוד במרץ 1943. אולם נראת, כי רק באותו הגיע שליח הראשון לפראג. הוא נפגש עם הינץ שוסטר ועם חבר נוסף ב"חלוץ" ומסר לידם סכום כסף כנראה במילרים בערך של 2,000 לירות ארץ-ישראליות (8,000 דולר). שני חברי החלוץ בפראג מסרו לבילדר אישור על קבלת הכספיים ומכתב, אשר בו דיווחו על מצב היהודים בפרוטקטורט בכלל ובטרזינשטט בפרט (ראה להלן). במכתב אף נאמר, כי חלק מהכספי יועבר מפראג לטריינשטט. המכתב הועבר על ידי השליח לבודפשט ומשמעותם שלחוו חברי "הוועדה" לקושטא.²⁸ השלייחים מבודפשט התקשו להגיע לטריינשטט ונראת, כי גם בחודשים הבאים הועברת התמייה תחילה לפראג ומכאן AGAIN חזרה לטריינשטט. "אנו מבקשים מכם שניית לשלוח את מי שהוא לפראג למען להשאיר את הסכום של שלושים אלף מארק, הוайл ואין לכם כנראה אפשרות להגיע לטריינשטט" כתבו חברי "המשלחת" לקשטן, שויגר וברנד, ב-22 בפברואר 1944.²⁹ גם חבילות נשלחו מבודפשט לפראג ולטרזינשטט. החבילות הראשונות נשלחו באפריל או Mai 1943. שפריגמנן כתב לקושטא, כי שלח לנויסון 30 ק"ג חבילות לחברים בפראג ובטרזינשטט. משלוח החבילות נמשך גם בחודשים הבאים, כנראה בעיקר דרך וינה.³⁰

באמציאות רשות הבלדרים של "זעדה העורה וההצלה" בבודפשט הועברה תמייה כספית גם ליהודי זגרב. השליח הראשון מבודפשט יצא לזגרב עוד

במרכז או באפריל 1943 והעביר לשם על פי הוראות "הוועדה" ולא אישורה של המשלחת סכום כסף מסוימים ועל כך נגופו, כאמור לעיל, פעילי ההצלה בבודפשט.

במאי שלחה ה"משלחת" בקורסṭא באמצעות הבלדר אריך פופסקו 4,500 לירות שטרלינג לוגרב. באותו חודש גרשו הגרמנים למעלה מ-2,000 יהודים מהעיר. נראה, כי הידיעה על כך הגיעו לקורסṭא כבר לאחר צאתו של פופסקו לשליהות. חברי "המשלחת" כתבו לבודפשט: "האסון, שקרה לאחינו בזוגרב, ויעוז את כולנו. מה נשמע שם, אין לנו מודיעין. אנו מוקווים, כי... האמצעיים שלנו נמסרו בכל זאת לאלה, אשר עדנו נשאו". האישור על קבלת הכסף בושש להגיעה. אף על פי כן החליטו חברי המשלחת לשלם לפופסקו עבורו שליחותם והכספים, שמסר בזוגרב. אולם ומן קצר אחר כך התקבלה בקורסṭא ידיעת מוגרב, כי הכסף כלל לא הגיע ושמואל שפרינגן התבקש על ידי השליחים הארץ-ישראלים לדאוג לכך, שהכספים ובכלל זה עורתה נספת, שנשלחה לאחרונה, אכן הגיעו לעודם "לכל מי אשר עומד בראש הציבור הקטן בזוגרב".³²

הקשר בין קורסṭא לסלובקיה התקיים אף הוא באמצעות בלדריו של שפרינגן ובעיקר יווי' זוניגר. רשות הבלדרים אפשרה ל"משלחת" לקבל מידע שוטף על הנעשה בסלובקיה: על מצבם של היהודים, שהצלחו לשרוד לאחר הגירושים ב-1942 ועל יחסם של הממשל הסלובקי אליהם; על מצבם של הפליטים, שהגיעו לסלובקיה בדרכם להונגריה; ועל המשא ומתן של "קבוצת העבחה" עם דיטר ויסטילצני (Wisliceny), עוזרו של אייכמן ונציגו היחיד של ה.ס.פ. לנושא היהודי בברטיסלבה, שנועד להבטחת, כי הגירושים לא ימשכו מסלובקיה ואולי אף יפסיקו באירופה בכלל.

כספים ומכתבים נשלחו בדרך כלל באמצעות הבלדרים ישירות מקורסṭא לסלובקיה. כך הועברו כנראה גם רוב הכספיים, שלחה "המשלחת" לברטיסלבה בעיקר לתשלומי שוחד לאנשי הממשל הסלובקי ולויסטילצני. אולם פעמיים הועברו הכספיים תחילה לבודפשט ושם דאגה "הוועדה" להעביר לברטיסלבה. נראה, שבאופן זה הועבר הסכום הראשון, שנשלחה מקורסṭא לברטיסלבה כבר בסוף דצמבר 1942. חברי "המשלחת" כתבו לפעלילים בבודפשט, כי: "בימים אלה קיבל מכאן הח' שפרינג [שפרינגן] מהתנה גודלה יותר בשביל כל המשפחה [התנועות הציוניות] במדינתכם... מהמתנה הנ'ל תפרישו גם למשפחה בסלוב [סלובקיה]". גם בחודשים הבאים הועברו כספים מקורסṭא לפעלילים בסלובקיה באמצעות "הוועדה" בבודפשט. כך למשל, הורתה "המשלחת" לשפרינגן ולכבודו להעביר לברטיסלבה חלק מהזהב, ששלה אליהם באוקטובר 1943: "מהחמש מאות, שימשו לדיים, נבקשו להעביר שלוש מאות חתיכות למשה דק [דקט] וגיטי [גיטי פליישמן]. אם תוכלו להעביר זאת אליהם בחתיוכות ממש — יהיה זה טוב וחשוב עבורם. ואם לאו — התקשה מיד אתם ותמצאו סידור, שם שם יקבלו את התמורה בכתירים שלהם. בכל אופן תדאגו, שזה יגיע במהירות האפשרית".³³

קשר קבוע התקיים בין פעילי ההצלה בסלובקיה לבין ראשי תנועות הנוצר וחברי "וועדת העורה וההצלה" בבודפשט. מידע שוטף הועבר באמצעות בלדריו של שפרינגן ומשרדים אחרים, בעיקר בנושא "הטיטול", מריטיסלבה לבודפשט

(ראה להלן). אי לכך היוותה בודפשט לא אחת מעין תחנת ביניים בעroz' הקשר שבין קושטא לברטיסלבה. כך למשל כתבו הפעילים בבודפשט לחברי המשלחת בkowskiata בסוף פברואר 1943, עוד טרם שהחלו בלדריו של שפרינגןמן לנעו בין קושטא לברטיסלבה, כי הגיע מכתב נואש מאוסקר נוימן, (יושב ראש התנועה הציונית ומפעלי "קבוצת העבודה" בסלובקיה) ובו הובע החשש מפני חידוש הגירושים מסלובקיה. "רק עורה חוכל לסייע לו", כתוב שפרינגןמן לקושטא והתוכוון כנראה לכصف, שביקשו חברי "קבוצת העבודה" לגייס מהאיגרונים היהודים בעולם החופשי לחשולמי שוחד לוויסליצני ולאים שוגנים בשלטון הסלובקי, כדי למנוע את המשך הגירושים מסלובקיה ולנסות להצליל את שארית היהודת

איירופת.³³

המידע על המשא והמתן בין חברי "קבוצת העבודה" בברטיסלבה לדיטר ויסליצני הגיע עד אותו זمان לחבריו המשלחת בkowskiata מנג'גי היישוב בגינבה: "אנו קיבלו נאן מגינבה העתק ממכתב של הרבניים מסלובקיה. הם כתובים שם על האפשרות של מתן בסתר לכמה אנשים של הצורר, ועל ידי זה לעכב את הגזירה האומה של הגירוש", כתבו פומרגץ, בדר ושינד במרץ בבודפשט. חברי "הוועדה" בהונגריה נתבקשו להעביר לקושטא את מכתבו של נוימן וכל מידע נוסף על המתרחש בסלובקיה והם אף נשאלו לחוזה דעתם על המשא והמתן עם הגרמנים: "תכתבו לנו מיד מה האמת, ומה הסיכויים, שיישנו לפוי דעתכם, בכל הצעות האלה. אנו מוכרים לעוזר להם. חטא גדול הוא להפקרים. יתכן כי הינו מצחחים לגיסים אמורים, אולם אנו מוכרים למצוא את הקשר

אתם, ואנו צרכים לשמעו גם את דעתכם".³⁴

גם לאחר שהחלו הבדרדים לקיים את הקשר בין ברטיסלבה לבין נג'גי היישוב בkowskiata, המשיכה עדין "זעדת העורה וההאלת" בבודפשט להוות מוקד חיוני בקשר שבין שתי הארץות. במסעותיהם של הבדרדים לברטיסלבה חל לא פעם עיכוב או שיבוש וחברי "הוועדה" בבודפשט נתבקשו על ידי השלחים הארץ-ישראלים לודא, שהכسف, שלחו, אכן הגיע לידיו ובוקר לדאוג להמשך הקשר בין פיעלי ההצלה לברטיסלבה. "במכתבך האחרון עס גרו [גראוט], הנק כותב, שבאה הימים אנו נקבל מכתב ממשה ד. [דקס] וגיטי [פלישמן]. כבר עבר שבוע מאו בוא של גרו. ואני לנו כל דיבעה על הנעשה אצלם. נבקש מאד להודיעו למשה [דקס] וחבריו, שישתדלו להעביר את המכתבים אליך, והרי אתה יכול למצוא הזדמנויות שונות להעביר זאת הנה", כתבו ונינה פומרגץ ווּבא שינד לשפרינגןמן.³⁵

נראה, כי הקשר ההדוק עם ברטיסלבה אכן אפשר לחברי "הוועדה"- בבודפשט להעביר באמצעות הבדרדים מידע, אשר לא הגיע ישירות מסלובקיה מסיבות שונות. כך לדוגמא דיווח שפרינגןמן ביוני 1943 לקושטא, כי קיבל מידע מסלובקיה, שנראה ממשה דקס, מראשי "החולץ בסלובקיה", על מקום הדינה מסלובקיה, פולין: "הוא [דקס] כותב, שהמגורשים המזאים של המגורשים מסלובקיה נמצאים בולבלין-מידינק... כל הבתוות לפוי ברונספורטים הראשונים מסלובקיה נמצאים בולבלין-מידינק... כל הבתוות לפוי הרשימה שאוי — מראשי "מכבי העזר" שולח לכם נמצאות בבירקנאו".³⁶ בסוף يولי העביר שפרינגןמן לkowskiata מכתבים נוספים, שנשלחו אליו מסלובקיה. הוא דיווח ל"משלחת" על החשש הגובר בקרב היהודים בסלובקיה מגירוש חדש

וביקש להפזר חבריה להעביר לסלובקיה את הכספיים, שהובטו על ידי חברי "קבוצת העובדה" לוייסליצבי:

"אני מוסיף לכם שוב חומר מאות דקס [סלובקיה]. אני מכיר את כל הפרובלמה של דקס ואני רוצה להאמין, שתביןו אותה היטב. לצערי, אטמול קיבלו ידעה ממש, ששוב קיימת אצל אלה [ג'וי פליישמן] סכנת גירוש, ואנו מחכים בכל רגע לדייעות נוספת. הלווא העניין הוא עניין, ואיננו סובל שום דחיה".⁷⁷

מבוטפשת הווערבה, ככל הנראה בקי"ץ 1943, תמייה גם לשידי הקהילה היהודית בוינה. נוצריה תושבת וינה, שכינה עצמה בשם גב' אויסטרן, יצרה קשר עם "ועדת העזרה וההצלה" בבודפשט ובאמצעותה הווערבה העורה מוכורנותיהם וمعدויותיהם של חברי "הועדה"קשה למדוע על דמותה של אשה זו, אולם נראתה, כי פעולה בערך ממנעים הומנימים. ברנד כותב, כי היא הייתה סוציאל-דמוקרטית ועם זאת קתולית מאמינה. קסטנר טען, כי היא הייתה יהודיה למוצה.

באמצעות נוג' משאית, שהעביר מדי יום ביום את עיתון "הפלקיישר באובאקטרא", העבירו חברי הי"עה לוינה מזון, תרופות וככף, אשר חולקו על ידי גב' אויסטרן ליהודים, שהסתתרו בעיר. קשר זה לא נמשך כנראה זמן רב. יהודי ויראי, שמכר בשוק השחור מצרכי מזון, שנשלחו מבוטפשת, נתפס על ידי הגסטאפו וגורם בכך גם למאסרה של גברת אויסטרן ולניתוק הקשר עם בודפשט.⁷⁸

ב. נסיבות ופעולות הצלה מהונגריה

באביב 1943 המתחדש רום הפליטים היהודיים מפולין להונגריה. למעשה פסקה בריחתם של יהודים מפולין להונגריה גם לאחר בואו של גל הפליטים הגדל ב-1940. אולם נראה, כי היו אלה על פי רוב יהודים בודדים, שחצאו את הגבול להונגריה דרך קרפאטיאDESCRIBE, בעיקר עם תחילת הגירושים הגדולים מגיטאות הגנרטל-גוברמן למחנות ההשמדה במחצית השנייה של 1942. דומה, שבמאי ובינוי הגיעו להונגריה בעיקר יהודים מבוכניה ומסביבות קרקוב. באותו חודש דיווחו חברי "ועדת העזרה וההצלה" גם על שני פליטים יהודים, שהגיעו מורשה וסיפרו על המרד. וכן על יהודים שנמלטו להונגריה מוגרב.⁷⁹ בקי"ץ 1943, החלו הגרמנים בעקבות פקודתו של הינרייך הימלד בחיסול הסופי של הגיטאות בפולין. בתקופה זו החלה נחרה גדולה של פליטים יהודים מפולין להונגריה והיא גברה מאד בחודשי הסתיו. הידוע, כי יהודים יכולם לחיות בהונגריה ולהנחות מbijthon יחס, חצתה גבולות ולמעלה מ-1,500 פליטים הגיעו עד סוף השנה, בעיקר מהגיטאות והמחנות בגליציה המערבית ובשולזיה עילית.

בין מאות הפליטים היהודיים הגיעו באותה תקופה גם כ-150–200 חלוצים, חברי תנאים הנוצר בפולין, בעיקר מגיטאות זגלמבה, שהוסלו באוגוסט 1943.

ביןיהם בלהקה קבועה גוזלה ייחסית של כ-50 חברים "הנעור הציוני", שכונתה על ידי חבריה "NASZA GRUPA" (הקבוצה שלנו).

הקבוצה הראשונה של חברי תנועות הנעור מוגלביה הגיעו לבודפשט ביום היכיפורים תש"ד ומגנתה חמישה חלוצים: ארבעה חברים "הנעור הציוני" וחבר "השומר הדתי". בנובמבר כתבו מבודפשט לקובשטי, כי בזמן האחרון גדל מספר החזינים בין הפליטים היהודיים, שהגיעו להונגריה וכי פרט לחברי "הנעור הציוני" הגיעו גם חברים מ"גורדוניה", מ"השומר הצעיר" וה"שומר הדתי". בירתת חברי תנועות הנעור מוגלביה נמשכה בסוף 1943 ובינואר 1944 הגיעו להונגריה עוד כ-20-30 חברים מתנועות הנעור השונות.⁴³

רוב הפליטים היהודיים מפולין הגיעו להונגריה דרך סלובקיה ורוק מיוטם חזו את הגבול ההררי מגיליצה המורחתה לקרפאטורוס, שהיא קשה למעבר ונשמר היטב הוא על ידי משמר הגבול ההונגרי, זו על ידי האכבה הגרמנית.

בבריחה לסלובקיה וב"טיול" להונגריה נעורו פליטים רבים בשליחי "קבוצת העבדה", בתכרי תנועות הנעור הציניות, שנשארו בסלובקיה וביהודים מקומיים באוריינט הגובל, בערים כגון: פרשוב (Presov), זילינה (Zilina). ארוון שטיינר, נציג "מרכז היהודים" בזילינה ומפעלי הסתדרות הציונית, אירגן את הברחת הפליטים מגבול פולין-סלובקיה, מהעיירה סקלאליטה (Skalalita) לזילינה, מכאן הועברו על ידי שליחי "קבוצת העבדה" לעיר הגובל הונגריה. חברי "הנעור הציוני" הראשונים, שהגיעו לסלובקיה, הועברו תחילה לברטיסלבה על ידי אוסקר קראסניאנסקי מ"הציונים הכלליים" ומכאן הובילו על ידי מבריה מקומי, שהופעל על ידי קראסניאנסקי, דרך קומרכנו (Komarcno) עד לבודפשט. קבוצות אחרות, שבאו בעקבותיהם, המשיכו על פי רוחם לפרשוב ומכאן הועברו על ידי רשות מבריהם, שבmercova עמד יהודי מקומי בשם שורץ, שפעל בתיאום עם הפעילים הציוניים וחברי "קבוצת העבדה" בברטיסלבה, לקסאי-קושיצה (Kassa-Kosice)

בערי הגובל בהונגריה וכן רבים מהפליטים לערותם של יהודים מקומיים וחברי תנועות הנעור, אשר סייעו להעירים לבודפשט. פעולה זו, שכונתה על ידי הפעילים הציוניים בהונגריה "הטיול הפנימי", נועזה למגנוע בעיקר את לכידתם של הפליטים הבלתי-ילגלים על ידי ה"קאוק". במכות למשלחת בקובשטי בי' בספטמבר 1943 הסביר יואן ברנד את חשיבותו של "הטיול הפנימי":⁴⁴

"...גם דרך זו [מההגובל לבודפשט] היא החל מוסכם מאוד של הטיול, מפני שלאABBONO קרה כבר כמה פעמים, שכמה נחפזו בגובל או ברכבת ונסלו בחזרה לבול... אדם, שתופס אותו בעיר הבירה [בבודפשט], כבר לא מגושים אותו חורה, אלא רק-כולם אותו במחנה הסגר [בhonegrיה גופת]."

הקשר בין סלובקיה להונגריה בנוסא "הטיול" היה ד"ר ארנסט אבלס, חבר "קבוצת העבדה" בסלובקיה. אבלס היה בעל נתינותה הונגרית, אשר אפשרה לו תנועה חופשית בין ברטיסלבה ובבודפשט. המכתחים בין פعلى ההצלה בשתי המדינות הועברו גם באמצעות הבלדרים. שהפעיל שפרינגן וסוחר גרמני מחלבל הסודטים בשם אלואיס שפער, שהתגורר בסלובקיה. וקיים קשרי ידידות עם פרץ

רבס, מראשי, "מכבי הצעיר".⁴³ מברטיסלבה הועבר לבודפשט מיידע על הפליטים, שהגיעו לסלובקיה ועל מועד יציאתם להונגריה. ב-10 בנובמבר 1943 כתבו יואל ברנד ותבורי "זעדה הטילו", שהחללה בפועלות בסוף קיץ 1943, חלק מ"זעדה העורה וההצלה" (ראה להלן), כי משה דקס, נציג תנועת "ארץ-ישראל העובדת" ב"משרד הארץ-ישראל" בברטיסלבה, דיווח להם על 600 פליטים, שהגיעו מפולין לסלובקיה וכי רובם עומדים לעבור את הגבול להונגריה. ב-3 בינואר 1944 כתבו חברי אותה וועדה, כי חייקה קלינגר, חברת "השומר הצעיר" ורונית קווקלקה חברה "דרור", שהיו בקבוצות החלוצים לאחרונה, שברחו מוגלביה, נמצאות כבר בסלובקיה.

לפעלי העורה וההצלה בבודפשט נשלו גם רשימות שמות מפורטו של הפליטים, שהגיעו לסלובקיה ועמדו להמשיך בדרכם להונגריה. כך למשל נשלה רשימה של 948 פליטים ו-1941 ילדים, שהגיעו בעיקר מישובים ומחנות בגליציה ובשלזיה במהלך החודשים ספטמבר–נובמבר 1943. בשולי הרשימה כתב פרץ רבס, "רשימות פליטים פולנים, שעברו בעורף מגנוון הบรיחת של חברי קורנינסקי, חבר "דרור", כתב, כי רשימות הפליטים הועברו מסלובקיה להונגריה,

כדי: "להודיע על בואם ולבדוק, אם לא אירעו בדרך מקרי אסון".⁴⁴

חברי זעדה העורה וההצלה בבודפשט ופעלי ההצלה בברטיסלבה שלחו דיווחים שוטפים ל"מחלחת הארץ-ישראלית" בקוסטה על בואם של פליטים מפולין. במחטים, שנשלחו מבודפשט, הודיעו בעיקר הצלחותיהם של קבוצות תלולים וצינונים בודדים להגיעה להונגריה. בסוף يول� כתבו מkosṭea לארכז, לוועד הפועל של ההסתדרות, להנחת הסוכנות ולמועד ההצלה המרכז: "קיבלונו גם רשימה של מאותם המבורחים לאחרונה מפולין לסלובקיה ושם הלאה, וכעת הם בהונגריה"; וב-23 באוקטובר דוחה לארץ על 1,200 פליטים יהודים ו-90 מפולין, שהגיעו עד כה לסלובקיה בדרכם להונגריה.⁴⁵

בסלובקיה נמסרו לחלויזים מפולין שמות וכותבות של פעילי "זעדה העורה וההצלה" ותנוונות הנוער בבודפשט, שייסיו בקהלותם. כך קיבלה קבוצת חברי "הנוער הציוני" הראשונה, שיצאה לבודפשט, מאוסקר קראנסוניאנסקי את שמו של יואל ברנד. חברי הקבוצה, שהגיעו ביום היכפורים לבודפשט, עברו יחד עם המברית, שהביאם מברטיסלבה, מבית הכנסת אחד למשנהו, עד שעלה בידם למצוא את ברנד בבית הכנסת, שבmeshrudi ההסתדרות הציונית. קבוצה אחרת של חלויזים מתנוונות שונות, שהגיעה ביינוואר 1944 לסלובקיה, קיבלה מיעקב רוזנברג (בניטו), מנהיגי "השומר הצעיר" בסלובקיה ומהפעילים הבולטים באירגן,

העורה לפלייטים, את כתובתו של יוסף קורנינסקי בבודפשט.⁴⁶

הדיווחים, שהגיעו מברטיסלבה ומבודפשט לקושטא על מאות פליטים יהודים, שהצלוו להימלט מגיא ההריגה בפולין, עזרו בקרוב השלחחים הארץ-ישראלים את התקווה, כי ניתן לנצל את דרך הבריחה להצלהם של שרידי היהודים, שחיו עדין בגיטאות ובמחנות. הם, שעקבו באימה אחר העדויות על השמדתן של רוב הקהילות היהודיות בפולין, עזרו אף דרכו מהפעילים הציוניים בהונגריה ובסלובקיה, לעשות כל אפשרות אפשרי, כדי להציל את המעתים ששרדו ובפרט

את חברי התנועות החלוציות.

הנסיונות הראשוניים של פעילים ציוניים בבודפשט לארגן פעולות הצלחה מפולין החלו למעשה עוד, לפני שהגיעו הפניות מוקשṭא לשרדי יהודות פולין להימלט להונגריה. בראשית פברואר כתבו ירחמיאל הלפגוט ואלי כהן, חברי "דרור" בהונגריה, לונינה פומרנץ, כי הם מנסים ליצור קשר עם פולין ולארגן שם "טיול" להונגריה. בסוף אותו חודש, במקتاب, שבו בישרו בבודפשט לקושṭא על הקמתה של ועדה בין-מפלגתית, כתבו הפעילים הציוניים, כי שיגרו שליח לפולין על סמך הכתובות שבירם, כדי לארגן שם "טיול" להונגריה. תכנן כי הכוונה לשילה (ראה להלן), שוחר בסוף מרץ או בתחלת אפריל לבודפשט, לאחר שלא עלה בידו ליצור קשר עם פעילי תנועות הנוער.⁴⁷

במרץ 1943 נשלחה מוקשṭא ל"זעדת העזרה וההצלה" הפניה הראשונה ליום פועלות הצלחה מפולין. נראה, כי פניה זו נשלחה מוקשṭא לבודפשט על רקע החשש, שגבר באוטה תקופה, מפני חידוש הגירושים מסלובקיה. השליחים הארץ-ישראלים סברו, כי פעילי ההצלה בסלובקיה יאלצו לבורוח בעצם להונגריה וכתוצאה לכך יפגע מפועל ההצלה, שיומו עברו היהודי פולין. "...ידוע לנו גם מקרים אחרים, כי ליהדות סלובקיה ולהתנוועתנו שם צפוי אסון גדול בימים הקרובים...", כתבו מוקשṭא ל"זעדת בבודפשט ב-12 במרץ".⁴⁸

מצבים של היהודים בהונגריה הצטיר כבתו יחסית בעיני השליחים בokedشتא, וזאת בעיקרו סכנת הגירוש, שריפה מעלה ראש של שרידי יהדות סלובקיה. הריני הינכם עוד המאושרים ביותר בכל תפוצותינו" כתבו חברי המשלחת לפיעלים בבריטסלביה, כדי לארגן את הברירה הונן מפולין, הונן סלובקיה. "...ענין הטירולים הוא הדבר החשוב ביותר. אנשי תנוועתנו [התנועה הציונית בכלל] צריכים להיות היומיים בכל זה...". הדגישו השליחים ואליעזר קפלן, שהגיעו באותה תקופה למועדן, כתוב לאוטו קומוי, ראש הסתדרות הציונית בהונגריה: "בשם התנועה למועדן, והישוב בארץ הנני טובע מכם לקחת את היומה ליכם. זכות היסטרורית ניתנה לכם להיות מכשיר עוז להצלת שארית הפליטה של עמנואן".⁴⁹ בחודשי האביב והקיץ נעשו ניסיונות נוספים ביוזמת "חברי וצדקה העזרה וההצלה" לשגר מבירחים לפולין. "ענין 'טיול' מרכזו בידי יואל, אשר פועל בנושא זה בהתאם לאפשרויות יחד עם חברי מנוסים מכל המשפחות", כתבו חברי "הוועדה" למועדן בין-יוני 1943. במקביל המשיך שפרינגןמן לעסוק בהעברת תמייה לקהילה יהודית שוגות על ידי הבילדרים, אנשי האבורה. "על 'טיול' כתוב לחוד יואל, אני אהוב על קרדים ועורה", הדיע שפרינגןמן באותו חדש למועדן.⁵⁰

ביוני כתבו מבודפשט למועדן, כי נתנו הוראות לשליהים, שייצאו לפולין, "לקחת כל היהודי שיזדמן, אם לא ימצאו את הצלוץ המבוקש לפני הכתובות". השליחים בokedشتא נתבקשו להעביר כתובות חדשות, מפני שה"כתובות הישנות מבולבלות למחרי. כמעט אף אחת אינה מתאימה עם המציאות. כי ברובם נעלמו האנשים, חלק למות, חלק לגירוש והרוב במקומות בלתי ידועים כלל". ביוולי יצאו כנראה שליחים נוספים לפולין עם כתובות, שנתקבלו בבודפשט מוקשṭא, מגניבת וمسلובקיה. ברנד כתוב באותו חודש לשליהים הארץ-ישראלים, כי הצלחת ליצור קשר דרך קראפאטוריום, כנראה באמצעות שליחים, עם היהודים בישובים

שונים בגליציה המורחתה כגון: לבוב, דרווהובייך' (Drohobycz), פשמישלני (Przemyslany) וינסה לפעול להברחות להונגריה. הוא ציין, כי כחזאה מהמכה-תבים שלח הגיעו בשבועות האחרונים למלטה ממאה פלייטים יהודים מפולין ובهم גם עשרים ציוניים.⁵⁴

יתכן אומנם כי היו פלייטים יהודים מגליציה, שהחליטו לחצות את הגבול להונגריה לאחר שקיבלו מכתבם מבודפשט, שהועברו באמצעות שליחים ואשר ערכו אותם לנוקט בצד זה. אולם נראה, כי בתקופה זו לא הובילו פלייטים על ידי שליחים, שייצאו מהונגריה. הם פילסו בכוחות עצם את נתיבי הברירה מפולין דרך הררי הבסקיים לסלובקיה, או ישירות להונגריה דרך גבול גליציה-קרפטאטורוס. במכון לוניה פומרנץ, זמן קצר לאחר בואו להונגריה, מתה דב ויס, מראשי בני-עקיבא בסלובקיה, ביקרות קשה על אורותה היד, שמצאה בקרב התנועה הציונית בארגון "הטיול":

"אודה ולא אbose לקבוצע, שבכל פעולות עורה וטיל לא ממלאת ההסתדרות הציונית ההונגרית את מקומה! עובדתה החידה בקשר את זה היא חלוקת הכספיים הבאים מאצלם ובמקרה הכى טוב תשולם חלק מהוצאות הטילול — מובן גם כן מכספיים — לאנשים הבאים הנה, אחריו שאירגנו בעצם את טילים מהצד השני של הגבול. איגרונג הטילים כמו שקיים בסלובקיה, עם יוזמה עצמית אינו קיים פה."⁵⁵

זומה, כי רק בתחילת הסתיו הובאו יהודים ראשונים מגליציה על ידי מבריחים, שייצאו מקרפטאטורוס. פעהלה זו נעשתה ביוזמת "尤עדת הטילול", שהחללה בפעילותה בסוף קיץ 1943. הייתה זו התארגנות של חברי תנועות נוער ציוניות שונות, בעיקר פלייטים מסלובקיה ופולין, שפעלו בשיתוף עם יואל ברנד, איש "尤עדת העורה והצלחה".

במכון לוניה פומרנץ בראשית אוקטובר 1943 כתבו קסטרו, שפינגןמן וברנד, כי החלטה הרשמית על הקמת "尤עדת הטילול" התקבלה בישיבה של נציגי התנועות הציוניות השונות, שהתקיימה ב-25 באוגוסט, בה נעשה ניסיון לפעול במשותף במסגרת ועדת ציונית לעורה והצלחה. בישיבה נמסר, כי יואל ברנד יהיה אחראי לפעולות "尤עדת הטילול" ייפעל בה שני חברי "השומר הצעריר", חבר המזרחי ושני חברים מהתנועות הנוער הקשורות בא"יחוד". כמו כן נקבע, כי יוסף באומר מ"השומר הצעריר" ואלייעור אונגר "מהמזרחי", יפקחו על ניהול הוצאות הכספיים של "ה尤עדת".⁵⁶

מהעדויות השונות והמכתבים, שנשלחו לקושטא, מתברר, כי מבנה זה של "尤עדת" על פי חלוקה מפלגתית לא קיימים בכלל. על הדיניט והחשבונות הקשורים לפועלות "הטיול" חתמו חברי מתנועות שונות, שהצטרכו לפעילות "尤עדת הטילול" על סמך נכונותם להקדיש עצם לפעולה זו, כישורייהם האישיים, והכרות עם יואל ברנד או חברי אחרים, שפעלו בתחום זה. זאת ועוד, פעילים מרכזויים ב"טיול", כמו יצחק קגול ושייעת רטשפריך, כלל אינם מוכרים במכון, שנשלחו לקושטא. לכן נראה, כי גם כאן, כמו בדיון על הקמת "尤עדת העורה והצלחה", אין לייחס משקל רב להודעות הרשמיות, שהגיעו מבודפשט מחברי "האייחוד",

על המבנה המפלגתי של "הוועדות". אלה גנוודו בעיקר לשמש תשובה ללחצים, שהפעילו השילחים בקושטא על הציונים בהונגריה לפעול במסגרות, אשר בהן היו מוצגות כל התוצאות.

אף על פי כן דומה, כי באוגוסט אכן התארגנו חברי תנועות שונות לפועל יחד להברחותם של יהודים מפולין להונגריה. תימוכין לכך ניתן למצוא בעודתו של יצחק קנוול, המספר, כי בקיץ 1943 הוזמן לביתו של יואל ברנד לפגישת, אשר בה השתתפו חברי שונים. ברנד קרא לפני המשתתפים מכתב מקושטא, אשר בו התקבשו הפעילים הציוניים בהונגריה להציג יהודים, שנשארו עדיין חיים ומסתרים בפולין, וכך החלה אליבא דקנוול ראשית פעילותה של הקבוצה. פעילותה של "זעדה הטיטול" התמקדה בניסיון לשגר מבריחים דרך קרפאטו-רוס בעיקר לגילציה המורחת, כדי להבריח יהודים להונגריה, וכן מעתן ערוה לפלייטים, שהצליחו להגיע לגבול הררי ומוגן זה, כדי שיוכלו להמשיך בדרךם לבודפשט. נראה, כי הפעילים המרכזיים בהתקאות זו היו יואל ברנד, פרץ רבס, יצחק קנוול ושייה רטשפרקר.⁵⁴

על פי העדויות השונות והמכتبבים, שנשלחו לקושטא באותה תקופה, התנהלה פעילות הקבוצה באופן הבא: ברנד ורבס נפגשו עם הפליטים, שהגיעו מפולין ושמו מהם על יהודים, שנמצאו עדיין במחנות עבودה, או שהסתתרו חת חותם פולנית בישובים שונים, בעיקר בגליציה המורחת, בקרבת גבול קרפאטו-רוס. רבס ניהל רישום שיטתי של הכתובות, שאסף מהפליטים שהגיעו, או שנשלחו לבודפשט על ידי שולב ואברהם זילברשטיין, נציג הקונגרס היהודי העולמי בגינבה. את הכתובות העביר לקיןול ורטשפרקר, שפעלו באווור קרפאטו-רוס.⁵⁵ יצחק קנוול, חבר "השומר הצעיר", ושייה רטשפרקר, חבר "גורדונה", היו עצם פלייטים מפולין, אשר הגיעו בסוף 1942 את גבול גילציה קרפאטו-רוס במסגרת קבוצה, שמנתה אונשים, והגיעו לבודפשט. נראה, כי על סמך נסיעות האישית בחזית גבול קשה הזמין ברנד להשתתף ב"זעדה הטיטול" והם היו לקשרים העיקריים בין הפעילים בבודפשט לבין מבריחים רותנים, שהתגוררו באוזור הגבול.⁵⁶

לمبرחים נמסרו רישיונות מפורטים, שהcinן רבס בבודפשט, וביהם צוינו יעדיםם בפולין שמות האגושים שיש להציג, כתוביותיהם ואף שמות של אגשי קשר מהימנים, יהודים אף פולנים, היכולים לסייע למבריה. הם נשלחו לערים, לעיירות ולמחנות עבודה, כגון: ללבוב, למחנה ינובסקה, לקרקוב, מחנה פלשוב, לבוכניה, לדרווהוביי' סקלאה פוחולסקה (Skala Podolska), סטריאי (Stryj), פונייאטוב (Poniatow), פשמיישלני ועוד, ואף למקומות רחוקים יותר. כגון צ'נסטוחובה וראדזם. בהתאם ליעדים השונים נשאו עםם מכתבים, שכתו פלייטים, שהגיעו מאותם מקומות. המכתבים הופנו ליהודים, שכחובותיהם נמסרו למבריחים. נאמר בהם, כי השליח הינו אדם מהימן והוא יסייע להם להגיע להונגריה.⁵⁷

משימה נוספת, אשר בה עסקו שליחי "זעדה הטיטול" בקרפאטו-רוס, הייתה לקבלת הפליטים היהודיים מפולין, שהצליחו להגיע ביוזמתם לעיירות הגבול, והערכתם לבודפשט. בכך עסוק, פרט לפיעלים שהוזכרו לעיל, גם זאב יעקובוביץ, חבר "פועל-ציון", וויגמנד ברגר, שפעלו במונקץ', ואנשל איינזהר, שפעל בסביבות קיינשטיין, וכנראה גם חברי תנועות נוער ותושבים יהודים בעיר הגבול

כגון חוסט (Huszt), שעמדו בקשר עם פעילי ההצלה.⁵⁸ על האופן, שבו נקלטו פליטים יהודים בעיר הגבול והועברו לבודפשט, ניתן למלוד מסיפורה של "קבוצתabei", שהגיעה לקרפאטורים בדצמבר 1943. היהתה זו קבוצה של יהודים, שהסתתרו ביערות באזורי טרוי. בראשה עמד צייד אוקראיני בשם סטאך באבי (Stach Babi). אוקראיני זה, שהיה מאוהב בבחורה היהודיה, התגורר שנים רבות והיה מוכן לקבל לקבוצתו כל יהודי, בתנאי שהיא מצויה בכל נשק וזאת על פי עדותו של אAMIL בריג, שנמלט ליערות מהגיטו בסטריא עם אביו ואחותו.

בנובמבר 1943 נערכו מוגדים נהגים ביערות באזור זה על ידי הגרמנים, שנעורו באוקראינים מאנשיו של ולאשוב. אנשי הקבוצה סבלו אבדות קשות והנהדרים, קבוצה של 21 איש, החליטה לנסوت להגעה להונגריה. "הלכנו מרחק של שלושים קילומטר בשבעעים", מפני שכל פעם נעצרנו, כדי להמתין לשLEG חדש, שיכסה את עקבותינו", העיד בריג. בדרך נתקלו במסחרות גבול גרמניים וסבלו אבדות נספות. לבסוף נפגשו ביהודים בעירה קטנה בקרבת חוסט ומהם, שמעו כי בחוסט פועלים יהודים המגישים עזרה לפליטים.

הידיית על בואה של הקבוצה הגיעה מעיררת הגבול לבודפשט, ליצחק קנוול, במחירות רבה. "התקשרתי תיכף עם יואל [ברנד] והחלטנו, שאני יוצא לחוסט לחרות בCKER. הגעתו לחוסט, קיבלתי קשר דרך היהודי, לא זכר את השם, لأنשים האלה וכעbor כמה זמן הגיע קבוצת יהודים... הביאו אותם לא בגדים, ללא כוח, יחפים...". קנוול פיר את חברי הקבוצה בין תושבים יהודים בחוסט והוביל אותם בקבוצות של חמישה כל אחת ברכבת לבודפשט. המפגש עם חברי הקבוצה, שהיו זמן כה רב ביערות, השאיר רושם רב על חברי, שהיו שותפים בפעולות העזרה לפליטים בבודפשט. הם מוזכרים במכתבים רבים, שנשלחו באותה תקופה לקושטא וכן גם בעדוויות ובספרי זכרונות, שנכתבו בעבר שנים. על המפגש עם חברי הקבוצה כתוב קורנינסקי:

"בחורף 1943 הביאו מהיערות שבגבול הפולני-הונגרי קבוצת יהודים, שהיתה שם זמן ממושך ונודעה בכינוי 'קבוצתabei' בתוכה גם בחורות. כל אנשי הקבוצה היו מזוי רعب, מגודלי שיער, דלים ורומים... ראיינו אותם קרועים ובלויים ונעלמים נעלמים עשוית מחוטי ברזל. נפגשתי עם. אחד מהם סיפר לי דברים על חייםם, שמי שלא ראה אותם במו עיניו לא היה נותן בהם אيمון."⁵⁹

דומה, כי לא ניתן לקבוע, כמה יהודים מפולין ניצלו כתוצאה מפעילותה של "וועדת הטיול". בדיון וחשבון, שכותב לאחר המלחמה על פעילות "וועדת העזה והצלה", טען קסטנר, כי "עד מרץ 1944 הצליח אירגון 'הטיפול' שלנו להציג כחמש מאות יהודים מפולין", הערכה זו נראה היה מוגהה מאוד ביחס למספרים שנמסרו בדיונים וحسابות, שלחה "וועדת הטיול" לקושטא ולגיבבה. כך למשל, ציין ברנד בדיון וחשבון מפורט על פעילות "וועדת הטיול", שלחה לשיחים הארץ ישראלים בקושטא ולנתן שולב זילברשטיין בגיבגה בי-15 באוקטובר 1943, כי משך שבעת השבועות, שעברו מאו החלה "וועדת הטיול" בפעילותה,

הביאו שליחיה מפולין בסך הכל 18 אנשים. בפברואר כתבו רבס וברנד על חמשה חברים, שהגיעו במהלך חדש ינואר באמצעות הקשרים של "הוועדה" מלובב להונגריה. גם בדיינים וחשבונות אחרים מזוכרים יהודים בלבדים בלבד, שהובאו על ידי מבריחסם, שיצאו מהונגריה. יצא דופן במקול והוא מכתב, שישgor ברנד ב-30 בינואר לקושטא ובו ספר על מבריתה היהודית, שהצלחה להביא לבהה עד סוף ינואר 50 פלייטים, רובם מלובב.

נראה אם כן, כי מספר היהודים, שהובאו על ידי מבריתו "זעדה הטיטול" מגילציה בסוף 1943 ותחילה 1944, לא עלה על כמה שורות בלבד. יתרון כי מספר רב יותר של יהודים נערו על ידי נציגי "הוועדה" בעיר הגבול בקרפאטו-רומ, אולם גם מספרם של אלה ועוד לא הגיעו לכמה מאות. בדיווחים שנשלחו מזוכרים רק פליטים מעטים, שהצליחו להגעה לאבול. כך למשל, בדיון וחשבון, שלחו ברנד, רבס וקנוול על פעילותם בחודש דצמבר, צוין, כי המשא אנשי הגיעו מאזור הגבול דרך נקודות המעבר של "הוועדה" בקרפאטורים. הקבוצה הגדולה ביותר המוזכרת בדיווחים היא "קבוצת אבי". יש לציין, כי הערכה דומה לגבי מספרם המועט של היהודים, שהובאו על ידי שליחי "זעדה הטיטול" מגליציה או שהגיעו בכוחות עצמם לגובל קרפאטורים, לעומתם מכל העדויות, שמסרו לאחר המלחמה פועלי "זעדה העזרה וההצלה" וחברי תנועות הנוער בבודפשט וכן בראינז, שנערכו במהלך מחקר זה.⁶⁰

השאייפה להצליל את ראשי תנועות הנוער ופעילים ציוניים מרוכזים, שהצליחו לשרוד לאחר חיסול הגיטאות בפולין, הייתה מהנוסאים המרכזים, שהעסיקו את פعلى ההצלה בבודפשט. אולם גם בתחום זה לא הגיעו "זעדה הטיטול" להשווים של ממש. סוגיה זו הועלתה ברבים מהמכתבים, שנשללו מוקשטי לבודפשט. חברי "זעדה העזרה וההצלה" ותנועות הנוער בבודפשט נדרשו לעשות כל מאמץ ולא לחסוך באמצעים כספיים, כדי להביא להונגריה את חברי תנועות הנוער, בעיקר אנשי "האיגון היהודי הלוחם" בורשה, שהצליחו למצוות מקום מקלט בצד "הארי".

בעודו על ראשית פעילותה של "זעדה הטיטול" טען יצחק קנוול, כי בהוראה, שהגיעה מוקשטי, נדרשו הפעילים בבודפשט להצליל רק: "גוער חולצי, אנשי התנועה הציונית". בעקבות ההוראה זו על ידי ברנד, התפתחה על פי עדותו של קנוול ויכוח חריף על מדיניות ההצלה, שיש לנקט מהונגריה. "אמרתי [במהלך הויכוח] שאין לנו לבחור בין יהודי ויהודי את מי להצליל. אם כבר, חובתנו להצליל כל היהודי, שאפשר להצליל. קיבלנו את הדעה והוא בכוון זה פעלנו".⁶¹ יתכן כי ויכוח זה אכן נערך בבודפשט, אולם אין זה סביר, כי מוקשטי נשלחה הוראה להצליל רק פעללים-ציוניים. במכתבים, שלחו חברי "המשלחת", הוגש, כי לגבי מדיניות ההצלה כמו גם לגבי העברת התמייקה, כפי שכבר צוין לעיל, אין להבדיל בין יהודי אחד למשנהו – יש להצליל כל היהודי שמוציאם.⁶²

זומה, כי חברי "המשלחת" לא ראו כל סתייה בין תחלה העקרונית להצליל כל יהודי באשר הוא לבין הרצון הענו להצליל את ראש תנועות הנוער. "נתנו להם [זעדה העזרה וההצלה] בבודפשט] הוראה על ידינו להצליל כל היהודי באשר הוא היהודי", כתבו נציגי היישוב בקובשתא לגנבה, אולם הוסיפו בהמשך כי: "כמובן היה זה חשוב מאוד לו יכולנו להצליל לפחות שורידים מעטים של

תגונענו, ציונים על כל חלקייהם, חלצים על כל שבטייהם.⁵³ אף על פי כן יצרו ההוראות החוראות ונשנות שנשלחו לבודפשט לפחות לאות, כדי להביא להונגריה את חברי התנועות הציוניות, העדפה בהצלתם על פני יהודים אחרים. בניגוד לעדותו של קנוול היו גם הפעילים הציונים בהונגריה שותפים לגישה זו. כוכור נאמר לمبرיחים להביא להונגריה קודם כל את הפעילים הציונים, שכותובותיהם נמסרו להם ורק אם לא ימצאו אותם — להביא כל יהודי, שייקרה בדרכם.

בעקבות המרד בגיטו ורשא והידיעות, שהגיעו על מוחם של רביים מראשי תנועות הנעור (ראה להלן), ביקשו חברי "המשלחת" בקושטא לשכנע את החברים המעתים שרדרו בગיטאות לחוזל מדרך המאבק המווין, העילול לגרום לכליונה המוחלט של התנועה החלוצית בפולין, ולנסות לבrhoה להונגריה. "אילו יכולתי להגיע עם דברי ועם לבי לחברינו, אשר בכנותרים של בנדי, הייתה מתפלש בעפר לפניהם ומתחנן, שייעבו למעןנו את מערכת הגבורה והנקם וינסו להציג את עצם ולובוא אליכם. עתה אני מתחנן לפניכם (כך במקור), כי תמצאו שבילים להגיע אליהם עם בקשה זו, שהיא חפילה כל חברינו", כתב מנהם בדר לחברי הנגגה "השומר הצעיר" בהונגריה בסוף אוקטובר 1943, לאחר שנודע לו מודיעות של חלוצים מוגלביה, שהגיעו לסלובקיה ולהונגריה, כי "15 חברי תנענו נשארו במחתרת בבודפשט... הם סירבו לעזוב את המקום". ברוח אותם דברים שוגרה בדצמבר, באמצעות שליח, פניה נרגשת מקשטא לחברים, שנשארו באיזור בנדי, לבrhoה לסלובקיה. "אנו קוראים לכם בשם היישוב בארץ-ישראל, בשם ההסתדרות ותנועת העבודה, חברי, ילדים, אנו קוראים לכם ומשביעים אתכם, הציגו את עצמכם", כתבו השליחים הארץ-ישראלים והדגישו, כי אין זו הצללה איסית: "אתם חיביכם להישאר בחים עבור עמי וארציכי". קשה לדעת, אם המכabbת הגיע לחלוצים המעתים, שהסתתרו עדין באוזר זה, רוב חברי "דרור" ו"השומר הצעיר", שאלייהם הופנתה הקראית, כבר עזבו במהלך חודש דצמבר את גלבניה וחזו את הגבול לסלובקיה.⁵⁴

כתובותיהם של ראשי תנועות הנעור ופעילים ציוניים מרכזיים, שהגיעו לבודפשט מקשטא, גיבעה, סלובקיה, ומפליטים, שהצלו להימלט להונגריה, נמסרו הן לمبرיחים, שיצאו מקרפטיארים, הן לאנשי רשות הבילדרים של שפרינגן. אולם נראה, כי ברוב המקרים לא הצליחו השליחים למצוא את האנשים, שאלייהם נשלחו ולהביאם להונגריה. בראשית נובמבר כתוב באומר לקושטא, כי שליחי "זעדת הטויל" אינם מצליחים למצוא את הפעילים הציוניים, שכותובותיהם נמסרו לידם ו מביאים במקומם אנשים אחרים. וכן נוצר לפני כן כתוב אליו שאיו לקושטא, כי למרות פעילותם המסורה של ברנד בשיטה "הטויל" נכשלים כל המתאמים להגיע אל ראשי תנועות הנעור בורשה: אליעזר גלר, יצחק (אנטק) זוקרמן וצבייה לובטקין ולהביאם להונגריה.⁵⁵

הנסיגנות להגיע אל שדרדי "היארגון היהודי הלוחם" בצד "הארי" בורשה, שהחלה עוד באביב 1943, נמשכו ללא הצלחה גם בראשית 1944. שאלת הבאות של ראשי המחרת ובוקר צביה לובטקין, שדמותה הפכה לסמל למאבקן של תנועות הנעור בפולין, עלתה כמעט בכל המכabbים, שלחה המשלחת לבודפשט באותה תקופה. חברי "הוואודה" גדרשו לעשות כל מאמץ ולהشكיע כל סכום

כספי נדרש וב└בד שיעלה בידם להביא את צביה לבודפשט. "אנו מוחים ב��וץ רוח לידועה מכם מה האלהתם לעשות בעניין הבאתם של צביה ויתר האנשים הנמצאים שם", כתבו בפברואר מוקשṭא לקסטנר, ברנד ושויגר. ובכתב אחר באותו חודש לחברים מתנועות הנעור השונות כתבו: "כפעהלה ממדרגה ראשונה יש לראות את הניסיות להצלחה של צביה. אין דבר חדש יותר מהפקיד זה... אל תנתנו ליוואל [ברנד] לנוח ועשו את כל אשר ביכולתכם".

בבודפשט נדונו תוכניות שונות להצלמת של צביה וחברים אחרים מ מורשה. שפרינגןמן דיווח על תוכנית אלה לחברי המשחתה, כאשר עבר בקושṭא בדרכו לאראץ, אולם הן לא הגיעו אל הפועל. שבוע לפני הפלישה הגרמנית להונגריה, עד כתבו קסטנר, ברנד ושויגר לקובשṭא, כי הם פועלים במרץ להבאתם של צביה וחבריה לבודפשט וכי שניהם נשלו לזרעה לביצוע משימה זו.⁶⁶

תוכנית הצלחה אחרת, שנדרגה בבודפשט ונעשה אף ניסיון להוציאה אל הפעול, הייתה הוצאתה של לונקה קויברוזקי, חברה "דרור" מ מורשה, מאושוויץ. בנובמבר 1943 נודע בבודפשט מפי של הרמן אדלר, חבר "פועלי ציון", שהגיע מפולין ומסר עדות מפורטת על פעילות תנומות הנעור, כי לונקה נמצאת באושוויץ תחת זהות של נוצריה בשם קריסטינה סובלבסקה (Sobolewska). בסוף נובמבר יצא שליח לאושוויץ ונמסר לו מכתב, שהופנה לлонקה. גם ביצועה של משימה זו לא הוכתר בהצלחה וספק, אם השlich הצליח בכלל להגיע לאושוויך.⁶⁷

היקפן המוגבל של פעילות ההצלחה מפולין להונגריה עורר ביקורת קשה הן בקרב פעילים ציוניים בהונגריה, בעיקר פליטים, והן בקרב חברי "המשחת" בקובשṭא. בבודפשט טענו חברים שונים, כי היוזמה להציג יהודים מפולין היא דלה ביותר ובכל מקרה היא חסרת תעווה ודמיון. כבר הוזכר לעיל מכתבו של ויס לקובשṭא ובו דברי ביקורת על השאננות בנושא ההצלחה בהונגריה לעומת התהיקף הנרחב של פעילות זו בסלבקיה. ביקורת קשה על פעילי ההצלחה בהונגריה מתח גם בורים טיכחולץ, מראשי הפליטים מגלאציה המורווית. במקתו ב-3 בדצמבר 1954 לילברשין בגנבה טען, כי עניין ההצלחה אינו מופקד בידיהם הנכונות, העוסקים בכך אינם מגיעים להישגים משמעותיים, ואך על פי כן אין הם מנהחים לפועל "לאלה שיש להם ניסיון". הוא כתב, כי עד כה הובאו רק כ-15–20, אם כי לדעתו ניתן היה באמצעות הכספיים הרבים, שנשלחו לבודפשט להצלח

אף 200 יהודים.⁶⁸

ביקורתו של טיכחולץ, על כי אין משתפים בפעולות ההצלחה חברי בעלי ניסיון, נראה תומה לאור העובדה, כי דזוקא "יעדת הטיל" היוותה דוגמא לשיתופם של פליטים בכלל בפעולות ההצלחה ובפרט של חברי כמו קנוול ורטשפרר, שחצטו בעצם את גבול קרפאטוריוס. אף על פי כן לא היה טיכחולץوحد בברוקרטיה. הערות דומות על האופן, שבו מתנהלת פעילות ההצלחה מהונגריה, נשמעו גם מצד פליטים אחרים, בעיקר חברי תנומות הנעור הציוניות, שהגיעו בסוף 1943 לבודפשט. דומה, כי אחת הסיבות העיקריות לביקורת זו הייתה סרובם של ראשי "האחד" המבוגרים — חברי "יעדת העוזרת וההצלחה" — להונגריה, לשטחי השליטה הגרמנית.

donegal לזכירתו המחלוקת, שהתגלעה בין תושיה הרצברג, מהפעילות המרכזיות

של הפליטים מתנועת "הנעור הציוני", לבין שמואל שפרינגן. זמן קצר לאחר בואה לבודפשט יומה תושיה תוכנית להבאת חברי "הנעור הציוני". ובهم בעלה שלום ממחנות עבודה בגרמניה: בוכנולד (Buchenwald) ומרקשטט (Markstadt) (Blechhammer). התוכנית התבססה על קשר, שקיים היהודי מסונובייך, שהגיע לבודפשט, עם מנהל עבודה במחנה מרקשטט. תושיה ביקשה להעוזר במבריחים של "זעדה העורה והחצלה", כדי להגיע לסלובקיה. שם קיווחה לנגישות לעורתה את המבריח אלכס האזר, אשר בו נוערה בבריתה מפולין לסלובקיה, כדי להגיע לממחנות בגרמניה. שפרינגן, וכנראה גם חברי "הועדה" האחרים, דחו את תוכניתה של תושיה. סרובם היה עקרוני: אין לאפשר לחבר שניצל לסכו עצמו ולשוב אל תחום השליטה הגרמנית. אפשר שהתוכנית בכללותה נראהה להם דמיונית ובחליה ניתן לבייעו.⁶⁹

באופן דומה, מתווך יוסס וחשש, התיחסו פעילי ("זעדה"), בעיקר יואל ברנד, גם אל הצעה אחרת, שיזום חבר "הנעור הציוני" ליואן בלאט, להבריח את חברי תנוועחו, שעבדו כפועלים נוצרים באוסטריה, להונגריה. — תוכנית, אשר עברו זמן התגלתה כאחת מפעולות ההצלה המוצלחות ביותר, שבוצעו מהונגריה. קבוצה ראשונה של חברי "הנעור הציוני" מוגלביה, — ארבע בנות, יצאה לאוסטריה באביב 1943. את הרעיון לשולח בנות יהודיות כפועלות פולניות לשתח הריד, הגה זיג'ג באוק, חבר "הנעור הציוני" בקרקוב. באמצעות קרוב משפחה של פולניה, שבביתה התגורר, הצלח להשיג תעודות ריקות של מרද העבודה הגרמנית עבור עובדים הנשלחים בתחום הריד.

קבוצה שנייה של בנות יצאה באוגוסט, בעיקר הוודות למאכיה של פרדקה מזיא והקשר, שהצלהה ליזור עם מנהלת משרד העבודה בטרנוב. בסוף אוגוסט, ביום ה"אקדזיה" האחרון, נשלחה מוגלביה קבוצה שלישית של חברי "הנעור הציוני", והפעם היו בינהם גם גברים.⁷⁰

ליואן בלאט הגיע לוינה זמן קצר לאחר שנשלחה לאוסטריה הקבוצה השלישית. הוא נמלט מסונובייך, לאחר שירה יחד עם חבר אחר, בולק קויזר, בשני גרמנים. בוינה הצלהה להיפגש עם אחוותה וחברותה תנועה אחרת, שעבדו בעיר. מהן נודע לו, על קשר, שקיימו עם עיתונאית בשם גב' בנדיק, שהיתה על פי עדויות אחדות סוכנת בריטית והבטיחה לחברים הקבוצה להעבירו לבודפשט. לਮחרת באו של בלאט לוינה נאסורה גב' בנדיק על ידי הגסטפו ובעקבותיה נאסרו גם "חברי הנעור הציוני", שהיו עמה בקשר וביניהם גם ליואן. בלאט. הם נלקחו לבית סוהר, אולם בלאט הצליח לברוח ולחזור לוגלביה וכעבור זמן קצר בידו לחזות את הגבול לסלובקיה ובסוף אוקטובר הגיע להונגריה.⁷¹ מיד עם באו לבודפשט, פנה ליואן ברנד, כדי שיסייע לו להביא את חברי מאוסטריה. כוכור, קיימה "זעדה העורה והחצלה" קשר עם וינה ואף העבריה הקשר. בלאט הצע לנוסות לשגר מבריחים מהעיר שופרון (Sopron) שבגבול הונגריה-אוסטריה, אולם ברנד טען, על פי עדותו של בלאט, כי התוכנית אינה בת ביצוע. "צחקו עלי", מתאר היום בלאט את התיחסות בבודפשט להצעתו. אף על פי כן החליט ברנד בסופו של דבר לתמוך בתוכנית. יתכן כי הגורם המרכזיל לכך היה הנטהה, כי שלא כהצעתה של תושיה הרצברג, לא סיכנה

תוכנינו של בלאט, אף בקרה של בישלון, איש מהפליטים, שהגיעו להונגריה. "הוועדה" העמידה לרשותו של בלאט סכום כסף ניכר, אשר באמצעותו ובעזרה הקהילה היהודית בשפרון הצליח לשגר לאוטריה מבריחים, שהביאו את רוב תבריו להונגריה. בעקבות פעללה זו ה策ך לעדת הטיול" ובдинים וחוונות, שנשלחו באוטה תקופה ואשר על חלוק חתום גם בלאט, מזוכר מיצע האצלת, שים, חלק מפעולות "יעדת הטיול".²²

ביקורת קשה במילוי על "יעדת הטיול" מתח יוסף באומר, איש "השומר העציר". במתbatch למונחים בדר, נציג תנועתו בקושטא, מסוף דצמבר 1943 טען באומר, כי לדינים והחוונות, שלחה ברנד לקושטא על פעילותה הבלתי כביכול מהונגריה, אין כל אתייה בנסיבות והם בבחינת "פרופגנדה" בלבד ולמעשה מגעים הפליטים בכוחות עצם להונגריה. זה נראה (מהדו"ח) כאילו מתבצעת מכאן עבדות האצלת גדולה, אליו יוצאים מכאן שליחים באופן קבוע ומביבאים בחזרה כל הזמן אנשים... וזה בעיקרונו לא נכון".²³

וזאת ועוד: באומר, אשר התמנה למקבר ההצלאות הכספיות של "יעדת הטיול", טען בדיון וחשובו, שלחה לקושטא, כי ההצלאות הכספיות לפועלות העוראה והאצלת בכלל ופעולות "יעדת הטיול" בפרט מונוהלות על ידי ברנד לא סדר ופיקוח מינימלי. כספים ניתנו לא כל קבלות. מבריחים קיבלו סכום כסף גבויים, למרות שלא ביצעו כלל את המשימה, שהוטלה עליהם. הוא תיאר את העברת הכספיים המנהלת בין ברנד לשפריגמן כ"eous שלא יתאר", ובסיום הדיון וחשובו, שלחה על הצלאות הכספיים בחושך אוקטובר, כתוב כי: "באופן שבו מתנהלים הדברים אי אפשר לבירר כלל את מסגרת הפעילות הפיננסית של ברנד".²⁴

ביקורתו הנוקבת של באומר על פעילות "הטיול" בכלל ועל يول ברנד בפרט עוררה תגובה נועמת מצד חברי "יעדת העוראה והאצלת" בבודפשט. הם כינו את הדו"ח, שלחה לקושטא: "הוועטה דיביה", הנובעת ממניעים פוליטיים וטענו, כי באומר "מתענין מעט מכאן בזורה אפקטיבית בעבודת ההצללה".²⁵

בפברואר 1944 הגיעו מהונגריה לקושטא בדרכם לאירן כמה מהפעילים המרכזיים של תנועות הנוער. בשיחות, שקיימו עם השלייחים הארץ-ישראלים, הוו אחדים מהם, כמו דב ויס מ"בני עקיבא", עוזיאל ליכטנברג מ"הנער האזינו" ו يوسف באומר, על הביקורת, שהעלו הם וחבריהם אחריהם כבר בכתב, לגבי העדר יוממה בפעולות האצלת מהונגריה. הם אף מסרו לנציגי היישוב על סРОם של חברי "יעדת העוראה והאצלת" לאמץ תוכניות חדשות, שהוגו פליטים — חברי תנועות הנוער.

המפגש עם חברי אלה השאיר רושם קשה על חברי "המחלחת" והם מיהרו לשגר לבודפשט, הן לחבריו "יעדת העוראה והאצלת", הן לחבריו "יעדת הטיול", מכתבי נזיפה חריפים, השווים בסוגנות מרובה המכתבים, שלחו קודם לכך להונגריה:

"אנו מתחלכים ב景德 הימים האחרונים מודכאים עד אין סוף למשמעם הדברים על הנעשה אצלכם בשיטה זה של עורה והאצלת... אם העברנו אמצעים לוועדת העוראה והאצלת אצלכם, התכוונו בעיקר להצלת אונשים מפולין — וגם מהארצאות השכנות. ואם נכוון הדבר, שבשתת הטיולים לא

נעשה כמעט ולא כלום — הרי מוגנת השאלה החריפה, אם עליינו להעבירamus... אם בא מי שהוא ומציע העזה, שלא נראה אול' ברוגע הראשון לא ריאלית — הרי אסור לעשות חשבונות וחישובים רבים — אלא צריך להעיזו... שמענו כאן, שהיו מקרים, שהברים שונים הציעו העזה כללה ואתם דחיתם אותן במה-בכך... עליהם לשים לב מאוד מאוד לדברי החברים והחברות, אשר באים מדי פעם מזכיה, כי הניטין שלהם הוא חשוב מאוד מאוד.⁶⁶

מכתביהם אלה של "המשלחת" לבודפשט עוזרו מורה רוח ורבה בקרב חברי "وعدת העזורה וההצלה" ו"وعدת הטילו". חברי "وعدת העזורה וההצלה" הדגישו, כי בוגוד לביקורת, שהוועלה על ידי חברי חנויות הנעור ב"קושטא", העמידו הם את "הטיול" במרכו פעילותם והפנו לנסיננות ההצלה את רוב תקציב "הוועדה". בכך נמצאו תימוכין גם בדינים וحسابונות, שהעביר יוסף באומר לקובשתא. הם אף טענו, כי היו נוכנים לצרף לפעולות ההצלה כל חבר, שהבייע הסכמתו להקדיש מרצונו ומוננו לכך, אולם רק מעתים היו מוכנים להצטרכם לפעולות זו. אך בבד, חלקו באופן עקרוני על גישתה של קושטא, כי רק הברחותם של יהודים משתי היכובש להונגריה מהוווה פועלות ההצלה וטענו, כי גם בסיווג, שמעניתה "הוועדה" לפלייטים בהונגריה, יש לראות פועלות ההצלה. חברי "وعدת הטילו" העלו שורה של בעיות אובייקטיביות, שמנעו את הרחבת פעולות ההצלה להונגריה — בעיות, שהעלו למעשה גם בדינים וحسابונות קודמים, שלחו לקובשתא: הקשי הרוב להציג מבריחים, שייהיו נוכנים לצאת מקרפאטו-רוז — בעיקר נוכח התקבות חזית; החורף הקשה, שמנע מעבר בהרי הקרפאטים; אנשים, שכתוכחותם נמסרו למבריחים, כבר לא היו באותו כתובות, שעשה שהגיעה השליח לעזרו; הימנעות של המבריחים לחת עט מספר רב של אנשים; סרובם של יהודים לעזוב מקומות מחבוא בטוחים יחסית ולצאת להרפתקה, שסיכון רב בצדיה; וכן החשש, כי בריחת מהנה תגרור עניישה קולקטיבית; וכך חוסר אמון שבו נתקלו לא פעם השליחים מצד היהודים, שביקשו להבריח להונגריה.⁶⁷

לטיטום: במבט לאחר, קשה להעריך אם ניתן היה להרחיב את מסגרת פעילות "הטיול" ולהביא באמצעות המבריחים יהודים נוספים יותר להונגריה. יתרון, כי יומה מוקדמת יותר, עוד באביב, של שליחי "הוועדה" באוזור קראפאטו-רוז הייתהאפשרה ביצוע פעולות רבות יותר לפני בוא החורף, ששיבש, כאמור, את המשך ה"טיול" באוזור זה. כמו כן, אפשר שאימוץ העזה גועות, שהעלו פלייטים חברי חנויות הנעור, היו יכולות להוביל להצלחות נוספות. אך פי כן, ספק אם ניתן היה להגיע באופן ממשותי להישגים רבים. נראה, כי בעיות אובייקטיביות קשות ניצבו בפני פועליה ההצלה בהונגריה, בביטחון ממש את הציפיות, שתלו בהם חברי "המשלחת" בקובשתא. המרכזיות שבחן הייתה כנראה השגת מבריחים מהימנים, שיצאו לפולין. מה McCartבים, שנשלחו באותו תקופה לקושטא ומהעדויות ומספריו הוכרונות, שנכתבו לאחר המלחמה, מתברר, כי לא פעם ניסו מבריחים להונגר את אנשי "הוועדה" ואף לא בחילו בסחיתת כספים מהאנשיים, שהביאו עם. זאת ועוד, מבריחים רבים אף נתפסו במהלך

שליחותם וקשה היה למצוא אחרים, שימלאו את מקומם.⁸⁷ לעקב אחר המכתבים, שנשלחו מקרשטא מחד, ואחר הנסיגנות הכושלים לארגן פעולות הצלחה מהונגריה, מאידך, נדמה, כי חילק גודל מהטענות, שהפנו חברי "המשלחת" בקוסטה וכן גם פליטים, שהוא מקרוב באו להונגריה, כלפי חברי ה"יעודה", על שאן הם עושים די להצלת יהודים, נבעו מהערכה בלתי נכונה של כוחה ויכולתה של התנועה הציונית בהונגריה בכלל ו"זעדת העוזרת וההצלה" בפרט. גם יוסף באומר, סמתח בקורסota קשה על "זעדת הטיל", אומר היום: כי "למרות הביקשות של קוסטה לא היתה לנו אפשרות ממשית לעזר לחברים מפולין".⁸⁸

פעולות העוזרת וההצלה, העברת תמייה לשידי קהילות יהודיות והברחת יהודים להונגריה, שבוצעו מבודפשט ומקוסטה בעורת הבלדרים והمبرיחים של "זעדת העוזרת וההצלה", היו אכן בתפה ביום נוכחה השמדתם של מיליון. אלום חזמה, כי אל מול מכונת הרצח הגרמנית ואדיישותו של העולם החופשי יש להעיר את פעולות העוזרת וההצלה, שביצעו אירוגנים יהודים בכלל בזמן המלחמה ו"זעדת העוזרת וההצלה" בפרט, לא רק על פי תוכאותיהם, אלא גם על פי הכוונות, הנסיגנות המכתבים, שנשלחו מבודפשט לקוסטה. בכך נבדלו לא ספק פעילי ההצלה האיזוניים בהונגריה מרוב הציבור היהודי בארץ זו, שהמשיך לחיות את חייו השלויים — מנותק כמעט לחולותן מהתרדגה, שעבירה על היהודים בארצות השכנות.

בסכמו את נסיגנות ההצלה, שבוצעו מהונגריה, כתב ישראל קסטנר: "בבדיקה אפשרויות ההצלה נתברר, כי אין יותר על העבודה בקטנות, ורק דדיפה אוורי המספרים הגדולים, כל "מספר" היה אדם חי, היהודי אלמוני, שבקיים הטרגי היה מקורב כל כך לייהודיים אחרים. כאשר התברר איךשהו למגזרים על עבודה הטיול, שאלמוני אחד כוה או כמה אלמונים, מחכים להצלה, הנראית מרגע לרגע רוחקה יותר מהישג היד, או היה הכרה לפועל. זהינו: תכנון תכניות איסטרטגיות ממש".⁸⁹

הערות

- על הקשרים בין "המשלחת" בקוסטה לבין חברי "היעודה" בבודפשט, ראה בהרחבה: רוני שטאובר, "פעילותה של זעדת העוזרת וההצלה - בבודפשט - עד היבישת הגרמני", עבודה גמר לתואר התואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 1990, עמ' 55-69.
- על העברת מידע על גזולן של קהילות יהודיות מבודפשט לקוסטה ולגבניה, ראה דיוון נפרוד, שם, עמ' 120-135.
- א"מ, י.7.11, 22.2.43, שם, עמ' 39.
- "קוסטה", 362, 366, 384, 390, 385, 419, 20.4.43, 4.8.43, 5.5.43, 12.3.43.
- "קוסטה", 23, 25, 6.4.43, רואה כי השליח מסר את הודעתו על המגפה, שפרצה ב ביתו, על סמך שלטי אזהרה רב-לשוניים, שהציבו על פי דרישת הגרמנים בגבולות הגיטו מיד לאחר הקמתו, להויהו על "אייזור גועג מגיפה". ישראל גוטמן, יהודי ארצה 1939-1943, עמ' 66.

- 7 "קושטא", 366, 385, 12.3.43.
- 8 "קושטא", 385, 4.6.43, 30.4.43.
- 9 "קושטא", 42, 385, 3.6.43, 24.6.43; שטרן, "הקשרים בין המשלחת בקובשטי ליהדות פולין", עמ' 147; בספריו בשילוחות נידותם למשות, עמ' 31, מזכיר ברנד בפרט אروع דומה לזו הנזכר בקיצור גמרץ בכתב, שנשלחה מקובשטי לבודפשט. ברנד כתוב, כי הבהיר, שחזר לאוישור, היה רודי שולץ וכי היה זה שפרינגמן, שרבב לשלים לו. אולם לאחר שבוע, טענו ברנד, ביום כיפור תש"ד (ספטמבר 1943 !!), הגיעה קבוצה בראשותו הנער, שהגיעו מזולמבה, אכן אשר באוניי ברנד קשה להניע, שחבריהם מהונאותה הנער, שאוריה לוייר, שאישרה את סיפירו של הבהיר. ואלא לאירועה של השליה באוי. איש מהם ובכלל זה דוד לוייר — (ברנד מתכוון לדוד הקיבוץ המאוחד, 1987, עמ' 281) — אינו מכיר שלית, שהגיע במאוי והזאת מזדgiesים, כי בפעם הראשונה הגיעו שליח מקובשטי ביולי 1943 (ראה בהערה 13). ברנד, הטועה לאורך כל ספרו בשמות אנשים וכסדר האורחים, מתיחס לנראת לאירוע, שהתרחש רק בפינאר 1944 ואשר על אודוטו שמע מפני מאיר שולמן, שהיה מאחרוני החלוצים, שהגיעו מבנדיין להונגריה (ראה העירה 25). יתרון אף כי בוכרונו של ברנד התערכו שתי הפרשיות זו בזו והפכו לסייע אחד. יש גם לציין, כי דוד לוייר הגיע בחברת החלוצים נספחים רק ביינוואר 1944 ואילו ביום כיפור תש"ד הגיעו ארבעה חנורי "גונדר ציזיון" וחברו "השומר הדתי" (ראה העירה 40). השווה לרנית גורודנצ'ק, בירתה תנועות הנוער מזולמבה, עבדות גמר לקבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1986, עמ' 60, המיחסת את סיפירו של ברנד לאירוע, שהתרחש במאוי ומ militia ספק בכלל בדבריו על האסמכתה המאוחרת, שקיבל מחברים, שהגיעו מבנדיין.
- 11 "קושטא", 42, 66, 397, 28.7.43, 4.6.43, 20.6.43.
- 12 "קושטא", 398, 24.6.43; השווא לשטרן, שם, עמ' 147, הטוען, כי ההורה למסור את הכספי ליונרנאט ניתנה לשילוח, שיצא במאוי לבנדיין. אולם מכתבתו של המשלחת ל"ופדה" בבודפשט מhabrer, כי הווהה רקה בסוף יוני לאחר שובו של השילוח מבנדיין ובעיקר נוכח כשלונה של השילוחות.
- 13 על נסיעתו של השילוח, שיצא לבנדיין גם לפראג, ניתן למלוד מכתבו של שפרינגמן לשלחת בקובשטי ב-28.7.43, "קושטא" 66; נאמר שם, כי השילוח היה גם אצל היינץ סנלר. דוד לוייר בספריו, עיר המתים, תל אביב, תש"ז, עמ' 130, כתוב "ב-17 ביולי קיבלנו באמצעותו של גורמי מפארג, לנראת צ'כי, מכתב מקובשטי בחתימתו של וניה [פומרגץ]". נראה, כי השילוח ספר לחלווצים שעם נפגש, כי הגיע מפארג. לוייר, אשר שמע על הפגישה מהנוכחים בה, הבין לנראת מיסיירום, כי מזיאו של השילוח היה מפארג וגירושה זו מסר בספריו.
- 14 "קושטא", 66, 132–130; דוד לוייר, שם, 28.7.43; פרדקה מזיא, רעים בסער, ירושלים, תשכ"ד, עמ' 185–182; לוייר ומזיא, מסרו גרסאות שונות בספריהם לגבי הקורות את השילוח בנדיין עד לפגישה עם חברי תנועות הנער וכן לגבי מקום הפגישה. דוד לוייר מספר, כי השילוח ביקש יהודי שפגש להוביל תחילת לראש יונרנאט (נראה כי נtag כך בהתאם להנחות שנשלחו מקובשטי) ולהלה, חיים מולצ'אדסקי, הומין על פי דרישת השילוח את חברי תנועות הנער. לעומת זאת מסורת פרדקה מזיא, כי השילוח הוביל על ידי שוטרים יהודים שפגש אל ה"שפ" של רוטנער, והוא אשר הזמין את נציגי תנועות לפגישה. עם השילוח, לאחר שהתרברה לו מטרת השילוחות.
- 15 אהוד אבריאל,פתחו-שורים, עמ' 124, מציון, כי את "המכתב האתרון" מבנדיין הביא לקושטא יוזי ויניגר, אולם הוא מכתבי ה"ועדה" בבודפשט, והוא מכתביו

- "השלחת", ברור כי הבלדר היה אריך פופסקו ויתכן כי הוא היה אף השליח, שהגיע לבגדן; "קורטה", 28.7.43, 419, 66 ; א"מ, 12.8.43 ; פומרנץ, 4.8.43 ; מרכז לפלות... בטון : מנו כהן, 199—201.
- 16 יתכן כי פופסקו הגיעו במלך אותו מסע, אשר בו נפגש גם עם חברי תנועות הנער בגדן. "קורטה", 4.8.43, 419 ; אמה"ע, חטיבת מחלקה הוללה והחולץ, 6.8.1943, 50—30.
- 17 קיימות עדויות מעות בלבב על ימיו האחרוניים של גלר בורשה לפני שנשלח לבוגן-בלון ואף עדויות אלה מעורפלות מאוד. על פי עדויות שונות הוא נשלח בקץ 1943 מושרשה לבוגן-בלון, אולי לא בדור מתי. פרטם חשובים נודענו לי מפי הלה שיפר (רופאיו). בשיחת ב-5.2.90. היא פגשה את גלר במלוון פולסקי ואחר כך בוגן-בלון. על פי הערכתו, הגיע גלר למגנה בראשת אוגוסט. הוא סיפר לה, כי נלקח קודם לכך מהotel פולסקי לביבאך. הוא לא הזכיר דבר בקשר לשליות, שהגיעו אליו ; סטפן גרייך נפגש עם גלר, על פי עדותו, ומזכיר לפניו שכנים למלוון "פולסקי", אולי אף הוא לא שמע ממנו דבר על שליח השגיע. גרייך סבור, כי אם השליח היה מגע, היה הדבר נדע גם לשידי האיל"ל האחרים, שנפגשו עם גלר. שיחת עם סטפן גרייך ב-21.1.90 ; גם ב'צח'ק (אנטק) צוקרמן סבר, שהשליח לא נפגש עם גלר והכתב היה מזיהה, מידע זה ופרטם חשובים נוספים לגבי הפרשה, ומסרו לי באדיבותו של אליהו שטרן מבית לוחמי הגיטאות ; על אליעזר גלר, יתנו מרוגשטיין ועל פרשת "הTEL פולסקי" ראה גם : נתן עק, התעדות בדרכי המשפט, ירושלים, תש"ד, עמ' 189 ; הנ"ל, "נסיגות הצלחה על ידי דרכונים ותחודשות אורחותה של ארצות אמריקה הלאטינית, ד"ר רב א", עמ' 105—104 ; יונס טרוקוב, היה הדעה ואראשה היהודית, תל אביב, 1969, עמ' 287 ; מלך נישטט, וחובן ומרי של הדעה הראשית, תש"ז, עמ' 292—295 ; א"מ, D.1.65/4.3 ; 25.9.43, 362—361, 295 ; א"מ, 13.10.43, 16.11.43, 28.7.43, 447, 123, 23.10.43, 50—30.
- 19 "קורטה", 4.6.43, 424, 423 ; 21.9.43, 20.9.43 ; א"מ, D.1.65/4.3 ; ראה גם אציג דינה פורת, המתגה במלבדה, עמ' 312, את צילום האישור, שמוסר הבלדר על מסירה הכסף בקרקוב.
- 20 "קורטה", 1.10.43, 131, 15.10.43, 424, 56 ; דינה קפטנר, עמ' 66 ; ראיון של המחבר עם פרץ רבס ב-23.4.88 ; עם הגוי ברנד ב-13.3.88 ; אליהו שטרן, "יהודים קראקוב הכלואים בפלאשוב נלחמים על היהם", עמ' 217—218.
- 21 "קורטה", 4.6.43, 42 ; אמה"ע, חטיבת מחלקה הוללה והחולץ, 6.8.43 ; דינה קפטנר, עמ' 65 ; דינה פורת, המתגה במלבדה, עמ' 244.
- 22 "קורטה", 25.9.43, 4.8.43, 425, 419 ; א"מ, D.1.735/5.
- 23 דינה קפטナー, עמ' 65 ; ראה הערתה.
- 24 "קורטה", 10.11.43, 423, 152 ; אמה"ע, חטיבת מחלקה הוללה והחולץ, 23.10.43, 50—30.
- 25 "קורטה", 17.3.44, 22.2.44, 26.1.44, 526, 499, 216.
- 26 המקור היחיד לכך שהשליח, שנפגש עם שלמן, יצא מבודפשט, הוא ספרו של דוד ליוור, שר המתאים, טברסקי, תל-אביב, תש"ז, עמ' 190 ; על פי עדותו של שלמן היה השליח בעל מראה גרמני. בכתב, שמסר לו הבלדר, הייתה רשימה של חברים, הנמצאים במקומות מחבואו שונים והוא ליטו להבריהם בעורת-בלדר. סביר להניח, כי היה זה אחד משליהו של שפרינגן והוא קיבל את רשימת המסתתרים באוצר זלמבייה מחברי תנועות הנער באוזור זה, שהגיעו להונגריה בתחלת 1944 ; עדות מפורת של שלמן על הפרשה נמסרה בהונגריה ונשלחה לקורטה, ראה : "קורטה", 190, ללא תאריך, כנראה מרץ 1944, ערבית הפלישה הגרמנית ; עדות אחרת נמסרה בזמנם האחרון לאביהו רונן ב-25.12.85 ; וכן גם שיחה של המחבר עם שלמן ב-16.2.90.

- .22.2.44 ,499 27 "קושטא",
 אמה"ע, חטיבת מחלקה הגולת והחלוץ, 50—30 ; 1.6.43 ,38 ,38 ; "קושטא",
 21.5.43 ,42 ,42 .2.4.43 .4.6.43
- ,22.2.44 ,8.2.44 ,23.12.43 ,28.7.43 ,499 ,497 ,467 ,108 ,98 ,66 ,29
 "קושטא",
 א/מ ,28.12.43 ,D1.65/A
- ,21.5.42 ,98 ,42 ,42 ; יוסף קורנינסקי, בשילוחות הלוויין, עמ' 191,188 ,30
 "קושטא",
 13.7.43 ,24.6.43 ,30.4.43 ,408 ,398 ,393 ,385 ,31
 "קושטא",
 13.7.43 ,24.6.43 ,520 ,497 ,458 ,443 ,394 ,329 ,362 ,32
 "קושטא",
 22.10.43 ,3.6.43 ,23.12.42 ,1.3.43 ,520 ,497 ,458 ,443 ,394 ,329 ,362 ,32
 ; דינה פורת, הנגה במלבורן, עמ' 151,150 ; 15.3.44 ,6.12.43
 נוימן, בצל מותם, עמ' 150 .31
 "קושטא",
 12.3.43 ,366 ,7 ,7 ; ראיון של המחבר עם זיגפריד רוט ב-12 בדצמבר
 1987 .32
 .12.3.43 ,366 ,35
 "קושטא",
 13.7.43 ,24.6.43 ,20.6.43 ,18.6.43 ,28.7.43 ,408 ,399 ,398 ,397 ,396 ,36
 "קושטא",
 4.6.43 ,42 ,42 .36
 "קושטא",
 28.7.43 ,66 ,66 .37
 "קושטא",
 עדות ברנד בפגישה עם משה שרותוק
 בחלב ב-1944, אצ"מ, 11.6.1944 ; ברנד, שם, עמ' 33 ; דוד קפטנר, עמ' 61—62 .38
 "קושטא",
 12.6.43 ,4.6.43 ,3.6.43 ,43 ,42 ,41 ,41 ; קורנינסקי, בשילוחות הלוויין, עמ' 133 ; אשר כהן, המחרתת הלוויין בהונגריה, עמ' 61 .39
 "קושטא",
 12.11.1943 ,10.11.1943 ,152 ,142 ,142 ; "מרכז" ; "קושטא",
 הגולה והחלוץ, 50—30 ; אצ"מ, D1.65/A ; 19.1.44 ,23.10.1943 ,50—30 ; ראיון של הכותב עם
 תושיה הרצברג ב-12.12.43 ; רינת גורנינסקי, בירית תנועות הנער מגולמייה, עמ' 45
 גם העורות, שם, עמ' 281—280 ; כהן, שם, עמ' 67 ; ראיון
 .46 ,44 ,43 .40
 41 קורנינסקי, שם, עמ' 139—133 ; ברנד, בשילוחות נידונים למוות, 20—21 ; דוד ליוור,
 עיר המותם, עמ' 183—181 ; פרדקה מזיא, רעים בסער, עמ' 260 ; רגינה, בנדידות
 ובמוותה, הקיבור המאוחר, תש"ה, עמ' 203—202 .ליוה רוטקירן, "כיצד היה
 הונגריה מחסנה לפלייטי אירופה", עמ' 126—125 ; נעימה ברול, שם, עמ' 88—87 ; ראיון
 של המחבר עם תושיה הרצברג .42
 "קושטא",
 108 ,126 ,126 ; ברנד, שם, עמ' 20 ; ראיונות של המחבר, עם דב ויס בספטמבר 1988 ; עט
 יוסף באומר ב-7.6.1988 ; עם תושיה הרצברג ב-12.12.43 ; עדות דוד מרגלית, אינ"ש,
 .03/3005 .43
 "קושטא", ראיון עם פרץ רבס ב-23.4.88 ,ברנד, שם, עמ' 35 ; נעימה ברול, שם, עמ'
 .88 ,40 .44
 "קושטא",
 186 ,152 ,152 ; ארכיוון אישי של פרץ רבס, "מרכז",
 H3E24 ; ראיון עם יוסף באומר ב-7.6.1988 ; קורנינסקי, שם, עמ' 189 ,135 ; רשימות
 שמויות של פליטים נשלחו מסלובקיה גם לקושטא, ראה למשל : "קושטא",
 176 ,175 ,177 .45
 "קושטא",
 8.9.43 ,3.9.43 ,18.8.43 ,18.7.43 ,3.6.43 ,107 ,94 ,72 ,53 ,41 ,41 ; אמה"ע ;
 חטיבת מחלקה הגולת והחלוץ, 50—30 .23.10.43 ,30.7.43 ,50—30 .46
 ראיון עם תושיה הרצברג ; דוד ליוור, שם, עמ' 182 .47
 "קושטא",
 24.2.43 ,5.2.43 ,7 ,4 ; ראה הערה .6 .48
 .24.6.43 ,12.3.43 ,398 ,366 ,366 .49
 "קושטא",
 12.3.43 ,1.3.43 ,367 ,366 ,362 .50
 "קושטא",
 12.6.43 ,4.6.43 ,44 ,42 ; ראיון עם זיגפריד רוט .18.7.43 ,12.6.43 ,4.6.43 ,53 ,44 ,42 .51

- .16.6.43 ,47 52
 .13.10.43 ,125 53
 .29.2.44 ,18.1.44 ,3.1.44 ,10.11.43 ,15.10.43 ,254 ,250 ,207 ,186 ,152 ,126 54
 קורנינסקי, שם, עמ' 188—187 ; דז"ה כסטר, עמ' 66 ; עדות יצחק
 קנטל, "מרכזו", H3Cl4/5 ; ראיונות של המחבר עם יוסף באומר ב-7.6.1988 ; עם ליאון
 בלאט ב-2.1.90 ; עם הגוי ברנד ב-13.3.88 .
 ארכין איש שיל פרץ ובס, "מרכזו", H3E24 ; "קושטא", 15.10.43 ,126 ; ראיון 55
 עם פרץ ובס ב-23.4.88 ; קורנינסקי, שם, עמ' 188 ; ברנד, בשליחות נידונים למשות,
 עמ' 21 .
 קורנינסקי, שם, שם ; ראיון עם פרץ ובס ב-23.4.88 ; אשר כהן, המשתרת החלוצית
 בחרגניץ, עמ' 63 ; עדות יצחק קנטל, שם .
 ראיונות של המחבר עםAMIL ברג ב-8.2.90 ; עם רבס ב-23.4.88 ; עדות קנטל,
 שם ; קורנינסקי, שם, עמ' 189 ; "קושטא", 243 ,15.2.44 59
 ק"קושטא", 126 ,186 ,207 ,243 ,226 ,254 ,250 ,18.1.44 ,3.1.44 ,15.10.43 ,29.2.44 ,12.3.44 ,15.2.44 60
 עדות שפרינגן, "מרכזו", H3C22/5 ; ראיונות של המחבר עם רוט ב-12.12.87 ; עם
 הגוי ברנד, ב-7.6.88 ; עם יוסף באומר ב-13.3.88 .
 עדות קנטל, H3Cl4/5 61
 "קושטא", 398 ,505 ,408 ,13.7.43 ,24.6.43 ,452 ,12.3.44 ,23.2.44 ; ראה גם אצל דינה פורת,
 הגרה במלבד, עמ' 62
 יהודית באשר הוא .
 או"ש, M/20/36 ,12.8.43 63
 בעקבות פסק הדין "במשפט כסטרו", התקנה בארץ, מעלה דפי העיתונות, וכיום בין
 אחדות העבודה למפעלי, על השאלה: מי תמן בדף המאבק בניגיות וממי קרא
 לחברת תעוזה הנעור למלט עצם, רוני שטובר "הוכיח הפליטי על משפט כסטרו
 על פי העיתונות המפלגתית", הגזintoot, מאסף יג, עמ' 236—235 . המכתיים, שנשלחו
 מkowski, מוכחים, כי "יריעון החילאה" תמכה למעשה כל אנשי "לשכת הקשר"
 בקשרתו, נציגי "ארק-ישראל העובדת" על זרימה השונאים. באותו עניין, ראה: דינה
 פורת, הגרה במלבד, עמ' 442—440 .
 ק"קושטא", 122 ,121 ,6.11.43 ,12.10.43 ,6.11.43 64
 ק"קושטא", 257 ,494 ,408 ,514 ,521 ,526 ,15.3.44 ,22.2.44 ,8.2.44 ,13.7.44 ,2.3.44 ,17.3.44 65
 קורנינסקי, בשליחות הלאיזם, עמ' 189 .
 או"ש, M/20/96 ,30.11.43 ,166 ,152 ,10.11.43 ,167 ,153—146 66
 שם, עמ' 152 ; המכתי, שנשלח באמצעות המבריה ללונקה באושוויץ, נמצא בארכין
 איש של פרץ ובס, "מרכזו", H3E24 .
 או"ש, M/20/96 ,8.12.43 67
 ראיון עם תושיה הרצברג ; רינת גורודנץ'יק, שם, עמ' 72—73 .
 על יצאתם של חברי "תנועה הנעור הציוני" כפועלים פולנים לגורניה ואוסטריה,
 ראה בהרחבה אצל גורודנץ'יק, שם, עמ' 44—40 ; ראה גם: פרדקה מזיא, שם, עמ'
 173—167 ; עדות רות באוק, "משואה", ע' 2/3 ; עדות מנוס דיימנסט,
 שם, ע' 2/37 .
 מזיא, שם, 270—264 ; עדות מנוס דיימנסט, שם ; ראיון של המחבר עם ליאון בלאט
 ב-2.1.90 .
 ראיון עם בלאט ; "קושטא", 243 ,254 ,250 ,207 ,12.3.44 ,29.2.44 ,18.1.44 ,18.1.44 ,30.11.43 ,או"ש, M/20/96 ,11.6.1944 ,182 ,26.12.43 72
 עדות ברנד בפגישתה עם משה שרותוק בחלב ב-26.12.43 .
 או"ש, S/26/251 ,73
 ק"קושטא", 182 ,121 ,120 ,לא תאריך, כנראה נובמבר 1943 .
 74

- .12.3.44 ,1943 ,255 ,119 ,ללא תאריך כנראה נובמבר או דצמבר 75
.2.3.44 ,515 ,516 .2.3.44 76
,12.3.44 ,126 ,126 ,186 ,243 ,254 ,256 ,257 ,255 ,3.1.44 ,15.10.43 ,15.2.44 ,15.2.44 ,18.1.44 ; ראיון עם פרץ 77
רבס ב-23.4.88 ; ברנו, *שליחות נציגים למחוות*, עמ' 22—25 78
.7.6.88 ראיון של המחבר עם יוסף באומר ב- 79
ד"ה קפטנרג, עמ' 61 80

פרופ' דב לוי

**لتולדות "ארגון-ברית-ציוון"
במלחמת העולם השנייה***

(במלאת 50 שנה לישודה)

**1. יסודו של ארגון ברית-ציוון וקורותיו תחת המשטר הסובייטי
1941—1940**

"ארגון ברית ציון" הוקם ביזמתם של כמה עשרות פעילים ממספר תנועות נוער בקבינה ועל ידי גימנסיטים וסטודנטים חסרי כל נסיוון מעשי בפעולות מלחתרתיות. ההתארגנות החלה שבועות מספר לאחר כינון המשטר הסובייטי בLİטא, במסגרת קבוצות קטנות, בעיקר על בסיס של היכרות אישית ואמון הדדי. נראה, שבדצמבר 1940 כבר היה א.ב.צ. ארגון מגובש למדיד. עם זאת, גם בשיא התפתחותו בתקופת השלטון הסובייטי לא הגיע מספר חבריו למאה. הפעולות התקיימה במסגרת של תאים בני שלושה-חמשה חברים. אחת הקבוצות הראשונות של א.ב.צ. כמה ביזמתם של פעילי "מכבי הצעיר". חלקם שימשו מדריכי התאים. בכל תא כוה היה אחד חמישה חברים. לימים גדל מספרם לכעשרה. בין ראשי התאים היה גם יצחק שפירא, שלאחר מכן היה אחד המנהיגים המרכזיים של א.ב.צ. בגייטו קובנה. כל תא התאסף מדי שבוע או שבועיים, לעיתים במסווה של מסיבה חברתית, והיו מאזינים במידת האפשר ל"קול ירושלים". באמצעות מערכת אירוגנית ניתן היה בשעת הצורך להוציא תוך זמן קצר את כל החברים.

* פרט נספחים, תעודות בעברית (במקור) וצלומים הקשורים בארגון זה שנתקרא בשנות בקיצור "א.ב.צ." מובאים בספר של המחבר "מניזץ לשלחתה — ארגון ברית-ציוון במלחמת העולם השנייה", בהוצאה אוניברסיטת בר-אילן, תש"ז—

1987

נראה שהארגון החדש היה מורכב ברובו ממחברי "הנוער הציוני" א' ו-ב'. קבועה אחת מחברי תנועה זו, פלג א', ובראש חיים שפירא, דגלת כבר מזאת ראשית התארגנותה ברעיון של איחוד כל הדבקים ברעיון הציוני ללא הבדל מוצא מפלגתי. רעיון זה הפך לימיים אחד מרעיונות היסוד של א.ב.צ. ב-12.1.1941 השתתפה קבוצה זו במבצע "סחיבת" ספרים ממחסני הגימנסיה הריאלית (לשעבר גימנסיה עברית). בעקבות המבצע נוצרו כמה חברי לחיקור במוסדות הביטחון המקומיים. מבין יוצאי תנועת "הנוער הציוני", ב' החל להתבלט באותו ימים בחוגי הגימנסיסטים תלמיד היכתה השמינית, שמעון גראן, בן ה-18. לפי עדויות של אושם, שכיריוו מקרוב, היה שמעון בחור מוכשר מאוד ובשל תוכנות אוריינטניות. בהשcontroו היה מעין מיזוג של הציונות הליבראלית, סוציאליום שמאליו ומסורת דתית. נראה, שהוא גם היה זה, שתכנן והקים את המבנה ההירארדי של הארגון. לימים היה לראש הארגון ווערך בטאננו. כיוון שהחלק ניכר ממחברי א.ב.צ. נמנה עם תלמידי הגימנסיה הריאלית, הפך מוסד זה למועדן השוב לפעלותם של חברי הארגון. אלה וכן כמה מבני היכתה העילוגות של הגימנסיה העברית, ציונות וכדומה. רבים מהם היו גם מעורבים בצורה זו או אחרת בתכנון ובביצוע "סחיבת" ספרים עבריים, אשר בגזירות השלטונות הושלוכו מהספריות של בתיהם המחסנים ונודעו לגניהם ואולי לשריפה.

ראיוי לציין, שהחלק ניכר מהתלמידים אלה לא השתייך לפני המלחמה לתנועות נוער או לארגונים ציוניים אחרים. הם הציגו רק עתה לפעולות החשאיות בתאים, בהשפעת חבריהם, שהיו פעילים בתנועות נוער, בשל רצונם העז לבטא את זיקתם לתרבות העברית ולציונות. אין ספק, שלרבים מהם הייתה זיקה חזקה לערכיהם הציוניים, לשפה העברית ואחדה אל כמה ממוריםם, שיטמלו בעיניהם את הערכים הללו. ליחס מיוחד זכו המורים, שנאלצו לפרטם מן ההוראה בשל דבוקותם העקשנית בעקרונותיהם הלאומיים. כך, למשל, רוחשו תלמידים רבים כבוד ויקר למורה שלהם לעברית, מאיר קנטורוביין, שהיה עתה מהוראה עבודה והתקים בין היתר מכירת ספריו וממתן שיורוריים פרטיים לעברית. היו תלמידים, שאף קיימו עמו מגע ולא פעם התיעزوا עמו בחשאי בנוסאים אידיאולוגיים ומצפוניים. משתתגבשו קבוצות מחתרתיות, שפעלו בעיקר במשורר הלאומי-חברתי, היה מורה זה לדמות בעל טעם מומחה והשראה לפעלihan. מורה אחר שפרש ותלמידיו לשעבר קיימו עמו מגע, היה ד"ר אריה הסלוזון (לשעבר סגן י"ר מפלגת הציינים המזרחיים). הוא התפרק מעבודתו בבית-חרושת, אך בשל מעמדו המרוצי בתנועה הציונית, הוחזר עתה מבחינה פוליטית וחברתית. הפגישות עמו נערכו תורן והירות מרובה. תלמידים, שהלclsם כבר פעלו במסגרת האים חשאיים, התרכו סביר מורה התחטלה העציר איקה גרינברג, מיוזאי "מכבי-הצעיר", שהוא אכן מילאים בצבא הליטאי. לימים היו תאים אלה מרכיבים חשובים של "ארגון ברית ציון" (א.ב.צ.), אם כי רק למעטם מהם היה השם הזה ידוע. כבר בשלב זה, הייתה בתנועת "בני עקיבא"فتحות רבה כלפי "ארגון ברית ציון" והיתה כעין שותף פוטנציאלי לקרהת השלבים הבאים.

כל ארגוני המהתרת, שענינם הוא פוליטי-אידייאלי, נזקק גם א.ב.צ. לחומר הסברתי מתאים המועבר מיד לידי, ולצורך זה הוזא הירחון "ኒיצוץ". הירחון שוכפל

בשפיירגראף, בגודל של גילוון דפוס אחד, והוא הופיע באופן שיטתי פחות או יותר ובמספר, שאפשר את תפוצתו במרחב השלוות והתאים. בכך הכל הופיע בתקופת השלטון הסובייטי שש, או שבעה, גליונות. החוברת הראשונה של הביטאון פורסמה לקרה המסיבה החגיגית, שנערכה על ידי הארגון בחג החנוכה תש"א (שבוע האחרון של דצמבר 1940) בביבט של האחים לובצקי. הופעת החוברת ציינה את סיום שלב הראשון בגיבוש א.ב.ג. הוצאה לאור בתנאי מוחתרת ובאזור שיטתי הארץ ארגון משוכלל, מומחיות ומשאבים. גם חומירי הדפסה, במידה שניתנה היה להציגם, היו יקרים מאד. נסף לכך היו פרסומים שטתיים מטרה נווה יהשית לשלטונות, להתקות אחורי הפעילות של גופים מהתראים, שהוציאו אותם. אין תימה, אפוא, שرك תגניות מעטות במחנה הציוני יכול לקיים ייחודי ייחודי. בכל מורה אירופה הסובייטית לא עלה כנראה מספרם על ארבעה. א.ב.ג. היה אחד מהם.

פעילות נספת התקדמה ביצירת קשר ייעיל בין ההנוגה לבין חברי השורה והפריפריה, ובטיול בקשרים עם ארץ-ישראל.�� ניכר מהפגישות בין החברים בא.ב.ג. ובארגונים אחרים הקדש למסורת יהדות שנות על ארץ-ישראל. ידיעות אלה נאספו מקורות שונים, לרבות האונה ל"קול ירושלים". עיתונים ופרסומים אחרים מארץ-ישראל, שהגינו לבוננה, היו מועברים מיד לידי. לימים, כאשר המכתבים הללו ונשתבש, נותר "קול ירושלים" אחד המקורות הייעילים ביותר לידע על ארץ-ישראל וכן ידיעות אחרות, לחברים בתאים. גם בטאון א.ב.ג. — ניצחון", פירסם מידע מסווג זה.

אנשי א.ב.ג. מתחו ביקורת חריפה על המיסד הציוני. הסיבות לביקורת היו: התמוטטות המוסד הציוניים עם חילופי המשטר בפרק מלחת העולם השנייה, התקפלותה המהירה, לדעתם, של המנהיגות הציונית המוסרית, אך בעיקר — "הדייפרנציאציה ומופרזה שליטה עד אז ברוחם הציוני". לפיכך הזוג רענון האיחוד של כל הכוחות במתחנה הציוני בראש מטרות הארגון החדש, שהוקם על בסיס שמירת ערכים תרבותיים ולאומיים. בביטחון, שהוחחה נגד ההסתדרות הציונית על ביורוקרטיה ועל התורקנות מתחננים, נשמעה גם נימה נגד "האדישות לבעהו הסוציאלית, שהפכה לאחת הבויות המרכזיות במאה העשרים".

طبع הדברים, שהפעילה של חברי הארגון בין כותלי בית-הספר ומחוזה לו לא יכול להישאר בגדר סוד לזמן רב. הרינונים והחודות גרו במיוחד אחרי מבצע "סחיבת הספרים", שהיה אחד המבצעים הראשוניים, שבוצע בידי חברי א.ב.ג. הרקע לפעללה היה סגירת מוסדות החינוך העבריים והפיכתם לאדיישאים: הספרים העבריים, שנמצאו במסותות, אלה,נדונו, לפני כל הטימנים, לגונזה ואולי לשריפה. הוא הדין לגבי הספרים בספריות פרטיות וציבורות. מאוחר שהספרים היו כבר מוכנים במקומות אחד. גועל וחותם. בחתימת — הרי הוצאותם בחשי ופיזורים בתיום פרטיים היה מבצע מסובך ומסוכן למי שהשתחרר בו. ספרים אלה עתדים היו לשמש אותן בעילותם התרבותית בימים הבאים. בעודו. משך זמן קצר והזאו ספרים עבריים מהספרייה הפרטית של אבא באלו, מהספרייה הציבורית ע"ש אברהם מאפו ובתי-הספר העממיים והתייכננים העבריים, שהפכו למוסדות סובייטיים-אידישאים. בשל פעולות זו גברו יותר ויותר המקבינים, החלצים והאומנים נגד תלמידי הcities העליונות של המוסדות העבריים לשעבר;

שהיו ידועים גם ציונים פיעלים, הם נקראו להגלה ונדרשו להפסיק את הפגישות עם חברי, אותם הכירו לפני כניסה הצבאה האדומה.

קשה מאוד לקבוע מה היה המידע, שנוסף על ידי שלטונות הביטחון הסובייטיים על "ארגון ברית ציון". מכל מקום עובדה היא, שתאי הארגון המשיכו לפעול ובטאונו — "יצוץ" — הופיע סדר עד ה-14 ביוני 1941. בתאריך זה הונחתה על א.ב.צ. מכח כבده מאד, אם כי, כמובן, לא כונה רק אלוי. המודר בעגליה המוניה של "אובי העם" מליטה לברית-המוסדות. בין הנולמים היו אלפי יהודים; מהם מנהיגים ופעילים ציוניים ומהם בעלי רכוש, או בעלי מדורת חברתיות מסוימות, שסונו כ"סודות סוציאליים מוקים". בהתאם להוראות נכללו בעגליה המוניה גם בני ביתם ומשפחותיהם של "אובי העם". ראש משפחות הגולים הופרדו מעלה בני. משפחותיהם והובלו בקרונות משא וברgel למוניות עבדה בצפון הרי אוראל. רובם נספו שם מחתמת האקלים הקשה, תנאים תחת אנושיים, יחס ברוטאלי ועובדות פרך. לא שפר גם גROL בני-משפחותיהם, אשר נשלחו לחקלאי אלטאי ולאחר מכן הועברו לאזורים סמוכים ליד האפסוני. רק מעתים מהם נותרו בחיים. גם מקרוב חוג החברים והאוהדים של "ארגון ברית ציון" הוגלו כמו عشرות אנשים למוקומות שונות בברית-המוסדות.

לטיכום, בתקופת השלטון הסובייטי, בליטה, שנמשכה כשנה, חוסלו מרבית הארגונים הציוניים. באותה עת הוקמה בקובנה מתחורת, שעם חבירה נmeno עייר פעלים צעירים של תנועות נוער: שונות וכן תלמידי תיכון וסטודנטים, שלפניהם המלחמה לא השתיכו למסגרות פוליטיות. מחתמת קוצר הזמן לא הספיק א.ב.צ. לבבש את אושיותו האידיאולוגיות. הישגיו העיקריים היו במישור הארגוני-מכצעי, כגון: הוצאה כתבי-עת לאורח שיטתי, הוצאה ספרים עבריים, קיומם לימים בנושאי ציונות וארץ-ישראל. הודות לפעולות אלה נוצרה מעין תשתית חברתית וארגוני, שאיפשרה המשך כמעט רצוף של קיום הארגון גם בתקופת הכיבוש הנאצי.

2. הארגון בגיטו קובנה בשנים 1941—1944

ביוולי 1941, סמוך לאחר כניסה הגרמנים לקובנה, החל א.ב.צ. להתארגן מחדש. אחת הפעולות הראשונות של הארגון הייתה להשתלט על ספרייתו הגדולה של המורה מאיר קנטורוביץ, שגורש ליבור ולהעירה לאיזור, שהוקצת לגיטו. ספרים אלה היו יסוד לספרייה המרכזית של הארגון בגיטו (בספריה זו היו למעט מאלף כרכים).

לאחר הקמת הגיטו, חודש. ואך חזק יותר שאות, הקשר בין הפעילים. יצחק שפירא, שהיה מן היחידים, שנותרו מכבוצת המיסטים ומהנהיגים של הארגון, הצליח בעזות כמה מותתקי א.ב.צ. לאחר את הרזידים מקבוצות התלמידים והסטודנטים, שבתקופת השלטון הסובייטי היו מקרובים לא.ב.צ. וכן גיסים מועמדים חדשים, שכן באותה עת גילה בא.ב.צ. התחנויות בבני הנער, אשר לא השתיכו לשום מסגרת תנועית או מפלגתית. עם זאת, בשלב הראשון של ההתארגנות, רוב המצטרפים לארגון היו יוצאי תנועות נוער. רובם היו מ"הנעור הציוני"

ו"מכבי הצעיר" ומיוטם — מהמחנה של ארץ-ישראל העובדת; בודדים הגיעו גם מבית"ר.

במקביל פנה יצחק שפירא לשידי "בני עקיבא" ובראשם אברהム מלמד ואברהם ראופובסקי ושכניהם לחדר את שיתוף הפעולה ההדוק ביןיהם מתקופת השלטון הסובייטי. המטרה עתה הייתה לבנות מסגרת משותפת בתנאי החיים של הגיטו.

במהלכם בין שני הצדדים נקבעו הסטנדרטים של שיתוף פעולה והונחו היסודות הארגוניים והאידיאולוגיים של א.ב.צ. על בסיס של "רעיון האחדות והפרימאטי הציוני". מספר ניכר של חברי "בני עקיבא" היה בעל ניסיון מתחרטי מון התקופה הסובייטית. בהשפעתם הctrפו חברי גם מוחשיים דתיים אחרים, כגון צעירים מ"תפארת בחורים", כמה תלמידי ישיבות לשבור, וכן מספר בניות, שלמדו בבית הספר "יבנה" ומהנה "אגודת ישראל" ("הסתדרות בתיה"). בכךן הזמנם היה רובם חלק בלתי נפרד של א.ב.צ. המחדש והמורחב, הן בגיטו קובנה, הן במחנות הפליטים.

אם כן, בשלבי הקמתו של הארגון בגיטו נמנו עמו בעיקר צעירים מהמחנה הציוני "הכללי" ומהמחנה הציוני הדתי. אחד הגודדים הראשונים של א.ב.צ. שהוקמו בגיטו, היה גדור "העתיד", שהורכב מתלמידי כיתות הביניים של הגימנסיות העבריות בקובנה. חלקם השתייכו בעבר לתנועות נוער ציוניות וכמה מהם אף היו פעילים בתחום תקופת המשטר הסובייטי. חברי גדור "העתיד", שנמנעו עם השכבות הצעריות בא.ב.צ., נרתמו לפעלויות בסוף 1941 וברובית 1942, כמו בתחום הסוציאליזם, נקט א.ב.צ. בחשאיות חרומה באמצעות סיסמות, כינויים וסימני-טדר שונים. אלומם כשותחוצה היציבות היחסית בגיטו, והורה בהדרגה הרצואה והמפקדה התחלת להפוך את החברים גם במסורת הגודדים ובஃח"ג אף כניסה את מרבית החברים. מעתה נערכו מסיבות בפסח, בחנוכה ובפורים, בהן השתתף קהיל רב ומגוון שמנה מאות איש ולעתים אף יותר. ברם, גם לאחר שהותרו אסיפות הגודדים, נערכו במסורת הרחבה זאת פעולות תרבות בלבבד: גושאים אחרים, כמו קשר בשעת חירום, דיזונים בענייני ביטחון והצלחה, וכਮובן, למדות תורה ההגנה ואימון צבאי (למחצה) — התנהלו גם אחר כ"ד במוסגרות מצומצמות ובסודיות מוחלטת. הגולות מסוימות וצנוריה, עצמיה היו מקובלות גם בפרסומים הפוליטיים והחד-עמיים, שהופיעו מטעם הארגון, גם החדר לרשות א.ב.צ. בבית המידות בגיטו שכונה בלאק "צ'ה" (C) היה זמן רב בבחינת "מוקם טהר", שאין לגלותו לאחים ואפילו לאוהדים ולטירונים. היה "מחוץ לתהום".

הארגון השכיל להקים ולנצל מסגרות משנה והזות לכך חל. כבר ב-1942 גידול ממשותי במספר חברי. בשנת 1943, בשיא כוחו ופריחתו, נס: מספר חברי הארגון ואוהדיו בין 150 ל-200 איש. מבחינה מספרית היה אז א.ב.צ. ארגון הנועל הגדול ביותר בגיטו. בין תומכי א.ב.צ. נמנו עררות חברי מקרוב ותיקים מפלגות הציונים הכלליים א' ו"מורחיה". ולימים גם ציוניים. כללים בי' וציוניים מדיניים. כמו בימי הכיבוש הסובייטי ניצבה בראש הארגון מפקדה.

המפקדה מנתה אנשיים ובפרק. זמן מסוימים מנתה שלושה בלבד. כמעט כל חבר מפקדה היה אחראי לפחות על ח祖ם אחד ויתר: ארגון, תרבות והדרכה, הסברת, "זעדה אידיאולוגית", "עניני חוץ", מודיעין, בולשת, הגנה והצלחה.

בקיץ 1943 צורף למפקדה גם מזכיר הארגון שלמה (ולימר) שפיר (פרנקל), שבתחוםו אחריותו היו ענייני הכספיים והגהלה החשבונות של הארגון וכן החומר הארכיאוני. מלבד זאת הוא היה ממונה לסייעין על ענייני ארגון, תרבות, תעומלה ו"ה尤ודה האידיאולוגית".

המפקדה קיימה את ישיבותיה שלוש עד ארבע פעמים בשבוע ועתים אף יומיים, הכל לפי הצורך. העניינים שנדרשו במקפה, הוכרעו על ידי כל חברי ומפקד הארגון, "ראשון בין שניים". כל מה, שהיה קשור לענייני הגנה והצלה, הופק בידי מפקד הארגון ולפעמים בידי עוד אחד או שניים, מחברי המפקדה; צוות זה לענייני הגנה בנה גם מפקדה "אקליביסטי", או מפקדת "שלחת", ע"ש הבטאות שביטה את השkopותיה. למעשה, משך רוב הזמן דאג איקה גリンברג לענייני ההגנה. הדות לניצנו הצבאי וחפקדו הבכיר במשטרת הגיטו נודעה לגリンברג במידה מיוחדת בתוכן א.ב.צ. והוא היה אישיות מקובלת בביתו גם בארגון המתחתרת הכללי. "מפקד הארגון" בגיטו במשך מרבית זמן קיומו היה יצחק שפירא.

רוב חברי א.ב.צ. פעלו במגמות של "פלוגות", שכל אחת מהן מנתה חמישה עד שבעה אנשים ובכלם מפקד פלוגה, או, "פלוגאי". שלוש עד חמש פלוגות היוו "גודוד", שבראשו עמד מפקד גודוד, או "גדודאי". חלק מפקדי הגודדים היוו חברי המפקדה (אך יש, שגם מפקד פלוגה היה חבר מפקדה). המבנה הארגוני של א.ב.צ. (פלוגות, גודדים, מפקדה), ההיררכיה בין הדרגות השונות, החל מפקד הארגון וכלה באחרון הטירונים וכן מערכת הקשר, הסיסמאות והכינויים — כל אלה סייו לארגון דימי של מסגרת צבאית. אולם למעשה, א.ב.צ. היה רחוק מאוד מנטיה למליטאנטיות ולונקשות.

פניות רעיוניות ותרבותיות

האידיאולוגיה האבצאית, שפותחה וגובשה בגיטו בידי הכיווש הנאצי, התבססה במידה רבה על עיקרי רעיון אחד, שכנו להם שביתה בתוקף הפעולות תחת השלטון הסובייטי (1940/41): דהיינו, שלילת המשטר הסובייטי ובירורו על הסתודנות הצעינית ומנהיגותה, בשל המערך והמפולג, שקיימה במשך שנים רבות. העצמה המוסרית והפוליטית של שתי עמדות אלו, קיבלה חיזוק בגיטו. שכן בידי האימה מפני חיסולו הפיזי של כל הקהילה והסנה, שנשכה לעצם קיומו של העם היהודי, עליה ריעון האיחוד לדרגת השיבוט עלינו. היה זו תובנה רגשית-ספרנטנית על השואה האומה (בפירוש השתבשו כבר במנוח זה) וכן גם התברר מיום ליום, שבמצב לא נושא, שהשתחרר בגיטו, התחפלה ציונית המפלגתית המסורתית אי-בده לחלוין את משמעותה ואת הגינה. נראה היה, שرك תנועה ציונית מאוחדת יכולת לנסות להתחזק עם הפוגעים הנוראים, שלא היה כמותם בתולדות ישראל. יתרה מזאת, רק לתנועה ציונית מאוחדת נראה סיכוי כלשהו לאור כוח ולגהל פעולה מתחתרת בדומה לainesות אחריות בכמה מארצאות אירופהכבושה. היה גם סביר להניח, שرك לתנועה ציונית מאוחדת היה סיכוי להצלחה בויכוחם עם הקומוניסטים היהודיים, שהיוו — לדידם — גורם מסוון בתוך החברה היהודית. עם תקומו של הארגון ובמשך שלבי התארגנותו בין אוקטובר 1941 לאוקטובר

1943, בתקופה של שקט ייחסי בגיטו, ניתנה עדיפות ראשונית לפעולות התרבות, וזאת בהתאם לאידיאולוגיה ולמסורת שהתגבשה בארגון עוד בתקופה הסובייטית. דזוקא כאשר המדיניות הנאצית שאפה לשבור את רוח היהודים ולהשחת כל דבר, שטבוע בו חותם רוחו היוצרת של היהודי. עליה שבעתיים ערכה של הפעולות התרבותית. ואמנם היו גילויים מופלאים של נאמנות ליהדות ולספר היהודי ואף נוצרה יצרה מקורית בתחום הספרות השוניים. פעולות התרבות הגיעו לשיאן באביב 1943. בתקופה זו ניתנו הרצאות בספרות ובמדע, נערכו ימי עיון, ערבי זمرة, הצגות, מערכנים, מסיבות חנוכה וימי זיכרון לאומיים; תערוכות אמנות, נשפי בת"ס-ספר וכו'. חופה בולטת בגיטו. מהיום הראשון להקמו ועד לחיסולו הייתה, שהמוני חברים המשיכו בקריאת ספרים גם לאחר שנארר להחזיק בהם. ייחדים וקבוצות עסקו באיסוף ספרים ובהזקתם בבתים פרטניים. ובמחסנים ורבים נזקקו לספריות. נשתה גם פועלה להנצחת המאורעות בגיטו על ידי ניהול שיטתי של ארכינגים ווימנרים. לモור לציגן, שבכל הפעולות הללו היו כרכות בסיכון רב.

לפעולות התרבות של א.ב.צ. הייתה מטרה כפולה: חינוך לערכים ציוניים-חלוציים והקנית השכלה יהודית יסודית לנעור. לאחר שחקל ניכר של חברי הארגון, לרבות הטירונים, נערכו לימודיهم הסדריים, הרי שא.ב.צ. שימש עבורות הן תנועת נוער (היחידה כמעט בגיטו), הן בית-אלפנגא (גם באמצעות בית הספר המקצוע). ואילו א.ב.צ. ראה בלימודים, צינור החשוב להשרשת הערכים האידיאולוגיים, הפוליטיים והמוסריים, שבהם רגלי.

הפעילות הלימודית-יעיונית תפסה מקום בולט וראשוני בכל תאי הארגון, ובמיוחד בקרב השכבה הצעירה. מקצועות הלימוד העיקריים היו: תולדות עם ישראל, ציונות, נושאים נבחרים על ארץ-ישראל, השפה העברית, ספרות עברית וכדומה. הלימודים התקיימו במסגרת הקבוצתית, בצורה שיטית ובספרקי זמן קצובים. היז: בעיות לאומיות, בעיות חברתיות, תורת החברה, היסטוריה כללית, היסטוריה עברית, ספרות עברית, ועוד, פסיכולוגיה.

א.ב.צ. נתן ידו למפעל חינוכי עBOR כליל לידי הגיטו, גילאי בית-הספר היסודי. מאו הוקם ארגון א.ב.צ., כלומר עוד בתקופה הסובייטית, הוא הקדים מאacz רב, כדי להוציא בטאון ולקימנו ברמה גבוהה יחסית. טبعי על כן, שאחת ממשימותיו הראשונות של הארגון בגיטו הייתה מחדש את הופעת בטאונו — "ニツズ". גלינו הראשון (השני במספר הכללי) הופיע בגיטו באוקטובר 1941, ו"בתקופה השקתה" (אוקטובר במספר הכללי) הופיע בגיטו באוקטובר 1941, ו"בתקופה השקתה" (אוקטובר במספר הכללי) הופיע בגיטו באוקטובר 1941, ו"בתקופה השקתה" (אוקטובר 1941 עד אוקטובר 1943) המשיך להופיע מדי חדש. סך הכל הופיעו בגיטו עשרים ותשעה גליונות. "ニツズ" עסק בעיות האקטואליות של הנוער היהודי בגיטו, דן בשאלות חינוך ושיקוף את המתרחש בחברה היהודית. משך הזמן הופיעו תוספות מיוחדות, בהן רוכזו מיטב שירים משוררים עבריים בגיטו, בעיקר חברי הארגון.

פעולות הצלחה והגנה

כאשר הוללה ב-1943 בארגוני המחרתת שבגיטו רעיון ההתקומות, הוא עורר

ויכוחים מצפוניים מרים, שנבעו מן החרדה לגורל הגיטו. גם בא.ב.צ. ניטש עלי רקע זה הוקמו בא.ב.צ. "חווגי הגנה" קבועים, שהחלו לפעול במסגרת הארגון. הפעולות בחוגים אלה הייתה חשאית וכללה: טקטיקה ואסטרטגיה של התוגנות, איתות (מורס) וסקירה כללית של טופוגרפיה. מספר חברים וביניהם המועמדים הפטנציאליים ליציאה קרויה ליערות הפרטיזניים, עבר אימונים צבאיים מתקדמים, לרבות שימוש בנשק. כבטאון פנימי של החברים הפעילים בוגשו — התוגנות שמשם העلون "שלבתה" שהיסמה שלו הייתה "הבא להרג השכם להרגו".

גם בסוף 1943, כאשר החלו להסתמן אפשרויות מעזיות ליצאה ליערות רודניקי שליד וילנה, הייתה ב.א.ב.צ. הסתיגות מכל. בויכוחים הרבים בוגשו זה והתייחסו המסתיגים בין היתר גם לשמועות בדבר גילוי האנטישמיות בעיר. בכל זאת נמצאו חברים, בעיקר מבין חברי השורה, שהמשיכו לדובק בדעת כי יש לצאת ליער. מתוך מהוויכוחים בתחום הגזדים והთאים, נתΚבלת לבסוף עמדתה המסתיגת של ההגנה. עם זאת לא מנעה ההגנה מחברים בארגון "האגנה" בתחום הארגון, נערכה הרשות לאלה, שהיו מוכנים לצאת. לעיר, על כל המשטע מכל, לרבות נטישת בני משפחותיהם. רק עשרות. בודדות היו רשומים כמוסדים ליצאה. והיו חברי שהכינו ציוד והכשרו עצם. ליצאה, אך רובם לא יצאו, הן בגלל סיבות אישיות, הן בשל ההמתנה הממושכת, שהרי הקומוניסטים ניצלו את עמדת הכוח שלהם בארגון הכללי וננתנו כות קדימה לאנשי שלום. בכך זה פגעה אצל רבים מארגוני א.ב.צ. ההתלבות ושוב "לא עמדו בחרור". המעתים, שהתחעקשו לצאת ליער בכל מחיר, התקשו אישית לארגונים אחרים — בראש ובראשונה לארגון האנטי-פאשטי של הקומוניסטים. בסך הכל יצאו: ששה מארגוני א.ב.צ. ליער, ברם רק שלושה-ארבעה. מהם זכו להגעה לשורות הפרטיזנים ולהילחם נגד הנaziים. שניים חזרו לגיטו, ואחד ניספה בדרכּ ליער תוך התנegasות עם כוח משטרה.

ה策טרופותם של מספר חברים למשפחותיהם במקומות מקלט מחוץ לגיטו העלה את חשיבותה של אפשרות זו. יתר על כן, דרך הצלחה זו לא עוררה בארגון פולמוס חריף, כפי שעוררה היציאה ליער. שכן חבל על כל אחד שצלול להרג תוך כדי כך, מה גם שבעצם הנקמה אין בלואו הכி הרבה תועלת". מכך נשחטעה הנקנות. מצד הארגון לסייע לכל חבר, שיש בידו להצליל את עצמו בדרך זו או אחרת, ואכן כך היה. עם זאת נראה, שלא כל חברי ההגנה, החלגבו מדרה זו של הצלחה, שכן המסתור אצל לא יהודים לא היה בו פתרון והצלחה לכל חברי הארגון. האפשרויות להצלחה בדרך זו היו, מטבע הדברים, מוגבלות למספר מצומצם. מאד של יהודים, או משפחות. השהייה אצל לא-יהודים, בעיר, או בכפר ה策ריכה קשרים מתאימים מחוץ לגיטו ומשאים כספים גדולים למימונה. נוסף לכך, ריחפה סכנה מתמדת לתהtrapס בדרך. על כן, הטיפול והנקנות למציאות מקומות מחבוא מחוץ לגיטו, היו הייבטים להישות בחשאות יתרה ובדרך כלל

היא הדבר בגדוד סוד כמו. משנמצאו בין היוצאים להסתור אצל לא-יהודים גם חברים פעילים וידעים בא.ב.צ., שומרה היה על הארגון לנוקוט לגבייהם עמדה — אישית ועקרונית.

במשך הזמן; ובלחץ האירועים המדכאים בגיטו השתנה בהדרגה היחס לחבריהם היוצאים. הייתה הרגשת שמחה "על כל אחד, שהצליחו לצאת למרות שאצל הנוגרים הורגשה גם קנאה ותחושת נזוכות". מאוז, חברי שעזבו את הגיטו למטרות הצלחה זכו לברכת מדריכיהם (מקדיימת), שלימים עד שעריו הגיטו. ככל שהמצב בגיטו הורע, כן התקבלה יותר הדעת, שככל ציריך להצליח את נפשו בכל דרך אפשרית. הארגון אף שיכנע מעתה את חברי ללבת בדרכו זו, שכן "הוא עושה בזו טובת לתנועה. כשנים עשר איש מכל חברי א.ב.צ. ניצלו הווות להסתתרות אצל לא-יהודים.

פעלת הצלחה מרשימה, שהקיפה את מרבית החברים, הייתה הכנת מחבראים תתקראים, או כפי שנקרו בגיטו — "מליניות". בפועל וו החלו עד תקופה מוקדמת למדוי, אך רק בשנת 1943 הפכה בנייה "ה מליניות" למיצע המוני. באותה שנה קיבלה הפעילות להקנת מחבוא עמידות גובה, ציבור החברים גרתם למיצע. ייחודה של עבודה זו, שהתנהלה במירוץ עם הזמן ובחשאיות מוחלטת, נדרשו החברים לעבוד בשמורות יומם ולילה. במידה מסוימת האפילה או פעולה זו על שאר הפעולות השיגריות של הארגון. על סף חיסול הגיטו, כ奢מראבית האוכלוסייה נסתה להינצל מהעברה לגרמניה, התברר, שמספר ה" מליניות" איינו מספיק לכל החברים ולশפחותיהם. על כן העמידה הנגנת הארגון ב"סבד של מבחן מסויר".

אולם, למעשה לא עמד מפעל ה" מליניות" בבחן המאורעות, שכן הנאצים הצליחו לגלות את מרביתן ולחסלן על יושביהם, או לאrzם לנוטש אותם. בין אלף הקרבנות היהודים של אותם ימים, היו גם לעלה שלושים חברי הארגון, ובתוכם חברי מפקדה ואחרים, שנגלו ב" מלינה המרכזית" של הארגון וגם לאחרות והם הובלו ביולי 1944 בקרונות להסגר בגרמניה, רובם לאיזור דאלא-קאופרינג.

3. המשכיות ודבקות ברעיון האיחוד גם במחנה-ההסגר

תוופה בולטת, שאיפינה את ה"אצאים" המפוזרים בתנאים אל-אנושיים של מחנה ההסגר, הייתה השאיפה המתמדת "להיות ביחד", או לפחות לשמור על קשר. במקומות, שהדבר עלה בידם, חשו הקלה מסויימת בחיי היום-יום, וזאת הודות לגילויי העורה ההՃדית והמאץ הקולקטיבי "לחזק את המוראל". שני גורמים אלה היו בעלי חשיבות עליונה בתנאי המזוקה והלחץ שבמחנות. כמעט במקביל הלכה והפתחה הנטיה להמשיך, וכן גם בצוות-צוורית או סמלית, משזו מהפעילות התרבותית-הبولיטית, שהתנהלה בשערו בגיטו. ואכן תוך זמן קצר יחסית חודשה פעילות בויר אנפין ואפילו "גיצוץ" המשיך להופיע. העובדה, שכמה מחברי המפקדה לשעבר, הצליחו להשאר ביחד ביחיד משך ומן מה, סייעה בחידושים הפעילים. ברם בנסיבות של מחנה-ההסגר, בה ניספו כמעט מדי יום ביוםו אנשים בנסיבות שונות ומשונות, או שנשלחו לפטע למקומות אחרים, שוב אי-אפשר היה להשתתף את הפעולות על קווצה חברי א.ב.צ. בלבד. אך, כאמור, כמה במחנה ההסגר דאלא-קאופרינג מסגרת ציונית מוחכבה בשם "התאחדות

הנווער הלאומי", שכלה מלבד חברי א.ב.צ. לשעבר גם אישים ציוניים מוכרים מגיטו קובנה. כמו כן נכללו במסגרת החדשה חברי לשעבר מהארגון הציוני המחברת "מסדה", שבגיטו שאולו.

אם כי מספרי חברי א.ב.צ. היה יחסית לא גדול, הרי עדין גודעה להם חשיבות רבה בארגון החדש ("התאחדות הנווער הלאומי"), שכן פרט לשינוי השם של הארגון וצירוף היסודות הנוספים, נותר כמעט ללא שינוי התוכן הרעיון-פלטי המקורי של א.ב.צ. כמו כן כמעט שלא השתנתה המתכונת (לפחות החיצונית) של שני הגופים המרכזיים של הארגון, דהיינו: המפקדה והעתון "ניצוץ". המפקדה מנתה עתה שלושה אנשים בלבד. הרכשות המשניות בגלגולו ("ניצוץ") הראשוני, שהופיעו במהלך ההסגר בגרמניה (החל מספר 36, ספטמבר 1944 ערב ראש השנה תש"ה), היתה — "בטאון ארגון ברית ציון". הופעה מתוחה לכותרת הראשית "ניצוץ" הסיפה: "עוד לא אבדה תקוותנו". ביחד עם התאריך העברי והמספר הסידורי צוינה שנת הופעה החמשית, מאז הופעתה בגלילון הראשון בתקופת השלטון הסובייטי. בגלילון האחרון של "ניצוץ" שיצא במהלך ההסגר הופעה הסיפה: "היכן לkrarat החירות" — רמו לשחרור הקروب והתראה לעירונות מוגברת. ככל הדוע היה זה הפרסום העברי היחיד אם לא הבלעד,

שהמשיך בזורה רצופה ועוצמאית באירועה בתקופת מלחמת העולם השנייה.
קורות א.ב.צ. השתרעו על פני שלוש תקופות,iscal אחת מהן הייתה מעוגנת בנסיבות שונות: תקופת השלטון הסובייטי — כשםקד הפעולות בעיר קובנה; תקופת הכיבוש הנאצי — בגיטו קובנה; תקופת השהייה בממחנות הריכוז בראכאו-קאופרינגן. בכל אחת מתקופות אלה המשיך א.ב.צ. לפרטם, בשיטתיות ובrama רואיה לשמה, את כתבי-העת העברי "ניצוץ", שבסמך תקופת הופעתו היה היחיד מסונו.

הארגון נטע בקרבת חנייו זיקה חזקה לציונות, לארץ-ישראל, לשפה ולספרות העברית וכן למורשת התרבות היהודית וולרכיה. אם משם הדש הרב, שהושם על הנושאים האידיאולוגיים, הרוחניים והעיוניים, ואם משם סיבות אחרות, נדחק במשך זמן רב למדי נושא "הtagungen" במובנו הטכני-צבאי. אף בימים הקратיטים לא עודד הארגון את חברי להattef לפרטיזנים הסובייטים. היציאה לפרטיזנים, כמו גם היציאה למסתו אצל לא-יהודים מחוץ לגיטו, הוכרו כשתי דרכי, שיוכלו לשמש כפתרון אישי בלבד. הפתרון הקבוצתי התבטא בהקמת מחבאים משוכלים בתחום הגיטו, פתרון שלא עמד בבחן המציאות. עם כל זאת, המטען הרוחני האנטנסובי, שקיבלו החברים במסגרת א.ב.צ. סייע להם להתחמוד עם המציאות העגומה בגיטו ועם הזועמות היומיומיות בממחנות ההסגר. אופייני לחינוך א.ב.צ., שמיד לאחר השחרור נרשמו השרידים לפעלויות ציבורית-לאומית בקרבת

שארית הפליטה והגשים את חזונם בעלייה לארץ-ישראל.

מרגלית שלאין

מאמרי הטעיה גרמניים בטרזינשטייט בראי תעודה מאוקטובר 1942

מגמת הגרמנים בכל שלבי התמודדותם עם פתרון השאלה היהודית, שניכרה בכל שטחי הכיבוש הגרמני ובמיוחד בעת ביצועו של "הפרטון הסופי", הייתה הקהילה החשורת היהודים והסתוותם יי"ודם של הגירושים וההגלוות. מטרת מגמה זאת הייתה להסתיר מהקורבנות את האמת על ההשמדה כמעט עד לרגע האחרון.

הגרמנים השיקעו מאצחים עצומים בתעמולה כוב ובאמצעי הטעיה, כדי למנוע ולהפחית פעולות התנגדות יהודיות ולאפשר תהליך שיטתי, "תשתיתי", עיל וול, שיצרך כוחות הפעלה ושמייה מעטים באופן יחסית.

אחתות העיניים הנאצית, הגיעו לשיאה ביצירת גיטו טרזינשטייט בפרוטקטוראט של בוהמיה ומוראביה (1941—1945).

הגרמנים יעדו, לבארה, את גיטו טרזינשטייט כמקום ריכוז יהודי בוהמיה ומוראביה בלבד:

"הקלות מסוימות שמוכרים לעשות עקב המנטליות המשונה של הצדים לגבי היהודים, שהיא שונה מזו, השלטה בשטח הגנרי-גוברנמן בפולין";

אך הגרמנים התכננו למעשה כבר מן הרגע הראשון לכך, שהגיטו ישמש את היהודים כתנתן מעבר בלבד עד שליחתם למורתן.

במועד מאוחר יותר (ב'ועידת ואנזה') נקבע יי"ודו של הגיטו, כgitto לזכנים ולמיוחסים מגרמניה ומוסטריה.²

לצרכי התעמולה הנאצית הוגז גיטו טרזינשטייט כ"יישוב יהדי לדוגמה":

א. במטרה להונאות את יהודי ה프וטקטוראט ובאמצעי תרגעה (כאילו "נכתחו לחיים"), כדי שישתפו פוליה בהקמת הגיטו "הקבוע", שימסר לניהם "העצמי".

ב. להטעית גורמים בינלאומיים בעיצובה של המלחמה, שנציגיהם יבואו לבקר בגיטו ובמטרה להפסיק את השמועות, שנפוצו בעולם החופשי, על השמדתם

ההמוניה של היהודים בשטחי הכיבוש במורחה⁵. דוגמה נוספת למאצים, שהושקעו על ידי הגורמים בתקופת השואה להטיעית היהודים ולהעלמת האמת על ההשמדה ב"מורחה", ניתן לראות בתעודה גרמנית של המפקדה הגרמנית בטרזינשטייט מ-28 באוקטובר 1942, אשר הגיעה אלינו לאחרונה⁶:

ההמוניה כוללת דיווח של מפקד המנהה, ככל הנראה, אוברשטורםפיהרר ד"ר זיגפריד זידל (Seidl)⁷ אל מחלקת IVB4 במשרד הראשי לבתוון הרייך (RSHA)⁸, על הלוך הרוחות בקרב היהודים בטרזינשטייט. היא מתייחסת לדיעות, שהגיעו לגיטו על גורל היהודים, שנשלחו ממנו למוות בחודש זה (אוקטובר 1942). ומאידך גיסא, מדגישה התעודה עד כמה השתדל מפקד המנהה להזים ידיעות אלה, להביא להרגעת הרוחות ולהפגת החששות לגבי גורל המגורשים במורחה. משך כל תקופה קיומו של גיטו טרזינשטייט, קינן בלבד כל תושביו פחד תמיד מהמשלוחים בגליל אי הוודאות, לגבי יעדם וגורלם של הנשלחים. החששות והרגשות, שגילו תושביו לגבי הנעשה ב"מורחה", הגיעו לשיאם באוקטובר 1942, כאשר הגורמים כפו על ההגנה היהודית בגיטו לארגן גירוש של 10,000 אנשים מעל גיל 60 מקרב יוצאי הפרוטוקטוראט, שבו בטרזינשטייט. משמעות מילוי פקודה זו הייתה לשלח למורת את הורי הצעירים, שנשאו בגיטו, כאשר בניגוד למקובל במשלוחים קודמים, הוועדה מינהלת הגיטו לתושבים הפעם, במפורש:

"שאין [לנכדים במשוחים אלה] זכות ערור ל侔צת הזקנים". מאוחר שבאוקטובר 1942 היו בטרזינשטייט רק 7,000 זקנים יוצאי צ'כיה, חרג, כפי הנראה, ד"ר זידל מההוראות (שהגבילו, כאמור, את גיל המגורשים מעל ל-60) והתיר צירוף צעירים למשוחים אלה, בין השגדבו לכך ובין שנבחרו לגירוש על ידי ועדת הטרנספורט של מועצת הזקנים: בגיטו⁹. החברים בועדת הטרנספורט, כמו גם רבים מיזצאי צ'כיה בטרזינשטייט, עמדו עתה ביתר תוקף מעבר בפני הדילמה המוסרית הקשה,umi ישנה הזכות להישאר בגיטו. ההתלבויות היו קשות ביותר, כפי שהו משתתקף באיזוריהם ביום הגיטו, שנייה אגון רדליך, ראש מחלקה הנעור בגיטו וחבר בוועדת הטרנספורט הנ"ל:

"... לגבי הבנים עומדות וקיימת השאלה: לנסוע [בהתנדבות]

עימיהם [עם ההורים] או להישאר בגיטו?"¹⁰.

"... 24.10.1942. שוב משבר. כל השבע, يوم וليلة. מרכיבים טרנספורטים בלי הרף. עצבנות, פחד ובלבול. שלוטים במועדים לנסוע ולעתים. גם במחלייטים..."¹¹.

כבוד ההורים לא היה בו כדי להבטיח אריכות חיים לבנים וככל החלטה הייתה גרוועה וקורעת-לב. ברור אפוא, שבנסיבות אלה היו תושבי הגיטו דרכם במוחך לשמווע בשורה כלשהי על גורל הוריהם, ולפיכך התמקד דיווחו של מפקד המנהה מ-28 באוקטובר 1942, בנסיבות, שנפוצו בטרזינשטייט בדבר גורלם של הזקנים, שיצאו למורחה:

"במחצית הראשונה של אוקטובר, הודיע לי זקנים יהודים אולשטיין, שבגיטו

טרזינשטיין פשטה שמועה, שהטרנספורטים היוצאים מכון מעוכבים על ידי שלטונות גרמניים ושהגנוסעים נרצחים".

מה היה השמויות על ההשמדה, שהגיעו אל הגיטו בחודש זה, מה היה מקורן ומה היה תחום הפטן?:
א. באוקטובר 1942, שדרה ב-BBC מלונדון ידיעה על השמדת יהודים בגזים בתוך משאיות. הידיעה נקלטה בחשאי, ברדיו של קבוצת המחרת הציונית בגיטו טרזינשטיין, שפעלה בראשותו של המנדס דורך והועברת על ידו ליעקב אדלשטיין, יו"ר מועצת הזקנים, ולאינג' אווט צוקר סגן.¹³
ב. שמוות נספוח על רצח יהודים במורה הגיעה באותו זמן לגיטו באמצעות עובדי שירותה הצבאי היהודי בטרזינשטיין, אשר באו ברגע עם פועלי הרכבת הצעים, שסיפרו להם:

"...כפי המשלוחים מהגיטו הגיעו מגיעים לליטא וללבניה וכי שם יורים באנשיים..."¹⁴

גם אם לא נפוץ שמוות אלה בין כל התושבים, ברור אפוא, שהגיטו היה שרווי בחירדה גדולה וציפה להבהרות מפי היו"ר.
להצדקה המשך פעילותו כמניג הגיטו, חיב היה אדלשטיין, לביר, אם יש בסיס כלשהו לשמוות על ההשמדה. האפשרות היחידיה, שעהה, בפניו עם כל מגבלותיה, הייתה לפנות למפקד המנהה ולנסות לבחון את תוכנותו למשך הדברים. עד כמה השתדל ד"ר זידל להזים את השמוות על ההשמדה, או לפחות לטעת באדלשטיין ספיקות באמיתותן נקרא בהמשך הדיווח:

"ניסיתי להוכיח לאדלשטיין עד כמה השמוות אלה מתחסנות גיגון בזה, שהצבעתי על קשיי התובלה הקיימים בחוזית המורחת, והוספתי, שאם זאת הייתה כווננתנו, כי איז לא היה כל צורך להסתעם. אפשר היה להריעיל את מזונם ולהחסוך באמצעות התובלה. יש לי הروسם, שאדלשטיין נרגע על ידי ההסבר הזה".

האם, אכן, "נרגע" אדלשטיין?

לטיעונו "הגיוני" על דרך האבסורד של ד"ר זידל, היה אמן תקדים מאקברי, שהרגיע בשעתו את גיטו מאיימת המשלוחים. 16 מתושבי הגיטו, שנידונו למוות על "פגיעה בכבודו הגרמיים",¹⁵ הוצאו להורג בתלייה בטרזינשטיין-בינואר ובפברואר 1942. הסתר, כי דזוקה התלית, שבועו בגיטו, "הוכיחו" לתושביו, כי עשי המגורשים אינם בסכנה ושהטרנספורטים מיועדים באמת לגיטו ונוסף במורן. אלמלא כן, לא היה צריך לטרור ולהוציאם להורג נקל. היה לצרף את הנידונים למוות לטרנספורט למורת.¹⁶

אולם, קשה להניח, שאדלשטיין, שהיה אדם מפוכח ומנוסה במגעים עם הגרמנים בכלל ועם ד"ר זידל בפרט "נרגע". נהפק הוא, כנראה שהתשובה הסערה אותו והגבירה עוד יותר את חשותיו, מכיוון שלא גילה לאיש ממקריבו פרטם משיחתו עם מפקד המנהה. יתר על כן, במחצית אוקטובר 1942, משהגייע לגיטו

מידע נוטף על אחד משלוחי הוקנים, שהסעיר את כל תושביו, לא ניסה אדלשטיין לאמת שוב את הפרטים עם ד"ר זידל. המידע המצתבר אצל איש, כנראה, את חששותיו לגורוע מכל. הוא אינו משתח את האתרים במצוותיו ומשיך בהתמודדותו היומיומית בניהול הגיטו. מטרתו הייתה להחזיק מעמד ולהרויה זמן, כדי להציג ככל שניתן, לפחות את העיריות.

ד"ר זידל, לעומת זאת, מדווח לממונים עליו:

"כתבת בגיר... בקרון דרום 54392 מ-17.10.42: "הלאה בלי אוכל ובלי מים, טרנספורט BV 16.10.42". — היה שגרמה לדעה הרווחת בין היהודים, שלא יתכן, שהטרנספורט הגיע לוורשה בזמן כה קצר. אינני יכול לומר, אם איזשהו יהודי הגיע כבר למסקנה, שהכוונה יכולה להיות לשעה 15".

לא ניתן לבירר כיום, מה היה זמן יציאתו המדוייק של טרנספורט BV מטרזינו-שטאט. ב"פקודת היום" של מינהלת הגיטו מ-18.10.1942, נמסר אמן: "טרנספורט זקנים [BV] יצא ב-15.10.1942 עם 1,1988 אנשים מהגיטו למוורשה".¹⁵ ברם, כפי שזו קרה לעיתים בטרזינשטייט, יתכן, שהטרנספורט, שבו מדובר, עוכב בתחנה והוא לדרכו רק ב-16.10.1942-can אמר בכתובת על הקרון. היהודי הגיטו, כפי שצין ד"ר זידל בדיוחו, היו מודעים לעומם, שהוא מוטל על רשות הרכבות הגרמניות בתקופה זו. לספקנותם בדבר אפשרות הגעתו של טרנספורט זה לוורשה ב-17.10.1942, כבר בשעה 03.00, היה אפוא על מה להסתמן. ככל היודע, נשלח טרנספורט BV מטרזינו-שטאט למחנה ההשמדה טרבלינקה, מסע שארך, בתנאים של אוז, כינויים.¹⁶ לא נותרו מטרנספורטים זה כל ניצולים.¹⁷ הגרמנים, בדרךם, נשאו את עיני קרוביהם המגורשים, שנשארו בטרזינשטייט. הם הצליחו להרגיע את חששותיהם לגורל יקירותם, באמצעות מכתבים מ"טעם", מנוסעי טרנספורט זה, שהגיעו אליהם ב"דוואר" הגרמני.

בדיווח מפקד המחנה נמסר:

"בדוואר הגיעו 2 מכתבים נוספים מהטרנספורט BV, שתכנם הביא להרגעה משמעותית בקרב תושבי הגיטו. שכן מכתבים כאלה מועברים מיד ליד במחירות, כאשר תבערה".

עדותו של ד"ר זידל על מכתבים, שנשלחו ככיבול מטרבלינקה לטרזינשטייט הינה יוצאת דופן. אם כי ידוע, שנוגה זה של מכתבי "הרגעה" קופים לצרכי הטיעייה היה מקובל על הגרמנים. במיוחד התפרסמו "קשרי הדואר" בין אסויי "מחנה המשפטות" (BIIIB) של היהודי הפרוטקטוראט באושוויץ II — בירקנאו (יוני 1942 — ספטמבר 1943) לבין גיטו טרזינשטייט, שממנו שולחו.¹⁸ שימושות נוטפת, שהגיעו לידיות היהודים בטרזינשטייט באוקטובר 1942, עסקו בקביעת מיקומו של "גיטו החדש" — במזרחה, שאליו מיועדים לכואורה להגעה המשלוחים מהגיטו. (במסגרת מדיניות ההונאה הנאצית נקראו שילוח היהודים למזרחה באופן רשמי "יישוב חדש"). מטבח הדברים, היו היהודי הגיטו, כל-כך

מנחים, יעקב אדלשטיין, מעוניינים לבדוק את אמיתיות של שמועות אלה עם מפקד המתחנה.

"כעבור כמה ימים, הוכר אדלשטיין, שהגיטו החדש במורה יהיה כפי הנראה בסוסנוביץ... כי בגיןו טרויינשטיאט שוררת דעה, שהגיטו החדש נמצא ביכולת במחנה, ששימש בעבר לשביי מלחמה — שצ'יפירנו ליד אוסטרובו בווארטאגאו".

מה היה המקור לשמועות אלה?

מצב היהודי סוסנוביץ ובנדין שבאייזור זגלמבה (מורה שלזיה העילית), היה באופן ייחסי, תקין יותר מזה של שאר התושבים היהודיים בשטחי הגנרג'-גוברנמאן במשך רוב תקופה הכיבוש הגרמני. היצירוח היהודי זקף נזאת במדידה רביה לזרות מדיניותו ופועלו של משה מרין, היור התקין של גיטו סוסנוביץ, שנודע גם בפרוטקטוראט האצייני.²⁰

זהו, כפי הנראה, הרקע לדעה שרווחה בקרב היהודים בגיןו טרויינשטיאט, כי הם עתידיים להישלח לגיטו סוסנוביץ, אשר המשיך להתקיים עד ה-1.8.1943.²¹ הגרמנים מנגד, השתולו, כמובן, לבסס את השמועות, שנפוצו בין היהודים על ה"גיטו החדש", "הdoma" לטרויינשטיאט.

כאשר החיע אופטשטורםפיהרר מוהס (Mohs) ב-27.1.1943, בשמו של אייכמן, על חילופי גברי בהנהלת גיטו טרויינשטיאט, נכללה בהחזעה זו פעם נוספת גנטה הטעית לגבי קיומו של "הגיטו החדש", שאדלשטיין מיפוי, כביכל, להלן, כתחליף על הורדתו מתפקיד י"ר מועצת הווקנים בגיןו לכהנות טגון שני ליור המועצה:

"מכיוון, שנשקלת ההצעה להקים גיטו חדש הדומה לטרויינשטיאט, ייתכן שתתילקה בחשבו האפשרות למנוט את אדלשטיין למנהיגו החדש".²²

וז"ר זידל רמז בפגישה זאת: "שקרוב לוודאי, שהואילך עם אדלשטיין לגיטו החדש".²³

באשר למקרה שצ'יפירנו ליד אוסטרובו בווארטאגאו, ששימש בעבר לשביי מלחמה, סביר לתגנית, שמדובר בחיליל הצבא הפולני, שנשבו על ידי הגרמנים בעת פלישתם לפולין בספטמבר 1939 ושהועברו ממש למקום אחר.

9,866 יהודים נשלחו, בחודש אוקטובר 1942, מטרויינשטיאט למחלנת ההשמדה טרבלינקה ואושוויץ ומהם שרדו רק 30 איש.²⁴

הশטעזות והשנות, שהגיטו לטרויינשטיאט בחודש זה על גורל הנשלחים, עוררו אמג'ן חזשות בכדים בקרב היהודים בגיןו, אך למורה הצער הצליחו: מאמצ'י הטעייה הגרמניים להקווות חזשות אלה ולהיהודים בטרויינשטיאט לא הייתה האפשרות לעמוד על משמעותם האמיתית של "הגיטו החדש", אליו נשלחו, היוציאים למורה לא ידעו, כי זו דרכם האחורה ואלה, שנחתרו "מוגנים" בגיןו, לא יכולו להבין, גם זה היה רק אשלייה ולחקופת: קזובה.

הערות

- 1 פרוטוקול ישיבת ראש ה.ס. בפראג מ-10.10.1941, בראשות ס.ס. אוברגרופנפיהר היידריך, ראש משטרת הבטחון והס.ד., MS PRAG 1941, מוזג ח/294 במשפט אייכמן.
- 2 היוץ המשפטי לממשלה נגד אдолף אייכמן, "פסק הדין וגור הדין", מרכז ההסברה, ירושלים תשכ"ב, ע' 175. היוץ המשפטי לממשלה נגד אдолף אייכמן, "נאום הפתיחה", מרכז ההסברה, ירושלים תשכ"א, ע' 102.
- 3 יד ושם, תשל"ו, ע' 198–200.
- 4 ביקורים בಗטו טרויזנשטאט שבhem השתתפו גורמים בינלאומיים, התקיימו: א. ב-23.6.1944 בהשתפות נציגי משרד החוץ והצלב האדום הדני וכן נציגי הצלב האדום הבינלאומי. לפרטם, ראה מ. דבורייצקי, "הצלב האדום הבינלאומי וחסמו ליהודים בארץ היסוד הנazi", נסיגות הצלחה ופעולות הצלחה בתקופת השואה, יד ושם – תשל"ו, ע' 75–82.
- 5 באביב 1945 נערך ביקור נוסף של נציגי הצלב האדום הבינלאומי בראשותו של ד"ר ד. Lehner (Lehner), לפרטים ראה ל. רוטקירן, "לאופיה העצמית" בטרויזנשטאט, בשולי ההסתורווגרפיה", יד ושם – קובץ מחקרים י"א, (תשל"ו), עמ' 46–47.
- 6 ב-7.12.1988 – 7.12.1988 – תועברת התעודה הנידונה, ללא הנספחין המוזכרין בה, לארכיוון יד ושם (להלן – אי"ש) מס' 064/407, עלי ידי מר ליואו אולמן מאיטליה. מודתי לגב' אסטור ארן, סגנית מנהל ארכיוון יד ושם, על שהמציאה תעודה זו לידי.
- 7 שמו של ד"ר זידל מפקד המנהנה (Lager Kommandant), בטרויזנשטאט (7.6.1943–24.11.1941), איןנו מופיע בתעודה. ניתן להניח שהוא מחברה, בהיותו קצין ה.ס. היחיד בטרויזנשטאט, באותה עת, בעל דרגת אוברשטורומפיהר, כדרגת כתוב התעודה. בנוסף לכך, ד"ר זידל, כמפקד המנהנה, הוא שקיים את המגעים היומיומיים עם הנהלת הגטו (לשם מסירת הוראות, קבלת דיווח וכ"כ), דהיינו, עם יעקב אדלשטיין, הי"ר הראשון של מועצת הזקנים בגטו טרויזנשטאט (5.12.1941–27.1.1943), המוחכר בתעודה.
- 8 ברישא של המסמך לא מציין, כאמור, המכוון, אליו הוא גועד. אך, מכיוון שבסיוף שלו (בסעיף II) מתבקש הנמען להפנותו לידיות ס.ס. אוברשטורומבאנפיהר אייכמן, ראש מחלקה IV-B4 ב-RSHA, ניתן להניח, שמדובר יעוד למחלקה זו.
- 9 פקודות יום של המינהל העצמי בטרויזנשטאט, מס': 237, 236, 235, 233, 232, 231, 19.10.1942–12.10.1942, אי"ש 064/388.
- 10 שם, ע' 131.
- 11 עיקר מאמרי קבוצת המחתורת האזינוית כוון ליצירות הקשורות עם קבוצות מחתורתות שמחוץ לגטו כדי לקבל ידיעות על המתרחש בעולם. "במרותף בית 404 סדרה תחנה מרכזיות... ורדוי, שהיו מסוימים לו בקביעות". יהודה רונציגקו, טרויזנשטאט, הוזאת מפא"י, תש"ח, ע' 5–134. רות בונדי, אדלשטיין נגד הומן, ומריה, ביתן, מודן, תל אביב, תשמ"א, ע' 330.
- 12 עדות ויטסלב דיאמנט, היוץ המשפטי לממשלה נגד אдолף אייכמן, משפט אייכמן, עדויות, מרכז ההסברה, ירושלים תשל"ג, כרך א', ע' 621 (להלן – משפט אייכמן, עדויות).
- 13 פקודה يوم מס' 23 מ-20.1.1942, אי"ש 064/386. 14 יהודים בטרויזנשטאט, הוודו מרצונם בהברחות מכתבים לבני משפחותיהם, שנותרו עזיזי בפרוטוקטרואט, זאת לאחר שהאמינו לדברתו של קצין גורמי שלא יונה להם כל רע. הם גדרו למוות

- במשפט, שנערך ללא נוכחותם, בפראג. עדות ד"ר זידל, איר"ש 109—TR3.
- 14 הסבר זה, שהיה מקובל מאד בקרב התושבים מטרזינשטייט ותרם להרגעת הרוחות בגטו, נמסר לי על ידי מר ארוי טרסי. (עוזרו האיש של אדלשטיין בגטו), בראיון ו שקיימי עמו ב-28.11.1985.
- 15 "פקודת יומם מס' 236, איר"ש 064/388.
- 16 עדות ריכארד גלוור, אחד משני הגיצאים של טרנספורט BY, שיצא ב-8.10.1942 מטרזינשטייט לטרבלינקה. מקרב 8,000 איש, שוהלו לטרבילינקה מטרזינשטייט ב-5 משלוחים בין 5 ל-25 באוקטובר 1942, נתנו רך שני ניצולים אלה. יצחק ארד, מבצע ריננהארד, עם עובד, תל אביב, חשמ"ח, ע' 182.
- 17 Zdenek Lederer, Ghetto Theresienstadt, London, 1953, p. 233. לדרכו, טרזינשטייט).
- 18 לוונגה מהכתב יעקב אדלשטיין מ-27.1.1944 מארשויז לטרזינשטייט, איר"ש 064/90.
- עדות יהודה בקון, משפט אייכמן, עדותת ב', ע' 1135, 1136.
- 19 לוי יהיל, השואה, ירושלים, תשל"ז, כרך א', ע' 292—286, כרך ב', ע' 631.
- 20 באחדיך זה התקיימה האקציה האחרון, שהביאה ליחסן גיטו סוסנובייך. ד"ר קרמיש, Akcja, לחם ימי זכרון לקהילות ישראל בתפוצות והגולה, ירושלים, תשל"א, חלק 1, ע' LX.
- 21 איר"ש, TR3—1239.
- 22 שם.
- 23 ב-26.10.1942 יצא טרנספורט BY מטרזינשטייט לאושוויץ ובו 1,866 איש (במקומות שאמרם היו להיות בו, כדי להשלים ל-2,000 את מכסת המגורשים, שהובילו גורמים על הגטו באוקטובר 1942), טרנספורט זה ניצלו 28 איש. לדרכו, טרזינשטייט, ע' 223. ראה, הערא 16 לעיל, על 2 ניצולים נוספים, מטרבלינקה.

ה ת ע ו ד ח

טרזינשטיין, 28.10.1942.

סוד: מדינה.

הנדון: מרגנפטורטים של זקנים למורה

ג. **תרומות** במחצית הראשונה של אוקטובר הודייע לי זקנים היהודים אדלשטיין, שבגינו טרזינשטיין פשטה שמוות, שהטרנספורטים, הייצאים מכאנ, מעוכבים על ידי שלטונות גרמנים והונזעים נרצחים.

ניסיתי להוכיח לאדלשטיין עד כמה השמועות אלה מוחסרות הגיוון בזה, שהצבעתי על קשיי התובלה הקימיים בחזיות המזרחתית, והופתוי, שם ואות היתה כוונתו, כי או לא היה כל צורך להסייעם. אפשר היה להריעיל את מזונם ולהסוך באמצעותו. יש לי ה�性ם, שאדלשטיין נרגע על ידי ההסביר הזה. בעבר כמה ימים, הזכיר אדלשטיין, שהגיטו החדש במורה יהיה כפי הנראה בסונובייך ושיזהיע לי על כך פרטם גוספים. יום לאחר מכן, מסר לי אדלשטיין את הגליה המצח"ב ועליה הערת. מהרשום בה מסתבר, כי בגיטו טרזינשטיין שורת דעת, שהגיטו החדש נמצא ככicc במחנה, שמשימש בעבר לשביי מלחמה — שציפירנו לידי אוטרכובו בווארטאגאו.

כתובת בGER — ולא כפי שחשבו תחילת, פתק — בקרון דרום 54392: "17.10.42 שעה 3, בווארש, נסעים הלאה בלי אוכל ובלי מים, טרנספורט BV 16.10.42". — היא שגרמה לדעה הרווחת בין היהודים, שלא יתכן, שהטרנספורט הגיע בזמן כה קצר. איןני יכול לקבוע, אם איזשהו יהודי הגיעו כבר למסקנה, שהכוונה יכולה להיות לשעתה 15.

בדואר הגיעו 2 מכתבים נוספים מהטרנספורט BV, שתכנם הביא להריגעה משמעותית בקרב תושבי הגיטו. שכן מכתבים כאלה מועברים מיד ליד במחירות, כאשר תבערה.

II. לדיית ס.ס. אוברשטורם באנפיהרד אייכמן, IVB4, RSHA.

ס.ס. אוברשטורם פיהרד

.לotta 4.

Theresienstadt, den 28.Okt.1942.

Fr.Nr.VI/1 - 2/42 GRS.

Gefahrne Reichssache!

Betrifft: Alterstransporte nach dem Osten.

I. Vermerk:

In der ersten Oktoberhälfte teilte mir der Judenälteste Edelstein mit, im Ghetto Theresienstadt ginge das Gerücht, die von hier abgefertigten Transporte würden unterwegs von deutschen Behörden aufgehalten und die Transportteilnehmer ermordet werden.

Ich habe Edelstein das Sinnlose dieses Gerüchtes in der Form nachzuweisen versucht, dass ich auf die im Zusammenhang mit der Versorgung der Ostfront bestehenden Transportschwierigkeiten hinwies und erklärte, wenn dies beabsichtigt sei, wäre ein Abtransportieren nicht notwendig, man könnte ja ins Essen Gifte geben und würde so noch Transportmittel einsparen. Ich habe den Eindruck, dass Edelstein durch diese Darstellung beruhigt ist.

Nirgige Tage später erwähnte Edelstein, das neue Ghetto im Osten würde sich in Sosnowitz befinden. Er würde mir jedoch noch näher Bescheid geben. Am Tage darauf übergab er mir die in der Anlage beigelegte Karte mit dem anliegenden Vermerk. Schon ist im Ghetto Theresienstadt die Weimung verbreitet, das neue Ghetto befindet sich im ehemaligen Kriegsgefangenenlager Sczypiorno bei Ostrow/Wartheau.

Eine Kreideinschrift - nicht wie ursprünglich gemeint, ein Zettel - in Wagen Dresden 5492 "17.10.1942 3 Uhr in Wurschau" fahren weiter ohne Essen, ohne Wasser, Transport Bv 16.10.1942" gibt Anlass zur Ansicht unter den Juden, dass dies nicht stimmen könnte, da ein Transport in der kurzen Zeit nicht in Warschau sein könnte. Ob ein Jude schon draufgekommen, dass dies besser 15 Uhr heißen soll, kann ich nicht feststellen.

Mit der Post eingetroffen sind weiters 2 Briefe aus dem Transport Bv, deren Inhalt wesentlich zur Beruhigung der Ghettoinsassen beigetragen hat. Derlei Schriftstücke gehen ja wie ein Lauffeuer von Hand zu Hand.

II. SS-Obersturmbannführer E i c h m a n n , RSHA IV B 4, mit der Bitte um Kenntnisnahme.

Analgen:-4-

SS-Obersturmführer.

יצחק גריינפלד

הפלישה האיטלקית לאתיופיה והפלשים

השתתפות יהודי אתיופיה במלחמה

א. מצב המחקר

לרשומם של חוקרי מלחמת הפלישה של איטליה לאתיופיה עומדת תיעוד מצדים של החוקף ושל הנטקף. ניתן כאן להזכיר מקורות אחרים, באנגלומים, ועדויות של משתתפים במעשה ושל אלה, אשר עקרו אחר מהלך הדברים, עותנאים וכו'. אמנם גם מצד זה נשמעו עד לפניו עשרים שנה טענות, שאין הארוכינום באיטליה ובאתיופיה מספקים הרבת חומר ושלא נכתבו תולדות ההתקפות האתיופית מן השנים 1938—1941, חוות מספרים בודדים ושטוחים באמרית וכו' על הנושא, אולם כל זה לא ניתן להשוות עם הממצב בגדיזון אצל יהודי אתיופיה.

יהודיה אתיופיה השתתפו במלחמה זו הן כ מגוייסים כשאר אזרחי הממלכה ולפי נוהגי ארץ זו, הן כ מתנדבים בשלב זה או אחר של מלחתה הכבוש ושל מלחתה השיחורה, שהתנהלה כמעט בכל שלבי תקופת השלטון הור בפנים המדינה. אבל בנושא שלנו אנחנו מחוסרים כל תיעוד רשמי. גם מן הצד ה"רשמי" של הפלשים עצם לא קיימן חומר כזה, כי הוא לא היה קיים בכלל (עדת בית ישראל, כפי שידוע לנו כיוון, הייתה לפחות במאה והחמשים השנים האחרונות, נעדרת נציגות לפני השלטונות המרכזיות). גם העדים, לצערנו, אינם לציגנו. המעת, שידעו — בקשר לבית-הספר באדיס אבבה, — נמסר לחוקרי תולדות יהודיה אתיופיה ופורסם.²

מכאן נבע הצורך לחפש אחר נתוניים נוספים ולקלוט אותם מקורות אחרים. מקור אחד התגלה מן הצד הבלטי-צפוי, והוא הדין-וחשבון של עורך-הדין ק.א. ויטרבו * על מסעו לחבש בשנים 1936—1937.³ מקור שני מהוות ההתקפות

* עוז'ד קרלו אלברטו ויטרבו נשלח בשנים 1936—1937 לחבש מטעם ועד הקהילות היהודיות באיטליה לבדוק את מצב יהודי אתיופיה וביעוריהם ולארגן שתי קהילות יהודיות במושבת האיטלקית החדשה. באדיס-אבבה ודרידות.

של תאמורת עמנואל ** עם ד"ר פיטלוביץ *** לאורך השנים הנקן. הן במלחמה נגד הפולש, הן בשנות היכובש, שילמו הפלשים את מהיר הדמים כשאר עמי הארץ. על חלק ממנה ידוע לנו וחלקו الآخر נעלם מודיעענתנו בשל הסיבות שהובאו לעיל.

ובהודמנות זו, מה היה עם השתתפות היהודים בצד האיטלקי במלחמה? דומני, שלאחר מלחמת העולם השנייה ירצה דומה על גושא זה מן הצד היהודי. אף על פי כן, ידוע לנו על השתתפות ערבה מצדדים במלחמה זו ותגובה השלטונות על כך. אחד החוקרים כותב, שרבים מבין יהודיה איטליה הופיעו אז בתור מתנדבים, ועל מנת לסייע להם בענייני דת, הוקמה "רבנות צבאית", שכלה שלושה כוהנויות צבאיים.⁴

ב. הסטאטוס הצבאי של הפלשים עד הביבוש האיטלקי

הפלשים איבדו את שארית עצמאותם המדינית בתחילת המאה השבע-עשרה. לאחר מאות שנים של מלחמות עם מלכי חבש יצא להם מוניטין של לוחמים⁵. בתקופת גונדר, שבאה לאחר מכן, הם שירתו בחילות הקיסרים והשתתפו במלחמות תיידם. לדברי קוירין, הוענקו להם תארים ואזרחות במסגרת נסיבותו של היליטם להכללים בצוות יותר הדזקה במבנה השיגרתי של החברה הקימת⁶. לדברי החוקר האמריקני, לא היו נסיבות של התקומות מצדיהם של יהודי הארץ למורות התפרקות כוחה של הקיסרות בתקופת הגיסקים⁷. משתף תיאודורוס השני את השלטון, רק מעטים מביניהם שירותו בצבאו.⁸ אני גם מספק מאד, אם בשנות שלטונו של יהונס הרביעי (1889–1872) שירתו הפלשים מרגזונג הטוב בצבאו ולא בכלל, והסיבה לכך בקנאותו היוצא דופן למען הכנסייה האתאופית. את דבריו של קוירין, כי לאחר האסון הלאומי, שפקד את הפלשים ביום המלכים הראשונים, דהיינו לאחר סוסנויוס (1632–1607), שירתו הפלשים ביחידות אבאיות נפרדות, ולעתם הם באו לצבא בהתנדבות, ככלא ניכפה עליהם להמיר את דתם⁹. – ניתן לקבל במידה מסוימת של ספק. אמנם, כאמור, משקיב פאסילידס לידי את השלטון אחר אבינו, שלא ידע מעצור במדיניות הקתוליזציה הפרועה שלו, עמדה לפניו בעיה קשה מאוד של פioms דעת הקהיל דאו ובראש וראשונה של הכנסייה המקומית והוא הפעיל לבריליזציה מסוימת בפנים הארץ. קשה לקבל את הדעת, שהפלשים, המוכרים הנשברים, אכן באו מרגזונג הטוב לשרת בצבאו מדבריהם, אפילו בתנאי חופש הדת, היחסים כਮובן. ההתחensemות מצדם לא באה מידי.

בני בית ישראל, לעתה, לא שרתו כיחידה עצמאית בצבא האתאופי. שעה

** תאמורת עמנואל, אחד משני הצעירים, בני העדה היהודית באתיופיה, שהדר פיטלוביץ' הביא עמו לאירופה לאחר מסעו הראשון לאתיופיה בשנים 1904–1905. היה ממייסדיו של בית הספר התיודי בבירה האתאופית ומנהלו.

*** ד"ר יעקב בן פיטלוביץ', המכונה אבי "הפלשים", ביקר באתיופיה לראשונה בשנים 1904–1905 ובעקבות ביקורו עורך את בעיתת יהודיה חבש בעולם.

שהיו עצמאיים במידה זו או אחרת, הם נלחמו בדרך כלל בצבא האתיופי, חוות ממקרים של שיתוף פעולה של מפקדים מסוימים שלהם. אחד מגודלי האתיופיסטים בתחילת המאה הנקוית מפרש במילונו האמהרי את השם Kayla בתור "хиילים-שכירים פלשים בשירות המלך אסילדס".¹⁰ אף על פי כן מענית השאלה, האם שנים ספורות בלבד לאחר השואה שפתקה אותם, גויסו או התגייסו יהודים אלה אל צבא המלך מרצוֹן הטוב. ושאלת נוספת מענית מהאמצע המאה ה-19, עדין בתקופת הנסיכים, אוחנו מוצאים אצל אנטואן ד'אבאי. אמ'cin בسنة 1845 הוא דיווח, שנוסף על קוארה, הרי שבДЕמבייה, בארמצ'הו, בסגדה ובבולקית היה מספרם של הפלשים כל כך גדול, עד שם היו את מחזית הצבא.¹¹قبال שאין בידינו חומר בדוק בנושא מתקופת מלך השני. לדברי עדויות מפי יהוד אתיופיה, אכן לקח הקיסר את היהודים, ילדי הארץ, לצבאו ופיזר אותם ביחידות שונות, כשהוא עושה זאת במחשבה תחילת.

ג. מקומות של הפלשים בתכניותו הצבאיות של הילה סלאסי

לא מעט נכתב על נסיגותו של הילה סלאסי להכנס שינויים בצבא ארצנו, כדי לעדכן אותו ברוח הזמן. ומן קזר לפניו הפלישה האיטלקית עלו על סדר היום חכניותו להביא גם צעירים מבין הפלשים לתוך מוגרת זו, כשהוא קיווה, שהם יוכלו תוך לימודיהם בחוץ לארץ או בבית-הספר באדים אבבה לתרום את חלקם במאציו בכיוון זה.

ב-30 במרץ 1935 התקבל תאמרת עמנואל אצל הקיסר. תאמרת נשאל על ידו, אם יש בין תלמידיו צער השולט בשפה הגרמנית במידה מספקת, שייהי אפשר לשולח אותו לגרמניה למדוד לימודים צבאיים. תאמרת השיב לו, שיש לו תלמידים יודעי גרמנית, אך לעומת זאת אין ביניהם כאלה השואפים להשתלב בצבא. שלא על דעת תאמרת, נשלח אחד התלמידים האלה ללימוד בגרמניה והוא פנה אל תאמרת מברלין על מנת לבקש מן הקיסר מענק של אלף מארקים גרמניים, כדי להתקדם בмагמת הטיס. הנගוס מצידו הודיע, שאם הנער, לדבריו, מוכן לכך, כסוף לא יחסר בשביל מרשה זו, בתנאי שקדם אישר את רצונו להשתתף בקורסים מסוג זה. ולד גיורגי ולד יהונס (Walda Giyorgis Walda Yohannes), מזקירו של הקיסר, שנכח באותו השיחה, הביא בחשבון גם את יונה בוגלה,¹² אלא שתאמרת היה ווקק לו בטור עוזר. תאמרת נתן להבין בצהרה חד-משמעות, שאמנם הוא זוקק ליונה, אבל הוא מוכן להקריב את הקרבן ולהסתדר בלוידו, בתנאים שהילה סלאסי יבקש אותו מפטרלביץ. הקיסר הורה מיד לולד גיורגי לשוחח עם יונה ולטפל בעניין. היהות ותשובתו של יונה הייתה זהה

¹⁰ יונה בוגלה היה מן העזיריים, שהובא על ידי פיטלוביץ' לארץ-ישראל ולאירופה. עם שובו לאתיופיה עבר בוגלה לבית-הספר באדים אבבה.

עם תשובה תאמורת לשליטן, הוחלט לשלווה מבrik אל פיטולוביץ. יותר פרטיטים לא ידועים לנו חוץ מוה שבויום שלישי, 2 באפריל, הוודיע ולד גיורגייס לתאמורת, שהטקסט אושר וכבר נשלח באמצעות הרדיו.¹²

מאז עברו שבועות אחדים, ולא ידוע איך נפתחה הבעה. תאמורת הצביע באחד ממכביו על האפשרות, שיכל להיות ואלעור יירשם בתור טיס (pilotta aviatore).¹³ באשר ליוונת, תאמורת היה בדעתה, שעדיין שיוונה יירשם לבית-הספר הצבאי בגרמניה. הוא ראה - זאת בדבר מועל מנקחת ראות של חינוך: בבית-ספר הוא יוכל לרכוש ידע בלמודי חול, שהיה חסר לו. תאמורת לא ראה בזה משחו אידיאלי בשבייל-הקרירה של יוונה. והוא שואל, האם עם תום למדיו של זה בחול' לא תבין הממשלה האתאופית מאליה, כפי שקרה. לא פעם בעבר, כי למען התועלת הכלכלית מוטב לא למכות עליון את חי הצבא? תאמורת חיכה למכתב מפיטולוביץ, שייעץ לו בזורה החלטית בנוגע ליוונה.¹⁴ מתכנית זו לא יצא דבר. אין עדות על כך, שימושו נעשה בנזון, והמלחמה עמדה על הסף.

ד. המלחמה נגד הפולשים

בתחילת אוקטובר 1935 חזו חילות האיטלקים את גבולות אתיופיה מבלי להכרינו מלחמה. על גיסס כללי במדינה הומתקפת הוכרו רק ברגע האחרון, וזאת בגל החשש מצד הקיסר לחת עילה לאיטלקים לצאת למלחמה.¹⁵ שני חוקרים סובייטיים מן השנים הללו מביאים מדבריו של מומחה לענייני צבא, שבמקרה של מלחמה חלה באתיופיה חוכת-גיאוס על כל הגברים, שיגלם נוע בין 15 ל-50 שנה.¹⁶ על כל ראש מחוז היה להביא עימיו מה שיתור חילום. והגיסס נסתהים בחודש דצמבר, רק לאחר חודשיים של קרבות.¹⁷

ראוי לציין, שהצבאה האיטלקית כל בחזות גם גודלים של חיללים ילידיים, שנוציאו באրיתריאה וכו'. אחריך התבגר, שלא חמץ. ניתן היה לסמן על חיללים אלה, כי הם נלחמו נגד האתאופים בחוסר-רצzon, ולפעמים אף עברו לצדם.¹⁸ צוין לעיל, שבין המתנדבים בצבאות האיטלקים היה מספר ניכר של יהודים. מספרם הגוזל של יהודים בצבא האיטלקי הביא לידי כך, שבמאי 1936 הקציב מושל אריתריאה סכום של 150,000 לירות עבור בית הכנסת באסמרה, שירות את צרכיהם הדתיים וכן את אלה של התושבים היהודיים במקום.¹⁹

בסוף נובמבר 1935 מוזח תאמורת על ישיבה מתלמידיו, בני 18 ועד 25, שבüber למדן במערב-אירופה, ועל מעשיהם כתה:

- (1) אחד מהם היה מיועד לשירות בצבא האתאופי בצפון בתור חייל גוסף על תפקידו כמתורגמן בשבייל קזיניס מאירופה, שנמצא בשירות המדינה לצורך הדרכה צבאית;
- (2) שני יצא לפני שבועות אחדים לצפון בתור מתורגמן לרופאים של האלב האדום האתאופי;
- (3) שלישי עמד לצאת תוך ימים מעטים עם החילום המקלענים אל המטה הכללי של הקיסר;
- (4-5) שניים נועדו לצאת דרומה, לדעתו של תאמורת, גם כן בתור מקלענים

תחת פיקודו של דג'זמצ' (dagazmac) (חואר בכיר בחברה האתיופית);
6) והשיישי עמד לשורה כפקיד במינילה (בחווית) של הספקה צבאית.
לפי עדותנו,²⁰ פלשים, שהתגוררו בפני הארץ, יצאו כבר וכן עמדו לצאת
למלחמה. הוא היה עסוק באותו זמן בהכנות רshima של אלה (אינני בטוח, אם
הכוונה לכל אוכלוסייה הפלשים במדינה; מתקבל על הדעת, שמדובר בתלמידיו
לשעבר, שעבדו בתחום מורים בכתבי-ספר לפלשים בפנים הארץ).

ויתרבו מעיר, שלמלחמות היו השפעות משללה על בית-הספר באדייס אכבה,
וכותב, שני חניכים מבני המבוגרים יותר גויסו לצלב האדום האתיופי, ועם
חום הקרבות חזרו בראיים ושלמים אל בית-הספר על אף הסכנות, שארבו
לهم.²¹ לדעתינו, הכוונה היא ליונה ולאלוור, שימושו מורים בבית-הספר.

בקשר לגיוסם של היהודי אתיופיה והשתתפותם במלחמות יש בידינו עדות מפי
של אחד מן המפקדים הבכירים של צבא האתיופי הלחם, והוא דג'י' אילו ברו
(Dägac Ayyalew Berru)* אשר עם כיבושה של חבש שיתף פעולה עם
האיטלקים. עם תחילת הכיבוש נמצא תחת שלטונו חלק ניכר מן הפלשים בחבש.
העו"ד ויתרבו, שהגיע לחשב חדש ספורים לאחר כיבושה מטעם איחוד קהילות

ישראל באיטליה, הופנה אליו על ידי הצמרות האיטלקית המקומית.
על שאלתו של ויתרבו, האם בימי הפלישה נגרמו לפלשים נזקים ובידות,
הוא ענה, שלא נגרם להם כל נזק במלחמות.²² גם במקتب, שנכתב בחודש מספטמבר
(maskaram) שנת 1929 לפני הלווי האתיופי — חודש ספטמבר/אוקטובר 1936
בהתאם ללוח הכללי — על ידי נכבד הפלשים אל תאמרת, הם הביאו לידיונתו,

בין שאר הדברים, כי אף אחד מהם לא מת במלחמות.²³
במלחמות נגד הפלשים האיטלקים השתתפו מן הצד האתיופי לא רק יהודים
ילידי המלkom. מן המועט שידוע לנו בנושא, הרি ביום הראשון של המלחמה
אננו נתקלים בייהודי, קצין בצבא הקיסר, שמוצאו מ...וילנה. שמו היה אברהם
זגורסקי, סרן בחיל-המשמר של הקיסר והוא שירת בחזית הצפון תחת פיקודו
של סיום מגשא (Seyyum Mangasa).²⁴ הוא הגיע עד הגהה בגנדודיו מעיר
הולחתו דרך פאריס, שירת בלגוני-הזרים וכו'.

חדשניים לאחר תחילת הפלישה מוזהה תאמרת, כי הפלשים נוטלים חלק בכל
קרבן, שהמלחמות חובהות והם עוררים ללחומם, בספקם להם מזון וכד'. הוא
שולל את העיטה הנמען, שאליו הופנו דברים אלה, שהפלשים יארגוו שירות
תרבורתה ורואה אותה כבלתי ניתנת לביצוע, כי הדבר דרש הוצאתם כספויות
ואמצעים טכניים, שלא היו בידי הפלשים, בוגיון למשוונרים, שנעורו מאירועה
והם סיפקו אמבולנסים כסיווע לפצועים.²⁵

אין לי אסמכתאות לכך, אבל העירה קטרה בפנקוטו-ימוננו של פיטלובייך מיום
המייש, 3 באוקטובר 1935, שכבראה, התחלת המלחמה בין חבש לאיטליה,
וכן בין השאר, "5 החבשים (הפלשים) באו לראות אותה", ולמהורת היום, ב-4.10.35.
"חביי (פלשי) אחר בא לראות אותה",²⁶ — הביאה אותו לידי מחשבה על האפשרות,
שאליה היו או בארץ ישראל אגב מיולי תפקוד מטעם ארצם (אינני רואה כל
הסביר אחר לנוכחותם או שם, כי בשנות השלושים לא הביא פיטלובייך צעירים

* צורה מקוצרת של התואר דג'זמצ'.

בין הפלשים אל הארץ-ישראל, ובשערם אחד מהם נשאר אנו באזח(27). בימי קדומים היה מושבם של פלשים רבים, ואילו בראוי שבמשלוח האנגלי שלו ושהוא פיקד עליו ראייה (Raya) ובגמדר (Bageimder) נגד הראס גוגסה ולוי (Gugsa Wale), השתחפו גם פלשים רבים, אלא שהפעם תוא שיתרר מן הכתה (ketat) — גוים — אנשי דת, איכרים ובעלי-ימלאכה, וכותזאה מכך שוחרר חלקם הגדול של הפלשים. לדבריו, על סמך הוראותו האישית השתחף במלחמות פלשי אחד בלבד. הוא ידע לתקן מקלעים ושירות בחיל המשמר שלו. אילו ברו אמנם ראה במחנה כמה פלשים נספחים, לא רבים, חחת פיקודו של אחד מסגנוני, אבל בדברי עודתו, ככל שבו בראים ושלמים. נוצריהם או פלשים, שלא נכללו בתוך הכתה, אולם היו ברשותם רבים, היו חיבטים יחד עם החיללים הסדריים שבambilואים לנוקוט אמצעים הדורשים למען הסדר הטוב של הארץ, בפיקודו של בנו של אילו ברו.²⁸

הוא הוסיף, שהכוונה הראשונה הייתה להתאסף באיזור-סתית (Satit), והם אכן יצאו לאורך התכוי (Takkaze) בכיוון ולקיית (Walqayt) — סתיות, אלא שלאחר מכן נצטו על ידי הקיסר לעוזוב בכיוון צפון-מזרחה. נדרשו מאמציטם ומהירותו, שהaicרים והפלשים לא היו רגילים להם. אילו ברו הביא, בחשיבותו את הצורך לצעד במקומות קשים למעבר, לפיקדchor בו מכונתו: הראשונה להורות להחליפה לפעמים את החיללים הסדריים על ידי איכרים. פלשים וקבוצות אחורות של אנשים, שהיו פחות מחווניים.²⁹

עם תום הקרבות העקובים מדם, כאשריליה הכריווה על נצחונה, החלה גם השיבה מן החויותות. בין המשתחפים במלחמה היו גם שני מורים מבית-הספר לפלשים באדים אבבה, יינה בוגלה ואלעוז דסחה. ומן קוצר לאחר כניסה האיטלקים לבירת חבש, התחיל היעדר ידיעות עליהם להציג את מנהל בית-הספר תאמורת עמנואל, והוא רצה לארגן חיפושים אחריהם באמצעות פיטלוביץ', שהשתה או מחוון לגבולות חבש. הוא בישק את עורתו של מ. מורנו, מן הפקידים האיטלקים הגבויים באדים אבבה הכבושה, כדי להעביר בסיטיוו מכתב בנדוץ אל פיטלוביץ'. האיטלקי, שהכיר את תאמורת מלפני הכבוש, הרגע עתה.

תוך כך, במו'זאי-שבת, כ-18 במאי 1936, הופיעו השנינו באופן-בלתי-צפיו בבית-הספר, ששימש, כידוע, גם כפנימיה, מקום מגוריים לתלמידים ולמורים. לפי תיאורו של תאמורת הם באו לבושים כחוגמת ותדר (wattaddar) תגורי (חיל בחיל איזור-תינגר), ללא כיסוי ראש ויחפים, פרועי שיער ולא מגולחים.³⁰ הם סיירו, שבדרכ נסיגתם והגיעו שניהם אל מרטו (Yaggu) — מקטם מגורי של אבוי של אלעו, הKENIAOMZ' (תואר) דסחה (Qannazmac Dasta), אבל שם לא התאפשר להם לשחות הרבה זמן, כיון שתושבי המקומ אימנו לתקוף את הKENIAOMZ', בחשדם, שהוא מארה בכניסתו לעלי הרים בסמי' ורובי ודרשו ממנו למסור לידיים חלק מן הרכוש, שהופקד אצלו. על כן עזבו הצעירים את הבית ושמו פניהם אל גונדר. יחד עם מכר שליהם, רופא יווני, שירות בצלב האזרם האתיופי, התפנו להמשיך לשם דרך זלנתה (Delanta). בגלל הרופא שהיה כמעט לחלוטין עירום. ויתף וכותזאה מזה לא יכול היה לנגע. הסכימו בוגיון לדzonם, להסגיר את עצםם בידי האיטלקים בולדיה (Waldaya); ממש הגיעו אל דסי (Dase), ושם נלקחו הרופא בשבי. כעבור ימים אחדים המשיכו

להתקדם יחד, עם גודוד ממנוע בכיוון לאדיס אבבה, כאשר הותקפו בשולח מדה (Sola Meda) על ידי מודדים, חילום אחדים ורגו לא-ירבים מהם, ואלוור נלקח בשבי, בטלין של אסקרים בסיוו של שני מטוסים, שהוווקו מאדים אבבה, שם קץ להתקפה. לבקשתו של יונה שוחרר אלעור וחור אליו.³⁰

ה: פלשים בתנועת המרי

בדומה להعدد החיעוד בהיבטים של הנושא שלנו, שנזנו עד כה, אין אנו מוצאים תיעוד גם על השתתפותם של יהודים בתנועת המרי, שפעלה בדריכים שונות לאורך כל שנות הכיבוש האיטלקי. המסמכ' היחיד, שהיה ידוע לנו עד עכשוו, בנדון, הוא עדותו של יונה בוגלה על השתתפות מוריו ותלמידיו של בית-הספר, באדיס אבבה, בכל צורות ההתנגדות לאויב, במלחמה עם האיטלקים, בזמנם הפלישה וכן בתנועת המרי. חוקרים, שבמשך השנים נגעו בזאת, הסתמכו על עדותו.³¹ המקורות, שעליהם הסתמכתו, היו גם הם בעיקרם מסביב לצוות ולתלמידים של בית-הספר הנ"ל, בוסף על מעשה הרצח של (31) יהודים במריבה, (Maraba), מתחו בוגרה (Wagara). בין 120 האתאיפים (דראה להלן) מתושבי הסביבה, אשר הוציאו להורג.

ניתן לומר, שני מאירועים, הקשורים בציור הפלשים בשני מקומות שונים באיז... קרו כמעט באותו זمان. אחד — שהוחור והעתה, באדיס-אבבה, גם הוא בתחילת שנות 1937, ללא שיתנו תאריך מדויק למשהה — הרגימו של הקצין, תגורי, שרת במוסגרת הצבא האיטלקי, על ידי מורה בבית-הספר, ראיי לציין, שננים אלה התרחשו בשלב הראשוני של הכיבוש האיטלקי בחבש, כשאתה השלב, השני מקובל לראות בין השנים 1938-1941.

על הרצח של 32 הפלשים (לפי ויטרבו — 135 אתאיפים, ביניהם 31 פלשים)³² יש בידינו שתי עדויות של תאמורת, עמנואל; האחת נכתבה מיד לאחר המשעה, והשנייה, שהיא יותר מפורטת, נרשמה על ידי כעbor חזושים אתודים, כשהוא כבר עשה מחוץ לגבולות חבש. עדות נוספת נספota אנחנו מגלים בדינ'ו-וחשבון המקורי של העורך-דין ק.א. ויטרבו על מסען אל הפלשים ושםסר על ידו בקץ 1937 לשער המושבות האיטלקי. במקורה שלנו חשבותה היא בראש ובראשונה ברשימת הפלשים שנרצחו, נוספת על תאריך מדויק ותואר רקע המשעה. (הראשינה הוצאה ותואר הרקע אינם מופיעים בנוסח המודפס של הדין-וחשבון הנ"ל). כסלה מוכיר בספרו על הפלשים, שהופיע לפני שניים אחותות, עצומה, שהגנוו בשנת 1958 ראש עדתא לקיסר הילא סלאסי בנוסח הרצח זהה (לצער, לא נודמן לי לראות עותק מן הפניה הנ"ל).

בעזרת הראשונה (של תאמורת)³³ לא הובא התאריך המדויק של מעשה הרצח; ויטרבוקובע אותו ב-26 ו-27 בינוואר.³⁴ כשתאמורת בא לוופ דר (Waf Dar), כעשרים קלומטרים מדברק (Dabarc), נודע לו, שלפנוי ימים אחדים נשלח גדור מחיל-המצב מטלמה (Talammt) יחד עם זה שמולקית, כדי להעניש את תושבי ארמץ'יו והכפרים הסמוכים, על שהיתה להם הסכמה סודית עם המרדן;

גראם^{*} ובנה (Gerazmac Webnah) (ויתרבו מוסיפה את שמו השני אמרו^{**} — Amoraw — שפירושו, דרך אגב, "הגשר"). ללא חקירה הוצאו להורג ביריה מהה ועשרים אורי הרים המדינה — אתיופים, וביניהם — 32 פלשים (ראת לעיל). הפלשים שנרצחו, היו כולם מרוביה (קסלר מביא בספרו את השם wa Madowa^{***}). שלושים ושניים הפלשים, שהודיעו על כנעה מצדם ואשר הניחו את נשקם ופנו אל ליחידה הצבאית שהגיעה, כשהם נותנים אימון באגשיה ומביאים עמהם אנגירה (engara)^{****} וכן, נקשרו, הוצבו בשווה ונורו. תאמרת מספר, שככל מקום, מօף דר ועד ולקה, הוא התקבל על ידי אנשים שרוים באבל. הוא מעיד, שהיא עליו להטע נאום ולהודיע, שהלה كان טעות, ועוד, שאין להתקיף את איטליה כבבית-בעל גולן מעשה טעות, שקרה.²⁸

בדוח עדות שני — אשר נכתב על ידי תאמרת יותר מחצי שנה לאחר המשעה, כפי שכבר צוין לעיל, ולא על אדמות חבש, — מובאים על ידו יותר פרטם.²⁹ אסג (Esag), מי שהיה תלמידו של פיטלביץ' בעבר וכעת היה לראש הפלשים בוגרה, שעלה ליווה את ויתרבו ותאמרת במסעם באדי ארקי (Adi Arqay) בהיותם בסביבות דבת (Dabat), ביקש מהם לפנות אל הממונה על גורה, על מנת שהצבא האיטלקי, שחיפש אחר גראם^{*} ובנה המורד, יתחשב בפלשים, שהיו מחוסרי הגנה. הממונה השיב לו באמצעותם, שהממשלה האיטלקית איננה נהגת ביחס של אי-צדק לחפים מפשע, ביחס שהוא, הממונה, לא יכול היה לעשות כלום מכיוון שלא היה מפקד הצבא.

בדוח חורה מאדי ארקי מצא את כל הפלשים מוגירה במצב של חרדה عمוקה. כפי שנודע, ביום הראשון לבואם מרובה התקבלו הפלשיםיפה על ידי הקzin. בהיותם חפים מפשע, לא יכול היה בשום פנים ואופן לעלות על דעתם החשד באוטן, שעמד לקרות, כיון שאחרות יכולו לסתן ללא כל מאץ אל המדרונים התלולים שבשתת. אדרבא, בהגעים למקום, הם הציעו מצדם לקזין להם וביצים והלב והוא מסר אותם לחיליו. היהת כאן, לדברי תאמרת, בורות משני הצדדים: הקzin לא ידע, שהיתה זו חותת-כבוד בהתאם למנהג הארץ, כדי שיונגן בהם יחס של רחמים. הפלשים, מצדם, לא ידעו, של קזין מנהגים אלה. אין מוכרים. לאחר שהודיע להם, שעלו למסור להם הוזעה מטעם הממשלה, הוא הוציא מביניהם שלושים ושניים איש ונונן פקודה לירוחם בהם.

כשהתאמרת הגיעו לוגרה, האוכלוסייה הייתה מפוזחת ויוצאה מגדרה. היה עליו להרגיע את האנשים, שהיו שרוים באבל, כשהוא הסתובב רכוב על סוס מכפר לכפר. הוא היה בטוח, שלא עזתו וגומו בכל אטיפה של השווים באבל, היו הפלשים מצטרפים אל המורדים, תוך סיכון של ממש לגרום למעשי-טבח נוספים. תאמרת סיימה את דברי עדותה במלים "ברוך דין אמרת"³⁰

בתחילת שנות 1937 הרג מכונן לוי (Makonnen Lewi), מורה לאנגלית בבית-הספר לפלשים באדי אבבה, תוך ריב איש צבא (קzin?) מהיל תגרי שנמצא תחת פיקוד איטלקי שהיליו חנו בשטח בית-הספר או בקרבתו. על פי עדות ששמעתינו מפי יונה בוגלה, הוא לא נעצר על ידי האיטלקים. דيري בית-הספר

* תואר צבאי גבהת.

** פתוות גדלות ודקות.

נתקפו בפחד מתוגבות מצד השלטונות הצבאיים המקומיים. אמנם ד"ר לטיני (Latini), סגן קרבינריים, שיכנע את יונה בוגלה, שאליה אשר לא היו מעורבים במעשה, וגם בית-הספר עצמו, לא יוטלו, והאשם בלבד, כשייעזר (⁴¹), הוא שיסיא בתוצאות.⁴²

במכתביו אל פיטלוביץ נער תאמורת את חוצנו מן המעשה של אחינו (= מכונן לוי). אין אנחנו יודעים כמה זמן מכונן התהקלד לאחר מכן חופשי, אבל יותר מות פלאה העובדה, עד כמה שהדבר ידוע לנו, שהאיטלקים לא עצרו אותו, עד שביום מן הימים הוא געלם מן השטח. האם ניתן לשער, שהאיטלקים תיכוננו לעשות שהוא בנזון בהתאם לצרכיהם, כי הרי אין כל ספק שלא הרוג היה איטלי, התגובה הייתה באה' מיד. אולי מטרתם הייתה הסחת שנהה בין-שבטי? כל זה נשאר בגדר של השערות.

במועד אוגוסט 1937 מסר תאמורת לפיטלוביץ, כי יונה כתב לו, שיש בידיו מידע המכונן, מבלי שהובא כל פרט נוסף בנזון.⁴³ בשיחה עם יונה נודע לי, המכונן הצליח להגעה ולהצטרכ אל הפרטיזנים, שהחמו באיטלקים. בעודו במושא חולדות בתיאה הספר ליהודי אתיופיה מוכיר יונה אותו יחד עם מורה נוסף, כמו שנאסרו בידי הכוחות, וכן שמות של שלושה תלמידים מבית-הספר, שמאו המאסר געלו עקבותיהם. שמו של המורה השני, לצדיו של מכונן, הוא יוחנן חזקיאס. שמות שלושת התלמידים — יוחנן גובאו, טלאהון שללה והלסה Kasah.⁴⁴

ו. צבא השחרור

גם במקרה זה כמעט ביעפה, גם הפעם הויטה לנו יד עוזרת מציזו של תאמורת עמנואל במכטיביו אל פיטלוביץ. אלא שהפעםשמו לא נשפט מן הנסיבות בדפוס. תאמורת ממיעט כתוב על עצמו בימים הללו. הוא מופיע לפני הקיסר על פי הזמנתו האישית, לאחר שהובא על ידי האנגלים לחרטום. כתעת מופיע שמו בספרים על הימים הללו מפרי עטם של עתונאים-סופרים, שלוו את הצבא הבריטי עם פלישתו לתחבז.⁴⁵

תאמורת בא לחרטום מקהיר באחד בספטמבר 1940, לאחר שתיכו לו שם מחודש יוני, אך הוא געד או חדשם רבים מקהיר. למחמת היום, ב-2 בספטמבר, הוא התקבל על ידי הקיסר.⁴⁶ הוא אכן מפרט את מהות פעילותו בקרבת הקיסר, אבל אין ספק שהוא היה פעיל בשיטה ההסבירה שככabb, בהזאת הבנדראצין (Banderaccen) וולגמים, שהופצו מעבר לגבול ורב חלוקם במסע השחרור של חבש.⁴⁷ אפשר להציג על כך, שהוא לא חור בעתידי במכטיביו אל השלב ההוא של התחלת מסע השחרור. הקדים אותו בבוואו לחרטום בן משפחתו תדסה יעקב (Taddasa Yaeqob), שגם הוא הועסק, כפי הנראה, בעבודה משרידית. את מהות העבודה לא יידע" תאמורת לפי שעיה לקבוע בדיק.⁴⁸

Allegato No. 10

ELENCO dei Falascia' del villagio di Mereba (Uogghera)
caduti il 26—27 Gennajo 1937—XV

Ijasu Mersha	Zeuedu Ubie
Ijasu Uond Alem	Zeuedu Ajellign
Ijasu Uaka	Abeteu Alemie
Ijasu Mellese	Abeteu Temesghen
Ijasu Bejene	Abeteu Takkele
Ijasu Mahari	Biteullign
Ijasu Mulath	Biteullign Mucie
Ijasu Mekerie	Biteullign Rattenne
Mersha Godo	Eshetie Zhiemmer
Mekonnen Beruk	Ghedamu Jsajas
Mekonnen Dessie	Buonu Belai
Mekonnen Alemu	Mammo Jizhchak
Ermias Teruneh	Zhenjeammers
Ermias Menghestu	Salomon Negusie
Zeuedu Teruneh	Ejiasu Jaikuob

רשימה של היהודים ההרוגים בימים 26—27 בינואר 1937 במרבה (ראה העלה מס' 33).

הערות ביבליוגרפיות

1 ראה למשל :

Angelo del Boca, The Ethiopian War, 1935—1941. Transl. from the Italian by P.D. Cammins, Chicago a. London, 1969, p. 242, foot-note 7.

2 ראה עיקר :

R. Pakhurst, The Foundations of education, printing, newspapers, book production, libraries and literacy in Ethiopia. Ethiopian Observer, Vol. VI, No. 3, 1962, p. 277 (Pankhurst, The foundations...)

D. Kessler, The Falashas; The forgotten Jews of Ethiopia. London, 1982, p. 146, 148. (Kessler, The Falashas...)

ועוד, כולם על סמך עדות יונה בוגלה, בעל פה ובכתב בעברית (ובאנגלית), ראה יונה בוגלה, בת"הספר של בית ישראל באתיופיה. פגמים, 22, 1985, עמ' 90 (להלן: יונה בוגלה, בת"הספר...)

C.A. Viterbo, Relazione al Ministero dell'Africa Italiana dell'opera svolta in 3 A.O.I. in rappresentanza dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane, In: Israel — Saggi sull'Ebraismo Italiano, a cura di Francesco Del Canuto. Roma, 1984, pp. 47—113. (Viterbo, Relazione...)

להלן צוטט פעמיים אחדות מן הזר"ח המקורי מכיוון שהוחזאת הדפוס געדרים מספר

נתונים — תעודות בעלי חשיבות עבורה. במקורה זה צוין המקור.	
Fr. Del' Canuto, Come si giunse alla missione in Etiopia presso i Falascia. In: Israel — Saggi..., p. 37—38.	4
J.A. Quirin, The Beta Israel (Falasha) in Ethiopian history; caste formation and culture change, 1270—1868. A thesis... of the University of Minnesota, 1977, p. 166—167.	5
id., p. 172.	6
id., p. 208.	7
id., p. 394.	8
id., p. 131.	9
I. Guidi, Vocabolario Amarico-Italiano. Roma, 1953, col. 545.	10
A. d'Abbadie, Extrait d'une lettre de M. Antoine d'Abbadie sur les Falacha ou Juifs d'Abyssinie. Bulletin de la Societe de Geographie, 3e serie, vol. 4. Paris, 1845, p. 68.	11
12 מכתב מהתאמרת עמנואל, אדיס אבבה, 5 באפריל 1935, אל ד"ר פיטלוביץ.	12
13 מכתב מהתאמרת עמנואל, אדיס אבבה, 26 באפריל 1935, אל ד"ר פיטלוביץ. שם שם.	13
A. Bartnicki [il] J. Mantel-Niecko, Historia Etiopii; Wroclaw, 1971, p. 440.	15
(Bartnicki, Historia... ללחן)	
B. Aleksandrov, A. Zusmanovich, Abissinia. Moskva, 1936.	16
Bartnicki, Historia..., p. 440, 442.	17
id., p. 439.	18
The American Jewish Year Book 5697; September 17, 1936 to September 5, 1937. Volume 38. Philadelphia, 1936, p. 284.	19
20 מכתב מהתאמרת עמנואל, אדיס אבבה, 30 בנובמבר 1935, אל Ch. D. Isaacson, New York City.	20
Viterbo, Relazione..., p. 50.	21
id., p. 56.	22
id., Appendix N. 8, p. 108.	23
24 דודשאנו רופ (שם בדיו), אביסיניא אין פיעער אוון בלוט. יידיש ש.ב., ואראשע, 48, ע' 1936.	24
Ch. D. Isaacson..., 25 מכתב מהתאמרת עמנואל, 30 בנובמבר 1935, אל פנקס-זומן של ד"ר פיטלוביץ, 1935 (эрפטית).	25
Viterbo, Relazione..., p. 56.	26
id., id.	27
28 29 מכתב מהתאמרת עמנואל, אדיס אבבה, 19 במאי 1936, אל ד"ר פיטלוביץ.	28
30 על סמך מכתבו של תאמרת עמנואל מ-24 במאי 1936 אל ד"ר פיטלוביץ.	30
31 יונת בוגלה, בתייהספר..., ע' 90.	31
32 ראה, בין השאר,	32
Pankhurst, The foundations..., p. 277; Kessler, The Falashas..., p. 146, 148.	33
ועוד.	
C.A. Viterbo, Relazione del viaggio in A.O.I. Roma, 1937 (typewritten), p. 61 a. 33 (Append, N. 10).	33
34 מכתב מהתאמרת עמנואל, קובלה, 15 בפברואר 1937, אל ד"ר פיטלוביץ.	34
Viterbo, Relazione del viaggio..., id.	35
id., p. 61	36
Kessler, The Falashas..., p. 148.	37
38 מכתב מהתאמרת עמנואל, 15 בפברואר 1937 ...	38

- 39 דין-וחשבון חתום על ידי תאמרת עמנואל וצורך אל מכתבו מאלכטנדריה, 21 בספטמבר 1937, אל ד"ר פיטלוביץ.
- 40 שם, שם.
- 41 מכתב מתאמרת עמנואל, עדן, 7 ביולי 1937, אל ד"ר פיטלוביץ (במכתב שנמצא באוסף פיטלוביץ נשתרמו העמוד הראשון והאחרון (= הרבייע) בלבד. העמודים האחרים של המכתב חסרים מסיבות לא-ידעוות).
- 42 מכתב מתאמרת עמנואל, קהיר, 5 באוגוסט 1937, אל ד"ר פיטלוביץ.
- 43 השמות מובאים על סמן: יונגה בוגלה, בת-הספר..., עמ' 90. כפי שכבר צוין לайл, כל שאר החוקרים בהיבאים נחגנים בגורשא, הסתמכו על העדות של יונגה בוגלה בעברית ובאנגלית.
- 44 ראה G.L. Steer, Sealed and delivered; a book on Abyssinian campaign. London, 1942, p. 92—93. (Steer, Sealed... להלן: 1942, p. 92—93.)
- 45 מכתב מתאמרת עמנואל, חרוטם, 3 בספטמבר 1940 (המשך המכתב מ-29 באוגוסט 1940), אל ד"ר פיטלוביץ.
- 46 ראה למשל 1940, p. 92—93, Steer, Sealed..., ועוד.
- 47 מכתב מתאמרת עמנואל, 3 בספטמבר 1940...

ש. אבני

מחירו של עלייה המונית

פרק "אסיריזיון" ברומניה, 1948—1941

מ ב ו א

ב-1941 הצטרפה רומניה לצד הגרמני הנאצי למלחמה נגד ברית-המועצות. ב-22 ביוני 1941 חזה צבא רומניה את נהר ה"פרוט", גבולה עם ברית-המועצות, כדי לשחרר (כלומר, להחזיר לתחומה) את בסרביה ובוקובינה הצפונית, שהروسים סייפחו לברית-המועצות ביוני 1940 על-פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. הרומנים לא עשו בשתיים, שהיו פעם שלהם, אלא המשיכו במלחמה ועד לסתלינגראד הגיבו.

ב-23 באוגוסט 1944 חל מהפך ברומניה. ביוזמת המלך מיכאיל ובשתיות פעהה עם נציגי המפלגות הפליטיות, שקיים הרשמי נאסר עוד ב-1938, הופלה ממשלה המרשל יין אנטונסקו ותוקמה ממשלה דמוקרטית, שהחליטה לפרוש מיד מן המלחמה ולהיכנע לבועלות הברית ביל' תנאים. החלפו רק ימים מועטים וצבא ברית-המועצות, שכבר חודשים לפני כן עמד בקצה הצפוני של רומניה, כבש את רומניה כולה, שהפכה לשטח כבוש ועורף למלחמה, שנמשכה עוד למשך חודשים וחודשים.

האוכלוסייה היהודית ברומניה ראתה במהפכה במקפה מאורע משמה. מספירה של האוכלוסייה הווירט בלמעלה משלש מאות אלף יהודים. מה שיחיד את יהודי רומניה היהודי שאר אזות אירופה, הייתה לא רק עצם העובדה, שהיהודים אלה נשאו בתיים וניצלו מן "הפטرون הסופי", שתוכנן גם עבורם, אלא שגם בשואה לא נחרס הארגון הפנימי של הקהילות היהודיות. קהילות אלה פעלו כמייבֶּן יכולתן וסייעו את כל השירותים הקהילתיים, כולל עזרה סוציאלית, לפלייטי רומניה וגם לפליטים מפולין, הונגריה, סלבקיה וכו'. כן סייפקו חינוך יהודי בכתיב-ספר

מיוחדים לילדיים יהודים, שהוצאו מבתי הספר הממלכתיים והאחרים בהוראת החוק.

גם התנועה הציונית המשיכה להתקיים ולפעול במהלך מלחמתה. תנועה זו התואושה מאוד החל מראשית שנת 1944, כשהחתונה העליתה במדים רצינאים. החל מראשית 1944 ועד למפקד יצאו את רומניה בדרךם כ-2,400 יהודים וכולם הגיעו ארץ-ישראל בלבד מעפילי האניה "מפרקה" (למעלה מ-300 עולים). על מספרם המדויק יש חילוקי דעתות, שירדו תחומה ביום השיש.

בקיץ 1944, עוד בטרם נכונעה רומניה, הגיעו משלחת ארצ-ישראלית. ארבעה צנחים מארץ-ישראל, שהונצחו על ידי מטוסים בריטיים, הצליחו להגיע לבוקרשט, נתקלו על ידי חברי התנועה הציונית במהלך והצטרפו לפעילות. (ארבעה צנחים נוספים נחטפו והוחזקו בשבי). הצנחים נשארו ברומניה גם לאחר המפקד ועליהם נספהו שליחים אחרים, למשל שלושה, שהגיעו בתחלת אוקטובר 1944 (משה אגמי ממפא", יוסף קרלמן מבית"ר וחבר "העובד הציוני", דוד צימנד).

הארגוני הציוניים למיניםם עלו מן המלחמות וחידשו את פעילותם. בקרב האוכלוסייה היהודית היה קיים רצון עז לעלות ארץ-ישראל, הן מפני שלמדו את لكم השוואת, הן בכלל המצב הכללי והמדיני הקשה, שבו נמצאו יהודים אלה מיזורי השוואת. ימי ההתקלהבות הראשונות לאחר בוא הרושים החלו מהר, מאוד ובאו ימים אפורים וקשים של מחסור כלכלי ושל מאבקים פוליטיים עזים במדינה הרוסה ומרוקנת מכל עסקה.

בתחלת חישו ראשי התנועה הציונית וכן השליחים, שמא יאטמו הרושים את הגבולות ולא יתנו אף לאחד לעוזב את המדינה, כפי שנגנו כלפי יהודי רוסיה. لكن סבירו,ermen הדין לדוחף את האוכלוסייה היהודית, ככל שהוא. ניתן, מערבה, אל מחוץ לתחום ההשפעה הרוסית. מהר מאד התבכרו, שהروسים אינם מתערבים במהלך קהילה היהודית, לפחות לא ישירות. מי שכן התרבות, היינו נציגי המפלגה הקומוניסטית ברומניה, ראשית כל מפני שהתחרוו על נפשו של הנער היהודי, שהציונים רצו בעליתו. ארצת ואילו הקומוניסטים היו מעוניינים ברתימתו של נער זה לאינטלקט, שלהם. הנער הרומיני סירב בשלב זה לשתחע עליהם פעולה, כי ראה בהם את שליחיו של כובש הארץ. בהסתערותם על השלטון נזקקו הקומוניסטים לנער אינטלקטני, בעל-כושך רב בהפצת רעיונותיהם. שנית: היה קים ניגוד ישן בין הקומוניסטים והציונים. ממש כל השנים פוטמו הקומוניסטים ב"אידיאולוגיה", שתיעבה את הציונות וראו בה, כביטויים השגור עליהם: "חרבו המורעלת והמושחת של האימפריאליזם".

הניגוד שבין הציונות וה坦ונה הקומוניסטית נראה מהותי. בשנים הראשונות (1944/45) האינו הכל, שניגוד זה ילך ויחרף. החל משנת 1947 נרגע הקונפליקט מיסודו פשוטה למדי: ברית המועצות אימצה לעצמה מדיניות של תמיכה ברעיון הציוני, לפטע פתאום התאמו מאוריוו הציוניים של העם היהודי לאינטלקטgalileum של ברית-המעצות להכotta באימפריה הבריטית. נוצר צירוף מקרים מחייב לטובת התפתחות הציונות ברומניה, שהלה והתקבנה, לשלב של רפובליקה עצמית: מצד אחד הגישה החזיבית של ברית המועצות ומצד שני, המצב הכלכלי, שפגע קשה ביהודים ובפנסותיהם. המעבר מכלכלה פרטנית לכלכלה

מלכנית-סוציאליסטית הרס הרבה פרנסות יהודיות: האמת החשיטה, המסתור שירותי הבריאות ומלחמת החורמה בספרים ל민יהם הגיעו ביהודיים רבים: בסוחרים, בערכירידין, בעALLEL-מלאכה וברופאים. רבים הגיעו לידי מסקנה, שאם אמנים נגור עליהם לעבוד עבורם כפיהם קשה לפונסתם ולהיות "מצורעיה" החבורה; כבורגנים לשעבר, מוטב לעלות ארץ ולבנות זאת שם.

וכך וככה התגונעה הצינית לעדנה שלא ידעה כמהה. החל מסוף 1947 (לאחר השינוי המונטרי באוגוסט אותה שנה) פרחה התגונעה והפכה לתגונעה המוגנית. כמו כן אלף יהודים נרשמו בארגונים הציוניים השונים.

העלייה הייתה מצומצמת למדי ולא ענתה על הביקוש הרב. ואם כי בשנת 1947 (בספטמבר ובדצמבר) עלו כמעט עשרים אלף איש בארבע אגונות וכרכבה נספה עברה שלא כחוק את הגבול והמשיכת דרך הונגריה למערב אירופה, עדין רב היה הביקוש לעלייה. בשנת 1948 נוצר מעין פרדוקס, שלא ניבא טובות: מצד אחד נקטו השלטונות אמצעים ודרושים למנוע את קיומו של כל ארגון, שאינו בחסות קומוניסטייה ולהשתתקת כל קול אפשרי, שאינו זהה לחלוותן לכולו של המשטר, ההולך ומוחזק את שליטונו; מצד שני קיומם של ארגונים ציוניים תומסינים, המוגנים, מנהלים פעילות נמרצת, מארגנים פעילות תרבותית, מפרסמים פירושים מגוונים ומתנהגים כאילו עליהם לא חלים כלל המדינה. האירועים שהתרחשו אז ברומניה מצביעים על השינויים המהותיים, פוליטיים וחברתיים, שהתרחשו בפרק זמן קצר מאוד:

ב-11.5.47 הורחקו מן הממשלה השותפים הבורגנים, כולל שר החוץ טרנסקו והוקמה ממשלה על טהרת השורים הסוציאליסטים. בחודשים נובמבר ודצמבר 1947 אורגנו יהידות ראשונות של המשמר המפלתי. ב-30.12.47 וייתר המלך על כסאו ועובד את ארצו ורומניה הפכה לרפובליקה עצמאית.

ב-23.1.48 נושאו בפרלמנט רק 9 צירים שלאמנציי הממשל הקומוניסטי (אך גם אלה לא מן המפלגות המסורתית), שפעילותן נאסרה בחוק). בועידת-היאחזו, שנערכה ב-21–23 בפברואר 1948 התאחדה המפלגה הסוציאליסטית.

ב-11.6.48 הופיע חוק הלהבות ובו ביום עברו לרשوت הממשלה החברות התעשייתית, המכרות, הבנינים, אמצעי התעשייה ורוב בתיה-המסחר. ב-3.8.48 נכנס לחקפו חוק חינוך חדש. כל בתיה הספר הפרטניים והציבוריים עברו לרשوت הממשלה, כולל בתיה הספרותיים וה欽誥. למחרת היום, ב-4.8.48, הוחק חוק הדתות, שהעביר את מוסדות הדת לפיקוח ממשלתי.

ב-2.3.49 הולאמו כל האחוות. לא רק שנלקחו מבעליהם 50 הkartiers שנשאו להם לאחר הרפורמה האגררית של שנת 1945, אלא נלקחו מהם המגורים, כל העבודה ואפיו. הרהיטים. לבני האחוות הותר לקחת שתי מזודות עם חפציהם אישיים והועברו למקום מרוחקים. ב-20.4.49 הולאמו רוב בתיה המגורים. עוד לפני כן, בשלתי הי' 1948, הוחק חוק, שקבע 9 מטר שטח מחייה לכל דיר מבוגר. לדיות רבות הוכנסו שתיים או

שלוש משפחות נספות:

"מפלגת העבודה" (המאוחדת) הפכה למפלגה פוליטית יחידה מותרת. כל ראשי המשטר הקודם הורחקו ממשרויותיהם ונעקרו בהםוניהם. כל הארגונים למשיניהם: ארגוני ספורט, צדקה, כלכליים, חברותיים או תרבותיים עברו שינוים מהותיים וכולם יכולים לפעול רק תחת חסות "המפלגה" ופיקוחה הדודק. וזאת, שתגעה פעילה, כתנועה הציונית, קולנית וונכחת בכל יישוב, שבו גרו יהודים.

שליחי המפלגה הקומוניסטית ברוחב היהודי שפלו בארגון "הוועד הימודי הדמוקרטי", שכונה בפי בעלי הוכרזון "ייבסקצייה", על שם הארגון היודע לשמה בראשית הפעילות הקומוניסטית בברית-המוסדות, השלימו אף הם בסקטור היהודי את כיבושם כל העמדות: הקהילות היהודיות והארגוני למשיניהם, פרט לתנועה הציונית, עברו לידי "הוועד". ב-1948 ניטה הוועד את כוחו גם בסקטור הציוני. בתחילת, בטרם הוקמה מדינת ישראל, האמינו כנראה הקומוניסטים, שישראל תהפרק — כביטויו של משה סנה — "לפצע מוגתני נסוך על גוףו של הפלם הקפיטליסטי" ולכנן ראו בנסיבות בעל-ברית אפשרי. בשלב זה דאגו להרחיקם של תנעות ימניות בציונות. עד ב-17.2.1948 הופסקה פעילות הרבייזוניסטים ברומניה.³ משוקמה מדינת ישראל והיא לא הפכה ל'פצע' בגין האימפריאליסטי", התחליל "הוועד היהודי הדמוקרטי" להשתלט על העליה. בתנועה הציונית גטו להאמין, שהוועד רוצה להשתלט על העליה כדי להנוק אותה. סביר יותר להאמין, שנם הקומוניסטים התפחו לאשליה, שהיתה נחלתם של כל הארגונים-הציוניים, שהעלולים, שיגיעו ארضا בעורחות ולאחר אינדוקטוריציה, ישארו נאמנים לסייע, שורה להם עלות ארצה, ואם הם ישלו עולמים ארצה, יחזקו את התנועה הקומוניסטית בארץ ישראל.

בשלב זה ניסו הקומוניסטים, באמצעות הוועד, לשים יד על התנועה הציונית, להיות הם הגורם שיבצע את העליה. הם ניסו לעשות את עבדותם זו באמצעות "השומר-הצעיר-משמר". ראש השומר הצער נחפסו לאשליה, שאנו יתכן, שהם יצליחו את התנועה הציונית מפירוק טוטלי. בסופה של דבר גיבשו המפלגות: "אחדות" (מא"י), "משמר", ו"אחדות העבודה" עמדו משותפות בדבר האוריינטציה הרצiosa של ההסתדרות הציונית ברומניה. הם סיכמו את גישתם במסמכם, שבו נאמר בין השאר: א) ברומניה של נובמבר 1948 אין מקום "להסתדרות ציונית" אחרת מאשר הסתדרות ציונית סוציאליסטית, מרכיבת שלוש הסיעות הנ"ל, פולוס "פועל-צ'יון". ב) במשור הבינלאומי חייבות ההסתדרות הציונית ברומניה לפעול بعد ה策טרופתה של "ההסתדרות הציונית העולמית" - לכוחות-הקידמה: ד) בתחום העליה, על ההסתדרות הציונית לניהל הסברה בציור היהודי ומאבק פוליטי לעליה, מבלי שהיא עצמה תעסוק בארגון העליה ובהדרכת המועדים לעליה. דבר זה יעשה על ידי הוועד היהודי הדמוקרטי.⁴

שלוש המפלגות הציוניות נתנו אפוא את הסכמתם לחיטול כל שאר הארגונים הציוניים, אך לשוא. הן אחיוו את המועד. בניתוח החליטה המפלגה לחסל חיטול מלא את התנועה הציונית, כולל את אלה שהיו מוכנות לחותם על הסכם זה מביש.

התחליל אפוא השלב הבא. כרגע, כל אימת שהקומוניסטים חיסלו יריב, הם לא

הסתפקו בחיסולו הארגוני. הם המשיכו בהשמדתו, במעטם פעילי. התהליך נמשך לאט כדרם, אך בبطחה.

במשך המאמר נגתה, כיצד קרו הדברים וכי – בתהליכי ארוך ומייגע – התיים פרשת אסורי ציון, פרשה כאובה מאוד שבת למללה מאותים איש שלמו בסבל איש. רב למד, אך שלא כפי שקרה בברית-המעוזות ובאיורים, שסופחו אליו, החל מ-1939, ציוני רומניה נכו להשתחרר מבהתי הכלא ולהגיע הארץ.

ההמנוגיס אינס מוותרים

ב-29.12.48 הוכנס "הוועד הפועל הציוני" וב-30.12.48 החלטת על הפסקת הפעולות הציוניות ברומניה. ההחלטה הייתה בלתי גמונת. לאחר שב-11.12.48 פורסמה בכל עתוני רומניה, בכותרת שמנה לרוחב כל העמוד הראשון, החלטת "הוועד המרכזי של מפלגת העבודה" בבעיות הלאום. בהחלטה נקבע בין השאר, ש"ציונות – על כל גוניה – הנה זרם השואף לבזבז את הציבור היהודי העובד משאר העמים, שבקרבם הוא ח. זו תנועה נihilיסטית וראקצינית של הבוגנות היהודית ויש להרחקה מן החיים הציוריים". יש לציין, שבנסיבות של שררו או ברומניה, היה להחלטת הוועד המרכזי של המפלגה תוקף של חוק, סביר להניח, שלמרות החלטת לא היה הוועד הפועל הציוני מחייב, על הפסקת הפעולה, גם אם היה ברור לו, שלא יוכל להמשיך בפועלה אף לא יומי אחד, לאור כמה אלפי התלויצים, שנמצאו מרכזם בכמה קיבוצי-הכשרה, במצב קשה למדי, וללא יעוץ. אנשי האזרות, הרישראליות, לתנועה הציונית, להסתיכם להפסקת פעילותה, כדי להציג בדרך זו את החלוצים ולאפשר העלאתם הארץ.

החלוצים נשאו בקיובץיהם. הם טענו, שאין הם פעילים ציוניים, אבל היו והקיביז ביהם ולאין להם בית אחר, מן הדין שיישאו בו בהם עד לעלייתם. הקрова. העצורים הציונים הראשונים היו ארבעה שליחים של תנועות הנוער: שנידל שקלר ודוד חייםוביץ מ"גורדוניה", יצחק טסלר מ"דורו הבונים" ודודו הרקוביץ מ"השומר הצעיר", הם נעצרו, בשבועה או בשמנוה בדצמבר ברחוב או בחשמלית. מעטים בא לאחר מאבק אלים ברחובות בקרשט, בין אושי תנועות הנוער הציוניות החלוציות ונציגי הוועד היהודי הדמוקרטי. שניטו לכבות כוח את מרכז תנועות הציוניות ומוסדותיהן. כביכול "הציבור היהודי קם. ביזמתו עבר את נגע הציונות מקרובי? (מי היה הפוגרומים צעירים לסמינר של אינדוקטרני-היהודי הדמוקרטי לעלייה הקрова נבחרו אנשים צעירים עשו זאת, כי פחדו, שם יסרבו לפעול, כפי שנדרשו לעשות, ישלו מהם את זכות העלייה).

ובכן, התנועה הציונית הפסיקה את פעילותה הרשמית בשלבי שנת 1948. כמה אלפי החלוצים נשאו בקיובץיהם בzieפה לעלייה המובטחת. הטרפו אליהם רבים מבוגרי התנועות, מתח תקוות תימה שיכלו. גם הם לעולות. עם חיסולם של הארגונים, שהרכיבו עד אז כל אחד וטור משלו לעלייה, שם התמונה היהודית, שרצה לעלות ארצה, את מטבחו בצרות ישראל, בנציגי מדינת ישראל, בתקופה, שאליה יבטחו את העלייה. כשהגיעו סוף סוף לבוקרשט ציר

מדינת ישראל, הציג רואון רובין, בן רומניה. ודובר רומנית, שמו היהודים את מבטחם בו ובעוורונו. משום מה התארהה הגשת כתבי האמנתו. הרומנים דחו אותה זמן ארוך למד. סוף סוף, ב-12.1.49 הגיע הציג רובין את כתוב האמנתו ועל בית צירות ישראל ברוחב ברגלה 3 התנוסס. דגל ישראל ויחד עמו גאו תקופת היהודים.

בקרב ראשית התנועה הציונית ואנשי תנועות הנעור החלזיות לא שורה הרוגשה טובה. נדמה היה להם, שחבריהם לשעבר, אלה משליחי ישראל שהפכו בין ליליה לדיפלומטים, התרחקו מהם. במכבת של משה ויסטולון, מראשי "הברgger הציוני" מאוחרת תקופה, לחכיו בארץ-ישראל הוא כותב: "אתה שואל עם מי אני מתיידך. במצב הנפשי שלי כתע — עם אף אחד. היינו מבקרים מזמן ליום אצל בני משפחת היושבים בברוקרט (הכוונה לצירות ישראל) אבל הם מaad לא ידידותיים. מסתכלים עלינו מגבה. עצוב, אבל זה המגב".⁹

ニימה דומה נשמעת גם במכבתיהם של רבים ממנהיגי הציונות לשעבר. האם קיבלו הדיפלומטים הטרויים הוראות בנידון? דבר אחד. ברור: הם לא ידעו כיצד לככל מעשיהם, שלא להריגו את הרומנים. היטב חשו ברוח הקרה, שנשנה ממשרד החוץ הרומי. כל אימת שניסו לדבר על ענייני עלייה למשל, או על כל דבר הנוגע למצוות הקשה של האוכלוסייה היהודית ברומניה, נתקלו בסירוב גמור. נאמר להם, שאין הדבר شيء לתחום פעילותם וכי מדובר באורחים רומנים וכל טיפול בבעיותיהם ייחשב כהתערבות בענייניה הפנים של רומניה. בספר האוטוביוגרפיה, שהופיע ב-1990 בלונדון, מספר הרוב הראשי של רומניה, שאנסי "הוועד היהודי הדמוקרטי" לחזו לעליו לאסור על אנשי הצירות לבוא לבירת הכנסת, ודרשו, שבבואם יטפל בהם בזרחה: כו, שלא יתחשק להם יותר להיכנס לבית הכנסת.¹⁰

הmanın היהודי, שלא ידע על כל אלה, לא הרפה. במצוקתו פנה לצירות ישראל, כי בצוות הדיפלומטי ראה את מושיעו. בדו"ח מטעם מרכז יהדות ישראל מסופר, שבזום ו/ 11 בפברואר 1949, התאספו אלפי יהודים ליד צירות ישראל. הצירות סגרה את שעריה. יותר מ-20 אלף (בקשות לעליה) נורקו אל חצר הצירות. הם נשארו ליד הבניין עד מאוחר בלילה: ביום ראשון, 13 בפברואר, שוב התאספו כמה אלפי יהודים: "שמתי מחעה: שלא מקבלים אף בקשה. וכי יש לשלוח בקשות לדואר (רציתי להראות לממשלה [הרומנית] את הסתיגותנו ממה שקרה)". [ספר, שההמון קיבל את הציר בתשואות רמות וזה אפילו לא ענה על ברכות הציבור]. ביום שני, 14.2. שוב באו אלפי. בצהרים הגיעו מספרם לרובה. ב-17 בפברואר נמסכו ההפגנות ליד הצירות: התכנסו כעשרים אלף איש. [הסתה שモעה: שאושרת עלייה של 100,000 יהודים]. שוב נתקלו כ-6,200 מכתבים. ואו גודע לי שהשליחים נגורו, רביבוכץ ושטמך נלקחו למשטרת הבטחון לשיתה ולא חזרו".¹¹

חוצות ההפגנות הלו, שנמשכו שבוע שלם, היו קשות. לא רק שנעצרו שלושת השליחים, לאחריהם שעדרין נשארו ברומניה (השלשה נלקחו מבתיהם), אלא שהדבר הביא לתגובה זוועמת של ממשלה רומנית.

קבוצת מנהיגים ציוניים הוגנה למשך הפנים: שלושה מהם נתקבלו. על ידי שר הפנים, תיאורי גיורג'סקו והשאר על ידי סגנו הממונה על ענייני בטחון

ומטרתה. שניים אמרו אותו. דבר, שהסתדרות הציונית לא עמדה בהחלטתה להתחסל והקיבוצים ממשיכים להתקיים ולפעול. השניים יעמדו מנהיגים הציוניים לעשו. לחיסולה מהיר של הפעולות הציונית, שאם לא כן תיעשה המלאכה על ידי המשטרה "בצורה שלא נמצא חן בעיניכם". שני השרים הכויחו, שהיתמה אי פעם הבתча להעלאת החלוצים הלו ארצה. אדרבא — אמרו הם — כל זמן שיישארו. בקידוציהם, אין כל סיכוי שיעל"ז.

יוםים לאחר מכן, ב-4.3.49, הומו נציג כל תנועות הנוער הציונית הבלתיות לבתו של מישו בנבנישטי, מי שהיה נשיא במשך שנים רבות יו"ר ההסתדרות הציונית. וכולם באו. (כותב שורות אלה היה בין הבאים). בנבנישטי מסר להם על שייחתו עם שר הפנים וביקש מנציגי תנועות הנוער בשמו ובשם כל המנהיגות הציונית פירוק הקיבוצים, כי המאבק אבד.

נציגי כל התנועות הסכימו להצעה, כי זה היה מצבנו נוח לצאת ממצוותם, שבה היו שווים. כ-3,000 חלוצים (כ-700 מ"הנוער הציוני") שהיו בקידוצים בצפיפות אומה, לעיתים ישנו שלושה במיטה אחת, במצב סגיטרי أيام וນורא, בלילה עבודה, בלי כל תעסוקה, כי ניתנו הוראות למפעלים לפטר כל חלוץ מכל עבודתה. ה啻יפות הילכת וגדלה. כל יום חוסל בכוח קיבוץ באיוו עיריה. אלא נשלחו לבתיhem, מחשש שיאבדו את זכויותיהם לעליה, אלא הטרפו לחבריהם בשאר הקיבוצים וכן הגדילו את ה啻יפות. מלאי המzon: תפויה האדמה, האטירות, הגבינה המפושטרת והמרוגינה, שנשארו ממה שקיבלו בזמןו ממחסני הגזינות, שבינתיים נכבשו בכוח על ידי אנשי הוועד, — עמד להסתדים ומזמן חדש לא עמד לרשותם. החלוצים עמדו במשך חודשים הבלתי אפשרי שנוצר, רק מפני שהאמינו, שכרך הם שומריהם על זכותם לעלות ארץ. דבריו של בנבנישטי, שאין כל סיכוי לעליה במצב הנתון, המחשו למנהיגי תנועות הנוער את המצב האמיתי. הם ידעו, כי שוב אין במא להאליל את החלוצים וכמעט שמהו לעשות את רצונם של מנהיגי התנועה הציונית ובכך להסיר מעל מצפונם את האחוריות למעשה קשה זה. כך בא הץ גם על קיבוצי ההכשרה. שלושת אלף החלוצים הטרפו גם הם להמון היהודי, שלא יותר על עלייתו, מוכנים להמשיך ולהיאבק עלייה. תוצאה נוספת של הפגנת המוניצי יהודים ליד צירות ישראל במשך שבוע שלם הייתה, כאמור, מעצרם של שלושת השליחים האחרון, שעוד נשאו חופשיים. הצירות יכולה לטפל בשחרורים של שבעת השליחים, מכיוון שהיו כולן אוריין ישראל.

מעצרם ואשוניהם של מנהיגים ציוניים התרחשו למעשה בסוף אוקטובר 1948. במרקן שנשלח מבוקרשטי למשרד החוץ בישראל ב-3 בנובמבר 1948 נאמר:

"לפנינו כמה ימים נסגרו הקרים". מתנהלת הקרה. הם נאשמים בעבירות על חוקי המطبع¹² נאסרו או ראשי הקרים האומיים: ליאון איצקר ואנגצ'יו כהן מקק"ל ומיכאל ליבנה ושמואל רוזנאהופט מבכריי "קרן היסוד". המעצרים עוררו חששות כבדים. השליחים הרגינו אותנו: "הרי בכל מקום בעולם, כולל בארץ הדמוקרטיות ביותר, נעצרים בני אדם שלגביהם קיימים חשש, שעסקו בהעברת כספים בנגדו להוראות החוק".

שבעת השליחים שוחררו. השלושה שוחררו ב-28.3.49 והרביעית רק ב-17.4.49. מהצזרותיהם בצד ירושה ישראל בבודקה יוצא, שככלפי קבוצת הארבעה הטיפול

היה קשה וקצת יותר, נחמד כלפי השלושה. הארבעה הוכו והורעבו¹², כל השבעה עזבו מיד את רומניה. בשחרור ארבעת מנהיגי הקבינות עסק משה אורבוך-אגמי, שהפק ליויעץ בצרות ישראל בבורקשט. הם שוחרו תמורה סכום כסף אדיר של 500,000 דולר. אגמי רמן, שבחריר כללה גם עליית החלוצים. אחורי שלושה הודשים של מצער הובאו הארבעה בפנים בית דין, נידונו לשלוות חודשי מסטר. ולkins של חצי מיליון דולר (שלולים, כאמור, על ידי מדינת ישראל; או הסוכנות) וושוחררו. אף חלוץ לא עלה ארץ בעקבות הסכם זה. זאת ועוד, המשוחררים מלבד אנצ'יו כהן, נעצרו מחדש, ככל שאר המנהיגים הציוניים. بذلك אמר פקיד בכיר במשרד האוצר הרומיני לדייוויס ציוני: "דקנו אתכם מהוגן".

- ב-19.7.49 נעצר בקהלו שליח פועלית אגדות ישראל בגרמניה, חיים הירש אלפראד. האש והאשם בזווית מסמכים, בגניבת הגבול ובברחות כתף. הוא נידון לששה חודשים מאסר, לאחריהם שוחרר וגורש.

מניגים ציוניים ראשונים נעצרו בקייז 1949. ב-9.6.49 נעצר זולטן הירש מרנסי "דרורי-הגבונים" (אחדות העבודה). זמן קצר לאחר מכן נעצר אדווארד דסקלו (דורון) מרנסי "משמר" (מחלגת הבוגרים של "השומר הצעיר"), שرك לפניו בשלוש שנים יותר "הוועד" על מקום בפרלמנט לטובתו. ב-10.9.49 נעצרה גם גיטה ליבוביץ (הררי) מרנסי תנוטה של זולטן הירש. זולטן ודסקלו שוחררו אחרי שנה (ונעצרו שוב) ואילו גיטה ליבוביץ נעלמה, כאילו עליה האדמה.

מלבד אלה נעצרו כמה אנשים וחוצים לשעבר, לאו דווקא מן השורה הראשונה. במכבת מה-29.12.49 מודיעעה "הרנית העולמית של צעריה החלוץ והפועל המזרחי" למשרד החוץ בירושלים על מעצרם של שלושה מחביהם בעיר ארד: ישראל טרטן, שנידון לשנת מאסר, הרפנס דוד, שנידון לשנה וחצי וניהיאו שמואל, שנידון לשנת מאסר¹³. במכבת אחר מוספר על מעצרו ועל משפטו של הרב סולМОן גרויס מקאריני-מאלה, שהואשם בשותפות בהברחת גבול (יתכן, גם בחורדים מארד נתפס על אותה עבירה עצמה). ברआורן נעצר בחורם בשם זיגפריד קיסמן, ובכה, שהיה מביא בקשות לאישור עליה מיהודי הפולובינציה. מי שהגיש בקשה עליה, נדרש לצרף לבקשתו אישור הציגות, שכן מובהחת לו אשתרת כניסה לישראל).

- שני חברים מ"הנעור הציוני", חלוצים לשעבר, אחד בשם סלomon מבוטשנ ואחד בשם חייםוביץ לואיס, נעצרו והוחזקו כמה שנים במעצר. ייתכן שהיו רבים כמוهما. אין איש ידוע על כר. הנה דוגמה: אליעזר הלוי מה组织 הדיפלומטי של הציגות בבורקשט, כותב ב-12.10.50 על יהודו בשם זומשציאנו מהעילה בסבן, שנעצר לששה חודשים. להלן נדוע הדבר לאחר שהאיש השתחרר, קיבל אישור לעזוב את רומניה ובא לצירויות לסדר את ענייניו¹⁴.

נשאלת השאלה, מדוע נעצרו אנשי שמאל מרכזיים בין הראשונים. קשה למצואו הגיון בכל מה שקרה בשטח זה. מוציא מושקוביץ (משה עמנואל) מסביר בדוח¹⁵, שהגיס למשרד החוץ בירושלים בקשר לבונשו"א "אסטר-ציון": "יש להגית, שהמאסרים הללו היו מבוֹא לפעולה העצומה הבהא ומרטמת היהת לאסוף את החומר הדרוש לשם הכתנת המתחזה. זאת אומרת — לשם הכתנת המתחזה ובוים החקירה והמשפט. ידענו עוד לפני המאסרים, שהබולשת אוסף חומר וידענו גם כן, שנקבעה

המסגרת הכללית של המשפט. ידעונו ואת מקורו מהימן ומסורת על כך להלן [קונסול ומזכיר ראשון בצירות] עוד במרץ 1950¹⁶.
אם נכוונה הערכתו של מ. מושקוביץ, יתכן מאד, ש"הסקורטיטה" (משטרת הבטחון) רצתה ללמידה את החומר מפיהם של מרקסיטים, אולי מתוך אשלה, שעמם היו העניינים קלים יותר.

ובכן, שהמשטרת החשאית חיפשה לעצמה מלווים בכל מקום ועל אחת כמה וכמה בצירות ישראל. איני מתחוו דוקא לאוכלי-קורצא, למלווים חסרי מצפן המוכנים ליהנות מעשיהם. אני משער, שהיו גם אלה, אני מדבר כאן בפרק כאב ביורה, של אנשים בעלי מצפן, שנתקטו בערומה לשחקה של הבולשת הרומנית, שלפי דעתך לא כל כך רצתה להציג מהם אינפורמציה (אם כי ודאי לא בחלה גם בכם) אלא לבבל, לשגע ולהם את ה"אויב". בדרך זו יצרו מתח עצום. הם בלבלו את הקורבן עד כדי כך, שהיה מוכן ביאושו לכל דבר.

כיצד עשו זאת. הבולשת דאגה לעזרו חבר מסוים, בדרך כלל איש מכובד למדעי, שימושם לא הוטל בו דופי או חשד. האיש הוחזק 24 אן 48 שעות במעט, בלי שאיש מקרוביו, או ממכריו ידעו על כך. כיצד אפשר להעלם מעזר מקרים? הנה דוגמה: בלילה שלפני מעזר, בא לידי שיilo להודיע לי, שמהר הוא יוציא לעיר-שדה מסוימת, בשליחות המפעל, שבו עבד. הוא בא להודיעני על כך, שלא נdrag מהיעלmo הפתאומי. למחזר היום, כשהכנס למנהל המפעל, קיבל על עצמו את השליחות, נעצר על ידי סוכני הבולשת, שחיבו לו. ככלומר: מנהל המפעל שיתף פעולה עם המשטרת. דבר דומה קרה לחברנו סמי גריינברג מרリアלה. אמר האלמנה ידעה, שנשלח על ידי המפעלubo עבד, לקורס השתלמות בעיר הבירה.

בשיטת זאת נעזרו המיעודים להפוך ל"מלשיינים". בדרך כלל דאנן להמציאו אשמה כלשהו, כגון תוכנו של מכתב שנשלח לקרוביו בחו"ל. הנע策 נחקר במשך שעות, יום ולילה, כביכול על פעילותו הציונית ועל חבריו, לתגועה, תוך רמיים על פעילות מחרתית ונשכח ועל חתירה תחת אוישות המשטר. כשנמצא העוצר המותש על סף היאוש, בטוח שכלהו אליו הרעה, בא הצעה גואלת. החוקר עטה מסכה של טובי-לב, המבין לרוחו של הנחקר וומוון לבואו לקראותו: "אתה ראו, ביל' ספק, שנשליך אותך לאחד מבתי הכלא, שלנו, יחד עם חלאת האדם הנמצאים שם, אולי נמי צודקת טענתך, שאנו אוייב שלנו אויבך שלנו (והרי כך טען כל נאשם כזה) ולא התכוונות לפעול נגדנו. החילתי לבדוק את אמירות טענותיך. נותר לך נישאר בקשר, כדי שתוכל להוכיח לנו דבריך. חוזור לביתך ונפגש מפעם לפעם ואתה תמסור לנו על מה שמתיחס סבירך. אל חשוב, שאנו ממעוניינים במלווים. אין לך עסק עם המשטרת המושחתת והמסואבת של המשטר הקודם. אנחנו יוזדים הכל עלייך ועל חבריך. אין לנו צורך באינפורמציה נוספת. כל מה שאנו ממעוניינים רוץים זה לחתך לך הודמנות להוכחה, שאינך שירך למחנה אויבינו. תוכל, גם לעוזר לחבריך, שלא ימשיכו בדרך, שבה הם הולכים והעללה להביא גם אותם באחד הימים למקום שבו אתה נמצא עכשו".

כל מה שרצת העוצר המותש, שלא ישן שעות רבות כל כך, להשתחרר, לספר לחבריו הטובים, שהמשטרת החשאית מתעניינת בהם, שיזדעת עליהם אי-אללה דברים ולשקל בנסיבות, כיצד יצאת מן התסבוכת האומה הזאת. האיש הסכים

להצעת הקצין וגם חתום לו על הצעה, שבה התחייב לעמוד לרשות המשטרה החשאית כל אימת שידרש ממנה. נן חתום, שהוא מודע, שככל מה שהתרחש עכשו והמסמך שחתם, הם בבחינת סוד מדינה: כמוס וגילו לאיש בלבתי מוסמך הוא בגדר עבירה חמורה, שדינה הרבה שנות מאסר.

רק השוחרר האיש ומיד מיהר לספר לחבריו על מה שקרה. פקידי הצירות שקרה להם דבר דומה — ולربים מאוד — מיהרו לאחד הדיפלומטים ולספר לו ולהתיעץ כיצד עליו להנוגה. אחת מפקidot הצירות, שבולה נוצר עד לפני כן, נעצרה גם היא והוחיקו הטעיות הבטיחו לה טיפול יפה בבעליה, אם תסכים לשקי פעולה, עמהם ואפלו הגישו אותה עם בעלה העזר במנובית באחד מרחובות העיר בוקרט. האשנה הלכה להתייעץ עם הממונה עליה בצרות. הדיפלומט הישראלי יעץ לה לשפתח פעולה: "סוף סוף גדע גם אנחנו מה הולך אצלם," והתבטא האיש. בשיחה, שרשמתי מפי האשנה, היא אמרה, שמאוד לא מזאה חן בעיניה תשובה הדיפלומט הישראלי.

אני יודע, אם נכונה האirma: "אוונגיימ לכתל", אך אין ספק, שכוכתי צירות ישראלי בימים התם היו אוונגיימ. אוונגיימ כאלה היה בכל מקום אחר וכך קרה, שבפגישה השניה, יכול היה קצין הבולשת לגוער במחקר: "אתה שקרן, אויב העם, מיהרת לגלות ברבים סוד מדינה... מיהרת לגלות סוד מדינה לנציגה של מדינה עייננת" וכו'. ואם בפגישה הראשונה היה: ספק, אם יש לבולשת סיבה מספקת לעצירת האיש, הרי ש مكانו ולהבא נאשם האיש בגילוי סודות מדינה... התהילה סחיטה איזמה, מה גם שהאיש התהמק מלהם אינפורמציה אמיתית. האיש קיל את יומיו היולדו. רבים מ"מלשנינים" אלה רצון, לא פעם, להתאחד.

בראשית שנות 1950 נעלם אביך מרק, מראשי "השומר הצעיר" ברומניה ופקיד בצירויות ישראל. בן נעלם — ברחווב — אברהם ימפולנסקי, מי שהיה ראש המשרד הארכיסטרי ברומניה ולאחר מכן פקיד בצירויות ישראל. במאי 1950 נעלם פסקו שכטר, מראשי בית"ר וכו'...

באביב 1950 נפגשתי באקראי, ברחוב, עם ד"ר סמי יקרנער החביב, אישיות מספר אחד ב"העובד-הציוני", שהיה ב-1948 נשיאות הסתדרות הציונית ובכבוד בתפקיד זה יוקרה וסימפתיה רבה. הוא מונה בראש ועדת הפירוק של הסתדרות הציונית. מפיו נודע לי, שיש לו שיג ושיח עם אנשי ה"סיקוריטה" (או טרם הבנתי, מה בדיק פירוש הקשרים האלה). הוא אמר לי, שזומיגנים אותו מעת לעת לבולשת ונגסים לסתות ממנה אינפורמציה. נן אמר לי, שהבולשת מתעניינת גם בנו, בחברי "הנווער-הציוני" ויודעים על מפעלו העוזר - שלו וועל דברים רבים אחרים. הוא רמז לי, שלעדתו נערו אביך מרק, מפני שישרב לשחק פעללה, לאחר שגום ממנו דרשו לספק אינפורמציה. האם נכוון הדבר? דבר זה, כמובן, ריבים פגישה נוספת עם יקרנער הייתה לאחיזן. במשמעות הבולשת של השנים ההן. פגישה נוספת עם יקרנער הייתה לאחיזן. במשמעות הבולשת של השנים ההן. עמד להתקיים משפט. לפתח הוכנעה קבוצת אסירים נוספת, שבו כדברים צולעת עוררה תשומת לב. היה זה ז肯 קט, פניו מכוסים סיבוי ז肯 גנון אפור-לבן. הוא נראה כבר-מינגן, שיצא מקרו לשותט בעולם התהוו".¹⁰ כך נראה סמי יקרנער באפריל 1954.

ימפולסקי נפקח את נשמותו בבית הכלא. היהודי בשם מיכאל בנימין כותב לשער החוץ משה שרת ב-26.11.51, שזה עתה הגיע באגודה טרנסילבנית ולפניהם עלייתו הארץ ישב מחדש ימים בבית הסוהר "זילבה", שם נפגש עם ימפולסקי. האיש מואשם בריגול לטובות ישראל. ב-14.9.53 כתב הממונה על צירות ישראל בבודפשט, מר אבידן, שימפולסקי מת בכלא, ואולם הוא מבקש, "שלא להקיט רעש בנידון".¹⁸ מר אבידן נשאר נאמן לגישת משרד החוץ, למגעו תגבות וועמות נגד הרומנים, שהרי תמיד קיימים סיכויים...

דרך אגב, החל מסוף שנת 1949 התחלט טפטוח כל של עולים, שעלייתם אושרה על ידי משרד החוץ (לא דרך התנועה הציונית ולא דרך הוועד). הטפטוח הוה הילך והפרק לשטפון. בכל שבוע, ביום חמישי, הפליגה האגודה "טרנסילבניה", כשל סיפונה למעלה מ-1,500- בעליים. הגיעו הדברים לידי כך, שמשרד הקלייטה ביקש לצמצם את מספר העולים. במקتاب מה-13.8.50 כתובים מישראל לציורים ישראלי בבודפשט, שבזמן האחרון מפליגים כ-1,600 עולים בכל נסיעה, כאשר ל"טרנסילבניה" רק 748 מיטות ועוד כ-700 מזרונים וכן יש בעליים, שאפירלו למזרון אינם זוכים".¹⁹ מדובר היה בעליה מרכיבת מאנשים בני כל הגילאים. מנכ"ל משרד החוץ, ולטר איתן, כותב ב-19.5.50 לאחוד אבריאל, שהחליף את רובין כציר ישראל בrome, שהלך לראות את העולים. "חשבתי, שירדו זקנים וחולמים והופתעת, לראות אנשים בריאות, חזקים, ילדים למכביר וטובי הרגשה".²⁰

ב-4.9.50 דרש משרד הקלייטה ממשרד החוץ להודיע לוומני, שבשל תנאי הנסעה הקשים, יתקבלו בחוזשי החורף — אוקטובר 1950 — פברואר 1951, רק 5,000 עולים לחודש".²¹ ולמרות דעת שר החוץ, שהדבר יהווה מבחינותו מכמה מוסרית, שנכניס לעצמנו, נשלחה הבקשה לרומניה.

העליה המשיכה באותו קצב עד מרץ 1952, כשנעקרה לגמרי. הרומנים שנשללו לסייע הפסקת העליה, שיקרו כدرכם ואמרו שהספינה התקללה ומהכים לתיקונה. כאשר צירות ישראל נוכחיה לדעת, טרנסילבניה מפעילה בכו אחר, היה ברור, שהעליה מרומניה הופסקה. נשאו רשותם כמאה אלף יהודים, שביקשו לעלות ולא גענו.²²

על הסיבות להפסקת העליה והקשר בין הפסקת העליה והמעצרם נחזר בהמשך.

מיבצע "בראיילה-א"

העליה נמשכה. בין העולים היו גם חברים משלנו. בתקופה מסוימת נעשה ברור, שבבעלי תפקידים מסוימים בארגונים הציוניים לשעבר אינם בין המאושרם לעלייה. "הנווער הציוני" ניצלה הזדמנות להעלות כמה חברים על סיפונה של סירה, שהעבירה סחורות מרומניה לחו"ל וטה לאורך הדנובה. היוזמה באה מהבר "העובד הציוני" מישו רוזנקרנץ, חלוץ ותיק, תושב בראילה שמצא את הקשר. לצערנו, לא רצתה צירות ישראל להמשיך במבצע זה.

הodemנות נוספת לעלייתם של שני חברים, באה ביוזמת צירות ישראל. הם עלו עם משלוח עולים מצ'כוסלובקיה, שעברה דרך רומניה. שני החברים הסתגנו

לתוכן המשלות. מסמכי נסיעה היו מוכנים בעברם.

באביב 1950 נעשה נסיוון מצד גורמים בציירות ישראל לארגן בריחה לעשרה צעירים, ביניהם שניים מ"הנער הציוני". הוחלט שיעלו ש. אבני ושיילו וויל. אמרים היינו לנסוע ל"בראליה" ומשם יצאת לлонן אצל כפרי, שחצר ביתו גבלה באחד מובלי הדנובה. בלילא אמרים היינו יצאת בסירה מן החצר לדנובה ושם חיכתה סירות יהודים מקלוז', שאחר המלחמה נשארו גורו בוינה. אני ושיילו נסענו לבראילה ברכבת, בה נפגשנו עם יהודי (לפי סימן שנמסר לנו), אחיו של רב החובל, בבראליה ירדנו מן הרכבת ונסענו במרחיק עין מן היהוד, שהביאו אותנו לביתה של משפחה יהודית. חמשה בחורים, ביניהם שיילו ואביר מרק (זה קרה זמן קצר לפני שנעצר) נסעו לכפר באותו בוקר וחמשה אחרים, ביניהם גם אני, נשארכו לлонן בבראליה, כדי לנוטע לכפר רק למחמת היום. אני ושני בחורים מ"גורזוניה" — פרדי ומתי — נשארכו לлонן בבית המשפחה (פרדี้ היה האחראי למbezע). המשפחה שכבה לישון על השולחן במטבח ושלושתנו מסרה את מיטת המשפחה. היהודי המדריך שלנו, ישן במטיטה השניה.

התעוררנו באמצע הלילה לרعش דפקות בדלת. קצין משטרה וכמה שוטרים פרצו אל הבית, שבו ישבו. הם הביאו עליהם גם איכר, שהציג עלי היהודי מקלוז' ואמר: "זה האיש!" הקצין סטר לו על פניו וצעק: "זה יומיים, אני מחפש אותך. בוגלך הזפה העיר בגורי נילון". התברר, שרוב החובל לא הסתפק בעשרות אלפי הדולרים, שהיה מקבל, לו היינו מגיעים לוינה, אלא הביא עמו כמה אדריה של גראבי נילון, שהגיעו לשוק בראילה באותה הדור, שאנתנו אמרים היינו להגיע אל הספינה. המשטרה הכלכלית, שעקבה אחריו מקור גראבי הנילון, הגיעה לבית האיכר ושם גם נמצאו חמשת החורים, שעמדו לצאת בלילה אל הספרינה. הם שהו בחדר סძוק ושםעו, כיצד השוטרים, בעורת ראש המועצה המקומית, מניטים לפתחות את האיכר לספר להם, מי המפעיל אותו. בין השאר הובטה לו להוציאו מרשתית "הקולקיט" (aicirim מתחעים), טלי התיויה, הקומוניסטית נחשבו לעולוקות הכפר" ווסף היה מר). האיש נתרצה ויצא בלווי משטרתי העירה וכך הגיעו אל הבית, שבו ישנו גם אנחנו. מולנו הייתה, שהמשטרה חשבה אותנו ל"مسכנים בגרבי נילון", מזכיר יקרים המציאות או בROOMניה. מול נוטף היה, שפרדี้ זרך תחת מיטתנו צדור. כסף של כמה אלף לי. המשטרה מצאה את הכסף. הקצין חשק בו. חמורתו שוחררנו כולם לאחר כמה שעות של שהייה בבית המעצר של העיר. בראילה, שם נפגשנו גם עם חברינו, שיצאו לדוד יום לפני כן. חזרנו אפוא לבוקרשט. המbezע נכשל. כאמור, זמן מה לאחר מכן נעצר אביר מרק.

בראשית התקיץ נתבשכנו מקורות הזרים (בינתיים השתנו היחסים לטובה, וחברנו משה וויס-טלבמן עבד גם הוא כפקיד בציירות ישראל), שהענינים זדים לכיוון הנכון וכי יש סיכוי, שגמ אנחנו נזוכה בהתרי יציאה. אכן היה כמה מקרים, שהפליגנו גם עסקנים ציוניים ידועים, כגון טולי רוזנטל, מנהיגי סיעת "ריינשטריה". באחד הימים, בכוונו ללוות חברת (זרותה מ"המועצה הראשית") נפגשנו בבית הנתיבות בצמרת "ריינשטריה". הם באו ללוות את ינקו מנגולוביץ-מרוץ, מנהיג ציוני מן השורה הראשונה. חזרנו הביתה מעודדים, שתרי אם מנגולוביץ הורשה

לצאת, יש סיכויים, שגם אנחנו נהייה בין המאושרם. אך אכזב! בהגיעו לנמל קונסטנטינוסה, בדרך כלל עלות על האניה, והזמן מנדלביץ' למשרדו משטרת הנמל ושם נלקח ממנו מסמך הנטיעה ונמסר לו, שעליו לחזור הביתה, כי לעת עתה בוטל אישורו לעליה. דבר דומהקרה לצחק שמידט, מראשי "אחדות העבודה" ולמרדי שוחט, סגן מנהל בית הספר החקלאי "קלוטורה". הדבר הוזר, שקרה בערך במאי 1950, לא בישר טובות. הזרותם של השלושה לבודפשט הייתה בבחינת אזהרה למה שעשו לקרות.

סביר להניח, אם כי אין בידי הוכחות, שבצורת המפלגה הקומוניסטית התנהלה יכוח. היו כאלה, שצדדו בעלייהם של ראשי הציוניים לשעבר, כדי להיפטר מן הבעיה, ואלה ניצחו לתקופה קצרה. ההחלטה הזאת לא מצאה חן בעיני הארץם, שערעו עלייה, אולי למוסקבה. הם טענו, שנוהגים בטולנותם כלפי היהודים. "אם העשנו את 'הפשיסטים' שלנו והצמרא כולה בכית' הכלא, מדוע, שנרשא לצמתה 'הפשיסטי' של היהודים להתחמק בלי עונש?" לפי הקונצפסיה הקומוניסטית הייתה קיימת סימטריה מלאה בין הברוגנות הרומנית והציונית.

אכן, בלילה שבין העשרה לאחד עשר ביולי 1950 נעצרו עשרות מנהיגי התנועה הציונית בבודפשט ובערי השדה, בני כל הסיעות וכל המפלגות, החל מרביביזיוניסטים ועד ל"השומר-הצעיר". במכבת מהנוגת "הנווער הציוני" במחתרת מבודפשט למזכירות העילוגה בת"א מה-25.7.50 נאמר: "לפנוי כמה ימים כתבענו לכם תחת רושם המעצרים, שנעושו בלילה אור ליום 11 ביולי. נאסרו א: מישו בגנביות, לשעבר נשיא ההסתדרות הציונית, סמי יקרנגר, חבר בנשיאות התגנלה הציונית הארץית וחבר בהנהלת 'העובד הציוני', מיכאל לייבה (ראשי הכלל ציוניים), ד"ר קורנלי ינקו יו"ר 'רינשטייריה', ישעיהו וודי, כל ציוני, לשעבר מנהל בית הספר 'קולטורה אגריקולה' (שהיתה למעשה מקטם הקרן למאות החלוצים), דן ישענו, ד"ר תיאודור לוינשטיין, א. איגנור ומה. כדי מראשי מפא"י, עורכי-הדין דריימר וקנרג, מראשי הרביביזיוניסטים, לופו פיבוש ועו"ד שנירר, מראשי התנועה ביאש, סולומון, יו"ר התנועה בטירגוז-ניאמצ, קרול סגל מפיליצין, ابوש מוציאבה, שטרנלייב מגלאץ, גינגולדה מיאש, פוריאנו מקראיובה, ד"ר רוניק מרומן, זילברשטיין-גאור מפוקשנו, ג. מבוטושון, ד"ר הורבַט מאורדייה ומנהיג ציוני מדורחויי.²²

רשימה זו ניתנת להשלמה בעשרות שמות של מנהיגים ציוניים, שנעצרו באותו לילה, או החל מתאריך זה ואילך. לא הופלה לטובה אף לא ארגון ציוני אחד. במחתרות שבין צירות ישראל בבודפשט והמחלקה למורה אירופה של משרד החוץ בירושלים נוקבים בכ-150. שמות של מנהיגים ציוניים, או מקרים לזכורות ישראל, שנעצרו ואין איש יודע לאן נעלמו ומה קורה להם. המעצרים נמשכו גם בשנים 1952 ו-1953 (וגם לאחר מכן). בין הנעצרים ארבעה חברים נוספים מראשי "העובד הציוני": המהנדס פרידריך אוסטרר, סייני שפיגל, המהנדס ליקה (קרול) זקסלר ומוקה אנטלה.

צירות ישראל בبوكרט היתה מוטרדת מאוד, כי כמעט כל פקידיה המקומיים מצאו עצם במצב קשה במיוחד, מועדים כולם למעצר. במקרה שצווין "סודי ביותר", שנשלח מבוקרט בחותימת צבי ל. (כגראה צבי לוקר) למשרדי החוץ בירושלים, נאמר, "שאוליור הלוי מתכוון תוכניות באמצעות ספינה אוסטרית,

שהותzia מספר חשוב חשוב מעובדיו, שהנים בסכנה. מי יתוּ והדבר יצלח ו/or²⁴ הדבר לא האזlich! וזה מפני שאליוור, אלה שעוזרו על זה, ניהלו את המשא ומתן שלהם עם סוכני "הסקורטטה" או "ה.ק.ג.ב." ולא שמו לב לדבר. הייתה ברגע דיבחוב בbijzut התוכנית ואני מוסר את פרטיה המארע לפירשיות בנידון, כי מסמכים אין בידי, מלבד המכתב שצוטט לעיל.

בימים ההם התפטרתי ממכודתי בחברת "קומלמן", כי רוחה הסבירה, שרק מי שבוטל יש לו סיכויים, שביקשת העליה שלו תאושר. התפרנסתי מלימוד עברית. משה ויס העביר לי את הצעת הלוי לעזוב את רומניה בספינה השטה על הדנובה. מובן شكילתית את ההצעה. הוסכם, שאני אטפל בפרט המבצע. איש הקשר שלנו בברAILLA היה סמי גריינברג, לשעבר חבר ב"ムועצה הראשית" של "הגדר הציוני" ואיש מהימן. לבתו של סמי אמר היה להתקשרות המלח הויינאי, שנודע להשיטנו אל החופש המוחול. נסעתו פעמיים לברAILLA. פעם באתי להיפגש עם המלה, (שלא הופיע לפגישה שקבענו) ופעם יצאתי, כדי לבדוק את סדרי הבתוון הקיימים בברAILLA בכלל ובשותט על הדנובה בפרט. גם שיין נסע פעם לברAILLA בקשר לאותו מבצע.

והנה, באחד מימי يول 1951 נסעתו לברAILLA ובידי תיק עם מערכת לבנים להחלה, בתקווה לא לחזור עוד לبوكרט. באמצעות משה ויס קבעתי מקומות מפגש עם חמישה בני אדם, כולל פקיד צירות ישראל, או קשרים אליה. החמשה עמדו לצאת לדרכ ייחד אתי. הוסכם, שאני האחראי למבצע ומוסמך להחליט כל החלטה, שתיראה לי נכונה, כולל החלטה של הרוגע האחרון, אם יצאת לדרכ, אם לאו.

בשעה 10 לפני הצהרים פגשתי בגין העיר של ברAILLA גבר צעיר, בלונדי, בעל עיניים כהות, מראה סלבי מובהק. האיש אמר לי, שהוא יוגסלביה הגר בויינה, טנק גספה 47 והוא רב חובללה של ספינת משא קטנה השטה על הדנובה ומעבירה מטענים מרומניה לאוסטריה. הוא מוכן להובילנו עד ליווגסלביה או לוינה, כרצוננו.

מבדיקה, שערתיכי ימים מספר לפני כן, למדתי לדעת, שקיימת השגהה. קפדיות על כלי שיט ור. לכן שאלתי את החבור הבלוני, כיצד הגיעו נוכל לעלות לספינטו. האיש ענה בתמימות, שאין זו כלל עיטה, כי יש שם סולמות ונוכל بكلות להגע אל אנייתו. שינו לא דברנו גומנית טוביה, השובתו עוררת בי גיחוך. הנחתי, שהאיש אינו מודע לביבורת החומרה, הקימית במדינה קומוניסטי. שלווע. במחשבותי אלה הופתעת משללה מורה, שהמלת הציג לי: אם יש באמתחותינו, גרב, דגליים או מטבע ור אחר, כי היה מעיף לקבל את שכו במטבע ור. דרישתו. הדרישה אצלי גורה אדומה. "היתכן, שאין הוא יודע, שאמורים לשלם את שכנו בוינה וכי מדובר בגאנשים, שאין להם כלום משליהם. התחלתי

חוֹשֵׁד, שְׁמָא מְעוּנִין הָאִישׁ בְּדוֹלִים, שְׁמַנִּיה שִׁישֶׁנִם בַּיְדֵינוּ וַיִּתְכַּן, שִׁישְׁדוֹד אֹתָנוּ וַיְזַרְקֵךְ אֶת הַגּוֹפָה לְדִנּוֹבָה. וְכִי מֵיָּדוֹשׁ אֲתָּה דְּמִינֵּנוּ מַיְדָן?

הַסְּבָרָתִי לוֹ, שַׁה חֻקָּק בְּרוּמְגָנִיה אָסָר עַל הַחֻקָּק דּוֹלִים, זָהָב אוֹ כָּל מַטְבָּע זָר, וְכִי לָנוּ אֵין כָּסֶף בְּכָלְל וְכָל שִׁידּוּעַ לֵי, יַקְבֵּל אֶת הַתְּמוּרָה מֵאִישׁ הַקָּשָׂר שְׁלֹבוֹ בּוֹינָה. מִדְ הַסְּכִים לְדִבְרֵי, רַק דָּרְשׁ, שָׁאָתָן לוֹ סְכוּם כָּסֶף כְּלָשָׁתוֹ לְקִנִּיתָ אַסְפָּקָה, כִּי אֵין לוֹ מַסְפִּיק לְדָרְך וַיֵּשׁ סְכָנָה, שְׁנַרְעָב בְּדָרְך.

נִפְרְדוּנוּ עַל מַנְתָּלָה לְחֹזֶר וְלַהֲיפָגֵש בְּאַחֲת עַשְׂרָה בְּלִילָה עַל שְׁפַת הַנָּהָר. בְּלִבִּי גַּמְלָה הַחְחָלָתָה לֹא לָבוֹא לְפִגְיָה. הַתְּעִנִּינָהוּ בְּמַטְבָּע זָר בְּצִירָעָקָת הַדָּעַת, שְׁבוֹ הַסְּבָרָלִי כִּי צָא נָעָלה עַל סְפִינְתּוֹ: "אָבוֹא בְּסִירָה וְאַקְחֵ אֶתְכֶם מַעַל שְׁפַת הַדָּנוֹבָה" הַרְתִּיעָו אָתָּה. יְדָעַתִּי, שָׁם נִצָּא לְסְפִינְתּוֹ בְּדָרְך שְׁהַצְּיעָ, נִתְּפֵס בְּוּדָאות. כָּחָרָאי לְהַחְלָתָה הַמְכֻרָעָת הַחְלָתִי לְבַטֵּל אֶת הַפְּלָגָה. בְּנִקְדּוֹתָה שְׁנוֹוֹת בָּעֵיר חִיכָּוּ לִי חִמְשָׁה בְּנֵי-אָדָם מִיוֹאשִׁים, הַחִיִּים זֶה תְּקוֹפָה אַרְוָכה בְּצַל הַאִוָּםִים לְהַיּוֹלָם בְּמַרְתָּפִי הַמְשֻׁרָה הַחְשָׁאיָת וְעַתָּה עַלְיָה עַל הַרְוֹס אֶת חָלוּמָם הַמְתֻוק עַל הַפְּלָגָתָם בְּחִיחִוּפָש בִּישראל. הַרְאָשׁוֹן, אָתוֹ נְגַשְׁתִּי, הַיָּה עֹרוֹא פְּלִישָׁר, מַרְאֵי "בְּנֵי עַקְבָּא", פָּקִיד בְּצִירּוֹת (כִּיּוֹם פְּרוֹפְּסָוָר לְשִׁירָה יִמְיָּה-הַבְּנִינִים בְּאוֹנוּבִּיסְטָה הַעֲבָרִית). עַלְיָנוּ לְחַשְׁמָלִית וּבְדָרְך מִסְרָתִי לוֹ עַל הַחְלָתִי. הַאִישׁ הַבָּן לְרוֹחִי וְשָׁאָל: "אָלִי בְּכָל זֹאת?" אָמְרָתִי לוֹ, שְׁאַנְיִי מִסּוּגָל לְקַחְתָּ עַלְיָה אֶת הַאַחֲרִיָּת, אֲבָל אֵם הוּא רֹצֶחֶת לְעַשְׂות זֹאת, אַנְיִ מָכוֹן לְקַשְׁר בֵּינוֹ לְבֵין הַסְּפָן הַוּינָא. מִשְׁם הַלְּכָתִי לְפִגְיָה עַם זָוְלָטוֹן הַיְשָׁר וְאַשְׁתוֹ רַגְינָה. אַחֲר כֶּד נְגַשְׁתִּי עַם יִנְקוֹ בְּרָנוֹר הַזּוֹקָן, שְׁוֹעָר הַצִּירּוֹת. פִּגְיָשִׁי הַאַחֲרָוֹנָה הִתְהַהַה עַם רַיוֹה קְלִינִיר אַחֲוָתָה שֶׁל אֶלְהָ גּוֹלָד, הַגְּנַפְתָּחָה הַתְּרוּבָהִית שֶׁל צִירּוֹת יִשְׂרָאֵל בְּבּוֹקְרָשֶׁת, הַיחִידָה שֶׁלְאַהֲרֹן מִקְדָּם (וַיְהִי תְּמָנוֹתָה שְׁקִיבְלָתִי). רַיוֹה הַתִּיחָשָׁה בְּחַסּוּר אִימָּוֹן טוֹטָלִי לְדִבְרֵי. כְּנָרָא, לֹא בַּיְ רָאתָה צָעִיר חָסֵר נְסִיּוֹן, שְׁאַנְיִ מַזְדָּע לְגֹדֵל אָסּוֹנה וַיִּתְכַּן שְׁבָגָל אֲטִימָות רָוחָו נִחְסָמָה דָּרְכָה אֶל הַחְוֹפֵש.

עַד אוֹ טָרֵם חִשְׁדָתִי, שִׁיטִיכָן וַיְד הַמְשֻׁרָה הַחְשָׁאיָת בְּדָבָר, אָולָם כְּשַׁבָּאַתִּי לְהַיְפָגֵש שְׁנִית עַם זָוְלָטוֹן וְרַגְינָה, כִּדי לְמַסְוָרָה לָהֶם כָּסֶף, כִּי אָמָרוּ שְׁנַשְׁאָרוּ בְּלִי פְּרוּתָה בְּכִיס, נִזְדָּע לִי מִפְּיָוֹרָא, שְׁסָכוֹן הַמְשֻׁרָה הַחְשָׁאיָת, שְׁחָקָר אֶת זָוְלָטוֹן בְּשִׁנְתָּמָסָרָו, שָׁעֵד אַרְוָתָה צָהָרִים עַל יָד שְׁוֹלָתָם שֶׁל זָוְלָטוֹן וְרַגְינָה וְכִי הַבָּהִינָּנוּ בּוֹעֵד בְּרַכְבָּת, בְּדָרְך לְכָרְאַלָּה. מָאוֹ וְתָהָלָה הִתְהַהַה לִי תְּחֻשָּׁה מוֹזָרָה, שְׁאַנְיִ בְּמַעַקָּב. לְמַחְרָת הַיּוֹם בְּדָקָתִי אֶת הַדָּבָר וְהַתְּבָרָר לֵי, בְּלִי סְפָק, שְׁעוּקָבִים אַחֲרִי. מִשְׁלָא גַּעֲזָרָתִי לִמְרוֹת הַכָּל, הַעֲרָכָתִי שְׁכָל זֶה, הִיא גַּדְמָה לֵי, כִּי "עַל רָאשׁ הַגָּבָן בְּוּרָה הַכּוֹבָע". (רָאה סְפִּרִי "גָּאוֹלִים מִדָּרָא").

בָּאוֹתָם הַיּוֹם הַפְּסָקָתִי רְדוּשָׁם רְשִׁימָות בְּיוּמָנִי, כִּי פְּחַדְתִּי, שְׁמָא יִסְגִּירָנִי. לִמְרוֹת

זֹאת רְשָׁמָתִי בַּ-9.8.51: "נוֹאָשָׁתִי מִתְּקוֹחוֹתִי הַגְּדוֹלָה. אֶת הַגְּנָשָׁה אֵין להַשְּׁיבָב".

מִשָּׁה וַיִּסְעַד הַעֲבִיר לִי דְבָרִי תְּרוּעָמָת קַשִּׁים שֶׁל אֲנָשִׁי הַצִּירּוֹת. הַמְלָח סִיפֶר לְאֲנָשִׁי הַקָּשָׁר שְׁלֹו בּוֹינָה, שְׁהִתְהַהַה לוֹ תְּוֹכְנִיתָה נַהֲדרָת, כִּי צָדֵק לְהַעֲלוֹת אֹתָנוּ עַל סְפִינְתּוֹ, אֲךָ סִירֵב לְגַלְוָתָה לֵי מַטְעָמִי בְּטַחְנוֹן. נְשָׁאָלָתִי, אֲמִם אַהֲרֹן מָכוֹן לְסָסָות שָׁוב הַפְּלָגָה בְּדָרְך הַדָּנוֹבָה, עַם אָתוֹה אִישׁ. הַשְּׁאָלָה הַזְּדִיאָה אָתוֹי מַכְלִי. כָּל שְׁעַבְרָה הַזָּמָן הַוּבָרָר לֵי, בְּלִי סְפָק, שְׁנִיטָוּ לְשִׁים פָּח לְרַגְלֵנוּ. שְׁאָלָתִי אֶת עַצְמֵי, כִּי צָדֵק יִתְכַּן, שְׁהָאֲנָשִׁים בּוֹינָה, שִׁש לָהֶם אֲפִשְׁרוֹת לְבַדּוֹק אֶת הַעֲנִינִים,

לא שמו לב, שמדובר במארב, שהטמינו לנו. ה"לאו" הנחוץ שלי, שניתן בנובמבר או בדצמבר 1951, הביא למעט כל משתתפי המבצע. עד אז היכתה הבולשת בסבלנות, קיוטה, שתוכל לעזר אונטו על חם (לא לשוא התענין בחזרות). לו היו באמתותינו دولרים, היה הסיפור עוד יותר פיקנטי. הם עבדו לפי מתכונת מוכנה מראש. גם במקרים פומביים אחרים הופיעו אנשים שנתקפם בנסיבות לבrhoה כשלורדים על גופם. תמיד הוכח, שהנתפסים היו גם מגולים, לוחו את הדולרים שלהם, שקיבלו אתנן מן הציגיות השונות, וברחו. גם כסף ורמוני, לו נתתי למלה, היה טוב, הם בודאי ציינו את השטרות, שהחלפו לצירות ישראל ויכלו להוכיח את הטעינה: צירות ישראל מנטה להבריה את מרגלה! בכל אופן, האנשים, שעמדו עותי בبوكיו של ה-26.12.51 היו אותם האנשים, שעקבו אחריו בבראלה. חוקרי לא נלאו לחזור על השאלה: מדוע הסתלקנו מתוכננת הבריחה, תשובה נconaה לא קיבלו. רק זאת אמרתי להם, שהאיש, עמו אמרנו לצתת, היה טיפש מטופש, אם מיאשים כמוינו חמקנו מידי. תשובה זאת הוציאה את החוקרים מדעתם, פעם אחד אפילו עמד חוקרי, בזעמו הרוב, לומר לי, מי היה האיש והתחילה בערך כך: "טיפש? אתה מעו? אתה יודע, מי היה האיש?" כאן נעצר ולא הוסיף.

בימים מעזרי נעצר גם שיילו (שנשלח כביבול בתפקיד לעיר שדה) וגם סמי גリンברג (שנשלח לקורס השתליםות). את משה ושאר המעורבים עמדו ימים מספר לאחר מכן. הנה קטיעים מכתב, שנשלחה בניידון מצירות ישראל בبوكושט למשרד החוץ ביישלים, ב-13.1.52 בחתיימת ב. ניב, מיופה הכה בبوكושט: "כשבועיים, שאני תחת הסיטות של מעזרים תכופים. תחילת נעצר אبني, חבר "הנווער הציוני". הודיענו לכם או במרקע על מעזר זה והכחשו אותו, כי חיקרתו הראשונה העלה, שאبني טילפן לבעלת דירתו והודיע, שיוצא למספר ימים אל משפטו... הוברר, שטלפון זה בויים על ידי הבולשת... הראשון יומן נעצר משה ויסס וכעבור ארבעה ימים נאסר עוזרא פליישר. שלושת האחוריונים הם עובדי הצירות. באותו הימים נודע לנו, שחברו של משה ויסס, מפעילי "הנווער הציוני", מכס ווהל, הנקרא שיילו, נעלם ואחריו חקירה הוברר, שנעצר.

כשהתברר שאبني נעצר, חשבנו, כי גתגללה המבצע הבלתי מוצלח של הבריחה בדרך הדנובה, שבו היה אבני המשך והפעיל ביותר. ברור היה, שם החששותינו נconaות יבוא מאסרים של כל המשתחפים. ואמנם באו המאסרים הנוטפים, אבל בינויהם שלשה, שלא רוח להם קשר למבצע ולומרה זאת נשארו בחופש שניים, שכן היו שותפים לעניין זה. ישנה עוד השערה לסיבת מעזרו של אبني, והוא —

היותו אחד הפעילים, יחד עם ויסס והל שיילו ב"גועער-הציוני".²⁵ באוגוסט 1953 נעצרה קבוצה צעירים חברי "השומר הצעיר", שיצאו לטויל בהרים, בינויהם נעצר גם חבר "הנווער הציוני" לו דרבירמידר (כינוי: פרופסור לי רחמני). בנובמבר נעצרו חברי "השומר-הצעיר" נספים בبوكושט וביאש היו מעזרים אינדיידואליים, כגון של פועל "הנווער הציוני" יוסף ריבינוביץ,

או סטודנט בפקולטה למשפטים, ורבים אחרים. נעצרו כמעט כל פקידי הצירות, שהיו כמעט כלם פעילים ציוניים לפני שנתקבלו לעבודה בציגיות. הנה למשל, כיצד נעצר ויקטור גרטלר, מראשי התגנואה הציונית

בעיר וסלוי, שעם הקמת הצירות בא לעבד כADMINISTRATOR של הצירות. גרטל ידע היטב, שעומדים לעצרו ולכנן לא עזב את חצר הצירות, שהרי ברור היה, שהחוומי, הצירות לא יחוורו. באחד הימים קיבל טלפון, שאשתו, ארנסטינה, נפצעה קשה בתאונת דרכים והיא מאושפזה בבית חולים מסוים. מלואה על ידי איש הצירות, החל לבית החולים להעתניין בגורל אשתו ושם נעצר על ידי הובלשת, שבימה את כל עניין התאונה. גרטל נעצר, אך אשתו לא שוחררה, גם היא נשארה במעצר.

התגובה בישראל ובoulos

העצורים, ואלה שעמדו לתייעזר, קיוו, שמעצרה של קבוצה כה מכובדת, שמנתה וסלה של התנועה הציונית בגרמניה, תעורר פעילות קדחתנית בחוץ לארץ למענו שיחרום והצלת חייהם. מבחינה זאת התאכזבו מרות. צירות ישראל היתה חסרת אוניות לזרמי. היא עצמה חשה עלبشرה את החלץ, שהרומנים לחזו עליה.

בהתלה זהה על עצמה התופעה, שהווינו אותה עם מעודם של מנהיגי הקרןנות הלאומית, איש לא רצה להתחumont עם המציגות המרתה, שהנה יש כאן מבחן מוחוכנן נגד מנהיגי התנועה הציונית. הם ניסו להתחנמם, שהאנשים נעצרו בגל מעשים רעים שעשו. אל רשותם הציונים העוזרים, שנשלחו מבוקרשט למשרד החוץ בישראל, ב-23 (החודש לא קרייא) 1951, מצרף הקונסול לוי את העורתו: "ויסו בעצר פנוי שסירב לחתום על פטיציה. למען השלום. עבר-כהן רצה לחזות את הגבול באורך אילגלי (דבר שלא היה מعلوم), מוצי מושקוביץ ומair רודיך נעצרו במסגרת חקירות של עתונאים. שכתו בעבר נגד המשטר (הערה: הדבר תמהו, שני אלה נעצרו זמן רב לאחר תאריך המכtab. יתכן מאד, שמדובר לזמן יצאו מצירות ישראל ידיעות על מעודרים, שלא היו — או שהיו והאנשים שוחררו בקרוב. בכל אופן הצירות לא הייתה בדרך כלל מעודנת באשר למתרחש), ד"ר פרוכטער נעצר בגליל איזה עסק עם תרופות בבית החולים, שבו עבד ואילו סונונה בנכניות נעצרה, מפני שהיא לה קשור בהעברת כספים לאץ ישראל ומסיביה זו, נעצר גם מרדי בורשטיין"²⁶ (הרבי מרדי בורשטיין מ"תורה ועבודה" נעצר ב-1.5.1951. למחמת היום נעצירה גם אחותו דבורה הרשקוביין, אותה האשימו, שלא מסרה למושטרה על נסיוון אחיה לצאת מרומניה בדרך אילגלאית). תמיד מצא סיבה, צדדית למעט. סביר להניח, שהצירות, בין אם יכללה לעשות משהו ובו אם קצירה יידה מלהושיע, הייתה צריכה לקרוא לידי בשם, כי זו מה שקרה: כולם נעצרו, בגל עברם הציוני.

בכל זאת, יהיה מוגן. לומר, שהגושא לא עניין את ראש משרד החוץ בישראל, אלא שככל ומונ, שנמשכה העליה לא רצוי לפגוע בה ולא רצוי להרגין את הרומנים. ידוע כהן, שהיה ביום הדם חבר, כנסת מטעם "הפרוגרסיבים" ובשלב מסוים התגיים למאבק להצלת אסרי ציון ברומניה, מסר לי, בשיחה שקיים עמו. ל. זיסו, לאחר שזה הגיע הארץ ב-1956 ונכח לתיוות כמה הוודשים בישראל, מסר לו, על גישת משרד החוץ כלפי אסרי-ציון. זיסו הגיב, שלו נמצא בישראל היה תומך. בגישה זו של העדפת המשך העליה על פני כל מטרה אחרת.

בהתחלת התגבורת נישה קצרה. בchlatta, שנתקבלה משרד החוץ ב-1.8.50²⁷, וכן קצר לאחר ביצוע המעצרים ההמוניים ב-11 ביולי, נאמר במסמך מה-4.8.50²⁸, שהתקיימה שיחה בין שר החוץ לבני אhood אבריאל [שהחליף את רואבן בתפקיד הציג], שבה השתחף גם מ. עמר [שגריר ישראל בבלגיה, לשעבר מראשי הסתדרות הציונית ברומניה בשם הקודם – מישו וייסמן] והוחלט על תגובה נגד המעצרים. התגובה אמרה היהתה להתרכו בששת סעיפים: א) פרטם מאמורים בעיתונות הישראלית; ב) הפגנת פעולם בישראל, אולי בגורות החתמה על פטייצה; ג) פרטם מאמורים בחו"ל; ד) פניה רשמית לממשלה רומניה לשחרור האסירים; ה) הצגת שאלתה בכנסת; ו-ו) לחץ באמצעות טוליאטי, מנהיג קומוניסטים באיטליה. מר ולטר, סגן מנהל המחלקה למזרח אירופה, החתום המלך נג"ל, הוסיף, שמשרדו מוכן לbijouterה הבלתי נון"ל, מלבד מספר שניים וחמש, ככלומר הוא מתנגד להפגנות נגד ממשלה רומניה.²⁹

הדבר עלה בכל זאת לדיוון בכנסת. לא מצאת התייחסות כלשהי להתקבות טוליאטי, יש פניה לאנדורי בילמל, מראשי יהדות צרפת, שיואיל לבקש התקבות המדען הקומוניסטי זילו-קררי. ב-21.12.50 מודיע השגריר פישר מפרים, שקיי סייב להתערובת.³⁰

מי שמנח פועלות נמרצת בישראל ומקש, שממשלת ישראל תפעל נמרצות לשחרורם של אסירים-ציוניים, הוא ד"ר שטרן כוכבי, מראשי "רינשטייה" ברומניה, עורך העתון "רינשטייה-נווטרה", שחזר והופיע בישראל בשפה הרומנית. ב-9.4.51 הוא מבrik למשרד החוץ ותובע התקבות דיפלומטית דחופה. במקביל הוא מנהל מבצע החתמה על פטייזות של פועלם בתמי חירותם בישראל. שירותים אלו פנים חותמים על הפטיזיות. משרד החוץ לא כל כך מרווח מפעלו זה. במכבת מה-13.7.51 אל צבי לוקר בזכירות ישראל, מסביר מ. ולטר את עמדתו: "מר שטרן כוכבי, עורך "רינשטייה נווטרה", הקים ועדת תיאום למען שיורו אסירי ציון ברומניה", ולטר מעריך: "ידוע לך הספיקות שלנו ביחס לתועלם המדיני, שתצמיח לנו מפעילות זו. החלטנו בכל זאת להשתחף בוועדה, למען נוכל להשיג על מר כוכבי". בהמשך הוא מתلون על מסיבת עתונאים, שבה היה כוכבי "ראש המדברים" אמר דברים בלתי שקרים... ובאמת איים על רומניה... היה זה משגה לחתת לאיש זה להופיע כדובר... מגנתנו כעת לדוחות כל הופעות ציבוריות נוספת".³¹ במכבת קודם של ולטר, 7.2.51, נאמרים דברים

ברורים למדי: "יש לחוש להמשך העלה נוכחות תופעות אלה".³²

התאחדות עולי רומניה מחליטה ב-12.9.52 לשלוח שליח מיוחד לאירופה, שייעורר את הבעה. השליח שנבחר הוא ד"ר מאיר קופיג. מתחילה התרוצזות להציג את הוצאות הדرك. משרד החוץ אין מוסכים לשליהן וזה. לדעתו יש לפעול בחשאי ובתדרי הדרים.³³ בטומו של דבר השליה אין יוצא, כי אין בנסיבות הדורש. עניין השליה גועץ לאחר כשנה של טיפול רשמי כושל.

התערבותו של "טובייריש" סולומון

בתקופת שבעה שנים בקרשת וירושלים, באותו התקופה שעמדו לרשותי, מצאתי רק על נסיך גישוש יחיד בעניין אסורי ציון וגם זה בא מבוחן ביוומת הרוב חיים ולמן ריבינזון, אחיה של אנה פאוקר, שרת החוץ של רומניה ומראשי המפלגה הקומוניסטית ברומניה. במכח מ-3.1.52 כתוב מיפה הכהן ברוך ניב, למשדר החוץ בירושלים, על "אחיה של אנה פאוקר, שישוב כאן זה שנתיים ונמנע מלובא בחברת אנשים ואין איש יודע את כתובתו ורק רואים אותו לעיתים בבית הכנסת". "תיזומה" — נאמר במכח — "בא מהנו. הוא הביע את רצונו להיפגש עם אחד מאנשינו. ריבינזון רצה לדעת, אם מעוניינים אונחו בשירות אסירי-ציון ואם כן: ייתכן ואוכל לעשות משהו בנידון בימים הבאים". ריבינזון אמר לאנשי הציגות, שמשפט נגד הציגנים היה בבחינת אסון לכל היהודי רומניה ויש לעשות הכל, כדי למנוע משפט כזה. הוא קבע פגישה נוספת ואומרו, שהזמן דוחק. בפגישה השנייה מסר, שעומדים בפני משפט, שייערך בעודם הקרים ובו ייאשמו האסירים במסיחת מידע וביבוצע מעשי ריגול לטובת צירות ישראל. הציגות תואשם בזרמת סכומי כסף גדולים תמורה הדיעות שהשיגה בעוזה המרגלים הציגנים שללה ולאחר שמדוברים הללו באסרו, תמכה במשפחותיהם. ריבינזון הציע לנحال משא ומתן באורים עם נציגי ברית-המעוזות ולעשות אפילו קונגרס פוליטיות. הוא ביקש להמשיך ולהיפגש במקומות בטוח ולא בבניין הציגות, למען יוכל להשמיע דעתו בעניינים רבים". מסקנתו של ניב הייתה: "אני מսיק שהוא משתמש כליל, שדרכו רוצה מישו לקבל ידיעות על התענינינו".³²

מי היה ולמן ריבינזוןומי עמד מארורי יומתו?

מקור מעניין על ריבינזון הוא ספרו האוטוביוגרפי של הרב רוזן, רבה הראשי של היהודי רומניה ומנהיג החל משנת 1948 ועד היום זהה (אוקטובר 1990). אם כי גם מקור זה אינו פותר את הבעיה, ואינו מאייר את האפליה מסביבה. בספרו שהופיע זה עתה באנגליה³³ מקדיש הרב רוזן פרק שלם לוולמן ריבינזון ומפנה אותו "הלםד-זוניק". מדובר אנו למדים, שריבינזון היה איש דת מודרני מסור. הוא עלה ארצה ב-1941, בשנות השואה ואילו ב-1948, משהחילה ברומניה "גָל הַטִּירׂוֹ" עלה על האניה טרנסילבניה וחזר לרומניה. אין איש יודע — קובע הרב — אם בא מיזומתו או בעידודם של גורמים מסוימים' בישראל. "לא הצלחתי לפענח את הדבר הזה. עובדה היא, שבא לעור לאחיה בצלחה, בין אם עשה זאת ביומתו ובין שבא בתפקיד" (מקורות אחרים נודעали, שמההכלת שמווע, שלפני צאתו לדרך נתקבל לשיחה אצל שר החוץ, משה שרת — ש.א.).

פגישתו עם אחומו היהת דרמתית. הרב רוזן שמע על כך מהרבבי מבוהוש, שבחצירו שהה לפעים ולמן. "השניים התחבקו ואגה פאוקר אמרה לאחיה: סוף חורת הביתה, ולמן!" הוא ענה לה: "לא ולא חנה! ביתנו הוא שם, בארץ-ישראל!"

ולמן קיבל בית מגוריים בקרבת אחומו, בשדרה שבה גרו "הגודלים" (כלומר: רב היישוב הרפובליקת העממית), הוא סירב לקבל מזון, שאינו قادر במאה אחוזו וסירב

לכל הומנה לבוא ולסעוד על שולחןם של מומיניו. שמו בין מקורבי אהותו היה "הטוביירש" (החבר) סולומון. דרכו היהת של סגן ממש. לא נהגה מכל הטוב, שאחותו יכול להשפיע עליו. ברבות הימים הגיעו לבוקרטט גם אשטו וbatcho. באחד מימי יוני 1950, לאחר מעצר חברי, נכנס לחדר היישוב, בלי להודיע מוקדם על בואו, התנצל על נך ואמר לישובים המכובדים, שיש לו בקשה אליהם. הם נענו לו באדיבות רבה, רצו לשמע את בקשת ה"טוביירש" סולומון הנחמדה. ולמן הוציא מכתב מכך, שבו נאמר בערך: "היות והכנסתם לבית-כלא את הנגdotת התנועה הציונית, כולם גאים חפים מפשע, והיות וגם אני ציוני, אבקשכם לכלוא גם אותן".

המחליה הרמה צקה מכל הלב מבדיות "החבר סולומון", התהמקו ממנה וחזרו לעניןיהם. עברו כשתיים וחצי עד אשר אושרה, סוף סוף, בקשה... אהותו ירצה מגודלה והוא געד והוחזק בכלא כשתיים וחצי. (הוא געד בסוף 1952 ושותר באמצע 1955).

מדובר אףו במקרה מודע וולמן עצמו היה מוחר בכל דרכיו. הרב רוזן טוען, ברוח של הלהצה ש מבחינתו היה ולמן מעין "טלפון לקומינפרום", דרכו הגיעו תלונות רבות, לאן שהגיעו. כשהיו לרוב רוזן בעיות בענייני תלמוד-תורה, ואנשי ה"יבסקציה" ניסו למונע לימוד מסורת יהודית, הגיעו ולמן רביבונו בקשה כתובה וחותמה, לשמש "בחתנותות" כמלמד בתלמוד תורה. יום יום היה מלמד לילדיים יהודים את האות העברית.

מי עמד אףו מאחוריו יוזמתו בעניין אסרי ציון? אולי התוכונה אהותו של ולמן ליעץ לנציגי ישראל ולומר להם, שהכל תלוי בראזונה הטוב של ברית-המוצעות וכי פתרון הבעיה תלוי בויתורים פוליטיים? מובן שלו ספקולציה, שאין לה על מה לסמוד, מלבד אולי על רמזו דק, שיש בספר האוטוביוגרפיה של הרב רוזן,cdc הוא אומר בפרק על ולמן הלמד-ווניק: "האם זה צירוף מקרים בעלאה, שבשנת 1952, השנה שבה נסגרו שעריו העלייה לישראל עד לשנת 1958,

היא השנה שבה ירצה אנה פאוקר מגודלה?

כיצד להסביר, שמות אלי יהודים על הארץ, כשאנה פאוקר עמדה בראשות המדינה ואף יהודי, או כמעט אף יהודי, לא עליה יותר לאחר סילוקה? הרב מער שאלתו היא בבחינת "חומר למחשה". האם לצרף לכך גם את ההנחה,

שמא רצתה אנה פאוקר לאותת לזרות לפני הסתלקותה?

אני יכול לצרף לכל זה העירה ששמעתה מוחקרי באוטם הימים, שאמר פעמי: "תם העין הטוב שלכם עם יהודה אננה, שחיפתה עליהם". כמובן שאחנון לא ידענו דבר על מה, שמתරחש מכאן לכאן בית הכלא, אבל לדברי מדברי הקzin, שאנה פאוקר הוזחה, גם החקירה לקחה בזאת חדש, נושא החקירה לא הוגבל עוד לציונות בלבד, אלא עם היהודי בכלל (ולזה עוד נחזר).

סילוקה של אננה פאוקר ביוני 1952, שיחור רגשות אנטישמיים כמוסים. הדוגמה הבולטת היא אולי ידיעת המופיעות במכבת מה-24.9.52, שנשלח מצירות ישראל לבוקרטט לירושלים, שבו מופיע, שבמסערה הממלכתית, בעיר הנופש "בושטן" (Busteni) הוצע לסטודנטים בתחריט המסעודה: "Jidani la frigase" (יהודים) על האש). התחריט, מה-52.8.9, מצורף למכבת.²⁴

צירות ישראל גישה באפליה. היא הוקפה חומרה בידוד. כדי להציגים, עד כמה היה בידורה חמור; נציגת מכתבו של מ. אבידן, המmongה על צירות ישראל בברוקרט, מה-1952.20.10.52. לאחר הגי הסתיו של אותה שנה (תש"ג) הוא כותב: הוושמעה אזהרה חמורה בכל אונני הנכבדים, שהחצז את ידינו בבית הכנסת. נאמר להם שלחיצת ידיים של נציגי ישראל, היא כאילו לחצז ידייהם של טרומן ואדנואר".⁸⁵ יהוד, שהענו להיכנס לבניין הצירות, הסתכן במעצר. אין לשכות, שבנובמבר 1952 נערך בפראג משפטו של סלנסקי ובינואר 1953 פורסמה במוסקבה הידיעה, שרופאים יהודים, שליחי הגזינט, ניסו להרעיל את "שמש העמים".

הערות

1. יפה קופרמן, "פעילותה של האסתרות הציונית ברומניה ומאכקה בשנים 1944-1949" (להלן "יפה קופרמן").
2. התארירים לקוחים מספר Istoria lumii in date 1969, שנערך על ידי צוות בראשות הפרופ' Andrei Otecea.
3. יפה קופרמן, עמ' 251.
4. שם, עמ' 310-311.
5. שם, עמ' 310.
6. גנוך המדינה תיקי משרד החוץ, (להלן ח'ז) 1/2499.
7. שבני "גאולים מיד צר" (להלן "גאולים") עמ' 257.
8. ארכין משואה (להלן: א"מ) נ"ז, 7-8.
9. האוטוביוגרפיה של הרב משה רוזן, "Dancers, Tests and Miracles", עמ' 66.
10. דר"ח הציג רוביין, ח'ז 2499/1.
11. אבני, "גאולים" עמ' 263.
12. ח'ז 2499/1.
13. שם.
14. שם.
15. שם.
16. דר"ח מושקוביץ, ח'ז 24993/3.
17. אבני, "גאולים" עמ' 363.
18. ח'ז 2498/1/15.
19. ח'ז, ב' 2509/3/15.
20. שם.
21. שם.
22. שם, ד"ה ג, ש.
23. א"מ, נ"ז, 4-106.
24. ח'ז, 2489/1/15.
25. ח'ז, 2489/1/3.
26. ח'ז, 2489/1/287.
27. ח'ז, 2499/2.
28. שם.
29. ח'ז, 2489/1/15.
30. ח'ז, 2387/15.

- 31 במכtab להתחדשות עולי רומניה, ח"ץ ב/3/2509.
32 ח"ץ, 2/2499.
33 ספרו האוטוביוגרפי של הרב רוזן, עמ' 82.
34 ח"ץ, 2/2499.
35 שם.

ד"ר יעקב גלו

אסון טביעה של אניות המעלים "מפקורה" באוגוסט 1944

כאלף ומאותים מעעלים, שיצאו מרומניה בתקופת מלחמת העולם השנייה, לא הגיעו לחוף מבטחים בארץ-ישראל. 768 מעעלים באניות "סטטרומה", שטבעו בים השחור לדקושטה ב-24 בפברואר 1942 ו-389 מעעלים של ספינה "מפקורה", שטבעו בכניסה לבוספורוס בתחילת אוגוסט 1944, שלושה שבועות לפני חזרה של רומניה על-ידי צבא ברית-הומות.

לאחר האסון הגורא של "סטטרומה", שמנין נסעה ניצל רק יהודי אחד, חלה הפסקה בעלייה מרומניה במשך שנתיים, להוציא 8 סירות פרטיות קטנות בשנת 1942, שהטיעו כ-250ULERIM. אולם חודש מרץ 1944 ועד 23 באוגוסט 1944, במשך שישה חודשים, יצא מנמל קונסטאנצה שבים השחור 9 אניות ועל סיפונן 3,418ULERIM. רק 3,024 מהם הגיעו לארץ-ישראל. ותרי שמות האניות ומספר העולים:

מילכה א', בחודש מרץ 1944 עם 239ULERIM;

מריצה א', בחודש אפריל 1944 עם 224ULERIM;

בל-ציגה בחודש אפריל 1944 עם 273ULERIM (158 ביוזמה פרטית);

מילכה ב' בחודש מיי 1944 עם 517ULERIM (317⁽¹⁾);

מריצה ב' בחודש מאי 1944 עם 318ULERIM;

קאווק בחודש יולי 1944 עם 735ULERIM.⁽²⁾

ב-3 באוגוסט 1944 יצא מkonstanca שירה של שלוש ספינות רעועות, שנרכשו על-ידי סוכן האניות היווני העשיר פאנדليس, שהוא לו מהלכים אצל השלטונות הרומנים, והציג שודד לכל מי שיש לו בעסקי ובעתון אישורים ליציאתן. האישור הרשמי להפלגה ניתן על-ידי משרד ראש הממשלה ב-29 ביוני 1944 (ראה נספח). הספינות הללו לא יכולו לשאת יותר ממאה וחמשים נוסעים

București, 29 Iunie 1944.

**PREȘEDINȚIA
CONSILIU'LUI DE MINIȘTRI**

DIRECTIA

MINISTERILOR CU DEPARTAMENTELE

Nr. 308140/
R.

87

Bonoulit A.E.SISEU

Str. Banus Nr. 15

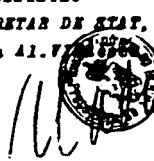
Loca

Aveam onoare să vă aduc la cunoştință că, în Consiliul de Miniștri din 26 Iunie a.c., s'a aprobat plecarea vaselor "Kesbeck", "Mefkury", "Bulbul" și "Morina" cu emigranți săriți.

Su s'a aprobat plecarea vasului "Smirnay" sub pavilion românesc.

Pe vîîtor, transporturile de emigranți săriți se vor face, fie cu vase sub pavilion românesc, fie cu alte vase afectate în acest scop, pe baza normelor stabilite de comisii Interministeriale de sub președinția Domnului Vice-Presedinte al Consiliului de Miniștri.

MINISTRU
SUBSECRETAR DE STAT,
Ovidiu 41.7.1944

SUBDIRECTOR GENERAL,
Gr. A. Basarabeanu
A. Basarabeanu

אישור ממשלה רומנית להפלגת האניות "קובק", "מפרקורה", "בולבול", ו"מורינה",
שניטן ב-29 ביוני 1944.

כל אחת. אולם העמסו בהן יותר מאלף: "בולבול" (Bulbul) עם 410 עלים, "מורינה" (Morina) עם 308 עלים ור' "מפרקורה" (Mefkure) עם 394 עלים. נבואר לחימה באוגוסט 1944 (ט"ז-י"ז) במנחם אב תש"ד, לאחר חוץ, טובעה "מפרקורה", החלה מבין שלשתן, ורוק חמישה ניצולים נותרו בחיים. הקברניט ומלוחה נטשה, כדי להציג את עצמן, לפני שניתנה כל אפשרות לנوسעה להונצץ. יתר שתי הספינות המשיכו בדרך כלל ללא פגע.

מי הוביל את האניה זו? קיימים חילוקי דעת, אם ההתקפה על "מפקורה" בוצעה על-ידי אניות מלחמה גרמנית, או שטובהה על-ידי צוללת גרמנית או סובייטית. חממת הגינזלים טענו, שהספינה הותקפה על-ידי אניות חותמים גרמניות, ואילו רב החובל טען, שהותקפה על-ידי צוללת. אחת הסיבות להתקפה, מפני של סיפונה של "מפקורה" עלו חמשה קצינים פולנים, עריקים, ואילו הגרמנים חששו, שנסעה נשלחו כפרטונים לסייע לנוכחות בעלות הברית. גם המהנדס אלברט פינקלשטיין מצraft, שאחיו בת ה-19 הייתה בין הקרבנות, טען במחקר שערך לאחרונה בשם "The Mefkure Tragedy", שהספינה טובעה על-ידי צוללת גרמנית, שעגנה בקונסטנטינזה לצורך תיקונים ויצאה במיוחד בעקבות "מפקורה", כדי להטביעה.³ חוקר גרמני יורגן רוהבר (Jurgen Rohwer, טען, שהצוללת לא הייתה גרמנית, אלא Soviethit, ופיגועה ב"מפקורה" הייתה בשוגג, גם את ספינת "בולבול" פקדו סכנות. היא קיבלה פקודה לעצור, כפי שקיבלה "מפקורה". לאחר רב החובל השבית את המגועים ועצר, והספינה זזהה, הותר לה המשיך בדרך לא פגע. אולם בעת המכינה לבוספורוס לא יכלה "בולבול" להפליג בגל טורה עזה, שפקדה את הים. היא עגנה בנמל איגניאדה (Igneada) 45 מיליון מקושט. הנוסעים הורדו והעבו בדרך היבשה לקושטא. תוך שבועות

סיפורים הגיעו העולים של שתי הספינות לא-ישראל.⁴ ויכוחים פנימיים סוערים קדמו בהסתדרות הציונית ובתנועה החלוצית במחתרת ברומניה לפני הפלגת האניות הללו בין המצדדים בעלייה המודית ובין הדורשים את דחייתה. כמו כן החעוררו בעיות בקשר לקריטריונים בחירות המועמדים לעלייה ובקביעת הרשימות הסופיות. ד"ר ווילאלם פילדרמן, ראש הפדרציה של איגוד הקהילות לשעבר, שנותר עדין בעל השפעה עציל השלטונות, דרש מאיל' זיסן, ראש האקסקוטיבה הציונית, נציג הסוכנות היהודית (Oficiul de Emigrare) ואחראי על ההגירה לפני הממשלה הרומנית, לכלול בראשית העולים גם יהודים לא-ציוניים. זיסן סרב להעתר לו. מאידך, דריש השלטונות הרומנים ממנעו להכליל ברשימת העולים פליטים יהודים מפולין, הונגaria וסלובקיה, שברחו לומניה. גם להם סרב זיסן, משומ שידע, שיש ביניהם יהודים, שנחשדו בשיתוף פעולה עם הנaziים.⁵

יום לפני הפלגה הודיע מיכאיל אנטונסקו, סגן ראש הממשלה וממלא מקומו, ליזון, כי תורכיה נתקה את תיחסם עם רומניה, לאחר שנתקה עם גרמניה והצטרפה ל"בנות הברית". מיכאיל אנטונסקו ביקש בשם הממשלה הרומנית ובשם ה"צלב האדום", שחתה חותם עמדו האניות להפליג, לבטל את הפלגה, מפני שנוצרה סכנה לעלייה בדם השחור, אשר קודם לכך נחשב לים ניטרלי. ממשלו הסירה מעליו את האחריות לשלום העולים המפליגים. גם ה"צלב האדום" הרומי, שתחת דגלו עמדו שלוש האניות להפליג, הודיע על ביטול החסותה בגל הסכנה של פגיעה על-ידי אניות מלחמה של האויב.⁶

התנגדות ליציאת האניות, מkonstantinza בתקופה הקריטית זאת באה גם מהציבור היהודי, גראסמאן-גרוזה, ראש "מרכז היהודים", היודנרטה המركזי של יהודיה, שתפס את מקומו של ד"ר גנגור, גיגולד (היהודי המומר), שהתפטר מתקףיו, לאחר שהוכר באופן רשמי. נוצרו, היביע את התנגדותו לעלייה, מפני שבין העולים נכללו מאות יהודים, שהוחזרו מטרנסניסטריה, והיתה סכנה בעלותם.

הילדים והנערים הללו עבדו כבר שבעה חודשים גהינום במקומות הגירוש הזה באוקראינה, שכונת "אושבץ' של רומניה". מайдך ביקשו מנהיגי ה"מרכז" מקומות עליה עברו אנשייהם.⁸

גם ראו לְקָא (Radu Lecca), ה"מנהל על בעיות היהודים" ("קומייסאר") ברומניה מטעם ראש הממשלה, הודיע את אברהם חכמן, ראש קהילת יאסי בימים ההם, שנחשב בין מכריו הקרים, שלא ידע זיסו ואנשיו לחת לאוניות להפלגה בים השחור, מפני שהדריך מוקשת ויש סכנה נספת מצד אניות-מלחמה גרמניות. חכמן נפצע, לפי עדותו, עם זיסו, שבידי התרכו כל הסמכויות של ארגון העלייה, והפציר בו, שידחה את יציאת שלוש הספינות. אולם זיסו לא שעה לו ולא התחשב גם בתאנגדותם של יתר חברי ההגנה הציונית, שהיו חולקים עמו וב��ו הסתייגות מעלייה זו בשל אבני הנגף הרבות, שעמדו בדרך ובשל הפחד הנורא, שפרשת "סתומה" לא תחזור.⁹ אל' זיסו¹⁰ איש בעל מרץ רב, אוטודיטיבי, עשוי לאחת, ישר ונקי-כפיים ונקשה כאחד, שהיה בעל השפעה בקרב השלטונות בשנה לאחרונה של המלחמה, שעה שפעל כראש מטה התגירה בברוקרטט והופיע לפני המarshal יון אנטוננסקו, ראש המדינה, כיהודי גאה, הדוש את זכויות בני-עמו, אורחיה המדינה, הכריע את הקפ לטובות העלייה המידית. הוא התיעץ בחדר אחורי של אולם היישובות בבניין ההגנה הציונית עם שני הצנחים, שהגינו ביוני 1944 מארץ-ישראל, סייקה דן (טראכטנברג) ויצחק בן אפרים (מנו מושקוב-ביבץ),¹¹ שהיו באלמונייהם, ולא היה ידוע עליהם לחברי ההגנה הציונית. בהשפעת שני הצנחים, שטענו כי>Kiblu מסר מבונ-גורון לצאת לדרך, החליט זיסו שהאניות יוצאות בדרך. החלטתו נבעה מחשש, שהסכמה מתקרבת ויש להציג מיד, ביחוד לאחר שהגרנים השתלטו על הונגריה ב-19 במרץ 1944 החלו לשלוח יהודים לאושבץ.¹²

השמרות על הסכנות ועל ההתלבויות בקשר לעלייה הגיעו לציבור היהודי הרחב. מボכה רבה השתרעה. עשרה אגסים. שעירים ובעל-אמצעים, ששלימו כסף רב بعد מקומות-אגניות, ביטלו את נסיעתם. מושדים אחרים, שכבר הגיעו לנמל, התחרתו ברגע האחרון וחזרו לבוקרטט. מאות רבות של פליטים, חלוצים, שהו בהשנות בברוקרטט, יתומים מטרנסניסטריה וסתם יהודים שהגיעו לנמל ורק לעלות, נזחסו ונדחפו בין השומרים. אחדים הצלחו לעלות לאחר משלוש האניות, ללא דרך; במקומות אלה, שבietenו את נסיעתם, בגלל מבוכה ווא' האלילה איש לרשום את שמותיהם המדויקים. של העולים וمسפרם בכל אחת משש האניות. וכן קשה עד היום לקבע את זהותם של הננדורים, ואין לנו רשימה שמיית שלמה של קרבותן אגנית "מפקורה".¹³

מציר הלשכה המרכזית האורתודוקסית בטרנסילבניה לשעבר, הרב צבי יעקב אברהם, שבנו אברהם טבע-אגנית וו, פיסוף בברוקליין. בשנות תש"ג, בתוך ספר לזכרו, בית אולפנא ח"ב, רשימה של 79 קרבותן. מרדכי רסל, פירסם בספריו "תיק מפקורה", רשימה של 180 קרבותן.¹⁴ בית-הכנסת על-שם יוסוף הרב צבי גוטמן" בתל-אביב, בהנתנו של הרב אפרים גוטמן שליט"א קבוע, זכרון משיש, ופירסם רשימה של 195 געדרים. בית-הכנסת הות, עורך אוכרה לזכרם מדי שנה בשנה, כמו שהוא עורך לזכרם של קרבותן "סתומות" והפוגרים, שביצעו הרומנים והאנציטם ברומניה.¹⁵

בין הקרבנות יש להזכיר את הרובנית הנניה פרידמן מביאן, לבית הגאר, בת האדמ"ר ר' ישראל הגאר מוויזנץ; רבי בנציוון שטטר, נכאי הרבי מוויזנץ; ציפורה-לאה קנר, בת האדמ"ר ר' אברהם אביש; שרה ובנימין טנו, בני הרב ד"ר מאיר טנו מקריאובקה; פניה ומשה פרוים מושקוביץ, הוריו של הצנחו יצחק בן אפרים, שזיסו הכליל אותו לפי בקשת ה"מוסד לעלייה ב'" בקושטא בראשמת העולים באנייה זו. מלבד ייחידים ואחים טבעו במצלותיהם גם משפחות שלמות. עד היום אין יודעים בזדאות, אם היו באנייה 320 או 394 עלולים, וכן אם היו 50–60 יתומים מטרנסנסטריה, או 100–150¹⁶ האסן הגודל אירע כמעט בסוף המלחמה ברומניה. על ממשלת ישראל החובה הקדוצה להנציח את הקרבנות הללו בדרך הרואיה ביותר, הויאל והם היו בבחינתם לוחמים לתקומת ישראל.

בסיכום: העלייה מ羅מניה בתקופת מלחמת העולם השנייה הייתה אחת מעליות הגבורה של העפלה. עלייה זו הzielה אף יהודים ותרומה תרומה נכבדה לבני הארץ. אולם, מайдן, הקרבה אלף ומאתים מטובי בנייה, שאללו במצלותיהם, ולא זכו להגעה לחוף מבטחים.

הערות

- עדותם של אליעזר מנולא, רמת-גן, ליד בוקשטי, 1920, שעלה לארץ-ישראל בסוף אפריל 1944 עם ר' שלום זילברפרב והגיעו באנייה מלכה ב' בקושטא ומשם ברכבת, דרך סוריה ولובנון, לחיפה, בתחלת מאי 1944.
יא אהרון הטנג'י מוסר בספרו קובך, תעדות זמננו, ח"א תש"ה, שהיו באנייה זו 780 עלים, ביניהם מאיים יתומים מטרנסנסטריה, שהפליגו בדוחק רם ובכיפות איזומה. ראה שם עמ' 115–131, 152–174, עדות בכתב של עליה ב' ("קובך"), ד"ר משה כרמל-יוניברגר, ספר זכרו ליהודי קלוז'-קלווז'וואר, ניו יורק תש"ל, עמ' קמ"ה.
יב ראה רשימת אניות העפלה, מרדכי נאור, ההעפלה 1934–1948, מסדר הביטחון החזאה לאור, ח"א 143–142, עמ' 1981.
בספירה, דרך ים, עלייה ב' בתקופת השואה, יד בוצבי, ירושלים 1988, עמ' 476, היו ב"מקורה" 378 עלים; אולם באותו מחקר שלה, בתוך הטקסט, מופיעים שני נתונים שונים לגמרי: בעמוד 302 ירד המספר ל-320 ובעמוד 381 עליה ל-350; הדברו שיקפה זו (טרנסנסטר) והזנחה י'צחק בן אפרים (מנו משקבוץ).
ב羅מניה ב-4 ביוני 1944, העידו על 350 עלים, שהיו ב"מקורה"; ראה עמוס אטינגר, צניחה עיורת, ח"א תשמ"ז, עמ' 125; י'צחק בן אפרים, "שליחות מהארוי הקווים", על יהודי רומניה בארץ גלותם ובמולידה (בעריכת עמיאל שרגא), ח"א תש"ח, עמ' 354; חיים ברל, נציג הסוכנות היהודית בקושטא, מוסר בספרו רצלה בימי שואה, ח"א 1975, עמ' 187, שהיו בספינה זו 315 עלים וב"בולבול" 390 עלים; מנהם בדר, נציג השומר הצעיר והסתדרות בקושטא משנת 1943, מוסר על 289 עלים; שליחיות עצות, הקיבוץ הארץ מרחביה (עריכת עמיאל שרגא), ח"א תש"ז, עמ' 116; מרדכי רסל מביא מסמכים. המעידים על 320 מעתילים, שהיו ב"מקורה"; מיק מפקורה, הרצתה הוועדה לפעולות וחנויות בין היהודי רומניה, ח"א תשמ"א, עמ' 44–45, אוריה שטיינברג, היבטים הבינלאומיים של ההגירה היהודית רומניה ודרכה 1947–1938, חיבורו לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה, 1984, כרך שני, עמ' 528.
יב חיים ברל, שם, עמ' 188–189, משה באסוק (עורך), ספר המעלים, ירושלים תש"ז, עמ' 352–360.
- Lucian Herscovici, "Tragedia Mefkure".

- הציגות 15, הבטאות של איגרונות העסקנים הציוניים מ羅מניה בישראל, יד זכרון ליהדות רומניה על ידי בית-הכנסת "בית יעקב יוסף הרב צבי גוטמן", ת"א, ניסן תש"ז, עמ' 21–20; (להלן הרשקביטש).
- 4 תהילה עופר, שם, עמ' 303 ; חיים ברלס, שם, עמ' 189 ; הרשקביטש, שם.
- 5 מנחם בדור, שם, עמ' 116 ; תהילה עופר, שם, עמ' 381 .
- 6 אריה שטיינברג, "חילוקי דעתות בין הסתדרות הציונית בבראשם ובין המוסד לעלייה ב' – בעניין העפלה מ羅מניה בתקופת השואה", דפים לחקר תקופת השואה, ד' (בערך אשר כהן ויהוקים כוכבי), המכון לחקר תקופת השואה המשותף לאוניברסיטת חיפה ולቤת לוחמי הגטאות, תשמ"ז, עמ' 167–168 ; עמוס אטינגר, שם, עמ' 122 .
- 7 אפרים זקל, בנתיב הבריחה, ת"א 1959, עמ' 186–187 ; יצחק בן אפרים, "עשר שנים להטבعة אניות המעליפים" מפקורה" על-ידי אניות מלחמה נאצית", ידיעות יידישום 2 (יולי 1954), עמ' 9 ; עמוס אטינגר, שם, עמ' 122–123 .
- 8 עדותו של ד"ר שמואל אנצל, שהיה מנהל המשרד האוציאראלי בברוקרט עד 1943 : "המשדר האי ברומניה בשנות מלחמת העולם השנייה", על יהדי רומניה בארץ גלותם ובמולדת, שם, עמ' 198–199 .
- 9 עדותו של אברהם חכמו, ליד 1902, מתחילת אוגוסט 1988 ; כמו כן שלח תזכיר ב-10 באוגוסט 1944, ימים אחדים לאחר אסון "מפקורה", לא' ל' זיסו, י"ר משרד היגיינה, ובראשו הפסוק "ידנו לא שפכו את הדם הזה". הוא דרש לשותה רומייה בשיטות הנגallows של העליה לארכ'-ישראל, שלא ייחסו ויצופו עולמים באניות, לאסור הפלגות ללא מירות הצלחה, לוותר על ספינות קטנות, לשפר את תנאי העליה באניות, מפני שהעולים, שהפליגו עם "קובק", התלוננו, שניצלו בסנס בגין הציפיות האימה של 735 העולים, שנאלצו לזרוק הימה את רוב מטעןיהם. כמו כן דרש להרכיב ועד עלייה על-ידי אנשים בעלי כושר ואחריות ולקבל את החסות של הצלב האדום. ממשימות המכטב שkopf למד' ! זיסו לא שעה לאחורות חכמו ולקא ונגה הטעגדיה. ראה J. Ancel, Documents Concerning the Fate of Romanian Jews during the Holocaust, 8, pp. 132–134. (להלן אנצל)
- 10 על אישיותו ומעשיו ראה: עמיאל שרגא, העשייל לאח, ת"א, תשכ"ד, עמ' 90–404 .
- 11 ראה עליו: תיאודור לביא, יהדות רומניה במהלך על הצלחה, ירושלים תשכ"ה, עמ' 128–131 ; עמוס אטינגר, שם, עמ' 123 .
- 12 דין וחשבון של ניקולאי קובאץ' בקשר להפלגת שלוש האניות הנ"ל, מ-5 באוגוסט 1944, אנצל, עמ' 130–131 ; והוא גם הערכה 12 .
- 13 ספר בית אולפנא, חלק שני הנקרה זכור לאברהם, ברוקלין והשייד', עמ' דהה .
- 14 אני מודה לרבי אפרים גוטמן, שהוביל לשולח לי רשימה שמיית של הנעדרים מ"מפקורה".
- 15 ספר בית אולפנא, חלק שני הנקרה זכור לאברהם, ברוקלין והשייד', עמ' דהה .
- 16 ייאל ולבפרבר מצין ברשימתו "פרשת מפקורה", על יהדי רומניה בארץ גלותם ובמולדת, עמ' 215, שהוא בספינה 150 יוממים מטרנסניסטריה ; יצחק ארצי', שהיה פעיל בתנועת העלייה והיה עד למאורעות הללו, מצין במאמריו "רומניה – מקור ומחייב לעלייה המונית", בספר הנ"ל, עמ' 205, כי היו 60 יתומים במקורה ; מרדכי רסל, שם, עמ' 61, מביא את העדות של המורה שלילוותה את הילדים ד"ר רבקה דוקנשטיין ; על 60 יתומים מטרנסניסטריה.

בעיה בהיסטוריוגרפיה: יחסו של דוד בָּנוֹגְרִיוֹן לי היהודי אירופה בתקופת השואה*

יחסו של דוד בָּנוֹגְרִיוֹן ליהודי אירופה בתקופת השואה הוא מן הנושאים הרגשיים והסבוכים. ביותר בהיסטוריה היהודית והציונית החדשה. זהו נושא, המעיד את האישיות המרכזי בישוב ובתנועה הציונית בשנות הארכיבים והחמישים, המנהיג בהא הידועה בשנות המאבק להקמת המדינה ובשנות בניינה הראשונות, מול אסונם של יהודי אירופה וחורבן קהילתייה. ובניסוחו כולל יתר — וזה נושא, המעיד את שני האירועים המכיעים בהיסטוריה של העם היהודי במאה זו, הקמת המדינה והשואה, זה מול זה. לא ייפלא, שהנושא עורר מחלוקת ודריכן לתבעת דעה. ובכל זאת, האזכור לחוקר את יחסו של בָּנוֹגְרִיוֹן לשואה בכליו של מחקר ההיסטוריה, או להביע דעתו כללית על יהס זה, התגבר לאחרונה, בעיקר בשנות השמונים.

דומה, שאת הציג העיקרי, עליו סובב עתה הדיוון סביב. יחסו של בָּנוֹגְרִיוֹן ליהודי אירופה, ניתן לנתח כך: האם התייחס בנוֹגְרִיוֹן אליהם ולא אסונם. אבל עניין העומד בפני עצמו ותובע ממנה, כמו מגן הציונות, חילצית העם, את מילטב זמנו. וכוחו לגיטם אמצעי עזירה והצלחה. מיידים; או שם ואסונם היו בעיניו אך מכשיר, שתכליתו לשרת את מטרות הציונות. ובמלים אחרות: האם הפריד בין הצלת העם, שנראתה לו לטפל, לבין בניין הארץ, שנראה לו עיקר; או שראה בשניהם מסכת אחת, שהוא מופקד עליה בשלמותה.

מי הם המשתתפים במחלוקת? كانوا תזגנה דעותיהם ומסקנותיהם של מי, שעסקו במשך שנים בנושא היישוב והשואה, או במלחמותו של בָּנוֹגְרִיוֹן עצמו,

* מאמר זה מבוסס על הרצאה בקונגרס העולמי העברי למדעי היהדות, שנערך באוגוסט 1989 באוניברסיטה העברית בירושלים.

אספו חומר ראשוני, התעמקו בו ופירסמו את ממצאיםם בספרים ובתיוזות. בני הפלוגתא הם: שבתי טבת, ההולך ומחבר את הביווגרפיה המקפת ביתר עד כה על בּנוּגְרוּיָן¹, וטובי פֿרִילְינְגֶג, החוקר את יחסיו של בּנוּגְרוּיָן ליהודי אירופה בתקופת השואה²; מצד אחד; ומצד שני — שבתאי ב' בית-צבי בספרו על האיזנות והשואה³ וDON קורצמן, מחבר הביווגרפיה האחרונית שהתרפרפה עד כה על בּנוּגְרוּיָן⁴ ובתווך — כמה בעלי תיזות ומחבוי ספרים, שענינים מפֿא⁵, שבּנוּגְרוּיָן עמד בראשה בתקופת השואה, כמו ייחעם ויצ' וחווה אשכולו⁶, או שענינים המדיניות האזינוית, שבּנוּגְרוּיָן התווה באוטה תקופת, כמו יוֹאַכְּמַלְּךְ גַּלְּבָרְדִּין פּוֹרְתָּה⁷; ואחרים, שבּנוּגְרוּיָן לא עמד במרכזו של נושא מוחקרים ובכל זאת הוא חלק ממנו, כמו חוקר תקופת העפלה⁸. מרבית הספרים והמתקנים, שנמננו כאן, פורסמו בשנות השמונים.

יש לציין ששלשה בעלי ביוגרפיות על בּנוּגְרוּיָן: רוברט סנט-ג'וז, מיכאל בריז'זהר ואברהם אביחי, לא דנו בשאלת בּנוּגְרוּיָן והשואה⁹. כמו כן, לא תזונגה כאן במפורט דעותיהם וمسקנותיהם של כל אחד מהחוקרים, שכתבו מאמרם, בעיקר בעיתונות היומית וਪחות בכתבי-עת, או נשאו דבריהם בעלפה בעניין זה, מתוך הערכה כלילית שלהם או מתוך עיסוקם בנושאי השואה והציונות בכלל, אך לא הסתמכו על חומר ראשוני, הנוגע ישירות לבּנוּגְרוּיָן בתקופת השואה. חוקרים רבים הצביעו באופן כזה את דעתיהם בסוגיה שלפנינו מחתמת מרכזיות, רגשיות והשלכותיה על יהודים רבים ושונים. ובכל זאת אפשר לסכם את דעתיהם בקצרה, שכן כלם סבורים במידה זו או אחרת של חומרה, שבּנוּגְרוּיָן העדיף את ריכוז האמצעים בבניין הארץ והקמת המדינה על פני השקעת משאבים בהצלת יהודי אירופה; ולא סתם העדיף, אלא היה שקווע בהגשמת האיזנות ומתחוד כך במריבות מפלגתיות, עד כדי אידישות ואיפלו הטעומות מצטרמת של יהודי אירופה, אלא אם כן יכול היה לנצלת לצרכי האיזנות¹⁰.

וישנו שותף נוסף במלחוקת, שאינו חוקר ואני כותב, אך הוא חי וקיים ואיפלו מתגבר והולך כישות בפני עצמה — זהה דעת הקhal: נראה שרובו של הצייר בארץ חרש את דין יחסיו של בּנוּגְרוּיָן לשואה לשפט כבר ביום המלחמה ופסק דין רגשי וחיד-משמעותיו זה לא השתנה עד היום. ביטויים לכך מופיעים בשירה¹¹, בדרמה¹², בספרות¹³ ובუיקן תקשורת בכלל ובעיתונות היומית בפרט, והם מופיעים לאורך שנים השמונים באופן תכוף וחריף מאשר קדם לנו¹⁴, במקביל להתרחשותה המתקרר ההיסטוריה.

קיימות, אם כן, במקביל שתי מחלקות: האחת בין כותבי ההיסטוריה בנושא זה לבין עצם, ובה גדרון בהמשן. והשניה בין רוב כותבי ההיסטוריה לבין דעתו של רוב הצייר, שאין לה ביטוי אחד מסכם, אך היא קיימת ומשמעותה, עד שלפעמים דומה, שחלק ממי המחקר נכתבה בתשובה לה, ושידיאולוג סמי או מתחמיד מתקיים בין שני הצדדים. לדוגמה: את אמרו על "הmericאים הרגשיים ביחסו של בּנוּגְרוּיָן אל היהודי גיגולה בתקופת השואה". פתח טובי פֿרִילְינְגֶג בשאלת, "באיזו מידת היה בּנוּגְרוּיָן 'אדם' בתקופת השואה". הכותב מודה מיד, שזו שאלת "מוראה ממשהו"¹⁵ ואמנם ספק, אם היה מגיע לרעיון זה ולניסוחו, לו לא חשב, שיש הסברים, כי התנהגוו של בּנוּגְרוּיָן בתקופת השואה הייתה בלתי אנושית ממש.

מהן השיבות לפער בין רוב החוקרים בנושא זה והיום לבין דעת רוב הציבור ורגשותיו, שהתגבשה בהדרגה מאו המלחמה? סיבה אחת היא הזמן, שחלף ויצר נקודות תקופה שונות אצל החוקרים, הכותבים בשנות השמונים, ואצל מי, שהיו בעלי תפוקדים בישוב בשנות הארכבים. כבר בימי מלחמת העולם השנייה אמרו כמה מפעילי מפא"י, שעבדו לצד בן-גוריון, שהוא "אינו חי את השואה", אינו מתעניין בה די ואינו מביע רגש כלפי חוץ. נוסף לכך טענו, שלא התפנה מעיסוקיהם האחרים, כדי לעסוק בהצלחה ושסרב לסתן ולהקריב משאבים לשם כך. ביקורת זו, הוזע על העדר ביוטי הרגש, הון על העדר המעשה, יש לה משקל רב, כשהיא בא מפי אנשים, שהיו פעילים מרכזים במפא"י. הם ראו ושמו את בן-גוריון מקרוב ולאורך זמן והיו חבריו לדעה ולא מתנגדיו המושבעים, כמו הרבייזוניסטים ואנשי אגודה ישראל; גם אלה מתחו עליו ביקורת דומה, אלא שבניגוד לפועלם מפא"י גם פרסמו אותה והש銅ו.אותה ברבים בהזדמנויות שונות.¹⁵

סתיגמה זו, שדבקה בנציגו, כבר בימי המלחמה, עומדת בניגוד לחומר הרב הנחשף והולך, בארכינונים בעיקר, והמראה, שבנציגו התבטה בכאב רב, גם בפומבי. וגם בפורומים מצומצמים; שידע את פרטיה המתרחש ושפעל להצלחה הרבה יותר, מכפי שידעו, מי שפעלו לצורך בנוסאים אחרים ולאו דווקא בענייני הצלחה, ומכפי שבסורה מרבית הציבור בארץ מאו ועד היום.

כמובן, יתכן שההיסטוריה, החושף ואוסף את כל הביטויים והפעולות של בני גוריון בנושא השואה, כאילו מבודד אותו מיתר ביטויו פועלותיו באוטה קופפה, מעמיד אותו כשלעצמם ואולי אף מופתע ממשפרם ומכוותם. ואילו מי שחי בארץ בזמן השואה, יכול היה להשתות באופן שוטף את דבריו ומעשיו הגלויים של בן-גוריון בנושא השואה לדבריו ולמעשו בנושאים אחרים, שבhem טיפל בו בזמן; ויתכן שלטעמת הלהט, שהشكיע בוגניון, בבטחון וביחסים מפלגתיים, נראת מעט מדי ודל מדי, מה שארם ועשה בענייני הצלחה, אותו השתדל פועלן היישוב שעסקו בהם לשמרם בסוד מפני הציבור.

וסיבה שנייה לפער בין דעותם של מרבית ההיסטוריונים היום לבין דעת הציבור: יתכן, שתדמיוו של בן-גוריון כאיש סגור, נוקשה, ענייני, מנהיג, המככל צעדיו ומסוגל להכרעות קשות ווחוכות, התגבשה כבר לפני שנות הארכבים ורק התזוכה בזמן השואה ומלחמת העולם, או נדרש להכרעות כאלה. ויתכן, שלא רק תדמיתו, אלא גם סגנוןיו שלו כמנהיג, שאינו מוחפש את אהדת הציבור, התגבש לפני כן: "דעת הקהל לא היתה לו אספקלריה לשפץ לפיה את דמותו", כתוב בכך אלתרמן,

"אל שאה להרוש בו את חרישו".¹⁶

בשנות החמישים העמיקו סיבות אחרות את הפער. שמואל תמייר, שניגרו של מלכיאל גריינולד, הצליח להפוך את תביעת לקוחו נגד ישראל כסטרן למשפטה של מפא"י ובנציגו בראשה ולהסבירה על סfell הנאשימים, כמו שהסבירה בכיכול-ב יודען להפרקת יהדות אירופה תמורת רוחה מדיני — מדינה יהודית; שתוקם אחורי המלחמה — כשם שהסקים כסטרן, חבר מפא"י, כביכול בידוען להפרקת יהדות הונגריה תמורת רוחה אישי — הצלת מקוריבו.

מרבית ההיסטוריונים דוחים הימים האשימים קשות אלה, שאינן עומדות במיבחן הביקורת ההיסטורית וסתורות את המציאות בארץ-ישראל ובארופה בשנות המלחמה. מדובר נחרתו, אם כן, בצהורה ברורה ועומקה בזורך הציבור? בסוף שנתו הארבעים

ובמחילה, שנות החמשים המתרר כבר במלואו היקפה של השואה. רובה של החברה האשכנזית בארץ היה מרכיב ממאות אלפי ניצולים וממאות אלפי, שהגיבו ארץיה לפני השואה ונותרו אחריה ללא המשפה הרחבה, הקהילה, התנועה או היישבה, שנספו באירופה. את האשימים האתניים כבר היה קשה מאוד להעניש, ומה גם שמנגנוןיהם הוענשו כבר, חלקיים לפחות, במשפטי נירנברג, שהו מקרוב נסויים. המדינה, שהו עתה קמה ומצבה הצבאי והכלכלי היה קשה, היה זוקה לכל תמיכה מדינית, שיכלה לגיים, ולא זה היה הוםן להאשים את עמי אירופה בסטייע פועל לנאים, או את בעלי התרבות לשעבר בהימנעות מסיעם לתוכניות הצלחה, הוצרך במציאות אשימים הביא להאשמה יהודית עצמית, של מועצת היהודים בגיטאות ובארצאות הכיבוש מחד, ושל הנהגת הציבור היהודי בעולם החופשי והנהגת הצינות והישוב בכלל זה, מכך.

שנות החמשים היו גם שנות העליה הגדולה ארץיה, שבתו כל עולה וכל גל עלייה עזרו מחדש את ההתחממות בין הצינות לבין שלילת הגולה; בין האתוס הציוני-חלוצי, שנוצר בשוב עוד טרם השואה, לבין תודתיו של היהודי בגלותי. שלילת הגולה לא הייתה באותו שנים רק מילדי תיאורתי באידיאולוגיה הציונית, אלא גם עניין מעשי ומוחשי. ובנ-גוריון, שיטיל את הציונות המעשית והתיאורטיבית כאחד, געשה גם לשילת הגולה בחתרחו התקיפה לממלכתיות, שתיריש את מקומן של מסגרות יהודיות וישראליות קודמות, לעברית, שתחליף את היידיש, לתוכנו לדפוסים ציוניים, שיבאו במקומם מנהגי הקהילות ותרבותן. עשייתו בשנות החמשים נקשרה עם תדמיתה משנות הארבעים, שהונע העדיף כביכול את הארץ על פני הגולה, עד כדי הפקרתה.

בראשית שנות החמשים נחתם הסכם השילומים בין ישראל לגרמניה (ב-10 בספטמבר 1952). בנ-גוריון חתר להגעה להסכם כזה למטרות והתנגדות העזה בציורו בארץ: שלושה ימי הפגנות טערות קדמו להזבעה בכנסת, שהסתימה ב-65 קולות بعد וחמשים שתנגדו. חתרתו להסכם השילומים תרמה אף דיא לחיזוק תדמיתה של בנ-גוריון כמנהיג, שהישראל-פוליטי וצרבי הארץ המייקדים הם העקרון והטירה המנחים אותו, גם על השבען עקרונות או ביגוד לרגשות הציבור, אפילו בנושא טעון וrogenß כמו השואה והיחסים עם גרמניה.

משפט אייכמן הסיט את מוקד הדיוון באופן זמני מבנ-גוריון ומיחסו. היישוב והארץ עם הגולה וגרמניה אל יהודי אירופה עצם. במשפט, שנערך בראשית שנות השישים, נפרשו בפrootות בפעם הראשונה מלחמה קורותיהם של היהודים בארץ השונות וצורות החיים ודמותה השונות, בגיטאות ובמתנות, במחבוא ובלחימה. בנ-גוריון הוא זה, שהכרינו על לכידתו-של-אייכמן ועל השיבותו הלאומית והחינוכית של המשפט והכרותו הרגיגית בכנסת על הכליה והמשפט נעשתה מעין סמל לדין צדק, שעשה העם היהודי ברוחחיו.

עד בשנות השבעים, לאחר מלחמת יום הכיפורים, משהתחל תהליך אינטנסיבי של בדיקה עצמית של המדינה ובתוכה כך גם של היישוב, שקדם לה והזינוות, שהקימה אותה, עליה שוב יחסו של בנ-גוריון ושל היישוב אל השואה. ובשנות השמונים התרבות, כאמור, איזכרו הциורים והאגנותים של הנושא, רובם ככלם בנימה של האשמה בוטה. השינויים, שהלו מלחמת לבנון ואילר ביחסים בין מדינת ישראל לקהילות היהודיות בעולם המערבי ובפרט באזורה הערבי; והביקורת

הפנימית החריפה על ניהול המדינה ועל הנהגתה המדינית והפלגתית — מתרוגמים בין היתר לביקורת גוברת על בַּנְגָרוֹן, בונה המדינה, על מפָא"י, על הציונות בתקופה היישוב ועל היחסים בין הארץ לגולת במהלך תולדותיה של הציונות. תהליך זה חורך מאו עליית היליכוד ב-1977, עם התחזוקות ביקורתם של חוגים מן-הימין ו楣דות המזרחה. וכך גם השמאלי הציוני, הנוטה לביקורת חריפה במיזוח של ההנאה היום ורואה את שרשיו ליקוייה בתהליכיים שליוו את הציונות מראן שיתה — מאשים בין היתר גם את בַּנְגָרוֹן ואת חבריו בצמורות מפָא"י האשומות חמורות ביחס לתפקידם בזמן השואה.¹⁷

כמו אנשי תקשורת הביעו לאחרונה את מורת רוחם המפורשת מן "ההיסטוריהונים המקיצעים", שדרעתם לא ביקרו את בַּנְגָרוֹן בחירותו הראوية. אחד מהם קרא "לבוא חשבון עם בַּנְגָרוֹן"; ואחר כתב על ההיסטוריונים, ש"בזה אחר זה מנקים אותו... מכל אשמה על מה שהישוב בארץ יכול היה לעשות למען היהודי אירופי במלחמות העולם השנייה ולא עשה, אבל הטהורה, מה לעשות, לא משכנע בכלל מאות האחים". משפט זה מביע בבהירות רבה ובלשון רבים את מצבָה של המחלוקת בין ההיסטוריונים לבין דעת הציבור, שאינה יכולה בדעה מנוגדת לגורדי הדין שחריצה ואפלו תהיה הדעה מבוססת על מחקר מקיף ומעמיק. "אפשר לראות בעין את האכבע המאשימה מוסטה לעברו", אומר שבתי טבת, "כאילו הוא [בַּנְגָרוֹן] האחראי להתנהגות הנפסדת כביבול של היישוב והנוגתו בשנות השואה".¹⁸

ומזוע מתיקיות מחלוקת נט בינו היסטוריונים, העוסקים שנים באותו חומר? מחלוקת היא חופה קבועה ועומדת בין ההיסטוריונים, העוסקים בכל נושא שעולם. כל אחד מהם משתדל לעבד, לפרש ולהעיר את החומר שבידי לפי קני מידע מדעיים, אלא שגם חינוכו, מוצאו והשקפותו משפיעים עליו ולפיכך אין מקום לשאלת כו, מדוע מתקיימת מחלוקת בין ההיסטוריונים. ואולם במקרה שלפנינו נוספת עוד סיבה, הנעוצה לא דוקא בההיסטוריונים, אלא בחומר עצמו: בamarion של בַּנְגָרוֹן; בנאומיו ובמכתביו; ביומנו המפורסם ובהתבטאותיו בעליפה בישיבות ובאוונגי חברים ושליחים, שאמר וכותב ביחס לשואה, יש דברים הנשמעים כסתירה גמורה, והרי דוגמאות מספר:

בדצמבר 1938 אמר בַּנְגָרוֹן, כי מטרתו של היטלר "היא השמדה גמורה והשמדה פיזית של העם היהודי, לא בגרמניה בלבד אלא בעולם כולו כלו".¹⁹ ובויני 1944 אמר: "להשמיד את כל הגזע היהודי, איש לא היה מעלה זהאת על דעתו... כשםענו זו את לראשונה מהיטלר, לא האמן. אמרנו, זאת מלייצה".²⁰ ועוד: "אם אני אדע, שאפשר להציג את כל ילדי עם ישראל [בגרמניה] על ידי העברות לאנגליה, ורק מחציתם על-ידי העברות לארץ-ישראל, אני אחזר בדבר השני, כי לפנינו לא רק חשבון הילדים האלה, אלא החשבון ההיסטורי של עם ישראל". דברים אלה נאמרו במרכו מפָא"י לאחרليل הבדולח בדצמבר 1938.²¹ אלא שבאפריל 1936 אמר בַּנְגָרוֹן לנציג העליון: "לאן יברחו? אילו היהת אפשרות להעביר את היהודי פולין לארצות הברית או לארגנטינה, היינו עושים זאת, למרות האידיאולוגיה הציונית שלנו. אולם כל העולם סגור לפניינו — ואילו לא היה מקום לנו בארץ-ישראל, לא היה בשאר עמנואו אלא לאבד עצמו לדעת".²²

בשלחי 1942 אמר, שהגרמנים "יכולים לרצוח את כלם" וכמעט מיד אחר-כך אמר, שיישארו מיליון אחים אחרי המלחמה.²³ לשיקה דין אמר ערביתו באירופה:

"אל תבדיל בין צער לokane, בין ילד, בין מפלגה זו לאחורה, כל יהודי באשר הוא היהודי תנסה להציגו"²⁴, ואילו בישיבה של הנהלת הסוכנות, בהפרש זמנים קטן, ממש, אמר: "פליטי פולין יש לקחת בשורה ראשונה. ותיקים ציוניים — לא. בשבייל עתיד הארץ גוער וילדים יותר חשובים".²⁵ עם הligatka (הלהג' גולד-בלום, אחר כך יהודי סלאע), נציגה של המחרתת בזגולמבה, שהגיעה ארץ-בינואר 1943, ישב שעתה, דבר ידיש ובכה עמה על גורל יהדות אירופה. ואילו הפישה עם רווה קורצ'ק, חברת המחרתת בגיטו וילנה, שהגיעה ארץ-בצemberג, 1944, היתה קרירה ואיפלו עוינית; וכשיסימה את דבריה על חורבן יהדות אירופה, נשאה בפייה לפניה ציבור גוזל — עליה אחורה ואמר, כי דבריה בשפה "זרה וצורתם".²⁶

לפנינו מקרה, שבו משקף החומר את השניות, שליוותה את הנגנת היישוב ובן-גוריון. בראשת התקופת השואה: שנייות מתמדת, בין תקווה ואשליה לבין אכובה והשלמה; בין הבנת המציאות על האובדן לבין דוחיתון כלפי מתקבלות על הדעת; בין פירושים שונים של המושגים השמדה והצלחה, שנייות זו, הגובעת מיחסודה של התקופת השואה, היא כנראה המפתח להבנת הנסיבות בין ההתבאות השונות. מבן, שיש ללחוץ בחשבונו גם שניוי. דעתו לאורך הזמן ועקב התפתחותם המאורעות, אלא שינויים כאלה, הקורים אצלם אצל כל מדינה, אינם מבחרים דיים את התקופה שלפנינו.

וכך חבוcho החומר וייחודה של התקופה, כמו גם ההש侃ות והפרשניות האישיות, ליצור רൂות שונות בקרב הדיפלומטים והビינריפט. נתחיל بما שבירוריהם חריפה, ברוך קורצמן ובשותי ב' בית-צבי. ביקורתו של קורצמן היא חד-משמעות בחומרתה: בז'גוריו לא ידע פרטים על השואה ולא כל שכן שלא יום איסוף מידע עלייה. הוא לא רצה לעזת את המתרחש, משומש שהתרכו בתוכנית ביטמור, הוכנעת להקמת מדינה יהודית למשעה, אליה הסכימו ציוני ארצות-הברית במאי 1942 ביוםתו ובניצחו של בז'גוריו. הוא לא היה בראים על גזל האסון, בין ארץ-ישראל לבין בחוץ-ארץ, שכן התגובה העיקרית בעניין היהת הקמת צבא יהודי ומדינה יהודית. הוא לא השתדל אצל האפיפיור או בעליות הברית ולפיכך איןנו שווה ממנו ומהן, בתגובהו לשואה: שני הצדדים לא עשו דבר. לבן-גוריון לא היה, אלבָא דקורצמן, וכן וכוח לענייני סייע הצלחה, יש לציין, שבגושא זה לא הסתמך קורצמן על חומר ארכינוי ולפיכך דבריו, הם הערכת מצב. משלו.²⁷

בית-צבי לעומתו הסתמך על חומר ארכינוי רב ועל עתונות הומן. ניתנו כפוף לחיזה שלו — אחרי פרשת אונגה גנדו גנדו. דרכי העם והzionיות והיחסים ביניהם הפכו כביכול ל"ידיות בלבד".²⁸ בז'גוריו התרכזו בצוכי הציגות, אולם העדיף על פניו כל עניין אחר עד כדי כך, שגם אותה "ידיות" הפקה ל"ג'יכור" ול"ג'ירפות", כדברי בית-צבי. המחבר מגלג על "מלאי-הבקיאות" של בז'גוריו בפרטיו השואה (עמ' 103) וחוזך חד וחולק: "בז'גוריו באמת לא ידע. הוא ידע אולי פחות מאתרים. הוא לא ידע, מפני שלא בקש לדעת, מפני שלא התעניין בפרטיהם" (עמ' 104). השואה לא התקיימה כלל בעולמו ובתוכניותיו של בז'גוריו, לפי בית-צבי, אף הוא, כקורצמן, מביא כהוכחה את תוכניתם ביטמור ואת הדיוון בה, בארץ באוקטובר 1942. בדיון זה העמיד בז'גוריו את עיקרי הציגות (התനודות

לספר הלבן, צבא יהודי א"י כקהילה לאחר המלחמה) — ולא כלל בהם את הצלת היהודי אירופה (ע' 131).

כיוון שהתרכנו בארץ ובארץ, מגע בן גוריון ומנהיגים ציוניים אחרים אותו את הצלחתן של תוכניות יהודית למקומות שונים בעולם, כדי שייאלצו להגר ארצה (ע' 301). עד סוף המלחמה, קבוע בית-צבי, ננסה מצד התנועה הציונית הפוערת להצלת היהודים — כך בפירוש! — במידה והצליח לא להיות קשורה ישירות עם עליה (ע' 458). ולסיקום — "בן-גוריון נישא כפיסגה מעלה ראשי חבריו. מה הייתה בהם, בלט בו. ומה הייתה בו, עשוי היה לשמש אותה ודוגמתם לאחרים" (ע' 105).

ולעתומת שני אלה עומדים בקטוב השני ממש שבתי טבת וטוביה פרילינג. לדעתו של טבת "התברך בגין" בקשר מופלא לחוזה את הבאות ולא היה כמו זה מי שהזהה את השואה" ואת ההשמדה. כמובן — לא באזרה התעשייתית-שיתית, שלבשה ההשמדה, אלא במובן של אסון גורא, שב בגין חש את באו. מעליות היטר לשולטן ואילך דבר על סכנה ומלחמות השמד, חורבן והשמדה, הצפויים לכל העם היהודי בעולם כלו. מתחווה זו של אסון מתקרב ומזמן אווול נבעה השקפתו של בגין, שיש לנצל את האסון כאמצעי להגשמה הציונות מחד המזקה וה"אין ברירה". וכייד לנצלו? — על ידי ריכזו המאמצים בהצלת העם היהודי על ידי עלייתו לארצו". עליה ראה בגין אצתה האמיתית היהודה מפני השואה, לפי טבת; ומצד שני — היתה העליה גם האמצעי היחיד להגשמה הציונות. מראיה זו נבעה מדיניותו המעשית — עליה לא-איסלקטיבית, ואפיו חלוקת הארץ; "מרד עליה" ושלטונו על העליה, שהיא נקודת מרכזיות בחוכנית ביטמור; מעורבותו בכל תוכניות הצלחה והמא贊ים להוציאן לפועל. ואולם, כאשר בגין דיבר על אסון מקור לכות, לא חיאר לעצמו את גודלו והיקפו של "הפרטון הסופי". ומשנוכח בו "העדיף שתיקה על פני דברו סרך".³²

טביה פרילינג שולג גם את הקביעה, בגין לא ידע על השואה, וגם את הקביעה, שהתק. הוא ידע, משום שקיבל דיווח מתמיד מஸדרי הסוכנות בתור יושב-הראש שלו, משום שהוא יושב-ראש סקרן ומתענין, היום פגישות עם אנשים בכל תחום ונושא. פרילינג מציע להבחין בין מסגרות גדולות ופומביות, כמו אסיפות הנבחרים; מסגרות אכזוקטיביות, כמו מרכז מפא"י והנהלת הסוכנות; וمسגרות אינטימיות, כמו יומנו ומכתבי למשפחתו. בכל המסגרות הללו, כך מצא פרילינג, התיחס בגין בהרבה לשואה, גם אם ניקח בחשבון, כי חובת שמירת החשאיות בפעולות הצלחה והסייע ממנה להתייחס בהרבה גדולה עוד יותר. התיחסוויותיו מעידות על ידע לפרטינו: על איכפתיות אישית עמוקה עד כדי התרגשות ולפעמים אף בכி; ועל שורה ארוכה של פעולות, מקרים לבולות הברית לבצע חליפין ולהתרדות בנאים, שיבוא יום נקם, דרך מעורבות בגiros כספים וכלה בתוכניות להצלת ילדים. בסיסם של כל אלה הייתה מונחת ההשכה — כאן מוסכים פרילינג עם טבת — שהפרטון היסודי לגולה ולשואה הוא עליה ומדינה, פתרון שאין מוגע מאמצי הצלחה ביןתיים ומטיל על היישוב כלו, על כל הגוער,

על כל אחד ואחד, אחריות אישית לביצעו.³³

בין שני קטבים אלה נמצאים, כאמור, כמה בעלי תיוות וספרים, הרואים את בגין בתקופת השואה על רקע האידיאולוגיה הציונית, על רקע מגבלותיו

שלו בתחום המערכת היישובית והציונית, ועל רקע חולשתו של היישוב בתקופת המלחמה.

זהו אשבורי, הדנה במפא"י בשנים 1939—1942, רואה ביישוב קליטה אטיאת של הידיעות על סבלם של יהודים בשנים אלה והנחה מרכזית, שבנ'גוריון היה שותף לה, שבמסוף המלחמה ישארו מילוני יהודים חסרי רכוש ובית. וכיוון שהישוב היה נחון אז במצבי כלכלי, בטוחני ופוליטי קשה עד כדי תחושת משבר, הגיעה צמרת מפא"י למסקנה, שעניירה של המזינים הציונית צריכים להיות שניים: חתירה להקמת צבא יהודי ומדינה יהודית אחרת המלחמה; וחיזוקו של המפעל הציוני, כדי שיוכל לקלוט או מילינויים. ושניהם צריכים להתבצע בשיתוף עם בריטניה, שכן יכולתו של היישוב לפעול לבדו בשעת משבר הימה נתונה בספק רב. ככלומר — עיקר המאמצים היו מכוונים לומן שאחורי המלחמה. ואילו

במהלכה צרך היה היישוב להחזיק מעמד ולעבור את המשבר.

התמונה העולה ממחקרה של אשכלי היא של "אלם כמעט מוחלט ביחסו של הגולה" בשנות המלחמה הראשונות, של הקצתה משאבים מצומצמים אפילו מלאה, שהזקנו לפני המלחמה לעוראה חומרית לנולאה, של קשיים בקשר עם אירופה ולאחר הפסקה של כמנה וחצי ברציפות. בנ'גוריון הוא חלק מתחמונת זו ואין סימנים לכך, שדיברנו את חבריו בתקופה זו להקצתה סכומים גדולים לעוראה (להפוך — הייתה זו לדעתו אחריותם של גופים כל"יהודיים), או לקשר רצוף יותר עם הגולה, אם בגל המשבר הפנימי במפא"י ובישוב, ואם מושם שבאותן שנים היה מרבית

הזמן בארצות הברית, שקו בתוכניות לימים שלאחר המלחמה.¹⁵

יהיעם רץ זו במפא"י בשלוש השנים 1942—1945, שנים שלאחר המפנה בתודעה היישוב ביחס להשמדת היהודי אירופה. דבריו מתרכזים בשתי השקפות עיקריות של בנ'גוריון באשר לשואה. האחת — שאין שום הפרדה בין בעית יהודי אירופה לבין ארץ-ישראל, שכן היהודים לאן ליכת והדיבורים על מוקומות שונים לקילתם בעולם אינם אלא עורבה פרה, הארץ תציל את העם. והיות והישוב הוא קטן וקיים חלוי על בלימה, העם, שיגיע ארצה; יצליח את היישוב ואת הציונות. תפיסה זו הייתה הבסיס למדיניות הקונגרטיבית של בנ'גוריון, כפי שטוען גם טבת, עד שזיגיעו הידיעות על ההשמדת השיטית. מכאן ואילך תmarks בנ'גוריון גם בחוניות הצללה, שלא היו קשרות בארץ, אלא בכל מקום, שיכל היה להציג מקלט ואיפלו ומגנו או מצומצם. יחד עם זאת הוכיחו השואה והשמדה לבנ'גוריון, כי צדק וכי רק פתרון קבוע באזע יצליח את העם מקטסטרופה נספתה.

והשנייה: השקפותו הראשונה-הביבאה את בנ'גוריון לויכוח עם האגפים השמאליים של מפלגתו בשאלת הקשר בין השואה לבין המרכיב הציוני-לאומי מוה ולבן המרכיב הסוציאליסטי-מעמי מוהה בהשquette עולם: בעוד שאגפים אלה ויצחק טבנקין בראשם זגלו בחיזוק הסוציאליים ובהמשך החתירה להשלתו בארץ, יותר בנ'גוריון בغال השואה על הפרימאט החלוצי-סוציאליסטי-מעמי לטופת עלייה המונית של כל היהודי, עלייה לא סלקטיבית ולא נבחרת, ודגל ברכובות מלכתיות איפלו ללא סוציאליום ובמעבר "ممumped לעם". וכך להשליט את השקפות זו נאבק בסעה ב' ובקיבוץ המאוחד, שזינו בעלי עמידה מרכזיות בהעללה ובטיפול בשארית הפליטה. לפי מוחקר זה לא, הזניח בנ'גוריון את הגולה עקב מריבות

מפלגתיות, אלא ניהל מабק מפלגתי, כדי להפסיק את מרכזו הכוחן מן היטוֹסְצִיאַלִים אל הציונות, שתציג את העם.²² יואב גלבר ודינה פורת וראים את השקופתו של בנ-גוריון ביחס לשואה על רקע כל המדיניות הציונית בשנות השלישיים והארבעים. גם גלבר, כוין, סבור, שעדמדו של בנ-גוריון בעניין הדרוש עליה לא-סלקטיבית, שהיתה לדעתו צורך השעה לאחר עליית הנאצים לשטון והחמרת מצב יהודי אירופה, היא עמדת יוצאת דופן: "באותה שעה התזקה הארץ חפיסה הפוכה בעקבות כלו העליה הריבית ורוב ההנאה סבר, שעלה, שאיננה תואמת את המושגים האלטיסטיים-החלוציים, יכולת לאכשיל, חילתה, את המפעל הציוני כלו. אך היה גם, כאשר עמדה על הפרק שאלת "הסכם העברה", שפילהה את התנוועה הציונית והיתה לסלע מחלוקת בין הארץ לגולת: הגולה ראתה במאבקה במדיניות הנאצים מабק על המשך האמנציפציה ובנגוריון ראה כאן הזדמנויות تحت תנופה למפעל הציוני בארץ ולחיציא יהודים מגומניה בעת ובוננה אחת".

נראה, אם כן, כי גלבר רואה כאן בסיסי אצל בנ-גוריון את מרכזיותה של הארץ לא כמנוגדת לגולת ולא כ"פלשׂתִינּוֹנְטָרִוּם", אלא כפתרונות יחיד למשבר, הפוך את הגולה. בזמן המאורעות עסוק בנ-גוריון מעט מאוד בענייני הגולה, לא משום שירדה מסדר יומו, אלא דווקא משום שהיפש פרטורן בסדר גדול, הולם את הבעה היהודית באירופה וראה אותה "לא כבעיתם של היהודים, אלא כבעיתם של העם היהודי". لكن נאבק בבריטניה, שניטה להכשיל מתן פרטורן הולם בארץ ונאבק בה גם בגין דעת המתונים בישוב וגם בגין הדעתה של ההנאה הציונית בארצות-הברית. וכך השיקע את כוחותיו בהשגת החלטת בועידת בילטמור.

כאשר נודע על ההשמדה השיטיתית, מרכזו בנ-גוריון מאמצים בשארית הפליטה ומתקנן העלה של מיליון יהודים ארץ, מספר המוצע את שומעו, אלא שבעניינו "גורה של הארץ זה לא הארץ" זה אפילו לא הישוב. בעניינו זה גורלו ועתידו של העם היהודי". לפיכך הוא יוצא לאירופה באמצעות 1945 ונשאר שם, כדי לנחל מבנה, קרוב לשארית הפליטה, את המאבק על עלייתה. חפיסטו של בנ-גוריון בעניין מרכזיות הארץ כפתרון לעם ועקב זאת בעניין הדרוש לוותר על העליה הסלקטיבית הייתה נcona — מסכם גלבר — אך טרם נוצרו בתנוועה הציונית הכלים לביצוע ריעונותיו ומכאן נבע הפער בין ריעונותיו לבין ביצועם.²³ ועל כן יש להוסיפה: בין כוונתו המקורית לבין הכוונות, שייחסו לו אחר-כך.

גם דינה פורת סבורה, שבנגוריון ברך את שאלת הארץ ללא הפרד וחתר לפתרון חד-משמעותי לשתי השאלות גם יחד. אלא שהוא מבחינה בהפתחות, שלהה בדעתותיו ביחס לאפשטי בתקופת השואה: בסוף 1942, כשהתחזרה ליישוב ולו עצמו התראחותה של ההשמדה השיטיתית, התנדנד בנ-גוריון בין תקוות לאיוש. דבריו מעידים הן על הבנת חומרת המצב במלואו, הן על תקוות, שהמצב פחוות גרווע מכפי שהיידיעות מוסרות. נראה, שכעבור חודשים ספורים מתגברת אצל ההבנה על התקווה ומה גם שועמידה ברמודה, שנערכה באפריל 1943, מבהירה לו, שאיןבדעתן של בעלות הברית לסייע בפעולות הצלה ובמהלך אותה שנה נודע כבר על סופם של רוב הgiטאות והיקף פעולות השולחן ובמהלך אותה שנה נודעה בקנה מידה גדולה בסיווּם של בעלות הברית והעולם היהודי החופשי — הולכות ונוגות באותו שנה, משנכנסות תוכניות ההצלה זו אחר זו.

לפיכך מفرد בן-גוריון בשלב זה בין תוכניותיו המדיניות, שתתגשםנה כנראה רק לאחר המלחמה, לבין הצלחה בקנה מידה קטן, שرك הוא היה אפוא לביוזע על ידי היישוב: העברת חבילות, שמירת קשר, שיגור תעוזות, וכו'. והוא מתנגד להקמת גוף ציבורי רחב ובועל סמכויות ומשאבים להצלחה, או לשימוש בסכפי הקרןנות הציוניות להצלחה — וגם איןנו רותם את יהדות ארץ-הברית לאיסוף כספים ממשוני להצלחה. כמו כן הוא מתנגד לתגובה ציבורית מקיפה, כמו הפגנות ומחאות ושביתות, מחשש שתתסבך את היישוב עם העربים או עם הבריטים, או תעללה את כוחם של הרבייזונייסטים, שטענו בתהודה, כי תגובה הצייבור אינה הולמת את גודל האסון. יתכן מאד, שחיישובו היריאליים היו נכונים, ושבאמת אסור היה ליישוב הדל במשאבים להשקייע את כל כוחו במאץ הצלחה חסר סיכוי. אך בן-גוריון לאלקח בחשבון את רגשותיו של הצייבור בארץ באותו זמן, ואת הסיכוי שבתווחה הרחוק, כעבור דור או שניים, תעללה הרגשת החמזה חריפה, משומם שלא כל דרך נוסחה ולא כל מאץ געשה ובוודאי שלא חשב על האפשרות, שהחמזה זו תקשר בשמו בתהודה הצייבור ואם חשב — דחק, כנראה, את המחשבה

הչידה *כשייקול בלתי ענייני*.³⁴

גם הצלת המעם, לפי קנה מידת ציוני, אם תוכניות הצלחה גדולות לא נתאפשרו; וגם ריכזו המאמצים בבניין הארץ והכנה לקליטת השארית אחוריה המלחמה — נתרשו לציבור בארץ בשנות הארכבים ואחריוון לא כתזאהה של תהליך, שהלך אצל בן-גוריון בעקבות הבנת המציאות בכל חיפותו, אלא אסתמיות נוכח השואה וכח המשך המדיניות הציונית הקודמת, מדיניות של עלייה סלקטיבית והתרכזות בצריכי הארץ, כאילו לא היה להשאה שום השפעה עליו. בעוד שלמעשה חשב בן-גוריון בחירותם גדולות, שאחריות כבודה מומלת עליו, אחריות היסטורית, להעביר את היישוב בשלום את המלחמה ולהקם מדינה — שם לא כן, תיגמר מלחמת העולם השנייה בהרס גמור ולא ישארו אחריה לא ציונות ולא עם יהודי.

נראה, אם כן, שהחוקרים השונים, הבודקים באופן יסודי את החומר על בן-גוריון והשואה, מדגימים היבטים שונים בפועלו ובתגובתו של בן-גוריון, באוטו הזמןן, כל אחד בדרכו. ובכל זאת ניתן להבחין בקו מצטבר, שיש בו מימד קרונולוגי ומימד של תוכן: נראה, שככל שעובר הזמן ומתאפשרות פרספקטיביה ההיסטורית מעמיקה ומאוונת יותר וככל שהולך ונמחק חומר ארכיאוני רב יותר — כך ניכר יותר אצל החוקרים והbigophers המעבד, מהאשמה באידיותם. ובהפרקה כוללת להעמדת השואה במרכזו עשייתו ומחשבתו של בן-גוריון, באוטו הזמן ולהבנת העשייה והמחשבה על רקע הזמן והנסיבות.³⁵ אם קיים קו כזה ואם גווע כבר למיצוי מסוים בסוף שנות השמונים (ויתכן, שימוש בשמות-התעתים) – פירושו של דבר הוא, שהחוקר ההיסטורי והתודעה הצייבורית הולכים ומתרחקים זה מזה: החוקר אינו מבטא את דעתו רוב הצייבור ואין ניון מן הצרכים, שעלה היא מבוססת, צרכיהם, שהם בעיקר תוצאה של אירופי העשור האחרון ותהליכיינו ואינם נזוצים בידיעת העבר ובהבנת תקופת השואה. ודעתה הצייבור מצדה אינה מקבלת את הפרשנות ההיסטורית האחורה בהיחס לבן-גוריון ורואה בה טיהות של מזיאות, שהתרחשתה אחרת. שאלת היא, אם ומתי יתרחש מפגש בנושא זה, שיביא להסכמה כלשהי בין הצדדים.

הערות

- 1 ראה ספרו *קנאת דוד, חייו ומוות בוניגוריון*, כרך ג': *הקרע הבוער, שוקן, ירושלים ותל אביב*, 1987, וכן ראה מאמריו בהארץ, ב-10.4.87, "בוניגוריון ומחדר השואה". ובי-13.4.87, "בוניגוריון והשואה: חייו והצלה".
 - 2 טוביה פרילינג נמצא בשלביה האחרונים של עבודת דוקטורט על: *דוד בוניגוריון ושותאות היהדי אידโรפה*, 1945–1939, שיגיש לסינאט האוניברסיטה העברית בירושלים. בנתניה פירסם כמה מאמרים.
 - 3 שבתי ב' בית צבי. *זאתנות הפטוף–איגנרטית* במשבר השואה. ברונפמן, תל אביב, 1977.
 - 4 Dan Kurzman, *Ben-Gurion — Prophet of Fire*, N.Y. 1983.
 - 5 יחיעם ויץ, *עמדות וגישות במפלגת מועלי ארץ–ישראל כלפי המשמר היהודי אידרופה* חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, כסלוי תשמ"ח–1988. חוה אשכלי (ונגמן), *מפלגת פועלן ארץ–ישראל מול שואה והצלחה*, תשרא–1945, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, אידר תשמ"ח–1988. שניהם פירסמו מאמרים הוגניים לנוואו שלפינו.
 - 6 יואב גלבר עסק בשואה ובישוב מואן שנות השבעים ופירסם שורה של מאמרים ועבדותם בושא זה. ראה סיכום בהיר של דעתו בתוך: יואב דפני (עורך), *דוד בוניגוריון ושותאות היהודי אידרופה*, יד שם ומרכז ההסברה, ירושלים 1987, ע' 7–16 (להלן: דפני: *בוניגוריון*). דינה פורת, הנגשה במלבור, עם עובד, תל אביב, 1986, ושורה של מאמרים.
 - 7 למשל: *דליה עופר, דרכ בים – עליה ב' בתקופת השואה*, 1939–1944, יד יצחק בוני צבי, ירושלים, 1988; *אבבה חלמש, אקסודום – הפלטור והאשטי*, אוניברסיטת ת"א עם עובד, ת"א, 1990. עבדות נספთ על הפעלה תזאנת בקרוב לאור במסגרת האפריקס לחקר הפעלה באוניברסיטת ת"א.
 - 8 אברהם אגיה, *דוד בוניגוריון, מזבב המרים*, ירושלים, 1974; מיכאל בר-זהר, *בוניגוריון*, עם עובד, 1975;
- Robert St. John, *Ben-Gurion, The Biography of an Extraordinary Man*, London, 1959.
- 9 ראה למשל. יוסף אגסי, הארץ, 2.4.80; כתראיל בנ-אריה, *ידיעות אחרונות*, 11.4.80; דן דינר, הארץ, 29.4.87; שלמה שבא, *העולם הזה*, 25.11.87; יגאל עילם במוסף הארץ, *ערדה* תשמ"ז (3.10.86); עדית זורט, ב'-2 Tikkun, Vol. 2, No. 1–2 בפברואר ובמאי 1987 (וחשובות של מר סיירקין ושבתי טבת, שם בולי 1987 ובגלאין יולי–אוגוסט 1988); גבנ שפר, *דרשות אהרוןוט*, 28.11.86; יהושע פורת, *כותרת ראשית*, 13.7.83.
 - 10 אריה סיוון, *חויבוקים, שירים, תל אביב, 1986*; וכן בקובץ שיריו לחזות בארץ ישראל (פרק: "על חטא מלחתת העולם השנียง"), תל אביב, 1984.
 - 11 מהוזנו של ברוך נאדל, ראש השער הבא, הוגן בתיירון נאר-שבע, באפריל 1980.
 - 12 עמוס אילון, *שעת אפס*, ירושלים, 1980.
 - 13 לוזגמה: יואל בן-פורת, *המשמעות*, 26.4.87; שירית פוקם, *ופשטווען של מעירב*, 31.5.85; ישראל זמיר, *חותם*, 30.4.81; תמר מרוץ, *טיפֿה הארץ*, 24.5.89; ועוד.
 - 14 ראה מאמרו זה בקובץ *הילדויות היהודית* לאמתה בעת החדשנות, אוניברסיטה בוניגוריון, 1988, שם עמ' 196.
 - 15 כך אמרו, בניסוחים שונים, משה קויל, ייחיאל דובדבני, עוזרי אל ביגון, אברהם האפס, אברהם ציולינגר, השל פרומקון, בבה אידלסון ואחרים. את דבריהם ראה אצל דינה פורת, הנגשה במלבור, עם עובד, תל אביב, 1986; ושם על ביקורתם של הרבייזר ניסטס ושל חבריו אגדות–ישראל, ביחס בפרק שני ושלישי.
 - 16 בין המשורר למרים, בוניגוריון ואלתרמן בשיר ובאגרת. הקיבוץ המאוחד, 1987.

ע' .63

- 17 ראה לפי הערה 9. אין זה המקום לדון בשמאל אנטישמיות המערבי ובבריתם המועצתן, או בהאשיותם של החודדים הקיצוניים בארץ.
- 18 "לבוא חbone": חום שגב, בורתת ראשית, 17.12.86, ע' 30; מחרקים שאינם משכנעים: עמיות דגן, מטפּ הארי, 30.9.88; יגאל לוסין בדיון אחרי "עמדת האש", 24.3.81, יוצאת נגד "ההיסטוריה המקצועית". דבריו שבתי טבת ראה אצל דפני: בן-גוריון, ע' .50.
- 19 מצוטט שם, ע' .61.
- 20 מצוטט שם, ע' .73.
- 21 מצוטט שם, ע' .55. זהה אחת הנסיבות הידועות ביותר והモתקפות ביותר מכל דבריו של בן-גוריון בתקופה שבין עליית הנאצים למפלתו.
- 22 מצוטט שם, ע' .56.
- 23 פורתה, הנהגה במלפוד, ע' .23.
- 24 מפי שיקת דן, בחוכנות "חיים שכאה", 15.4.87.
- 25 בישיבת הנהלה הסוכנות ב-23 ביולי, 1944, אורכיוון ציוני מרבי.
- 26 ראה אצל אביהו רונן, "שליחותה של הלינקה", ילקוט מורשת, חוברת מ"ב, דצמבר 1986, ע' 80—55; וראיו שעררתי עם רוזיקה קורציאק ב-30.10.85. ד. פ. 27 Dan Kurzman, *Ben-Gurion*, p. 240—255.
- 28 ראה שמות הפרקים בספרו, לפי הערה 3.
- 29 ראה דבריו אצל דפני: בן-גוריון, ע' .50—78, ושם הציגוים.
- 30 שם, ע' .49—32.
- 31 ראה תמצית עבדותה לתואר שלישי, לפי הערה 5.
- 32 ראה כאמור בקדדרה, מס' .51, אפריל 1989, על "עמדותיהם של דוד בן-גוריון ויצחק טבנקין כלפי שותת היהודי אירופה", ע' .173—188.
- 33 דפני: בן-גוריון, ע' .7—16.
- 34 ראה פורתה, "בן-גוריון ושואת יהודי אירופה", הרצונות י"ב, תשמ"ז, ע' .283—314.
- 35 בתרצבי — 1977 ; קורצמן — 1983 ; פורתה — 1986 ; טבת — 1987 ; ויז' — 1988 ; אשכלי — 1989 ; פרילינג — 1989 ; גלבר — כל הזמן.

שנתה ישראל לא עברה מן העולם

בחודש יולי השנה ימלאו 45 שנים לפוגרומים בקילצה שבפולין, שקרבעתו היו ניצולי השואה, אודים מוצלים מאש, שאך לפני זמן מועט שבו אל עירם, מי מהחמות ההשמדה ומיל מגלות סביר הרחוקה, בתקווה שימצאו שרידים משפחותיהם, יוכל לפתח בחיים חדשים, חוף-שימים מפחץ ולהתכוון לעליה לארץ ישראל. בין הקברנות היו גם חברי קיבוץ "אחדות הנעור הציוני-יעקביא". אך למehrבה הצער נכונה להם אכזבה מרעה ואוצרית. גם ביום אנו עומדים בפני עובדה טרגית: האנטישמיות שרירה וקיימת על גילוייה הרבים והשונים. אנו מבאים להן שני מאמרינו, הדנים בתופעת האנטי-شمויות שלאחר מלחמת העולם השנייה, מאז תומה ועד ימינו אלה, בפולין ובעולם כולו.

המערכת

דוד כוכבי

האנטישמיות לאחר 1945

עם חום מלחמת העולם השנייה וחידוד ההכרה של השואה ושל משמעותה חלה תמורה רצינית ביחס ליהודים בעיקר בארכות המערב, בעולות המשטרים הדמויים. העולם לא יכול היה להתעלם מן העובדה המחרידה, שהשואה הייתה מוצאה ישירה של האנטישמיות, שקדמה למלחמה ושההשלמה עמה אפשרה אותה. אין ספק, שבשנים הראשונות שלאחר המלחמה הייתה האנטישמיות מאוד לא פופולרית ואפילה דוחה. העולם, וביחוד העולם הדמוקרטי, נאלץ להתמודד עם מצפונו ועם השאלה, איך אפשר היה בתקופה החדשה להשלים עם השמדתו המתוכננת והמאורגנת של יותר משליש של העם היהודי לבב בה אירופה.

היו ביטויים של חרטה וצער ואף אנטישמיים מובהקים, והיו כאמור, השתדלן להסתיר את יחסם האמיתי ליהודים. אמנים ביטויים אנטישמיים חריפים נשמעו על ידי אנשים בודדים ולא פעם אפשר היה לשמעו את הערה, "שהדבר הטוב ביותר, שהוא שוטלר עשה, היה השמדת היהודים".¹

לאחר השואה רוחה התקווה, שאכן לאחר מסה כזו שום אדם הגון לא יוכל יותר להיות אנטישמי. ואננס אין להתעלם מכך, שרבם נאלצו להחמוד לא רק עם מצפונים אלא גם עם חשבון הנפש האישית וההיסטוריה.

במשך מאות שנים לכל אורך ההיסטוריה של אירופה הייתה האנטישמיות על פניה השוניות חלק בלתי נפרד מהמצוות התרבותית, הדתית, והפוליטית של היבשת. היא פשוטה צורה ולבשה צורה, אך היחס השלילי כלפי היהודי או סמוני, היה חלק בלתי נפרד מתרבות זו ולפיכך היה מקום לשאלת לאחר השואה, באיזו מידת השחרורה אירופה מן המורשת דרובותית-רווחנית, שאפשרה את התהווות ואת קיומה של ההוויה האנטישמית. האם ההלם של השואה והגששות האשמה אמנים הצלicho לשחרר את עמי אירופה מן הסטריאוטיפ היהודי, שהחפתה משך הדורות? התשובה אינה יכולה להיות חדידה. כפי שציינתי לעיל, לא הייתה האנטישמיות פופולרית בארץות אירופה מידי עם תום המלחמה, אך זה הייתה בעיקר בעלות מסוימת דמוקרטיות ושבונות היהודים וכן לשווון זכויות מלא לא רק רשות אלא גם מעשית. אולם מיד לאחר המלחמה היו גם גילויים קשים של אנטישמיות בארץות מורה אירופה, ששיאם היה בפוגרום בקילצה שבפולין ב-4 ביולי 1946. בארץות כמו פולין, רומניה והונגריה, בעלות מסוימת של אנטישמיות, הונגן משטר קומוניסטי, שהיה שנווא ודוחי על ידי חלק גדול של האוכלוסייה ובמהמן המנגנונים המרכזיים במשטר זה היו יהודים, כגון אנאפה פאוקר ברומניה, מתיאס רקוביץ בהונגריה וכן יעקב ברמן והילאיր מינץ בפולין. לא היה קשה לאוכלוסיה להזות את המשטר השנווא עם היהודים וזה יצר פן חדש לאנטישמיות, כאשר עוד לפני המלחמה והקומוים עם היהודים. הרקע והמורשת של האנטישמיות היו קיימים ונחוצים היו רק תנאים חדשים להחפתה של התופעה.² משטר הכיבוש הנאצי השאיר ורעי שנאה כלפי היהודים בארץות שלטונו וגם לאחר מיגורו האיבאה ליהודים לא פנה. לפיכך המסורת של שנות ישראל בת הדורות וההשפעה הרטנסית של התעמלות הנאצית המשיכו בתקיפותן גם לאחר השחרור. האנטישמיות לא הומצאה על ידי הנאצים, שאכן ידעויפה להשתמש בה. זו הייתה אחת התופעות הפיסיולוגיות והריעניות החשובות והძמאות של התרבות האירופית, שהשפיעה חצתה את האוקינוס האטלנטי וכך לא פסחה על העולם המוסלמי, אם כי שם היה אופי ומזהות שונים.

התקופה מיד לאחר המלחמה היא גם זו של המרד היהודי בארץ ישראל לקראת השוגג עצמאות מדינית. המאורעות בארץ וכן מסכת הטעפה מארצות אירופה לא יכולו אלא להשאיר רושם חזק על העולם. דזוקא לאחר השואה, בעוד האומה מלקחת את פצעיה, נאלצו היהודים להילחם בקרב האתרון הגדול להישדות ולנורמליזציה שטורר המולדת. הנצחון במלחמה השחרור והקמת מדינת ישראל יצרו מימד חדש, בלתי ידוע עד כה, ביחס כלפי היהודים. אף אנטישמיים מובהקים לא יכולים להתעלם מהמציאות היהודית החדשה. לא עוד היהודי החלש הוזעך לרוחמים, אלא היהודי לוחם ומשtrer את ארצנו. אמנים כבר במד גיגיאות ובמיוחד

במרד גיטו ורשה אפשר כבר היה לדראות תגובה אחרת של יהודים, אך היהודים מונצחים בארץ ההיסטורית הייתה חופה, שלא תמיד ידעו, אך להתייחס אליה. כבר אז, בשנים הראשונות של המידנה, נסתהנו רמזים ראשונים של אי שביעות רצון אצל חוגים שונים, שהיהודי החדש, החזק והמונצח לא היה לוROM. ראשיתה של התעמולת הערבית, שכבר גילתה סימנים ראשוניים של נטיה אנטישמית, תרמה לא מעט להתייחסות זו. עם זאת רבה הייתה התקווה, שלאחר השואה החלוחת מן העולם האנטישמיות הישנה המכורעת על זרימה השונאים. האנושות, כדי לפחותות קיוו, למדת את הלך ולבגת העצר והחרטה תהיה ממשוערת ממשית. השקפה זו הייתה מוטעית ביסודה. בעצם לא היה לה על מה להתבסס חזק מאשר על האמונה והתקווה באדם. האנטישמיות הלאומנית הייתה חביבה, אולי אפילו דומה.

אך כפי שאנסה להוכיח להלן, בודאי שלא נעלמה. יש להבחין בין אנטישמיות של בודדים או של קבוצות, כאשר יכולתם להזיק ליהודים מוגבלת, לבין המצב, שבו ההתייחסות השלילית ליהודים היא חלק של אידיאולוגיה רשמית בגלוי כמו בגרמניה הנאצית ובכמה ארצות אחרות לפני המלחמה, או בסוסה כמו בברית המועצות. האם שלילת הלאומיות היהודית, ההיסטורית היהודית או רדיפת הדת היהודית זו תופעות אנטישמיות? זו שאלת קשה, כי בסוגיה זו גם היהודים לא מעטים היו מעורבים בראשית השלטון הקומוניסטי בברית המועצות ומעשיהם של אנשי הייבסקציה רשותים בהיסטוריה. האם לנין, ששלל את קיומם הלאומי של היהודיםنعم, היה אנטישמי? הרי בימי שלטונו האנטישמיות נחשבה כערירה ואנטישמיים אכן נעשו. אני סבור, שנגן היה אנטישמי כשם שטרוצקי היהודי ומרוטוב (נכדו של צדרבוים) לא היו אנטישמיים, אלא בעלי עמדה, ש לדעתו היה לא נכון לגבי היהודים. אפשר גם להתייחס באותו אופן למרcus עצמו. ברם, אין ספק, שהיחס שהחפתה כלפי היהודים בברית המועצות בשנות החמשים, בשנותיה האחרונות של סטלין, הנה תוצאה ברורה של מדיניות אנטישמית. יש כיום הוכחות רבות על היה סטלין אנטישמי מובהק.⁶ קשה לדעת, מה היו הגורמים לעוניותו של סטלין כלפי היהודים, אך הוא ידע להשתמש בעוניות זו כמו גם בມסתורת האנטישמיות של רוסיה לפרטיו. מאסרים והזאתם להורג של הסופרים היהודים בברית המועצות באוגוסט 1952, הטענות הפנטסטיות ב"קוסמopolיטיות", כשם שב עבר הואשמו יהודים בציונות וכן העילה על הרופאים היהודים, שرك מותו של העritic האציג את אלה, שנחרו בחיים — כל אלה מזכירים על השימוש באנטישמיות למטרות מדיניות ושלטוניות. סטלין ידע, שעליות נגד היהודים, ומהינה אלה משונות כאשר היהינה, תיפולנה ברוסיה על אזוניים קשובות. וזה ראיית הדרך לשימוש בדעות הקדומות נגד היהודים בעולם הקומוניסטי, שיורשו של סטלין אכן השתמשו בהן כנשק מדיני ולקידום מטרות פוליטיות. במשפט רודני קל יותר לעורר איבה כלפי מיעוט לאומי או דתי כמעט בלי לעורר התנגדות. גם מנהיגי פולין הקומוניסטית ידעו לנצל מצב זה כמו גם את המסורת האנטישמית של ארץ זו. במאבקים הפנימיים במפלגה הקומוניסטית בפולין, בעיקר בימי גומולקה (Gomulka) ומוצ'אר (Moczar), התפתחו רדייפות היהודים בצורה מכוערת וגהה. יהודים, ביניהם אנשי מודיעין, קציניםocabria הפלוני, חברי חשובים במנגנון המפלגה והממשלה, הושמו בפשעים מגוחכים, הועמדו למשפט, הורשו ונידונו למאסר עם כל המשتمל מכך במדינה

קומוניסטיות. לא יהודים בלבד, אלא גם צאצאיהם של יהודים, כולל אלה מהם או הוריהם התנצרו, וכל זה במדינה, שבה הייתה ההשמדה הגדולה והאכזרית של יהודים בהיסטוריה. אין ספק, שזו הייתה חלק ממדיניות המפלגה הקומוניסטית. אך האנטישמיים ידעו לנצל את הדעות הקדומות ואת העונות כלפי היהודים,

שעדין היו חזקות מאוד בחברה הפולנית.

אין להטעם מן האפי הייחודי של האנטישמיות בארצות הקומוניסטיות לאחר המלחמה. האנטישמיות שמשה בעיליל נשק מדיני ומפלגתי ורגשות ישנים ורדים מוצב בזורה צינית ומכורעת למטרות מדיניות ומפלגיות. בפולין במיוחד היו גוענים, שאיפלו בתקופה האפלה שבין מותו של פילוסופי ב-1935 ועד המלחמה לא נשמעו כלל. האנטישמיות הפוליטית הגסה בפולין גורמה בעידוד השלטונות

להגירה המונית של שרדי הצבא היהודי בפולין.

מבנה החשוב ביותר ליוזם בארץ המערב החל לאחר מלחמת ששת הימים. אם בתחילת, כאשר חשו, שישראל עומד בפני השמדה, היהת לפני המדינה ותושביה אהודה רבה, הרי לאחר הנצחון ושלטונה של ישראל בשתיים, שנלקחו מירדן, מצרים ומצרים, נשתנה היהס לרעה. אמן הביקורת היהת בהחלה נגד מדיניותה של ממשלה ישראלי, אך מהר מאוד קיבל ביקורת זו אופי אנטישמי, שהחריף והלך, כמו העratio של נשיין צרפת דאו, הגנרטר של דה-גול, שהעם היהודי הוא עם דומיננטי, דהיינו "שתלטן". אפשר למצוא על נקלה הקבלה בסוגנות של האנטישמיים בתפקידות שונות ובמקומות שונים.

שנות השישים וראשית השבעים הן השנים של מהומות הסטודנטים בארץות הברית ובאירופה, שיוזם לא מעטים מילאו תפקידים מרכזיים בהן באירופה, אך בערך בארץות הברית. בין המטרות להתקפות של "דור המורדים" היו נסוף ל"מייסד" המפוארם, לאקסל שפרינגר הגרמני, גם מדינת ישראל, ממשלתה וכמו כן, התנועה הציונית והאידיאולוגיה הציונית. עדין לא היה זה פופולרי להיות אנטישמי מוצהר במערב, אך להיות אנטישציוני היה כמעט זהה עם קידמה, "מרד" וכדומה. אלא שחייב מהר ההבדל בכיוול בין ציונות להחזה השתבש, וביטויים אנטישציוניים או ביקורת על ממשלה ישראל הפקו להיות בעצם התקפות על העם היהודי.

אפשר לראות במלחמות ששת הימים את סיום של התקופה של ההתקפות האנטישמיות וראשיתו של תהליך של התגברות מתהמתה ומאצת של שנות ישראל בדרך כלל במסווה של אנטישציונות או ביקורת על מדיניותה של ממשלה ישראל. הת憂ורות מחדשת של האנטישמיות בעצם-מצביעה, שהותם ליוזם לא נשוגנה, אם כי היא סמי ומופנה. נצחונה של מדינת יהודים במלחמה והדבקת התו של מדינה כובשת העניקו מעין ליגזואציה של רגש זה, גם אם עדין לא קראו לו בשמו המפורש. כאמור לעיל, היה נוח יותר להיות אנטישציוני, בלי לנסתות להבין את משמעותה של הציונות אצל חלק של העם היהודי, ואיפלו אצל אוטם היהודים, שאינם מזדהים עם הרעיון הציוני, אך מהותה היהודית של הציונות כה ברורה וככה רבת משמעויות, שבבעצם פגיעה בה היא בהכרח פגיעה בעם היהודי. הנצחון של ישראל במלחמות ששת הימים ושלטונה על אוכלוסייה ערבית גדולה הווה מעין שתורור מן מעמסת המצפון, מרגשי אשמה ומוסכנות העבר. תפקיד חשוב בהתקפות האיבה כלפי מדינת ישראל וה坦ועה הציונית מילאו

אנשי השמאל החדש, שלא מעתים מנהיגיו היו יהודים, כמו דני בנדיט-כהן באירופה, גריי רובין ואיבי הופמן בארצות הברית. היה זה כמעט מובן מאליו, שכן אדם גאור כביבול חייך לגנות את הציונות. מגינוי הציונות לגינוי המדינה, שהיא תוצאה של המהפכה הציונית, הדרך קצרה. ההתקפות היו קשות, חריפות והנימות האנטיישיות, גם אלה המוכרות את העבר, היו יותר ויתר גלוויות. טענה קשה נגד היהודים הייתה, שם שליטים בתקשורת ושליהם השפעה רובה מאוד. על מדינאים ומנגנים. לא היה צורך לנוכח טענות אלה. קל היה לקבל אותן, כמו שב עבר קיבל את טענות הפרווטוקולים של זקנין ציון או טענות אחרות נגד היהודים. היה זה מושך ואך מכאייב, שנאשם, שמטרתם הייתה לתקן את העולם ולבנות חברה יותר טובת ויותר צודקת, נלבדו בראש החולנית של האנטיישיות, אם כי אין הדבר艸יך להפתיע, כי גם בקרב אבות הנטויזיאליום המודרני רוחו השקפות אנטיישיות קשות.⁸

במחקר, שנעשה בארץיה הברית בראשית שנות השישים, נתגלה, כי חלק גדול למדי של האוכלוסייה האמריקנית הוא אנטישמי אם בגלו ואם באופן סמוני. מקור חדש ובולט צפוי של אנטיישיות בארץיה הברית הוא בקרבת האוכלוסייה השחורה. יש בთופעה זו מידה רבה מאד של אכבה בקרב היהודים. אלה מילאו תפקידים חשובים במאבק למען זכויות האזרח (Civil rights), ולא מעתים היו היהודים, שנאסרו וסבלו למען המטרת הזאת, שלא ספק היה צודקת ונעלמה. הרקע להרעת היחס של חלק מהאוכלוסייה השחורה כלפי היהודים הוא חברתי, כלכלי, אך גם פיסיולוגי ועם סמנים של גזוננות. יש להזכיר: לא כל השוחרים בארץיה הברית הם אנטיישים, ויש ביניהם ובין נאורים והומניסטים מתלמידיו של מריטין לוטר קינג המנוח, אך אין להתעלם מהעוניות כלפי היהודים בקרב רבים באוכלוסייה זו, שגם נותנת לאנטיישיות מעין אופי המונוי ועמי. התופעה, שהחלה כבר בשנות השישים, בשיא המאבק למען זכויות הכהושים, נעשתה חלק מהאידיאולוגיה של ארגונים פוליטיים כושיים כמו המוסלמים השחורים, כשההסתוק הישראלי ערב מהוות אף הוא גורם חשוב. מבחז זה יצר בהכרח עוינות מן הצד היהודי, שלאחרונה פונה יותר לכיוון השמרנות הפליטית.⁹

כפי שראינו לעיל, התמקדה האנטיישיות החדשה בקרב חוגים, שלא מיתו של דבר אמרורים היו להיות מתחמי היהודים, כגון אנשי השמאל החדש, שראו עצם מהפכנים והשואפים לחיון עולם וכן הכהושים בארץיה הברית, שבתוור מיעוט זכה תמיד לתמיכה מלאה של היהודים ועצם הסולידיריות של מיעוטים לא אהובים במיוחד. אך דא עקא, לא כך היה המצב. יתכן והתפתחות זו מקורה במצוות החברותית והפוליטית המעוותת שלאחר המלחמה. רגשי הרחמים והחרטה, שרוחו מיד לאחר המלחמה, התחלפו ברגשות של זעם ושל יהס מעות כלפי היהודים. היו גורמים אובייקטיבים, שסייעו להתרחשות זו, גורם חשוב מאוד היהת התעמולה הערבית והפצתה של תעמולה אנטישמית ערבית, אם במישרין ואם בעקיפין, על ידי תמייה כספית של כל מיני ארגונים אנטיישמים. הטענה, שהערבים כבני הגזע השמי אינם יכולים להיות אנטיישמים, היא מוגחתת וצבואה. המושג "אנטיישיות", הנחשב כהמצאותו של וילhelm מאר,¹⁰ משמעותו שנאת היהודים ולא שנאת הגזע השמי. בכללתו. משחקי מילים וסמנטיקה אין ביכולתם להזים את העובדה; שלאחר הקמת מדינת ישראל התפתחה אנטיישיות ערבית חריפה. גם אם הרקע

שלה הוא פוליטי, כגון הסכסוך הישראלי ערבי. אכן נכון הדבר, שבארצות ערב נרדפו היהודים פחות מאשר באירופה, אך גם שם היו מגבלות ורדיפות. האנטישמיות העברית ניזונה לא מעט מן המסתורת האנטישמית באירופה, העربים אף ניסו להוכיה, שהנה כל העמים דוחים את היהודים ולא הם יוצריה של האנטישמיות.¹¹ דוגמה מובהקת היא מספר התרגומים לערבית של "הפרוטוקולים של זקנין ציין" והציגותם הרבים מהפרוטוקולים בכתבה הפוליטית העברית. לאחר מלחמת ששת הימים גברה והחריפה האנטישמיות העברית ווערה גם גуורה על ידי התנועות הניאו-נאציות, שאו החלו לזרוף באירופה, בארץות הברית ואפיו בארצות אמריקה הלטינית.

גופים, המכונים באופן כללי ניאו-נאצים, החלו להופיע בשנות השישים והשבעים, אם כי כבר ב-1946 הקימה באיטליה תנועה אשיסטית, שהיה לה נציגים בפרלמנט. האידיאולוגיה שלהם מתבטאת בהדגשת עליונותם של הגזע הלבן, התנגדות להגירה לא לבנים לארכוזיהם או שלילת זכויות השוחרים בארץות הברית ועקרותם של היהודים מן החבורה הקימית. אין תימה אפוא, שהニアו-נאצים זכו בתמיכהם של העربים, וניאו-נאצים אף התאמנו במתנות אש"ף לבננון. בעצם יש כאן סתירה. העربים אינם לבנים, וההתנגדות למגזרים באירופה כוללת גם ערבים. ובכל זאת: האיבה כלפי היהודים יצרה מכנה משותף. בלי להתייחס לסמליים נאציים כמו מדים והצדאות, הרי אין בתעומלה האנטישמית שלם הרבה מן החדש חזק. מן השימוש המשמעותי בכיסף העברי. הניאו-נאצים אינם נרתעים מעשי אלימות, כמו פגיעה בbatis בנסת ובמוסדות יהודים וכן גם פגיעות פיסיות בהיהודים. כיום יש למעלה מהמישים ארגונים ניאו-נאצים כמעט בכל ארצות אירופה, באזות הברית, באמריקה הלטינית וגם בדרך אפריקה, שם עיסוקם העיקרי הוא קיום משטר האפרטהייד, אך גם אצל הניאו-נאצים בדרום אפריקה האיבה כלפי היהודים וההשماتו נגדם אין נופלות מאלו במקומות אחרים. ב-1969 הציגו הניאו-נאצים את היהודים כאשימים עיקריים בכל הצורות של המדינה. אם כי בראשית פעילותם של ארגונים ניאו-נאצים התיחסו אליהם במשמעותם לגלゴ. הרי סבורני, שכן קיימת בהן סכנה. בתקופה של אידיאות פוליטית ואי-יציבות כלכלית וחברתית וכן מסקל פוליטי וחוירתי כל פנוט לפתרונות קלים ולהפץ את האשמות. הקרובים והגנים ביותר. ולמרות שכיוום מודגשת ההתנגדות של הגוענים למهاجريם מהעולם השלישי, הרי גם היהודים נמצאים על סדר היום ועקרות היהודים מארצו מגוריהם או לפחות שלילת זכויותיהם הם חלק ממצעם האידיאולוגיגי.¹²

לא רק באירופה ובארצות הברית פרחה האנטישמיות. גם לאחר המלחמה אלא גם בארצות אמריקה הלטינית, בעיקר בארגנטינה ובברזיל, שבו ישנה אונולוסיה היהודית הגדולה ביותר ביבשת. יש מסורת של אנטישמיות בארצות היבשת¹³ ורבה הייתה השפעת האנטישמיות האירופית. באמריקה הלטינית, אך דזוקא לאחר מלחמת העולם השנייה היא החריפה. השפעתם של נאצים רבים, שמצאו מקלט בארצות אלה, המצב הכלכלי והחברתי הקשה מאוד, המסורה הקתולית וכן נטייתם של פוליטיקאים ואי אלה. אינטלקטואלים לראות ביוזדים את שורש כל הרעות גרמו להחריפה של השנהה. לעיתים האיבה להיהודים מתמוגת עם עדות אנטי-ישראלית ולעתים קשה להבחין בין ביקורת של מדינות ישראל

לשנתה ישראל גרידא. בברזיל, למשל, ידוע העתונאי פאולו פרנסיס (Paulo Francis), שמאמריו מלאי השיטנה כלפי היהודים וישראל מוכרים היטב. וכך מדאיגים. גם בארצות אחרות ביבשת ישם נאצים מוצהרים, בעלי שאיפות פוליטיות. כמה מהם הגיעו לעמדות ציבוריות הראשי עיריות וחברי מועצת לאומיות או מקומיות. בארגנטינה, בה המסורת האנטישמית היא ותיקה, הגיעו רדייפות היהודים לשיאן במיליטריזם הגרלמי. ספרות אנטישמית מקורית ומוביית מאירופה נפוצה מאוד ביבשת.

הפן החמור ביותר של האנטישמיות בת זמננו הוא הנטיון להכחיש את השואה וזהה ליר זה מקבל תואוצה יותר ויותר. ישנן סיבות שונות לנטיון להכחיש את השואה ובוודאי לא כולם נובעות מן התשוקה לאמת ההיסטורית כביכול. עד ב-1977 פירסם ההיסטוריון הימני הבריטי דייוויד אירווינג (David Irving) ספר בשם "מלחמותו של היטלר" (Hitler's War). ואם כי אין הוא מכחיש את עצם השמדתם של יהודי אירופה, הרי הוא מנסה לזכות את היטלר מהארהה בטענה, שהוא כלל לא ידע על ההשמדה וו בוצעה על ידי דרגים יותר נמוכים. אירווינג אף הרחיק לכת בהציגו פרט, למי שיוכל להוכיח לו, שהיטלר הורה לבצע את ההשמדה, או שידע עליה.¹⁴ עם כל הנטיון הנלווה לשחרר את היטלר מהארהה הרי אירווינג שיחק ליותר מותנים חרב היותו חסיד הימין הקיצוני. חמורה יותר היא עדמתם של אלה שטוענים, שככל לא הייתה שואה. הספרות בשטח זה היא עצומה וሞור, שהיו אוניברסיטאות, שאף הענקו תארים אקדמיים על מחקרים כביכל, המכחדו שם את השואה, אם כי היו גם מקרים, שחזרו בהן ושללו את התואר האקדמי. הרווייוניזם ההיסטורי, כפי שנוהגים לכנות את מכחישי השואה, הוא אנטישמי מובהק ואני מסתפק רק בהכחשת השואה, אלא באשמה, שבו המזאה היהודית, אם כדי לסתות כuffy מייד הגרמנים או למטרות המדיניות הציוניות. ספרים בנושא זה פורסמו בשפות שונות ומחברים הוומנו לעיתים להרצאות בפני פורומים שונים. אחד הספרים המב hilims ביותר, שקרתי בונשוא זה, יצא לאור בברזיל ב-1987 ושמו של הספר כבר מעיד על עדמת המחבר "שואה — יהודית או גרמנית?" (Holocaust — Judeu ou Alemao?). המחבר, המסתתר מאחורי השם ס. א. קסטן (S.E. Castan), הוא אלמוני, שאין לאתרו. הספר הוא כתוב באשמה חמור ביותר על היהודים וכן על הגרמנים, אשר בגוד ביעודם וככבוד הלאומי שלהם בקבלם האחוריות על השואה ובביקורי תלמידים במחנות הריכוז.

האנטישמיות אכן לא נעלמה. גם השמדתן של יותר משלייש של העם היהודי, שאמנם גרם הלם קשה לעולם, לא היטל לתלמיד את הנגע. האנטישמים היומאים משתמשים יותר במושגים של השמדה. אין זה יותר פופולרי, חזק, מאשר אצל מספר מופרעים, אך עדין אינם מוכנים להשלים עם הנוכחות היהודית בארץותיהם. גם מדינה יהודית לא צימצם את התופעה, שימושה בה להיות חלק של המזיאות בעולם. האנטישמיות כיום אולי מסוכנת יותר, כי היא מזאה גם את ביתויה בקרב חוגים, שכן הטבע היו צריים לשחף. פעללה עם היהודים ולתמוד בהם, כמו השוחרים בארץות הברית. ההיפוך של מצב זה מביע על המזיאות של התופעה. התהילה עודנו גמיש.

הערות

- 1 מיד לאחר המלחמה נתקלתי בספר פעמיים בקרוב צעריטים אינטלקטואליים בברזיל ובארצות הברית בביטויים אנטישמיים חריפים ביותר, כגון "יהודים לא יסתו לאף אחד".
- 2 אטינגר, ש. האנטישמיות בעת החדשה. מושחת — ספרית פועלים, 1978, עמ' 221.
- 3 שם, שם, עמ' 223.
- 4 כוכבי, ד. — יהסו של קרל מרקס ליהודיים. "משואה" — קובץ שנתי י"ג, 1989. Djilas, M. — Conversations with Stalin. Penguin Books, pp. 120.
- 5 Alliluyeva, Svetlana — 20 Letters to a Friend. Penguin Books, 1967, pp. 158.
- 6 Khrushchev Remembers, Sphere Books, 1971, pp. 258.
- 7 Conquest, R. The Great Terror. Penguin Books, 1968, pp. 116.
- 8 Checinski, M. — Poland — Communism, Nationalism, Anti-Semitism. Karl-Cohl Pub., 1982, pp. 176.
- 9 שם, שם — פרק .17.
- 10 Podhoretz, N. My Negro Problem — and Ours. Borzoi College Reader, pp. 291—302.
- 11 צימרמן, מ. וילhelm מאיר. האפרטיארך של האנטישמיות. מרכז ולמן שור, תשמ"ב, עמ' 114—111.
- 12 הרכני, י. — עמדת העربים בסכסוך ישראל—ערב. דבר, 1968, עמ' 207—219.
- 13 Hill, Ray — The Other Face of Terror. Grafton Books, 1988.
- 14 כוכבי, ד. — אנטישמיות בברזיל בין שתי מלחמות עולם. "משואה", קובץ שנתי י"ד, 1986, עמ' 86—94.
- 15 אבני חיים — אנטישמיות מלכיתית בארגנטינה? — שנתם ישראל לחירותה, מרכז ולמן שור, 1980, עמ' 236—242.
- 16 Marrus, M.R. — The Holocaust in History. New American Library, 1987, pp. 33—34.

פרופ' ישראל גוטמן

מאמר בנושא פולין

כפי שהוזג בכנס, בחודש אוקטובר 1990

ماז' מלחמת העולם השנייה מהוות מערכת היחסים בין יהודים לפולנים נושא לחלוקת מתמדת, המלווה וגבשota טינה. יהודים רבים, בעיקר ממוצא פולני, טוענים, כי הפולנים היו מאו ומעולם והינם עדין אנטישמיים מובהקים וכי האנטישמיות היא מרכיב אינטגרלי בדמותו של הפולני הלאומי. ראש-הממשלה יצחק שמיר הביע לאחרונה עמדה זו מפורשת בהתייחסותו לאירועים האלים באיזור המנזר באושוויץ. לדבריו כל פולני יונק את שנות היהודים עם חלב אימו. מאידך, רוב הפולנים מסרבים להודות, כי האנטישמיות הינה חלק דומיננטי בחיו של הפולני בן המאה העשרים. רוכם מאמינים, כי טענתם של היהודים בדבר קיומה של אנטישמיות פולנית קיצונית אינה אלא הוצאת דיבה, המיעדרת בראש וראשונה לצירוף תדמית פולנית שלילית בעני העולם החופשי. הפולנים טוענים, כי לרוב נהגו בסובלנות ובמלוא מידת ההתחשבות והרחמים כלפי היהודים. במשך מאות שנים קלטה הממלכה הפולנית את היהודים, שגורשו ממדינות אירופיות אחרות וכך הפחלה ריכוז גדול של יהודים ובית לחיהם היהודים יצירתיים. מבלי לפתח בדיון יסודי יותר בדבר המשמעות האמיתית של ההתפתחות וההיסטוריה של הריכוז היהודי בפולין, עובדה היא, כי יהודים פולנים—יהודים במהלך המאה ה-19 אינם ניתנים לתיאור במונחים של אנטישמיות קיצונית ומתחשפת.

המעבר מגישה מתונה יהודית כלפי היהודים מצד האינטלקטואלית הפולנית לעמדה של אנטישמיות תוקפנית מתחשפת, החל בשני העשורים האחרונים של המאה ה-19. תחום האנטישמיות אינו עשיר במחקרים השוואתיים ולכך איןנו יודעים עדין אם ההתפרצויות הסימולטניות של הגל האנטי-יהודי בארכות וחברות שונות זו מזו במובנים רבים, כמו גרמניה, צרפת, אוסטריה, רוסיה, הונגריה

ופולין, גבעה מקור משותף, או משך מעל לכל מזיאות ותנאים נסיבתיים מקומיים.

באשר לפולין, הרי הסיבה העיקרית לשינוי היתה הפיכתה של תנועת השחרור הלאומית הפולנית מתנועה, הנשענת על רעיונות ליברליים ותמייה של תנועה מתקדמת ביןלאומית, לתנועה, המוגבלת לאינטלקטואלים פולניים אגואיסטיים וורם, שהגביל את עצמו לאינטלקטואלים פולניים פרטיקולריים¹. מנגד המנהה הלאומי הגדול ורב העוצמה, רומן דמובסקי, אימץ את האנטישמיות כמרכיב החשוב במצע החברתי-פוליטי שלו. תחילת טען, כי אין ביכולת היהודים להתבול ולמצד שני זהירות, כי נסיעות התבולות יוצרים סכנה גדולה למוניה הבריא של האומה הפולנית². מאוחר יותר עברה האנטישמיות של דמובסקי הקזנה נוספת והוא "גילה" את תפוקdem האפל של היהודים כמשתפי פעולה עם אובי פולין ואת הקשר הבינלאומי של היהודים נגד פולין³.

בימי הרובהויה הפולנית העצמאית ננקטה מדיניות לנישול היהודים מעמדם תיהם במערכות הכלכלית. על העמדה במסע זה כתב רפאל מאהאר (ואני מצטט): "עד כה, הינו עסוקים במאבק לעצמאות פוליטית, עתה משהשנו כושר מדיני,

יש להתמסר לחזיה השניה של המשימה — השיחורו הכלכלי מידי היהודים"⁴.

מספר היסטוריונים פולנים בני דורנו השמיעו את הטענה, כי היהודים סבלו כמו מיוטים אחרים מכד, שהיו במדינה ותחת ממשלה, על פיהם בני או כלסיות הייעוט הנם איזרים סוג ב'. כמו כן נראה אך טבעי, כי במדינה, ששוררים בה עוני עמוק ומשבר כלכלי מתמשך, יהו המוני היהודים, המתישבים במרקומות העירוניות, מטרה לשנה ולפעולות איבה.

גם טיעון זה אינו משקף את מלוא מורכבות המצב. אין ספק, כי האוקראינים והروسים הלבנים הופלו באשר לזכויותיהם כאזרחים שוים,อลום רק מן היהודים נשלה עצם הזכות לחיות בפולין ורוק בהם ראו רבים זרים בלתי רצויים, מהם יש לשלול אמצעי חיים ולהיפטר מהם בהזדמנות הראשונה בדררכי שלום או באמצעות כפה.

ברצוני לסיטים מבוא זה, שהינו הכרחי למתן פרספקטיבה היסטורית, בהבחנה, כי אפילו בסוף שנות ה-30, שנים של אנטישמיות חדשה, חוגים מסוימים בשמאל הפוליטי וליברלים הגנו על היהודים אפילו במרקמים, בהם הגנה כזו דרשה מהם יותר מאמץ אזרחי גרידא.

ומכאן למספר הבחנות נוספות ואירועים עכשוויים.
אני מניח, כי קונפליקטים רבים, ואני מתכוון למתחים בתחום היחסים בין היהודת לפולנים לאחר המלחמה והשואה. נובעים מסרובם העיקש של הפולנים לנחת באופןן וחושפני את עברים בקונטקט זה. במילים אחרות, להיות מוכנים מה שהרגנים כינו "Der Vegangenheitsbewältigung".

כפי שהעיר הتسويילוג הפולני המפורסם, סטניסלב אוסובסקי (Ossowski) בזדק, הפולנים לא הבחינו בכך, כי במקביל לנפילת הנאצים, העולם החופשי, לפתחות לעת ההתק tack מעתה גזעניות ואנטישמיות.

הפולנים, כידוע לנו, הפגינו סולידריות לאומית ותנגדות תקיפה לאויב הנאצי במהלך המלחמה ותקופת הכיבוש. אולם התנגדות אמיצה זו לא כללה, בדרך כלל, התנגדות למדיניות האנטี้-יהודית של הנאצים. פולנים רבים התנגדו ונלחמו

בנאציזם, אולם לא באנטישמיות הנאצית או ברדיפתם והשמדתם של יהודים על ידי הנאצים⁶.

זהי כנראה הסיבה לכך, שמשך תקופה ארוכה, ליתר דיוק עד סוף שנת 1942, רשותה המוחדרת הפולנית המאורגנת לא עסקו כלל בהספקת סיוע מוסרי וממשי ליהודיים בغيטאות.

עובדיה זו מסבירה גם מדוע גטו הפולנים לאחר המלחמה ותוכזאתה הקטסטרופית פלוות להשתמש במונחים כלליים לתיאור הסבל והגורל המשותפים לאוכלוסייה הפולנית כולה מלבד להציג ולעתים אף מבלי לצין כלל את גורלם הייחודי של מיליוןני היהודי פולין. מספר יהודים העיר, במידה רבה של אירוניה מרירה, כי שוויון זכויות מלא בתחום החברה הפולנית ניתן רק ליהודים המתים.

עם זאת ברצוני להבהיר, כי איןני מאשר את העם הפולני בשיתופו فعلלה אקטיבי עם ממציעי "הפטרון הסופי". אין גם ראות לכך, שהగורנים החליטו למקם את מנהנות ההשמדה על אדמות פולין מתחזק ציפיה להסכמתם ולתמכיהם של הפלנינים. יתרה מזאת, על אף התנאים הקשים בפולין הכבושה סיכנו פולנים רבים את חייהם ואת חייהם בני משפחותיהם על מנת לנסות ולהציל יהודים.

זהו צידו האחד של המטבע.

מайдך גיסא איננו יכולים להתעלם מן העובדה, כי חלק מהדעות, שהוציאו תנועת המוחדרת הפולנית, קיימה מעס פירסום אנטישמיות משלה בתקופת הגיטאות והרג. במשך שנים התנהל ברכובות של ערי פולין ציד יהודים, שביקשו להימלט. הциידים היו כנופיות של פולנים צעירים ומשום מה לא הצליחה המוחדרת הפולנית החזקה לעזר או לחסל מלאכה מחפיראה זו. מעיוון ביומניהם ותוכיריהם עולה, כי היו בקרב הפלנינים מראצים מכך, שהגרמנים לקחו על עצם מה שנראה בעיניהם כמשימה מlolכלכת אך רצiosa, חיטולם הפיזי של היהודים.

שני אירועים מרכזיים עוררו בעשור האחרון עניין וגרמו לויכוחות לוויט בפולין ומהוצה לה. הראשון מביניהם היה האציגת סרטו של קלוד לנצמן "שואה" ברחבי העולם. תגובתם הראשונה של העתונות הפולנית ושל דעת הקהל בפולין הייתה פסילת הסרט בשל היותו לדבריהם בגדר תעモלה יהודית עזינית — כל זאת בטרם היה אפילו סיפק בידם צפות בו. אני עצמי נוכחתי בהקרנותו של הסרט ובדיון עלייו באוקספורד. עמיתים פולנים, שנכחו באותו הופעתו לגולות, כי לנצמן לא האשים כלל את הפולנים — הוא בסך הכל הראה את פניו והשMISS את קולם ודעותיהם של פועלים ואיכרים פולניים. התוצאות היו בלתי צפויות לחילופין. אנשי הקרים והעירות ברחבי פולין לא היו מודעים לגירסה הרשミתית, מבטא, אם כך, במידה מסוימת את קולו האמתי של העם הפולני ותוכנו של קול זה היה שונה מאוד מהגירסה הרשミת התעמלותית.

ועתה לאירוע השני השונה בתכלית. ביןואר 1978 פירסם המלמד הפולני הידוע בתחום הספרות, יאן בלונסקי (Blonski), מאמר בשבועון הקתולי היוקרתי, שבטיסו בקרקוב — "Tygodnik Powszechny". כותרתו של המאמר נשאב משמו של אחד משירו של צ'לב מליש (Zelb Milisz) — "הפולנים המנסנים מביטים על הגיטו". מאמר זה הביא לדיוון חריף ולפרקים עמוקים במסגרת השבועון וכן בעיתונות בשפה הפולנית בעולם כולו. מאמרו של בלונסקי היה טעון עצמה

ורגש. הוא נמנע מלהאשים ישירות את בני ארצו, אולם התייחס לאחריות של תרבותות והעולם הנוצריים והציג חזון טראומטי בוגר להיעלמותם של יהודים פולין.

מגון הדעות, שהוצעו בעקבות המאמר, כלל גישות חדשות ומעודדות רבות, אולם במרוצת הזמן הפך בלונסקי יותר ויותר מטרה למערכת-נגד זעמת והוא חותק והואשם בהריסתו של הקונצנזוס הפטריוטי.⁷

ניתן לתאר בקצרה את ההיסטוריה של היהודים לאחר מלחמת העולם השנייה כמעגלים חוזרים ונשנים. בנוסף למספר קטן של היהודים שנותרו בחיים אם במשמעותו ואם במשמעותו, שבו כמאהים אלף פליטים יהודים מרסיה הסובייטית, ובוחדש יוני 1946 נמצאו בפולין כ-240,000 יהודים. בין השנים 1944–1947 נרצחו כאלף ניצולים יהודים על ידי המתנגדים למשטר הקומוניסטי החדש. מספר זה כולל את קרבנות הפוגרום הברברי, שנערך בקילצה (Kielce). המשטר הקומוניסטי הציג והחדר השקיע ממש ממשית יהודים. מנגד, דראו המתנגדים למשטר הכספי את מעת היהודים בקרב האדמיניסטרציה המאורגנת החדשה כשליטה האמיתית של פולין. לאפעם נרמי, כי פולין, שמעולם לא-עם מקרה קוסטילג, אינה מסוגלת להיכנע לקומוניסטים ובגדיות היהודים היא, שהעבירה את פולין לידיים. כמובן שהיהודים המזועגים ובעצם ייחידם, שהחיזיקו בעמדות מפתח במשטר הקומוניסטי, שהtabass על מהיגנות ותרבות פולנית בחובנה התכחשו לכל השתייכות לאומית או דתית ליוזמות ומנעו מכל מגע עם היהודים ויהדות. עד סוף 1948 נותרו בפולין רק כ-80,000 יהודים, בעיקר אלו, שהתעייפו מהיהודים והאסונות המתמידים וכן הגערין הקשה של הקומוניסטים.

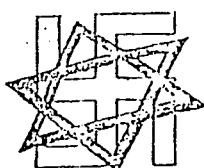
ב-1956, עם חזרתו לשטפון של גומולקה, נכנסה לפעולה מגמה אנטי-יהודית חדשה. הפעם היו יוזמי ההתקפה ראשי הממשלה, שנטו בדבריהם "לוטסת תקנים" ולקבעו מכשות פרופורצינליות או מעין "גומروس קלואסוס" במסגרת החברה הקומוניסטית. אולם המתקפה האנטי-יהודית הגדולה והמחפירה, שאף הביאה להגדלה גזעית של היהודים, התרחשה בשנים 1968–1969⁸, לאחר מלחמת ששת הימים בישראל ובתקופת משבר קריטי למשטר בפולין.

יהודים הושמו בפשעים ובליקויים השונים של הממשלה הקומוניסטית ותווארו כציונים, סוכנים זרים, קומסומולייטים, אופרטוניסטים וכיווץ באלה.

יהודים סוגו לפי מתכונת, שקבע גומולקה, לסוגים לפי ליניאריות ומהימנות מבהינתם של הפלינים. רבים הורחקו מהמחלגה פוטרו מעבודתם ונשלו מבתיהם. בשלב זה יצאו תנועות האופוזיציה הקתולית והאידיאולוגית נגד האקטים האנטי-شمמים הברוטלים וחפזו את פרצופו העזני של המישל. גל ההגירה, בסוף שנות ה-60 היה ברובו תולדה של עלבון, אכזבה ומצוקה של היהודים הקומוניסטים ומה שנותר היה לא יותר מכמה אלפי זקנים יהודים מתוסכלים וכolumbia, שהתעורו להלוטין בחברה הפולנית באמצעות נישואי תערובת.⁹

עתה מתקרבים אנו לפרק האחרון בסיפור הנוגה והטרגי. תנועת סולידיריות וולנסיה הפגינו זירות רבה, כשהציגו את עצםם כארגן ליבורלי רחב אופקים והביעו את הסתייגותם הנחרצת מאנטישמיות האפיפיור יהנן פאולוס השני הפנה מספר נאים מנושאים בעניות של חרטה כלפי היהודים, ומצד שני הعلاה לדרגת קדוש את הומר שהזכיר את חייו באושוויץ, מקסימיליאן קולבה

(Kolbe), בעל רקורד עשיר של פעולות אנטישמיות. נערכו כנסים באווירה של יידיות והבנה, פולנים צעירים רבים, בעיקר מקרים האינטלקטואליים הקתולים, ניסו בכנות לגשר בין יהודים לפולנים בדרך המבוססת על דושחה והערכה הדדיות. ספרים, סרטים ומחזות על היהודים ואורה חייהם בפולין הוזאו לאור, הוקנו והוצעו וההתעניינות בהם הייתה נלהבת ומבטיחה. היום מגיעות לדיינו חדשות אחרות מפולין.

SYJONIZM to RASIZM

Polska nie będzie
drugą PALESTYNĄ!

Filosemityzm naszych polityków i dziennikarzy przekracza już granice wszelkiej przyzwoitości. Gdy rabin kieś po haniebnej awanturze zażądał przekazania byłego obozu w Gówięciu pod administrację Izraela - na łamach "Gazety Wyborczej" utabutowano nad "polskim antysemityzmem".

Gdy węgierskie linie lotnicze PALEV w trosce o bezpieczeństwo swoich pasażerów zrezygnowały z transportowania żydowskich kolonistów z ZSRR do Palestyny - "nasz" rząd usłużnie pospieszył Żydom z pomocą ryzykuując życie polskich obywateli.

Dziś hucznie świętujemy Tydzień Kultury Żydowskiej, który zdaje się zastępować rozmaitości Dni Kultury Ładzieckiej. Mamy podziwiać tafludyczne subtelności nie słysząc krzyku Palestyńczyków mordowanych we własnym kraju przez syjonistycznych okupantów. Mamy zachwycać się wykwiatami judejskiego ducha nie widząc jak rozsypują się nasze rodzinne zabytki. Dlaczego są pieniędze na propagowanie judaizmu, a nie ma ich, gdy trzeba ratować skarby kultury polskiej ???!

Jut dzisiaj żydzi wykupują kamienice w Kazimierzu, wyciągając swe ręce po inne polskie domy, pałace, fabryki i banki. Rząd otwarcie namawia ich do tego, zachęcając żydowski kapitał do investowania w Polsce. Po co? Żeby znów "ich były kamienice a nasze piwnice"?

Polacy i czy naprawdę jedynie na co nas stać to rela niewolników i służących w salonach obcego kapitaju ???!

My - bojownicy PRZEŁOMU NARODOWEGO - walczymy o Polskę wolną od obcych wpływów, o Polskę w której gospodarzami będą Polacy - o Polską Narodową !!!

Nie chcemy aby obcy żywoł dyktował nam jak mamy żyć, pomiatał nami i zogniewiał nasze młecie !!!

Wie jesteśmy antysemityami - uznajemy prawo każdego narodu do stanowienia o swoim losie. Ale właśnie dlatego występujemy przeciwko syjonizmowi - przeciwko żydowskemu rasizmowi i imperializmowi.

Solidaryzujemy się z bohaterską walką narodu palestyńskiego o wolność i prawo do samostanowienia, o prawo do życia we własnej cieczy - brutalnie deptane dzisiaj butem izraelskiego żołdana.

Nie dopuścimy do przekształcenia Polski w drugą Palestynę !

We wspólnym frontie z innymi narodami przeciwstawiamy się agresji nacjonalizmu żydowskiego.

Biuro Przełomu Narodowego
40-007 Katowice
ul. Bankowa 12b pok. 1
tel. 598-211 wewn. 396

Komitek Organizacyjny
PRZEŁOMU NARODOWEGO

אחרי הכל, המתה או התחרות בין המנהיגים הפולנאים — מזובייצקי וולנשטיין והנטיות האידיאולוגיות או הטקטיות השונות אינן יוצאות דופן בחברה הופשית. יוצאת דופן ומאלפת היא עובדת שלילובו של הנושא היהודי במאבק פוליטי פנימי זה, או "האנטישמיות ללא יהודים". פעם אחר פעם מגיעים לידי ספריהם ופירושיהם אנטישמיים מפולין. על קירות הבתים מופיעות סיסמות אנטישמיות מגוונות. היהודים נמצאים לאחריו מהורי כל דבר בלתי-ירושי או שנוא בפולין. במהלך דינונים בפרלמנט ובפומבי טענו מספר אגשי ציבור, כי מקובל לבחירות החדשות לנשיאות חיבת פולין להגביל את המיעוטים למדינת ייזוג יהסי נאות, בעיקר בשלאחד המיעוטים נתיה להשתלט ולהלוש על המדינה בדרך של קשירת קשר וסודות.

קיים בפולין מפלגה אנטישמית ישנה/חוצה וכן עיתונים ברוח זו. בשבועו בעברפגשתי באינטלקטואל, שטען בפני עצמו הרצינות, כי עשרה אלפי יהודים שולטים היום בפולין. פולני נוסף, דיבר במידה רבה של דאגה וכאוב, נתה להאמין, כי כל אשר קרה, הינו בסך הכל התפרצות זמנית בלתי רצינאלית בעיתות שינויים במדינה חסרת רגעה ויציבות. הפולנים השתווי, ניסה לשכנعني, הם השתווי בעיקר בנוגע ליהודים. יתרון, עבורנו מכל מקום, שיעור עמוק וגלגול נוסף אודות מהלכה של האנטישמיות המסרבת להיעלם.

הערות

1 המגמות הראשונות של זרם זה באו לביטוי כבר בשנות השמונים של המאה ה-19 ומצוות את ביטויין בכתב העת *Glos* (הקל), שהחל להופיע ב-1886. המסדרת

האריגוניות הראשונית בכיוון זה מתהווה עם התגבשותה של "זילינה הלאומית" (*Liga Narodowa*) החשאית ב-1893 ולכלב ביטוסו הרעיוני ותגובה אירוגנית מגיע

הורם עם יסודה של התנועה הלאומית-הdemokratית ("אנדז'ה") באמצע שנות ה-90. 2 רומן דמובסקי (Roman Dmowski) (1864—1939), היה הדמות הבולטת כתיאורטיקאי וממנהיג של "אנדז'ה". הוא גם מתחוה את הקו האנטישמי העקבי והורדיקי שלו. דעותיו על האסימילציה של היהודים הופיעו בזרורה גלויה ותקיפה *Separatyzm* *Zydow i jego zrodla* ("ספרטיזם של היהודים ומקרוחותיו") שראה אור ב-1909.

3 האשומות אלה כלפי היהודים שורות בספר מקי'ף של דמובסקי, בו הוא סוקר את פעילותו למען השגת העצמאות המוחודשת של פולין והודכים של המאבק המדיני למען פולין העצמית: *Polityka polska i odbudowanie Państwa* (המדינה הפולנית ושיקום המדינה). מהדורה חדשה של הספר בשני כרכים הופיעה בוורשה, ב-1889.

4 ראה Koppel S. Pinson, Raphael Mahler, "Antisemitism in Poland" ב Hancock, *Essays on Antisemitism*, New York, 1946, עמ' 166.

5 ראה בין השאר את הדון האובייקטיבי של יוז'י טומשבסקי (Tomaszewski) (בספר "Rzeczypospolita wielu narodów" (מדינה של עמים רבים), ורשה, 1985).

6 ראה בעניין זה את עבודתו החשובה של עמנואל רינגבלום, שכתבה בשעה ששהה במחבאו אצל הפולנים בוורשה בתקופה המלחמה והשואה, בగישה האנגלית של הספר: Emmanuel Ringelblum, *Polish-Jewish Relations during the Second-World-War*,

Edited and with footnotes by Joseph Kermish and Shmuel Krakowski, Jerusalem
1974, New York, 1986.

7 ראה ספר, שיצא בעקבות פולמוס זה ומכלול מאמריהם החשובים, שפרסמו בעיצומו:
My Brother's Keeper? Recent Polish Debates on the Holocaust, Edited by Anthony
Polonsky, London, 1990.

8 ראה: ישראל גוטמן, היהודים בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה, ירושלים, תשמ"ה.

בימי שואה וגבורה

יעזיאל ליכטנברג

תנוועת "הנוער הציוני" בפולין 1940—1944*

פרק הונגריה, מרץ 1942 — מרץ 1944

חלק שני

בחודש מרס הוחל בגירוש יהודי סלובקיה למחנות בפולין. מנהיגות יהודי סלובקיה ובראשם ג'וי פליישמן (ז"ל) מנהלים מאבק על כל יהודי, שנועד לגירוש, משחדים פקידי ממשלה ואת שליחיו של אייכמן, את ויסצ'ני ועוורי. עליינו, העומדים להמסר לנו לשלחת. לא ידע אף אחד בלעדינו. השעה חמש אחר הצהרים, מתהנת הרלבת צעדיינו ברגל לשדה, מוקפים שומרים מוויננים ובראשם שוטר דובר סלובקית. כאן צרף בהגד, מאחרוינו שביל להולכי רגלי, המסמן את הגבול. שליח רכבב על אופניים עבר את הגבול למסור את ההודעה. הוא חזר מלוה ויזדרמים סלובקיים עם רוכבים על הכתף. הוועמדנו בשורה, האחראי קורא את השמות, אחד, אחד, הסלובקים וחותמים על הקבלה והנקרא חוות את השביל ונעמד בשורה החדשה, האחראי הסלובקי בדק את השם ומקום מגורי. בהגיע תורנו אנו עונים בפולנית, הראשונה בלומה המודיעיה על אי רצוננו לעبور לסלובקיה. אנו לא סלובקים. הסלובקי מהסס, הוא בא לקבל סלובקים בלבד. האחראי ההונגרי צועק עליינו שאנו רמאים. עובדה, הרי בדרך לכאן שוחח אתי סלובקית. הפעם גם אני מדבר פולנית ומחוק דברי בלומה. לאחר התיעוזות ביניהם אנו ננדשים להוכיחה ממשית, ואז פרמה בלומה את בטנת מעילה והוציאה את תעוזת הבגורות של האוריגינלית. בזאתה מורשתה, הסתירה את התעוזה במעיל. והנה עכשו זה מציל את חיינו. לתעודה צמודה תמונה וחותמות א/orיגינליות: הסלובקים אוספים 28 יהודים מגושם, נפרדים מההונגרים ומאותנו. היהת זאת

* פרקים קודמים ראה "משואה" ט"ז, ע' 156—175, "משואה" י"ז, ע' 217—238 ו"משואה" י"ח, ע' 151—173.

פעם אחת ויחידה, כאשר הסלובקים ניאותו לקבל פליטים סלובקיים. הקבוצה הוכנסה לקרון והובלה ישירות לאושביך. על הסיבה לכך נודע לנו רק יותר. בתוך הקבוצה נמצא יהודי בשם זינגר, הנ"ל, ליד סלובקיה, שרת בזמנם מלחמת העולם הראשונה כקפטן בצבא הקיסרי האוסטרו-הונגרי. פטירתו הונגרי לא השלים עם פיצולה, וכאשר קמה צ'כוסלובקיה ארנו פלוגות פרטיזניות בהרי סלובקיה וניהל קרבות נגד המדינה הצפירה. הוכרו כבוד ונודע למאות שלא בפנוי. כאשר נכשלו הקרבות ברוח להונגריה, אז נתקבל בכבוד גיבורים. דרישות צ'כיה להסגרו נדחו על ידי ממשלה הונגריה וראשה הויטן, אדר米尔 הורטי מ.מ. הקיסר האוסטרי ומלך הונגריה. משפחת זינגר עשרה מאד ובעלת מכורות בהונגריה.

בניגוד לדיעותיו הפטריוטיות לא ביקש זינגר אוצרות הונגריה. בעת נזכר מישחו מחויגי השלטון באוֹרַחּוֹטוֹ הַצְּיכָסֶלְוָבְּקִיתָה, החתרמו את רכוש המשפחה ואוֹתוֹ הַחֲלִיטוֹ לְהַסְגִּיר לְסָלוּבְּקִיתָה. כפרס ניאו הsslובקים קיבל קבוצה שלמה, ואנו היינו "הפרס". ביש מול' מカリ, הקובל גורל אנשים.

הקבוצה החרקה ואנו נשארכנו עם כתת המלויים. שוטר החרש, אשר לווה אותנו מבודפשט, אינו משלים עם המזיאות. כל הדרך נסענו בתחום ייחד ושוחחנו סלובקיות והנה כאן התכחשתי לנכּה ואני ממשיך לדבר רק פולנית. מרביץ לי מכל הלב ובסיום הוא מביתה לנו: "לבודפשט לא תחזרו אני אdag לך אישית". חזרנו מהגבול ומלוינו מסרו אותנו למשמר הגבול. את הלילה וכל יום המחרת בילינו בחדר המשמר. שכנו בפינה בחצר, אוכל לא קיבלנו, ניזונים משאריות קרוב, רואים את השביל ואחריו סלובקיה. התהילים נעצרים, דורכים את נשים ומצויים לרצן קידימה, אסור להיפטר בינוינו, גם חופפות בכת רובה לא, הוועלו להם, נצמדנו בכות. מധיפות עוברים למכות אבל הגבול כבר לא הבנו, אבל המספר ברור. אנו רצים במהיירות. לא רחוק מהגבול מתחילה חורשה ואנו נעלמים בין העצים. כאשר הרגשנו בטוחים, התישבנו לנשות אויר ולחשוב על האמשן. ובכן העברנו באופן א'יליגלי ועלינו לתכנן את החזרה. הקושי, שאנו בודדים בלי ידיעת השפה. הלילה נלוון בחורשה, מחר, בשעות היום, נצטרך להסתתר ולקראת הערב לצאת בחזרה בדרך. במרקח מה دولקים אורות בbatisים כפריים, כפר סלובקי מעבר לחורשה, אבל פחדנו להיכנס, פן יסגורו אותנו. הרעב מציק לנו, בשודה הקרוב גדל סלק בהמות, עקרו אחדים ואנו מנסים לאכלו. טעם מתקתק ומכחיל, אנו לעזים, מנסים לבלווע ובעיקרו יורקים, אבל הרעב לא חולף. עם רדת החשיכה אנו יוצאים בדרך בחזרה. היכוון מורה. נזהרים לא להתקרב לעמדות המשמר. הגענו לנهر הדנובה הקטנה. כדי להתקדם מורה היה אנו חייבים לחצותו. במרקח מה מופעלת מעבורת, המעברה חמורת תשולם מצד אחד לשניהם. המעברה מושבתת בשעות החושך, ורק עם תחילת האור מופיע המפעיל. קבוצת אנשים ממחכה להפעלה, אנו מתערבים ביניהם וועלם על הגשר. שילמנו ככל התייר ועם הגעינו לצד השני הסתלקנו לכיוון השדה, למצוא מתחוא לשעות היום. טרם הנסכנו להתקם והמפעיל הופיע בליווי אנשי משמר גבול הונגריים. המפעיל, כמו כל אנשי המקומם הsslובקים, אשר

שטחים סופח להונגריה, שוחח עם החוצים סלובקית. בהיותו מכיר את כולם, הרגיש בזרים והזעיק את חיליו משמר הגבול. הזרים ל眉头ורט בדרכ לעמדת המשמר. אני פונה אליו בסלובקית: "תחבויש לך, הסגرت אותנו, היכן הgingenot הנוצרית שלך, הסגירת פליטים, את האלהים איןך ירא?" הוא נעמד ליידי ובשקט לחש: "אם תצליחו להגיע אליו שוב, אעוזר לכם להיחלץ מכאן". מעהדים אלו הולכים אחריו חילוי המשמר. חזרנו לערמה מגנה גורשנו לפני יומיים. קבלת הפנים גרוועה מאד. מפקד המשמר מרביין לי מכות נאמנות ומורתה בנו לא להתרגורות בהם, אם נחזור פעם נוספת, יחרגו אותנו. סיים להרביץ ונמנע מלחתת לנו אוכל. רעבים ומכבים חיכינו כל היום, רק לפנות ערב, בהגיע המועד לעמידה לגבול, התיר לתוך לנו משאריות ארוחת הערב של החילאים. הדרך ידועה לנו, אנו מודרים ללבת על מנת ליצור מרחק ביןינו לבין החילאים, המובילים אותנו ולהגיע מוקדם ככל האפשר לגבול. הפעם חונכיתנו ברורה. נחכה שהחילאים יסתלקו, ירד החושך ואנו נצא בדרך בחרזה. הגענו מוקדם ל眉头ורט, טרם הפעלה. ראשונים עליינו. המפעיל קידם אותנו בברכה, אנו מקרים וותיקים. צלחנו לצד השני והזמין אותנו לבתו. כאן נאכל ארוחת בוקר, גנווה במשר היום וכאשר יסימן את העבודה לפנות ערב, ייחזור וידרך אותנו להמשך הדרך. אשטו הכינה קפה ואוכל, אבל עוד טרם סיימנו לאכול חור שוב עם אנשי משמר הגבול והסיגר אותנו לדייהם. הפעם שמר מרחק ממי לא הביט יותר לעברי, בלומה התרישה לעומתו "אתה יודש" (בשלג העממי כינוי ליהודה איש קריות). שוב אנו בעמדת המשמר, הפעם קיבלת הפנים עולה על קודמתה. מכות נחטו מכל צד, כל אחד הוסיף משלו. המהישו את שבתיו לפני יום. רק לפנות ערב עם התקרב ממועד הגירוש נגינו לנו וגם נתנו קצת אוכל. הנתיב לגבול כבר מוכר לנו, גם מלווינו יותר אגרסיביים, קיבלו היתר מה厰ונה, מוסיפים להכות בנו בדרך. כועסים על עשוין צרות מיותרים. רק מראה הגבול מצנן את התלהבותם ולנו גורם קצת הקלה. להיפטר מהם ולהשוב על הגזעים הבאים. הרعب מציק לנו מראה הסלק מעורר בנו בחילה, התכווצות הקיבה והקאות. בקרבת הבתים נמצאות חלקות עם יערות בתיימות, גור, וקורלבוי, אנו מיעזים לתקරב, אבל מפחדים להעיר את הלבוי הכהר. כאשר אחד ינbatch, כל לבוי. הכהר יענו לעומתו. אנו מוגבים בקצת השדה, אוסףים קצת יערות והולכים לשדה. הקציר בעיצומו, העובה כאן ידנית, אלומות השבלים ניצבות לאורך השדה להמשך ייבוש בשמש. אנו זהחים פגימה לאחת מהן ומהזרים את האלומות למקומן. כאן גלון הלילה ונשאר גם לשעות היום הבא. אנו זוקקים למנוחה ולהתאוששות. הבאנו למחבוא גור וקורלבוי, מנת מזון לימי הבאה. לשחותו נוכל רק בערב, שניצאשוב לריך. הפעם נשנה את הכוון. כוכבי הלילה, מלווינו הנאמנים, מראים לנו את הכוון. להתකם מנוחה ולהתרחק מאיזור השמור על ידי משמר הגבול. זורקרים נדלקים מדי פעם וסורקים את השטה. בהדלקם אנו נשכבים בלילה לנע. מדי פעם מתגללה הנهر הזורם והחומר לפניו המשך ההתקדמות. נתיב הנهر מתחפל ממערב לモורה ואנו במלבדות. עם אור היום נתגלגלנו והובילנו לUMBDA משמר. הווילים לא אדיבים כלפינו, מפריעים לשגרות חייהם. גם הופענו לא מלבדת. בלומה יחפה, געליה נקרווע, על רגלי סנדלים, שרצעוותיהם נקרווע וקשורים בחבל לרגלי. את תחילת הדרכ התחלנו עם שתי מזוחות מלאות בגדים, לבנים להחלפה. ונעלים

זרויות. אנשי המשמר דיללו אותן והוציאו כל דבר בעל ערך: כאן, במעמד החדש, שוב מחתמים במזוודות, אבל כבר לא נמצא שם דבר בעל ערך. גם זאת סיבה טובה למכות. אוכל נותנים לנו לפנות ערבי, משאריות אורחות הערב ולפניהם היציאה לגבול. הפעם איזור חדש, טרם היינו כאן, הגבול קרוב לעמלה ואחריו חורשה. באמצעותה בתוכה חרץ עמוק מתחפל יובל. לשותה ממנה, להתרחץ ולהתרען. אנו גולשים על אחרינו למיטה, שם זורמים מים טובים וטעימים. טפנו בחורה וישבנו לנוח, נשענים עם הגב לגוזי העצים. הלילה חשוך שלא ירת, רק הכוכבים נוצצים בגובה רב. והנה נשמעה קול יילה מתגברת והולכת ובסתופה שירקה חדה, קופצנו על רגלינו מפוזדים. איה היה טופת נמצאת כאן בקרבתנו. שקט והנה שוב פולחת היללה, לא החזקנו מעמד וכאילו נמשכנו למקום שם בוקעת היללה. והנה אנו ליד עץ מפולח, כנראה נגע מברק, שבקע אותו. מעצמת הרוח הוא מתכווף וכאילו קרביו נקירות לשניים, כל כיפוף והיללה פורצת ובהסגרו פורצת השירקה. הסתכלו על העץ בסבלו ומבטאת את כאבו. נרגעים התישבנו בקרבתו, והנה גלינו להפתעתנו, שלולמה איבדה טבעת, שנותה לה בתנה. הטבעת משובצת ביילום זעיר, הנוצץ בליילות החשוכים. כנראה נפל מאכבה, כשרחצה את פניה במים ביובל העמוק. בחושך התקרנו לשפת היובל והנה בעומק למיטה נוצץ כוכב זעיר, אבל פחד לרודת למיטה בחושך. נערנו בענף אותו החזקה בלומה בקצתו ואני בקצתו השני, ירדתי באיטיות למיטה והרמתי את הטבעת. עם סיום המבצע יצאו בחורה לדרכ, אבל לא האצלחה.

שבעה עשר ימים שהיבו כאן, בכל עמדות המשמר התארחנו, והתיילים הכירו את זוג היחננים, בעלי המזוודות הריקות. החדריט קבוע, כאשר אנו מובללים לעמדות המשמר — העמדות מוקמו בחצרות כפריים טיפוסיים, ריבוע, שמסביבו צירפים, בהם שכנים חילוי המשמר, צעירים בשירות סדר. המפקדים — נגדים וערירים. בחצר מטבח שדה צבאי. תחילה — חקירה קטרה. אנו לא עונם, כי לא מבינים את שפטם והרי עיליה טוביה להרביץ מכות. עצמתו שונה מקום למקום. בסיום החקירה הם רושמים ואנו חותמים מבלי לדעת את תוכן הרישום. העיקר לסיים את החקירה והמכות המתולות לה. המפקדים אינם נותנים לנו אוכל, רק החיילים, בתום אורחות הערב ובטרם צאתם אנתנו לגבול, מעניקים לנו משארית האוכל. במשך שעות היום אנו שוהים בחצר ומשתדלים למעט להראות את נוכחותינו. לפנות ערב אנו יוצאים לגבול מלאוים בוגר חיילים. על פי רוב החיילים מנסים להפריד בינינו. למעשה אנו כבר מחרוגלים וועדים בכך. המחושות נתינותו למצוא דרך, אך להחלץ מכאן. והנה ערב אחד ווג' חיילים, אשר הוביל אותנו זאת הפעם השנייה, באו לערותנו. טרם הגיענו לגבול, התישבנו ונתנו לנו שיעור בנוסח הגבול. אחד מהם שירטט לנו בעורת ענף על האדמה והסביר בתנעות: קו הגבול במרקח שלושה ק"מ שייך להם — למשמר, כל הנתפס כאן, מוחזר לגבול. במרקח 10 ק"מ מובאים לשופט, הדון לבית סוהר וחורה לגבול. במרקח 15 ק"מ שופט דין לבית סוהר בבודפשט בלבד. התברר לנו, שעקב נפותלי הנהר אנו צועדים כל הזמן בקו השלשה ק"מ. עליינו לחצות את הנהר, להתקrab לפסי הרכבת ולצעד לאורכם. המידע שקיבלו הוכית, שבלי עוזרת מקומיים לא נתגבר על המכהלים, لكن החלנו הפעם לבוא ברגע עם כפריים

סלובקאים, שמעבר לגבול, אשר את שפטם ידענו, ולבקש את עורחותם. נפרדו מהחכilians, והודיעו על אדיבותם וחצינו את משועל הגבול. כפר סלובקי נמצא במרחך לא רב מהגבול, בחורנו בבית הקיצוני השיך לעירן. נכנסנו פנימה וביקשנו עורה. למרות שידעתני סלובקית, שרבעתני מילים פולניות, כדי להציג את מוצאיינו. סייפנו על התלאות בגבול, בגידת מפעיל המUberות ואת הקושי בתוצאות הנהר. לכן ביקשנו את עורחותם. נתקלנו באנשים טובים, ארכו אונטו 24 שעות, נגנו לנו לאכול וסדרו לנו מקום לישון בחדר הסמוך. בעת שהותנו אצלם, שמענו קולות זיגדרמים שלבקים משומרי הגבול, שנכנסו אליהם ושותחו אותם, אבל אותן לא מסרו. בתמורה עברו הארונות השארונו להם את מוזדותינו הריקות, שהabitן עורה תשומת לב כל רואינו. את שארית החפצים קשרנו בחבל והזוקתי ביד את כל רוכשנו הדל. למחרת יצא האשה לכיוון הנהר ואנחנו אחריה. כאן הובילה אונטו למקום, שקרקעית הנהר שטוחה והבקר חזקה יותר בעת הרעיה. הראתה לנו את ציון ההליכה לפסי הרכבת, המובילים לפני הונגRIA. הפעם האמננו, שתצליח דרכנו. והודיעו לאשה הטובה ונשארכו בקרבת הנהר עד לפנות ערב. טרם החשין נכנסנו הנהר לחזות אותו, הימים די עמוקים ונרטבנו עד לצוואר. שינו לא יודעים לשחות, החזקנו בידיהם, כדי שלא להיגרף. עבכנו את הנהר והחל לרודת גשם, תחילתה דקיק, שהלך והתגבר והפך לסתורת ברקים ורעמים. היה זהليلנהדרלונגוביובלות. רטובים הילכנו לאורך הדרך לכיוון המסילה. חיליל המשמר הגובל נטשו את עמדות המשמר והסתחררו מפניהם הגשם. גם הזורק לא הפחד אונטו, שוטט בין מפלי הגשם מבלי לגלות אונטו. ואולי לא היה מי שיעקב אחריו. הילכנו בדרך המלך, כשכל צעד מרחק אונטו מהגבול ומרקם לקו המטרה — 15 ק"מ מהגבול.

הגענו לפסי הרכבת והתחלנו לצעוד לאורך המסילה. שעות הילכנו, עד שהתגלה מהליכים לעקו את התחנה. תחנה מוארת ריקה מדם, אבל שומר התחנה טיל על הרץ. נזהרנו לא להיכנס לשטח האור ולא להתגלות לשומר. הגשם פסק כבר ואני מהליכים לעקו את התחנה. צמיד לתחנה שדה תפוחי אדמה. אנו צועדים בין הערוגות. חושך מסיב. פתאום החל לבן נבוכות, הרגיש בזרום. בחשוכה ענחתה לו מקהלת כלבים. שכבנו על האדמה מבלי לנوع, אבל הנבייה לא פסקה. לוזו מולנו הנטגה באירוע הגובל שמירת הגיא. הופצצו שמעות על צנחותים רוסיים, הנוחתים בלילה. נעור גויס לתקידי שמירה ומיד לילת הם מסירים בשדות עם כלבים. בידי הנער רובים, ורשאים הם להשתמש בהם נגד צנחותים, אם יתגלו. בעקבות הכלבים הופיעו משמרות הגוער בזעקות קרב. הכלבים היגעו אלינו והנערים האירו אונטו בפנשי יד. קמננו מהאדמה, כשרובים מכונינים אלינו. הופעתו אונטו לא הוכיחה על מציאות צנחותים. למלנו נזעקו למקום מבוגרים, שהבינו, כי מדובר בזוג פליטים ולא צנחני אויב. לאחר שסגרו אונטו ליתר שעות הלילה, הובילו אונטו למחרת לבית המעצר של המשטרה בעירה הסמוכה. השגנו את המטרה, אנו מעבר ל-15 הק"מ המוחלים, עיריה זאת, שאת שמה מועלם לא שמעתי. כאן שוטר יחיד השומר על שלום העירה ועצייריה. אנו והיחידיים העצורים. לאחר שבירר את מוצאיינו היהודי פנה למכוון היהודים וביקש מהם לספק לנו אוכל כשר. כתולי אדוק, מכיר במנגagi היהודים והאיסור לאכול מאכלים לא כשרים. בתלאות הדרך איבדנו את חשבון הימים ותנה, כפי שהתרברר,

היה זה יום השבת. בשעות הצהרים הגיעו אשה יהודית כשרה, לבושה בגדי שבת ופה נוכricht על ראייה. ברכה אותנו בידיש בברכת שבת. ואתה סל אוכל לסייעת שבת ההלכתה. דגים, צילנט ובשר. מורעבים לאחר 17 ימי גודדים, אכלנו מהאכל הטוב והטעים בהנאה ובתיאבון, אבל הארוחה לא הטيبة אתנו. בעבר שעה קטרה החלו כאבים חזקים, מלווים בהקאות. החפתלו עד כדי אובדן הכרה. נרדמנו והכאבם שוב העירו אותנו והמשכנו להקיא. הקיבה כבר מזמנן ריקה ועדין המשכו בהקאות. מפתה השבת ויום א', השבחון התקתולין, אנו ממשיכים לשחות כאן ומוחכים להעמלה לדין. ביום א' שוב הופעה האשנה עם סל אוכל, אבל לא נגענו בו יותר, בקשנו רק גולמים חמימים לשתייה ותרופה כל שהיא להרגעת האכבים. השוטר התורן מציז מדי פעם דרך הסורג בדלת, לדעת אם אנו חיים עודין.

ביום ב' הובאונו לפני השופט. במצבנו לא היינו מסוגלים לעמוד על הרגליים. הדיון היה קצר. את חוכנו לא הבנו, לא עלה על דעת השופט לתרגם את הדיון. פסק הדיון היה צפוי. המשטרת תסייע אותנו בבית הסוהר בבודפשט. הזכרת השם "בודפשט" הסבירה לנו את הכל. אנו שמחים, חזרוים "הביתה". חזרנו ל-Tolonshazza. בית הסוהר בבודפשט ב-utca Mosony, חורה אותו חדר.

אני בקומה ב', בלומה בקומה מעליינו. חמשה שבועות חלפו מיום שהזנו מאן. מצבנו הפיזי גרוע מאד. אני זוקק למנוחה ולהתאוששות. כאבי הקיבה ורגש הבחילה טרם חלפן. אני מרגיש חולשה כללית. עם כניסה לחדר, שכבת עלי הרצפה בפינה. קמתי רך, שנדרשתי על ידי שכני לתה, למסדר וספרה. איש לא הכיר אותי, למרות שרבים מהם הכירו אותי וגם שהוא היחיד כאן בתא. ביום השלישי לשחותי בחדר נעצר על ידי פרץ רבס. הוא נעצר לאחר שקרתי בשמי, והוא סוף כל סוף זיהה אותי. פרץ היה חבר ההנגגה הראשית של מכבי העיר בברטיסלבא, ידיד וחבר מתוקפת שהותי בסלובקיה ופה בבודפשט עד למעצרו חבר בזעדה המשותפת של תנועות החלוץ.

הינו נפוצים מדי ים והנה הוא עוצר כאן יחד עתי בחדר ולא הירני. מצבה של בלומה גרווע יותר, לכabi הקיבה והבחילות נספו לה כאבי רגלים. ההליכה יחפה בדרכים ובשדות גרמה ליבלות בכפות הרגליים. קשה היה לה לעמוד ולהתהלך. מחלת הבילות לא נרפא עד היום. האכים חזקים וכאן אין להם מזור. שניינו זוקקים לעוררה רפואי. אומנם קיים שירות רפואי, אך הוא דומה ממש לפארסה. מדי יום לאחר ארות בוקר מתקיים בתא מסדר חולדים. כל המרגיש חוליה רשאי להתיצב בשותה המסדר במרנו החדר לקראת השוטר "סדר חולדים", נכנס רופא שני סניטרים (אסירים מיחסים), הראשון מחזיק על מושך צנצנת עם כדורים וכד מים וכוכם. אתה מספר לרופא, מה כואב או מציק לך. דיאגנוזה אחתה לכל המחלות: "פתח את הפה" וסניטר א' זורק בזריזות פנימה כזר או שניים וב' מושיט כוס עם מים ודואג, שתבלע את הcador עם המים. בעת המסדר יש להחזיק את הידיים מצולבות על הגב. המומחים מצלחים להעיף את הcador החוזה ישר לידם, לפני שהגיע אליך סניטר ב' עם המים. כוח הוא המשתקן. מי שנhaftס בקהלתו, נאלץ להחזיר לפה אתcador ולבלווע אותו. כל המחלות והמכאובים כדור אחד. חייבים להתגבר על המחלות או להצליח להעלות את החום ל-40 מעלות ואו בהתאם לתיקן מעבירים אותו לחדר החולים. למרות שהותנו

חודשים כאן, לא חלינו עד כדי העברה לחדר חולים, או פשוט לא הייתה לנו פרוטקציה. לעורתנו נחלץ יידי יבור, השווה עדין כאן. כתבי ה"המלצה" "מהודיג" נעלמו בערמת הגירית, משלוח העצירים לסלובקיה נעדן ומניתה הפליטים מועברים למחרנות ה- "Internalabor" המוחזקים על ידי ה- "Omza". אנו מעדים פים להישאר ומניתהכאן ולהוותנו הקדמתה. בעת רישום פרוטוקול הקבלה אנו עיקרי למדנו, לא לחזור לזוותנו הקדמתה. החדר רישום פרוטוקול הקבלה אנו נרשימים בשמות חדשים. חסל הקשר לעצירים, שנשלחו בעבר למחרנה "רומבך". החרים בתא רגעים יותר, התחלופה גבואה, הרוב שוהים כאן תקופה קצרה ומוצאים למחרנות. החדים הם מקור קבוע למשך על המתרחש בחוץ.ימי הקיץ בשיאם, הימים ארוכים, סדר היום אחד לכל תקופות השנה. מנחת הלילה מהיבת מיד עם תום מסדר הנוכחות של אחר ארוחת הערב, למרות שאור יום מלא בוקע بعد החלונות. סוהר המציג מדי פעם דרך "המציצן", מאים על המפר את המנוחה ב"קרצרא" (צינוק). השעה מיועדת לשיחות רעים, סיורים ושיעורי למידה. בכרי הפשעים מספרים על מעלייהם הנועוים. עליות, שבוכותן זכו בכינויים, בהם הם מתגאים, על מאבקיהם עם המשטרה והבולשת והעיקר על ומיומות של אגסים מן היישוב. הצעריים המתלמים בוגלים כל מילה, מקלים כאן בית ספר והשכלה, הדרושה להם למצועם — כשם שרפו של מקסים גורקי "האוניברסיטאות שלי". השלוון בחדר בידי העבריגנים, מקדמת דנא. אך אני זוכה ביחס מיוחד, זכר לימים שחאלפו. בכרי העבריגנים נהנים מיחס מיוחד מהסוחרים, מרשים להם ליצאת העירה בשעות הלילה. היציאה ללא ליווי רק על דברותם והם חוזרים לפנות בוקר ומוכנסים בחשיית תא.

הובילו בחדר מגוון, תליי באוטולסיה. חלנו משחקים בשחמט. כל הכלים נילושים מלham, הלוות מסומן על רצפת הבטן. נמצאו ביניינו שחן גדול, בחור רומי, סטודנט לרפואה. רמתו עולה בהרבה עליוינו. מתעתע בנו בלטהטי משחק, קובע מראש מקום, שינוי עליינו את המט, את הכליל או מספר צעדים במשחק. כל מאמצינו לשבש את התהיליך, אבל גם זאת לא הצליחנו. התהرون במסחק, שוגם המשטרה בחיפושה אחריו דברים אסורים בחדר פוסחת על ה"כלים". ומותירה אותנו לנו. העבריגנים משתקקים בקהלים, משחק פוקר. את הקלפים מספקים סונהרינו תמורה כספה מלא. בכל היפוך מחרימים אותו, על מנת למכורם שנית מיד לאחר כך. המשחק חריף, ומשחקים על כספם. את החשבון מנהלים עוזריהם היושבים לצידם. בסיום המשחק מסלקים את ההוריד ממקום ובזומגנים. קרזה ולאחר מכן השחקנים אויל הכסף, לא מוסטים להוריד ממנהו אפילו את בגדיו ולמכורם. תמורה החוב. חוב של קלפים הינו. חוב של כבוד וחיבים לסלוקו במלוואו. את הקלפים יש להחלף בתדיירות גבואה, כי השחקנים מכירים את חבריהם למשחק ובטעחים, שתו כדי משחק הם מסמנים את הקלפים ומצליחים לرمות. לעיתים פורץ בין השחקנים ויכוח סוער. הטחת עלבונאות, חיזודי לשון וניבול פה הם מומחיות הונגראט מובהקת, אבלシア העלבונאות הווא, כאשר כלו כל הקיצין ולחילן נזרקת המילה "פולישר". אז משחררת דמהה, כי אחרי עלבן כוה אין יותר מילים וرك מהלומות יכיריעו. אך לבסוף נרגעים הרכות, שוכחים את המריבה וחוזרים לקהלים.

שבותות ומי'ם הם ימי מנוחה, גם הסמבטיון נח. אין משלוחים וגם אין חדשים.

והנה שבת אחת הופר הנואל. בשעות הצהרים נפתחה הדלת והוכנסו שני חדשים. לבושים חליפות חג וטלחותחת בית שחים. מר שטרן מראשי ועד הקהילה הניאולוגית בבודפשט וגיסו ד"ר פוליצר, רופא שנינים, הגיר בעירה סמוכה או פרבר של בודפשט. מר שטרן בילה את השבת בבית גיסו, והנה בעת חרותם מהתפילה נטפל אליהם שוטר וטען שם אותם משוחחים בענייני פוליטיקה, על סמך תלונתו נעצרו החסינים, כי בהתחאים לחוק אסור ליהודים לדבר בענייני פוליטיקה, והבאו לבית הסוהר. עיריה קטנה, השוטרים לא הכירוהו ומשradi הממשלת כבר נסרו לקרה סוף השבוע. בואם מהווים אוטקזיה, הבודפשטאים שבינינו מקהילת העבריים מכירים את מר שטרן ומתיחסים אליו בכבוד. מפנים לו מקום שינה מהטוביים בחדר. גם את מנת האוכל מגישים לו על כלחת, שהשיגו מחדר המשמר. בינוין, קבוצת החלוצים, לבינו קיימים מתח מרגע בווא. מכירים את דעותיו האנטי-ציוניות ומחפות ויכוח קולני. למה הקהילה לא מגישה לנו את מלא העוראה כדי "פדיון שבויים", למה לא מפעלים קשריהם למען השגת רשונות שהיא לפטיטם, כפי שזו נעשת מען פולנים נצרים. תשובתו "אננו הונגרים בני דת משה" ומוכנים לפעול לפי חוקי המדינה למען הונגרים, אתם אינכם הונגרים. לי בכלל סירב לענות, הרי אני "פולני" ואפללו הונגרית איני יודע לדבר. המושג של עם היהודי ור לו. חמורה יותר היהת התבטאותו בנושא ארץ-ישראל והצינות "כאשר ישראו הקולוניות בפלשתינה, אם גם זה יהיה בתשעה באב, בשבלי זה יהיה יום שמחה-תורה". הוא דתי, המאמין בהלכות דת משה, אבל כופר ביהדות לאומי ובגורל משומת. אפילו ליהודי קרפטו-ירוס הוא מתחחש. האיזור אמן צורף להונגරיה אבל לא היהדים, הם זרים להונגרים, זרים גם בשביילו. בגל השבעתו במשדי הממשלה ישב אנתנו עד יום ב' בבוקר. כל אותה עת נمشך הויכוח. המתרחש מול עינו בהונגരיה, החוקים ההינגרגים, שהונגהו פרופורמה גם כאן ובכל חומרתן בארץות השכנות, טרם השפיעו על דעתו. אפיודה מקרית בין כותלי בית הסוהר.

אננו מתאושסים משתייה בגובל. ביקוריו של זיגפריד תוכפים יותר, כבר נמוג הפחד מפני הפגישה אנתנו. הוא עורך את ביקוריו באצטלה ע"ד מה"אומזה", מזרחה על המתרחש בעולמו החלזי, על משלחת השוב, שהתקבלה בקושטא, חילופי המכabbim והקשר שנוצר אתם; על פעילות ועד ההצלחה, שהחמסה בינוינו. וויכוח חריף המתנהל ביןם ובין משה קראוס, מנהל המשרד-הארצישראלי. קים סיכוי לחידוש העליה ולמלתמה על הרכבה נטויה במולואה.

מיום מעצרי מייצג אנתנו זיגפריד בילדית בכל המוסדות. טרם נמצא ליש מחליפה. סיכינו להשתחרר אפסים. רק סיום המלחמה או מיפנה חד בעמדת הממשלה מטוגלים להביא לשחרורנו. בינוינו מתפללים, שחיליה לא יורע מצבנו. חלק ספטMBER, באוקטובר הימים מתקרים, בלילה, קר מאד, החדר לא מחומם והגנה שוב תפנית חדה בינוינו. ממשלה הונגരיה החליטה לגייס למחנות עבודה כל יהודי בתחום הונגරיה מגיל הגיוס. החוק חיל גם עצירים ושפטים בכל בתיהם הסוחר במדינה. הפעם אין הפליה בין אורי הונגראיה ובין זרים, כולנו יהודים. בסיסטר, שנערך בפרוזדור, נקראו חיבי הגיוס לעבור לשורה נפרדת. נמננו לנו זמן לארנו את חפצינו, לכתוב מכabbim ולהתכוון ליציאה. במכabb KZר הדעת

לויגפריד על גיוסי למחנה עבודה. קשה הפרידה מבלומה. קיוינו להישאר כאן עד לשחרור והנה שוב מפודדים בינוינו. שיתה של רבע שעה בחצר. השוטרים מאיצים לסימן ולחזרות לתאים. סיינו ארותה צהרים ויוצאים לחצר. חביתתי דלה: מכשיר לגילות, מברשת שניים זוג תחתונות להחלפה — כל הוני. מכונית סגורה מובילה אותנו בלויו טוהרים למקום הריכוז.

מגרש ההיפודרום, האורות ייקות, הסוסים גויסו לצבא. כאן מקום הגיאס. תוך שעotta חווילנו. קיבלנו מדי צבא, כובע סירה, געלים וכלי-אולר. רישום הפרטים מתנהל בצורה רשלנית ביותר, הורשים מפגינים חוסר-aiccapatioות כלפינו. ארותה ערב בכאות ואנו מוכנסים לילנהليلת בתוך אחד המבנים — ארותה שבשות אופן אינה מתאימה למגוריו בני-אדם. מסביב הקירות, בחצי מטר התחתון והעליון, חללים פרוץים המיועדים לאוורור והחצאת ריחות החוצה. רצפת הבטון החלקה מתאימה להחלפה מהירה של מצע הקש ולשיפפה בעמדות הסוסים. הקור חודר לעצמות. אומנם נצטווינו לשכב לישון, אבל לא עולה על הדעת לשכב על הבטון הקרה. השמכיות הצבאות, שחילקו לנו, מחממות בקשוי. בחושך השורר כאן אני עבר בין האנשים, מנסה למצוא מכר או דיד. כולם כאן יוצאי בתיסורה. שפת הדיבור הונגרית. לצערי אינני מבין כמעט ולא כלום. והנה פתאות צלילי כינור. מישחו מוחם את עצמו בונינה על כינור. מגינות עמיות פולניות. בתוך ים הזרות קליזמר פולני. ניגשתי אליו ושאלתי לשמו ומניין הוא. שמו ארثور רייכר, מוצא מנובי-סונץ', עירית הגובל בדרום פולין, שם עשיתי את הימים האחרונים, לפני שעברתי את הגבול לסלובקיה. הציגי את עצמי. למרות החושן, הרגשנו קרבה, אחיהם לצריה. שניינו וריםכאן, לא יודעים את השפה, ביחיד יהיה קל יותר. ההיכרות של אותו לילה התמידה כדיות אמרת רבת שנים ועד יום מותו באוסטרליה בשנת 1986.

עם בוקר שמחנו לעזוב את המקום, צענו לתחנת הרכבת ושם ליסברן, עיר מוזחת מזרחה לבודפשט. המhana מחוץ לעיר, ריק ואנו היחדים המתוגרים כאן, קסרקטין חד קומתי, פלוגתנו, המונה כשבעים איש, מרוכזת באולם אחד. בחדרים הסמוכים מגורי הסגל. השינה על הרצפה, על מצע קש, עוטפים בשמכיות צבאות. ברזי מים לשתייה ולחזה בחצר. בתים שימוש, תאים ללא דלתות, בקצה החצר.

הונגරיה חバラ בצייר גרמניה-איטליה, משתפתה במלחמה בחזית הרוסית, רוב צבאה לוחם שם. היהודים מגויסים בחיל נפרד ה- "Munkas-Szazod", "פלוגות עבודה". מבצעים עבדות עזם בתנות ובעיקר משמשים כבשר מוקשים. לאו הכננה: מקצועית הם-נשלחים לחזית, לפנות מוקשים לפני הצבאות המתקדם. האסירים מגויסים בפלוגות נפרדות — "Eunetes Munkasszazod" — "פלוגות עבודה של עבריינים". כסימן הוזמד לנו משולש צהוב על השרוול. כמו כן נשללה מתנו הזכות לחגור חגורת נמקובל במדדי חילימ. גם המשטר אצלנו חמור במיוחד. אנו שוחים כאן למען הchein אונטו לתפקדנו המיעוד. בפועל אנו עוסקים בפירוש והטנה בתחנת הרכבת ובימי שלג וסגריר מטאטים את הרוחבות ומסללים את הזבל. ההשכלה בשעה חמיש בוקר, מסדר והתעלמות בוקר בחצר בכל מוג אויר. רחזה בחצר. ארותה בוקר — קפה חם ולחות. עם תום הארוחה אנו יוצאים בסך מקום העבודה. העבודה רצופה כל היום עם הפסקה קטרה בשעת הצהרים. מי

שהפריטה מצויה בכיסו, יכול לנקוט. בעזרה החיללים המשגיחים עליינו. את ה策ורים נקבל רק כאשר נחזר למתחנה. בימים, שאין מה לעשות במתחנת הרכבת, יוממים עבורנו עבודות נקיון בבניינים שונים בעיר, לкратzf ולשטוף רצפות לנווקות שימושת, הכל לשביעות רצון משביתנו. החיללים. עם רדת החשכה אנו חוררים למתחנה, ואוכלים את הארוחה, שנתקרכה בינתים. תרגילי סדר והתעלמות עד לארוחת הערב. עם חלוקת ארוחות הערב אסורה היציאה לחצר. ההליכה לשירותים רק ברשות ובליוי חיל עם רובה מכונן. לאחר שהתקשתית בפניה בהונגראית לממונים, קיבל על עצמו אחד הסמלים המרשימים למד אותי את השפה. לאחר תרגילי סדר פלוגתיים הריני זוכה לטיפול אינדייזואל, בעורת פקודות תרגילים, שעלי לבעצם ולהזoor כל הזמן בהונגראית אחריו. לספור אני לומד בכיצוע נפילה וקימה. סיימתו "לחם הונגראית אתה אוכל, ושפה הונגראית איןך יודע, אז ארזה פול, וכומ" וכאן הלאה. אני משתדל להיעלם בחדר החשון, להתפרק משירותים ולא לפול לידיו.

הפלוגה ברובה מורכבת-מקומוניסטים, שהובאו מבית הסוחר בי-vac. שם הווחקו אסירים פוליטיים, שפטוים להרבה שנות מאסר. רובם מכתים עשרים, בעלי השכלה גבוהה ממנהגי המפלגה הקומוניסטית. בהונגראיה. בינהםلوحמי הbrigade הבינלאומית בספרד, אשר לאחר פירוקה חזרו הביתה, הועמדו לדין וקיבלו 15 שנות מאסר.

ישנם גם חברי קיבוץ השומר-הצעיר בארץ, מתנדבי brigades הבינלאומית, שהתייחסו מהצינות והזoor להונגראיה. הם דוברי עברית, אבל כאן מפגינים את שייכותם להונגראיה. החבורה מקיימת בתוכה קומונה, מתחלקים במוזון דשן, שמקבלים מקרובייהם בחו"ז. כמוום רוב הגמצאים איתנו מקלחים. חבילות מוזון. מקרובייהם. התיידים, החיבים לחיות מכלכלת הצבא — אנו, שני הפולנים, והרצל גוטינגר, בחור מכפר בקרפטורום, עני עצבר. קשה מאד לחיות על המנה בלבד. האוכל צעום ואנו תמיד רעבים. האוכל מובא אלינו ממחנה צבא באיזור, ראשונים מתכדים אנשי הסגל ואת הנותר בكمיות זעומות מחלקים לנו. להם, למקבלי החבילות האוכל מספיק, את עיקר הסעודתם משלימים בישיבה בעיגול. לנו רק הריר גזול. לקומוניסטים ומתקני עולם, לא. עלה על הדעת להציג לנו משיירי האוכל שלהם. למים מצאו פתרון לסבלנו הכלכלי. סגורים היו במחנה, הנעלים נקרו וצרכו היה לתקנן. השערות גדלו ואין ספר. החלטנו והודענו לכלום, שאנו הפולנים יודעי מקצוע אנו. ארתור, הוריין ביידי, למד רפואי שנים בזמן המלחמה בروسיה ולפניהם היה טכנאי שניים. ידיו ידי זהב, למד מהר את מלאכת הספורות על ראשו של אחד המסכנים בינוינו. תחילתה בעורת "מנשקה". ואחרי זה ביד חופשית. אני נגורות כבר ידעתי מישיבתי בבית הסוחר. עשייתי הסבה והתישבתי להקן נעלים. את החומר לאזרחי תיקונים (נעליים ישנות ולקראות) אסף בשביבי הרצל. הרצל הקטן, הרזה והוריז כמו שד, היה לנו לעוזר ראש. את כל המלאכות ביצענו חמורת תשלם בפרודוקטים. כסף לא קיבלנו בתמורה, רק סיגריות, נקניק, וכדומה. הרצל הכנין ארוחות מהמזון שקיבלו לנו בשפע. הרצל הוא בחור מיוחד מלך "מקור אחר", כאשר לנו חסר ולחברים היה בשפע. הרצל הוא בחור מיוחד וכדי לספר עליין, את אשר סיפר לי. בלילה הארכום.

הוא נולד בכפר וולובקה. שבקרפטורום. המאכלס ב"צ'כים" היחדים בתחום

סלובקיה. מבית עני, שבנוו עמלו כל חייהם קשה לפרנסתם. יהודים כפריים, אשר רוב שנות חייהם בילו בכפר ואת העיר. כמעט ולא הירון. הרצל היה שופע סיפוריים עמיים, כרוב תושבי הכפרים, סיורים, העוררים מדור לדור בחן היידיש העממית. שכוב היה בין שנינו ומספר על הכפר, על מנהגי תושבי, על עוני טרם שמענו כדוגמתו, "כסף" היה מצרך שלא נמצא אצלם.

הנה סיפור אוטנטי על עצמו. אליו הגדל הצטוף לחלוות ולכך עזב את הבית ונסע לעיר הבירה פראג, לה"כשרה". הרצל החליט לבקר אצליו ולראות את העיר הגדולה. תלאותיו בדרכו ובעיר עצמה עד שהגיע אליו, הם מסכת שלמה של הרפקאות. לא עלה על דעתו, שתושבי פראג אינם יודעים את מקומ ה"כשרה" ואינם מכירים את אחיו. אצלם בכפר כל ילד יראה לך את מגוריו של כל תושב ומכיר כל זו, שיזדמן לכפר. מאותה סיבה גם לא לך אותו את החותבת של ה"כשרה". וכשכבר מצא אותו, התישב והתחנון לגירושם זמני, הודיע לו אחיו, שהמקום צר, יש להם שני חדרי שינה, שבאחד ישנים בחוריהם עם בחרות ובשני בחורות עם בחורם, והוא חדש וכור לא יכול לישון אצלם. אליו הפנה אותו למקום, שקוראים לו מלון. קיבל אותו שם.יפה והקזו לו חדר קטן ומיטה. הוא נשאר בפראג שלושה ימים, טיל להגנתו ברוחות העיר, לשעות הארוחות היה חזרה לה"כשרה", שם כבדו במטעמים, ואת הלילות בללה במלון. ביום שהחליט לחזור הביתה, נפרד מהיו חזר למלון לקחת את מזוודותיו ואמר שלום לשוער. והנה קרה מהهو בלחתי צפי: ביקשו ממנו תשלום ולהתdmaתו. נקבע בסכום כסף, אשר "אצלנו בוולובה היהודי במשך כל השנה לא זוכה לראות סכום כזה". כיון שלא תשלום לא הסכימו לחתן לו לצתת. ניסה לספר להם על אחיו ב"כשרה", אבל הטיפור לא הרשים אותו, חזר, אפוא, לחדר ולאחר מחשבה מעמיקה פתר את הבעיה. הודיע את הלבנים מהሚה, עטף את גוףם והלך לשוק העירוני. מכיר את הלבנים, בתמורה סילק את החשלום וعود נשאר לו להוצאות הדרכ. נסעה זאת לימה אותו לא לצתת יותר את הכהר.

כעת אנו, ואנו וארתור, היינו העובדים, והרצל נהיה לכלכל שלנו. מפקדי פלוגתנו היו שני קצינים, שייצגו שני קצוות של החברה ההוגנרית. הבכיר בדרגת סגן, אדם מבוגר, ליברל, וסגנו — צער, בוגר קורס קצינים, שדרגת קצין טרם הונקה לו, רשות אנטישמי. היו מתחלפים בימי השותה בפלוגת. יומו של הצער — מסכת של גיזופים והמצאות שטניות, התעלמות ותרגיל. סדר במקומות הבוציים במגרש. בזמן המסדרים היה משמע. נאומים בנוסח היטלר, מבטיח לנו כפטירתו הונגרי לדאג שאף ייחדו לא. יחוור מהחומר ברוסיה ולא גלכל' יותר ברעיגנות הקומסומוליטים-הקומוניסטים, את העולם. לסיום המסדר גוהג היה לירות באוויר מקדחו ולתגישי לעומדים לפניו במסדר להריה. את העשן מהקנה. ביוםיו היו כל הנגידים מתאכוויים לנו. עם הילפי המשמרות, בבוא המפקד הבכיר, שידע את היום הקשה שעבר עליינו, היה עושה הכל, כדי להקל علينا. היה מ慷慨 או מבטל תרגילי סדר. המסדר נהפרק לשמיות תלונות ולבירורים. אבל לא העין להדיח את סגנו, רק ניסה להמתיק את הגוללה. אנו חיים מיום ליום, בידיעונו כבר מראש את המצפה לנו.

ambiloma היהי מקבל בקביעות מכתבים, מהם נודע לי למעשה כל המתרחש. לאחר שגוייסטי לצבעה קכח זה יוזמה מבורכת. בית הסוהר, רשותם היינו כזוג

נשי, لكن לפि המצב שנוצר הריהי כעת אשת חיל הונגרי. פנתה, אפוא, להנחתת בית הסוהר וביקשה שחרור מהמעצר. נימוקה התקבל והיא הוועריה למחנה "סובולץ". אחד המחנות המרובים הנמצאים בתחום בודפשט. כאן, כמו במחנה "רומבר", המנהל היהודי, אחד העזוריים, הפיקוח בידי משטרת ה"קאג". תושביו יהודים, חלקם מאזרורים מסווגים, יתרם פליטים, הצד השווה שבם, שכולם מחוסרי אזרחות חוקינה. ממשלה הונגריה, שהפסיקה משלוחים לגבולה, עוצמתו אותם במחנות עד להחלטה סופית. המשטר כאן גות, גרים בצדדים פתוחים, רק השער נשמר על ידי שומר תורן. הכנסה למבקרים חופשית, הייצאה העירה מותרת בשעות היום לפי אישור מנהל המחנה.

עם בואה למחנה נוצר שוב קשר חזק עם זיגפריד. פעילות העלייה גברה שוב. ממשלה הונגריה רואה בעין יפה את פעילות ההגירה של היהודים, מתעלמת במתכוון מאידי-הדיוקים בפספורטי היוצרים. נמצאים במשרד הארץ-ישראלית דרכונים עם חモノות של אנשים, שאושרו לעליה על פי הסטריפיקטים, שהעניקה ממשלה בריטניה. מחליפים בהם את התמונות ומתחאים את בעלייהם החדשים לגיל הרשות בדרכו, השם, תאריך הלידה ומקום הלידה נשאים במקומם. הזוכה ברשות העלייה מקבל עליון את השם הרשות המקורי. החלפת התמונות נעשית באישור אילם מהשלטונות. בימים אלה עומדת לצאת קבוצת עולים. דבר הייצהה, הנשמר בסוד, גודע לבולמה מחברות החלוות מורשת הנמצאת בקבוצת המאושרים, כאשר באה להיפרד ממנה. לפני שפנתה ליזגרד, כתבה לי ושאללה לדעת. ללא היטוס תמכתי בעלייתה ארצה. מה הטעם בשתייהכאן, כאשר עתידי מעופל והיחס אליה מצד השלטונות עלול כל יום להשתנות. עיצתי לה לפניות זיגפריד וגם אני שלחתי מכתב דוחה אליו. זוכחה לעליה היה מעל לכל ספק, חולה בעלת ותק על פי כל כללי התנועה החלוצית, ללא קשר למעמדה כפליטה. גם בחלוקת הסטריפיקטים חלקנו כחברי "הנווער-הציוני" מובטח ובמסגרת התנועה זוכתה העדיפה הייתה ברורה. תשובה של זיגפריד הייתה חיובית בהחלט. יציאת הקבוצות המאורגנות במשרד-הארצישראלי בבודפשט הייתה מלאה בשערוריות, כאשר ראש המשרד מר משה קרואוס מהתעתע בחברי הוועדה, נציגי כל התנועות החלוציות. בישיבה הקroupה של הוועדה אושרה יציאתה של בולמה במסגרת החלוקה התנועתית. שמה והסב ל"פרסל סופיה" ילדת "עלית הנעור". הצלמה בחולצת מלחים שהפחיתה קצת מגילה, ותמונה חוברה לפרספורט הקיטים.

באחד מימי אי בחודש פברואר 1943, לאחר חמישה חודשים שהות במחנה, נקרהתי לצאת מתחדר לנדר. כאן חיכתה לי בולמה. פגישה ראשונה מיום שנפרדנו בחצר בית הסוהר. באה להיפרד מני לפני "העליה". השיחה קצרה, הוקצנו לנו רק רגעים מעטים חיל שומר עלי ורשת הגדר מפרידה בינינו. אני מאושר, שהיא נחלה צמאנ, שرك תגיע ארצה בשלום. גם יומי יבוא. לחייאת אצבעות בתחום הרשות, נשיקה ושלום.

בזכרוני מהונגריה, פרט לרגעים הקשים בעת המעצר, נשאר זכרם של שני ימים: يوم הפרידה מבולמה ויום נוסף בשלאי חדש אוגוסט 1943, כשההייתי במחנה "רייצה". הסיבה ליום הנוסף אינה ברורה לי עד היום. היו או מי מועקה קשים, מאבק עם זרם דעתות הרוצה לפרו. חיפוש אחר מקום סתר להתבזבז, להיות חופשי, לבטא את שהתחולל בי בפנים. הייתה זוק לאומץ וליעוד. אבל

הסרו מסביבי חברים, שייערו לי. רק אופטימיות טבעית הטעואה כי בתוכנה אופי, היא שמדה לי ברגעים הקשים. נחמתי את עצמי, כי עם עלייתה של בלומה ייקל לי, כי הרי רק מחזית ממני נתון עדיין בסכנה. מחזית אחת כבר ניצלה.

שהותנוabis ביסברן מתקרבת לסיומה. להלכה אנו כאן על מנת לתרגל וללמוד ביצוע פעולות, שיטולו עליינו להבא. ייודנו פירוק מוקשים, כך נאמר לנו. בפועל אין אנו מתרגלים בהם, לא רואים גם צורת מוקש. אבל הרומים מתרבים, אותם משמע מפקדנו האנטישמי. שומרינו החילים מפקדים בשמרותם עליינו. גולנו נחרץ. פלוגתנו יצא לחויטת המורחת והצטרך לצבא המשלוּה ההונגרי הלוחם שם. חברי ארטור אופטימי, שהמכתב להוניבך (המיניסטריון). הוא מבקש להשתחרר מפלוגת היהודים, כי הוא פולני-נוצרי. הרעיון נראה גם לי. אם כל מה שנדרש מך, היא הצהרה בכתב, יכול גם אני לעשות כמהו. בקשתית ראיון עם פקד הפלוגה, הצנתי את עצמי כפולני-נוצרי, אשר בגל חוסר ידיעת השפה הובאתני הנה בטעות. פקיד המיוון אשר רשם אותה, עשה על דעת עצמו, כי שאלותיו לא תורגם לי. כתעת גיליתית את הטעות ולכון אני מבקש לתקן את המעוות. לראיון אצל מפקד הפלוגה בקשנו לארכף את הרצל, שיתרجم את בקשנותנו. בקשנותנו נרשמה והועבירה למפקדה בבודפשט. בתחילת מרץ הוכרזה אצלנו כוננות ליציאה לרוסיה. הופרדו מהפלוגה ונשלחנו בלויו שליח מיוחד לבודפשט, לMINISTERIION המלחמה, לבירור דוחך. מפקדנו סירב על דעת עצמו לחתת אותו עם פלוגת היהודים לרוסיה. יתכן שהאמין, שעם שליחתנו לבודפשט יזרו את החרעה, אבל לא כך ראו את העניים במסדר הראשי. ראשית כל לא הבינו את הבעה, והיו מעבירים אותנו מפקד לפקיד. אכלנו ממתבה שדה וישנו יחד עם מלוננו בפריז'ור המשרד. החלטת מי שהחלית שיש לצלם אותנו למען קביעה זהותנו ולמען הארכיון הצבאי. כתום הצלומים שיחדנו את מלוננו שמסור גם לנו עותק מהצלומים. הצלחתינו לשמר על הצלום ולהביאו אתי ארזה, מוכרת מיום שהחרור מהצבא ההונגרי.

כאשר חורנו עם הצלומים נמסר לנו, שחוורנו מהצבא, אורלם מפאת הספק יחוירו אותנו למקום ממנו גויסנו: שנינו הוחזרנו. בית הסוהר ה-*Tolonza*. הצלחנו, חזרתי בפעם השלישייה לבית הסוהר, הפעם ניצלה מיציאה לחויטת הרוסית. ביום ששוחררנו, פלוגתנו כבר עזבה את המנהה בדרך לחזית. נסתינו שישה וחמשי שורות בცבא ההונגרי. למראות השהייה המשותפת. במנהה סגור, לא נזירו שום קשרים או יחסים קרובים עם יתר חילוי הפלוגה. הקבוצה הדומיננטית של הקומוניסטים התרבדה מאותנו. ראו את עצםם בקבוזת עליית חברתיות הונגרית. הקשר שלא היה לי יהודים אינו רלבנטי. למעשה זה רצון השלטון ואשר נגדו הם לוחמים. נצחונות המקווה יהיה גם הוכחה לזרקה ניתוקם מהיהודים. שהותנו יחד הוא טעות היסטורית. לא למדו לך, לא רצוי ללמד.

משה זימרת

שתי מזוזות

סיפור זה מוקדש לזכרם של האחים והאחיות ז"ל מהగערעין החלוצי "שורשים" של תנועת "הנוער-הציוני" בפולין. הנאהבים והנעימים אשר במשך כל שנות השואה האiomות המשיכו לחתור בחורף נשפכדי לגיאע אלינו ולא הגיבו...

הדבר קרה בימים הראשונים של חודש נובמבר 1939. 8 משאיות של חיל-התובלה הגרמני בליווי כיתת חיילים עם רובים מכבדים נכנסו לחוויה החקלאית היהודית בקריווביצה ונעצרו ליד מרפסת הכנסה של בנין המגורים. מהמניות הראשונה קפצו סמל גרמני ווקן הכפר השכן קולציצה. שניהם על עלי המרפסת ווקן הכפר הושיט לי צו החרמה על כל כמהות השחת הנמצאת בחורף. וקן הכפר, שהכיר אותי אישית, הוסיף: "פקודה אודגין" והסמל נתן הוראה לחילילם לגשת מיד לעבודת העמסה.

לחוויה החקלאית היהודית שליד הכפר "קריווביצה" שכנה על הגדה המורחת של נهر ויסלאקה למרגלות הקרים, 7 ק"מ צפונה מהעיר יאסלו. קשה היה להאמין באותו ימים, שלפניהם חודשיים בלבד היה המקום שוקק חיים. לעלה ממאה צ'ירים וצ'ירות, חברי הגרעין החלוצי "שורשים" של תנועת "הנוער-הציוני" בפולין, למדו פה החקלאות ועבדו הקשרה לחיה קיבוץ בארץ-ישראל. בקי' האחרון הצטרכו אליהם עוד כמה חברי הגרעין, שבמסגרת מחנה-עבודה באו, ככל שנה, לעזר בעבודת הקציר. כולנו עבדנו במסירות ובהתלהבות, רוב החברים התכוונו לעלות ארצה בצורה בלתי ליגלית, עליזים ומתרוגנים הינו, חוותים יום יום מהעבודה בשדות, ברפת ובגן הירקות, מאושרים ומלאי תקווה,شبקרווב נוכל להצטרף גם אנו לאחינו המבוגרים בקיבוץ "תיל-יצחק" בשרון, שלא מזמן עלה על הקרקע להתיישבות במגרת התוכנית המפורשת של "חוימה ומגדל". המלחמה, שפרצה ב-1 בספטמבר, הרסה את כל תוכניותינו... מדינת פולין נמחקה

מפתח אירופה תוך שבועיים וחדלה להתקיים.

קשה לתאר, מה עבר עליינו, תבורי הגערין, מהרגע שקיבלונו את ההוראה מהשלטון הפולני המקומי להתפנות מורהה. העזיבה המבוהלת ב-7 בספטמבר, ברגע שנודע לנו, שהצבא הגרמני עמד כבר להיכנס לעיר יאלסלו, נתיב היסורים של הבריחה ברגל במשך 8 ימים לצד הצבא הפולני המובס והנטוג לא סדר עד שהגענו לעיר סאמבור, שם השיגו אותנו הגרמנים, והנדידה ברגל חזרה לחוויה בפקודת הגרמנים. מה שהתרחש בתקופה קצרה זו בעיר יאלסלו בקרבת הקהילה היהודית ובחויה החקלאית — זה סיפור טרייגי מאד בפני עצמו. כמושיר הפלוגה החלוצית רצית בימי נוכנבר אלה בכל כוחותיו לאסוף לחוויה את החברים והחברות, שנפוצו לכל עבר בעקבות הבריחה המבוהלת ולהגיע מהר ככל האפשר לרומניה. לחוויה חזרו איתי רק כ-20 חברים, שכולם חתרו להגעה לבתי הוריהם שבמערב פולין. לאחר התיעוזות והחולט, שהחברים יסעו רק כדי להיפרד מהוריהם ויחזרו לחוויה תוך מספר ימים. התוכנית הייתה לעברו מהר ככל האפשר את הקרפטים בדרך לרומניה. מאחר והייתי היחיד, שביתו הורי נמצא תחת שלטון Sovietischen כבר מה-17 בספטמבר, נשארתי בחוויה בלבד וחיכיתי לשובם המהיר.

بعد החילים הגרמנים היו עוסקים בהעמסת השחת על המשאיות הענקיות, נכנסו ז肯 הכפר והסמל הגרמני לבית פנימה ונעצרו בחדר האוכל. הסמל הדליק סיגריות וכיכב את ז肯 הכפר באחת. שניהם מילאו את ריאיתם בעשן וזקן הכפר נתן פוק בהסברתו לסמל על טיב המקום...

חדר האוכל והדרי המגורים היו ריקים כלוחוטין. בכל הבניין לא נשארו אף כסא, ספסל ושולחן לפוליטה. גם המטבח היה ריק כלוחוטין. שכנוינו הקרים הפולנים האצטינו במלאת הביצה ותוך ימים ספורים לאחר הבריחה שלנו לא השאירו דבר בתחום הבית. השניים נעמדו במרכזו חדר האוכל והתבוננו סביבם. הקירות נשאו את הקישוט כפי שהיא. תמונהיהם של הד"ר הרצל ושל המשורר ח'ג. ביאליק היו תלויים במקומיהם. מפה ארץ-ישראל גוזלה גם היא הייתה במקומה וכל הדגלונים הקטנניים, שסימנו את הישובים החדשניים של חומה ומגדל נועזים בה, אף אחד לא היה חסר. תמנונות נוף מעמק ירושאל, טבלאות של הקון הקיימת לישראל, הכרזו המרכזוי "אם תרצו אין זו אגדה", הכל נשאר במקומו,

כפי שעזבונו את הבית ב-7 בספטמבר ...

דקות ספורות עמדו השניים, כשייניהם נעוצות במא. שהקירות מספרים. כאשר ז肯 הכפר ביקש להוסיף דבר מה, הפסיקו הסמל ואמר: "אני יודע את הכל, אני מכין את הכל. הוא הסטובב אהונית, פנה אל דלת היציאה נעצר על הסף ונעיך את מבטו במזווה. הוא, שלף את הכידון מהנרתיק. שהיה תלוי על חגורתו והתחילה להוריד עם הלחב את המזווה מהמשקוף. לאט לאט הוציא את הקלה מתוככי הראות אותה לזכן הכפר ואמר: "אני מכיר היטב את דברי החזירות של היהודים" וקרע את הקלה לחיתכות...

כשהcidzon בידי התקרב אליו ושאל, אם אני יהודי. תשוביתי החזיבתי, הרים את הכידון והתחילה לנפנף בו נגד עיני, קרב אותו אל צווארי ואמר: "הידוע אתה, שלכל היהודים נעשה פוק — פוק — פוק..." ?

ברגע זה נשמע בחצר טרוטר אופנווע וחריקת בלמים חזדה. חיל גרמני קופץ למרפסת ונכנס בריצה לחדר האוכל. כשראה את הסמל מנפנף בכידונו מול עיני,

תפס אותו בשורול מעילו וקרא לו להפסיק מיד עם השגונגנות שלו, כי עליהם לווו מיד. הוא הרים את קולו עלייו ומשך אותו הziיה ממי. הסמל החזיר את הכידון לנרטיקו ובצאתו מהביתה עוד המשיך לקרוא לעברי: "כן, כן, לכל היהודים געשה פוק — פוק — פוק..."

חלפו שנים, גרמניה הנאצית מוגהה, העם היהודי התחשש מהשואה הנוראה והממשלה מדינת ישראל.ibri, שידי אותו גרעין חלוצי של תנועת "הנוער הziוני" בפולין. שנשאו בחים, עלו. ארצה, השתתפו במלחמה השחרור וכן לא מלא תפקדים חשובים בשירות המדינה בארץ וב בחו"ל. אני התנדבתי לצבא הקבע וגעתתי לדרגת רב סרן וב-1963 נתמנתי למזכיר בשגרירות ישראל במוסקבה. לאחר מלחמת ששת הימים, כשהתעוררה יהדות הדממה, צחיתי להיות עד ולראות במו עיני את שבת ציון בת זמנינו המופלאה, עליתם ההמוני של יהודי ברית המועצות בשנות ה-70.

וכמו ביום יציאת מצרים, כשיצא העממי להילחם בישראל, כך גם ביוםינו ארבו שונאי ישראל שלווי "אש"ף" לעולים העייפים והיגעים מעמל הדרך וממאבקם לחירות, כדי לפגוע בהם וערער את רצונם להמשיך בדרכם ארץ. זכור המקרה, כיצד עבר מלחמת יום היפורים תפסו טרוריסטים פלסטינים עולים, שהיו בדרךם ברכבת מברית המועצות לוינה, בני ערובה, שוחררו אחר-כך מיד שוביהם על ידי משה ומנתן. לאחר מקרה זה החליטה ממשלה אוסטריה להעביר את מעון העולים מארמון שיגאו המפוזסם לקסקרטין צבאי בולרסתורף בחסות הצלב האדום ולהgeber את השמירה על שירותים העולמים. על שירות אלה שמרו בקפידה חיילי יחידה אוסטרית מיוחדת במדים, שהזכירו לי את החילימ' הגרמנים, שנכנעו לאחר החקלאית בנובמבר 1939 בקריות'ביצה. אך ככל זאת היה הבדל קטן ביןיהם: נשם האישיה היה הפעםחת מקלט עוזי מתוצרת ישראל.

לחילימ' אלה היה קשה להיות אדישים למחאות, שהתרחשו נגד עיניהם והיו עומדים ומשתאים מול פניהם המאושרים של העולים וקריאות הגיל, שפרצו מפהיהם ברגע שהגיבו למעון.

היה זה באמת מרגש לראות, כיצד אנשי משטרת הגבולות האוסטרית מסדרים משרד נייד בפּרָוֹזְדָּרָה הארוך של הקסקרטין, כשהם בודקים את תעודות המסע הובבניות של העולים ומטבעים בהם את חותמת הייז'ה מנמל וינה ומאפשרים על ידי כך להסייעם לשירות אל פתח המטוס של אל-על. בתקופה זו שרתתי בשגרירות ישראל בוינה וכנציג משרד החוץ נהניתי מאוד להיות נוכת ברגעים אלה והשתדלתי מאוד למצוא את הונן לך. בחורף 1974 התנהלו על ידי הצלב האדום האוסטרי והסוכנות היהודית עבודות שיפוץ קדחתניות בקסקרטין שבולרסתורף. היה צורך דוחוף בתוספת חזרי' לינה הרחבה רשות החימום. באותו זמן הגיע גם רב מירשלים כדי לקבוע מזוזה בבניין הענק הזה.

יום אחד, כשבשתי את דרכי. לאורך הפרוודור ליד החדר של העולים, נעזרתי ליד שני חיילים, כאשרחד מהם מצביע על הרוב המחזק בידו פטיש וקובע מזוזה

אל משקוף את הולותות. אחד מהם פנה אליו בבקשת להסביר לו, מה כתוב بكلף. עניתי לו ברכזון. כשהזוכרתי את המילה "שמע ישראל", הפסיק אותו ואמר: "זו כן, עתה ברור לי הכל, עכשיו אני יודע במה מדובר".... הוא עשה מספר צעדים אל המקום, שבו עמד הרב, פינה לעצמו מקום בין ערמות חומרי הבניין והצינורות ועמד עמידת דום, כשבטו מופנה אל המזווה. הוא תרים את ידו לאות הדעה ועמד כך מספר שניות. כשהוריד את ידו עשה תנועת אחרת פנה וחזר למקומו ליד שולחן הביקורת כשל פניו הבעה של שביעות רצון וסיפוק כאילו סילק חוב ישן....

התמונה, שהתרחשה נגד עני, החוירה אותו 35 שנים אחוריית אל אותו יום של נובמבר 1939 ולכל מה שקרה או בחוויה החקלאית בקריותוביצה. הרהרתי בגיגול נשמות... מי יודע אולי נתגלה נשמהו רבת החטאים של אותו סמל גרמני, שהילל או את המזווה ההייא, בחילל הצעיר האוסטרי, שזה עתה כל כך יפה חלק כבוד למזווה בקסטרטין-של וולדסדורף בחורף 1974.

בלה גוטרמן

קווים לזכרו של גיבור יהודי — רישיק אקסר מלובב

"שומן הנהלה, ولو החזקה ביותר, של מנהנות הריכוז לא הייתה מסוגלת להחזיק בכמה אלפי אסירים ולמשול בהם, לו לא באו לעורתה הניגודים ההדדיים בקשר האסירים עצם. בה במידה שהניגודים היו רבים יותר, כן ניתן היה להנega את המנהגה בקלות רבה יותר divide et impera.

הגדולה בלבד, גם במחנות הריכוז הוא היה גורם שאין להמעיט בערכו".
כך סבר דס * ואכן, בחקר חיי היהודים בגיטאות ובמחנות קל לראות את הדרך הפתלולה והערמונית, בה השכilioו הגרמנים לנצל ניגודים בין יהודים, ללבות את פחדיהם ולהפיעלים לא אחת לשורות מכונת ההשמדה הגרמנית.

רישיק אקסר היה דמות יוצאת דופן מכלול האסירים, אשר בשלב זה או אחר מילאו תפקיד מפתח במיניהם המהונות. איש זה, עול ימים, חסר נסיוון חיים, נתגלה בכל גודלו בפועלו למען אחיו האסורים. במשך כל תקופה שהיינו במחנה יאנובסקי, וקודם לכן בגטו לבוב, ראה מחובתו לנצל את תפקידו וממדו כאמצעי וכשלהות, שהופקדה בידיו לצורך ערזה ליוחדים והצלחתם. בכך הוא מסמל, יחד עם חבריו, שנחגיגתו לעורתו, קרן אור במחשיci אותן שנים. קביעה זו

נחמכת גאנינה על ידי ניצולי מחנה יאנובסקי.

ימי המלחמות ואימיהם היו תקופת, שבה כל אדם, ששימש בתפקיד מינגלי כלשהו בשירות הגרמנים, לא זכה, בלשונו המועטה, לחיסס אחד במיוחד, גם אם הוא עצמו נתון היה לסכנות מוות מידי הגרמנים. בפרשא זה של רישיק אקסר לא ניתן למצוא ולוי התיאחות שלילת אחת, לא בזוכרונות הטריים, שהוועל על הכתב מיד בתום המלחמה ואף לא בספרים, שנכתבו מתוך פרטפקטיבנה של שנים. יתר על כן, בתגובה לבקשת מידע על רישיק אקסר כותב ד"ר לייאן וולס (וליצ'קר), מהברור של ספר על מחנה יאנובסקי,** כי ספר עליו גורלו הוא ומעולם

* רודולף הס, מפקד מחנה אושוויז, הידוע לשם זה.
.Wells, Leon, The Janowska Road **

לא נתקבש או גוזמן לו להיות מנהיג או שוטר במחנה ואין הוא יודע, כיצד היה נהוג, לו היה עליו למלא תפקיד מעין זה, בעודו עומד מול המות. והוא הש עצמו, גם ביום, בר מול, על שלא נבחן מעולם. רישיק אקסר נבחן בתופת זו ויצא ממנה כאישיות טהורה, אהובה ומכובדת על הכל. רישיק נתגלה כאדם במילוא מובנה של מלא זה.

רישיק (הגריך) אקסר נולד בשנת 1918 באדן שבאוסטריה, כבן של עורך דין לענייני פליליים. בשנת 1920 עקרה המשפחה ליליציה המורחתית ולאחר מכן בפרמיישל עברה ונשתקעה בלבוב, שם זכה האב לפرسום ווקראה כאחד מן הפרקליטים המוכובדים והאמידים בעיר. כישורייו המזועים זיכו אותו בהערכת יהודים וגויים כאחת. בנו הצעיר, רישיק, למד בגימנסיה בלבוב ובמלאת לו שמונה עשרה החל את לימודיו בפוליטכניום בעיר.

בפרוץ המלחמה ותחת הכיבוש הסובייטי עלה בידי המשפחה לשורוד הוותק לקשריו הענפים של האב. הם התגוררו במרכז העיר, ברובע מכובד, ברחוב אקדמיזקה, אולם האב לא הורשה לעסוק במקצועו ואת עבד כפקיד בתיאטרון. גם בנו הבכור העסק שם ואילו רישיק המשיך בלבוב בפוליטכניום.

עם כניסה הגורמים לבוב, ביוני 1941, לא נפגעה המשפחה והם המשיכו להתגורר בביתם גם לאחר הקמת השכונת היהודית.

עם התארגנותו של היודנרט בלבוב לא כלל האב בין חבריו ולא מילא תפקיד رسمي כלשהו. אולם יש להזכיר, כי געزو בו כיווץ לא רשמי למחלקה המשפטית, שהיא עליה לניהל משא ומתן עם הגורמים, כמוות שנעזו בעורך דין ידוע אחר, מאורייצי אלרוהאנד, שאף הוא לא היה ביודנרט. הבן רישיק הפקיף בלבוב בענייני הקהיל, גם אם המשיך להתגורר עדין במרכז העיר.

בתום ימי הפלישה והרצחה של שבאות ה��rstarios הראשיים, פתחו הגורמים בשורה של מעשי חטיפה שיטתיים מן הרוחבות ומן הבתים תוך ריכוך הגברים הצעירים ובעלי פוטנציאל לעבודה ושלוחות למחנות העבודה, שהוקמו בסביבה, לאורך הדרכ שובילה לקייב (DG⁴) ולמחנה ברוחוב יאנובסקה בלבוב, שהלך והתאזרן בעצם ימי החטיפות.

תושבי הגטו ההמוניים צפו בעולםם קרוביהם והדאגה לחייהם גברת, ככל שהלכו ונוטקו מן העולם החיצוני. משום כך מיהר היודנרט להקים "מחלקה לענייני מחנות", אך לא עליה בזיהה לחתמוד עם הקשיים, שהערימו הגורמים מצד אחד ועם לחץ בני המשפחה מצד שני. רק כאשר הפקיך אקסר לפעיל בה, אורגנה מחדש והפכה ל"זעף לעוראת אסירי המחנות", שהזטיין ברמת תפקידו בגבהת ביעילות רבה.

כאן נתגלה לראשונה כשרונו של רישיק כ맴גן יומכשר, שהצליח לאסוף תרומות מן היהודים האמידים ולהעביר החלטה ביודנרט בדבר הקצתה מנת לחם שבוצעת של כל תושבי הגטו עבור אסירי המחנות. אקסר התקשר עם קבוצה של צעירים פולניים, שהთורגנו כבר או למאבק בגרמנים ועלה בידו להעביר באמצעות אנשייהם חבילות מזון אישיות לאסירי המחנות.*

* אחת השליחות המסוראות הייתה הפולנית ספניה גוגולובסקה (ראה רשותה ביבליוגרפיה).

במאי 1942 נכלא רישיק במחנה. הודות לכישוריו וקשריו הועבר לעבוד במשרד הרישום תחת פיקודו של "זקן היהודים", רומן קאמפף. עד מהרה למד קאמפף לדעת, כי עוזרו הצער ניחן בכשרונות ובחכיות רבה וכי זה לו להישען על עבודתו במשרד ולהעביר אליו את תפקידיו היום יום, שככלו ניהול כרטסת הכלואים וקליטת האסירים החדשים. עניינו של קאמפף נתעורר רק במידה ומדובר היה בעיסוקאות שוק שחור, קבלת שוחד מידי אסירים בעלי ממון. כבר בשלב זה, בעוד קאמפף פוקח עליו עינים חשדניות, החל רישיק בפעולות עורה ולונגריות וחיפש דרכים להקל על האסירים. מיצווה המלא של אישיותו הנדרשת ואהבת האדם שבו באהה לידי ביטוי במילוא עצמה לאחר הרגתו של קאמפף בידי הגרמנים. רישיק מונה לתפקיד הפקיד האתורי על משרד הרישום והצבת האסירים לעובדה. כאן יכול היה, כפי שעשה גם חברו ברונק יעקובוביץ, שעבד עמו, להניח את

היסד לרשות עורה הדית והצללה, שהופעלה במחנה יאנובסקי. אינטילגנט ופיקח, שופע חוכמת חיים של אדם עתיר נסיעות ושנים, בעל חיצונית מושכת, גבוה, רזה, שعرو השחור והמוחולל מצל על עיניים עמוקות עטרות גבות עבותות, הקפיד רישיק לבבו וידע להטוט אל עצמו את חסם של מפקד המחנה ועווריו ולגרום להם לכבדו ולהתת בו אמון חסר תקדים. שפטו הגרמנית העשירה, במבטאו נכון ומדויק, תרמה אף הוא להדרותו היירה עם.

כבר בחודשי כלייתו הראשוניים במחנה, שם היה גם ארוין ארויין*, נקרתה לפניהם הזדמנויות להימלט. ואמנם, ארוין עשה שימוש בעבודתו באחת הביגידות, שהעסקה בעיר ולא שב אל המחנה. עליה בידו, הודות לקשרי המשפחה ולמכריו, הגיעו לו רשותה ייחד עם אמו ושם הסתתרו תחת זהות ארית. ארוין הפסיק באחיו הצעיר להימלט יחד עמו אולם רישיק סרב וטען, כי עליו להשתאר ולהמשיך לפועל למען האסירים. הייתה זו הפעם הראשונה בשרשורת ארוכה של הצעות לבריחת ובסתורבו כמו רמו בדבר עמדתו הנחרצת, שתבוא לידי ביטוי בעתיד, כי "כל

ישראל ערבים זה בזה" ועל כל אדם למלא את התפקיד שנועד לו.

בחיותו, לצד שאר תוכנותיו, מארגן מצוין, קר רוח ומושל ברגשותיו, עלה בידו להשפיע על מפקד המחנה, אונטרשטורמפרהר ס"ס גוסטב וילהאוזן, למסור לידי את הפיקוח על קליטת האסירים. במחנה ואת ערכיהם של המסדרים השוטפים. תפקיד זה היה בעל חשיבות עליונה וגורלי לגבי אסירים רבים. האסיר המבולבל והמווכה, שזה עתה נתפס באקציה, הופרד ממשפחתו ו עבר סלקציה וראשונה במחנה, נכנס ליאנובסקי אחו אימה ופחד לזראה האסירים התוששים והמורעבים. ברגע זה היו תשוכתו לשאלות איש הס"ס מכריעות את גורלו לחיים או למות. והנה, רגשות הקללה ונוגם בהתקבלו על ידי אסיר יהודי רגוע ונוגה חס, אשר מיהר להדריכו במבחן העולם החדש אליו נקלע, עץ לו עצות מועלות והביאו אל חבריו. הדבר היה בעל חשיבות מירבית, שעה שמדובר היה באינטלקטואלים: אנשי מדע, סופרים ואמנים, אשר לא היה יכולים להציג על מקצועם היוני, שיתרווים למאמרי המלחמה הגרמנית. אנשים אלה ובפרט ربנים, היו נתונים בסכנה מות וdanger לחשיבם בנסיבות עבודה קלים, תחת קורת גג, הם שהקלו ואף הצלו.

* ארוין אקסטר חי כיום בפולין ונחטב לאחד מבכيري במאי התיאטרון והקולנוע שם. בתקופת השלטון הסובייטי עבד ייחד עם אביו בתיאטרון בלבד.

בעת עירicht סלקציות במחנה ובעיר בשתה המיון, נהג רישיק להציגו אל אנשי הס"ס ולהציגו על כלואים חסרי מקצוע מתאים כעל פוטנציאל עבדה חיוני וכך היה מצל רבים ממאות מיד'. בדרך זו ניצל הרוב דוד כהנא, עת הובא למחנה והוציא בבריגדה, שהעבודה בה הייתה קלה יחסית. אברהם גולדברג ואביו חביב לו את התעשות המהירה, כשהובאו לממחנה והודרכו על ידי רישיק ואף הוציאו במקומות העבודה מוגן.

גם בנסיעון היומיומי של עמידה במסדרים בוקר וערב, מסדרים, שהו למעשה סלקציות בלתי פוסקות, עמד רישיק באומץ לב והשכיל להציג עשרות אסירים מהיותם מושלכים אל עירימת הגrootsאות לצד המטבח או להיכלא "בין גדרות התיל".* רישיק נהג לאחרת את החולמים והכושלים ולהסתירם בין שורות האסירים במסדר, למנות אסירים, אשר תמכו בהם והוליכו והעבiron בשער הממחנה, בלי שיעני הגרמנים והאוסטריאנים יבחינו בהם. בזאתם נשמו לרווחה. הם זכו ביום חיים נוספת.

מעשים מעין אלה לא ניתן היה לארגן ולבצע בכוחותיו של אדם אחד ואכן, יחד עם ברונק יעקובוביץ, שעבד עימו במסדר, הקים רישיק רשות של ערווה הדדית בתחום הממחנה. מערכת זו הייתה מאורגנת היטב ויעילה והתבססה על שליטהו המוחלטת על כריסטוס האסירים, הצלחו להציג חופש פועלה כמעט לחלוטין, שייתוף אסירים מהימנים, כולל אנשי המשרד הטכני, האונטרוקונפט, והפעלת אמצעי שכנווע וענישה נגד משלינים או סדרנים ושוטרים חרוצים מדי.

תשומת לב מיחדמת הקדש רישיק לאסירים החולמים וההורחותם. לשם כך היה הכרה באמצעים רפואיים, שלא היו במציאות. רישיק ניצל את היריבות בין מפקד הממחנה, וליהאו לבני מפקד מפעלי W.A.B., גיבאוואר ושיכנע את ויליהו, כי ייטיב לעשות אם ימנע מהלות ומגיפות בממחנהו וימנע מוותם של אסירים, שהם כוח עבודה חיוני לגרמניה. בדרך זו עשה שימוש באיתם הגלוי של הגרמנים מכל מגע עם אסיר גושא מחלות. כך ניצל דוד כהנא חוליה הטיפוס. רישיק העבירו למקום מבטחים וספק לו חירופות והשגחה. גם הרוב דוד כהנא הוזע אל מחוץ לממחנה, הוסתר במחבוא בגיטו ושם שהה עד להחלהתו. משך תקופה זו. דאג רישיק להעביר לו מידע וחיפה עליו בעת המסדרים. כן עלה בידיו לשכנע את הגרמנים להתריר בקרויים סדרירים של רפואי והגיטו ובעקבו של ד"ר קורצ'וק ד"ר האරלינג. הם ניגשו עימיו למסטבה האונטרוקונפט ולחלקו בין החולמים. אף הורה למשגיחים להעביר מזון ממסטבה האונטרוקונפט ולהחלקו בין החולמים. בקיוריהם אלה היו בעלי ערך רב, שכן אפשרו לשטמע מפני הרופאים על המתරחש בגיטו, לצורך קשר עם בני המשפחה ולחביר מידע.

השליטה בכריסטוס האסירים פתחה לא רק להגנת האסירים בעת מחלתם, כי אם גם ליצירת פירצה. דרכה ניתן היה להמלט. כך פותחה בממחנה רשות מסודרת, שנשלטה בידי רישיק ויעקובוביץ, שארגנה בריחות מן המחנה, לרישיק היה מלאי של שמות אסירים, שנפטרו מחלות, או הומרו על ידי הגרמנים. בתמוניות מתחכמים היה מסווה את שמות הבורחים בשמותיהם של המתומים. כך העלים את הבריחות ומנע צעדי עונשין, שהוא פוגעים בכל. להקלת הבריחה

* שיטת ענישה והתעלות שהיתה בוגנה בממחנה.

היה רישיק מציב את האסירים בבריגדות, שעבדו בעיר. בשנת 1943, כאשר הגיטו הלק והצטמצם ובמקומו הוקם "היוילאג" (יוזן לאגערו') היו יהודים רבים, שסרבו להתייצב לרישום לקבלת חעודה והעדיפו להסתתר במעמד של אי-ליגאלים. חיהם היו מרים וקשיים, הם נרדפו ורעו ועתים קרובות העדיפו לחזור אל הבוחן המזוויף של המחנה, עם מכוסות המזון הועירות, שקיבלו בו. רישיק היה מכניס אל המחנה במקומו של אסיר, שכנן להמלט. אברם גולדברג נמלט עמוק המומות ב"פיאסק" ביוני 1943, בעת חיסול הגיטו, ושב אל המחנה במתרת להסתתר בו.

לכשעליו וצצו רעינונות ומחשבות על מרוי בגומנים, היה רישיק אקסר מריאשי החומכים והעורקים. על פי עדותו של מיכאל ברביבץ עורך רישיק במוגעים לרכישת נשק והכנסתו לממחנה, היה מעורב בהבנת מסמכים מזויפים לבורחים ותרם ליצירת קשרים עם ארגונים מחתרתיים. הוא דאג להפנות את המהנדס יהודה אייסמן לעבוד בחברה לחומרה בניין בלבד, שם עמד לו לשותו מכשיר טלפון. אקסר הורה לאייסמן להאזין להודעות טלפוניות, לשנגן בעיל-פה ולהעבירן לידי יעקובוביץ לממחנה. בדרך זו נוצר הקשר עם זגוטה * והועבר מידע על המתוחש בממחנה, הובrho ייצור ספרותיות שנכתבו בו ומסמכים מזויפים.

ובעוד פעולות אלה נמשכו לאלה אחרות, לא הדלו ההפזרות, שהפיצו רישיק להימלט, פן מותח הוא את החבל יתר על המידה ומתרה בגורלו. אמו ואחיו שהו זה ומן בורשה במקלט בטוח ושלחו שליחים לשכנעו להatzראף אליהם. אביו נתפס בספטמבר 1942 ולא נראה עוד. לא היה דבר, שימנע ממנו את הצלתו. יתר על כן, עם עזיבתו של ויליאו וובאו של המפקד החדש, פרץ וארכזג, היה חשש, שמא יהיו הלשנות והסגורות. אולם רישיק סרב. הוא דחה את כל ההצעה, דחה ניריות ארים, שהוצעו לו על ידי אסירים, שהטיב עימם וטען, שככל עוד הוא יכול להציל יהודים, לא יטוש את המקומות. חוגבתו של רישיק נבעה מתח שני שיקולים מובהקים. האחד, בדבר הענישה הסביבתית, שיפיעלו הגרמנים, אם יסתבר, שאסיר במעמדו גמלט מן המחנה. הוא ידע, כי רבים ישלמו בחיהם על בריחתו וישימו לאל את כל מפעלי ההצלה שלו. עד הרגע האחרון שאך לעודד ולהציל. סרב לשאת על מצפונו את מותם של אחרים.

שיעור שני נגע לקביעת עיתוי הבריחה. רישיק האמין, כי יעלה בידו להימלט, ממש לפני חיסול המחנה, בלי שישכו איש. הוא שגה. על פי עדויות נציגים נගלו מעשיו בסתיו 1943 עקב לשנה של אסיר, שעה שהגרמנים החלו לחקור חשודות בדבר התארגנות להתקוממות מזוינית בממחנה. מפקדי הס"ס החליטו לטמוו לו פח ונרא, כי בתפס בעת ההכנות למרד. נמסר, כי רישיק עונגה קשות וצotta המחנה הנוקמני המיתו תוך הצללות קשה. גירסה אחרת קובעת, כי הومת בעת היסולו הסופי של המחנה בנובמבר 1943, יחד עם האסירים הנותרים.

רישיק אקסר נשאר על משמרתו עד הרגע האחרון ומרצונו. מרבית אסרי המחנה, שעלה בידם להימלט, חבים לו את חייהם.

* ארגון פולני מהתרתי לעזרה ליהודים.

מעשיו של רישיק לא זכו עד עתה להתייחסות הרואהיה להם במחקריו השוואת רישיק נשכח. לכל היותר עולה שמו בעית שיחה עם שארית הפליטה או בהערה קצרה בספריו וכורנות. אומץ לבו ומסירותו ללא תנאי, תוך ויתור על חרוטו, ראויים לחשיפה ולהארה. עתה, ארבעים ושבע שנים לאחריו, מן הרاوي להעלות את זכרו ברובים, שכן לא היו מעשיו שכיחים ונוקוטים בידי רבים. מעיד מריאן רוגובסקי:

"שאלתי יידיך, שלחם במלחמה וניצל זוכה לאותות כבוד רבים:

— אמר לך, האם כמוני, היה נושא במחנה?

הוא חשב ומה ואמר בהביטו ישירות בעניין:

— אני יודע.*

רישיק אCKER ידע מה מوطל עליו לעשות ועמד בשילוחו באומץ, בכבוד והקרבה.

Rogowski, Marian, *Gewonnen gegen Hitler*, München 1973 *

מקורות

- 1 גוטמן, בלה, לשותה עפ' המות לחיים — קורות מחנה יאנובסקי, עבדה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת ת"א. 1983.
 - 2 גולדברג, אברהם, ימם אבודים באש, עורך: בלה גוטמן, הקיבוץ המאוחד 1987.
 - 3 זדרצקי, תדאש, במשל צלב הקבר מלובב, יד ושם, תש"ג.
 - 4 כהנא, דוד, יוזם גטו לובב, יד ושם, תש"ה.
 - 5 שיינפלד חיים, מגילות נימדו לבוב וממחנה יאנובסקי, ספרית פועלים, מורשת, תש"ה.
 - 6 Borwicz, Michal, *Uniwersyt zbirow*, Krakow, 1946.
 - 7 Borwicz, Michal, *Spod szubienicy w teren*, Paris, 1980.
 - 8 Gogolowska, Stefania, *Szkoła okrocienstwa*, Lublin, 1964.
 - 9 Heszeles, Janka, *Oczyma 12-letniej dziewczyny*, Krakow, 1946.
 - 10 Rogowski, Marian, *Gewonnen gegen Hitler*, München, 1973.
 - 11 Wells, Leon, *The Janowska Road*, Holocaust Library, N.Y.
 - 12 כתוב עת "רשומות".
- פרבר, י', בתרנית של איש לבוב, סדרה חדשה, כרך ב'.

45 שנים

ל"איחוד הנעור הציוני — עקיבא"

ב-12 בספטמבר 1990 התקיימים בבית סוקולוב בתל-אביב כינוס יוצאי "איחוד הנעור הציוני — עקיבא" בפולין. המפגש התקיימים בימות הוועד להנצחת זכרו של מיכאל קוסובר זיל. לכינוס הגיעו מעלה שלוש מאות מחברי ה"איחוד" לשעבר ואישי ציבור, ביניהם ה"ה לולך רובי" שטיין, דון גורן, רפאל בלומנפלד, אברהם רוזמן, גרשון הל ואחרים, שבמננו עמדו בראש התנועה בפולין. אלו מביאים להלן את הדברים, שהשמיעו בכינוס: גרשון הל, לזכרו של מיכאל קוסובר זיל, ואברהם רוזמן ורפאל בלומנפלד, שהעלו על נס את פעילות ה"איחוד" בקרב הנעור, משרד בפולין אחרי השואה.

אברהם רוזמן

"האיחוד" — קווים לדמותו ופעילותו

במקביל להכנות, שנעו בלבולין בקיץ 1944, להכרזה על עצמאות פולין, זרמו לעיר זו ניצולים יהודים מקומות מחבוא שונים — יערות, בונקרים, ניירות אריים וכן גם פרטיזנים מהסביבה.

קשה, במצבות של היום במיוחד, לתאר את רגשותיהם ומחשבותיהם של הבוגדים ובבודדים, שעה שהיו נופלים איש אל ורעות רעהו וכן את השמחה לגילוי כל היהודי נסחף, אשר נענה בחיבוקים לקריאה בלחש "עמך" — או סימן ההיכר ליהודים ניצולים.

אט-אט החלו לנבוע התחלות של חיים מחדש, חyi שותפות של משפחה, לחבריה נאלצו להתגצל בפני מכיריהם הפולניים על עצם האשאות בהם. היו

גם מקרים לא מעטים, שהניצולים נאלצו לשלם בחיהם על "חוצפה יהודית" זאת. באוירזה ובברגשה, שפולין היהודית נהפכה לבתי-קבורות אחד גדול, בו אי אפשר היה לחדש את החיים היהודיים, נהגו השרידים לחשוף אחד את קרבתו של רעה. בלבולין של הימים ההם, נהגו כל חסרי בית וביניהם קבוצה ציונית עליה נמנעו קופסובר, בונדש ווונשיין — להתכנס "ב'בית פרץ". באחד העربים, כאשר עדיין חייבים היו בהאפלאה, הם שמעו את ניגון שירו של בייאליק "הכיניסני תחת כנפי". הם האלכו בעקבות הניגון, אשר הוביל אותם אל המזמר — ציוני וותיק מהעירה קרנסקייטב, שבשבכיותם לובליין. באותו ערב של 22 באוגוסט 1944 ובהשפעת הניגון החליטה החבורה על חידוש החיים הציוניים בפולין, בדפוס חדש, לו קראו: "אחד".

ההחלטה הייתה ספונטנית. רעיון האיחוד היה כה טבעי ומובהן מעצמו, כה הכרחי ששום הבדלי השקפות — גם אם היו קיימים בכלל — לא היה בכוחם לערערו. הוא נבע מהמסקנה היחידה, הרוגשית וההגיונית כאחד, שנייה היה להסיק מה עבר הקרוב כל כך והיא: הדאגה לייחיד — לעצמו או לזרות — יכולה לבוא אך ורק אחרי הדאגה לכלל, לכלל העם. וכך ביטא מסקנה זו מיכאל קופסובר: *

תשושים לא חשבנו על מנוחה, אלא על
עבדה ציונית. נטולי בתים ומשפחות הקימונו
את הרוח הציוני המשותף, בו ראיינו
את עצמנו כמשפחה אחת.

לפיכך לא היה טעם כלשהו לחזור אל אותן המנסרות המרויבות והמפוזלות שלפני השואה. אלה נראו או בעיני המציגרים הרבבים, מבין המעתים שניצלו, לאיחוד, מוגהכות ומעט ראיות לגנאי. יתרה מזאת, באוירה של הימים ההם היה זה בלתי אפשרי, ואפילו מוגנה, להמשיך את החיים הציוריים והיהודיים בכלל ואת הציוניים בפרט, כפיו שום דבר לא קרה, כפיו לא שכחנו ולא למדנו מעצמה.

כאמור, היו חברי אלה הראשונים, אשר העלו את הרעיון בפולין המשוחררת ושמורה להם וכותה זו, אך למען האמת יש לומר, כי בנסיבותיו שווים העלו חברי לא מעטים רעיון זה מבלתי לדעת, שהיו ככלא שהקדימו אותם. עובדה היא, כי רעיון האיחוד לא נולד בראשו של מגהיג הוו צמח באופן ספונטני מלמלה למללה, בעת ובזענה אחת בנסיבותיו שווים: לא עבר זמן רב והוא הקיף את רובה של האוכלוסייה היהודית ובנסיבות לא מעטים את כולה. הפעילות היה אינטנסיבית. נוצר מצב של מפלגה ללא פריפריה, היה ווותא כולה הייתה בפניהם ואפילו מלאה תפkid פעל. אפשר לעמוד על כך גם מטעם במאמנו של הירשאוט * (שער את פרטומי ה"אחד" בראשית דרכו), בו

* מיכאל קופסובר — צעדים ראשונים, "אונפיניה" מס' 50, מ-15 בפברואר 1949.

* ג. הירשאוט — א' יאר "אחד" באוינזיג. אינמאליגע אויסנגןגען. אודויסגעגעבן. זורכו צ.ק. פון דער פארינזינונג פון ציוניסט דומאקרטן "אחד" אין פולין. וארשע-לאדזש, תשרי תש"ג.

הוא מסכם את פעילות הארגון בשנה הראשונה לקיומו. במאמר, הנושא אופי חגייגי, מדווח המחבר על הקמת סניפי "האיחוד" בכל הערים והעיירות, בהן נמצאים יהודים, וברביבים מהן הוקמו קיבוצי הכשרה, אשר "בכמויות ואיכותם עלו על אלה שלפני המלחמה". בהדגשה מיוחדת הוא מעתה על נס את חידרת רعيון האיחוד לארצות אחורות כגון צ'כוסלובקיה, הונגריה, רומניה וגרמניה, בהן הוקמו תנועות דוגמת "האיחוד" הפולני, וזאת עד כדי כך ש

"אנו יכולים לדבר בגיןה על הקמת תנועה
עולםית של ה"איחוד" המאוחדת בתוכה מספר
ארצות, אשר עברו את השואה".

הירשאהוט אינו מסתפק בהישג זה והיות, ולדעת רבים, הפיצול גרם לנזק רב-תמיד, יש לדעתו להעביר את רعيון ה"איחוד" חררכי הפעלו לכל התנועה הציונית, כולל זו שבארץ ישראל.
וכך הוא כותב:

"אנחנו נקים בארץ ישראל את איחוד הכוחות. אנחנו נחדור
לקיבוצים ומושבות, שם נמשיך בעבודתנו מלאי תקוות, שנוהגת גשר,
דרך ימزاו כל הזרמים את הדרך לאחדות הפעלה".

חלומות מסווג זה ואחרים נמשכו כל עוד הייתה האוכלוסייה היהודית מפולין ההומוגנית מבחינת הרכמה — רוכם ניזולי השואה על אדמת פולין והמנחות מארצות השכנות — ומרוחקת פיזית ונפשית מהרכיבים היהודיים, שלא ידעו את השוואת וכן גם מן החיים המפלגתיים פוליטיים בארץ ישראל. באוטם הימים היא עדין לא הייתה נתונה לחצים של הקומוניסטים היהודיים.

בשניםים שלאחר סיום המלחמה, וכתוואה מהרטפריאזיה של יהודי פולין מרבית המועצות, גדל היישוב היהודי מ-60 אלף, שנותרו על אדמת פולין המשוחררת לכמעט 150 אלף. מחציהם של היהודים התרכו בשנים 1948—1946 בשלזיה התהתקינה, בה חלמו הקומוניסטים היהודיים על הקמת מדורה מוצלת יותר למקרה, שנכשל בבירושלים. תנועות הציונות ניצלו חלום באספמיה זה על מנת להקים בחבל-ארץ גדול זה קיבוצי הכשרה, אשר פעלן תחת השם של נקודות פרודוקטיביזציה ואף זכו לתמיכה שלטונית והוועד היהודי המחווי, בהתחלת בדיזיוגניב ומאוחר יותר בורוזלב.

הגידול בכמות היהודים הביא אותו איכות חדש. יותר וייתר התחלנו לדבר על יהדות פולין במונחים, בהם השתמשו בהקשר זה לפני המלחמה (אצל גרינבוים תופעה זו עוררה גיחוך ובזמן ביקורו בפולין בראשית 47 אמר לנו, כי לעילו זה עשה רושם, כאשר תינוק לבש את בגדי אביו וצעק אני אבא...). בתקופה זאת, יחסית קצרה, החל על ה"איחוד" לעבור הלהיר של פרטיקולרי-זיהה בדומה להזה אשר על התנועה הציונית העולמית עבר במשך עשרות שנים, בהן הוקמו המפלגות הציוניות. למען האמת יש להזכיר כי תחילת זה יותר מאשר נבע מגידולה ומגיוונה של האוכלוסייה היהודית היה תוצאה של השפעת

הגע עם נציגי היישוב בארץ-ישראל. התופעה של "אחדות" לא כסיסמה ריקה, אליה כבר התרגלו, הייתה בעיניהם מזורה וכמעט נוגדת... את הציונות. מה עוד, כאשר בארץ-ישראל התזקקה בזמן המלחמה המגמה הפלגנית. בין הנימוקים נגד ה"אחדות" הרושמעה גם הדעה, שבקונסטולציה הפליטית של פולין עדיף להשתיך למפלגת פועלים-סוציאליסטית, מאשר למפלגה בורגרנית. זה כמובן, שה"אחדות" לא היה מפלגה סוציאליסטית וגם לא השתמש בסיסמות פועליות, אך מספר הפועלים בין חבריו עלה על זה שבעל המפלגות הציוניות הסוציאליסטיות גם ייחד.

ואכן, למרות כל התעמולה נגדו נשאר ה"אחדות" על 95 סניפיו, 12 חוגיו ו-27,000 חברים (במחצית השנייה של 1947) למפלגה היהודית החזקה ביותר (מספר חברי ה"אחדות" עלה על מספר החברים בהסתדרות הציונית בפולין בשנה לפני פרוץ המלחמה). במסגרת ה"אחדות" פעלו על בסיס אוטונומי: ארגון נשים ציוניות ויצו', בהנהגת החברות שיפר וקייל, סטודנטים בהנהגת הדוקטוריות היום וויסלפיש ורוסל וארגון חילאים משוחררים בהנהגת הח' ניטר וכמוון

"הנווער הציוני", "עקיבא", "עליהם ידובר בוגר".

חברי ה"אחדות" על שלוחותינו תפסו את המקום הראשון בכל הפעולות הציוניות: איסוף כספים לטובות שתי הקרנות והפצצת השקלה. עם פרוץ מלחמת השחרור הינו הראשונים באיסוף כספים לטובות היישוב היהודי והחידם, שארגנו מיציע איסוף תרופות וכן גם קביעה רשמית של תורמי דם. כל זאת כאות הזדהות עם הלוחמים ובתקווה, שלא רחוק היום ונוכן להצטרך אליהם. ביגניטים ניהלו הסניפים את עברותם הציונית "הנורמלית".

כאשר כל מחשבותינו היו נתנות למלחמה השחרור שלנו, החליט הוועד המركזי שלנו להוציא בסטנסיל ביולטין יומי, שהופץ בין הסניפים והחברים.

במאמרם בעונאי המפלגה — בהתחלה ב"אחדות", שהופיע בידיש ובפולנית והתחל בראשית يولי 46 עד סוף ספטמבר 49 ב"אופינה" (שנחשה לאחד מכתבי העת הטובים, שהופיע אז בפולין) — בהזאתם ספרים, באסיפות פומביות בכל הערים והעיירות, בהן מתגוררים יהודים, בפגישות עם חברי ובויכוחים עם יריבים, מלאו את תפקידנו והוא: לעודד, לנחים, לספק ידע על הנעשה בארץ-ישראל: בחקלאות, בתעשייה, בתרבות, בספרות, במאהק לעצמאות, וכן גם בעולם היהודי והציוני. כל זה היה מכוון להעמקת הרעיון הציוני במובנו הרחב ולהידוק הקשר עם העם היהודי. אך מעל לכל מכוונים היו המאמצים לגולת הכנסתה של פועלתו בפולין והיא: לאorgan את העליה בכל הדריכים ובכל התנאים, מה שגם הביא לחיסול הדרגתית של הסניפים — תופעה בה ראיינו את היישגו החשוב ביותר.

פעולה זאת לא התנהלה על מי מנוחות. עם הזמן התזקקה והלכה השפעות של אלה, שיעיר פועלות היה להקשות על העליה. לצורך זה פתחו בפעולה הסברותית רבת היקף, בה הביאו לידיעת הציבור היהודי הרחב מידע מגמתי, שהתבסס למען האמת על עובדות נוכחות כגון: שערי ארץ-ישראל סגורים בפני היהודים; סבל היהודים במחנות בדרך לארץ-ישראל ומצב כלכלי קשה בארץ. לעומת זאת הציגו בזבעים הוודדים ביותר את הישגי המשטר בפולין, אשר הצלחה להציג לנצח ולשים קץ לפוגרומים ורציחות בדרכים וברכבות

וזאת עד כדי כך, שניתן היה לוותר על הטיסות, שהיתה "כמעט חובה" ליהודים בנסיבותיהם בין הערים הגדולות.

מן הרואי לציין, שבמакב שתקומוניסטים היהודים ניהלו נגד העליה במידה מסוימת גם עם חברי הפולנים (חורך הסמכות על "הדרך הסובייטית לסתוציאליום המחייבת גם את פולין"), אך בעיקר ברוחם היהודי נגד הציונים מעוררי "הביהלה" — במאבק נצחי זה לא היו רק מנייעים אידיאולוגיים, אלא גם אינטראס הישרודות של המנהיגות הקומוניסטית היהודית. מנהיגות זו, אשר כללה בתוכה כמה קומוניסטים בולטים במפלגה שלפניהם המלחמה, לא יכלה למלא בצמרת המפלגה הפולנית את התפקיד המגעים לה. הסיבה לכך הייתה געווה באישיותם המסתפקה בשפה הפולנית ובמראה היהודי, שלא אפשר להם להיקלט במפלגה, אשר עשתה מאמצים עליינים, כדי להוכיח את פולניותה בפני הציבור הפולני, שלא העתין באחדה יתרה להיהודים.

לганגה הפולנית של המפלגה הקומוניסטית לא היה נוח, שחבריהם היהודים — וביניהם שמעון וקריאש, שהיה בין היחידים מן הצמרת, שנתרו בחינם למרות שהותם בברית המועצות בזמן המלחמה — נדחקו לקירן זווית. لكن הירשו להם בקרן זווית זו לעשות את כל העלה על רוחם. ואכן הם ניצלו סככות זו לפיצ'

מיטב המסורת של היבקציה היודעה לשימצה. בתנאים כאלה, כאשר הדוגמה הסטליניסטית היהת המחייבת לא רק מבחינה אידיאולוגית אלא גם מבחינת השיטות, היה לנו לנחל את המאבק בעד העליה. ניהלו מאבק תוך שימוש בכל האמצעים, שככלו גם פניות לחילונות הגבויים ביותר ואות בירודינו היטב, ככל עוד אין איסור מוחלט מטעם החבורה שברמלין, השלטונות הפולניים לא יתנגדו ליציאת היהודים ولو רק כדי שלא יצטרכו להגן עליהם מפני רציחות ולפוגע בפופולריות, עליה נלחמו ברוחם הפולני.

אין יכולתי במסגרת זו לעמוד על הפעולות הענפה של "האחד" במשך חמיש וחצי שנות קיומו בפולין העממית, אך אני יכול — ولو רק להשלמת התמונה — שלא להזכיר שלושה שטחי פעולה בהם בא ליזי ביטוי היהוד של "האחד".

הכוונה למאקנו:

א. להקמת הפדרציה של הארגונים הציוניים בפולין;
ב. לדמוקרטייזציה של הוועדים היהודיים, כולל הוועד המרכזי של יהודי פולין;

ג. להצטרף לקונגרס היהודי העולמי.

א. הפדרציה הציונית

המניע העיקרי למאקנו بعد הקמת פדרציה של כל הארגונים הציוניים היה הצורך בהקמת חווית משותפת של כל הארגונים הציוניים, וזאת כדי לטפל בנושאים המשותפים של התנועה הציונית בפולין, אשר הייתה נתונה במאבקים קשים. במידה מסוימת ראיינו בפדרציה כעוז תחילה ל"אחד", אך בויכוחם עם המפלגות הציוניות האחרות לא העלינו מחשבה זאת. לעומת הסתמכו על החלטת העקרונית של הקונגרס הציוני והאופרטיבית של הנהלתה הציונית בדבר

הקמת פדרציות ציוניות בכל הארץות בהן פעולים ארגונים ציוניים. בתפיסתו הממלכתית את ההסתדרות הציונית כמדינה בדרכו ואת ההגלה כממשלה בדרכו עמדנו בחקף על ביצוע החלטה זו כרזה וכשלונה. בספר דיוונים, שקיים את עם נציגי כל המפלגות במשך כמעט כל שנה 1947 נתקלנו באירזון להקים את הפדרציה לפי יחס הכוחות של המפלגות, כפי שהחליט על כך הקונגרס הציוני. הדינום ומשכו עד להופעת גורמיuco בעצרת האומות המאוחדות, שקדמו להחלטת כ"ט בנובמבר. עם השמעת עמדת ברית המועצות بعد החלקה, החלו כל מפלגות השם אל הציוני: פועלץ ציון (שמאל), "אחדות עובודה" (למרות האיחוד בארץ פועלו בפולין שתי מפלגות אלה בלבד) וה"שומר הצער" לארגן אסיפות הדידה לברית המועצות לפי המסורת של "מה ייפת" (הנני זוכר, כי באחת היישובות של נסיאות הוועד המרכזי, כאשר ד"ר ברמן — י"ר הוועד ונציג פועלץ ציון (שמאל) — החל להלול ולקלס את ברית המועצות על רקע הופעת גורמיuco — ענה לו זכרייאש: "חבר ברמן, אגידתך מיר נישט פאר דעם ראנט פערבאנד). אז גם בא הסוף לכל הדינומים בדבר הפדרציה.

ב. דמוקרטייזציה של הוועד המרכזי היהודי פולין:

הוועד המרכזי של היהודי פולין הוקם ביוזמת קבוצת נציגים בלובליין בערך באותו זמן, בו הוקם ה"איחוד" (חברנו קוסובר, שנמנה עם קבוצה זו, זכר היטב, שלאחר שפולין זכתה בעצמאות ב-1918 הקים גראניבור את המועצה הלאומית היהודית במקביל לחדיש הפעולות הציונית ומשום כך ראה בזה אקט ציוני). הוועד המרכזי בלובליין, בראשו הוועד ד"ר זומרstein, הוקם ביוזמתם של ביתר, ד"ר הרישורן וקוסובר. אם כי חלו בו שינויים, נשאר הרכבו אנרכונייסטי במשך שנים. ואו הוועלו העזותם בדבר דמוקרטייזציה. כאשר נוכתנו לדעת, שככל המפלגות מסתפקות בהצהרות על דמוקרטייזציה, נקטנו יומה וצענו עירכה בחירות לוועדים המקומיים ולוועד המרכזי. בהצעה מפורטת, אותה פרסמו ב"אופינה", דרשוינו עירכה בחירות דמוקרטיות, זהינו: כלויות, ישירות, חופשיות, ייחסות וחשאיות. הצעתנו לא נתקבלה בדיקת מאותה סיבת, שלא נתקבלה העתנו בדבר הקמת פדרציה ציונית על בסיס דמוקרטי. מתברר, שישנם מצבים, בהם לא כדאי להיות חזק. לוועד המרכזי לא התקיימו בחירות, אך נקבע ועד מרכזי חדש בוועידה, בה השתתפו נציגי הוועדים המקומיים. למעשה היה זה את אותה גברת באותה אדרת עם צבע הרבת יתר אומות.

ג. ה策טרפות לקונגרס היהודי העולמי

באחת היישבות של הוועד המרכזי של "האיחוד", שהתקיימה בראשית 1947 (לאחר הקונגרס הציוני בכלל בדצמבר 1946), נתקבלה החלטה לפועל למען היוזם הקשר בין יהדות פולין ליהדות העולם. באופן מעשי היה צורך היזק זה למוצא את ביטויו בה策טרפות הוועד המרכזי של היהודי פולין לקונגרס היהודי העולמי,

אשר מצדיו גם עשה מאמצים בכיוון זה. ההחלטה, שנתקבלה ב"אחדות", ובמקביל גם במפלגות ציוניות אחרות, חיברה את נציגיהם בוועד המركזי לעשרות עבדות שכונע מתאימה, על מנת ששתי המפלגות הללו ציוניות — הקומוניסטים וה"בונדי" יתייחסו להצעה זו בחוב. בידוענו היטב, שהכרעה בנוסא זה נמצאת בידי המחלקה הפוליטית של המפלגה הקומוניסטית, ניצלנו את שהותו של גירנבוים בפולין — שד"א היה מאוד מקובל על המנגנון הקומוניסטי — ובקשוונו להזכי נושא זה בשיחותיו עם צמרת המפלגה השלטת. לאחר מאמצים רבים הוא הסכים למלא את השילוחות, שהטלו עליו — דבר שעשה באידרzzoן וזהת מתרח השש, שהוא יכול לפגוע בשלוחות העיקריות. הוא קיים מה שבטיה, אך התשובה שקיבלנו הייתה: "יש לדבר איתם, דהיינו עם הקומוניסטים היהודיים. אינני בטוח אם לא היתה זאת תשובה שלילית מבודתא בזרה היונית. בסופו של דבר החליט הוועד המركזי — בהתנגדות ה"בונדי", שנשאר נאמן לדרכו — להציג בתנאים מסוימים לקונגרס היהודי העולמי ולשגר משלחת (בה מטעם ה"אחדות" השתתף ד"ר צ. פרנס) לוועידה, שהתקיימה במנוטרה שבשויץ בקייז' 1947. היה זה את הנסיבות שברירית מאוד, כי כבר בראשית 1948, כאשר הוחרפה המלחמה הקלה בין שני הגושים שמעבר למוקה הבלתי, החליט הוועד המركזי של היהודי פולין לנתק את הקשר עם הקונגרס. התירוץ לכך הייתה הטענה, כי באחד הפירושים של הקונגרס הופיע רshima, בה נכתב, כי הכמיהה של היהודי מורה אירופה עלילות ארץ ההינה חזקה יותר מזו של היהודי המערבי. "האחדות" הייתה המפלגה היהודית, שהתנגדה לניטוק זה, שנעשה בתירוץ כה מגוחך...

כל המאבקים האלה לא השפיעו על עבודת הסניפים וביניהם רבים כאלה, שראשיהם היו נחונים ללחצים ואויומים מטעם מוסדות הבטחון החשאיים, שבערי השدة לקחו לעצם חופש פעולה רחבה ביותר. הדברים הובאו לידיעתנו ואנחנו פעלנו, אך לא תמיד בהצלחה. בתקופה זו כל מאמצינו כוונו לניצול האפשרות, שניתנה לכל היהודים על ידי ממשלה פולין — בהתנגדות היבסקציה — ליותר על האזרחות הפולנית ולעלות לארץ ישראל. או גם ניתנה בין היתר גם לנו ההוראה לסייע את הפעולות הציוניות. עוד הספקנו לכנס בסוף נובמבר 1949 את ועידת החיסול של המפלגה ולבחר בוועד החיסול, אשר התחייב עד סוף ינואר 1950 לסיים את הפעולות של ה"אחדות", הסתדרות הציונית הדמוקרטית, כפי שהיא השם המלא של מפלגתנו.

חיסול ה"אחדות" כמווזו בסיום כמעט 1,000 שנות ההיסטוריה של יהדות פולין. **בain תנועה ציונית ain גם חיים יהודים.**

ראף בלומנפלד

"איחוד הנוער הציוני — עקיבא" — תנוועה מאוחצת שכמה לתחיה

בין מיסדי ה"איחוד" בלובלין היו גם אלה שנთנו את דעתם וdagתם לארגון הנוער שניצל מהמחנות, עוד לפני התחילת הגדול של הרפטרייאציה היהודית מרססיה. בינויהם היו פעילים במיוחד במילוי החברים, שהרדו מהתנועות הכלל ציוניות, "הנוער הציוני", א' ו'ב', הסטודיות הנוער העברי "עקיבא" א'—ב', שהלך מהם היו פעילים מאוד במחתרת בתוך הגיטאות, כמו הנהגת הקן של "הנוער הציוני" בגטו לדז'ו, או הנהגת תנוועת "עקיבא" בקרקוב. אליהם נתווסף אלו מהפעילים, שחזרו מווילנה ואנשיים כמו הלל זידל, דוד מלר, ניסן רוניק, יצחק מלניק, לייאן לוסטיג, מילק טאוכנר, חנה קמפל (שלומי), הניק צבי ברגמן, משה זילברשטיין, בזק למברג, יוסף וסרציאר, יוסף קליזן, קרלה ולף, בנך יהנס, יחיאל אלפרט ואחרים. כל אלה תרמו להקמת תנוועת הנוער של ה"איחוד", שהייתה פעיל מאוד בקרב הנוער היהודי שרד', ומאותר יותר בעת הרפטרייאציה. הרקע האידיאולוגי של ה"איחוד", שדיבר על הסקט לקחים מהושאה לגבי צורת ארגונו של הציבור הציוני אחרי המלחמה, מצא הד בלבם של בני הנוער, שהתכלטו בעיר השונות בקני התנוועה. ברם, ארגון זה עמד אז עוד תחת הרשמי של המלחמה שנסתירימה, והציפיות של השרים, שאיכזו. שובם של הניצולים למקומות מגורייהם מפני המלחמה לא נתבל באחדת יתרה, בכל מקום נתקלו בהמשך השגגה האנטישמית הלהטת-מצד הפולדים, שהיו שואלים: "כל כך הרבה יהודים נשאו?" ... גינו את היטלר ימ"ש, על שלא השלים עבורים את המלאכה של השמדת היהודים הם השתדרו להמשיך את דרכו הנלווה בנאמנות, בהרגם יהודים, ששבו מהמחנות לברך מה קרה למשפחותיהם, או להסדיר את ענייני הרcosa, שנשדד על ידי הגרמנים. בעיקר בא יחס זה לדי ביטוי בעת הפוגרים האכזרי נגד יהודי קילצה, בו נספו גם 5 חברים של קיבוץ ה"איחוד" שבמקום. למרות הפרעות

אליה היו תנועות אמייניות פשוטן כמשמעותן, תנועות של נדידה כל הזמן. פעילות תנועתית זו התרכזה בעיקר בהזאת מאות ואלפי יהודים ובנוי גווער מפולין, בהברחת הגבולה דרומה ומערבה, כדי להתקרב לארכ'ישראַל. חלק נכבד בכך לקחו חברי. אך אופיה של תנועת האיחוד היה שונה מתנועות הנעור הציוניות, שנהלו את פעילותן לפני המלחמה בדרך התפתחותית אבולוציונית וחינוכית לטוח ארוך. כאן לא היה זמן לתחביבים חינוכיים רגילים. הדינמיקה של התנועה התבטה בעיקר ברכישת בני הנעור בנקודות, שנקרו קיבוצים, ולאחר קלטו את כל השבים והשרידים וניסו לאפשר להם להתרגנו לארץ ציאתם לארץ-ישראל. במקום החינוך של פעם להגשמה עצמית — בKİבוץ לעתיד" באה הסימה "Kİבוץ עכשוו" ... עיר המשימה הייתה גיבוש וליכוד ריאוני בקבוצה מאורגנת ומוגובשת, שתשים את פעמיה לכיוון ארץ-ישראל, כי ככלום הייתה תחשוה חזקה, שבוחזות זאת של ארץ-ישראל חייב ל��רות משה.

הפעולות האינטנסיבית של תנועת הנעור של האיחוד הועמדה בפני בירורן של בעיות אידיאולוגיות על דרכנו הארגונית להבא. רוב חברי תנועת הנעור של האיחוד, שלא השתיכו לפני המלחמה לשום תנועת נוער יהודית או ציונית, ראה ב"איחוד" את המסדרת היחידה, שיש לה זכות קיום אחריה השווה. האיחוד ביטא את שאיפות רוב העם היהודי להחליק על פני הפילוגים וחלוקי הדעות ולגיע לאחדות, לה אנו זוקקים והם יותר מתחמי, ואין מקום לפלג שוב את התנועה לפלגים ולמפלגות כמו "הנעור הציוני", "השומר הצער", "בית"ר", "גורדוניה", "עקיבא" או "דרור". כל פירוד כזה מחליש את כוחותינו. לעומתם סבירו אחרים, שהחzon של אחדות הוא מאד יפה, אך בניתוחם אין חיים במציאות מסוימת, בה מקומות כל תנועות הנעור הציוניות האחרות את יהודן ורעינונתיהם ועקרונותיהם המיחדים. על כן אין טעם, שה"איחוד", המרכיב ברובו מנעור כל ציוני בעבר, יעלה אה עצמו לקרבן על מטבח האחדות היהודית והציונית, שאחרים יודעים יפה להטף לו, אך אינם מסוגלים להגשים. لكن צריכה לבוא הגדרה ברורה ומפורשת על השתיכות תנועת הנעור של האיחוד לתנועות הנעור הציוניות העולמיות "הנעור הציוני" ו"עקיבא".

בכנס התנועה, שהתקיים בלודז' בתחילת 1946 בהשתתפות מisha קול זיל, הוכרו על תנועת הנעור של האיחוד כתנועת הנעור הציוני "עקיבא" — והשם המלא של תנועה היה "איחוד הנעור הציוני — עקיבא".

באוטו הזמן תחילתה גם הרפתקאות הגדולה של היהודי פולין מברית-המעוזות וביניהם חזרו לפולין רבעות יהודים, שהופנו על ידי ממשלה פולין לשטחים החדשניים בשלויה העילית והתחתי. בין החזורים היו גם חברי תנועות הנעור הציוניות הכלליות, שהצטרכו בחלקם להנהגת תנועה וחולקם המשיכו אחורי שהיא קראה את דרכם לכיוון ארץ-ישראל והתחלפו ל'ארגון' קנים של תנועה בדרך הרביה, כמו במחנות בגרמניה המערבית, באוסטריה ובאיטליה.

מן היגי הנעור הקודמים יצאו בדרך העליה והנגהנה חדשה תפסה את מקומה בתוספת כוחות חדשים וותיקים, שערכם לא יסולא בפז, אנשים כמו ד"ר יהושע גלבוע, השיו קימל, נחום שוחט, נחום בלומנקרגץ, לולק רובינשין, סוניה זליקסון, דולק שטרנפינקל זיל ודון גורן.

חילק ארנברג, יהודה טטנברג, יסיכה דוידוביץ גרשונוביץ' תפסו את הנה התנועה והתחילה את ארגון התנועה על פסים של המסורת הטרום מלחמתית, עד כמה הייתה אפשרי. התנועה, שהתחילה ב"אחד" הפולני, פרשה כנפיהם, ובאיורפה התחילה לחת את אותה בעיקר בין המהנות של העקרות בגרמניה, אוסטריה ואיטליה, ברמניה והונגריה. הנעור הכל-ציוני קם למחיה בפעילות תנועתית רבתה, שמעט מאד ממנה נרשם בכתביהם, כמו למשל הפעילות הענפה של תנועתנו בגרמניה המערבית, בהנהגם של קלמן סולטניק, גרשון בריגזון, זאב האופט, גוט גולדרינג, איציק שיין ומאות חברי הנהגה, שהיו פורמים בין כל המהנות של העקרות, ובאוסטריה בהנהגתו של נחום מגנסון זיל.

ראיתי את כלם בפעילותם בעת בודדי במקומות אלה, איך התנועה בפולין התחילה לעלות על פסים והגעה ל"יציבות" כלשהי, כל זמן שהנתנים הליגליים אישרו זאת יחד עם הנהגה החדשה במרכז צמחה גם הנהגה חדשה בקני התנועה מחוץ לקיבוצים, שהתחילה להתרגן בכל הארץ ובעיקר ברכישת היהוד. הגدول בשוליה התתנית, מהוו, אותו קיבל תחת הנהגם בהתחלה נחום שוחט, ואחר-כך לולק רוביינשטיין וחברי הנהגת הגלילالية השתייכו חילק ארנברג, יהודה טטנברג, יסיכה גרשונוביץ' וכותב سورות אלה.

כמו-כן התארגנו, ארגנו מחדש, גליל שלולה העילית, בהנהגתם של דן גורן, וולק שטרנפינקל וסוניה זליקסון, שפלו במרץ ופתחו אfilio בית ספר עברי, בהם למדו ילדים יהודים מקטובייצה וביטום.

בפולין המרכזית נמשכה הפעילות על ידי הנהגה בלבדו, בה התחילה לחפש את מקומות בהנהגת הקונצינר הנעור של "אחד", כמו קרול מאיר, מיטק גליר זיל, אריך וצישק ויימון, חנקה שפילמן ואחרים. בלט הקונשל נוער "אחד" בבליסקו בהנהגתן של טילדה ורינה פרבר, התחילה לפכות חיים תנועתיים אחרים במתקבנה כמו לפני המלחמה. אך הזמנים הסוערים לא נתנו לפעלויות התנועה להתנהל על-מי מנוחות. הפרעות מבית ומהוץ מצד השלטונות ומצד הארגונים הקומוניסטיים ההודאים הקשו על עבודות פועלית תנועת הנעור, אך בכל זאת הם עמדו בכבוד על משמרתם.

עמדו לי הזכות לשרת את התנועה של איחוד הנעור הציוני מכיפה אחריו המלחמה עד עברו את גבול הצסי' בנקודות קלוז'ק-ונכו, ביום אוגוסט חמ' ייחד עם חברי קיבוץ "אחד" בקייזה, אחורי החלמונו בבית החולים היהודי בלוז', לשם הועברנו בהשתדלות הוועד היהודי המרכזי ובהשתדלות תנועתנו. לא נשכח את הטיפול והם והמסורת, שקיבלו מצד חברי תנועתנו בלבדו, הן מצד חברי הקונלו'ז'אי בראשותם של קרול מאיר, מיטק גלור, חנקה שפילמן, וחברי קיבוץ לוז' של "אחד". מאות יהודים הלו אטנו יחד ועברו את הגובל לכיוון נסוד אשר בצליה. ענגוג היה לראות את פעילותה גמרצת והדינמית של חברתנו הקרה שאגיה שיינברג ביחד עם חברי האחרים, כמו יווק יי', חיימקה שלאר, ועוד. שאגיה בelta בחינויתה בארגון המUPER והכירו אותה אנשי השלטון של הגובל משני הצדדים — הפולני והצסי'. היא ידעה לפטור בנסיבות מסוימות, שהתעוררנו בזמן המUPER. ראתה אותה בפעילותה בגבולות איטליה, במינכן ובמקומות אחרים יחד עם חברי פסיה וחנקה. הן פלו פועלות נפלואות. חבל מאד, שלא תוארו בתדרות התנועה והבריתה, למען נוכל למוד,

איך אוחם בני הנעור, שעברו את מוראות השואה, ידעו עד מהרה לזקוף את גבם ולשרת את התנוועה, המדינה ואת עם בכבוד ובעוון.

את פעילות תנוועתנו, שהתחבשה על אלה מתרבינו, שהו פעילים בתנוועות הכלל ציונית בפולין, ברומניה ובהונגריה, יכולנו לראות בדרך היציאה וההתקרבות מאירופה המורחת לכיוון אירופה הדרומית, כשהיעד היה להגיע לעיר נמל בצרפת או באיטליה ומשם להשתבל בצי הפעלה היהודית בכיוון חופי הארץ. קבוצת ה"איחוד" מקיבוץ קילצה הגיעה מנוכד לוינה, שם התאסנה לילה, אחד בבית רוטשילד, ועבירה לילינץ. כאן נתקבלה בחמיות על ידי חברינו נחים מנلسון ועוזרין, ונשלחה לשוחות שבועיים בעירה בראונאו, עיר של גבול אוסטריה וגרמניה המערבית, שם התעכנו למעלה משובעים ימים. ביקרנו בעיר הזאת, בה נולד איזרנו אדולף היטלר ימ"ש. שם היינו צריכים לצאת לאינסברוק, לאיזור הכיבוש הצרפתי של אוסטריה, ומשם, דרך קונסטנס, להגיע לריביריה הצרפתית, למרסיס. אך לא כך קרה הדבר. חלה תקלת השלטונות הצרפתיים לא נתנו לנו להמשיך בנתיב, שיווד לנו, אלא רצוי להחזיר אותנו לילינץ, אך כל נסעי הרכבת, 300 חברים קיבוצים מתנוועות שונות, הרכינו על שביתת מלחאה נגד החחלטה הצרפתית. יצאנו מהרכבת והתישבנו על ריצפת התחנה. אמרנו, שאנו לא נסכים לחזור לילינץ גם שלטון הכיבוש האמריקאי ממנו יצאנו למסענו, לא רצה שנחזרו וסדרבו לקבלנו. וכך נמשך המאבק עם שלטונות הכיבושים הצרפתיים במשך שבועיים ובתום אותו תאריך, השגנו בתגובה כוחות הונדרמראיה הצרפתית, שהתנגלו עליינו בערבו של היום השני של שחוותנו. בחתנת הרכבת של אינסברוק ובכוח לקחו את כל אחד מאיתנו והושיבו אותנו בתחום הקrongut. התנגנו בוירקת תפוחי-אדמה ואבנים על הונדרמראיה הצרפתית, אך לשוא. הם סגרו אותנו ברכבות והובילו אותנו לאיזור הכיבוש הצרפתי, לעיר העתיקה קובלנץ, שם שהינו ביחד עם קיבוץ השומר הצעיר, שהתיישב אחר כך בקיבוץ גל-און בארץ. היינו אתם ביחס שכנות טוביה. בימים המחלנו לחפש מגעים עם הבריחה, כדי שייעבירונו לאיזור הכיבוש האמריקאי, שם היו מרכזים חברי תנוועות הנעור הציונית במתחות ובחוות קהילאיות. לצורך זה עברתי את הגבול באופן בלתי נגאי בין ידי הנטגה התנוועה במינכן. פגשתי שם את קלמן סולטנייק, את גרשון ברגסון וראיתי את הפעילות הציונית הינוכית הנטסת, שפיקחו חברי תנוועתנו בגרמניה. שם הכרתו הברים מתנוועת הנעור הציוני מארצות אירופה האחרות ופגשתי את חברי לשעבר מתנוועת הנעור של ה"איחוד" בפולין, כמו אברהם זיג והניך ברגמן. מהנטגה התנוועה כיוונו אותה לקיבוץ רוטשוויגה, שם התרכו חברי תנוועתנו, שהגיעו מקיבוץ סוסנובייך ובראשם המדריך שלמה שצקי וחברים אחרים, אותם הכרתי עוד מפולין. חלקם היו מקיבוץ לודז' וממקומות אחרים.

רוטשוויגה הייתה גרמנית גדולה לא. הרחק ממחנה הריכוז הראשון של הנאצים, המנחה הידוע לשימצה — דכאו. ביקרתי שם עם חבוי הקיבוץ. את הקיבוץ ניהלו אדם קובלסקי ואחרים. סיכמנו, לחבריו קיבוצנו של איחוד הנעור הציוני מkilצה ייקלטו בקיבוץ רוטשוויגה. חזרתי לקובלנץ וכעבור כמה ימים

הגענו בדרכי הבלתיו למיןנו ומשם לקיבוץ בזוטשויגה, בו התחילה חבר קיבוצנו להשתלב ולקחו חלק בפעילות הארגונית של הקיבוץ.

בעת שהקיבוץ שלנו עזב את פולין בדרכו לגרמניה, נשארו מספר חברים וחברות מחו"ז למסגרת הקבוצה, כי היו פוסחים על שתי הסעיפים באשר לעתידם. מצד אחד נזכרו בהلت הציוני ורצו לנסוע לא"ז ישראל, אך מאידך קרובים משפחתייםם בארכות הברית ובקנדה לחצוו עליהם, שיצטרפו אליהם. ראיינו לעצמנו חובה לשכנע אותם, שיצטרפו בדרך הנדידה שלנו. לשם שנכונע חברות וחברים אלה יצאת בחזרה דרך הבריחה לפולין, כדי להיפגש אתם ובני משפחתיים. חשבתי לחזור כעבור שבע ימים לחבריו בקיבוץ רוטשוויג ולhalbיא איתי את החבורה, שנותרו בפולין. אך בהגייע לפולין, בה נפגשתי עם חברי הנהגת התנועה בקטוביץ, עם דון גורן, סוניה זליקסון ווילק שטרופינקל, נודע לי, שהשלטונות הפולניים החליטו לסגור הרמתית את הגבול לגרמניה המערבית ולהצהר את צעדי "הבריחה" וכן נשארתי תקוע בפולין והעמדתי את עצמי לרשות התנועה להמשך פעילות תנועתית. באחד המפגשים התנועתיים בלודז' נפגשתי עם לולק רובינשטיין, שהציג בפני את תוכניתו ארגון התנועה בשלויה התחתית והצעיר לי להציג להנהגת הגליל של אחיחוד הנער הציוני בשלוחה התחתית, ש مكان מושבנה היה בדיזלזיניב (רייכנבראך). ולאחר עזמי להדריך את קן הנער הציוני בולבושיך (ולדנברג) ובكمינינה גורה וכן לעוזר בפעולות קיבוצי ההכשרה בבולקוב ומירושוב. הסכמתי מיד להצעתו וחזרתי אליו מלודז' לוולבושים, שם התחלתי לפעול בארגון קן אחיחוד הנער הציוני, שמנה בהתאם שירות חניכים והלך וגדל והפתחה, בפרט כשעמכו לרשויות חניכי הקן המוכשרים כמו נינה, יוזק וייס, חנקה פום ורינה סובול, כלם תלמידי תיכון חרוצים ומוכשרים, שעבדו בנאמנות ובמסירות בקן התנועה, בהדריכם את השכבה של ילדים יהודים צעירים, שאחידים מהם היו שייכים למשפחות יהודיות, שהסתירו את יהדותם כמו מאונס ועדין שמרו על פולניותן. אנו גייסנו ילדים צעירים אלה, כדי לחת להם את החינוך היהודי-ציוני, שהוריהם כה איוו בלבם לחת אותו להם, אבל לא היה להם מספיק אומץ לכך... הפעולות התפתחה לימים תנועתיים גדולים, ערכנו מפגשים עם קנים שונים בגליל, השתתפנו באירועים ארציים. במיוחד זכר לי כנס הנער הציוני — עקיבא בורשה, ביום גילי האנדרטה לנזכר לוחמי-הגבינו. עד היום עומד לנו עיני סברק הקטן במדינת הנער היהודי היחיד יחד עם יוזק כוהן ממדינת האוצר היהודי של בית הספר היימי של אחיחוד הנער היהודי באבלבונג, רינה סובול ואולגה אנפאל נושאים את זר הרחחים הענקיים המקושת בסמליה הנער היהודי, בפרחי כחול-לבן — מחזה של מגן היהודי מריטט לבבות.

הינו עדים לפעולות של מchnות הקץ בפרידלנד-מירושוב, שם ניהלנו מאבק דגולים נגד מושבנה של הסתדרות הצעירים הפולניים. זכננו לביקורייהם המעודדים של איש הציונות כמו יצחק גריינבוים ומשה סנה, שביקרו במושבת הקץ של התנועה כארוחי הכבוד של המושבה. המושבות הללו היו חוצאות של הפעולות האינטנסיבית של דור המשיכים בפעולות התנועה מהקדמיםutzim של נער היהודי, שניצל מפוגעי השואה ויצא שלם בנפשו וברוחו.

היציאה להכשרות השיבה את הדילמה של יהסי המשפחה וילדייהם, וכן הוועמדנו בפניו בעיה מאוד כאובנה ואקוטית, לאור הערך הרב של משפחה יהודית בעני

שרידי השואה. ויכוחים לא מעטים התנהלו על גושא זה והושגת פשרה, שהמטרה המאחדת את כולם היא עלייה לארץ ישראל בלי לקבוע את צורת התיים בארץ ישראל, למروת שהמשאלת היהת תמיד, שחברי תנועת הנוער ימשיכו בארץ במפעלי הגשמה.

ברוח זאת התנהלו חי התנועה של הנוער הציוני — עקיבא המחדשת אחריו המלחמה עד ל��יסול התנועה בשנת 1950.

לבסוף כמה מילימ' על זרוע ההסברת והפרט של התנועה, שראתה מעשה ניסים בהספקת חומר עיוני בארץ, ששונאנינו השמידו את כל הנכסים הרוחניים, והשנתה ספר לימוד בימים בהם הייתה קריית יס"ו. קמו לנו חברים יקרים, ש Shiniso את מותניהם וסייעו כחומר ציוני ויהודי בתרגומים מתוך עותקים בוודדים, נשמרו, את המסתות והמאמרים הציוניים. זכרו לטובה השוקדים החורזים על המלאכה, כמו חברינו היקרים ד"ר הרשוויות, העורך הראשון של "אופיניה", ד"ר מקסימיליאן טאוכנר או כפי שקרהנו לו או גם היום מלך היקר, שהעלה את "אופיניה" בעריכתו לדרגה עתונאית בינלאומית והפכה להיות מוצעתה בכל העתונות הבינלאומיות בנושא הציונות לפולין; חברנו השיו קימל, שערך את חוברות ההסברת על גושאים יהודים וציוניים; חברנו קלרה ולף-קלימי, שתירגמה באופן אמנותי ובכל זאת פשוט וקל להבנה את מאמרי ומוסותיו של אחד העם, ואחרון חביב ד"ר יהושע גלבוע (גיליורמן), שבמשך השנה האחת, שהייתה לפולניה אחרי שובו מהגולגולות השונות, תרם תרומה גדולה ואדירה בתחום ההסברת והכתיבת הציונית, למרות היוזמו מוגבל מאוד מבחינה בטיחותית (הישיבה הממושכת במחנות, חשפה אותו לסכנות מצד שלטונות הבטחון הסובייטיים ודפלגניות).

כל אלה עשו את מלאכת החרישה והזרעה הרעיון של תנועתנו משך קיומה הקצר אחריו המלחמה, קיום של שש שנים עשירות במחשבה ופעולה. לנוכח בסקרנו היום את מפעלו החינוכי והפוליטי, אפשר להביט אחורה בנחת רוח ולהמשיך להתפלל, שזקנתנו לא תביש את נערינו.

מייכאל קוסובר — האדם והציוני

מייכאל קוסובר זכרנו לברכה היה ודמות המרכזית של "האיחוד הציוני", שקס בפולין שלאחר השואה והרוח החיים בו. אכן, רב לאין ערוך חלקו בחידוש החיים היהודיים בפולין בכלל והחיים הציוניים בפרט. כמו הגיג "האיחוד" גוד קוסובר ברחבי המדינה והגיע לכל האיזורים, בהם התרכזה שאירת הפליטה. ואפלו כאשר נפל למשכב גופו נתון כלו בגבս, היו חברי לתגנוגת "האיחוד" מתכנים ליד מיטתו חוליו ודנים ומחליטים בעניינים העומדים ברומו של עולם וידו ומוחו של מייכאל בכל הנעשה. יצחק גרינבוים כתוב על מייכאל קוסובר כמו שהנפץ את הדגל הציוני ונשא אותו ברמה במשמעות ובכבד עם תקומתת של פולין העממית.

מייכאל קוסובר היה קודם לכל אדם. הוא היה אדם במובן הנעלה ביותר של המלה. אוזנו היה כרואה לסלולו, לדאגות של החבר, של האיש הקטן והבודד. היה נכוון בכל עת לעוזר, כי אהבת האדם הייתה טבועה בדמותו ובכל ישותו. אפלו יריבות פוליטית לא היה בכוחה לפגום ולז במשחו בתכנונו הנעלה הזאת. עם ידידי האישים של מייכאל, היורר של הסתדרות הציונית הרדיקלית ברזרמיין, עיר מוצאן, נמנעו אחדים מראשי סנדי המפלגה הריביוניסטייה. ריתה זו וידיותם בבלב ונפש. אם כי ידע מייכאל לא פעם לסייע ולהוכיח את ידידי אלה — ואפלו בחיריפות — על אי-יאלו צעדים פוליטיים של מפלגתם, אך תמיד בזרה תרבותית, חברותית וידידותית.

אדם היה ער לביעותיו של הזולת ותמיד טרה, שייעשה הצדק והיושר לנפגע. כדוגמה לכך יטופר כאן מקרה, האופיני כל כך למייכאל. במחצית שנות השלושים התגורר עירו צער שמאלני רדיקלי, למעשה קומוניסט. בתור שכזה נמנעה עם היריבים הפוליטיים הקשים של המונגה הציוני. והנה העיר זהה — שאגב, בתיזוגו הייתה חברה ב"החולץ" ואחיה הבכור נמנעה עם ראשוני החלוצים של העליה השלישית, קיבל מגיסו "דרישה". כוכר, רשיון עליה על

סמרק דרישת ניתן מחוץ למכסת הסרטיפיקטים, שסמלת המנדט הייתה לוכנותה היהודית. אולם, בשעה שה"דרישה" הגיע עבר הצער ברודזימין, הסתובבו בעירה חמישים-עשר חולזים, בוגרי פלוגות הכשרה ומוסדים לעליה ועיניהם כלות לסרטיפיקט, שבושש לבוא. הבחורים נסעו ומחו על העול המשוער, שהצער הקומוניסטי יעלה ארצה ואילו הם ימשיכו להסתובב ולפקוד מדי שבוע את "מרכו החלוץ" בורשה, כדי לורו את הטיפול בעלייתם. הרוגו על הצער הקומוניסטי והקנאה גודעו איכשהו לאנשי המשרד הארץ-ישראלי בורשה והטיפול בעלייתו עוכב בכונגה.

במצוקתו הרבה פנה הצער למיכאל בבקשת עזרה והתרבות במשרד הארץ-ישראל. מיכאל נכנס לפועלה. הוא יצא חוצץ נגד החלזים, בוגרי הרכש, על שפלו כפי שפעלו. הוא טען כלפיים ואמר: "לו היה הדרישה" על השבונם, הייתם צודקים ללא ספק. אך גם אם המשרד הארץ-ישראלי יעכוב את עלייתו של הצער הקומוניסטי, איש מכם לא יצא נשכר, איש מכם לא יעלה במקומו. אתם רק מזוקים לו ותו לא".

מיכאל גיס את מוכיר ההסתדרות הציונית בעיר וشنיהם התיצבו במשרד הארץ-ישראלי בורשה והגישו הצהרה בכתב, שאין הוכחה, שהצעיר הוא קומוניסט. הצהרה זו הסירה את המכשול בטיפול בעלייתו של הצער. שרת אג'ב, הקומוניסט זהה הקים משפחה בתל-אביב ואחד מבנייה, מהנדס, שרת��ין בכיר בחיל האויר והציגו בתפקיד.

אפשר להוסיף עוד כמה וכנה על מסירותו של מיכאל ללא גבול בהגשת עזרה לוולת, כי אהבת האדם הייתה טבעה בו, אהבת האדם ואהבת ישראל. דוד בון-גוריון מתיחס בספריו "חוון ודרך" לחוון של אדם אידיאלי, באשר אדם לאדם אינו אויב ואך לא שותף ועוור; יחסיו אנוש אדירים להיות בניוים, על שותפות הגורל, על עזרה הדדית, על זיקת גומלין, על חברות של שווים, על אהבת הבריות. מיכאל קוסובר נתרך בתוכנות הללו. עזותיו לפנים אליו היו מקור לעידוד, הוא ידע להוושט עזרה נפשית וחומרית לאנשים במצבה. אין תימה, אפוא, שבמרוצת השנים, בתקופת רודזימין ולובלין בשליחי קיץ 1944, בורשה של אחר השואה, עם הקמת "האיחוד הציוני" ואחר כך בישראל — היה מיכאל מקובל כאח לעת צרה, כהגדה הציורית בפי חבריו: "הគותל המערבי". מיכאל ידע בעותם משבר להפיכת חברים וידים זיק של תקווה, לעודם ולחזק את רוחם.

מיכאל הציוני

התפיסה הציונית הרדיקלית הגרינבויםיטית הכתה שורשים בלבו של מיכאל כבר בתקופת רודזימין; כי"ר ההסתדרות הציונית במקום שמש כתובת לכל יהודי העיר. יהודים היו מתلونים בפניו על נגישות ועל מעשי עוול כלפיים מצד שלטונות המס או פקידי הרשות המוניציפלית. מיכאל, שקשר קשרים הדוקים עם אנשי הרשות בעיר, היה מטפל בתלונות ובקשות אלה. הוא לא התרפה בפני אנשי הרשות, לא הבטיח תמורה בצוותה תملכה פוליטית במפלגת השלטון.

הוא ביסס את התרבותו לטובת היהודים על ההכרה והשכנוע, שזו חובתם הממלכתית של נציגי השלטון לא להפלות לרעה אורהים, אף אם הם בני מיעוט לאומי או דתי. זה היה גישה ציונית גרינבוימית מובהקת. קו זה ליווה את מיכאל, כבן מאלוין, גם בתקופת "האחדות" ולאורך כל הדרך.

בקשר לתקופת "האחדות" ראוי להזכיר את פעולו של מיכאל כמציל ילדים ונעור היהודי רוסיה, כפי שתיאר חיים קינצלר בספרון, שהצא על ידי הוועד הציבורי של עסקני "האחדות" לשעבר. בספרון זה נמצא פרק, המספר, כיצד הטיל מיכאל על קינצלר את המשימה של פדיון והצלה של ילדי ישראל מבה"ד הוויטמים שבשתחיה ברית המועצות. המטרה הייתה להגשים רשימות של הילדים לוועדת הריפטריאציה, שפעלה בלבד, על מנת להוציאם מתחומי רוסיה פולין ולהזכירם לעלייה לאץ ישראל. לשם כך דרשו היה רשימות שמיות של היללים עם הוכחה שמדוברם מפולין. ב��יו, הוכנו רשימות פיקטיביות של הילדים המועמדים להעברה מרוסיה וה מבצע עבר בהצלחה. רבים מילדים אלה פורומים כיום ברחבי העולם בשמותיהם הפיקטיביים, שנקבעו להם ברשימות לריפטריאציה. זכות בלתי רגילה זאת שמורה לטיסטאל, הונגה הרשין וועשה הנפשות לישאמן, כאשר הפלויים אפילו אינם יודעים, למי הם חכמים טובות. למכיאל היה ייחודי לילדים ונעור ועל כן הקדיש הרבה מזמנו ומרצו לבתי הילדים והגונער, ולנקודות ההוראה תוך דאגה אישית מתחמת לצריכיהם.

לבסוף ראוי לציין מיוחד יחסו של מיכאל אל יצחק גרינבוים ז"ל. הרף בעיתוני האישיות ובריאותו הרופפת הוא כאב את הטרגדיה של יצחק גרינבוים, מרו ורבו, שלא תפס את המקום הרואוי לו במדינת ישראל. יש לציין, כי בבחירה לבנסת הראשונה בשנת 1949 לא זכה גרינבוים להגיעה למספר הקולות הדורש, כדי להיבחר כציר לפרלמנט הראשון של מדינת ישראל, וזאת כאשר ציבור יוצאי פולין מנה אז לפחות מאות אלף נפש. והלא גרינבוים עצמו, בשיתוחיו עם ידידו הקרים לא פעם קבע בהחלטיות, שלו מיכאל היה בארץ בשנת 1949 והוא מארגן את מערכת הבחירות, הוא, גרינבוים, היה נבחר לכנסת ישראל.

מיכאל נשאר לימינו של גרינבוים לעת זקנתו המופלגת בגן-שמואל. נתלוויותיו לעיתים קרובות למיכאל ביפויותיו לגן-שמואל וכל ביקור היה חוג זוטא למניגי הциוני הדגול. הביקורים הפכו התעוררות בלבו של מיכאל. כמה عمل וטרח להוציאו לאור את ספרו של גרינבוים "בני דורוי" — על דמיות של חברי, יידייו ותלמידיו בציונות הרוסית והפולנית. וזה היסטוריה מקיפה של הצענותה בדור שלם, ההיסטוריה, שמייכאל ספג לתוכו משחר געוורי. בריט של אהבה عمוקה והערכה נזוכר את מיכאל האדם והציוני. זכרו לא ימוש מתוכנו כל עוד נתהלה עלי אדמות.

ד"ר אריה באומינגר

ראשית דרכו של "האיחוד" בפולין

פרק זכרונות

(א)

הקמתו של ה"איחוד" בפולין כשנה לפני סיום המלחמה הייתה ספונטנית, נועזת ומחויבת המציגות. ב-15 באפריל 1944 ה策חתי לבסוף מגטו קובנה ועם התקדמות הצבא האדום ונסיגת הצבא הגרמני מליטה הגעתה לוילנה. הצבא האדום התקדם בעדי ענק ותווך וחודשים ספורים הרף את הווררכט. הדיביזיות של סטליין הגיעו עד נהר הויסלה וככשו את פרגא, הפרבר הגודל של ורשה. בהשראת הממשלה הסובייטית נוסד בלבולין הוועד הפולני לשחרור לאומי (P.K.W.N. — Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego) שミלא תפקיד של ממשלה ומנית בפולין. בוילנה הייתה פעליה באוטם הימים הסופרת והמשוררת הפולנית, ונדה ושיילבסקה (Wanda Wasilewska), שעסקה, בין השאר בחיפוש פקידים מבין האינטלקטואציה הפולנית עברו הממשלה הפולנית בלבולין. ברם האינטלקטואציה הפולנית לא הייתה מענוגנית ונכונה לשרת בממשלה הקומוניסטית בלבולין. הפולנים, ובעיקר האקדמאים בתוכם, האמינו, שבקרוב יופיעו בשם פולין מטוסים צדופתיים, בריטיים ואמריקאים וב להשפעת עצמות המערב תוחלף הממשלה הקומוניסטית בממשלה לאומית או לאומנית._CIDOU, החלומות הרומנטיים האלה התבדו. היו ורצו מאד לחזור לפולין — אף שתי הערים, אותן היהי קשרør קשור משפחתי וקדמי, קרקוב וורשה — היו עדים בידי הגרמנים, גענגי. ברצון להצעה לשרת כפקיד במשרד פולין הזמנית.

באחד מימי يولי 1944 טסנו במטוס רוסי והינו בו בסך-הכל שלושה אקדמאים יהודים פרט לזוגות. תוך שעתים נחת המטוס בצד המפללה הפולנית בלבולין. למחרת הזמנתי למנהל משרד החינוך והתרבות ולאחר שיחה מצאה על

השכלתי ועל עברי בזמן המלחמה הוא הצעיר לי לשמש מנהל המוזיאון במיידנק. כשריד הגיטו בקובנה וכאסיסטנט לשעבר של הפרופסור מאיר בלבן קיבלתי ברצון את ההצעה. בחודש וחצי עסקתי בארגון המוזיאון, שהיה אז בראשית התהווותו.

יום אחד טלפונה אליו המזכירה והודיעה לי ש"ר אAMIL זומרטשטיין — מי שהיה לפניו המלחמה ציר לסירם הפולני מטעם הציונים הכלליים ועתה שימש כשר להערכת נזקי מלחמה ויפויים ולאחר מכן גם לענייני הרפובליציה — רוזה לדברי אמר. כשהתיצבתי לפניי, נודהתי למראה פניה, את זומרטשטיין הכרתי לפניה המלחמה מהעתונאים הציוניים בשפה הפולנית, "נוובי דזיניגק" ו"חוויליה", כנבר נאה בשנות הארבעים לחיו, והנה יושב לפניי איש זקן, בעל זקן לבן ואורך, מרכיב משקפיים עבים, כשמי הילכה נשען על כורשו. הוא הזכיר בהופעתו את הנביה מהתמונות של הציירים ההולנדים מהמאה השש-עשרה. אחורי שסימן לי ביד, שאשב על ידו, אמר לי בעברית "כרמי שלא לא נטרתי". "למה מתכוון כבוד השר?" שאלתי. "יש לנו כבר — השיב — בלבולין ובסבירה כמה אלפי יהודים, שהסתתרו או לחמו כפרטיזנים ביערות ומספרם עלה כל ים. רובם התיאשו מפולין ומהפלינים ורוצים לעלות ארץ... איןך חושב, אוזני הצעיר, שהגיע הוםן לחודש את פעולתה של התנועה הציונית?" "וואיך תניב המשלה הקומוניסטית על חיזוק התנועה הציונית?" — שאלתי. זומרטשטיין והה כנראה מוכן לשאלה זוatta והשיב: "בירוחוי זאת עם האיש המוסך ביותר במפלגה הקומוניסטית והוא רמו לי, שם הדבר יעשה בצענה ולא בפרהisa והתנווע לא תחף נגד המשטר הקומוניסטי, המפלגה והשלטן יעצמו עין ולא יתגndo, אם כמה מאות יהודים יסעו לפולשטיינה". "מי ומיל הולכים?" — שאלתי. "ראשית-כל אתה. שמעתי, שהיית האסיסטנט של הפרופסור מאיר בלבן, בז'ערו וידיך של בלב ונפש. כבר דיברתי עם הממנוגים עלי. הם הסכימו לשחרר אותך מנהל המוזיאון במיידנק, כדי שתפעל לצדי בוועד המרכזיה ליהודי פולין — שיטdone כרגע. תבוא אליל מחר אחורי העבודה הביתה וביתים מחשוב, את מי לחבריך ומפרקיך אפשר לצרף לוועד המרכזיה", סיכם זומרטשטיין.

ואכן למחמת הלכתו לבתו של השר זומרטשטיין. בבניין רב-קומות, שהיה מיועד לשרים ולפקידי בכירים של הממשלה ולפונקציונרים של המפלגה הקומוניסטית. את הדלת פתחה לי בתו היחידה של זומרטשטיין, אשה בלונדינית גבואה ומרשימה, שאביה כבר הספיק לספר לה עלי. לאחר שהשתינו שלושתנו תחת ושותחנו על כמה נושאים אקטואליים, עברנו, זומרטשטיין ואני, לחדר עבודתו. לאחר שזומרטשטיין הספיק לספר לי, אך הוא נשאר בחיים כצער. היחיד של הפלמנט הפולני, (כיודע, הרגנו הרוסים כמעט את כל צרי הסייע והנט הפולני), הוסיף, כי את השנים בבחירות-הסוחר השווגים ברוסיה לא ישכח לעולמים ובמיוחד שנשאורה לו מזכורה: הוא סוחב את רגלו הימנית ונשען על מקל בלבתו. "ראשית-כל צריך לברר את המהות של התנועה הציונית בשעה זו, את ארגוניה ואחר-כך נüber לערני יסודו של הוועד המרכזיה ליהודי פולין". אמר זומרטשטיין. שנינו הסכמנו, שלאחר מה שעולל היטלר ומרעיו לעם היהודי, שלא הבדיל בין היהודי דתי או חילוני, עשיר או עני, קומוניסט או ציוני, אין בין שרדי הפליטה,

ଓודים ניצולים מأش, לחדש את המפלגות הציוניות הותיקות על גוניהן השונים ופלגונתן. החלתו, כי נכריו קבל עם ועדת על ארגון ציוני אחד ויחיד, ונקרה לדגל את כל הציונים ואלה שרצוים לעלות ארצה. המטרת הקרובה היא להכין קדרים של נוער, אשר יוכל אחרי הכשרה קצרה לעלות ארץ, למרות הקשיים באותו השניםנון מצד הבריטים, שהתנגדו לעלייה, הן ביציאה מדיניה קומוניסטית כפליין. העתוי, שנקרא לארגון זהה "אחדות" וזאת שני טעמים: 1) לאחר השואה הנוראה נשארנו מתיימעת ואין מקום לפיצול למפלגות הציוניות המרוכבות מפני המלחמה. 2) כדי לא לנקר את עניין השלטון הקומוניסטי רצוי לא להזכיר את המלה "ציון". זומרשטיין הסכים בשם "אחדות".

לאחר מכן עבר זומרשטיין לשיחה מצאה על יסוד הוועד המרכז ליהודי פולין, הוא סיפר, שדיבר בעניין זה עם ראש ממשלה פולין. התברר, שהממשלה מעוניינת, של יהודים תהיה נציגות רשמית אחת, והיא תהיה בעין פרלמנט של היהודים ותביא את משאלותיה של הקהילה היהודית בפני המשותף והמפלתים. אם ישאר לנו לנו, נשוחח גם על האידיאולוגיה ועל אנשים מתאימים, שיישמשו כחברי הוועד המרכז וועל פעולות ארגוניות של ה"אחדות". בעוד שבימים אלה עוזב את העבדה במזיאנו מידנק ותקבל שם מכתב יפה. להתראות, יידידי העוצר, אני מאוד עייף, שלום". (את המלה הזאת אמר בעברית).

כשבאת שבוע לאחר מכן אל זומרשטיין, שוחחנו בהרחבה על שני המוסדות. למעשה התברר, כי האנשים יملאו את התפקידים המרכזיים הקיימים בוועד המרכז, הן ב"אחדות". אחד מהם, למשל, היה ד"ר ראובן פלדשו — בן שם. שמעתי עליו עוד לפני המלחמה כמייסד "השומר הלאומי" וכעורך של לקסיקון היהודי (ביידיש)*, את האחים הכרתិ בבניין הגדול, בו גרותי, כשהיינו מתאספים בערבים באולם הגדול ומלבנים את הביעות המנסרות בעולם בכלל, ובעולם היהודי בפרט. מહבוליטים שבהם היו מכאל קוסובר, שהוא מחסידיו וגושא כליז של יצחק גריינבוים, ומרדכי זונשין, ליד אופטוב, ציוני וותיק ומשכיל.

"אני מסכים", אמר ד"ר זומרשטיין, כשהוא מעביר את ידי על זקנו הגדל והמטופף, "אבל זה לא ייך אצל הממשלה, הכל על תורת הציונים". "בלובelin הספקתי להכיר בעicker ציונים", אמרתי, "וואין לי מועמדים לא-ציונים". "אבל לי יש", אמר זומרשטיין. "אני מציע את הבוגנאי ד"ר הרישהורן** שהוא גם רופא וגם מיר (רב-סרן) בצבא הפולני ואת מרק ביטר הקומוניסטי, יליד פושמישל, אדם ישר ואינטיגנטי".

תו רספר ימים התקיימה הישיבה הראשונה של הוועד המרכז ליהודי פולין. בישיבה הגדית זאת הסביר ד"ר זומרשטיין את המטרות העיקריות של הוועד המרכז ליהודי פולין, שהיא הנציגות הרשמית כלפי הממשלה הפולנית וככלפי יהדות העולם. המטרת הרשותה הייתה לשקם את שארית הפליטה מבחינה כלכלית ומוסרית. היהודים שיצאו מהמחבאים ומהעירות, או שהחמו כפרטזנים, היו חסרי-כל, מובלבלים ומבוהלים. האנשים האלה היו חסינים, לא נתנו אيمון בזווים,

* ייִשְׁעָר גַּעֲזָלָשָׁפֶלְעָכָר לְעַקְסִיאָן, באנדר 1: פולין-ווארשה. יצא לאור בורשה, 1939, כתבייד של ברוך שני נמרס לסופר והביבליוגרפ. ג. קרסל. לא הופיע בדפוס. (המידע נמסר ל מערכת עיידי בנו של ד"ר ראובן פלדשו בז'ם).

** ביהן כיו"ר הוועד היהודי עם היוסדו בלובelin.

ובמיוחד בפולנים, שבדרך כלל לא ערו להם בצרותם, אם נאמר זאת בלשון המעטה. אמנם היו פולנים, שהצילו יהודים תוך סיוכו-נפשם, ברם, אלו היו מעתים מואוד.

בישיבה השנייה נבחרה וועדה בת 5 חברים בראשותו של הגובר, מרדכי זונשיין, שמתפקידה היה לדאוג לשיכון פליטי המלחמה היהודיים. ד"ר זומרשטיין הבטיח לקבל עזרה כספית מהממשלה.

נכתרה גם וועדת חינוך ותרבות בראשותו של ד"ר בן-שם, שמתפקידה היה למצוא מורים, שילמדו את הצערדים ותינוקות בית-רבנן, שהיו רובם נכולים אנאלפביתים, כי בונגקרים וביערות לא הייתה כל אפשרות ללמוד.

הועודה השלישית, בראשותו של הרופא ד"ר הרישורן, הייתה הוועדה הרפואית. מתפקידה היה להציג מזון. הוחלט לקיים פעם בשבוע ישיבת וועד, ואחרי סקירה כללית של הנשים והמציל, ימסרו ראשי הוועדות דין וחשבון על פעולותיהם.

עובדות הוועדות החתפנה לשכונות רצון הנשיה זומרשטיין, אף שהתקציבים היו מצומצמים ומספר שרידי השואה הילך וגדל, ויהודים ממוקמות מרוחקים, ששמו על הוועד המרכזי, נהרו ללבלין בתקופה, שיוכו לעזרה חומרית ואולי ימצאו דרכו קרובוי משפחה, שהשואת הפרידה ביניהם.

לא ערכנו סטטיסטיקה, כי לא היו לנו כלים מתאימים לכך. כמעט כל יום נספרו כמה-עשרות יהודים, והנתונים הסטטיסטיים היו משתנים. כדי לעזור לאלה המהפשים את קרוביהם, היינו מודבקים על קירות הבניין מודעות מודפסות של שמות האנשים החדשניים, שהגיעו ללבלין.

הועודה הפעילה ביותר הייתה התרכובות. היא לא הייתה תלויות בתקציבים המצוומצמים, שנ tangentה הממשלה, אלא באנשימים ובזומנים. ד"ר בן-שם, שעמד בראשה, ואשר איבד אשה וילד בගיטו ורשא, היה בעל השכלה רחבה וככלית והיה משתתפי "עוגן שבת" בגיטו, בהדריכתו של ד"ר רינגלבלום.

ועודת המרבות, שמרבית פעולותיה התקיימו בבית הגודל התרום, הייתה למעשה הלחמה של תנאות ה"אחדות". באותו הימים טרם היה תיאטרון או קולנוע בלבלין ובערבים לא היה לאן ללכת ונגס היה מסוכן להסתובב רחוק מהבית הגדל. לפיכך היה מצטופפים בערבבים באולם הגדול, שנקרא "מועדון", וד"ר בן-שם ואני דאגנו להריאות ולאריגן חוגים שונים. ההרצאות היו על תולדות ישראל, ידיעת אי", השפה העברית ותנ"ך. אחת הבחוורות, שהיתה בעלת כול אלט.יפה, לימודה את הקהל משירי ארץ-ישראל וריקודי ה"הוראה". החוגים האלה היו הגעינים והבסיס של ה"אחדות", כשהמרצים העיקריים לועיון ה"אחדות" היו ד"ר בן-שם ואני.

ההיסטוריה ניסיתי לדובב את ניצולי השואה ולרשום את סיורייהם לדורות הבאים, אך האנשים לא הראו התלהבות גדולה לחטט בפצעיהם הטריים. הם העדיפו לחתום על העתיד ועל ארץ ישראל. גם אלה, שלא היו לפני המלחמה ציוניים, הצטרפו לשירים ו לריקודים.

נסיגותי החווורים לדובב את ניצולי השואה עלו בתהוו. אני משער, שלא התייחס היחיד בנסיגות אלה. להיסטוריה היהודית ולתולדות השואה בפרט היה זה נוק עצום. תוך כמה שנים התפזרו האנשים ברוחבי העולם, וכל אחד היה עסוק בבניין ביתו ובפרנסתו, ודעתו לא הייתה פנואה לרשותם את מה שעבר עלייו.

הגיל והזוכרון פעלו עם הזמן לשחתת ההיסטוריה המיחודה זו. הגיל ובינתיים היו מנהיגי ה"איחוד" — ד"ר בן-שם, מיכאל קוסובר, מרדכי זונשין — נותרו את ה"טון" בזעם המרכזיה היהודי פולין. ד"ר זומרשטיין היה בדריך כל חומר בנו, אך תוך זהירות, שורי היה שר במשלה הקומוניסטית. בזעם המרכזיה התנהלו הדיונים כמעט על מי מנוחות, כשחברי ה"איחוד" עומדים בראש הוועדות העיקריות החודשות למספרם המכריע. בעניינים הפוליטיים כמעט לא נגענו בישיבות הרשומות, אף שה"ר זומרשטיין היה מושר בראשית הישיבה סקרה כללית, שהיה בה גם כמה הדעות פוליטיות, בעיקר על התקדמות הצבא האדום מערבה, בכיוון לורשה ומשם לברלין. הצבא האדום עמד במחצית 1944 על יד נהר הויסלה וכבש את הפרבר של ורשה, פרגא. השמועות, שהגיעו לורשה, אמרו, שהפולנים בראשות המתחורת הפולנית א.ק. (Armia Krajowa) מתוכננים למרד ולהתקפה נגד הגרמנים, שעדיין שלו בבירה.

בעבור כמה ימים טילפון אליו זומרשטיין וביקשתי לבוא אליו. השעה הייתה מאוחרת, וכשנכנסתי לחדרו היו פניו לבנות וחיוורות כצבע זקנו הארוד. במקומות התה המסורתי הצעיר לי כספית ודקה. הוא התנצל, שאינו שותה אלכוהול בכלל הכאבים ברגלו, זכר לבתי-הסוהר הרוסיים, בהם ישב מספר שנים. "שמע בני, המצב חמוץ. הפולנים התמרדו בעידודה של ממשלה פולין הגולה, בלונדון, והבטחו של סטליין, כי ברגע שהפולנים יתקומו, יעצרו הדיביזיות הרוסיות את הגברים על הויסלה ויוציאו לפולנים לגורש את הגרמנים מורשה. סטליין, מסיבות פוליטיות, לא חזין את הדיביזיות, וכך חסיף ביידיש, בצתתו את המשורר היהודי המפורסם, מרדכי גבריטיג: "אוון איד שטייט מיט פארלייגטע הענד" (ואתם עומדים עם ידיים שמורות לאחור). ככלומר, סטליין רימה את הפולנים. המורדים מאות מהמורדים נהרגו ואלפים נפלו בשבי. בין ההרוגים והפצועים יש לא מעט הפולנים פתחו בשעה המסוכמת בהתקפה על הצבא הגרמני ונחלו מפלגה מוחצת. יהודים, רובם במסווה של שמות פולניים. המתחרת הפולנית א.ק. הימנית היה, כמובן, אנטישמית, אף שהיו בין חבריה גם יהדי יהודים, ואפילו בודדים, שהיו חסידי אומות העולם וסיכון נפשם להציל יהודים. לכשلون המרד הפולני היו תוצאות מרחיקות לכת. ראשית-כל דחה את העברת הממשלה הפולנית מלובelin לוורשה, שם, ידעו, מלחכים לנו מאות יהודים, ניצולי גיטו ורשה, שציפו לשיחורו בירת פולין מעול הגרמנים. אף שככל גנגל גרמני נבון ידע בסוף 1944, שגרמניה הפסידה את המלחמה, התעלם היטלר מעוצות מצבאייו, שרובם היו מה"ויה-מאכט", ודרש להתנגד התנגדות עזה בשתי החזיתות, המזרחית ומובלעת. כל פעם, שהתקפות של הרוסים ומערכות המערב היו יותר חזקות ומוסצות, יחסם של הגרמנים לאוכלוסייה המקומית, ובמיוחד ליהודים, היה יותר נוקשה ואכזרי. עד נמי הכניעת האחוריים עסקו הגרמנים ברעץ ובהשמדת היהודים, במיוחד במנהגות הריכוז ובמחנות המוטו.

בשיחותנו הפנימיות ב"איחוד" דיברנו בתהמרמות על בגידותם של הרוסים. במיוחדocab לנו, שהרבה יהודים נהרגו במרד הפולני בגל פקדותיו המורורה והערמומיות של סטליין, לעזוב את המורדים הפולנים לנפשם מול הצבא הגרמני הגדול. כמו כן שאט התהמרמות זאת אסור היה לבטא בפומבי. המאורע הטרגי הזה הבגיר את השנהא לסטליין ולקומוניסטים ואת הגוגועים לארץ ישראל.

ידענו שכיבוש ורשה על ידי הروسים הוא עתה שאלה של זמן לא-רב. ב"אחדות" התחלו להתארגן קבוצות שונות ולשרטט מפות ודריכים המובילות לארץ ישראל. באותו זמן של סתיו 1944 טרם ידענו על הקשיים, שמעמידים הבריטים לעלה, כי העתון היחיד, שהיה מופץ בלבולין, היה מפרסם הודעות ממשלתיות, מקומיות והודעות של המפלגה הקומוניסטית, עתון משעמם ויבש.

סוף סוף, הגיע היום המוקהה בינואר 1945. הרוטים עברו להתקפה רבתית ובעורות מטוסים וטנקים חדים הדפו את הגרמנים וכבשו את ורשה והרושא עד היסוד. מובן, שגם הוועד המרכז'י וגם הנהגת ה"אחדות" התקONOן לעבור לורשה. נבחרה ועדת של שלושה, הגובר מרדיי ונשין, מرك ביטר מהקומוניסטים ואנוכי, ונסלחנו כחלוֹן לפני המלחנה, כדי למצוֹא מקום מתאים לשכן את המשרד של הוועד המרכז'י לייהודי פולין. ניסינו ראיית-כל את מולנו בורשה, אך העיר הרושא הייתה נראית כעיר-רפאם. אחריו יומיים של חיפושים מצאנו שתי קומות ריקות בפברבר הורשאי פרגא, וזאת החdots לקשריו הטוביים של ביטר בחויגי המפלגה הקומוניסטית. תוך שבוע עברנו לפרגה ואתנו רוב חבריו "האחדות", שהיה עד אז הארגון הציוני היחיד. בישיבה הראשונה של הנהגת ה"אחדות" התלבטו בדילמה, איך זה, שהבריטים, המובילים במלחמה נגד הגרמנים, מונעים את העליה לארץ ישראל בים וביבשה, ומקרים רק סרטיפיקטים בוחדים ליהودים. ביום הראשון הגיעו ה"אחדות" עסוקים במציאת דירות להם ול安排ותיהם ומועדון בשביב התנועה. על אף שהדברים היו קשים ובכל... פינה הרגשו סימני המלחמה האכזרית וריה אבק שריפה היה נודף מכל בית ובית, הייתה ההתחלה של חברי ה"אחדות" והתקווה לאפשרות העליה לארץ ישראל כה גדולה, שהזרים החומריים הרגילים לא השפיעו על האויריה.

יחס הממשלה הפולנית ל"אחדות" היה אידיש. יכול להיות, שהקומץ הקטן של ציונים לא הווה בעיה רצינית לממשלה, שזה עתה עברה מלובלין לורשה והוא לה בעיות ארגניות וככליליות לא מעות. הם ידעו, שטירות חברי ה"אחדות" היא עלולות ארצת והפולנים בדרך כלל לא התנגדו להגירה יהודים מארצם. משרות ממשלתיות השובות לא ניתנו לחבריו ה"אחדות" ועל כך לא הצטערו ה"אחדונים", שכן, ככל המשטרה השובה ומוכבדת יותר, כן קשה יהיה לנושא המשרה לקבל רשות לעלות לא"י.

לעתם ואת חלו שינויים מהותיים בוועד המרכז'י לייהודי פולין, שהתקיים בפרגא. אחרי כמה שבועות קיבלנו חברים חדשים והם באו משני ציונים: שרייד גיטו ורשה והסביבה, והם ד"ר אדולף ברמן (אחיו של יעקב ברמן — מזכיר המפלגה הקומוניסטית - פ.פ.ר. — בפולין. צביה לובטקין ואנטק צורמן; מצד אחד, וייבסקי, שבו מרסיה מצד שני). סדר יום היישוב שונה וגם האויריה השתנתה. בלבולין היה עיקר הפעילות כלכליות וחברתיות. צרכי עניי "עמך" היו לרווח המרכז'י. בורשה הייתה השפעה דומיננטית ליביסקיים מروسיה ולד"ר אדולף ברמן. בכל הזדמנויות היללו את "שמש העמים", את סטלאן ואת הצבא האדום ואת חי' הצעק והשווין ברוסיה. באחד הוויכוחים שאל אחד מארגוני ה"אחדות" את אחד הקומוניסטים, שחור מרטודה: "אם כל כך טוב שם, למה לא נשארת שם?" אחרי דמייה על שאלה החוצה כזו, ענה הקומוניסט: "כי זאת ארצ'י, פולין היא מולדתני, ואם זה לא מוצא חן בעיניך, סע למלשתינה!" בדרך כלל

לא היה כדי להתחזק ליבסקים, כי אף שד"ר זומרטין היה נשיא וראשי-כמה ועדות היו ציונים, היה מצבם של חברי ה"אחדות" עדין. האוירה הייתה מתחה ושם נפלו נציגו לשונו. הסיסמה של אנשי ה"אחדות" בועוד המרכזיה הייתה "זהירות למען השגת המטרה — עליה לארץ ישראל".

באחד הימים הגיעו והודיעו כי קרבוב שוחררה ב-19 בינואר 1945. למחרת התקיימה ישיבת הוועד המרכזיה, וד"ר זומרטין הודיעו האגיגת, כי קרבוב, בירת פולין העתיקה, בה ישב ארכמן מלכי פולין, ואול, הגנרגלוברגטור ד"ר פרנק, שוחררה. ד"ר זומרטין היה חייב להוטיף כמה מילות שבת לצבא האדום הגיבור, ואחרי כן שאל, "מי, אתם חושבים, יסע לקרבוב ויקים לנו שם ועוד מהווים לקרבוב והסבירה ?" זומרטין לא חיכה לחשובת חברי הוועד, אלא הוסיף "כמובן ד"ר באומינגר, שימושתו גרה בקרוב. מדורן דורות". כשפים הנשא את דברו, ביקש רשות הדיבור אנטק צוקרמן, וכך אמר: "בקרבוב מסתובב ד"ר וייכרט, היהודי, שתיתף פעולה עם הגרמנים ובאישורם גר בזמן הכיבוש מהוץ-לגיון. אחרי כן פנה אליו ואמר: "לונק, קח את האקדח שלי, ואם תגיע לקרבוב, תכנס לו כדור בראשך" — ואנטק החלק את אקדחו על-גביו השולחן אל. עניתי: "אנטק, אינני מכיר את ד"ר וייכרט ואיני יודע על פעולותיו בזמן הכיבוש, כי היתי שלוש וחצי שנים רוחק, בגיטו קובנה. בלבד זה עצמי, עם תום המלחמה, אינני יורה ביהודי. ישנו עתה בתי משפט, ואם היה בוגד, יישא את עונשו". — והחלמתי את האקדח בחורה לאנטק. אך אנטק לא הרפה ודרש להפסיק את עבודתו הציונית של ד"ר וייכרט עד לבירור מעמדו המשפט. להצעה זאת הסכימו כלם. אחרי הישיבה נשאנו, ד"ר זומרטין, הכתביבית ואני, וניחסנו מכתב רשמי אל ד"ר וייכרט בהתאם להחלטת הנהלת הוועד. חתמנו, ד"ר זומרטין ואני, והוספנו בסוף המכתב את החותמת העגולה של הוועד המרכזיה.

(המשך יבוא)

בעקבות ביקור בפולין

פולין, הארץ בה נולדתי, בה עברו עלי שנים ילדותי על כל החוויות של הגיל הצעיר וההתבגרות, ועוביי אותה אחרי האסון הבלתי-אנושי, שהייתי קרבנו בזמן המלחמה. מאחרי נשארה הארץ ספוגה בדם ומלאה קברות יקריםנו. אז גדרתי: "לעולם לא אראה עוד ארץ זו".

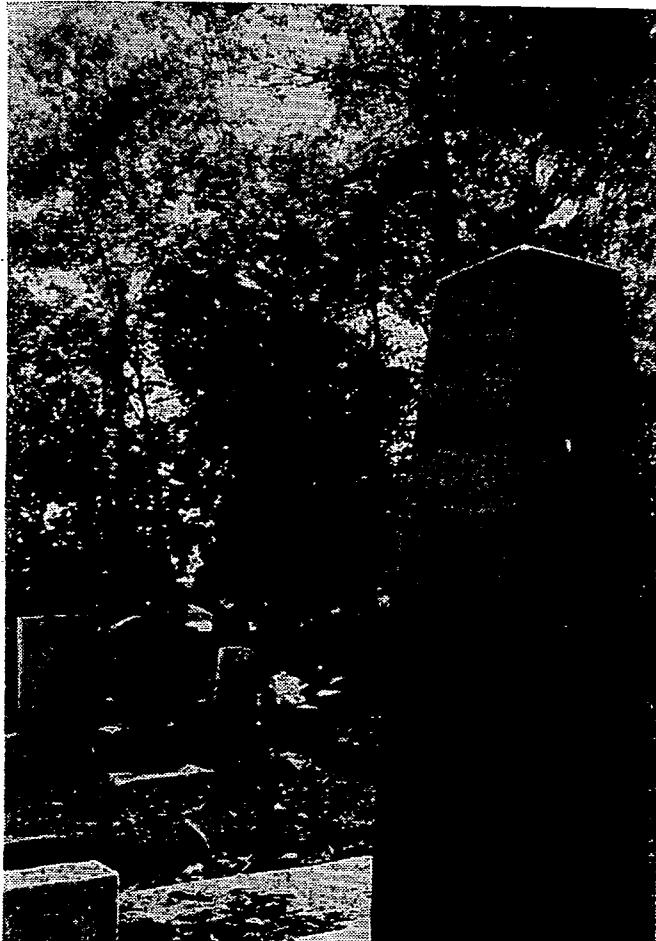
מאז עברו ארבעים וחמש שנים. התנאים בפולין השתנו, נוצרה האפשרות לבקר בבתי הקברות, במקומות המוכרים את הפשע האiom. הציגתי, אפוא, לחברי ארגון יוצאי העירה נובי-טארג, שהרגיש חובה להקים מצבה ואנדרטה בבית-העלמין של העירה, בו קיים כבר אחיהם של קרבנות הפשעים הנאצים. (אשתי היא ילידת נובי-טארג ושיכת לארגון יוצאי עירה).

אחרי שלוש שנים של הכנות וסידורים הוקמה המצבה על קבר האחים ובמרכו בית-העלמין, הריק כמעט ממצבות, והזבבה האנדרטה לזכר יהדות נובי-טארג. באירוע השתתפו כשלושים מנצולי קהילת נובי-טארג, כדי לזכור, שלפני המלחמה מנתה הקהילה היהודית במקום כ-3,000 נפשות ומסביב לעיר היו עד מספר אלפיים של יהודים.

הטקס בבית-העלמין היה מרגש, השתתפו בו נציגי העירה הפולנים ועד מספר מזקני העיר, שוכרו את שכיניהם היהודיים מלפני המלחמה. בשבלינו, הנצולים, היה זה יום מרגש במיוחד, יום של בכיה והעלאת זכרונות. מעין טקס קבורה מאוחר של יקריםנו.

אחרי הטקס בנובי-טארג נשארנו מספר ימים בזאופנה הסמוכה לנובי-טארג, עיר הנופש הידועה בלב הרי הטטרה, מוקפת הרים. לאחר החוויה הקשה בנובי-טארג מצאנו את עצמנו בחיק הטבע, הזכר לנו מילדותנו. הטבע, הנוף הנادر, האיר הצעיר והשקט הניחו לנו לשכוח את זועמות השואה.

תחנתנו הראשונה בפולין הייתה עיר הבירה ורשה, שנחרבה בתקופת המלחמה ובוניתה מחדש. זהה העיר, בה פרץ לראשונה מרד של יהודים נגד הנאצים.

המצבה לזכר קרבנות הרצח בנובייסטרג.

כיום ניצב על חורבות גיטו ורשה פסל לזכר המרד. הוא עומד בתחתנה האחרונה, ממנה נלקחו היהודים למחנות המוות. מקהילת ורשה המפוארת נשאר כיום רק בית העלמין היישן על מצבתו, זכר עצוב ליהדות פולין הגדולה. מורשתה ייצאו לביקור במחנה ההשמדה טרבלינקה — שדה גדול לב יערות, זורע 130 אלף סלעים, לזכר הקרבנות, שנרצחו במקום זה. בין הסלעים בולט סלע גדול יותר ועליו הכתובת: "יאנוש קורצ'ק ולידיו".

אחרי הביקור בורשה ובנובייסטרג הגיעו לקרקוב, עיר הולדתי, בה גדמתי והתחננתי בתנועת הנוער "עקיבא". הפטץ נפתח, כל בית, כל רחוב העלה וכרונוגות, זכרונות, זכרונות...

הרחוב היהודי המוטס והחי נעלם כלּא היה. נותרו רק בית-העלמין היהודי ובבית-כנסת הרמ"א וכן בית הכנסת הישן, המשמש מושיאן לעתיקות היהודים. מכל תפארתה של יהדות קראקוב נשארו רק 200 זקנים — סיום חולחות פאר יהדות העיר.

הzahlת היבוא ארצת את ספר בית העלמין הישן ברחוב מידובה, בו רישומים מעלה 40,000 שמות של יהודים, שנקבעו בו. דור שלם, הדור האחרון על אדמות קראקוב.

לפניהם מונח צילום כבר האחים שבבית העלמין ועליו הכתובות: "כבוד לקהוזים", מצבת זכרון לקדושים הנולדה. — פה נמצא קבר אחים, ששαιפטם היהתה בין ארצנו ולאחר שנמלטו מכבשוני הגיינט הגרמני, נרצחו על ידי רוצחים, אנשי נ.ס.ג. הם נרצחו בגובייטארג. בדרכם ארצת, בהיותם באביב חייהם: בראשימה עשרים הקדושים, שנילם נעה בין 18 ל-40 האנדרתטה הוקמה במאי 1946. אמרים, שאין אנטישמיות בפולין. נכון, אין מרבייצים ליהודים ברחובות. — כי אין עוד יהודים. אבל יש הרבה כתובות נאצה. זה היה הקץ שלי בפולין 1990.

לזכרם של נעדרים

ערן פרג

עם קריית חורשה ע"ש משה קול, עיר רמות, ירושלים

שנה עברה מאז נפטר סבא ולי עדין קשה להתרגל לרעיעון. כאשר אני מסתובב בבית סבא וסבתא, אני רואה את דמותו טבועה בכל דבר ודבר, היא טבעה בכל אחד מأتנו. סבא וסבתא, שחיו חיים ארוכים ביחד, בנו משפחה מלכדרת, שככל פרט בה הרגיש קשר אישי וישייר אל כל אחד מהם ואל כל אחד מבני המשפחה האחרים. סבא תמיד התעניין בכל אחד באופן האישי ביתר. הוא הטביע בנו דרך חיים ובמיוחד דרך מחשבה. דרך מחשבה, שלוחים נראות, שכבר אינה קיימת עוד בעולמנו. דרך של סובלנות, פתיחות וליברליות, שהוא האמין בה ושאף להפיצה בין בני הנעור והאוכלויטה כל-כך.

הוא תמיד חש אחריות כלפי הנעשה במדינה, גם בשנים, שבהן בעצם לא מילא כבר שום תפקיד מלכתי. אני זוכר, איך איפלו בשנים האחרונות לחיו, שבתו מזצבו הבריאותי התדרדר, תמיד נשאר מעודכן بما שקרה במדינה באותה העת, ופעם אחר פעם התרגז על גilioוי הקיצוניות הלאומנית, הפאנטיות הדתית, השחתת ערכי המוסר וכל הגגיים הרעים, שמידנתנו נגועה בהם.

היו גם דברים, שהביאו לו נחת רוח כמו פעילותו רבת השנים בעליית הנעור, במפלגה, מרכזו תרבויות העמים לנוער, המוסיקה, שאהב לשמו, הספרים, שאהב לקרוא והמסגרת המשפחה הרחבה, שאני שמח להיות חלק ממנה.

זיכרוןונו של יואל דרייבלט ז"ל

במושאי שבת קודש, בראש חדש כסלו תש"ד, הגיעו לבית יהושע הידיעה המורה: "יואל גוסס". נדם הקול בגווננו ופני כלם לבשו קדרות ואימה. קמנו, מספר חברים ובמכונית עשינו את דרכנו לבית החולמים "ቢילינסן" בפתח תקווה, שבו היה יואל. מאושפז. המכונית דהרה במלוא מהירות ונדמה היה, שהוא קופצת מעל הכביש החלקלק. ישבנו שותקים ושקועים בהרהורים והלב הלם בחוזקה מתוך חרדה רבה לגורלו של הידיד האמן והמורה הדגול. המשחבה ניסתה לנפער במציאות. היתכן? רק לפני שלושה ימים נפרדנו ממנו והוא או אחריו ניתוח חזר, שלדעת הпроופסור המטפל בו היה ניתוח מカリע. לפני ניתוח זה ביקש ממנו יואל, שאציע למגנתה, שנחשב למומחה בתחומו, התיעצויות עם מומחה אחר מבית החולמים "הדותה" בירושלים. הצעתי זו, שהבאתי לפני הпроופסור בדברי געם, נחתה תור תגובה סוערת, שהיתה לי כברשות איזוב: "אגני מסתלק מהמשך הטיפול בדרייבלט!" שבור ומדוכא, נאלצתי לבקש, שימוש בטיפול — לבדוק.

יואל הרגינש, שניהם זה יbia לו חיים או — מוות. הוא התכוון לקראותו ולפני שהוביאו אותו לחדר הניגוחים, עשה את השבען הנפש והתוודה לפני קונו. היה שקט ומכן לכל. הסתכתי בעיניו הטובות, האכביות וחשתית את טוהר נשפטו. עמדתי על ידו מלא בושה וכלימה, על שלא האZHתי למונע ממנו את הסבל הadol, שנגרם לו במרוצת פעילותנו המשותפת על ידי חלק מהנכסי וביניהם ראשי עדה, שנתגללה בהם הפגם השכית, שלפי הגדרתו של ניטה, הוא — (בתרגום חופשי מגרמנית) "יצרן של האנוש, תוכנו המובקחת שלبشر דם, הוא המלווה אותו בכל דרכיו".

מיי הנערומים ניצבה נגגד עיני יואל דמותו של משה, כפי שתיאר אותה אחד העם. הוא שף להיות איש בעל מידות נעלמות והתיים נתגלו לו שוב ושוב

בירידתם המוסרית וחווון מעין יימצא. היסטוריים היו מנות חלקו מנוערוו. לא פעם עוצר בדרכו ומכוכה בלבו. או היה מסתור מפני חבריו, מנטק מגע, אבל לאחר לבטים היה חורר: "אף על פי כן" (ברגר) ציריך להמשיך, אסור להתייאש. הוא אהב את החיים, אהב בני אדם וחיפש את קרבתם.

קיינוו, שהשמות יתבהרו ויואל ישוב לאיתנו. ואמנם, למחורת הניתנות האחרון הרגיש يول שינוי לטובה במצבו, בניגוד למצב רוחו הקודם, שליווה אותו מאז שאושפזו. כל הזמן ניבא שחורות. אם כי שיבח את הרופאים ואת האחיות וסיפר לנו על הטיפול. המסורה והأدיב של כל הצוות, בכל זאת הגיע למסקנה, שהרצונן הטוב והמסירות כשלעצמם אינם רפואיים ומה שדרוש הוא — ידיעה ברורה של הדך, שבה יש להתגבר על הרעה ואילו הרופאים מghostים עדין באפילה. אבל אחרי הניתנות האחרון — נמונו ספיקותי, רוח טובת עורה שמחה בלב, החשב, שהפעם הפעולה הצליחה וקיוו, שיזכה להدليل את גנות החוגגה בקיבווץ. כדי לחזק את דבריו התrowsers מעלה לכרים, ישב ו庫ף למחזקה ובתחבושת הלבנה על ראשו, שהיתה כמו תרבות לבן, נראה בעינינו כיואל החסון והחווק, המטוגן כמו קודם לטפס בנתיבי הנשרים בהרי הטערטה, המוכן תמיד להגיש סעד לחולים ולסובלים, שאנו זוקק לעורת חבריו ולפעמים אף לעזג לחולשתם. באשליה זו בלב חורנו או הביתה, שמחים ורגעים. لكن כהולם רעם היתה הידיעה — כי يول גוסט. ביקשו מהשליח, שיבחר את דבריו, רצינו בשביב של תקווה, אבל היה בהם אך יאש — "רגעינו חייו ספרדים".

כאשר עברנו את השער של בית החולים ונכנסנו לאורם המחתנה, מיד ידענו על האסון. כמו צללים ישבו שם שתי חברות ואחד מחברי הקיבווץ, שהיו על ידו בידי מחלתו וברגעיו האחרונים. ראשיהם מרכניים, עניינים זולגות דמעות ו בכיכם, בכיניהם תמרורים, הידחן בכוality האולם. يول לא היה כבר בין החיים. שפתוי דובבו: בירור אתה ה' אלוקינו מלך העולם דין האמת.

למחורת ליוינו אותו בדרכו האחרונה לבית העלמין הקטן, (כפי שהיה אז) של המושבה אבן יהודה ובוים השבעה, וכן ביום השלישי, עליינו לגבעה המתנשאת מעל שדות ודי פאליק, (גנאל פולג), לפקד את קברו. לмерות ואת לא השלים איש מאננו עם העובדה, שיואל נפטר. הוא אינו איתנו, אבל אנחנו ממשיכים לחכות לו. סיפר לי אחד מחברי הקיבוץ בבית יהושע, שהיה בין המתפלים בטהרת גופו לפני הקבורה, שמספר ימים לאחר הלוייתו של يول ו"ל נזמן להיפה. ברחווב ראה אדם, שהלך לפני זמנו כדמות يول. "שלום يول!" קרא

לעbero בשמחה ורק כעבור מספר דקות נזכר, שיואל אינו עוד בחיים. כשמונה-עשרה שנה התהלך يول בגיןנו. משך כל השנים הללו היה מסרב סיירוב מוחלט להיות נציגה הרשמי של התנועה לפני חוץ או לקבל תפקיד מגדר בתוך התנועה. תמיד עומד כאלו מן הצד ועם זאת היה הוא הכוח, שהגיע את התנועה קדימה והקדיש כל שעיה פגיעה מההתחביבות, שהיו לו כלפי הוויו — למחשכה, ללימוד, לאיסוף מידע איך לשכל שיטה חינוכית אינטנסיבית, שתוביל אל המטרה והוא — הקמת ציבור ציוני בגולה ותאי הגשמה בארץ ישראל. אלה היו קשרים זה בזה באבותם עם ישראל, בחורדה לגורלו, בדבוקותם בערכי היהדות ובמסירותם לתרום תרומה רצינית לבניין ארצנו, ככתוב —

"בכל לבך ובכל נפשך ובכל מאדרך". במקומות עסקיים, במקום ציונות השוקעת בהתבולות ובמקום חגיגות הנגרר, שראו את מטרתן הסופית "בהקמת חברה סוציאליסטית דילטומית בארץ ישראל ובביבותיה" (ראה על תורת השלבים של מאיר עירי בספרה של אגיטה שפירא "ההילכה על קו האופק", עמ' 222), רצינו להקים תנועה ציונית חלוצית, שהחדרש את חיינו עם ישראל קודם; שהציונות שלה תעמוד במרכזה שאיפתחו של היהודי ותלוד אונתו לעם אחד, תצורך הווי ציוני, שיחדר לכל שטחי חיינו, לא כתוצאה של שנות ישראל מצד גיגים, אלא מתוך רצון וצורך רוחני ומתח ריסוסים לחיות חיים יהודים.

בזוכתו נוצרה בתנועה אוירה של טוהר ויפות, שהשרש שלה היה בחיפור השדר להגשמה של הציונות ללא דוגמויות מפלגתיות, בנוכנות להקרבת קרבן אישי הנדרש, בידיעה, שמדובר אונתו חיפוש האמת ואין אנחנו מכובנים את צעדינו על ידי מגמות פסולות, המורידות את דמות האדם שנברא בכלל.

במשך שנים קיומה, הפעילה תנועת "עקיבא" עובדי תנועה רבים, שהקדישו את חייהם לרעיון. הם היו על לחם צר ומים לחץ, מרווחים זה מזה, בסביבה, שהיתה לא אחת רוחקה מהיהדות ולא הבינה אותם, בלי ידידים או תומכים, בלי ספרות הסברת מספקת ובלי תנאי עבודה אונשיים. ואם למורות ואת עבדה חברה זו בהתקבות עצומה ובאמונה איתנה, נבע הדבר מהסגנון, ששרד בתנועה ומהיחסוק הרוותני, שהעניקו לה מחנות ההדרכה והסמינרונים. ואם חש האדם לעיתים מועקה בלב, כתוב: "האמנת" — הייתה אמונה ביעוד התנועה וגם היום אני מאמין בה, כי אדבר — ואם בכל זאת עולים בי הרהור ביקורת, הסיבה היא — כי עניתי מאד, אדם חלש אני ולא קל לי להשתחרר מיצר הארץ. הי' חברים שאינכם הצלחים בעבודה בתנועה דיכאה את רוחם ואנו הי' פונים ליזאל. רובם הי' חרורים לעובדים מוחדים ובהתלהבות מוגברת. "אני אמרתי

בחיפוי כל האדם כובב" (תה' קטו), הייתה זוקק לשמענה, שתציל אותו מנפילה. בהנוגת התנועה לא נתקבלה אף לא החלטה חשובה אחת בלי התייעצות מוקדמת עם יואל. אכן, עם מותו גדמה לנו, כאלו כבתה המשמש בשמי חנעותנו. יואל עצמו היה אבל פקסיקום והתלבט קשות, לפני שקבע את עמדתו. לא ברעיון התנועה פיקף: היה חזר וואמר בימים הקשים — "שבע יפל צדק וקם" (משל' ב"ד ט"ז), ועד הרוגע האחרון של חייו. לא התיאש.

במייטב כוחותיו היה האיש, כאשר נלקח מאתנו ואנו דואים את הסתלקותו עד היום הוא ולפי הערכתו היה מותו אבידה גדולה לתנועת הציונית.

פרופ' דב לוי

על מיכאל יצחקי-גלבטרוnek כדמות מופת של דור השואה

דברים בתל- יצחק ב-17 ביוני 1990 (כ"ז סיון תש"ן)

מיכאל יצחקי, דמות מופת של מחנן ולוחם. חינך דורות של בני נוער לאהבת האדם ולאהבת מסורת ישראל. בימי עשרות הגנות המבוססת על המורשת היהודית עם בני נוער בקרבת שאրית הפליטה, נוער עולה בכפרי הנוער של

עלית הנוער, בקיבוץ ובקרבת יהדות התפוצה.

יותר מכל התהילה בעולמנו כנושא שליחות — למסור את זכרון השואה לבני-הנוער — חוב של כבוד לחברייה במחתרת הלוחמת בגיטו קובנה; לקבוצת הבורחים ממצודת המוות — הפורט התשייני, וריעו לנשך בגוזי הפרטיזנים שנפלו בידי הגרמנים ועוזריהם.

היה חבר הנחלת "משואת", חבר המועצה הבינלאומית של "יד ושם" וחבר ארגון הפרטיזנים והלוחמים בנאצים.

ליית מאן דפלייג, שיקירנו מיכאל ניכון במיגון רחוב של תוכנות אנווש מלבות, בני משפחתו, חברי וככל מי שהכירוהו, גם — חייבו 매우 מרושמו מהטמפרמנט שלו ומאישיותו החמה, אם לא הלהטה.

לא אגום, על כן, אם אומר, שנייתן (זה גם מתבקש) לשבע ימים ולילות לדבר ולספר עליו בעל יהודי חם, גבר רומנטי, בעל אהבה, אבא רגish, רע נאמן, איש אמונה וחווון, מכבד מסורת יהדות ו עוד, לרבות גם דברים והיפוכם, כפי שקרה אצל אישיות מגוננת כשלו.

אכן כמה מהקיימים לדמותו ציינו בצורה הולמת וכוללת על ידי החברים, שהספיקו על פי הקבר הפתוח ובזודאי עוד יושלמו בע"פ ובכתב בבחינת "החברים מספרים על מיכאל". אך בעיקר תיאר דמותו חקקה בלביתיהם של בני ביתו והבריו בבחינת "כזה היה מיכאל" וכל המשתמע מכך.

ברם מעבר ובנוסף למישור האיש, המשפחתי והחברתי, הרי 70 שנות חייו של מיכאל (ובמיוחד 50 השנים מאו פרוץ מלחמת-העולם השנייה ואילך) ראיות להארה ולהערכה גם במשמעות הלאומית והציונית.

ארשה לעצמי לספר, שעל רקע זה גם ארעה פגשتنا הראשונה. היה זה בעירות הפרטינזים הסובייטיים, שבhem, כידוע, ההזדהות ציוניי הייתה כרוכה באין-גימות. וכך בסכנה מסוימת. ולכן חברים לשעבר מתנוועת נוער ציונית, שנפגשו באקראי, והוכיחו זהירות רבה ביותר ממש כאחיהם ואחים בעיר, הבודקים זה את זה בחשדנות. והנה כאשר ישתי באחד העربים בדד על יד המודורה הדועכת שבמחנה וחילתי בחילל, שהבאתי עמי מהבית, חשתי טפיחה על גבי ושמעתיה לחישה בקול צרוד: "כמה שמח אני להאזין לך זה, הלא הוא מהשיר יפים הלילות בכנען!".

היה זה קולו של הפרטין מיכאל גלבטרונק, שהציג עצמו כ"חלוץ", שבא מפולין ובמהרה פתח לפניו והגיגיו על ארץ-ישראל הנכספה. כМОגן, שאפיוזה מלבכת זו הינה מעין פמל או קוד הבא להגביע על המוטיבציה העיקרית שלו לפועל ללא ליאות וככל מצב, כפי שנדרש מזרחי גאה, וציוני בעל הרבה עטקה.

עד כמה שמדוברים הללו הינם רוחקים מהגומה ומצחצחי מיליצה, הריני עמד ברשותכם לפרט אותם לאשרם וזה על פי שני רצונות ארכויים, שזכיתי לערוך עם מיכאל כאן, בתלי-יצחק. הריאון הראשון — לקרה ספרנו "תולדותיה של מלחמת" נערך ב-15 ביולי 1957, ככלומר בדיק לפני 33 שנה. (דברה ומישחו מהילדים ודאי זוכרים זאת). היה זה על המרפסת של הדירה הקודמת בשעות הקטנות של הלילה לקול האŹקרים וזומות היתושים למיניהם. הריאון השני בנושא הבריחה או העללה לארץ-ישראל נערך כבר בדירה החדשה ב-30 מרץ 1966 — ככלומר לפני 24 שנים. בראיונות אלה בולטות במיוחד — 15 פעוליות משמשותיות, שמיכאל יום אותן, או השתחף בהן בכל מאהו. והריהן

בקצראה ולפי סדר ברונולוגו:

מיכאל יצחקי (גלברונק), נולד בורשה למשפחה חסידית. היה חבר תנועת "השומר הדתי". ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה סיים תקופה הכתשה חלוצית ועם לשלות לא". עם פרוץ המלחמה חזה את קו החזית והגיע לליטא.

(א) סתיו 1939. סמוך לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה עזוב הוא את סביבתו הקרויה ואת יקיריו בורשה ומגיע בדור-אל-דור לוולנה, שם קיוה לעלות לארץ-ישראל, וזאת לאחר שששה. כבר 3 שנים בקיבוץ הכתשה.

(ב) סתיו 1940. על אף שהיה עבورو-רישון ("סרטיפיקאט") לא-הסתיע הדבר. וכשנשאר תקוע בליטא הסובייטית (כבר), השתלב כסוחן מקצועית בתיאzion הממלכתי היהודי שבקובנה, וזאת — מבלי לחתק את הקשרים עם חבריו מ"השומר הדתי" ובלי לוחר על חלום העליה לארץ.

(ג) קיץ 1941. הכיבוש הנאצי, שהביריו מורשה, תפסו עכשו בקובנה וכמו יתר היהודים נכלא בניתו. על אף היותו פליט וזר מצא דרך להצטרוף למסגרת מקומית בשם "ארגון בית ציון" (א.ב.צ.) ולפלו בה.

(ד) חורף 1942. למרות היוזה "משוריין" מפני אקציות וכד' לא פסק מלחתרייע באוני חבריו על בריחה מגטו לעיר. אך תשובה הייתה: "אתה מטפס על

- קריות". لكن הצעיר לכותי עזים ביערות ינובה וחיפש קשר.
- ה) על דעת חברו הנערץ איקה גרבנרג מביברי א.ב.צ. משתלב מיכאל במציאות רכישת נשק והכלה מטעם המחרת הכללית בגיטו.
- ו) סתיו 1943. מיכאל גמנה על הקבוצה הראשונית, שיצאה מטעם המחרת הכללית בגיטו, כדי להגיע לעורות אוגוסטובו, שם אמרורים היו לפעול פרטיזנים. משוחררת הקבוצה על עקבותיה יצא מיכאל בשנית במסגרת קבוצה אחרת. הוא וחבריו נתפסים ומובאים לפורט ה-9 הידוע בשם זה.
- ז) תוך כדי העבודה המזועגית לשופר רבבות קרבעות יהודים בפורט ה-9 הוא מבקש נפשו למות, אך מתעשת ואף מעלה את המורל לחבריו, כשהמגלה זיק תקווה להימלט במאORGן. כשהוחבא בסוד העניין נטל חלק פעיל בבריחה הנעוות בסילבستر 1943 ומצא מקלט חשאי בתחום הגיטו הנפעים.
- ח) 6 בינואר 1944. מיכאל יוצא בשישי לשרידי חרב מבני עמו וגם ניפורם ולמפקה בגדר הפלטוני הוא מסיע לשוריidi חרב מבני עמו ומרוצחי יהודים. פעלתו הקרבנית נשחת עד בוא הצבא האדום.
- ט) ביולי 1944 הוא חוזר לקבינה ומשתלב מיד עם חברי מהמחנה הציוני כמנגרת מהתרטיות לפוליה. מלחמת החשאות היתה חשש לצרף אליו נערה בהדעת דבורה פרידמן — לימים אשתו. בכל זאת נאסר בעקבות הלשנה, אך בשעה שהובל ל"גדוד העונשיין", חמק משומריו והגיע לוילונה.
- י) דצמבר 1944. כמבקש על ידי השלטונות פנה לאבא קובנר וזה החביאו ב ביתו של שוטר ופרטיזן לשעבר, חזקל קרמן. כדי להחלץ ממצב הביש ולקדם את תוכניתו לצאת מליטא ולעלות לאוזן, קם התגנויות על דעת עצמו לשבא הפולני תחת שם בדו של נוצר. במנגרת זו הועבר לפולין.
- יא) בהגיעו יחדיו לביאליסטוק הסתלק ממנו, חזר להיות אורת ונסע ללבולין. שם התקבל על ידי המנהיג היהודי הידוע ד"ר אמיל זומראשטיין והסתיע בו ל��ולם שירידים ממחנות הריכוז. תוך כדי כך הוטלה עליו למלא משימה דומה בbialistok. ברם מלחמת מחלה קשה הוחזר ללבולין.
- יב) אביב 1945. כאחראי על מעון של שרידי שואה צעירים שנרכוב צ'יכה 3 בלבולין הוא הודיע בבקשתם פושעים פולנים.
- יג) אחד מבורחיו הפורט ה-9 הבודדים, אם לא הראשון, שיצא מהתחום הסובייטי, הוא מפרקם בעיתון היהודי במערב, "אונזער וועגן" מה-15 בינואר 1945, עדות ראשונה על הפרשה האימה והמופלה ההזה.
- יד) משך כמה חודשים ניהל מטעם "הביבליה" נקודת מעבר. של שרידי שואה בגבול הונגריה-רומניה (באורדה-מארה), עד שאנשי הבולשת באו לאסרו והוא חמק מהם: (אותו זמן כונה: מיכאל ברנט ראנז המשרד הא"י).
- טו) בהגיעו אל חברתו דבורה (תכל"א) בקלווז' התרבר, שסוף סוף קיבל את רשותן העליה (הסטריפיקאט) המיתול לארץ-ישראל. אך בלחץ "דין התנוועה" יותר לטובת אחת מנהיגות "הגנור הציוני", שהיתה בהריוון.
- טו') בסתיו 1945 הוטל עליו לנצל נקודת מעבר מטעם ה"בריחת" בסאנ-וילנשטיין שבין אייור הכיבוש הסובייטי והאמריקאי באוסטריה. באופן رسمي שימש כמתורגמן של הצלב האדום וכינויו "הצ'כי". דבורה סיעה במשימתו האמיתית והודות לה ניצל ממאסר המשטרה הצבאית הסובייטית.

יז) 1946 בקרוב שאירית הפליטה בגרמניה. מיכאל ודבורה כבר נשואים כהה וכדיין, (כברופן סמלי נערך האירוע בפרשת "לך לך"). מכאן פעילותם מתמקדת יותר במישור התנועתי: בתחילת — במסגרת "נוה"ם" (נווער חלווי מאוחדר — מעין המשך א.ב.צ.) ואחר-כך: ב"הנווער האזינו".

יח) בראש קבוצה בני נוער נסועים בני הזוג למארסי שבצרפת, עולים על ספינת המעלפים "לטרון", אך במקומות לא-ישראל מושיעים לקרים. אולם כאן האווריה כבר ארץישראלית, לרבות פעילות תנועתית והגנתית.

יט) מאי 1947. כשנתיים וחצי מאו יציאתו מקובנה ותשע שנים לאחר שיצא מביתו בורשה, זוכה מיכאל סוף להגשים את חלוםו הרשן ולעלות לאוז.

יחד עמו רעייתו דבורה וכן חברים ומתנים.

כ) כמעט ישר מהאניה ניקלע מיכאל למלחמת העצמאות תוך זמן קצר וזכה להישבע אימונים לצבא הגנה לישראל ולהילחם בשורותיו.

עד כאן, אכן, העלייתו שורת עובדות אויל החשובות בחיו, כפי שהן מצטיירות מתחם הריאונות עמו. לכך, כמובן, חייבים להוסיף את יתר מעשיו ועלילותיו כמו: הצלחותו לקיבוץ ותרומתו המתמדת למסגרת זו, בה ראה נוף מיוחד בהאגשה האזינית;

טיפוח מורשת השואה בכל ופרט הפורט הי' בפרט, שכאמור הוא היה מהראשונים, שהעליה אותה על המפה ההיסטוריגראפית של השואה והגבורה; התגייסותו בתקופת ההונרכי, כדי לשלב בני נוער עולה בבניין הארץ; שליהוות אמריקה הליטנית למען העליה;

ועל הכל — הקמת הדיבת הפתוחה והמשפחחה הנפלאה הזאת ביחד עם דבורה. משפחה — שצازאה עוסקים בתורה ובצדקה, בבטחון ישראל וטיפוח מורשת השואה ועל כך הייתה — גאוותו הגדולה, ובכך התבך.

אין ספק, שפרשת החיים של מיכאל עד יומו האחרון מהוות מופת או מבדל מודר של חלוויים ולוחמים, שעמדו ב מבחן תקופת השואה והתקומה גם יחד. ניתן אף להגיד, שמייכאל מיזה את שנות היו בצורה כזו, שרק מתהימעם יהודים בדור שלנו זכו לכך.

ואלי יש בכך גם נחמה מוחשית למלוט.

ת. ג. צ. ב.ה.

גוטקה שטנדיג

דבר — להבה

יוזכרו לרומן אינפלד הייד *

הכו, ענו אכולי שנאה,
כצובעים אהוי טרוּף התעללו
בחסידי-מגן. חלשים מעלים
גוללו בגיא החותפה.

בשלג, ברות, בקור,
בשורב-שמש חסרי-רחמים,
פקוד אבניים לנתק, לסתוב,
בצליפת שוט חתכו פנים.

קרים הרכחו לכורות לקרובים,
לחשוף מהאדמה גופות מתים;
קורות — גופות, קורות — גופות;
ולשרף, להעלים עקבות,
בל ידע העתיד את פעם.

לא ולא! והיה כי שחר טוב יותר יונת
מעשה-עמלק איש לא ישכח.
כי עפר ואפר יקומו להעדי
עד אינסופה.

נסלו אותנו מכל הירק,
את היכולת לחוות תקווה, לחוש שמחה,
נטלו מאננו ל恒mid. דין וחשבון להם
לא עמננו, כי אם עם השם,
כי דין דין אימה.

* רומן אינפלד הייד, בני-זוד של המחברת מצד אמה, אחת הנפשות האציליות ביותר
בעמנו, נרצח ביום ה-20 בפברואר 1944 על ידי ז裏קה פנוּל לבוּ, בשנת חייו ה-15,
במחנה פלאשוב שליד קרקוב. כל הגופות של הנרצחים באותו מחנה הוצאו מקבר
האחים ונשרפו, כדי "להעלים עקבות".

חzon גורא פועם ברקה,
צל אמי הולכת ונעלמת, קדושה,
והشمיים — להבה בוערת באש
דם טהור. מערבותת תמרות עשן לההוטה
עם ריח גופות שרופות מכבים ברקיע.

מילוני קרבנות אונוש —
משיחים צלובים שלא נתקדשו,
ארקימים לעד
וקומיים לתחיה מעל לכל המיתות.

בני-אדם! תננו לי לעמוד בכיכר,
נייר כרמלתי עותה גלמת-דקמי.
ביד צנומה, נקייה ללא רבב,
להוציא בתנועה להבתת —
תמורו בצמת —
לועך: אני קימת, נשארת,
בוכה תמורים יותר אלף ניוגה,
מורחל מבכה.

עד בוא יום הכנעה, עם לשירות החרטה,
להמון המחפש .
כשוערו של המקום, בתנועה משחררת
אתה נתיב חדש,
דרך לבחים,
לא יעצה אדם
חרש לדבר אלוהים: דבר — להבתה.

תירגמו מפולנית: המחברת ולאה מנצטק

הדוודה מרתה

הדוודה מרתה
היא הדודה, שמעולם לא ראיתי
וכל-כך רציתי להכיר.
הדוודה מרתה, שביעני תמיד דמייני
ושמה רציתי להזכיר.
אסור היה לי —
ואולי סתם חששתי —
לשאול:
מי הייתה האחות של אבא?
ואולי גם —
איויה מין אדם היה הוא, סבא?
אבל שאלות על השואה
אין שואלים.

בתמונות אנשים אני רואה
ומנסה לתבין,
מי הוא מי
ומה עשה כל אחד
ובן כמה היה כשל...
אבל שאלות על השואה
אין שואלים.

ובכל זאת אני חושכת הרבה
על דודה מרתה,
על סבא וגם סבתא,
על כל אותה משפחה,
שהיתה ואינה.
ואני מנסה ללקט פורוי מידע
מידיד קרוב, שהכיר וידע.
כי למרות שאין שואלים
ולמרות שאין מספרים,
הרהורים בי מדי פעם עולים.

ומשם מה —
וזאת איני יודעת להסביר —
את הזרה מرتה,
שמעולם לא הספקתי להכיר,
אני כל-כך אוהבת
ומרגישה כל-כך קרובת,
מנסה לדמיין.
איך נראית ומה עשתה
ואיך הייתה נראית היום
ומה הייתה עשוה אילו...
אבל שאלות על השואה
אין שואלים.

חליפת מכתבים בין פרופ' יהודה באואר ויוחנן כהן

בעקבות הרצאותו של יוחנן כהן ביום העיון, שנערך לצרכו של משה קול זיל, ואשר פורסמה ב"משואה" קובץ י"ח, תש"ז, נתקבל במערכת מכתבו של פרופ' יהודה באואר מהמכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית בירושלים. אלו מפרסמים בזה את מכתבו של פרופ' באואר ואת תשובתו של יוחנן כהן.

מכתבו של פרופ' יהודה באואר

19.4.90

לכבוד
מערכת "משואה"
קיבוץ תל- יצחק
ד.ג. השרון התיכון
45 805

"שלום רב,

קרأت, בתודעה מטויימת, את דבריו של מר יוחנן כהן ב"משואה" י"ח, על מה שכתבתי בספרי "הבריחה". תודעה, משומש שחוותתי, שהגיע כבר הזמן להתגבר על מריבות וחיפושי "יחסוס", שאבד עליהם הכללה. אך נראה שלא זו דעתו של מר כהן, ואני מבין אותו: מדובר אי אפשר לקבל את העובדה הפשוטה, שהבריחה אחרי השואה נוצרה בווילנה, ברובנה ובצ'רנוביל, ונדרפה הרבה על ידי חזרה ברית-המועצות, והשומר הצעיר (וילנה), דרור—פריהייט (לייזובסקי ברובנה), ובצ'רנוביל "בעיקר חברי 'הנוער הציוני' והשומר הצעיר" (כך כתוב אצלם, עמוד 16) הם המיסדים של תנועה קונקרטיבית, אליה ה策רף יוחנן כהן כשהנה

לאחר מכן ואך פעל בה רבות וגדלות. מה האסון הגדול להזדהות בזה, שהמייסדים והמדריכים הרוחניים היה אבא קובנר זיל? מר כהן מרחק עדותו. קודם כל לא נסודה הבריחה כלל, לפי דבריו. היא אייכשהו תוצאה של הבריחות, שהוא בראשית המלחמה ובמהלכה. בתהlik של אוסטוסיס (בריאת מותע עצמה) עברה הבריחה לליתה ב-1939 והפכה ליציאת השידורים ב-1944. האם אינו חש, שאלת דברי הベル? בזאת, הניסיון של הבריחות לפניו ובעת השואה השפיע על המחשבה לקראת דרכי פתרון למצוקות שאחריה. אבל איך אפשר להשוו את פילוס הדריך של הנער הציוני מאימי השואה של בנדיין-סונוביץ ב-1943 ליציאת השידורים מפולין המשוחררת' וההויסוה לכיוון ארץ-ישראל? אלה שתי תופעות יהודיות, אף שיש מבון קשר היסטורי ביניהן, כאמור. לא, מר כהן: הבריחה היא ארגון קונקרטי לגמרי, שנולד בלבליין בפברואר-מרץ 1945 (ויש על זה כמה רצינית של תיעוד), ואשר הקים את נקודת הגבול הראשונה שלו בקורסנו שבפולין בראשית 1945 במעבר לרומניה דרך הומנה שבסלובקיה. הבריחה נסודה מותע דינומים סוערים, היא הקיימה בפולין מערכת ראשונית של ארגון בלתי-לאומי, תחילתה בקרקוב ואחר-כך בקטוביץ ובולדז'. לא היו לבריחה מפקדים. היו לה מרכזים, אשר תיאמו בין תנומות הנער הציוני. שמותיהם היו אבא קובנר בשלב ההיולי המיסיד, אחריו מרדכי רוזמן עד יציאתו לרומניה והונגריה, אחריו משה מאירי. איןני אשם בזה, אדוני, שלושתם הם חברי השומר הצעיר, ואני מבין מודיע זה חורה לך — הם אינם כשרים בעיניך? כאשר הגיע איסר בן-צבי, השליח הראשון מן הארץ, לפולין,פגש אותו "בן" (משה מאירי), באחבה ובכבוד, כיאה לשלהי מן הארץ, ושאלתו הראשונה לא דותה, אם הוא איש מפא"י או הקיבוץ המאוחד או הנער הציוני. אני יודע היטב את הויכוחים, שהיו בין מר כהן לבין חבריו בשליחים, ותלונתו הרבota על קיפוח תנעותו — כמו גם תלונותיו כל יתר השליחים על קיפוח תנעותיהם — נמצאות ורשומות בארכיונים. אבל אנחנו חיים יומיים ארבעים שנה אחרי זה. האם לא מותר כבר להשתחרר מזה?

הבריחה נוצרה שנה, לפני שהשליחים הגיעו. הם הוסיפו לה מיקורות כשליחים, ובארוח פורמלי היו אחראים לה. הם פעלו בה, תוך סוככים מתמידים בינם לבין עצמם, ולמרות זאת הצלחו מאוד בפועלם. אבל, כפי שמעיר צבי נצר בזכרונותיו, היא המשיכה להיות בוגיה על אנשי המקום, ובשעתו זה גם לא הפריע אף אחד. רק עשרה שנים לאחר מכן, במדינת ישראל, צריך להוכיח שה היישוב בארץ היה היום והפועל הבלדי.

מר כהן מצטט את אפרים דקל זיל בדין, שהיה ביד טבקין על ספרי בשעתו. הוא מכנה אותו מפקד הבריחה. וזה נכון. דקל מונה על ידי שאל אביגור להיות מפקד הבריחה הראשון (אחריו בא מאיר ספרי). מתי? בסוף 1946. בראשית 1947 נפסקה למעשה הבריחה מפולין. באביב 1947 עוד הגיעו כ-19,000 יהודים מגרמניה (הבריחה תחילתה התגנדה ליציאתם), ולאחר כך היה עוד ספרחים. הבריחה המוגנית נפסקה בסוף 1946. דקל היה מפקד הבריחה, שכבר לא היתה יותר בריחה. הידיוט שלו על מה שקרה בראשית התנועה שאפו לאפס — لكن לא היה בכלל טעם להתוויה עמו באותו מעמד המוצוט על ידי מר כהן. כשהיתה בריחה באמת, לא היה פיקוד, היו מרכיבים והיתה אחראיות משותפת והיה תיאם,

תוך ויכוח, לעתים לוהט. זה עבד, ופעולתו הברוכה של מר כהן, יחד עם אחרים תומכיה. אל נא, מר כהן, אל חיזור שוב אגדות היסטוריות, שאין להן שחר.”

בברכה רבת,
יהודה באואו

תשובתו של יוחנן כהן

ירושלים, 28 Mai 1990

לכבוד

פרופ' יהודה באואר
המכון ליהדות ומגנו
האוניברסיטה העברית — ירושלים

פרופ' באואר הנכבד,

קראתי את מכתבך מה-19 באפריל בתחוםה ובאכובה. קשה לי להבין, מדוע חוקר גודע ופרופסור מכובד ממך מגיב בצורה אמוץ-זינאלית כל כך על דעתך והערכות, שאינן תואמות במידעך את השקפותינו. הרי היום מותר אפילו בברית-ההוועדות להביע דעתך, שאיננו טיענות לחץ הולת. אבל, לאחר שראית צורך נפשי דחוף לגביב כפי שהגבת, איןך משאיר לי ברירה, אלא להסביר לך.

1. לעניות דעתך, בדברים, שהשמעתי ביום העיון של "משואה" (ב-29.10.1989), היתה ביקורת מתונה על ספרך "הבריתה", ואף ניסיתי לרכבה באומריו:

"יתכן וגרמה לך הסתמכותו על מקורות חז"צדים ומיעוט מסמכים כתובים — עובדה הנובעת ממשיות העבודה או ומהתנאים".

כמובן ציטטתי את אפרים דקל ז"ל. אילו היה נוכח במקום, הייתה מוסיפה על דבריו. בהעדך הסתפקתי במובאה ואינני חור בימאך מלה, שנאמרה עלי-ידי בנושא זה.

2. אנב, אינני מבין מדוע אתה מבטל כל כך את הערכתו של אפרים דקל. אתה מנמק זאת בכך, שדקל מונה לתפקידו כמפקח הבריאות באירופה בסוף 1946, כאשר הווים העיקרי של הבריתה מפולין כבר הילך ודען. מכאן, לדבריך "הידיעות של...-שאפו לאפס".

ובכן, קודם כל דבר להזכיר, כי בשנת 1945–1946 קדם לדקל בתפקידו מרדכי סורקיס יבל"א, אשר דע היטב את המתרחש בפולין ובמערך הבריאות באירופה כולה.

באתו יום עיון ביד טבנקין, שהוקדש להופעת ספרק א. דקל "הציגף לדעתו של סורקיס". שנית, א. דקל חקר ולמד היטב גם את אשר התרחש קודם לבואו, ואף פירסם ממצאיו. אבל אם לדעתך נוכחות במקומות ובזמן-אמת היא תנאי לחקר האמת, הרי גדמה לי, שגם אתה לא הייתה באותו המקום ובאותו הזמן.

3. אתה טוען במאחרך, כי אני יוצר "אגוזת היסטוריות", שאין להן שחר".

ואחת מהן היא, כי "הבריחה הייתה איכשהו תוצאה של בריחות, שהיו בראשית המלחמה ובמהלכה. כתהילך של אוסמוסיס עברת הבריחה לליטא ב-1939 והפכה ליציאת השרידים ב-1944". בתיאור זה אתה פשוט לא מדיק.

קדם כל לא דיברתי על "תוצאה", כי אם על "המשך". העתדי, כי היכוחים שרודפים אותנו מאו — מי היה הראשון? מי היה "האב המייסד"? היכן כל זה התהיל? — הם ויכוחי סרק, שאינם לבנטים לגבי התמונה ההיסטורית הכלולתי. הבריחה, אמרתי, לא נוצרה לפני הקרה של איש אחד בمكان אחד ולא על-פי סיסמאות פוטיות... וזאת כיוון שהבריחה שלאחר המלחמה צמחה מלמטה בכל מקום, שבו נתקבזו הניצלים. היא הייתה ביטוי ליצר החיים ורצון ההישרדות, אותו הייצר והרצין, אשר הניע מעטים בימי המלחמה לבירה כדי להנצל. לא במקורה נשתרש המונח "בריחה". הוא ביטא את החדרה, את יצר ההישרדות של שאירת הפליטה ואת המשכויות הגורל היהודי. ואילו המקום נקבע לא על-ידי "מייסד" זה או אחר, כי אם על-ידי קצב התקדמותו של הצבא האדום, תחילת בנייתו ואחר-כך בוילנה ובלבולין. בכך אינני בא לגורע כהואיזה מתרומות העזומה של כל אלה, אשר היו בין הראשונים המארגנים את תנועת הבריחה.

ambilי לציין שמות,ambilי לחלק הארמים וצל"שים אמרתי בהרצائي: "אנשי התנועות החלוציות היו את המנוון, את הכוח הדוחף, את הכוח המכונן את הספינה הזאת בעבר מטרה.. הם שנתנו דגל בידי היהודים". הם גם היו אלה, שניצלו את נסיגתם הקודם מימי המלחמה והטביעו על הבריחה חותם של המשכויות, תוך התאמת הכלים לחנאים החדשניים. הדוגמא להמשכויות זאת וקשר ההיסטורי, שגם אתה מודה בו, מצויה גם בספר, בתיאור שליחותה של צsie רוזנברג ("זכר וסעה אחרת חי היה בלביה...", עמ' 27). מותר לך כזכור, פרופ' באואר, לבטל את דעתך ואף לכנות את דברי "הבל". אבל גם לי הקטן מותר לחלק על קביעותיך הפסקניות, שלא תמיד, למehrבה הצער, משקפות את התמונה הכלולתי.

כפי שהוכית יום העיון ביד טבנקין, זו הייתה גם דעתם של אחרים.

4. ההבדל בין גישותינו מתחבא גם בכך, שבה בשעה, שאנו מעלה על נס פעלם של אנשי התנועות החלוציות, כל התנועות, אתה מתרעם עלי, על שאיני מוכן לקבל כתורת משה מסיני את "העובד הפושא" כלשונך, כי "מייסד הבריחה ומדריכה הרוחנית" היה אבא קובנר. אתה גם מפנה אליו במכתבך פניה פאטיטית: "אינני אשם בזה, אדוני, שלשותם (אבא קובנר, מרדכי רוזמן ומשה מאירי — י.כ.) היו חברי השומר הצעיר ואני מבין מודיע זה חורה

לך?"

ולאחר כל הביטויים המשונים האלה, ולאחר שלא אני, כי אם אתה יוצר אגדות היסטוריות" וועסוק בפולחן האישיות, אתה עוד מטיף לי לאמור: "הגיע כבר הזמן להתגבר על מריבות וחיפושים ייחודיים, שאבד עליהם הכלח".

5. ובאשר לעובדה הפושא" הנה:

כפי שציינתי גם בהרצائي (זואת כדי למתן את ביקורת), חלק ניכר של החומר הארכיוני הקשור בבריחה, וועליו הסתמכת בספרך, מורכב מעדרויות. על החיבור והשלילה שבעדות אין צורך להרחיב כאן את הדיון. יש עדויות שונות. כך למשל נאמר בספר (עמ' 34) כי בינוואר 1945 הוקמה בלובלין קואורדיינציה חדשה. "לא הייתה כל מחלוקת שקובנר הוא המנהיג, אך הוא לא רצה לניהל את

הבריהה בעצמו", ועל כן ההגלה נמסרה לידי מרדכי רוזמן "בעל עיניים וריזות ובורקות".

בלי כל קשר לכישורי האופטיים של רוזמן קובע סטפאן גראיק בספר שפורסם לאחרונה ("המאבק על המשך החיים"), כי בפגישה בלובלין בהשתתפות צביה לובטקין, יצחק צוקרמן, אבא קובנר וסטפאן גראיק, הוקמה ועדת הבריהה. הבריהה היו מרדכי רוזמן, ניסן רוניך וסטפאן גראיק, אשר נקבע למרכו הוועדה (עמ' 11). איןני אומר, שסטפאן גראיק מדייק, כשם שאינוי קובע, כי קביעתך היא, אם להשתמש בסגנוןך, "הבל". אבל מותר לי להגיד, כי אין היא האמת כולה, וגם להטיל בה ספק, כך גם אמרתי בהרצאתי: "יריבים הטוענים, שהם וחבריהם הם שהתחילהו במלאה ח' או עד מה בראשה והאמת המלאה עוד. צריכה להזכיר".

6. בהרצאתי לא הזכרתי את השומר הצעיר. אבל כיוון, שהעלית במכתבך נושא זה, לא הורתת לי ברירה, אלא להסביר לשאלתך. לא, אתה בחרلت לא אשם בכך, כי השלושה היו חברי השומר הצעיר ומראשוני הבריהה. אבל אם מדובר בספרך, הרשה לי לומר לך, כי הופעתינו מהתמכותך המופרעת על עדותם חברי השומר הצעיר, וכחותזאה מכך, מתייאור האירועים כאלו הם מסתובבים בעיקר על ציר תנועה זו.

כד למשל, עמ' 27, אתה מספר لكורה, כי "בין מאות אלפי פליטים יהודים במרכז אסיה היו באמת שלוש מאות או ארבע מאות חלוצים צעירים, רובם חברי השומר הצעיר וקומץ חברי 'דרור'. זהו? האמנם בדקת וספרת 'באמת' ובידוק כמה החלוצים היו בין מאות אלפי יהודים ומה הייתה התשיכותם והתנועות? על סדר-מה אתה מכריע בין הרוב והקומץ, בין שתי תנועות אלו דזוקא ובין כל היתר? ואילו בעמוד 46 אומר: 'רוזמן מצא בבודפשט ארגון שהחלתו עוד ביום המחרת ושוב התמונה האופינית, חברי השומר הצעיר (אלא מה? — יב), גורדוניה, ומכבי הצעיר'.

זהו אולי תיאור אופייני לכתיבתך, אבל לא של האמת ההיסטורית. הייתה מציע לך, כי תבדוק מחדש נקודה זו, המתעלמת למשל לגמרי מאנשי הנעור הציוני ועקבא. ואם אתה שואל, האם זה חורה לי, עלי לומר לך שלא. זה פשוט מפתיע ומצער אותי ובמיוחד, כאשר נוסח כתיבה כזו מטעטע באיצטלא מדעית.

7. אתה גם שואל אותי, האם אנשי השומר הצעיר אינם "כשרים בעיני". אם כי השאלה דמוגנית עד כדי גיחוך,震עה גם עליה.

בשנות פעילותם הכרתי רבים וטובים מאנשי השומר הצעיר. מאו חברותי בתנועות נוער תמיד הוקרתי והערכתי, ועוזני מעריך, את תנועתם, את יצירתה החינוכית והחלוצית המפוארת. עם חברים מהם קשרתי קשרי חברות טוביה, הן בשנות פעילותם במוסגרת הקיבוצית, הן, בימי מלחתם השחרור והן בתקופדים ציבוריים ומלכתיים, שמילאתי בארץ וב בחו"ל. ואולם בצד אלה, נתקלתי תמיד גם בדבריה וככתביה של תנועה זו, שאפיין אותם התשבץ של "בן יחיד", המפוגן, המתנשא והזרש מכלום להכיר. בבכורותיו ובעילונו. בין אנשי השומר הצעיר, שהכרתי בפולין, היה גם משה מאירי (בן) זיל. פועלתי אותו בבויאי לפולין במשך תקופה לא קצרה (אתה טועה בספרך. בן לא עזב את פולין בספטמבר — עמ' 120).

ונקשרו בינו יחסים מזויינים. לא במקורה הוכרתי ובחרצאי בין אלה, שהיו קרובים לי במיוחד ואני עוד אנתנו. חבל שאין הוא יכול עוד לאש את דברי. בנוסף לשיתוף הפעולה המעשית קירבה אותנו גם תמיות דיעים בנוסאים השובבים. באותו הזמן עוד לא השטלה על "האסיאנים" של השומר-הצעיר האינדו-קטרינציה הסטטיליניסטייה של עיריו ודעותיו של בן על המשטר הסובייטי ועל ההכרה בכינונו מדינה יהודית לאalter היו זהות לדעותיו.

לא הכרתי אישית את רוזמן ולא את אבא קובנר, שאתה רואה בו את "המנהיג", "המייסד והמנהיג הרוחני", אבל שמעתי עליו הרבה ונזירות. ללא ספק יש לזכות מנהיגות, חזונו, רעיוןותו וכושר הביטוי שלו חלק ניכר מהנעת תחילה הבריחה. אבל בהעניך לו מואר "המייסד" אתה רק מגמד את אישיותו. יש המייסדים חברות בייטוח, בנק, ישיבה, קבוצת כדורגל. את הבריחה לא יסיד איש. כפי שכבר אמרתי, היא צמחה מעמקי המזוקה ועוזי הביטוי זכותו הגדולה של אבא קובנר הייתה, שהיא בין מניפי הדגל הראשוניים ועוזי הביטוי ביותר. עם זאת ראוי גם להזכיר, כי קובנר וחבריו מחשמר-הצעיר לא היו היחידים. לא בווילנה, לא ברובנה ולא בלובלין. שותפים נאמנים להגעת תחילה הבריחה היו כל התנועות ופעיליהן וכן עשות ומאות צעירים וצעירות שלא כל רקע תנועתי.

8. צר לי לומר לך, פרופ' באואר, כי בנזקודה זו התמונה המתקבלת מקריאת ספרך אינה מואנטה. כך, למשל, אתה גוטה להתעלם או לגמד את חלקה ותרומתה של תנועת איחוד הגגוע הציוני – עקיבא. למפעל הבריחה. העובדה, שבמכתבך אתה ניתלה באיזה איזורו. צנעו (בספרך עמ' 16), אינה משנה את התמונה הכללת. מון הראי, איפוא, להסביר את תשומת לך לכך, שתנועת איחוד הגגוע הציוני – עקיבא (לא בני-עקיבא, כפי שנאמר בטעות בספרך בעמ' 44), הייתה גורם משמעותי יותר בנושא.

אריה לוי-שץ, שהיה או שליח בפולין, כותב במחקרו (קובץ יהדות מזרח אירופה בין שואה לתקומה עמ' 293: "האיחוד") הו כוח החלוצי רב והקידושים שעושים רושם מזויין... זו היהת גם התרששות משלחת הבריגדה... בתחילת 1946 היו לאיחוד בפולין כ-60 קיבוצים... עד כאן עדותו. עלי להוסיפה, כי בקץ 1946 הקיף האיחוד כ-80 קיבוצים ו-11 בתיהם. מתוך שורותיו יצא פועלן הבריחה ורמשה. חלקה של תנועה זו בבריחה הסתכם בסוף 1946, ב-22% (השומר-הצעיר לשם השווה — 13%). בספרך קשה למצוא לכך עקבות כל שם.

אחד הפעילים הראשוניים והמרכזיים בבריחה היה ניסן רוניק, המוזכר בספרך (עמ' 20) בצעעה. לא זו בלבד שהיא מראשי הפרטיזנים ביערות נארוץ', אלא שהיא גם בין המארגנים את הקואורדיינציה בווילנה יחד עם קובנר וגם בין הראשונים, שהגיעו לאיטליה וייצרו את הקשר עם הבריגדה. בארץ נפרדו דרכיהם של רוניק וקובנר, כל אחד הלך לקיבוצו התנועתי.

בימי מלחמת השחרור לחם ניסן רוניק והגן על ביתו, ניצנים, מול כוח מצרי עديח. 33 מגינים, בחורות ובחורים, נפלו בקרב לידו ומסביבו. הנשברים בחיים, בחלקם הגיעו פצועים, הלכו בשבי וביניהם גם ניסן רוניק. ואילו אבא קובנר, או הפוליטרוק של "גבעתיה", פירסם והפיץ למחרת היום המר הוה "דף קרבי",

- שבו השתלה בעטו על מגני ניצנים ("מגני בית על תנאי") וכינה את אחת מפרשיות הגבורה של מלחמת השחרור "כשלון" ו"חרפה".
9. ובאשר לטענוך כאילו אני מנשה להוציאי, "שהישוב הארץ-ישראל היה היום והפועל הבלעדי" של הבריחה, אוכל רק לומר, כי היא רחוקה מהאמת. בהרצאת הנו"ל, כמו גם בהזדמנויות שונות בעבר, חזרתי ואמרתי: "אני מזהיר ואם תרצו — חגיית — בהזדמנות זו: אנו החלחים הראשונים מצאנו את הבריחה היה, נושמת, פולעת, מאורגנת ואנשיה עוזבים בדריכים בלתי חוקיות את פולין".
10. אתה מנשה להטיף לי, על שangi אינני משוחרר מוחוויכים, הסוככים, היריביות וחיפושים הייחוס, אף כי עברו כבר 40 שנה מאז.
- האמת היא, כי מאז שובי משליחות בפולין לא עסكتי בנושא, חוץ מאשר במספר הזדמנויות. גם על ספרך לא הגבתי כל לאחר הופעתו וכברצאת הנדונה כאן הסתפקתי ב ביקורת מרותם ובציטוט מדברי א. דקל. רק מכתבי מחיב אותי עכשו לחשיב לך, ואם הארכתי — אתך הסלהה.
- גם בהרצאת הנו"ל וגם בהופעות אחרות תמיד הדגשתי את המאוד. מעולם לא עסكتי, כמו, בטיפוח פולחן האישיות או בפולחן תנועתי ותמיד עמדתי על שיטתה הפעולה בין כל הגורמים וה坦גוות, בלי להזדקק לקלישאות, כגון "מייסדים", או "אבות רוחניים" וכיוצא ב.
- הויבחים, שהיו לי או עם חברי לשלהות — וויכוחים כMOVיו — ו"הסוככים התמידיים" כביבול, שאתם אתה ממציא במקתבך, תמיד היו ענינים ונסתימיו ברוח טוביה. תמיד זכיתי לאמון מלא, לשיטתך פעולה ולידיות מצד חברי השליחים ומצד פעילי כל התנועות, כולל השומר-הצעיר.
- טענוך, כאילו אני יכול "להשתחרר מזה", אינה אלא עורבאה פרת.
11. אתה מסיים את מכתבי הנרגנו בהעניך מהמא אדיבת "לפערתו הברוכה של מר כהן". אני מודה לך. לא יזאת לפלין, כדי לזכות במתחמות או בעיטורים. עשייתי אשר עשית תוך תהוות השליחות וכמייבך יכלה. אני מאושר על אשר חלקי היה עם אלה, שסייעו להצלחת מפעל הבריחה וההצלה של שרירות הפליטה מפולין.

בכבוד רב,
יזחנן כהן

לזכרו של לייאון לוסטיג ז"ל

במלאת חמיש שנים למותו של לייאון לוסטיג ז"ל נערך מטעם "משואה"כנס לזכרו ב-9.10.90, באולם "בית סוקולוב" בתל-אביב. בכנס השתתפו ידידי ומוקרייו הרבים, חברי מוטייק התנועה ואישי ציבור, שבאו להЛОק כבוד לזכרו. את הכנס הינחה הח' יצחק גולן, שהעלה את זכרו של המנוח בדברים חמים ומלאי רגש. כמו כן חולקו בכנס פריטים מטעם הקרון ע"ש לייאון לוסטיג ז"ל לגבי' הלה רופא ייזור-שייפר על-ספרה: "פרידה ממילא 18" ולגביה יעל פلد (מרגולין) על עבותת המחקר "תנוועת ההתנגדות היהודית בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי על רקע החיים בקהילה ובגיטו".
דברים על כלות הפרס ועל חיבורון. השמייע יוחנן כהן, ייור ועדת השופטים.

הקהל בערב לזכרו של לייאון לוסטיג ז"ל.

לייאון לוסטיג ז"ל — חמיש שנים למותו

דברים בכנס מטעם הקרן ע"ש ל. לוסטיג ז"ל ב-9.10.90

המש שנים חלפו, מאז הסתלק מאתנו לייאון לוסטיג ז"ל וחמש שנים חלפו, מאז ייסוד "קרן לוסטיג" במסגרת "משואה" להנצחת זכרו. זכרו של לייאון לוסטיג ז"ל לא מש מאתנו ודמותו לא טושטה, על אף פרק הזמן שחלף, מאז החל לעולמו. לייאון ז"ל היה אדם בעל ייחוד מסויים. נוכחותו בחברה הייתה מרגשת מאד ומשמעותית מאוד. כסמו האישני, סבר פניו ועיניו החדה, אשר שפה ידידות והيبة, בטחון ואמונה, לא יכולו להשאיר אותו שווה-נפש כלפוי. זאת ועוד. הקשרים של רבים מأتנו עם לייאון הרי נתנו עוד בתקופה תגונת הנעור, אשר בימים והם יצירה חוויה רבת עצמה, אדרישה וחזקה, שהטבעה את חותמה לאורך כל חיינו.

החויה המשותפת הזאת של תגונת הנעור יוצרה גם קשרים וייחסי חברות וידידות, שעמדו ב מבחן במשך עשרות השנים, על-אף הדינמיקה המסתוררת של חיינו ועל-אף הצעועים והשינויים החדשניים, שפקדו את דורנו.

לייאון לוסטיג ז"ל ניחן בתכונות ובכישורים מיוחדים אשר עמדו ב מבחן גם בתחום הักษות ביותר בחיו וביחד בתקופה המלחמה והשואה.

לייאון לוסטיג ז"ל היה אדם אשר ידע לא רק לשאול את השאלה הבוגנות, אלא גם להסביר תשובה. בתבונתו כי רבה הבין, כי בעיות מזוקה לא די בניתוח סיבות המזוקה, אלא צריך לחשוף גם דרך להחולץ ממנה.

הוא ידע לא רק להעלות בעיה בזורה בהירה וمبיקעה, אלא גם למזרע את פתרונה. היה לו כושר המזאה מופלא, מלאה באמץ לב וברזיות בלתי גיילם. כל אלה עמדו לו במאפיין ההצלחה שלו ואיפשרו לו לסלול דרכי לربים מהחברים להיחלץ מידידי הרוצחים.

גהיל הנפש היה מן האיפיונים הנעלמים של לייאון ז"ל. אף פעם לא העלה על דעתו את הגירסה של "את נפשי הצלתי". נהפוך הוא לייאון, שבראשית המלחמה מקבל ידיעה, כי הגיע עבורי סרטיפיקט, המאפשר לו לעלות ארץ, מותר עליו באמרו: כי "בנסיבות הנסיבות הוא לא יטוש את חבירו". כך גם הוא נהג בכל תכנית הצלחה. לא בשבייל עצמו בלבד, אלא נושא מקום למקום תוך סיכונים איוםים, כדי לאסוף חברים בדרך ולהובילם אליו. זה היה איש, אותו נזוכר לעד.

יוחנן כהן

פרס ע"ש ליאון לוסטיג ז"ל לשנת תשנ"א

ועדת השופטים של הפרס ע"ש ליאון לוסטיג ז"ל החליטה להעניקו השנה לשתי מחברות: לגב' הלה רופאיין-שייפר על ספרה: "פרידה ממילא 18" — ולגב' יעל פلد (מרגולין) על עבודת המחברת "תנועת התנגדות היהודית בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי על רקע החיים בקהילה ובעיר".

ספרה של הלה רופאיין-שייפר הוא ספר עדות, המתראר ללא כל וسرק ולא יומרות ספורתיות את קורותיה של צעריה היהודית, לחמת המחרת והאנטינאצית.

מקורו עוצמתו של ספר זה טמון דווקא בכנותו, בתיאורו העובדתי, בסגנוןנו והמאפק, בהגנותה של המחברת ממתן ביטוי רגשי — אף כי מוצדק ללא ספק —

לדדמה שנטוללה על ידה ממש ימים, חדשים ושנים.

בדפיו הראשוניים של הספר מתארת המחברת את המשע, שערכו אנשי תנועת "עקיבא" מ Krakow אל ראש הר גבורה מהרי הטאטרה. במחצית הדרך נטהוללה סופה עצה מלאה בברקים. ברדתם מההר נודע להם, כי ברק פגע בקבצת חברים שנייה, שטיפסה במסלול אחר. שישה חברים נהרגו ואחדים נפצעו.

שבועיים לאחר מאורע זה ניתהה על פולין ועל יהדותה סערה אימה בהרבה, שעת הבליץ והכיבוש הגרמני.

ספרה של הלה רופאיין-שייפר מתעד את התפתחות שיטות הדיכוי, שהפעילו הנאצים כלפי היהודי Krakow ואת האסונות, שהמטטו עליהם.

ובמקביל, את דרכי התעוררות המחשכה בקרב הנוצר היהודי על הצורך להתנגד ולהלחם באויב, מחשבה, שטופחה והתחזקה מיום ליום לבוכותיהם של חברי התנועות הציוניות, ובמרכזן תנועת "עקיבא".

תקצר כאן היריעה לתיאור מעשיה הנועזים של המחברת, אשר שימושה כקשירה בין הגיטו והצד הארי, בין קראקוב וורי הסביבה, בין קראקוב ווורשה. בוכות הופעתה וקלסתה פניה, בוכות שליטה המושלמת בשפה הפולנית, ומעל הכל

כלת הפרם, הלה רופאייז'נשיפר, מדברת על ספרה.

בזכות עוז-רזה, תושייהה ודבקותה במטריה, הצליחה במילוי משימותיה — להעביר ידיעות וכסף, להבריח ניירות מומייפים ונשק, ללוות חברי במעבר, בקרקוב ובוורשה, בזשוב וובוניה, ברכבות ובבדרכם, בימים ובלילה רווי מתח ועקבבים מדם, עשתה הכל את שילוחתה ללא חטא.

אתרי הפעולות הנעוות של המחברת היהודית בקרקוב בדצמבר 1942 נגד קצינים גרמניים בקפה "צינגריה", בקפה "אספלנדיה" ובמועדון "זוקופיאנקה" יצאתה המחברת לווישה, כדי לחשוף שם את עקבותיו של שמשון-шибק דגנון, מבלי לדעת, שבינתיים הוא כבר הוגר ונכלא. היא נתפסה בכנסת לגיטו, מצליחה לברוח, נורית ונפצעת תוך מנוסחה, אבל מצליחה להסתתר ולהישאר בגטו.

שם היא משתחפת במרד ומצליחה להגיע לבונקר המפקדה ברחוב מליא 18. ב-8 במאי 1943 היא נשלחת לצד הארי, כדי ליזור קש בעם יצחק זוקרמן.

הפרקמים האחרוניים של הספר מחראים את דרך היסורים, שעברו המחברת והבריה, לאחר ששחו בורשה ב"הוטל פולסקי". אשלית ההצלחה בדרך החילופים בשביים גרמניים מסתיימת במחנה ברגן-בלזן. ב-8 באפריל 1945 הוצאו אלפי יהודים מהמחנה, ובתוכם המחברת, כדי לצעוד ברוגל בדרבי גרמניה, ברעב ובצמא. מסע זה נפסק ליד מגבורוג, כאשר המשמר הגמני נמלט על נפשו.

ספרה של הלה רופאייז'נשיפר מלאה תיאורים רוויים כאב ומתח, אך מרגשים במיוחד תיאורי דמיותיהם של הלוחמים הצעירים, חברותה וחברותיה של המחברת. צעירים ללא הכשרה צבאית, שנשלים דל, מונם מועט, תנאי חייהם בALTHI נסבלים

ומולם ניצבים כוחות רשות אדירים, שביעים ומוציאדים; צעירים, עשרים ורות, העומדים בגבורה מול האויב הנאצי. וכמה נוקבים ונוגעים לב' שלאלותיה של המחברת, חיבורתי נפשה ומחשוביה ברגע החזרו:

"האם באמת נסתיימה המלחמה? האם באמת זכיתי להישאר בחיים? ומהذا דוקא אני?... משפחתי הורעללה בנו בבלז'ן, מילוני יהודים נרצחו במחנות ההשמדה... איפה כל החלוצים שלי אשר אתם עמדתני לעלות ארץ? איפה כל יידי מהארגון הלחום?... איפה החלוצים מהובונקר שבמילא 18?... כל חברי יידי עמדו לנגד עיני החיים: מרדיי אנגלביין, מירה, יורק, לוטק ואמו, וכל האחרים, וכולם כה יקרים ואהובים... מודיע לא זכו?... הרגשתי רק ריקנותו ויושן. פתאום לא יכולתי עוד לעמוד עד שטף הדמעות... הרגשתי, כי אני חלה מידי לפטור את בעית הנקמה ושחרורו היחיד האפשרי עתה הוא להמשיך לחיות ולספר את פשעי הגרמנים..."

ואכן ממשימה זו, שנטלה על עצמה הלה רופאיין-שייפר, היא מילאה עתה בכשرون וב盍ילה בספרה.

בזהדנות זו אנו מוצאים לנכון לצין גם את חלקה של גבי' שרה שנדרנשטייט ברישום הוכרונות של הלה, בעריכת הספר ובהזאתו לאור על ידי בית לחומי הניגטאות והקיבוץ המאוחד.

עדת השופטים רואה כבוד לעצמה להעניק את הפרס ע"ש לייאן לוסטיג ז"ל תchno"א להלה רופאיין-שייפר.

ובאשר למחקרה של גבי' יעל פلد (מרגולין).

עובדת זו מוקדשת, כאמור בשער הפירוטם, ל"תנועת ההתנגדות היהודית בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי על רקע החיים בקהילה ובגטו".

זהו מחקר ממזה ועמיק ביותר, הדן בתנועת ההתנגדות בקרקוב על איפיונה המיחדים.

בפרק研究 הראויים מתארות יעל פلد את הרקע — את קרוקוב, בירתה העתיקה של פולין וקהילתת היהודית; את הכיבוש הגמני, שקבע בקרקוב את מושב גנרל-גוברנמן; את מדיניות הגינויות האנטי-יהודיות; את מבנה המוסדות היהודיים — היודנרט, המשטרה, המפלגות ותנועות הנוער.

בחלקו השני נכנס המחבר לפרט תנאי החיים בגייטו, לתיאור הגינויות, ההתמות והשליחים וליחסם של הפולנים לנעשה.

החלקים השלישי והרביעי מוקדשים למחתרת היהודית הלחמת ולבצעיה: שני ארגונים הוקמו בקרקוב. האחד והධמינגטי, ארגון "החלוץ הלחום", שבמרכזו עמדו אנשי תנועת "עקיבא" ו"דרור" והשני, "איסקרה" (ניצוץ בפולנית), שהוקם על ידי חבריו "השומר הצעיר". בה בשעה שאיסקרה הייתה יחידה יהודית הפעלתה במסגרת ה-GL (גוארדייה לודובה מסודה של ה-י.פ.ב.ר.), החלוץ הלחום פעל כיחידה עצמאית לאחר שנתלה אכזבות משיתוף הפעולה עם ה-GL. המחברת מתארת הבדלים נוספים ואת מערכת היחסים בין שני הארגונים האלה וגם הקמת מפקדה משותפת לשנייהם בשלב מאוחר יותר. היא גם מסבירה את הנימוקים של המתחתרת בקרקוב בדרך פעולה מיוחדת, בהשוואה לגיטאות אחרים ובנגוד

לדעתה של מפקחת האיל' בורשה, שראתה עצמה כممונה גם על אנשי קרכוב. לדעתם של אלה, בקרקוב לא התקיימו התנאים להתארגנות ולהחימה בתוך הגטו וגם הנסיגנות להצטרך לפרטיזנים פולנים ביערות הסביבה נסתיימו בכשלון ובאבדות כואבות.

הלחימה התנהלה אפוא בקרקוב מחוץ לחומות הגטו. אחרי המלחמה נעשו על רקע זה מצד הפולנים נסיונות לטשטש את העובדה, כי המבצעים הקבילים בקרקוב היו מעשי ידיה של המחרת היהודית והם ייחסו למחרת הפולנית.

המחקר מפרט את שיטות פעולתה של המחרת היהודית, את אופי להימתה, את הדרכים להשגת אמצעי לחימה, את המאסר במונטולפיק, את המעבר ב-1943 למחתרת בפלשׂוב ולפעילות פרטיזנית ביערות וישニץ-בוכניה.

פרק מיוחד מוקדש לתיאור הדמויות הבולטות של ארגוני המלחמתה — השק צבי באומינגר, מירה גולה, בנק הלבריך, אברהם לייבוביץ — לאבאן והשלישה הבלתי נשכחת — דולק לבסקיינה, שמשון-שמעק דרנגר וגוסטה דרגנריידיזון, אשר גם בכלא שאפה למלא את שליחות התגנואה. היא רשמה על פתקים את סיפורו של "המרד האחרון והעוז ביוור בחיננו" ובקשה היהיטה, כי דפים אלה יימטרו על-ידי מי שימצא אותם לאחר המלחמה לקיבוץ עקיבא "בית יהושע".

ולסיקום — עבודת המחקר של גבי' יעל פולד (מרגולין) המתועדת היטב והמצויד באפרט מדעי והיסטורי מגוון, מהוות תרומה משמעותית לחקר השואה ולנושא החתנגנות היהודית הלוחמת.

פרופ' ישראל גוטמן

**תנועת ההתנגדות בקרקוב בתקופת הכיבוש הנאצי
על רקע החיים בקהילה ובעיתו
עובדות דוקטור. מאט יעל פلد (מרגולין)
(מתוך חוות דעת השופטים)**

הudyaha shel ha-gav'i plad u'sekhet batnou'at ha-ttangdut ha-yehudit b-karukov batkufat ha-civush ha-na'azi ul raku' chaya v-horvanya shel ha-kahila ha-yehudit be-shir. Karukov ha-ia mahishvimim ha-uyuniyim ha-rotshonim be-polin v-bemash' maozot b-shanim bi-ritraha shel malchut polin. Yehudim yishbu b-karukov ma'ot ha-mada ha-yid' v-ka'hila karukov hitha me-hatikot v-va'havot b-kurb kibutz yehudi polin.

b-halak nigar machibura shel ha-gav'i plad matzairim ha-yi yomim shel yehudi karukov v-hafilot shel ha-yidnerat v-homosedot ha-yehudit b-matziot ha-civush v-higato. Mitzba v-ogleglia shel ka'hila karukov bo'men ha-melacha hoshpesh lo'a b-me'ut ha-uboda, shkarukov simsha makom moshev shel shlehotnuot ha-civush v-germaniym ha-merkaliym bengenral go'vermen v-chalo tcapot shivuniyim b-harkevah shel ha-oacolosya ha-yehudit be-shir. Camo en hohlfu p'umim atidot ha-anshim, shohetzu b-rawash ha-zibor b-makom v-chosur yitzibot ha-ua misimni ha-hicer ha-yisodiyim shel ka'hila batkufet ha-nidana. ha-kotoba ha-shcila l-mesor ha-mona rzoshe shel ha-mtarach v-lahmatish at ha-mzoka v-habu'ot, uman ha-thmudzo yehudi karukov. ha-ti'ayor v-hanitava mashtamim ul-mabhar rabh shel perstomim v-tau'ot, shanu b-halakun ha-iyi b-lati' idu'ot ud ca.

ha-nousa ha-ukiri shel ha-uboda ha-ia batnou'at ha-ttangdut ha-yehudit ul-fleggia, fu'iliyata v-mbe'uzia. zo no'sion rason le'tsok bnousa zo b-zora makiya v-mazca. b-nogeu batnou'at ha-ttangdut b-karukov kiymot shalot v-tamihot rivot, shel la' vobheru ud ca. ha-argon b-karukov umed b-kashr ha-dok v-rotzo' um merkzi ha-machteret v-ha-argon ha-yehudit haloch b-bo'rasha, an' la' baror lanu, am ha-argon ha-yehudit haloch b-karukov ha-kom bi-yomtem ha-uzmiyya shel anshi ha-makom, ao yish laravot bo shlosha shel ha-hataganot ha-merkaliyah

בורהה. בקרקוב התארגנו ופעלו שני ארגונים. ארגון המכונה "החולץ הלחום", שגרעינו המרכזיו היו אנשי תנועת "עקיבא", חנועת נוער בעלת צבון ייחודי, שהיתה בעלת משקל ניכר בקרקוב שלפני המלחמה; וההתארגנות השניה, המכונה "איסקרה" (ניוצר בפולנית), שבמרוכזה פעלו חברי "השומר הצער". ידוע לנו, כי בשלבים האחוריים לקיומם התאזרו שני הארגונים לארת ביצוען של פעולות נקם נגד הגרמנים. מעסיקה אותנו השאלה, מתי ומדו גזוו שני ארגונים נפרדים והאם המבדיל ביניהם היה רק המשוור הרעוני-ארגוני או גם חילוק דעתות באשר לשיטות והמידים של פעולה ההתקנות. הארגונים בקרקוב אימצו להם דרך פעללה, שלא הייתה מתקבלת בגיטאות אחרים. בקרקוב לא הכינו התקומות בשטח הגטו ולא התבצרו ביחידות פרטיזניות בערים, עם זאת נעשו נסיבות של יציאה לעירות שנסתימו בכשלון צורב. לעומת זאת פנו אנשי קרקוב לביצוע פעולות נקם בשטח העיר מחוץ לגטו. המניותם לכו פעללה יהודית זה, כמו גםשאר הביעות הכלוכות בארגונים ובפעולות שבוצעו, זכו להאהרה רב צדית ודין ישודי בעבורתה של يول פולד. בתחום המודיעיני ובמשורר של השגת ציוד קיימו אנשי הארגונים בקרקוב מגעים קרובים. עם המתחרת הפלונית. אחרי המלחמה נעשו נסיבות לטשטש את העובדה, שההתקפות נגד הגרמנים, שנחלוה להם הד חזק ושגרמו לגל של מאסרים ואבדות של חברי הארגונים, הם מעשה יהודים ופעולות אלה יוחסו למתחרת הפולנית.

אחדים מראשי המתחרת ולהלימה בקרקוב הם על אף גילם הצעיר דמיות בעלות עולם נפשי עשיר וברורות ציבורית מרשים. במתחרת של אנשי קרקוב הוזא עתונן, המשקף את המחשבות והמעשים של אנשים אלה. אחת מהஹומות הבולטות כתבה יומן בבית הכלא, שהשתمر כמעט בשלמותו ויצא בארץ בשם "יומנה של יווסטינה". נותרה בחיים קבוצה מבין הפעילים והלוחמים מהארגון בקרקוב ועל יסוד תיעוד מגוון — יהודי, פולני וגרמני, וכן העדויות של הניצולים, שיחזרה גב' פלד בשקדנות רבה את פרשת חיים ומאבעם של חברי השורה והמפקדים, שרובם כולם נפלו והומרו לאורך הדרך.

עבדתה של يول פולד היא תרומה בסיסית חשובה להרחבת הידע וההבנה של ההתקנות היהודית בקרקוב וההתקנות היהודית בunities פולין בכלל. המבנה של הפרקים והלשון בה נכתבת העבודה נכונים ו邏輯יים בדרך כלל. בשימוש בתיאור ורישום המקורות מזכירות פה ושם טעויות בעלות אופי טכני, אך ליקויים מוגעים אלה אינם גורעים הרבה מושקה הכלל של העבודה ואינם מהווים שלב תיקוניים נוספת.

מכتب ברכה מאת יהודה אורנשטיין להלה רופאיין-שייפר להופעת ספרה "פרידה ממילא 18"

חו"מ סוכות, תשנ"א

להה ואריה היקרים,

הגיעה אליו הידיעה, שזכית, הלה, בפרס "משואה" מהקרון ע"ש לייאן לוסטיג ז"ל שהכרתי אותו, בגין ספרך "פרידה ממילא 18". כאשר מתקבלים פרס על ספר, שכלו זכרונות מיימי השואה הנוראים ועל עמידת הגבורה של חבורת לוחמים נגד אויב אכורי — אין תשומת לב לכבוד שבספר. הלב שמה על הפרס כעדות, דברי הספר חזרו ללבות רבים, עוררו עניין הציבור. נעשו חלק של היסטורייה, זאת רצית וזאת הייתה שליחותן. רצית, וזאת רצוי הלוחמים, שעם ישראל לא ישכח את מעמדם בגולה וידע, גם בימי השואה היו שם גפשות טהורות ואmittot, שבימי השמדת העם לא חשבו על עצםם, על האצלת נפשם כיחידים — אלא על הרמת כבוזו של עם ישראל ושרמו אמונה לציווות ולאהבת ארץ-ישראל, הם הכריזו מפורשת, שהלחמותם אינה רק צורך בנקמה באויב, אלא רצון לעודד את אחיהם בארץ-ישראל להמשיך בבניין המולדת ולדברק ביהדות. חרדה היהת בלבם, שהמעשה שלהם יישכח.

בספר שלך, הכתוב בכשרונו רב, את עשה שליחות, שהיתה לפני עיני טובה דרנגנו, כאשר כתבה את "יומנה של יוסטינה" (להציג מצבת זכרון לארגון הלוחם) וספרך הוא הרחבה חשובה של היריעה. ועל זה אני בא לבך אותך. ולשנה חדשה אני תפילה, שהמקום יתנו לך כה להמשיך בבניין חלוצי של ארצנו, כי לעתיד עינינו נשואות. והנה נפתחו השערים, עולמים באים ארצה גלים, גלים, חזון, שלא ציפינו לו תmol שלשות, כאילו השם מקיים את הבטחנו "ושבו בנימם לנבלים".

יהיו רצון, שניהיה ראויים ומוכנים למלאמצוותינו בשעה גוזלה זו, וזו גם הדרך לכבד את חבירינו היקרים, שנפלו בשואה, "הנאהבים והנעימים בחיהם ובמותם לא נפרדנו".

כתיבה וחתימה טובה,
יהודית אורנשטיין

יוחנן כהן

על הציונות הכלכלית (כפי שהיתה פעם)*

זה עתה יצא לאור ספרו של ד"ר דוד שער, המתאר בczęורה בהירה וምורטת את תהליכי התפתחותה וגיבושה של הציונות הכלכלית. מ"סתם ציונות" ל"ציונות כלכלית" — זו כותרתו של הספר, המבטאת נאמהה התפתחות זו. מסגרתו של המחבר מתיחסת לעשור אחד בלבד 1929—1939¹, אולם אלה הן השנים הקובעות בתהליך הנ"ל. הקורא ימצא כאן פירוט רב, מדוקדק, מבוסס על מסמכים רבים (שבחלקם מובאים בנספח) וביבליוגרפיה עשירה ביותר וממצה את הנושא. על רקע תקופה, שהחלה עם הציגתו בפלורו ונטשיימה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, סוקר המחבר את מהלכי המדיניות הציונית, שמעצבה הראשי היה וייצמן, ובמקביל את הרכישות והארועים, שהסייעו את התנועה הציונית ואשר גם הביאו לידי שינויים מבניים בהסתדרות הציונית העולמית.

"בבול יסדי את מדינת היהודים", הצהיר הרצל. כל עוד היה בחיים, הסתפק כל הציונים בהזהרת נאמנות לתוכנית בול. אולם לאחר מותו החל תהליך של פרוגמנטציה, אשר זכה גם לאישור פורמלי ב-1907. הקמת "המזרחי" ו"פועלי ציון" סימנה מהפך רعنוני וairyוני. בתחילת המלחמה العالمية לא היו סיעות אלו אלא קבוצות מיעוט. הרוב המכרי נשאר נאמן למונחת המקורית, להסתדרות הציונית הארץ-ישראלית. ציוניים אלה, שנשאו בעול העבודה הציונית היומית, קראו, אפוא, לעצם "סתם ציונים", או "ציונים לא לוואי", להבדיל מציונים, שנימנו עם "האגודות המיוודדים".

אלא שאחרי מלחמת העולם הראשונה, עם גידול המנהה החלוצי מוה והעליה הר比עית מוה, עם הקמת התנועה הרבייזונייסטיית והעמקט הניגודים בישוב — קשה היה להתעלם מבעיות חברתיות ומדיניות, שהחיכים הולידו יוסיומי, קשה היה להישאר "סתם ציוני".

* דוד שער, מ"סתם ציונות" ל"ציונות כלכלית", הוצאת ראובן מס ובחסות המדרשה הליברלית ע"ש י. פורד, 294 עמ'.

כך החל המעבר מסתם ציונות לציונות כללית, ובימי הקונגרס הציוני השני (1931) הונח היסודות לבירת עולמית של הציונים הכלליים.
אולם ציונות כללית מה? המכנה המשותף לשוגיה זו מצוי, לפי שעריו, בכתביהם של כמה הוגי דעות, אשר על-אף גישותיהם השונות מאוחדים היו, בהדגישם את עקרון "הפרימאט הלאומי", ועלינותו על פני כל אינטראנס פרטיקולרי וחלקי.

על-אף הצלחה התחלתית לא הגיעה "הברית" מעולם למנוחה ולנ Gehalt. האיחוד והפילוג, אומר שערוי, "ירדו כרכום יחדיו לעולמה של הציונות הכללית".

במידה לא מועטה גרמה לכך העובדה, כי האישים המרכזיים, אשר זיקתם לציונות הכללית לא הייתה מוטלת בספק (ויצמן, אוסישקין, סוקולוב, ס. וייז), לא נלהבו מכනסה לפעולות מפלגתית. הם ראו עצם כעומדים מעיל למסגרות צרות וסלדו מעסקות הכרוכה בכך. משומך כרך המאמץ העיקרי הוטל על כתפיו של ד"ר ג'. שווארטזברג ומשא זה היה כנראה כבד מדי.

אבל לא רק הגורם האישי גרם לחולשת המלחנה הציוני הכללי. ההבדלים, שבשלטו בין האיגודים ממזרה אירופאה ומערבה, בין חוגים עממיים ובין החוגים הליברליים, בין הקבוצות "האורחות" והפעילות בארץ — הצמיהו גם שני ורים עיקריים בציונות הכללית: האורחות-עמי מזה והמתקדם מזה. (מקום מיוחד מוקדש בספרו של שערוי גם לדור הרדייקלי — או כפי שהמחבר מעדיף לכנותו, הציוני-אנטגראל, בראשותו של גריינברג).

חולוקי הגישות והעמדות בין שני הורמים הללו וגברו עם התערות הציונית הכללית במציאות הארץ-ישראלית והביאו בסופה של דבר לפילוגה ב-1935.

"הшибולות", כהגדרת שערוי, המאבחנתה בין שני הורמים, וגורם היישר לפילוג, היו חילוקי הדעות סביר שאלת התארגנותם של העובדים הציוניים הכלליים בהסתדרות העובדים הכללית, או במוסגרת אירגון העובדים נפרד. (בקשר לכך אולי כדאי להזכיר את בעודתו הקודמת של ד"ר שערוי, שהוקדשה לכינוס היסוד של סיעת העובד הציוני בהסתדרות" ופורסמה על ידי אוניברסיטת תל-אביב).

הספר, המוגש עכשו לקרה, מהו, אפוא, תרומה נוספת וחשובה להיסטוריוגרפיה הציונית, שתהווה מקור ידע לחוקר התקופה. ואילו כל מי שהיה עד או שותף לאירועים הנקרים בספר — ימצא בו ללא ספק עניין רב.

ב"ג שואת

מ. וירט

צורך ידיעות

1. המרכז הארצי להוראת השואה

א. בניה — בשנותיים החולפים ידעה "משואה" תנופה בניה גדולה. קמפוסו "המרכזי להוראת השואה" כולל — חדרי כיתות, אולם הרצאות, ספרייה וחדר עיון ומחקרים, אולפן להקלטות בוידאו, קפיטריה, פנימיה ומינღלה. המבינה הראשונית מבין ארבעת אתרי הבניה נמסרת לבני חזדים ספריים ושלושת האתרים הנוספים נמצאים בשלב עבודות הגמר. עבודות הבניה הנרחבות נעשו בתרומות המגבית היהודית המאוחדת בקנדה ואגדות יידויי "משואה" בראשות מר אלכס גורסמן.

בימים אלה החלו עבודות הפיתוח והתחתיות בשטח המכוון: רשת מדרכות, התאורה, הריצוף והגינון יושלמו במהלך שנת הלימודים השופטת.

ב. קהל העיר — המרכז נועד להכשיר עובדי הוראה בחט"ב ובCHAT"ע של בית-הספר התיכוניים בארץ, רוכים חברתיים ועובדיה המערכת הבלתי פורמלית, שליחים, מדריכים ומורים, המיעדים עצם לעובודה בקרב יהדות התפוצה.

ג. פעולות המרכז להוראת השואה — **בשנה/יל תשנ"א**
(1) פיתוח תכניות לומדים — צוות המרכז להוראה, הכנין שתי ערכות הוראה, הכוללות חוברות לומדים ל subdivision פרטנית וקובוצית, הוראות גנחות למורה וקלוטות של קטיעי עדויות בוידאו.

תוכניות הלימודים מיועדות להוראת סוגיות יהודיות מיידי השואה לתלמידי החט"ע של בית-הספר התיכוניים במסגרת של יום עיון בבית ספרי, בהיקף של ששה שעות לימוד. לכתחיבת תוכניות הלימודים קדמה עבודה תחקיר מקיפה והן מצויות בעבודה מגוננת מבחינה מתודית.

התוכנית הראשונה — **"תגניות הטבע בתקופת השואה"** — נועדת להציג על הדיממות הקיימות של העמידה היהודית בשואה ועל היבטים האקטיביים של פמזה זו. באמצעות הדיוון בתגובהם של נערים בני גילם של התלמידים

างו מקומות ליצור זיקה בין העבר היהודי הקרוב והכابב לבין התוויה הישראלית העכשווית.

התוכנית השנייה תראה אור בקץ 1991 לציון מלאת 50 שנה לראשת המשנה המונית של יהדות אירופה. תוכנית זו תחמקד בנושא יהדות גזל ומצוות — ניטח קובנה והטרות התשיעי". באמצעות ארועים מונגראפים אלה יוצגו המאפיינים השונים של הרצת המוניה של היהודים ב蓋יות הרגינה בmmo. התלמידים יתמודדו בהיבטים השונים של הקיום בצל המות ובדים הנוקבות של הפרט וההנאה היהודית נוכחות מציאות ההשמדה.

2) ימי עיון והשתלמות מורים — המרכז להוראת השואה מקיים ימי עיון בודדים וסדרות של השתלמות מורים, אשר נערכו לתת ידי המורים כלים מתודיים מגוונים להוראת הנושא. מערך השתלמות זהה להכרת משרד החינוך והתרבות לשם גמול השתלמות. פעילות זו, שהחלה בחודש דצמבר 1990, נקטעה, לצערנו, עקב מלחמת המפרץ ואנו מוקאים לחדרה עם חלוף סערת המלחמה.

3) הקמת מאגר מידע ממוחשב — החל פרויקט מוחשbst הספרית, אוסף תוכניות הלימודים ועורי ההוראה הייוואליים והאודיו-יוואליים, העומדים לרשות המרכז. המטרה היא להעמיד במרקם שנתיים מאגר מידע ממוחשב לרשות ציבור המורים בארץ, אשר יקייף את מירב תוכניות הלימודים בנושא השואה, שפותחו בארץ ובעולם.

4) פרויקט הקלחת עדויות ניצולי שואה בזידיאן — בקץ 1990 חתמה "משואה" על הסכם עם אוניברסיטת ייל (ארה"ב), המהווה פריצת דרך בתחום זה. על-פי הסכם זה יוקלטו במהלך שנות העבודה כ-70 עדויות של ניצולי שואה בזידיאן. העדים יראוינו על ידי היסטוריונים ופסיכולוגים. הקלחות אלה, יחד עם רשות ציבור החוקרים ויישמו בסיס לפיתוח תוכניות לימודים. עם חתימת הסכם הייתה "משואה" לגורם המוביל בתחום זה בארץ. בימים אלה מתנהל מומ"ם עם המזיאון להנצחת השואה בוושינגטון, המעניין להציגו כשותפה שלישי בפרויקט. ככל מהסכם זה קיבל על עצמו צוות המרכז להוראת השואה ב"משואה" לפחות בכל שנה 2–3 תוכניות לימודיות מקוריות, המתבססות גם על ערכות קטיע עדויות בזידיאן למטרות חינוכיות.

2. סמינרים

מרכז הסמינרים לתלמידי תיכון מהארץ ומהעולם ולנוער מהתפוצה קיים פעילות אינטנסיבית עד פרוץ המלחמה. בשנה"ל תשנ"א הורחבו הפעולות של המכון ללימוד השואה בשני תחומיים:

א. סמינרים בשפה הרוסית — נוכחות העליה המוניה מרבית-המעוזות נערך המכון במהלך שנות העבודה תש"ז לפתיחת תוכניות לימוד מיוחדות לנוער עולה. הוכשרו מנהלים דוברי רוסית, הוכנו קבצי מקורות, גויס מערך של עדים ניצולי-שואה דוברי השפה הרוסית וכן נרכשו עזרים אודיו-יוואליים מתאימים. המכון ללימוד השואה ב"משואה" פתח את שעריו בפני קבוצות של מנהיגות יהודית ציירה — אורחי משרד החוץ, תלמידים עולים חדשים הנמצאים בכפרי הנוער

של עליית-הגוער ובכתבי-הספר התיכוניים וקבוצות גדולות של תלמידי אולפניהם. ב. ייש עיון לתלמידי חטיבות ביניים — לראשוña הציג המכון את שרתוו גם לתלמידי חטיבות הביניים. במסגרת זו התקיימו 38 ימי עיון לתלמידי כיתות ח'–ט', המשלבים עבודה בסדנאות, פעילות עיונית, יצירתיות וסימולטיבית, ביקור בתערוכה, צפיה ברטט ומפגש עם נציגי שואה.

הנושא הראשון, שהוכן על ידי המכון, התמקד בפרשת "ילדי סלבינו" — בית הילדים שהוקם בצפון איטליה בשנים 1945–1948, בו רוכזו ילדים ניצולי שואה מרחבי אירופה. באמצעות סיפוריהם האישיים של שישה ילדים סלבינו, מתחודעים הילדים במהלך יום העיון למאבק והishirootות של בני גלים בניי השואה, לתהlikיך שיקומם למחrat השחרור ולהוויה הייחודי שנוצר במסגרת זו.

3. תערוכות קבועות

הוכנה תוכנית אב להידוש המערך המוזיאלי ב"משואה". מזיאון "דאר השואה", אוסף ייחודי של דברי דאר וబולים מיימי מלחמת העולם השנייה, יוכה למשכן קבוע חדש ולתצוגה מודרנית, המיעודת לקהל הרחב. בשלב שני תשופץ תערוכת תنوועת "הנוער הציוני" ו"עיקבא" במטרה לעדכן את דרכי התצוגה ולהתאים למטרות החינוכיות של המכון. שתי תערוכות קבועות יוקמו בשנה החולפת: "ילדי פלמינו — מפע חילדיין אל הארץ המבפתחת" — פרשת בית הילדים שהוקם על ידי הייחדות הארצישראלית בצבא הבריטי בצפון איטליה, הונצח בתצוגה מרכזית. פתיחת התערוכה ביום העצמאות תש"ז נערכה במעמד הילדים הניצולים ובני משפחותיהם וחברי הנהלת הסוכנות היהודית.

תערוכת גיטס קובנה הפורט התרבות היהודית מוקמת על ידי "משואה" ואיגוד יודאי ליטא בקומת התרבות של האתגר המזיאלי. התערוכה מוקדשת לעליות הגבורה והMRI של המלחמת הלאומת בגיטו קובנה ולפרשת הבריחה מצודות המוות — הפורט התשייעי. ארבע שנות מחקר ועיצוב הניבו תצוגה מרשימה, אשר תיחנוך באביב-קיץ 1991.

4. ימי עיון וערבי זכרון

א. מפגש יוצאי "אחדות הנוער הציוני — עקיבא" בפולין, ב-12.9.90 (ראה לעיל, ע' 204).

ב. כנס לזכרו של ליאון לוסטיג ז"ל, ב-9.10.90 (ראה לעיל, ע' 250).

ג. ערבי עיון "זכרון השואה בחברה הישראלית", נערך בדצמבר 1990. במעמד הווענק פרס המחבר ע"ש מנהיג יהדות בלגיה, יצחק קובובייצקי ז"ל לד"ר דינה פורת על תרומתה לחקר יהס היישוב והחברה הישראלית לשואה. יום העיון נערך בפני ציבור חוקרים ומורים, במתכונת של דיון אינטראיסציפלינרי, שהתקיים בשאלת היחס של החברה הישראלית לשואה, מתוך היבטים ההיסטוריים, פסיכולוגיים ואמנותיים.

5. עצרת הזיכרון ביום הזיכרון לשואה ולגבורה תשנ"א

העצרת תיערכ בערב יום הזיכרון, באספהית אטרכו "משואה" ותעמוד בסימן מלאה 50 שנה לראשת התשمرة המוניה של יהודי אירופה. הכינוס ייערך השנה בעמד שר החינוך והתרבות, מר זבולון המר. את דבר "משואה" יביא השופט העליזן (בדימוט) ד"ר משה ביסקי.

התוכנית האמנותית תשלב קטע נגינה, מחול ושירה מקלה ותועלה על ידי להקת "אנטנו כאן". הלהקה הוקמה מקרוב עולים "ותיקים" ו"חדשים" מבריתם: המועצות. ברוח ימים אלה חוקש החלטת התקומה לקשר שבין הארץ לתפוצה ולעליה המונית מאתיופיה ובברית-המועצות. אנו צופים השתפות אלפי בני-נוור, חיילים ועלים חדשים בעצרת הממלכתית, הפוחתת את אירוני יום הזיכרון באյזר המרכז.

6. "חרב חזה", מאת רבקה מגן

במלאת עשר שנים למותו של אלכס גתמון ול הזיכיה "משואה" את ספרה של המורה והסופרת רבקה מגן "חרב חזה", בו הנזicha המחברת בצורת סיפור לבני הנערים את פעילותם המתרתית ואת סבלם בכלל הנazi של אלכס ושלושת חברי לתנועת "הנוער הציוני", בעת שהותם בהונגריה הכבושה בידי הגרמנים. גיבורי הספר הם אלכס גתמון, אמיל בריג, חمرا (תוsie) אחוותו של אלכס ודנקה (דינה גלבוע).

מגמת הספר, הכתוב בלשון בהירה ובסגנון מרחק, היא להציג בפני הקורא הצער קבוצה של בני-נוור יהודים, נועזים וגאים, נחושים בדעתם להילחם על כבודם, באוטה תקופה, בה נרמסו בגנות כל הערכיהם האנושיים.

7. הבטחת התשתיות הכלכלית של "המכון ללימודיו השואה"

השנה ידענו פריצת דרך בנסיון והמשך להבטיח עתיד כלכלי יציב ל"משואה". המוניטין, אותו כבר המכון ב-18 שנות פעילותו והעובדת, ש"משואה" משרתת אלפי בני-נוור מכל השכבות החברתיות ווגוני הקשת הפלטית, תרמו להציג בעיתינו בפני מוסדות הממשלה.

בעקבות ביקורו של שר האוצר מר יצחק מודעי ב"משואה" ודיונים עם שר החינוך והתרבות ומנכ"ל המשרד — מסתמנת לראשונה אפשרות למימון חלק מפעולות "משואה" על ידי תקציב המדינה.

המגבית היהודית בקנדה ואגדות יידי "משואה" הבטיחו את המשך תמיכתם בפיתוח המרכז להוראת השואה ומימון פרויקטים מיוחדים, שיופעל במסגרת זו למען ציבור עובדי ההוראה בארץ ובתפוצה.

8. "משואה" בימי "מלחמת המפרץ"

אנו מוקוים להנוך בסתיו 1991 את הקמפוס החדש, שנבנה בתרומות יהדות קנדה. ככל בית ישראל, גרמה מלחמת המפרץ לשיתוק פעולות "משואה" בשבועיים הראשונים. לקרה הפתיחה המחוודשת של מערכת החינוך בארץ נערך המכון לفتוח את שעריו לפניהם סטודנטים לתלמידי תיכון ולשם הכנה שלוחות נוער היוצאות למסע לפולין. על-פי הנהיות מפקחת הג"א וחדר המזב במשרד החינוך והתרבות נפתח מערך הסמינרים מחדש בחודש פברואר. עם זאת יש לציין, כי היקף הפעולות ה证实מצם דואקא בחודשי השיא של עבדת המכון ללימודי השואה.

איירוני ימים אלה מדגישים שוב את מידת הרלבנטיות של השואה ומשמעותה להוויתנו כאן ועכשיו. אחריותה של גרמניה לחימושה הבלתי קונבנציוני של עירק והדיינים באשר לאפשרויות ולמגבלות התגובה הישראלית בימי המלחמה עוררו מחדש את הקשר שבין נושאים מרכזיים בסדר היום הציבורי בארץ לבין זכרון השואה.

המכון ללימודי השואה ב"משואה" נערך ליבורן ההשלכות החינוכיות של מי המלחמה על התמודדות בני הנוער מהארץ ומהתפוצה בדילמות מתkopת השואה, שכן ככל תקופה אנו מתבוננים בשואה במידה רבה מתוך התבוננות בעצמו.

ה משת תפים

משה קול — יו"ר המפלגה הליברלית העצמאית; יו"ר הנהלת "משואה" ומדרשת פורדר; ס/נשיה האינטראציונל הליברלי; יו"ר מרכז תרבות העמים לנוער — ירושלים; יו"ר חוג יידי אגודות הספרדים ומחבר ספרים פורה. רוב ספריו שהופיעו עד עתה זנים בנוסאי חינוך, ציונות וחברה; כן פירסם 3 מונוגרפיות על אישיים וחברים. נפטר בשנת תשמ"ט.

עו"ד גدعון האוונר — בעבר חבר הכנסת; יו"ר מועצת "יד-ושם"; יו"ר הוועדה המדינית של ל"ע; יו"ר הוועדה הפדוגנית של "משואה". ספרו "משפט בירושלים" הwon במשפט אייכמן, בו שימש כתובע כללי, פורסם בלשונות אחדות באירופה והופיע גם בעברית. נפטר בשנת תש"ז.

ד"ר משה בייסקי — ניצול השואה, חבר הנהלת "משואה", יו"ר הוועדה לחסידי אומות העולם שעלה יד "יד ושם", שופט בבית המשפט העליון (בגימלאות).

צבי הרמן — מפעיל תנועת "הנוער הציוני" בגרמניה ומראשי המפלגה הליברלית העצמאית בישראל; סופר ומחזאי.

ד"ר אביהו רונן — היסטוריון, חוקר השואה. פירסם מספר מאמרים ב"ליקוט מורשת" ובקובץ "משואה". עבודות הדוקטורט שלו "יהדות אلمניה בתקופת השואה, 1939—1943" תפורסם בהוצאה מורשת. חבר צוות "משואה".

רוני שטאובר — תלמיד מחקר לתואר שלishi באוניברסיטת תל-אביב. מלמד בחוג להיסטוריה של עם ישראל ועובד בפיתוח תוכניות לימוד במכון ללימודי השואה ב"משואה".

פרופ' דב לוין — ראש המדור לתייעוד בע"פ במכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית בירושלים, עורך פנסצי קהילות ליטא, לטביה, ואסטוניה ב"יד-ושם"; חתן פרס "משואה" ע"ש ד"ר יהושע א. גלבוע לשנת תשמ"ט על ספרו "תקופה בסוגרים — 1939—1941".

מרגלית שלאי

בלה גוטרמן — בעלת תואר מ"א בהיסטוריה ; מורה בביק"ס תיכון הרצליה.

יצחק גורינפלד — יליד רובנה (וילין), בוגר גימנסיה "תרבות". בוגר המכון לשפות זרות בטשקנט (בריה"מ) והחוג לשפות שמיות של אוניברסיטת ורשה. בארץ משנת 1966, תחילתה ביידישס"ז ואחר כך, עם העברתו של בית-פיטלובי'ץ' לרשות אוניברסיטת תל-אביב נתמנה למנהל ולמרצה בחוג לשפות ותרבות chevy, מבוא לתרבות אשכנזית ת"א. כן עבד כספרן בספרייה ע"ש סורסקי של אוניברסיטת ת"א.

ש. אבנאי — עתונאי וסופר ; מנהל מדור אמל"ט במחולקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית ; עורך "משואה" עד שנת תשמ"ז.

ד"ר יעקב גלר — מחנך, חוקר, מרצה באוניברסיטת בר-אילן ; פירסם מחקרים ומארמיים בתולדות עם ישראל וערכים באנציקלופדיה העברית ובאנציקלופדיה יודאיקה ; פירסם שני ספרים בתולדות היהודים ברומניה.

ד"ר דינה פורת — חוקרת תולדות השואה במכון למחקר התופעות ומרצה בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב.

דוד כופפי — מוסמך אוניברסיטת פיטסבורג בהיסטוריה, מורה בבית הספר הריאלי בחיפה ובמכון "משואה". מתחילה במחקר האנטיישמיות והיחסים בין יהודים וגויים ; חוקר תולדות ברזיל.

פרופ' ישראל גוטמן — חוקר והיסטוריון של תקופת השואה. מרodziי ויד ושם". פירסם ספרים על מרד גיטו ורשה ועל אושוויץ. עורך ראשי של אנציקלופדיה השואה.

עווזיאל ליכטנברג — מרodziי תנועת "הנוער הציוני" בפולין בתקופת השואה ; שליח המחרת להונגריה ; כיים מהנדס בתל-אביב.

משה זימרת — יליד פולין (רובנה), מוטתקי "הנוער הציוני" ומפעילי התנועה בפולין וצרפת לאחר המלחמה ; עלה ארץ ב-1948, שרת בצה"ל בדרגת רס"ן ; מ-1963 במשרד החוץ בתפקידים שונים בארץ וב בחו"ל.

ד"ר אריה באומינגר — לשעבר מפקח ארכי במשרד החינוך והתרבות ; חבר המועצה הבינלאומית של "יד-ושם" ; חבר הוועדה לציון חסידי אומות העולם ב"יד-ושם" ; פירסם ספרים ומחקרים בנושא השואה והגבורה.

아버הם רוזגמן — מהנדס אגרונום ; מוותיקי הפעילים בתנועת "הנווער הציוני" בפולין וחבר ההנהגה הציונית בפולין בשנים 1945—1950 ; בארץ מילא תפקידים ממלכתיים שונים ופירסם ספרים ומאמרים בנושא פיתוח בארץ ובחו"ל ; נמנה עם ידידו האישים של יצחק גורנבוים ז"ל.

רפאל בלומנפלד — מבחן. מפעילי ה"איחוד" בפולין לאחר המלחמה ; עלה לישראל ב-1948, מראשוני כפר-הנווער ניצנים ובמשך שנים רבות ניהלו של המוסד עד פרישתו לגימלאות ב-1980. בוגר אוניברסיטת ת"א במדעי הטבע ; פירסם עבודות בנושא החינוך הפנימי והחינוך למסורת. חבר הנהלת "יסודות" והנהלת המפלגה.

יעקב ליברמן — מפעילי "עקיבא" בקרקוב ; מחברי ארגון "החלוץ הלוחם" בקרקוב בתקופת השואה ; לאחר המלחמה פעיל בבריחה מפולין לצ'כוסלובקיה ; עלה ב-1947 לאחר מעצר בקרפישין ; נמנה עם ראשוני המתישבים בקריית-גת ; פעיל בארגון יוצאי קרקוב בישראל.

ערן פלאג — נכדו של משה קול ז"ל.

יהודית אורנשטיין — ד"ר למשפטים, ראש תנועת "עקיבא" בפולין, ממייסדי קיבוץ בית יהושע (כיום מושב עובדים) ; ציר לקונגרסים ציוניים מטעם מפלגת הציונים הכלליים בפולין ; חבר הוועד הפועל הציוני ; עם קום המדינה נתמנה ליועץ המשפטי של משרד התעשייה והמסחר.

גירושין הל

גוטקה שטנדיג (פרופ' גוטטה שטנדיג-ליינדרג) — ילדות קרקוב, בתה של הסופרת והפובליציסטית הידועה בפולין לפני מלחמת העולם השנייה, הד"ר פליקשה שטנדיג ; מנהלת הייחודה לשיקום הגב בביה"ס איכילוב בתל-אביב ; מרצה בחוג לפיזיולוגיה ופרמקולוגיה של בית-הספר לרפואה, אוניברסיטת תל-אביב.

אלונה בריג — בתו של אמיל בריג, מוותיקי "הנווער-הציוני" ותנועת ההתנגדות באגלמבה ; לוחם המחרות היהודית בהונגריה וחבר קבוצת "הנוקמים" באירופה בתום מלחמת העולם השנייה. על גבורתו במלחמות השחרור זכה לאות החצטיינות הגבוהה ביותר, "אות הגבורה".

פרופ' יהודה באואר — ראש מדור השואה במכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית. פירסם הרבה ספרים ומחקרים על תקופת השואה. ליד צ'כוסלובקיה, חבר קיבוץ שובל שבנגב.

יוחנן כהן — מפעילי "הנוער הציוני" בפולין לפני המלחמה; נמנה עם מייסדי קיבוץ תל-צחק; שליח "המוסד" לפולין. ומראשי "הבריה" ; חבר הכנסת השלישית; כתב וערך את "ספר הנוער הציוני" צמיחתה של תנועה"; היה איש משרד החוץ, בו כיהן בתפקידים בכירים — היה קונסול כלל בברוסטן ושגריר ברומניה ובפינלנד.

מנחם וירט — מריאשי תנועת "עקיבא" בפולין; ממייסדי מושב בית יהושע; מנהל המחלקה החקלאית של "ירסקו". במשך שנים רבות; מנכ"ל "משואה".

**THE FORTY FIFTH ANNIVERSARY OF THE
"HANOAR HATZIONI — AKIVA UNION"**

"The Union" — it's character and activities	Avraham Rosenman	204
"Hanoar Hatzioni — Akiva Union": A United Movement Reborn	Raphael Blumenfeld	211
Michael Kossover — The Man and the Zionist	Gershon Hel	217
The Beginnings of "The Union" in Poland (pt. 1)	Dr. Aryeh Bauminger	220
Upon a Visit in Poland	Yaacov Lieberman	227

REMEMBERING THE ABSENTS

Upon naming a Grove in the Ramot Forest, Jerusalem, after Moshe Kol, of Blessed Memory	Eran Peleg	230
My Recollections of Yoel Dreiblatt, of Blessed Memory	Yehuda Orenstein	231
Michael Yitzhaki — Gelbtrunk, of Blessed Memory	Prof. Dov Levin	234
A Word — a Flame (Poem)	Gutka Stendig	238
Aunt Martha (Poem)	Alona Brig	240
Correspondence Between Prof. Yehuda Bauer and Yohanan Cohen		242

A CONFERENCE IN MEMORY OF LEON LUSTIG

Leon Lustig of Blessed Memory	Yitzhak Golan	251
The Leon Lustig Prize for 1990/1 — Selection from the judges' decision to award the prize to Hela Rufeisen-Schiffer for her book "Farewell to Mila 18" and to Yael Peleg (Margolin) for "Jewish Resistance in Nazi-occupied Cracow against the Background of life in the Jewish community and in the Ghetto"	Yohanan Cohen	252
Yael Peleg (Margolin)'s Doctoral Dissertation on "Jewish Resistance in Nazi-Occupied Cracow against the Background of Life in the Jewish community and the Ghetto"	Prof. Israel Gutman	256
A Letter of Greeting to Hela Rufeisen-Schiffer	Yehuda Orenstein	258
On General Zionism (as it was in the past); Dr. David Sha'ari's "From Stam-Zionism to General Zionism"	Yohanan Cohen	259

AT "MASSUA"

Package of News	M. Wirth	261
-----------------	----------	-----

C O N T E N T S

BEACON

- The Plague of Anti-Semitism and Neo-Nazism is spreading once again: Remarks delivered at the Memorial Assembly of Holocaust and Resistance at "Massua", Kibbutz Tel Yitzhak, on April 30, 1981
Hungary and the Jews
Address delivered to the Conference of Hungarian-speaking Jews in Jerusalem, July 10, 1984
Gideon Hausner: In Memoriam
Gideon Hausner, of Blessed Memory
Alex Gatmon — Fighter

Moshe Kol (of Blessed Memory)	7
Gideon Hausner (of Blessed Memory)	10
Dr. Moshe Beisky	14
Zvi Herman	18
Avihu Ronin	22

HISTORICAL STUDIES

- Assistance and Rescue Efforts Originating in Hungary in Areas under German Control and Influence
The History of "Brit Zion Organization" during World War II
German Efforts at Deception in Theresienstadt as reflected in a Document dated October 1942
The Italian Invasion of Ethiopia and the Falashas — Ethiopian Jews' participation in the War
The Price of Mass Aliya: The "Prisoners of Zion" in Romania 1948—1964
The Tragedy of the Sinking of "Illegal" Immigrants Ship "Mefkure" in August 1944
An Historiographical Problem: David Ben Gurion's attitude toward European Jewry during the Holocaust
Anti-Semitism after 1945
An Article about Poland, as presented to a conference held in October 1990

Roni Shtauber	63
Prof. Dov Levin	95
Margalit Shlein	105
Yitzhak Grinfeld	114
Sh. Avni	126
Dr. Yaakov Geller	148
Dr. Dina Porath	154
David Kochavi	166
Prof. Israel Gutman	174

IN THE DAYS OF HOLOCAUST AND RESISTANCE

- "Hanoar Hatzioni" in Poland from 1940—1944;
The chapter of Hungary, March 1942 — March 1944 (pt. 2)
Two Mezuzoth
A few lines in Memory of a Jewish Hero — Rishik Akser

Uziel Lichtenberg	181
Moshe Zimrath	194
Bela Guterman	198

M A S S U A H
A YEARBOOK ON THE
HOLOCAUST AND HEROISM

April 1991

No. 19

Editor: A. Brauner

Editorial Board Secretary: M. Wirth

Editorial Board: Yohanan Cohen, Zvi Herman,

Dr. David Sha'ari, A. Brauner, M. Wirth

**This Yearbook is Published with the Support
of The Memorial Fund of Polish Jewry**

All Rights Reserved

Massuah, Tel-Aviv, 48 King George St., Israel